

गुरुकुल कांगड़ी विश्वविद्यालय, हरिद्वार
पुस्तकालय

विषय संख्या

292

पुस्तक संख्या

277

आगत पंजिका संख्या

पुस्तक पर किसी प्रकार का
निशान लगाना वर्जित है। कृपया
१५ दिन से अधिक समय तक पुस्तक
अपने पास न रखें।

श्री गुरुदेव विनाश क की बाध

पूर्व
क्रि
वेद्य
दृष्ट
मघ
निर
वा
प्रा
कु
तत्त

तत् । तु । वोचाम् । रभसाय । जन्मने

212/211

42557

महित्वं । वृषभस्य । केतवे ।

ऐवाऽद्वयं । यामन् । मरुतः । तुविस्वनः । युधाऽद्वय ।

यक्षाः । तविषाणि । कर्तन ॥ १ ॥

हे मरुतो वयं युष्मदीयं तत्तादृशं प्रसिद्धं पूर्वं पूरकं
पूर्वतनं वा महित्वं माहात्म्यं तु क्षिप्रं वोचासि । ब्रूमः ।
किमर्थं । रभसाय राभस्ययुक्ताय जन्मने वेद्यां प्रादुर्भावाय ।
वेद्यां संनिधानायेत्यर्थः । तदपि किमर्थमित्यत आह ।
वृषभस्य केतवे न विपर्ययस्य केतवे प्रज्ञानाय । वायुप्रेरणेन
मेघागमनं प्रसिद्धं । हे तुविस्वणः गमनसंरम्भेण प्रभृतध्व-
नियुक्ताः हे यक्षाः सर्वमपि कर्तुं यक्षाः । यूयं यामन् यामनि
यागगमने प्रसिद्धे सत्यैवेव एवान्येधः सर्वं धीनि तेजांसौव
प्राप्येन महत्त्वं तविषाणि बलानि सामर्थ्यानि कर्तन ।
कुरुत । तत्तुम् । अर्थः । तत्र दृष्टान्तः । युधेव । युधेन
तत्तत्प्रतिनिमित्तं यथा तविषाणि कुरुत तद्वत् ।

॥ अथ द्वितीया ॥

नित्यं न सत्तुं मधु बिभ्रत उप क्रीडंति क्रीडा विदधेऽपि

वृष्येय ।

नर्चंति तद्वा अयंसा समस्त्रिमं न मधंति स्वतवसो

हविष्कृतं ॥ २ ॥

५२५

१२ ३२ १३

नित्यं । न । सधुं । मधुं । बिभ्रतः । उप । क्रीडंति ।

क्रीडाः । विद्येषु । दृष्यः ।

नक्षंति । रुद्राः । अवसा । नमस्त्रिनं । न । मर्धंति ।

स्वस्तवसः । हविःस्तुतं ॥ २ ॥

नित्यं न सधुमौरमं प्रियं पुत्रमिव मधु मधुरं हविर्बिभ्रतो
धारयंतो मरुतो विद्येषु वागीषु दृष्यो रक्षःप्रच्यतीतां
घर्षकाः संतः क्रीडाः क्रीडनशीला उप उपेत्य क्रीडंति ।
विचरंति । किंच रुद्राः । रुद्रपुत्रा मरुतोऽपि रुद्रा उच्यंते ।
जन्यजनकयोरभेदात् । मरुतां रुद्रपुत्रत्वं पुराणेषु तद्वत्सा-
दृशौ पार्वतीपरमेश्वरौ मरुतः पुत्रत्वेन स्वीचक्रतुरिति
प्रसिद्धं । नमस्त्रिनं नमस्कारोपलक्षितस्तोत्रोपेतं हविष्कृतं
हविषः कर्तारं प्रदातारं यजमानमवसा रक्षणेन तर्पणेन वा
निमित्तभूतेन नक्षंति । व्याप्नुवंति । किंच । स्वस्तवसः
स्वायत्तब्रह्मा मरुतो यजमानं न मर्धंति । न संग्रामयंति । न
न क्षेपयंतीत्यर्थः ।

॥ अथ तृतीया ॥

यन्मा जमांसो घृष्टा परासत रायसोपं च हविषा
रदाशुषे ।

उक्षांस्त्र्यस्रै मरुतो हिता सुव पुन रक्षांसि पर्यसा
मयोभुयः । ३ ॥

यत्नैः । जमांसः । अष्टताः । अरासत । रायः । पोषं ।

ज । हविषा । ददाशुषे ।

उच्यंति । अत्नैः । अरुतः । हिताः । अष्टव । पुरु । रजांसि ।

पयसा । गयः । अष्टवः ॥ १ ॥

अत्नैः यजमानाय हविषा ददाशुषे सोमाद्यहविर्दत्तवते
हविषा प्रीता जमांसोऽवितारोऽष्टता अमरणघर्माणो
अरुतो रायसोषं वनस्य पुष्टिं । अश्वत्थादिपुष्टिं ।
अरासत । प्रायच्छन् ॥ रासतिर्दनार्थः । अत्नैः यजमानाय
हिता इव हिताचरणाः सुखाय इव संतो मयोधुवः सुखस्य
भावयितारो अरुतो रजांसि लोकान् पुरु प्रभूतं यथा भवति
तथा पयसोदकेन स आद्यत्यन्तार्थमुच्यंति । चिंचंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ ये रजांसि तविषीभिरय्यंत प्र व एवांसः स्वयंतासो

अध्वजन् ॥

अयंते विश्वा भुवनानि हर्म्या चित्तो वो वामः

प्रयंतास्तृष्टिषु ॥ ४ ॥

आ । ये । रजांसि । तविषीभिः । अय्यंत । प्र । वः ।

एवांसः । स्वयंतासः । अध्वजन् ।

अयंते । विश्वा । भुवनानि । हर्म्या । चित्तः । वः ।

वासः । प्रयंतासु । तृष्टिषु ॥ ४ ॥

हे मरुतो युष्मत्संबन्धिनो य एवास एषा अश्वविशेषास्तु वि-
 शीभिः स्वकीयैर्बलैर्दृष्टिप्रदानादिरूपै रजांसि लोकानाभ्यत ।
 सर्वत आवृण्वन्ति । ते वो युष्माकमेवासोऽस्याः स्वयतासः
 स्वयमेव सारथिना विनैव युक्ताः प्रभ्रजन् । प्रकर्षेण गच्छन्ति ।
 व्याप्नुवन्ति । किञ्च युष्मदागमनाद्विश्वा भुवनानि सर्वाणि
 भुतजातानि विश्वा हर्म्या सर्वाणि हर्म्याणि च भवन्ति ।
 विभ्यति घतनात् । यस्माद्देवं तस्माद्दो यामश्चित्तवायनीयः ।
 आश्चर्यभूत इत्यर्थः । भीतेः कारणमाह । ऋष्टिषु युद्धस्थासु
 हेतिषु प्रयतासु प्रकर्षेणोद्यतासु सतीषु । अथवा भीतौ
 दृष्टांतः । ऋष्टिषु प्रयतासु सतीषु । लुप्तोद्यमेऽं । आद्युधेषु
 तेषु यथा जना विभ्यति तद्वद्युष्मदागमनाद्विभ्यतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यस्त्वेषयामा नदयन्त पर्वतान्दिवो वा षष्ठं नर्या अचंचवः ।

विश्वी वो अज्मभ्यते वनस्यतौ रथीयंतौव प्र जिहीत

ओषधिः ॥ ५ ॥

यत् । त्वेषऽयामाः । नदयन्त । पर्वतान् । दिवः । वा ।

षष्ठं । नर्या । अचंचवः ।

विश्वः । वः । अज्मन् । भ्यते । वनस्यतिः । रथीयंतौ-

ऽद्वव । प्र । जिहीते । ओषधिः ॥ ५ ॥

मरुतस्त्वेषयामाः प्रदीप्तगमना यत् यदा पर्वतान् पर्ववतो
 गिरेर्गह्वराणि पूरकान्नेषाम्वा नदयन्त । नादयन्ति । वा

अथवा दिवो विद्योतनात्मकस्यांतरिक्षस्य दृष्टमुपरिभागं नर्या
नरेभ्यो हिता अचुच्युः । गच्छन्ति । तदा वो युष्मत्संबन्धिन्य-
उमन् गमने निर्मितभूते सति विश्वो वनस्पतिर्वनस्य पालयिता
वृक्षसमूहो भयते । विभेति । तथौषधिः प्रियंगुव्रीह्यादिः
प्रजिहीते । प्रकर्षणं गच्छति । स्वस्थानादितस्यतश्चलतीत्यर्थः ।
तत्र दृष्टान्तः रथीयन्तीव । रथमात्मन दृच्छन्ती स्त्री रथारुडे-
त्यर्थः । तादृशी स्त्रीव । सा यथा चलति तद्वत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यूयं न उग्रा मरुतः सुचेतुनारिष्टग्रामाः सुमतिं पिपर्तन ।

यत्रा वो दिव्युद्दंति क्रिविर्दन्ती रिणाति पश्वः सुचिन्तेव

वर्हणा ॥ ६ ॥

यूयं । नः । उग्राः । मरुतः । सुचेतुना । अरिष्टग्रामाः

सुमतिं । पिपर्तन ।

यत्र । वः । विद्युत् । रदंति । क्रिविः । दन्ती । रिणाति ।

पश्वः । सुचिन्ता । द्रव । वर्हणा ॥ ६ ॥

हे उग्रा उद्गूर्यवला मरुतो यूयं सुचेतुना शोभनचेतसा-
रिष्टग्रामा अहिंसितशंभाः संतो नोऽस्माकं सुमतिं शोभन-
बुद्धिं पिपर्तन । पूरयत । कस्मिन्काल इति तदुच्यते । यत्र
यस्मिन्काले वो युष्मत्संबन्धिनी क्रिविर्दन्ती विज्ञेयणीयं दन्ती

दिशुत् इती रदति । लिखति मेघसंख्यायं । पशुः पशून्
 रिणाति । रेपति दिनस्ति । वायौ वाति सति पशवः
 गीयंत इति प्रसिद्धं । चिंसायां दृष्टांतः । रुचिता सुष्टु,
 प्रेरिता वर्ध्या इति स्तुत्याधना इतिर्वा यथा रिणाति तद्वत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्र स्तंभदेणाः अनवभ्रराघसोऽलाटणासो विद्येषु

सुष्टुताः ।

अर्चत्यर्कं मदिरस्य पीतये विदुर्वीरस्य प्रथमानि

पौत्र्याः ॥ ७ ॥

प्र । स्तंभदेणाः । अनवभ्रराघसः । अलाटणासः ।

विद्येषु । सुस्तुताः ।

अर्चति । अर्कं । मदिरस्य । पीतये । विदुः । वीरस्य ।

प्रथमानि । पौत्र्याः ॥ ७ ॥

प्र स्तंभदेणाः प्रकर्षेण स्तंभितदानाः । अविरतदाना
 इत्यर्थः । अनवभ्रराघसोऽभ्रश्चविरादिघनाः । राघ इति
 घननाम । अलाटणासः ॥ मकारस्य स्थाने लकारः ॥
 अनाटणास आसर्दनरहिताः । अथवा अलं पर्याप्तमात-
 र्दना शत्रूणां । यद्वा अलमत्यर्थं दातारः फलानां । एवंरूपा
 मृतो विद्येषु यागेष्वर्कमर्चनीयमिदं स्वसखीभूतमर्चति ।
 पूजयति । स्तुत्यादिना संभावयतीत्यर्थः । किमर्थं मदिरस्य
 मादनसाधनस्य सोमस्य पीतये पानाय । तथेन्द्रस्य मज्ज्

कथं जानन्तीत्यत आह । ते मरुतो वीरस्य विविधं शत्रूणा-
मीरकस्येद्रस्य प्रथमानि प्रतमानि मुख्यानि पौल्या पुंस्त्वानि
हत्ववधादिरुपाणि विवर्जयन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यतभुंजिभिस्तमभिर्हतेरधापूर्भी रक्षता मरुतो यमावत ।
जनं यमुंशस्त्वसो विरग्निनः पाथना शंसान्ननयस्य
पुष्टिषु ॥ ८ ॥

यतभुंजिभिः । तं । अभिऽभुंते । अघात् । पूऽभिः ।
रक्षत । मरुतः । यं । आवत ।
जनं । यं । उग्राः । तवसः । विऽरग्निनः । पाथनं ।
शंसान् । तनयस्य । पुष्टिषु ॥ ८ ॥

हे मरुतो यूयं यतभुजिभिः । यतमित्यपरिमितनाम ।
असंख्यातभोगवद्भिः पूर्भिः पालनैर्जतैः शत्रूणां मगरैर्वा
तं रक्षत । पालयत । तमित्युक्तं । कमित्याह । यं जनमभि-
भुंतेरभिभवकारणात्, टिलस्वभावादघात्पादावत । पर-
क्षत । किंच हे उग्रा उद्गूर्णतेजसो हे तवसो बलवन्तो वेग-
वन्तो वा हे विरग्नैः ॥ मङ्गलमैतत् ॥ मङ्गलतः । रपणीयाः
शब्दा रपाः । ते येषां ते विरग्निनः । विविधा रग्निनः
स्तोतारो येषां ते यद्योक्ता हे तादृशा यूयं यं च जनं पाथय ।
पाथ । रक्षय । कस्मान्निमित्तादिति उच्यते । तनयस्य ।

उपलक्षणमेतत् । पुत्रादीनां पुष्टिषु पोषेषु निमित्तभूतैषु
शंसादभिशंसनात् । यमेवं कुरुष्य तं रक्षतेति शेषः ।
पापक्षयाद्यनिष्ठपरिहारेण पुत्रादिपोषरूपेष्टप्राप्त्या च
रक्षयेत्यर्थः ।

॥ अथ नवमी ॥

विश्वानि भद्रा मरुतो रथेषु वो मिथसृज्येव

तविषाण्याहिता ।

अंसेष्व वः प्रपथेषु खादयोऽक्षी वञ्चका समथा वि

वावृते ॥ ८ ॥

विश्वानि । भद्रा । मरुतः । रथेषु । वः । मिथसृज्येव

तविषाणि । आहिता ।

अंसेषु । आ । वः । प्रपथेषु । खादयः । अक्षः । वः ।

चका । समथा । वि । वावृते ॥ ८ ॥

हे मरुतो वो रथेषु सुप्रसन्नबन्धिरथेषु रंजणसाधनेषु
विश्वानि भद्रा सर्वाणि कल्याणानि भोगयोग्यानि द्रव्याण्य-
स्मभ्यं प्रदेयानि फलानि वाहितानि । तथा वोऽंसेषु तदुप-
लक्षितभुजेष्वपि ॥ आकारोऽप्यर्थे ॥ मिथसृज्येव बलाधिक्या-
त्परस्परसर्वाविषयाणि तविषाणि बलानि अंसेषूक्तलक्षणा-
न्यायुधानि वाहितानि । किंच वः प्रपथेषु । प्रगताः पंथानो
येषु विश्वामस्थानेषु तानि प्रपथानि । तेषु खादयः खाद्यानि
भक्ष्याण्याहितानि । यद्वा प्रगतः पंथा यैस्तेषु पादाग्रेषु

खादयः स्थिरा आभरणविशेषा आहिताः । किंच वोऽक्षो
शुभ्रसंबंधो रथ्योऽक्षचक्रा तन्नोपनिबद्धानि चक्राणि समीपे
तेषां परिसरे विवहते । विशेषेण वर्तते । न कदाचिदपि
चक्रेषु संलग्नो भवतीत्यर्थः । यस्मादेवं देवयजनगमनसाध-
नानि सन्ति तस्माच्छीघ्रमागच्छध्वमित्यभिप्रायः ॥

॥ अथ दशमी ॥

भूरीणि भद्रा नर्येषु बाहुषु वज्रसु रक्ता रभसासो
अंजयः ।

अंसेष्वेताः पविषु क्षुरा अधि वयो न पक्षान्वाह
श्रियो धिरे ॥ १० ॥

भूरीणि । भद्रा । नर्येषु । बाहुषु । वज्रः । सु । रक्ताः ।
रभसासः । अंजयः ।

अंसेषु । एताः । पविषु । क्षुराः । अधि । वयः । न ।
पक्षान् । वि । अहं । श्रियः । धिरे ॥ १० ॥

ते मरुतो नर्येषु नरेभ्यो हितेषु बाहुषु भुजेषु भूरीणि
प्रभूतानि भद्रा भद्राणि कल्याणानि धनानि स्तोत्रेभ्यो दातुं
धिरे धारयन्ति । तथा वज्रः सूर्यस्थलेषु रक्ताः सुवर्णरत्नादि-
निर्मितान्याभरणानि धारयन्ति । कीदृशानि । रभसासो
राभययुक्तानि कांतिसन्ति वा । तथांजयो व्यक्तानि । अंसेषु
भुजमूलेष्वेताः शुक्लवर्णा मालाः । पविषु वज्रसदृशेष्वायुधेषु
क्षुराः क्षुरधाराः । अधि सप्तस्यर्थानुवादी । एवमेते मरुतः

सर्वांगेषु श्रियो लक्ष्मीरनुक्रमेण विधिरे । विविधं धारयति ।
तत्र दृष्टान्तः । वयो न पक्षान् । पक्षिणः पक्षानिव ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

महा॑न्तो म॒ह्ना वि॒म्बो वि॒भू॑तयो दू॒रे॒दृ॒शो ये दि॒व्या
इ॒व स्तृ॒भिः ।

म॒न्द्राः सु॒जि॒ह्वाः स्वरि॑तार आ॒स॒भिः संमि॑क्षा इ॒द्रे
म॒रुतः॑ परि॒ष्टुभः॑ ॥ ११ ॥

महा॑न्तः । म॒ह्ना । वि॒भू॑तयः । दू॒रे॒दृ॒शः । ये ।
दि॒व्या इ॒व । स्तृ॒भिः ।

म॒न्द्राः । सु॒जि॒ह्वाः । स्वरि॑तारः । आ॒स॒भिः ।

संमि॑क्षाः । इ॒द्रे । म॒रुतः॑ । परि॒ष्टुभः॑ ॥ ११ ॥

ये मरुतो महा॑न्तो माहात्म्योपेताः । केन । म॒ह्ना । महत्त्वेन
प्रभावातिशयेन । तथा वि॒म्बो वि॒भवो व्याप्ताः । तथा वि॒भू॒
तयो विविधै॑र्खर्यवन्तः । दू॒रे॒दृ॒शो दू॒रे दृश्य॑मानाः प्रकाश॑
मानाः । दूरदर्शने दृष्टान्तः । दि॒व्याः स्तृ॒भिरिव ॥ स्तृ इति
नक्षत्रनाम ऋक्षाः स्तृ॒भिरिति नक्षत्राणामिति ॥ निरुक्त॑
त्वात् ॥ दि॒वि भ॒वा दे॒वाः स्तृ॒भिः स्वपु॑ष्पकभूतैस्तैजःपुंजै॑
र्नक्षत्रैर्यथा दू॒रे दृश्य॑माना भवन्ति तद्वत् । किंच म॒न्द्रा माद॑नाः

सुजिह्वाः शोभनजिह्वा आसभिरास्यैः स्वरितारः शब्दयि-
तारः । प्रियवचना इत्यर्थः । अत एव सुजिह्वा इत्युक्तं । किंच
इंद्र संमिश्राः सम्यक् मिश्रवितारः । इंद्रसहायिन इत्यर्थः ।
मरुतो हैनं नाजदुरिति श्रुतेः । तथा परिष्टुभः परिस्तोभ-
युक्ताः स्तुतिर्भियुक्ताः । एवं महाभागा ये मरुतः संति
तेऽस्मद्यज्ञमागच्छन्तीति शेषः ।

॥ अथ द्वादशी ॥

तद्वः सुजाताः मरुतो महित्वनं दीर्घं वो दातमदितेरिव
व्रतं ।

इंद्रश्चन त्यजसा वि ऋणाति तज्जनाय यक्षै सुकृते

अराधं ॥ १२ ॥

तत् । वः । सुजाताः । मरुतः । महित्वनं । दीर्घं ।

वः । दातं । अदितेः इव । व्रतं ।

इंद्रः । चन । त्यजसा । वि । ऋणाति । तत् ।

जनाय । यक्षै । सुकृते । अराधं ॥ १२ ॥

हे सुजाताः शोभनजनना हे मरुतो वो शुभदीयं महि-
त्वनं महत्त्वं तत् तादृक् खलु । तदित्युक्तं किमित्याह । वो
शुभाकं दातं दानं वृथादिरूपं दीर्घमत्यायतमविच्छिन्नं ।
प्रकथोपकारीत्यर्थः । दीर्घत्वे वृष्टांतः । अदितेर्व्रतमिव ।
अदीनाया देवमातुर्भूम्या वा । व्रतमिति कर्मनाम । तद्यथा

दीर्घमतिविस्तृतं तद्वत् । अदित्यौरदिति रन्तरिक्षमित्यादि-
 मन्त्रवर्णात् । किञ्च हे मरुतो यूयं यस्यै सुकृते शोभनयागादि-
 कर्त्तव्यजमानाय यदभिमतं धनमराध्वं तदिन्द्रश्च दृन्द्रोऽपि
 त्यजसा त्यागेन विहृणाति । न विहरति । कौटिल्यं न
 करोति ॥ चनेत्ययं यद्यपि निपातद्वयसमुदायरूप एको
 निपातः तथाप्यवयवविभागेन चशब्दः समुच्चये नशब्दो निशे-
 धेऽधिगन्तव्यः ॥ सुप्रमद्वजादित्वागमिन्द्रत्यागोऽपि नातिक्ता-
 मतीत्यर्थः । यद्वा यस्यै तद्वतमराध्वं तमिन्द्रोऽपि न कुटल-
 यति । न निषेधयति किंत्वमुदयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तयोदशी ॥

तद्वो जा॒मित्वं॑ म॒रुतः॑ परे॑ यु॒गे पु॒रु यच्छं॑सं॒म॒च्छता॑सु॒

आव॑त ।

अ॒या धि॒या म॒न॒वे अ॒ष्टि॒माव्या॑ सा॒कं न॒रो दंस॑नै॒रा

चि॒कि॒त्रिरे ॥ १३ ॥

तत् । वः । जा॒मित्वं॑ । म॒रुतः॑ । परे॑ । यु॒गे । पु॒रु ।

यत् । शंसं॑ । अ॒च्छता॑सु॒ । आ॒व॒त ।

अ॒या । धि॒या । म॒न॒वे । अ॒ष्टि॒ । आ॒व्या॑ । सा॒कं । न॒रः ।

दंस॑नैः । आ । चि॒कि॒त्रिरे ॥ १३ ॥

हे मरुतो वो जामित्वं बंधुत्वमस्य द्विषयप्रेमाधिक्यं तत्
 खलु प्रसिद्धमित्यर्थः । कियत्पर्यंतमिति तदुच्यते । परे युगे
 युगशब्दः कालोपलक्षकः । उक्ते महति कालेऽतीतेऽपि

वर्तत इति शेषः । तत्कथमधिगतमित्यत आह । अमृता-
सोऽमरणाधर्माणो हे मरुतो यूयं यद्यस्माच्छंसमस्माभिः
क्रियमाणां स्तुतिं पुर प्रभूतं यथा भवति तथावत । रक्षय ।
तस्माद्युष्मतकृतं जामित्वमविनाशीत्यर्थः । किंच यूयमया
धियानयानुग्रहात्मिकयाबुद्ध्या मनवे मनुष्याय स्तोत्रे यष्टे
वास्मदादये श्रुष्टिमाय्य कीर्तिं स्तुतिं वा रक्षित्वा साकं
संभूय नरो नेतारः संतो दंसनैः कर्मभिरियंभूता आचि-
कित्विरे । सर्वतो जानीथ ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

येन दीर्घं मरुतः शूश्र्वाम युष्माकेन परीणसा तुरासः ।

आ यत्तत इन्द्रजने जनांस एभिर्यज्ञेभिस्तदभीष्टिमश्यां ॥ १४

ये । दीर्घं । मरुतः । शूश्र्वाम । युष्माकेन ।

परीणसा । तुरासः ।

आ । यत् । ततनन् । इजने । जनांसः । एभिः ।

यज्ञेभिः । तत् । अभि । इष्टिं । अश्यां ॥ १४ ॥

हे तुरासो वेगवंतो युष्माकेन युष्मत्संबन्धिना येन परी-
णसा ॥ यद्यप्येतद्दुनामसु पठितं तथापि यद्बहु तन्महदपि
भवतीत्यत्र महदित्यर्थं गृह्यते ॥ महता युष्मदभिगमनेनैषणेन
वा दीर्घमायतं सत्रादिरूपं कर्म शूश्र्वाम । प्रवर्धयामः ।
किंच यत् येन चाभिगमनेनैषणेन वा जनांसो जना अस्मा-
दीया इजने संग्राम आततनन् । सर्वतो विस्तारयन्ति ।
स्वसामर्थ्यः संग्रामं जयन्तीत्यर्थः । तदिष्टिमेषणं गमनमेभि-

र्यज्ञेभिरिदानीं क्रियमाणैः स्तोत्रादिरूपैः पूजनैरभि
आभिमुख्येमाशां । व्याप्रयां ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

एष वः स्तोमी मरुत इयं गीर्मादार्यस्य मान्यस्य कारोः ।

एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेषं वृजनं जीरदानुं ॥ १५ ॥

एषः । वः । स्तोमः । मरुतः । इयं । गीः । मादार्यस्य ।

मान्यस्य । कारोः ।

आ । इषा । यासीष्ट । तन्वे । वयां । विद्याम । एषं ।

वृजनं । जीरदानुं ॥ १५ ॥

अयं मंत्रस्तृतीयाध्यायांते व्याख्यातः । सूक्तोपक्रमप्रभृति
क्रियमाणां स्तुतिं मरुद्भ्यः समर्प्य स्वाभीष्टमाशास्ते । हे
मरुतः एष स्तोम इदानीं कृतं स्तोत्रं वो युष्माकं । युष्म-
दर्थमित्यर्थः । तथेयं गीः स्तुतिरूपा वागपि वो युष्माकं ।
कस्य संबन्धीदमिति तदुच्यते । मादार्यस्य ॥ मन्दतेरीयतेश्च
मादार्यः ॥ स्तुतिं प्रेरयतो मान्यस्य माननार्हस्य कारोः ।
स्तोत्रनामैतत् । स्तोतुः संबन्धि । यद्वैतत्पदत्रयमुत्तरत्र
संबध्यते । उक्तलक्षणस्तोत्ररिषेच्छया कामनया तन्वे युष्म-
च्छरीरवृद्धेय । स्तुत्या हि शरीरं वर्धते । आयासीष्ट । अभि-
गच्छतु स्तुतिः । वयां वयं चेषमन्नं वृजनं बलं जीरदानुं
घिरकालजीवनं च विद्याम । लभेमहि ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे तृतीयो वर्गः ।

सहस्रं त इत्येकादशचं तृतीयं सूक्तमागम्यं त्रेष्टभं ।
आद्येद्री शिष्टा मरुदेवताकाः पूर्वत्र हि शब्दात् । सहस्रमेका-
दशाद्येद्रीत्युक्तमणिका । विशेषविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सहस्रं त इन्द्रोतयो नः सहस्रमिषो हरिवो गूर्ततमाः ।

सहस्रं रायो मादयध्यै सहस्रिण उप नो यंतु वाजाः ॥ १ ॥

सहस्रं । ते । इन्द्र । उत्तयः । नः । सहस्रं । इषः ।

हरिऽवः । गूर्तऽतमाः ।

सहस्रं । रायः । मादयध्यै । सहस्रिणः । उप । नः ।

यंतु । वाजाः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तवोतयो रक्षाप्रकाराः सहस्रमपरिमिता
इत्यर्थः । नोऽस्मभ्यमुपयंतिति सर्वत्र योज्यं । तथा हे हरिवः ।
हरी इन्द्रस्याश्वौ । ताभ्यां तद्वन्निद्र गूर्ततमा अत्यंतं गूर्णानीष
इषणीया अन्नानि सहस्रं बह्वनि त्वदीयानि । तथा सहस्रं
रायोऽपरिमितानि धनानि मणिसुक्तादीनि मादयध्यै
अस्मान् मादयितुं यानि संति तान्यस्मानुपयंतु । तथा
सहस्रिणो वाजा गमनवंतश्चतुष्पादूपाः पशवोऽपि नोऽस्मा-
नुपयंतु । समीपं प्राप्नुवंतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ नोऽवीभिर्मरुतो यात्वक्का ज्येष्ठे भिर्वा हृदि वैः

सुमायाः ।

- अ॒ध॒ यदे॑षां नि॒युतः॑ प॒रमाः॑ स॒मुद्र॑स्य चि॒द॒नय॑त पा॒रे ॥ २
 आ । नः । अ॒वः॒भिः । म॒रुतः॑ । या॒तु । अ॒च्छ ।
 ज्ये॒ष्ठे॒भिः । वा । वृ॒हत्॒दि॒वैः । सु॒मा॒याः ।
 अ॒ध॒ । यत् । ए॒षां । नि॒युतः॑ । प॒रमाः॑ । स॒मुद्र॑स्य ।
 चि॒त् । ध॒नय॑त । पा॒रे ॥ २ ॥

ते मरुतोऽवोभी रक्षणेः सहिता नोऽस्मानच्छ आभि-
 मुखेनायांतु । आगच्छंतु । सुमायाः । मायेति प्रज्ञानाम् ।
 शोभनप्रज्ञा एव मरुतो ज्येष्ठेभिर्बृहदिवैर्वा । ज्येष्ठैः प्रशस्य-
 तमैर्मणिमुक्तादिधनैश्च सहिता आयांत । वाशब्दः समुच्चये ।
 आगमने कथमेषां सामर्थ्यमित्यत आह । अध अथैषां मरुतां
 यद्यस्मान्नियुत एतन्नामकाः परमा उत्कृष्टा अश्वाः समुद्रस्य
 चित् । चिच्छब्दोऽप्यर्थः । समुद्रस्यापि पारे परस्मिन्तीरे
 धनयत । धनधारणं वचनं कुर्वन्ति । तस्माद्रक्षणेर्धनैश्चायां-
 त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मि॒म्य॒न्त॒ येषु॑ सु॒धिता॑ घृ॒ता॒चो॒ हिर॑ण्यनि॒र्णिगु॑प॒रा न
 ऋ॒ष्टिः ।

गु॒हा च॑र॒न्ती मनु॑षो न योषां स॒भा॒व॒न्ती वि॒द॒थ्ये॒व स॑
 वाक् ॥ ॥

मिम्यक्षं । येषु । सुधिता । दृताचौ । हिरण्यनिर्निक् ।

उपरा । न । ऋष्टिः ।

गुहा । चरन्ती । मनुषः । न । योषा । सभाऽवती ।

विद्ययाऽइव । सं । वाक् ॥ ३ ॥

सुधिता सुष्ट निहिता सुष्ठ हिता वा लोके दृताचौ दृतं
क्षरणशीलमुदकमंचन्ती हिरण्यनिर्निक् हितरमणीयरूपा ।
निर्णिगिति रूपनाम । एवंरूपा ऋष्टिर्विद्युदाख्यायुधविशेषो
वा उपरा न मेघमालेव येषु मरुत्सु संमिम्यक्ष । म्यक्षति-
र्गतिकर्मा । संगताभूत् । मेघपंक्तिविद्युताविमे अपि संगते
इत्यर्थः । मेघपंक्तिद्युच्चोमे दृष्टान्तेन विश्लेष्टे । गूहा निगूढा
निगुयां वांतरिक्ते चरन्ती । तत्र दृष्टान्तः । मनुषो न योषा ।
मनुष्यस्य परिवृढादेर्महिषीवत् । सा यथा सुवेष्टान्तःपुर एव
मध्ये चरति तद्वत् । किं सर्वदैवमिति नेत्याह । सभावती ।
सभा जनसंघः । तद्वती वर्षकाल आभिर्भवंतोत्यर्थः । तत्र
दृष्टान्तः । विद्यया वागिव । विद्यो यज्ञः । तदर्हतीति
विद्यया प्रेषस्तोत्रादिरूपा वाक् । सा यथा यज्ञसभां प्राप्या-
विर्भवति तद्वत् । यद्वा विद्यया वेदनाह्नी विवदमानयोर्वाक् ।
सा यथा भवति तद्वत् । सैवंरूपा येषु मिम्यक्ष ते मरुतो
देवयजनमागच्छन्त्वित्यर्थः

॥ अथ चतुर्थी ॥

परां शुभ्रा अयासी यथा साधारण्येव मरुतो मिमिक्षुः ।

न रोदसी अपं मुदंत घोरा जुषंत वधं सख्याय

देवाः ॥ ४ ॥

परां शुभ्राः । अयासः । यथा । साधारण्याऽद्वय ।

मरुतः । मिमिक्षुः ।

न । रोदसी इति । अपं । मुदंत । घोराः । जुषंत ।

वधं । सख्याय । देवाः ॥ ४ ॥

शुभ्राः शोभनालंकारा अयासोऽभिगंतारो मरुतो यथा मिश्रणशीलया विद्युता परामिमिक्षुः । प्रकर्षेण सिंचंत्युदकसंस्थायं । साधारण्येव । यथा लोके साधारण्या स्त्रिया संगता युवानो रेतो मुंचंति तद्वत् । एवं कुर्वंतो घोरा अतिवृष्टिप्रदानेन भयंकरास्तो रोदसी द्यावाऽर्थिव्यौ नापमुदंत । अपनोदनं वर्षणरूपं तिरस्कारं न कुर्वंति । द्यावाऽर्थिवीचनो रोदसीशब्दः सर्वत्राद्युदात्तः । अत्र तु व्यत्ययेनांतोदात्तत्वमिति द्रष्टव्यं । यद्वा रोदसा शब्देन रोदनस्वभावो रुद्रः । तस्य स्त्री रोदसीति केचिदाहुः । अपरे तु मरुतां स्त्रियो रोदसीति नामधेयमित्याहुः । अयमेव पक्षो युक्त उत्तरत्वेन व्यवहारात् । तत्पक्षे रोदसी रोदस्या ॥ ङीष्तात्सम्या ईकारो लुग्व । ईदूतौ च सप्तम्यर्थ इति प्रगृह्यसंज्ञा ॥ तस्यां

प्रियं धनं सुंचति । किंतु देवा मोदयितारो मादयितारो वा
मरुतः सख्याय वृधं वृद्धिं जघंत । सेवते । द्यावापृथिवीपक्षे
सख्याय जगतां सखिभावाय तयोदं विं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

जोषद्यदौमसुर्या सचध्वै विषितस्तुका रोदसी वृमणाः ।

आ सूर्येव विधतो रथं गात्वेषप्रतीका नभसो नेत्या ॥ ५

जोषत् । यत् । इ । असुर्या । सचध्वै । विषितस्तुका ।

रोदसी । वृमणाः ।

आ । सूर्याऽद्वैव । विधतः । रथं । गात् ।

त्वेषप्रतीका । नभसः । न । नेत्या ॥ ५

रोदसी मरुत्पत्नी विद्युद्वा एतन्नामकेयमपि ईमेनं मरु-
त्संधं जौषत् । सेवते ॥ जुषेर्लेञ्जडागमः ॥ किमर्थं । सचध्वै ।
संगमनार्थं । कीदृशी सा असुर्या । असुराः क्षेमारो मरुतः ।
तेषां स्वभूता । विषितस्तुका । विषिष्टकेशसंधा विप्रकीर्ण-
केशसंधा वा संभोगवशेन । तथा वृमणाः । नृषु नेतृषु मरुत्सु
मननश्रुती मनुष्येषु वा वृष्टिप्रदानमनोयुक्ता । त्वेषप्रतीका ।
दीप्तोपक्रमा दीप्तावयवा । ईदृशी देवी विधतः परिचरतो
मरुत्संधस्य रथमागात् । आगच्छति व्याप्नोति । यागदेशं
गंतुं रथमारुह्य वा यज्ञमागच्छति । केव । विधतः सूर्यस्य
रथं त्वेषप्रतीका सूर्येव सूर्यपत्नीव । यद्वा सूर्यस्य दुहिताग्निनो
रथमिव । सा यथारोहति तद्वत् । आगमने वृष्टांतः । नभस

इत्या न । अंतरिक्षादित्योः साधारणोऽयं नभःशब्दः ।
नभ इति षट् साधारणानीत्युक्तत्वात् । अत्रादित्यवचसः ।
तस्य गतिरिव । सा यथा शीघ्रा तद्वत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आस्थापयन्ति युवतिं युवानः शुभे निमिष्ठां विद्येषु पञ्चां ।

अर्कं यद्वा मरुतो हविष्माग्गायन्नाथं सुतसीमो

दुवस्यन् ॥ ६ ॥

आ । अस्थापयन्ति । युवतिं । युवानः । शुभे । निमिष्ठां ।

विद्येषु । पञ्चां ।

अर्कः । यत् । वः । मरुतः । हविष्मान् । गायन् ।

गाथं । सुतसीमः । दुवस्यन् ॥ ६ ॥

युवानो मिश्रयन्तो नित्यतरुणा वा मरुतो युवतिं मिश्र-
यन्तीं नित्यतरुणीं वा विद्युद्रूपां रोदस्यां स्त्रियमास्थापयन्त ।
आस्थापयन्ति । देवतात्वेन रथे धारयन्ति । कोदृशीं तां ।
निमिष्ठां । नियमेन मिश्रयन्तीं । पञ्चां । पञ्चो बलं । तदन्तीं ।
शुभे । शोभते दीप्यत इति शुबुदकं । दृष्टुदकार्थं । शुभे रथ
इति वा योज्यं । किंनिमित्तं । विद्येषु यागेषु निमित्त-
भूतेषु । कदा । यत् यदा हे मरुतो वो युष्मान् अर्कः । मत्वर्थो
लुप्यते । अर्चनसाधनमंत्रोपेतः स्तोता वा हविष्मान्

प्रदेयाम्यादिहविर्युक्तः सुतसोमो होमायाभिषुतसोमोऽयं
यजमानो दुव यन्परिचरन् गायं गातव्यं स्तोत्रं गायत् ।
गायति । तदेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमौ ॥

प्र तं विवक्षि वषमो य एषां मरुतां महिमा

सत्यो अस्ति ।

सचा यंदी वषमणा अहंद्दुः स्थिरा चिज्जनीर्वहते

सुभागाः ॥ ७ ॥

प्र । तं । विवक्षि । वषम्यः । यः । एषां । मरुतां ।

महिमा । सत्यः । अस्ति ।

सचा । यत् । ईं । वषमनाः । अहंद्दुः । स्थिरा ।

चित् । जनौः । वहते । सुभागाः ॥ ७ ॥

एषां मरुतां यो महिमा महत्त्वातिशयो वषमाः सर्वैः
स्तुत्यः सत्योऽवाथ्योऽमोघोऽस्ति तं प्रविवक्षि । प्रवक्षि ।
वर्णयामि । कथमेषां महिमा प्राप्त इति उच्यते । यद्यस्मादीमे
तेषां संबन्धिनी रोदसी वषमणा वृद्धादिवर्षणमनास्कहं-
शुरहंकारवती । जगदुपकारकर्त्री न कदाचिदस्तीत्यहंकारः ।
स्थिरा चित् । चिदिति पूजायां । अत्यंतमविनश्वरा । ईदृशी
देवी सुभागाः शोभनभाग्योपेता जनोर्जननशीलाः प्रजा
वष्टुत्पत्तीर्वा वहते । धारयति । वृद्धौ सत्यां सर्वे प्राणिन

उत्पद्यन्ते । यस्मादेवं तस्मान्महिमास्ति । तं महिमानं
स्तौमीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

पांति मित्रावरुणाववद्याच्चयन्ते ईर्यमो अप्रशस्तान् ।

उत च्यन्ते अच्युता ध्रुवाणि ववृधे ईर्यमो

दातिवारः ॥ ८ ॥

पांति । मित्रावरुणौ । अवद्यात् । चयन्ते । ईर्यमो ।

अर्यमो इति । अप्रशस्तान् ।

उत । च्यन्ते । अच्युता । ध्रुवाणि । ववृधे । ईर्यमो ।

मरुतः । दातिवारः ॥ ८ ॥

हे मरुतो वृषस्तंबंधिनो देवा मित्रावरुणावहोरात्रा-
भिमानिदेवावर्यमो । अर्यमा उ इति निपातसमुदायात्मक-
मेकं पदं । उशब्दोऽपिशब्दार्थः । अर्थमापि । एते त्रयोऽपीमसुं
लोकं यज्ञं वावद्याहर्ह्यादयथानुष्ठानात् । जगत्पक्षे व्यवहा-
रप्रतिबंधरूपात् पांति । रक्षन्ति । तथैतेषामप्रशस्तान् क्षीणा-
मपि पदार्थान् चयन्ते । चायन्ति नाशयन्ति । उत अपि चैतैः
प्रेरितान्यच्युतान्यच्युतान्यस्त्रावीणि अत एव ध्रुवाण्यविच-
लानि मेघस्योदकानि च्यन्ते । चावयन्ति । वैते । अहोरात्रे
वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षतीति श्रुतेः ।
यदा अच्युतानि ध्रुवाणि धनानि च्यन्ते । कदेति उच्यते । हे

द्वितीयोऽष्टकः ।

मरुतो युष्मदीय ईमयं कालो दातिवारः प्रदेयजलः खंडित-
मेधो वा यदा वटधे । वर्धते । तदा मित्रादयो देवा युष्मदनु-
कूलव्यापारेण जगद्रक्षतीत्यर्थः । यदा दातिवारो दत्तवर-
णीयहविलक्षणाधनो यजमानो हे मरुत ईमेनान् युष्मान्वटधे
वर्धयति यदा तदेत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

नही नु वो मरुतो अंत्यस्मे आरात्ताच्चिच्छ्वंसो

अंतसापुः ।

ते दृष्टुना श्वंसा अशुवांसोऽर्णो न द्वेषो दृष्टता परि

दृष्टः ॥ ८ ॥

नहि । नु । वः । मरुतः । अंति । अस्मे इति ।

आरात्तात् । चित् । श्वंसः । अंतं । आपुः ।

ते । दृष्टुना । श्वंसा । अशुवांसः । अर्णोः । न ।

द्वेषः । दृष्टता । परि । दृष्टः ॥ ८ ॥

हे मरुतो वः श्वंसो युष्माकं संबंधिनो बलव्यांतमवसान-
मंत्यंतिक आरात्ताच्चिदूरादपि । यदा चिदिति कुत्सायां ।
अत्यंतदूरात् अस्मे अस्मासु मय्य एकेऽपि नु क्षिप्रं न द्यापुः ।
नैव खलु प्राप्नुवंति । संनिधावसंनिधौ च न प्राप्नुवंतीत्यर्थः ।
अथ परोक्षे प्राप्तबलत्वमाह । ते खलु मरुतो दृष्टुना धर्षकेण
श्वश्रा बलेन अशुवांसो वर्धमाना अत एव दृष्टता पराभि-
भावकेन सामर्थ्येन द्वेषो द्वेष्ट परिष्टः । परिभवन्ति ।

वशीकुर्वति । तत्तं दृष्टांतः । अर्णो न । उदकमिव । यथोदकं
स्वविरोधि रंजयादिकमभिभवति तद्वत् । यस्मादेवं तस्माच्छं
वसोऽतं नापुः ॥

वयमद्येत्येतां दशमीमस्तमित आदित्ये जपेत् । तथा
च सूत्रं ॥ वयमद्येद्रस्य प्रेष्ठा वयं श्वो वोचेमहि त्यस्तं
आत्यादित्य इति । पाठस्तु ॥

वयमद्येद्रस्य प्रेष्ठा वयं श्वो वोचेमहि समर्थः ।

वयं पुरा महि च नो अमु द्यून्त न ऋभुक्षा नरामनु

ष्यात् ॥ १० ॥

वयं । अद्य । इन्द्रस्य । प्रेष्ठाः । वयं । श्वः । वोचेमहि ।

समर्थः ।

वयं । पुरा । महि । च । नः । अमु । द्यून् । तत् ।

नः । ऋभुक्षाः । नरा । अमु । ऋत् ॥ १० ॥

अद्यास्मिन्दिने वयं यथार इन्द्रस्य देवस्य प्रेष्ठाः प्रियतमा
भवेम । यद्वा प्रियतमा वयमिन्द्रस्य महत्त्वं वोचेमहि ।
स्तोतुं सभर्या भूयास्म । किंच वयं श्वः परस्मिन्नपि दिने
समर्थः । सह मर्या मर्त्या ऋत्विजो यस्मिन् स समर्थो यज्ञः ।
तस्मिन् । मंग्रामे वेन्द्रस्य महत्त्वं वोचेमहि । किंच वयं पुरा
पूर्वास्मिन्नतीतेऽपि काले महि महद्बलं नोऽस्मदर्थं वोचेमहि ।
तथा द्यून् दिवसाननु प्रतिदिवसमित्यर्थः । अतीत आगा-
मिनि च दिवसे सर्वदा वोचेमहि । तत्तस्माद्भुक्षाः ।

संज्ञा नैतत् अचुवा उवा इति तन्नामसु पाठात् । महा-
निद्रो नरां मनुष्याणां मध्ये नोऽस्माननु स्यात् । अनु भवतु ।
अनुकूलमभिमतप्रदो वा भवतु ॥

॥ अथैकादशी ॥

एष वः स्त्रीर्मा मरुत इयं गोर्मा हार्यस्य मान्यस्य कारोः ।

एषा यासीष्ट तन्वं वयां विद्यामेषं वृजनं जीरदातुं ॥ ११ ॥

एषः । वः । स्त्रीमः । मरुतः । इयं । गोः । माहार्यस्य ।

मान्यस्य । कारोः ।

एषा । इषा । यासीष्ट । तन्वं । वयां । विद्यामेषं । इयं ।

वृजनं । जीरदातुं ॥ ११ ॥

एष इत्येकादशी व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे पंचमो वर्गः ॥

यज्ञायज्ञेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तमागस्त्यं मारुतं ।
अत्यास्तिसस्त्रिष्टुभः । शिष्टाः सप्त त्रिष्टुबंतपरिभाषया
जगत्त्यः । यज्ञायज्ञा दश त्रिष्टुबंतमित्यनुक्रांतं । विशेष-
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यज्ञारज्ञा वः समना तत्तुर्वणिधियं धियं वो देवयां

उ दधिध्वे ।

आ वोर्वाचः सुविताय रोदस्योर्महे वदत्यामवसे

सुवृत्तिभिः ॥ १ ॥

यज्ञायज्ञा । वः । समना । तत्तुर्वणिः । धियं धियं ।

वः । देवयाः । जं इति । दधिध्वे ।

आ । वः । अर्वाचः । सुविताय । रोदस्योः । महे ।

वदत्यां । अवसे । सुवृत्तिभिः ॥ १ ॥

हे मरुतो वः समना समीकृतित्यूनाधिकाभावलक्षणा
 यज्ञायज्ञा सर्वेष्वपि यज्ञेषु तुर्वणिस्तुर्णवनिस्वरमाणा संभज-
 माना भवति ॥ तुर्वणिस्तुर्णवनिरिति यास्कः ॥ तत्तद्यागा-
 वसर आगत्य हविः स्वीकृत्य वैवाक्यपरिहारेण समं कुरु-
 थेत्यर्थः । किंच वो युयं धियं धियं युष्मत्संबंधिवृष्टिप्रदाना-
 दिरूपं सव कम देवया देवान्प्रापयितार एष सतो दधिध्वे ।
 धारयथ धारयथ्ये वा । देवार्थहविराद्युत्पादनाय वृष्टिं कुरु-
 थेत्यर्थः । यस्मादेवं कुरुथ तस्माद्वो युष्मानर्वाचोऽसुहृदभिसुखा
 नाववृत्त्यां । आवर्तयामि । किमर्थं । रोदस्योर्वावाष्टय्योर्महे
 महतेऽवसे रक्षणाय प्रीणनाय वा । तदपि किमर्थमिति
 सुविताय सुष्ठु व्याप्ताय । कैः साधनैः सुवृत्तिभिः शोभना-
 वर्जनैः स्तोत्रैः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

व॒त्रा॒सो न ये स्व॒जाः स्व॒त॒वस इ॒षं स्व॒रभिजा॑यंत
घू॒त॒यः ।

स॒हस्रि॒या॒सो अ॒पां नो॒र्म॒य आ॒सा गा॒वो वं॒द्या॒सो
नो॒क्ष॒णः ॥ २ ॥

व॒त्रा॒सः । न । ये । स्व॒जाः । स्व॒त॒वसः । इ॒षं । स्वः ।
अ॒भि॒जा॑यंत । घू॒त॒यः ।

स॒हस्रि॒या॒सः । अ॒पां । न । अ॒र्म॒यः । आ॒सा । गा॒वः ।
वं॒द्या॒सः । न । उ॒क्ष॒णः ॥ २ ॥

ये मत्तो वत्रासो न । वविरिति रूपनाम । रूपवंत
ध्रुव । ते यथा प्रकृष्टा लक्ष्यंते तद्वत् ॥ यद्वा अरूपा अपि
सरूपा इव । स्वजाः स्वयमेव स्वसादा जायमानाः ।
अनन्यहेतुका इत्यर्थः घूतयः कंघनशीलाः संति त इषमर्न
हविलक्षणमनसा धनं स आदिकं वा स्वः स्वर्गं चाभिजायंत ।
अभिलक्ष्य प्रादुर्भवन्ति । ते दृष्टांतमुखेन श्रूयन्ते । अपां
नोर्मयः । उदकानामूर्मय इव सहस्रियासः सहस्रसंमिताः ।
तथा वंद्यासो बहुक्षीरादिप्रदत्वेन स्तुत्या गावो न गाव
द्ववासा समीप एव उक्षणी वृश्चुदकस्य सेक्ताः । तादृशा
मत्तः प्रादुर्भवन्तीत्यन्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सोमासो न ये सुतास्तृमांशवो हृतसु पीतासो
दुवसो नासन्ते ।

एषामंसेषु रंभिणीव पारमे हस्तेषु खादिश्च कृतिश्च
सं दधे ॥ ३ ॥

सोमासः । न । ये । सुताः । तृमांशवः । हृतसु ।

पीतासः । दुवसः । न । आसन्ते ।

आ । एषां । अंसेषु । रंभिणीव । पारमे । हस्तेषु ।

खादिः । च । कृतिः । च । सं । दधे ॥ ३ ॥

ये मरुतः सुता अभिषुतास्तृमांशवस्तृपितावयवाः सोमासो
न सोमा इव । यथा वक्त्रीरूपाः सोमा अभिषवात्पूर्वमाप्या-
यनेन तृमावयवाः संतः पश्चात्सुता अभिषुता रसभूताः
पीतासः पीताः संतो हृतसु पातृणां हृदयेषु दुवसो नासन्ते ।
परिचरन्त इवासन्ते तद्वत् ये मरुतो यत्र आहृतास्तृमावयवा
भवन्ति ध्यायमानाः संतो हृतसु हृदयेषु दुवसो न परिचरन्त
इवासन्ते ॥ यद्वा प्राणादिरूपेण शरीरे स्थिता दुवसः
न परिचरन्त इवासन्ते ॥ यद्वा प्राणादिरूपेण शरीरे स्थिता
दुवसः परिचरन्त इव गमनादिचेष्टाः कुर्वन्त आसन्ते । एषा-
मंसेषु रंभिणीव युवतमांसालंविनी, योषिदिव रारमे । आरमे ।
आश्लिष्यति । अवलंबने सामर्थ्याच्च तथाख्यायुधविशेषो

भुजलक्ष्मीर्वा । किंच हस्तेषु स्वाद्रिर्हस्तवाणकश्च स्तुतिः
कर्तनी च खङ्गलताष्टिश्च संदधे । संधीयते । सम्यक्
घृता भवति । परस्परसमुच्चयार्थाश्चकाराः । ये मरुत उक्त-
रूपास्त आविर्भवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अव स्वयुक्ता दिव आ वृथा ययुरमर्त्याः कशया चोदत
मना ।

अरेणवस्तुविजाता अच्युचुर्दृढहानि चिन्मरुतो

भ्राजदृष्टयः ॥ ४

अव । स्वयुक्ताः । दिवः । आ । वृथा । ययुः ।

अमर्त्याः । कशया । चोदत । मना ।

अरेणवः । तुविजाताः । अच्युचुः । दृढहानि ।

चित् । मरुतः । भ्राजत्दृष्टयः ॥ ४

एते मरुतः स्वयुक्ताः स्वैर्युक्ताः परस्परं संयुक्ताः स्वेन
धनेन वा युक्ताः संतो दिवो दुलोकादृथानायासेनावययुः ।
अवाङ्मखमागच्छन्ति । हे अमर्त्या मरुतो यूयं मना आत्मना
स्वयमेव कशया । बाङ्गामैतत् । वाचा स्तुतिरूपया चोदत ।
प्रेरयत । स्तोतुमिति शेषः । ते च मरुतोऽरेणवोऽपापास्तु-
विजाता बहुयज्ञेषु प्रादुर्भूता भ्राजदृष्टयो दीप्ता एवंभूताः
संतो दृढहानि चिदृढान्यपि पर्यतान्यच्युचुः । आवयन्ति ।
चालयन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

को वोऽंतर्मरुत ऋष्टिविद्युतो रेजति लना हन्वे व ।

जिह्वया ।

धन्वच्युत इषां न यामनि पुरुप्रैषा अहन्योऽनैतशः ॥ ५

कः । वः । अंतः । मरुतः । ऋष्टिविद्युतः । रेजति ।

लना । हन्वाः इव । जिह्वया ।

धन्वच्युतः । इषां । न । यामनि । पुरुप्रैषाः ।

अहन्यः । न । एतशः ॥ ५

हे मरुतो हे ऋष्टिविद्युतो मेघभेदनायुधविशेषेण विद्युत-
माना युष्माकमंतर्युष्मासु मध्ये स्थित्वा कः पुमान् रेजति ।
चालयति प्रेरयति । तर्हि कथं चालनमिति उच्यते । लना
आलनैव । चालने दृष्टांतः । जिह्वया हन्वेव ॥ द्विवचन-
स्वाकारः ॥ हनू इव । तौ यथा रसनया चाल्येते तद्वत् ।
यद्यप्येवं तथापीषामन्नानां तत्साधनानां सत्यानां यामनि
प्राप्तौ सन्देहार्थं धन्वच्युतो न । धन्वन्शब्दोऽंतरिक्षस्य
वचनः । तेन तत्स्थमुदकं लक्ष्यते । उदकस्त्राविणो मेघा इव ।
ते यथाकांद्यन्ते तथा युष्मानन्नादिप्राप्तये पुरुप्रैषा बहुविधं
फलमिच्छन् यजमानः स्तोत्रैर्बहुप्रकारयतीत्यर्थः । तत्र
दृष्टांतः । अहन्योऽङ्गि भव एतशो न । अश्व इव । स यथा
शिक्षकेण नानाप्रकारं प्राप्यते तद्वत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे षष्ठो वर्गः ।

॥ अथ षष्ठी ॥

कं स्त्रिदस्य रजसो महस्वरं कावरं मरुतो यस्मिन्नायय ।

यच्चावयय विथुरेव संहितं व्यद्रिणा पतय त्वेषमर्णवं ॥ ६

कं । स्त्रिदस्य । रजसः । महः । परं । कं ।

अवरं । मरुतः । यस्मिन् । आऽयय ।

यत् । अचवयय । विथुराऽद्वेव । संहितं । वि ।

अद्रिणा । पतय । त्वेषं । अर्णवं ॥ ६

हे मरुतो यूयं यस्मिन्नुदकनिमित्तभूते सत्यायय ।
आगच्छत । अस्य रजसो वृथुदकस्य लोकस्य वा महो
महतः परं पारमंतं कं स्त्रिद । कुवास्तीति नास्तीत्यर्थः ।
तथावरमवाङ् भाग आदिश्च कं स्त्रिद । कुवास्ति । आद्यंतं
न कोऽपि जानातोत्यर्थः । यद्यदा यूयं विथुरेव विथुराणि
शियिलानि तृणानीव संहितमेकभूतमुदकं चावयय ।
स्यस्थानाञ्चालयथ तदाद्रिणा वज्रेण त्वेषं दीप्तमर्णवमुदकवंतं
मेषं विपतय । विशीर्णं पातयथ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सातिर्न वोऽमवती स्वर्वती त्वेषा विपाका मरुतः

पिपिष्वती ।

भद्रा वो रातिः पृणतो न दक्षिणा पृथुज्यौ असुर्येव

जंजती ॥ ७

सातिः । न । वः । अमऽवती । स्वऽवती । त्वेषा ।

विऽपाका । मरुतः । पिपिष्वती ।

भद्रा । वः । रातिः । पृणतः । न । दक्षिणा ।

पृथुऽज्यौ । असुर्योऽदव । जंजती ॥ ७

हे मरुतो वो युष्माकं संबंधिनी सातिर्न संभक्तिरिव ।
 युष्मत्संभजनं यथा प्रशस्तगुणं तद्वद्दो रातिर्दृष्ट्यादिविषया-
 मवती । अमात्यवतीद्रादिसहायवती । यथा राजेवामवा-
 नित्यवामशब्दोऽमात्यवचनः तद्वत् । यद्वा वः सातिः संवि-
 भक्तिर्नामवती । रोगवती न भवति । किंतु स्वर्वती सुख-
 वती त्वेषा दीप्ता विपाका परिपक्वफला पिपिष्वती पेषणवती
 कृषीवलैः कर्षणवती । पृष्टौ सत्यां कर्षतीति प्रसिद्धं ।
 स्वविरोधिपेषणवती त्वेषा दीप्ता विपाका वा । भद्रा
 भंदनीया स्तुत्या । किंच पृणतो दातुर्धनिकस्य दक्षिणा न ।
 दक्षिणेव । तद्वत्समृद्धकरी । पृथुज्यौ पृथुजवा शीघ्रगामिनी ।
 किंच असुर्येव असुरस्य स्वभूता जंजती सर्वानभिभवन्ती
 शक्तिरिव । सा यथाऽन्येभ्योऽपहृत्यान्यस्मै दातुं समर्था
 तद्वदियमपि मेवस्यमुदकमपहृत्य जगतो दातुं शक्तेत्यर्थः ।
 दृष्ट्वा रातिरस्मभ्यमस्त्विति भावः ॥

॥ अथष्टमी ॥

प्रति शोभन्ति सिंधवः पविभ्यो वदभ्रियां

वाचमुदोरयन्ति ।

अथ स्मरन्त विद्युतः पृथिव्यां यदीं घृतं मरुतः

प्रणुवन्ति ॥ ८ ॥

प्रति । शोभन्ति । सिंधवः । पविभ्यः । वत् ।

अभ्रियां । वाचं । उत्प्रेरयन्ति ।

अथ । स्मरन्त । विद्युतः । पृथिव्यां । यदि । घृतं ।

मरुतः । प्रणुवन्ति ॥ ८ ॥

पविभ्यो मरुतं वंधिवज्जभ्यः सिंधवः स्यंदनशीला आपः
प्रतिशोभन्ति । प्रतिचलन्ति । कदा । यत् यदाभ्रियामभ्रभवां
वाचं शब्दं स्तनितलक्षणमुदोरयन्ति । उच्चारयन्ति वच्चाणि ।
किंच विद्युतो विद्योतमाणास्तडितः पृथिव्यामंतरिक्षे ॥
पृथिवीत्यंतरिक्षनाम । पृथिवी भूरिति तन्नामसूक्तत्वात् ॥
तत्रावस्मरन्त स्मरन्ते । अवाक्, खं प्रकाशन्ते । पृथिव्यामित्येत-
दुत्तरत्वं वा बोध्यं । यदि यदा पृथिव्यां भूम्यां घृतं क्षरदुदकं
मरुतः प्रणुवन्ति । प्रणुवन्ति । सिंचन्ति ॥ पुषेः क्रैय्यादिकस्य
व्यत्ययेन शः ॥ यदैषं तदेत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

असूत एशिर्महते रणाय त्वेषमयासां मरुतामनीकं ।
ते सप्तरासां जनयन्ता भवमादित्स्वधामिषिरां
पर्यपश्यन् ॥ ८ ॥

असूत । एशिः । महते । रणाय । त्वेषं । अयासां ।
मरुतां । अनीकं ।

ते । सप्तरासः । जनयन्त । अभव । आत् । इत् ।
स्वधां । इषिरां । परि । अपश्यन् ॥ ८ ॥

एशिर्मरुताता नानावर्णा । एशिष्ये वै पयसो मरुतो
जाताः एशेः पुत्रा उपमांस वृत्त्यादिश्रुतेः । तामेवांतरिक्ष-
देवतां केचिदाहुः । सा देवी त्वेषं दीप्तमयासां गन्तॄणां
मरुतामनीकं समूहमेकोनपञ्चाशत्संख्याकमसूत । उत्पादि-
तवती । किमर्थं । महते रणाय । संग्रामाय । मेघजयायेत्यर्थः
ते च मरुतः सप्तरासः समानरूपा हिंसका वा मेघानामम्भं
मेघं जनयन्ति । उत्पादितुवन्तः । आदित् अनन्तरमेविषिरां
सर्वैरिष्टव्यां स्वधामन्त्रे सत्यादिसृष्टिलक्षणं पर्यपश्यन् ।
परिपश्यन्ति सर्वे जनाः ॥

॥ अथ दशमी ॥

एष वः स्तोमो मरुत इयं गीमोदार्यस्य मान्यस्य कारोः ।
एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेपं वृजनं जीरदानुं ॥ १० ॥

एजः । वः । स्तोमः । मरुतः । इयं । गीः । मांदायस्य ।

मान्यस्य । कारोः ।

आ । इवा । यासीष्ट । तन्वे । वयां । विद्याम । इधं ।

वजनं । जीरुदांनुं ॥ १० ॥

एष व इति दशमोऽध्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं सप्तमो वर्गः ॥

महश्चित्त्वमित्यष्टचं पंचमं सूक्तमैन्द्रमागच्छ्यं तैष्टुभं । द्वितीया
चतुष्पदा विराट् अथ चतुष्पदा विराड् दशकैरित्युक्तत्वात्
विराजो दिश इति पिंगलनागेन सूचितत्वाच्च । महोऽष्टौ
द्वितीया विराडित्यनुक्रणिका ॥ समूहं दशरात्रे द्वितीये
छंदोमे मरुत्वतीय इदं विश्वजितोऽग्निं नर इति खंडे सूचितं ।
द्वितीयस्य शंसा महं महश्चित्त्वमिंद्र । आ० ८. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

महश्चित्त्वमिंद्र यत एतान्महसिदसि त्यजं सो वरुता ।

स नो वेधो मरुतां चिकित्वान्सुम्ना वनुष्व तव

हि प्रेष्ठा ॥ १ ॥

महः । चित् । त्वं । इंद्र । यतः । एतान् । महः ।

चित् । असि । त्यजंसः । वरुता ।

सः । नः । वेधः । मरुतां । चिकित्वान् । सुम्ना ।

वनुष्व । तव । हि । प्रेष्ठा ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं यतः कारणादेतान्मरुतो महश्चित् मरुतोऽपि
 सामर्थ्यातिशयवत्त्वात्त्वं निरपेक्षेणापि स्नेहात् त्वजस्रीति
 शेषः । अतः कारणात्तद्वत्त्वमसि । विदिति पादपूरणः ।
 मरुतोऽपि त्वजस्रत्वात् । यद्वैत्क्रोधनाम । क्रोधाद्वा-
 वरुता वरिता रक्षितासि । भवसि । यद्वा मरुतोऽपि त्यागा-
 दृष्ट्यादिविषयाद्वारयितासि । यस्मादेवं तस्मात् हे मरुताः
 वेधो विधातः स तादृशस्त्वं क्षिप्रित्वान् चेतनावान् अस्म-
 दनुग्रहविषयज्ञानोपेतः सन् नोऽस्माभ्यं सुखा सुखानि
 मरुदायत्तानि दृष्ट्यादिरूपाणि वनुष्व । देहि । तानि
 सुखानि तव हि प्रेष्टा । तव खलु प्रियतमानि । हिशब्दः ऽय-
 मिन्द्रो मरुत्सखेत्यादिश्रुतिषु प्रसिद्धार्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयुञ्जन् इन्द्र विश्वरूपावीरिदानासो निष्पिभी मर्त्यता ।
 मरुतां पृथुतिर्हसमाना स्वमीडि हस्य प्रधनस्य सातौ ॥ २ ॥
 अयुञ्जन् । ते । इन्द्र । विश्वरूपावीः । विदानासः ।
 निःस्पिधः । मर्त्यश्च ।

मरुतां । पृथुतिः । हासमाना । स्वः । स्मीडि हस्य ।
 प्रधनस्य । सातौ ॥ २ ॥

पूर्वपक्षे मरुतामिन्द्रासाहाय्यमुक्तं । अत्रेन्द्रस्य मरुत्साहा-
 यमुच्यते ॥ हे इन्द्र ते मरुतोऽयुञ्जन् । युज्यन्ते । त्वया युक्ता
 भवन्तीत्यर्थः । कीदृशास्ते । विश्वरूपावीः । विश्वरूपाः ।

राज्यत्वेन सर्वजनवंतः । किञ्च मर्त्यत्रा मर्त्येषु मर्त्यार्थं
निष्पद्यो निःशेषेणोदकस्य सेतून्मेधाविदानासो जानानाः ।
किञ्च येषां मरुतां वृक्षुतिः सेना स्वर्माङ्गद्वय प्रधनस्य सुख-
सेतुः प्रकृष्टधनवतो वृक्षादिसंग्रामस्य सातौ लाभे जये
निमित्तभूते सति सेना हासमाना हासं कुर्वती हर्षयुक्ता
भवति । यद्वा सुखेण मिह्यते जलं यस्मिन् तादृशस्य प्रधनस्य
प्रकृष्टोदकाख्यधगसाधनस्य संग्रामस्य सातौ । मेघमेदना-
येति यावत् । येषामीदृशी सेनास्ति ते मरुतोऽयुञ्जति
संबन्धः ।

॥ अथ तृतीया ॥

अभ्यवसा तं द्रुद्र ऋष्टिरस्मै सनेम्यभवं मरुतो जुनन्ति ।

अग्निसिद्धिं पातसे शुशुकानापो न द्वीपं दधति

प्रयांसि ॥ ३ ॥

अभ्यक् । सा । ते । द्रुद्र । ऋष्टिः । अस्मै इति ।

सनेमि । अभवं । मरुतः । जुनन्ति ।

अग्निः । चित् । हि । स्म । अतसे । शुशुकान् ।

आपः । न । द्वीपं । दधति । प्रयांसि ॥ ३ ॥

हे द्रुद्र ते तव सा प्रसिद्धा ऋष्टिर्वज्राख्यायुधविशेषोऽस्मै
अस्मद्वृद्धार्थमभ्यक् । प्राप्नोति मेघसमीपे । एवं च सति
मरुतोऽपि सनेमि । अह्नायेति षट् पुराणनामानित्युक्तत्वा-
त्सनेमीति पुराणनाम । पुराणं चिरकालं संगृहीतमभ्य-

सुदं कं जुनंति । क्षिपंति । वर्षंतीत्यर्थः । वृथा सत्यादि-
 सभृद्वौ सत्यामग्निश्चिद्विष्णुः । हि स्मेति पूरणे । अग्नि-
 रप्यतसे संतते कर्मणि निमित्तभूतेः सति शुशुकान् दीप्यमानो-
 वर्तते । पश्चात्प्रयांसि चरुपुरोडाशादिहवीषि दधति ।
 धारयंति दधति वा यजमानाः । किमिव आपो न द्वीपं ।
 द्विपार्श्वस्योदकवा-पर्वतादिद्वीपः । तं यथापो धारयंति-
 तद्वत् । यद्वा आयुधमेवोच्यते । वज्राख्यायुधविशेषोऽतसे-
 काऽसमूहे शुशुकान् दीपयन्नग्निश्चित् ॥ चिच्छब्द उपमार्थ-
 दधि चिदित्युपमार्थः । नि० १. ४. । इति यास्केनोपमार्थ-
 स्योक्तत्वात् । काष्ठे ज्वलन्नग्निरिव । तद्वदीप्तो वर्तते ।
 एतदेव दीप्तत्वमपेक्ष्य सेत्युक्तं । एवं च सत्यापो द्वीपमिव
 ह्युदकानि प्रयांसि सत्याद्यन्नादि दधति । धारयंति ।
 एतत्सर्वं महानुभावस्येन्द्रस्य ऋष्टेः सामर्थ्यमितींद्रस्य स्तुतिः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं न इन्द्र तं रुयिं दा ओजिष्ठया दक्षिणयेव रातिं ।

स्तुतं च यास्ते चक्रनंत वायोः स्तनं न मध्वः ।

पीपयंत वाजैः ॥ ४ ॥

त्वं । तु । नः । इन्द्र । तं । रुयिं । दाः । ओजिष्ठया ।

दक्षिणयाऽएव । रातिं ।

स्तुतः । च । याः । ते । चक्रनंत । वायोः । स्तनं ॥

ब । मध्वः । पीपयंत । वाजैः ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वं तु ॥ तुरवधारणे ॥ त्वमेव तं रयिं त्वदान-
 श्योऽयं गवादिधनं दाः । देहि । यन्मादितरेभ्योऽपि त्वमेव
 बहुप्रदः अतोऽतिमहद्वनं देहीत्यर्थः ॥ वयं त्वोजिष्ठया
 ओजस्वितमया परिक्रमणार्हया हस्तिण्या सष्टद्विसाधनया
 गवाहिलक्षण्या ऋत्विजमिव रातिं दातारं त्वां प्रीणयाम
 इति शेषः । यद्वाहस्तिणाशब्दी देयद्रव्यसामान्यवचनः ।
 रातिशब्दो बंधवचनः । हिरण्यादिसारवद्रव्यप्रदानेन बंधु-
 यथा वशीकुर्वति तद्वत्त्वां वशीकुर्म इत्यर्थः । किंच वायो-
 र्धौतियुवक्षेपिष्ठस्य शीघ्रवरप्रदस्य ते ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ वायुं
 त्वां स्तुतो येऽस्मदीयाः स्तोतारस्त्वकनंत । कामयन्तेऽस्तयन् ।
 याः स्तुतयस्त्वामेवाकयतेति वा योजना ॥ कनतेर्ग्यन्ताच्चाङि
 चङि रूपं । चङान्यतरस्यामिति चङः पूर्वमक्षरमुदात्तं ॥
 त्वां होत्रादयो वाजैर्हविलक्ष्णैरनैः प्रीयन्त । आयाययन्ति
 तत्र दृष्टान्तः । मध्वो मधुरस्य स्तन्यस्य लाभाय वाजैः सार-
 वस्तिरन्नविशेषैः स्तनं न । तं यथायाययन्ति तद्वद्वयं त्वां बहु-
 लतप्रदानाय स्तुत्यो हविषायाययामः । त्वं तु दातव्यत्वेन
 अश्विदं धनं सर्वदा देहीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमौ ॥

त्वे रयं इंद्र तोशतमाः प्रणेतारः कस्य चिहतायोः ।

ते पु णी मरुती मृडयंतु ये आ पुरा गातूयन्तीव देवाः ॥ १

त्वे इति । रयः । इंद्र । तोशतमाः । प्रणेतारः ।

कस्य । चित् । ऋतुयोः ।

ते । सु । नः । मरुतः । ऋड्यंतु । ये । सः । पुरा ।

गातुयंतिऽइव । देवाः ॥ ५

हे पूंद् त्वे तव रायो घमविशेषास्तोयतमाः । अतिशयेन
ग्रीणयितारः ॥ तुष्यतेस्तोयः । छांदसं श्रुत्वं ॥ यद्वा ते रायो
रातयो बंधवो बंधुभूताः सखिभूता मरुतस्तोयतमाः ॥
तोयतिर्वधकर्मा नितोययति निवर्हयतीति तन्नामसु
पाठम् ॥ तोयतमा हिंसिततमा अवर्षकाणां मेघनां ।
कस्यचिद्दतायोः । ऋमिति यज्ञनाम । कस्यापि यज्ञेच्छो-
र्यजमानस्य प्रणेतारः प्रकर्षेण निर्वोढारः । ते मरुतो
नोऽस्मान् सुष्टु ऋड्यंतु । के ते । ये सः ये खलु देवा द्योतन-
शीला मरुतः पुरा पूर्वं गातुयंतीव । यज्ञगमनमिच्छंतीव ।
त आगत्य ऋड्यंतु ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थोऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अति प्र याहीद् मीड्हुषो नृमहः पार्थिवे सदने यतस्व ।
अथ यदेषां षष्ठ्युभास एतांस्तीर्थे नार्यः पौंस्थानि तस्युः ॥ ६

अति । प्र । याहि । ईद् । मीड्हुषः । नृन् । महः ।

पार्थिवे । सदने । यतस्व ।

अथ । यत् । एषां । षष्ठ्युभासः । एताः । तीर्थे ।

न । नार्यः । पौंस्थानि । तस्युः ॥ ६

हे इन्द्र त्वं मीड्हुष उदकासेतून् नृन् जगनेतून् नरा-
कारान्वा महो महतो मेघान्प्रति प्रयाहि । अभिगच्छ ।
मेघानां वृत्ररूपेण नराकारत्वं युक्तं । गत्वा च पार्थिवे
सदने । पृथिवीत्यन्तरिक्षनाम । तत्संबन्धिनि स्थाने यतस्व ।
प्रयत्नं कुरु । तैः सह युध्यस्वेत्यर्थः । यद्वा हविःप्रदातृन्
कर्मनिर्वाहकान्महतो यजमानान्प्रति गच्छ । गत्वा च
पार्थिवे सदने देवयजने यतस्व । यत्नं कुरु हविर्भोजनाय ।
अथ अपि यद्यदैषां त्वत्साहाय्यकारिणां मरुतां संबन्धिनः
पृथुबुध्नासो विस्त्रीर्णमूला एताः पृषह्वर्णा गंतारो वाष्वा
अर्योऽरेः शत्रोः पौंस्थानि तीर्थं न युद्धमार्गं ह्रुव तस्थुः ।
तिष्ठन्ति । मेघानाक्रमन्ते । यदैषां पृथुबुध्नासो वृहन्मूला एताः
वृषणवर्णा मेघास्तिष्ठन्ति । तत्र हृष्टांतः । अर्योऽरणीयस्य
स्वामिजः पौंस्थानि बलानि तीर्थं न । राजकीयां यथा
तिष्ठन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रति घोराणामेतांनामयासां मरुतां शृण्वं

आयतामुपदिः ।

ये मर्त्यं पृतनायंतमूर्ध्नि ऋणावानं न पतयंत

सर्गेः ॥ ७ ॥

प्रति । घोराणां । एतांनां । अयासां । मरुतां ।

शृण्वं । आऽयतां । उपदिः ।

ये । मर्त्यैः । पृतनायंतं । ऊर्मैः । ऋणवानं । न ।

पतयंत । सर्मैः ॥ ७ ॥

हे इंद्र ते संबन्धिनां घोराणां भयानकानां शब्दाभिमानानां चैतानामेतवर्णानामयासामयमानानां गमनशीलानां मरुतामायतामागतूणां मरुतामुपब्धिः । उप गुर्वादिसमीपे गम्यते ज्ञायत उपपद्यत इति बोधोऽर्थात् । शृण्वे । श्रूयते ॥ कर्मणि कर्त् प्रत्ययः ॥ त एव विशिष्यन्ते । ये मरुतो मर्त्य मरणधर्माणामूर्मैः स्वरक्षणे रुदकनिगमनसाधनैर्वा पृतनायंतं पृतनामात्मन इच्छंतं वैरिणां मेघं वा सर्मैः सृष्टैः स्वकीय-प्रहारविशेषैः पतयंत । पातयन्ति । तेषामेव ध्वनिः श्रूयत इत्यर्थः । पातने दृष्टांतः । सर्मैः ऋणवानं ॥ वृंक्षीवनिपा-विति वनिप् ॥ ऋणवंतमधमवैरिणमिव । तं यथा पीडयित्वा तदीयं धनमपहरन्ति तद्वत् । एवं महाबुभावा मरुतस्तवानुगा इतींद्रस्य स्तुतिः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्वं मानैभ्य इंद्र विश्वजन्त्या रदा मरुद्भिः शुरुधो गोश्रगाः ।

स्तवानेभिः स्तवसे देव देवैर्विद्यामेघं वृजनं

जीरदानुं ॥ ८ ॥

त्वं । मानैभ्यः । इंद्र । विश्वजन्त्या । रदं । मरुत्भिः ।

शुरुधः । गोश्रगाः ।

स्तवानेभिः । स्तवसे । देव । देवैः । विद्याम । इषं ।

इजनं । जीरऽदातुं ॥ ८ ॥

हे इंद्र त्वं मानेभ्यो मानार्थं । चित्तेनेत्यर्थः ॥ तादर्थ्यं चतुर्थी ॥ विश्वजन्या विश्वजन्यः ॥ सोराकारः ॥ विश्वे प्राणिन उत्पादनीया यस्य तादृशस्त्वं सर्वजनहितशक्त्या वा मरुद्भिः सह शरुधः शोकस्य रोधयित्रीः शोषका गोचग्रा गर्जितमुदकं वाग्रे पुरतो यासां ता मेघपङ्क्ती रद । विलिख । विदारय । हे देव द्यौतमानत्वं स्तवानेभिः स्तूयमानैर्देवैरन्यैर्मरुदादिभिर्ऋत्विग्भिर्वा स्तवसे । स्तवसे । उभयत्र कर्मणि कर्त्तृप्रत्ययः ॥ विद्यामेत्ययं व्याख्यातः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे नवमो वर्गः ॥

न नूनमस्तीति पञ्चर्षं षष्ठं शूक्तभागस्यमैन्द्रं ॥ अत्रानुक्रमणिका ॥ न नूनं पञ्चागस्त्येनैन्द्रे हविषि मरुतामुद्यत इंद्रागस्त्ययोः संवाद ऐन्द्रस्ताद्या तृतीया चन्द्रवाक्यं चतुर्थी चादौ बृहती तिष्ठोऽनुष्टुभ इति । सूक्तस्येन्द्रागस्त्यसंवादरूपत्वादाद्या तृतीया चतुर्थी चन्द्रवाक्यं । अतस्तासां तस्य वाक्यन्यायेन स ऋषिः । शिष्टे अगस्त्यवाक्ये । अतस्तयोः स एवर्षिः । आद्या च बृहती ततस्तिष्ठोऽनुष्टुभः । अन्त्याविशेषाच्छिष्टुप् ॥ विशेषविनियोगो लैंगिकः ॥ अत्र यास्तुः । अगस्त्य इंद्राय हविर्निरूप्य मरुद्भ्यः संप्रदित्वा चकार स इंद्र एत्य परिदेवयां चक्रे । नि० १. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

न नूनमस्ति नो खः कस्तवेद यदद्भुतं ।

अन्यस्य चित्तमभि संचरेण्यमुताधीतं वि नश्यति ॥ १ ।

न । नूनं । अस्ति । नो दूति । खः । कः । तत् । वेद ।

यत् । अद्भुतं ।

अन्यस्य । चित्तं । अभि । संचरेण्यं । उत ।

आऽधीतं । वि । नश्यति ॥ १ ॥

परिदेवनप्रकारः प्रतिपाद्यते । इन्द्र आह । अद्यतनं यदस्ति तन्नूनमद्य नास्ति । नूनमतः विचिकित्सार्थं । अत्राद्येति यद्यपि नास्ति तथाप्युत्तरवाक्ये ख इति दर्शनादत्राद्येति गम्यते । तथा खोऽपि नूनं नो ॥ उग्रब्दोऽवधारणे ॥ खस्तनमपि नैव नास्ति । अद्य यथास्मदर्थनिरुप्तमस्यभ्यं नास्ति किल खः कथं लभ्यत इति भावः । यदद्भुतमन्यस्मै निरुप्यान्यस्मै दत्तमिति यदस्ति यैपरीत्यं तत्को वेद । यद्वा यदद्भुतं भावि कार्ये यदस्ति तत्को वेद । अद्य खो वा लभ्यत इत्याशा न कार्येत्युक्तं भवति । तदेवाह । अभि संचरेण्यं सर्वतः संचार्यन्यस्य चित्तं मानसं जानातीति शेषः । उत अपि च आधीतमाध्यातं चिंतितमपि न इत्थं किमु सहात्स्मृतं नश्यतीति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

किं न इन्द्र जिघांससि भ्रातरौ मरुतस्तव ।

तेभिः कल्पस्व साधुया मा नः समरणे वधीः ॥ २

किं । नः । इन्द्र । जिघांससि । भ्रातरः । मरुतः । तव ।

तेभिः । कल्पस्व । साधुया । मा । नः । संस्मरणे ।

वधीः ॥ २

इदमगस्त्यवाक्यं । हे इन्द्र नोऽस्माननपराधिनः किं जिघांससि । हतुमिच्छसि । कथमवध्यत्वमिति अत आह । मरुतस्तव भ्रातरः । त्वया भोगप्रदानेन भरणीया इत्यर्थः । अतो वयमवध्या इत्युक्तं भवति । मरुतामिन्द्रभ्रातृत्वमेकस्मिन्नेवादितिगर्भ उत्पन्नत्वात् । सा चोत्पत्तिः पुराणेषु प्रसिद्धा । संतु भ्रातरस्ततश्च किमित्यत आह । तेभिस्तैर्मरुद्भिः सह साधुया साधु त्वं कल्पस्व । कल्पय हविर्भागं तैः सह युद्धं वा । नोऽस्मान् समरणे संग्रामे मा वधीः । मा हिंसीः । यद्वा लुप्तो दृष्टान्तः । संग्रामे यथा विरोधिनं हंसि न तथास्मानिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

किं नो भ्रातरगस्त्य सखा सन्नतिं मन्यसे ।

विद्वां हि ते यथा मनोऽस्मभ्यमिन्न दिक्सि ॥ ३

किं । नः । भ्रातः । अगस्त्य । सखा । सन् । अति ।

मन्यसे ।

विद्म । हि । ते । यथा । मनः । अस्मभ्यं । इत् । न ।

दिक्सि ॥ ३

इदमिन्द्रवाक्यं । हे भ्रातः हे अगस्त्य । हविःप्रदान-
वरप्रदानाभ्यां परस्परपकारत्वाद्भाटत्वं । तादृशत्वं सखा
सन् अस्मादितकार्थं सन् नोऽस्मान्किमतिमन्यसे । कस्माद-
पराधादतिक्रम्य मनुषे । अपलपसि । नायमपलापः किंतु
तथ्यमेवेति चेदुच्यते । गंतव्यं ते तव मनो मानसं यथा यथा-
वस्तु विद्म । जानीमः । कथं जानीथेति उच्यते । अस्मभ्यमिन्द्र
दिक्सि । अस्मदर्थं निरुप्तमस्मभ्यं दातुं नेच्छस्येव ॥
इदेष्वर्थे ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अरं कृण्वंतु वेदिं समग्निमिंधतां पुरः ।

तवाष्टतस्य चेतनं यज्ञं ते तनवावहै ॥ ३

अरं । कृण्वंतु । वेदिं । सं । अग्निं । इंधतां । पुरः ।

तत्र । अष्टतस्य । चेतनं । यज्ञं । ते । तनवावहै ॥ ४

इदमिन्द्रवाक्यं । अपरेऽगस्त्यवाक्यमाहुः । हे ऋत्विजो
यूयं । अगस्त्योऽंगीकृतवान् । तस्माच्चेदिमं कृण्वंतु ।

संमार्जनपर्युक्षणादिना परिचरंतु । तथा पुरः पुरस्तादग्नि-
माहवनीयादिकं समिधतां । इधमप्रक्षेपेण प्रज्वालयंतु ।
तत्राग्नावमृतस्यामरणलक्षणस्य वेदत्वस्य चेतनं प्रज्ञापकं
यज्ञं हे अगस्त्य ते त्वदीयं त्वं चाहं च तनवावहे ॥ अगस्त्य-
वाक्यपक्षे शिष्टमविशिष्टं । तत्र वेद्याममृतस्य तत्साधनस्य
हविषो वा चेतनं प्रज्ञापनमासादनं कुरुत । आवां पत्नी-
यजमानौ अथ्वर्युयजमानौ वा हे इंद्र ते त्वदर्थं यज्ञं
तनवावहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमीशिषे वसुपते वसूनां त्वं मित्राणां मित्रपते धेष्ठः ।

इंद्र त्वं मरुद्भिः सं वदस्वाध प्राशान ऋतुया हवींषि ॥ ५

त्वं । ईशिषे । वसुपते । वसूनां । त्वं । मित्राणां ।

मित्रपते । धेष्ठः ।

इंद्र । त्वं । मरुत्भिः । सं । वदस्व । अघं । प्र ।

प्राशान । ऋतुया । हवींषि ॥ ५

इदमगस्त्यवाक्यं । हे वसूनां वसुपते । अतिप्रभृतानां
पुरोडाशाज्यादिधनानां स्वामिन् हे इंद्र त्वमीशिषे । ईश्वरो
भवसि । सर्वस्य वृत्त्यवृत्तिभ्यां बहुत्वं नित्यं संबंधश्च प्रति-
पद्यते । यद्वा हे वसुपते वसूनामीशिष इति योजना ।
द्वितीयो वसुशब्दोऽनुवादो वा । तथा हे मित्राणां मित्रपते ।
अस्मदादिमित्रस्य नित्यं पालकेन्द्र त्वं धेष्ठः । सर्वस्यातिशयेन

धारकोऽसि ॥ हे इन्द्र त्वमुक्तमहिमस्त्वं मरुद्भिः संवदस्व ।
तैः साकं सम्यक्कृतमिति वदस्व । अध अपि च त्वष्टतुथा
ऋतावृतौ । उपलक्षणमेतत्कालस्य । तत्तद्यागकाले हवी-
ष्याज्यचर्वादीनि प्राशान । प्रकर्षेण भुञ्ज्व ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं दशमो वर्गः ॥

प्रति व इति षडृचं सप्तमं सूक्तमागस्तं त्रैष्टुवं मारुतं ।
आद्ये हे केवलमारुते । शिष्टाश्वतस्रो मरुत्वदिन्द्रदेवताकाः ॥
प्रति वः षण्मारुतं तु चतस्रोऽत्या मरुत्वतीया इत्युक्त-
अणिका । विशेषविनियोगो लैंगिकः ।

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति व एना नमसाहमैमि सूक्तेन भिक्षे सुभतिं
तुराणां ।

रराणतां मरुतो वेद्याभिर्नि हिङो धत्त वि
सुचध्वमश्वान् ॥ १

प्रति । वः । एना । नमसा । अहं । एमिः । सुऽउक्तेन ।
भिक्षे । सुऽभतिं । तुराणां ।

रराणतां । मरुतः । वेद्याभिः । नि । हिङः । धत्त ।
वि । सुचध्वं । अश्वान् ॥ १

हे मरुतः॥ वो युष्मानहं प्रत्येमि । अभिगच्छामि । केन
 साधनेन । नमसा । नमस्कारेण हविषा वा । नम इत्यन्न-
 नाम । तथा सूक्तेन शोभनवचनेन स्तुतिरूपेण । तुराणां
 त्वरमाणानां शत्रूणां हिंसकानां वा युष्माकं सुमतिं शोभन-
 मतिमनुग्रहबुद्धिं भिक्षे । याचे । इन्द्रस्यैव नुनर्हविःप्रदाना-
 दिदं वाच्यते । किंच हे मरुतो यूयं वेद्याभिर्वेदितव्याभिः
 स्तुतिभी रराणता रममाणेन मनसेत्यंभूताः संतो हेङः ।
 क्रोधनामैतत् । क्रोधं युष्मदभिक्रमजनितं निघत्त । निकृष्टं
 धारयत । त्यजतेत्यर्थः । तथाद्यान् विमुचध्वं । रथेभ्यो
 वियोजयत । क्रोधात्पुनर्गमनं मा कुरुतेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

एष वः स्तोमी मरुतो नमस्त्वान् हृदा तथै मनसा

धायि देवाः ।

उपेमा यात मनसा जुषाणा यूयं हि ष्ठा नमस

इहधासः ॥ २

एषः । वः । स्तोमः । मरुतः । नमस्त्वान् । हृदा ।

तथै । मनसा । धायि । देवाः ।

उपे । इ । आ । यात । मनसा । जुषाणाः ।

यूयं । हि । स्थ । नमसः । इत् । इधासः ॥ २

हे मरुतः एष वः स्तोम इदानीं क्रियमाणः प्रकारो
 षो युष्माकं । युष्मदर्थ इत्यर्थः । कीदृशोऽयं । नमस्त्वान् ।

नम इत्यन्ननाम । हविर्लक्षणान्नवान् न केवलं स्तुतिमार्तं ।
 भक्षणाद् हविरपि युष्माकमित्यर्थः । किंच हृदा तष्टः ।
 युष्मन्निवेदनबुद्ध्या संपादितः । तादृशः स्तोमो हे देवा
 देवनशीला मनसास्मदनुग्रहवता चित्तेन धायि । धार्यतां ।
 तदर्थं मनसादरया बुद्ध्या जुषाणा ईमेनां स्तुतिं तद्विश्च
 सेवमाना उपायात । उपागच्छतैव । मा विखंवं कुरुत ।
 यूयं नमसोऽन्नस्य हवीरूपस्य वृधासः स्य ह । वर्धयितारो
 भवथ खलु । अतो गंतव्यमेव । इत्पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्तुतासीं नो मरुतोऽबृडयंतुत स्तुतो मघवा शंभविष्ठः ।

जहुं नः संतु कोम्या वनान्यहानि विश्वा मरुतो

जिगीषा ॥ २

स्तुतासः । नः । मरुतः । अबृडयंतु । उत । स्तुतः ।

मघवा । शंभविष्ठः ।

जहुं । नः । संतु । कोम्या । वनानि । अहानि ।

विश्वा । मरुतः । जिगीषा ॥

ते मरुतः स्तुतासः स्तुताः संतो बोऽस्मान्मृडयंतु ।
 सुखयंतु । उत अपि च मघवा । मघमिति धननाम ।
 अस्मद्वातशबहुधनेन तद्वानिंद्रः स्तुतः शंभविष्ठः सुखस्य
 आवयित्तमः सन् अस्मान्मृडयतु । किंच हे मरुतो नोऽस्माकं
 जिगीषा ॥ जिगातेर्गतिकर्मणो जिगीषा ॥ जिगीषितव्यानि

प्राप्तव्यान्पुनरनुभूयमानानि विश्वा सर्वाण्यहानि दिव-
सान्यूर्ज्वितान्यपर्युपरि श्रिया यशसा वोत्कृष्टानि कोम्या
काम्यानि सृहणीयानि वनानि सर्वैः संभजनीयानि संतु ।
जिगीषा जेतुमिष्टानि जेतव्यानि च संत्विति वा योज्यं ।
एवं कृत्वा मरुत इन्द्रश्च सुयन्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्मादहं तविषादोषमाण इन्द्राज्ञिया मरुतो रेजमानः ।

युष्मभ्यं हव्या निशितान्यासन्तान्यारे चक्रम

सृङ्गता नः ॥ ४

अस्मात् । अहं । तविषात् । दूषमाणः । इन्द्रात् ।

भिया । मरुतः । रेजमानः ।

युष्मभ्यं । हव्या । निशितानि । आसन् । तानि ।

आरे । चक्रम । सृङ्गता । नः ॥ ४

हे मरुतः शृणुत । अहमस्मात्प्रसिद्धान्तविषाद्वलवत इन्द्रात्
तत्सकाशाज्ञिया भीत्येषमाणः पलायमानः पुरतः स्थातु-
मशक्तः । तथा रेजमानो वेपमानश्चाभवम् । ततश्च किमायात-
मित्यत आह । यानि युष्मभ्यं हव्या हवींषि निशितानि
संस्कृतान्यासन् तानि नान्येवारे चक्रम । दूरे कृतवन्तो
वयमिन्द्रभयात् । अतो नोऽस्माननपराधिगो सृङ्गत । सृङ्गत ।
सुखयत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

येन मानांसश्चितयंत उच्चा व्यष्टिषु शवसा शश्वतीनां ।

स नी मरुद्भिर्दृषभ अवी धा उग्र उग्रेभिः स्थविरः

सहोदाः ॥ ५

येन । मानांसः । चितयंते । उच्चाः विऽउष्टिषु ।

शवसा । शश्वतीनां ।

सः । नः । मरुत्भिः । दृषभ । अवी । धाः । उग्रः ।

उग्रेभिः । स्थविरः । सहऽदाः ॥ ५

हे इंद्र शवसा बलभूतेन त्वयानुगृहीता मानासो
मान्यास्त्वयाभिमानिता वोच्चा रश्मयः शश्वतीनां नित्यानां
बह्वीनामुषसां व्युष्टिषु सतीषु प्रकाशेषु सत्सु चितयंते ।
चेतयंते । प्राणिनां स्वस्वव्यवहाराय प्रज्ञापयंते । ऐंद्र्यां
दिशि तेनैवानुगृहीता उषसो रश्मय उद्गच्छंतीति प्रसिद्धं ।
हे दृषभ वर्धितरिंद्र स तादृशस्त्वं मरुद्भिः सहितः अवी धाः ।
सर्वत्र श्रूयमाणमन्नं देहि । स्थापय । देहीत्यर्थः । कीदृशस्त्वं
उग्र उद्गूर्णवलः । सहोदाः । पराभिभवसामर्थ्यं बलं सहः ।
तस्य दाता । स्थविरः पुरातनः । कीदृशैर्मरुद्भिः । उग्रेभिः
क्रूरबलैः । एवं महानुभावोऽन्नं देहि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं पांहींद्र सहोयसो नृन्मवा मरुद्भिर्वयातहेडाः ।

सुप्रकेतेभिः सासहिर्दधानो विद्यामेघं वृजनं जीरदानुं ॥

त्वं । पाहि । इंद्र । सहीयसः । नृन् । भव ।

मरुत्भिः । अवयातहेडाः ।

सुप्रकेतेभिः । ससहिः । दधानः । विद्याम । इषं ।

वृजनं । जीरदानुं ॥ ६

हे इंद्र त्वं पाहि । रक्ष । कान् । सहीयसो नृन् । सहस्वितमान् त्वदनुग्रहेणातिप्रवृद्धवान् नेतृन्मनुष्यान्स्मान् मरुतो वा । किंच मरुद्भिः साकमस्मास्ववयातहेडा भव । अपगतमन्युर्भव । मरुत्सु वा तथा भव । किंच सुप्रकेतेभिः शोभनप्रज्ञानैर्मरुद्भिः सह सासहिः शत्रूणामभिभविता सन् दधानोऽस्मदभिमतस्य धारयिता भवेति शेषः । शिष्टो व्याख्यातः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थ एकादशो वर्गः ॥

चित्रो व इति तृचात्मकमष्टमं सूक्तमागस्तं मारुतं गायत्रं । चित्रस्तृचं गायत्रमित्यनुक्रमणिका । लैंगिको विशेषविनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

चित्रो वीऽस्तु यामश्चित्र जती सुदानवः ।

मरुतो अहिभानवः ॥ १

चित्रः । वः । अस्तु । यामः । चित्रः । जती ।

सुदानवः । मरुतः । अहिभानवः ॥ १

हे मरुतो वो युष्माकं यामोऽस्मद्यज्ञागमस्त्रिविधायनीयः
 पूज्य आश्चर्यभूतो वास्तु । भवतु । न केवलमागमनमेव चित्तं
 किंतु हे सुदानवः शोभनदानाः । हे अहिभानवोऽहीयमान-
 प्रकाशाः । युष्माकं संबन्धी चित्तः स आगम जती जत्यै
 रक्षणायेष्टतर्पणाय वा युक्तश्च भवतु । तदागमनं शीघ्रमस्तु
 अभिमतप्रदं चास्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आरे सा वः सुदानवो मरुत ऋजती शरुः ।

आरे अश्मा यमस्यथ ॥ २

आरे । सा । वः । सुदानवः । मरुतः । ऋजती ।

शरुः । आरे । अश्मा । यं । अस्यथ ॥ २

हे सुदानवः शोभनदाना मरुतो वो युष्माकं संबन्धिनी
 ऋजती प्रसाधयन्ती स्वतेजसा स्वात्मानमलंकुर्वती प्रसिद्धिं
 प्राप्नुवाना वा सा प्रसिद्धा शरुर्हिसका ऋष्टिरारे दूरे
 भवतु । तथा यमस्यथ क्षिपथ सोऽश्मा व्यापक आयुधविशेष
 आरे । दूरनामैतत् । दूरे भवतु । मां न प्राप्नोतु । यद्वा
 आरेशब्द आराच्छब्दपर्यायः । स च दूरे समीपे च वर्तते ।
 अत्र समीपवचनः । यमस्मत्तोऽन्यमस्यथ तं वैरिणमस्माक-
 सुपलोपमः कठिन आयुधविशेष आरे समीपं प्राप्नोतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तृणस्कंदस्य तु विशः परिवृक्त सुदानवः ।

जह्वान्नः कर्त जीवसे ॥ ३

तृणस्कंदस्य । तु । विशः । परिवृक्त । सुदानवः ।

जह्वान् । नः । कर्त । जीवसे ॥ ३

हे मरुतः सुदानवः शोभनदाना ययं तृणस्कंदस्य तृण
वच्चलनस्वभावस्य शुथमाणस्य वा मम विशः पुत्रभृत्यादि-
रूपाः प्रजा तु क्षिप्रं परिवृक्त । परिवर्जयत । बाधापरि-
हारेण रक्षत । यज्ञोक्तलक्षणकालस्यासुरविशेषस्य वा प्रजाः
परिवर्जयत । किंच नोऽस्मान्जह्वान् कर्त । कुरुत । जीवसे
चिरजीवनाय ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं द्वादशो वर्गः ॥

गायत्रामेति तयोदशर्चं नवमं सूक्तमागस्तं तैष्टुभमैद्रं ।
गायत्रामोनेत्यनुक्रांतं ॥ समुद्रं दशरात्रे तृतीये च्छंदोमे
मरुत्वतीयशस्त्र एतत्सूक्तं । विश्वजितोऽग्निं नर इति खंडे
सूत्रितं । तृतीयस्यैद्रः स्वाहा गायत्राम । आ० ८. ७. ।
इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

गायत्रामं नभन्यं यथा वेरचोम तद्वाटधानं सर्वतू ।

गावो घेनवो बर्हिषदव्या आ यत्सज्जानं दिव्यं

विवंसान् ॥ १

गायत् । साम । नभन् । यथा । वेः । अर्चाम ।

तत् ॥ वृधानं । स्वःऽवत् ।

गावः । धेनवः । बर्हिषि । अर्दधाः । आ । यत् ।

सद्धानं । दिव्यं । विवासान् ॥ १

हे इन्द्र नभन् नभसि भवं नभोव्यापिनं हिंसकं वा राज्ञ-
सादिकस्य ॥ नभतिर्वधकर्मा नभति अर्दतीति वधकर्मसु
गणनात् ॥ तादृशं साम हे इन्द्र यथा वेः । येन प्रकारेण
वेत्ति । तथा गायत् । गायत्युद्गाता । तत्तस्मात् यतः स्तौति
ततः कारणाद्वृधानं वर्धमानं स्ववत् फलभूतेन स्वर्गेण
तद्वत् शस्त्रं यथा वेस्तथार्चाम । पूजयाम । शंसामेत्यर्थः ।
स्तुतमनुशंसतीति न्यायात् । यद्वा तदुक्तलक्षणं साम वृ-
धानं सर्वत्र यथा भवति तथार्चाम । किं धेनवो दोग्ध्रोऽ-
र्द्धा अर्हिंसिता गावो यत्सद्धानं सीदंतं दिव्यं दिवि भवमिंद्रं
त्वाविवासान् ॥ विवासतिः परिचरणकर्मा ॥ आगत्य परि-
चरन्ति क्षीरं दुहन्ति । तथार्चाम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अर्चहृषा हृषभिः स्वेदुहव्यैर्सृगो नाश्रो अति

यज्जुगुर्यात् ।

प्र मंदसुर्मनां गूर्त होता भरते मर्यो

मिथना यजत्रः ॥ २

अर्चत् । वृषां । वृषाभिः । स्वऽदुह्यैः । ऋगः । न ।

अश्वः । अति । यत् । जुगुर्थात् ।

प्र । मंदयुः । मनां । गूर्त । होता । भरते । मर्यः ।

मिथुना । यजतः ॥ २

राक्ष-
तर्मसु
रेण
तीति
वर्गण
र्थः ।
वह-
प्रोऽ-
मिंद्रं
परि-

वृषा हविषां हर्षितायं यजमानः खेदुह्यैः स्वायत्तैश्च
विष्कैः । यद्वा स्वयंप्राप्तेष्वर्चं हव्यं येषां तादृशैर्वृषभिर्वर्ष-
हविःप्रदाहभिरध्वर्वादिभिर्विशिष्टः सन् अर्चत् । अर्चयतींद्रं
यद्वा वृषा फलस्य वषिंतायमिंद्र उक्तलक्षणे रध्वर्वादिभि-
रर्चते । यद्यस्मादश्वो व्यापकः पानाद्यर्थं यावन् ऋगो न
हरिणादिरिवायमिंद्रोऽश्वोऽणनशीलः सन् यातः ।
अत्यर्थमुद्यंते हविर्भक्षणाय । यथा ऋगोऽणनशीलः
शीघ्रमुद्यंते तथायमिंद्रोऽपि । यथादेवं तस्मादर्चते ।
यद्वायमिंद्रो यत् यथाश्वो ऋग इवातिशयगुर्थात् सक्षयेत्
तथार्चतीत्यर्थः । किंच हे गूर्त उहूर्णेद्र मनां मननं स्तोत-
मिच्छतां देवानां मंदयुः स्तुतिशुक्तो मर्यां होता मानुष
एतन्नामक ऋत्विक् यजतो यागनिष्पादकः सन् मिथुना
मिथुनानि युग्मरूपानि वाज्यापुरोनुवाक्यादीनि मिथुनौ
वा जायापतिरूपः सन् प्रभरते । प्रकर्षेण संपादयति ।
तस्मादर्चतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नक्षत्रोता परि सद्य मिता यन्तरत्नमा शरदः
 पृथिव्याः ।

क्रंददश्वो नयमानो रुवन्नौरंतदूतो न रोदसी
 चरहाक् ॥ ३

नक्षत् । होता । परि । सद्य । मिता । यन् । भरत् ।
 गर्भ । आ । शरदः । पृथिव्याः ।

क्रंदत् । अश्वः । नयमानः । रुवत् । गौः । अंतः ।
 दूतः । न । रोदसी इति । चरत् । वाक् ॥ ३

होता होमनिष्पादकोऽयमग्निर्भिता सद्य सदनानि
 गार्हपत्यादिस्थानानि परियन् परितो गच्छन् नक्षत् ।
 व्याप्नोति । व्याप्य च शरदः संवत्सरसंबन्धिनं पृथिव्या
 भूम्याश्च संबन्धिनं गर्भं गर्भस्थानीयमन्नं हविर्लक्षणमाभरत् ।
 आहरति । स्वीकरोति । संभरति वा संवत्सरपर्यंतं वर्धितं
 भूम्यामुत्पन्नमित्यर्थः । यद्वा संवत्सरसंबन्धिनं वसंतादिकाले
 ज्योतिष्टोमादिषु दीयमानं पार्थिवं हविर्भरत् । वसंते वसंते
 ज्योतिषा यजेतेति श्रुतेः । तथा कृत्वा क्रंददश्वः । लुप्तोपम-
 मेतत् । अश्व इव क्रंदति हर्षातिशयात् । किं कुर्वन् ।
 नयदिन्द्राय हविर्भारं । किंच गौगतोद्धृत्तो हृष इव रुवत् ।
 रौति शब्दायते । किं कुर्वन् । दूतो न वार्ताहरो दूत इव

रोदसी रोदस्योद्यावाष्टय्योरंतर्मध्ये रोदस्योरंतरा वाक्
स्तूयमानः स्तुवन् वा देवान् चरत् । चरति गच्छति ।
हविःस्त्रोकाराय पृथिवीं तन्नापणाय द्युलोकं च परिभ्रम-
तीत्यर्थः ॥ वक्तेः कर्तरि कर्मणि वा क्तिब्बचीत्यादिना
क्तिब्बीर्वा संप्रसारणाभावश्च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ता कर्मपतरास्मै प्र चौन्नानि देवयन्ती भरन्ते ।

जुजोषदिन्द्रो दस्मवर्चा नासत्येव सुम्भो रथेष्ठाः ॥ ४

ता । कर्म । अषऽतरा । अस्मै । प्र । चौन्नानि ।

देवयन्तः । भरन्ते ।

जुजोषत् । इन्द्रः । दस्मवर्चाः । नासत्या इव ।

सुम्भः । रथेऽस्थाः ॥ ४

नानि

चत् ।

थिया

भरत् ।

वर्धितं

इकाले

वसन्ते

सोपम-

वन् ।

स्वत् ।

त इव

ता तान्यपतरार्षतराणि व्याप्ततराणि वा हवींथस्मा
इन्द्राय तदर्थं कर्म । कुर्मः । संपादयामः ॥ कृजम्भं दसे
वर्तमानार्थं लुङि मन्त्रे घसेति च्चेर्लुक् । इन्द्रस्य भयथेत्यार्द्ध-
घातुक्त्वेन ङित्वाभावाद्गुणः ॥ चौन्नानि च्यावयित्रीणि
दृढानि स्तोत्राणि कर्माणि स्वकीयानि सामर्थ्यानि वा
देवानात्मन इच्छन्तो यजमानाः प्रभरन्ते । प्रकर्षेण संपा-
दयन्ति । तद्वद्वयमपि संपादयाम इत्यर्थः । दस्मवर्चा दर्श-
नीयतेजाः शत्रून्पयणवलो वा नासत्येव नासत्या-
विष्टिना विव । तौ हि द्यावापृथिव्यात्मानौ । ता विव

सुग्माः सुगम्यः सुखेन गंतुं शक्यो रथेष्टा रथे वर्तमानः
एवंभूतः सन् जुजोषत् । अस्मत्कृतं स्तोत्रादि कर्म सेवतां ।

॥ अथ पंचमी ॥

तसु^१ ए^२ही^३द्रं^४ यो^५ ह^६ सत्वा^७ यः^८ श्रू^९रौ^{१०} मघवा^{११} यो^{१२} रथेष्टाः^{१३} ।

प्रतीच^{१४}श्चिद्यो^{१५}धौ^{१६}यान्वृष^{१७}णान्वववृष^{१८}श्चित्तम^{१९}सो^{२०} विहंता^{२१} ॥

तं । जं^{२२} इति । स्तुहि । दू^{२३}द्रं । यः । ह । सत्वा । यः

श्रूरः । मघवा । यः । रथेऽस्थाः ।

प्रतीचः । चित् । योधीयान् । वृषण्वान् । वववृषः

चित् । तमसः । विहंता ॥ ५

तसु तमेवेद्रं स्तुहि । हे होतः स्तुतिं कुरु । किमस्याधिक्य
मिति उच्यते । यो ह यः खलु सत्वातिप्रभूतबलः । यद् सत्वा
सादकः शलूणां । यश्च श्रूरः शौर्योपेतो मघवा बलवान्
वान्वा । यश्च रथेष्टा रथे वर्तमानः । किंच प्रतीचश्चि
प्रत्यभिसुखं योद्धुरपि योधीयान् योधृतमः ॥ प्रतिपूर्वादंचते
द्विनंताल्लुप्तनकाराच्छसि अच इत्यकारलोपे चाविति दीर्घः
अंचेच्छंदस्यसर्वनामस्थानमिति विभक्तिरुदात्ता ॥ वृषण्वान्
वृषाणो वर्षितारो वज्रादयः । तद्वा । वृषा ते वज्र उत
वृषा रथ इति हि निगमः । तथा वववृषश्चित्तमस आव
कस्यापि तमसो मेघादेर्विहंता विशेषेण घातकः । यस्मादे
महानुभावः तस्मात्स्तुहि ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र यदि॒त्या म॒हिना नृ॒भ्यो अ॒स्त्यरं रोद॑सी क॒क्ष्ये १ ना॒स्मै ।

सं वि॒व्ये इ॒न्द्रो वृ॒जनं न भू॒मा भ॒र्ति स्व॒धावां

ओप॑शमि॒व द्यां ॥ ३

प्र । यत् । इ॒त्या । म॒हिना । नृ॒भ्यः । अ॒स्ति । अ॒रं ।

रोद॑सी इति । क॒क्ष्ये इति । न । अ॒स्मै ।

सं । वि॒व्ये । इ॒न्द्रः । वृ॒जनं । न । भू॒मं । भ॒र्ति ।

स्व॒धावा॑न् । ओप॑शं॒द्रव । द्यां ॥ ३

यत् य इन्द्रो महिना महत्त्वेन स्वैश्वर्येण नृभ्यो नेहभ्यः
कर्मनिर्वाहकेभ्यो यजमानेभ्यः प्राप्ति प्रभवति । ईष्टे स्वर्गादि-
प्रदाने रक्षितुं । अस्मै रत्नकार्येन्द्राय रोदसी द्यावापृथिव्यौ
कक्ष्ये कक्ष्ययते सती संचाराय नालं । न पर्याप्ते । जगतो-
ऽधीशस्त्रेन्द्रस्य संचारायात्पत्वाद्द्यावापृथिव्यौ न पर्याप्ते
इत्यर्थः । सृष्टादपि सृष्टुर्महिन्द्रोऽधिकत्वादिति भावः ।
अयमिन्द्रो वृजनं न भूम । भूमिं भूतानि वा वृजनं न वृजन-
मिव । वृजतेः कर्तृनार्थस्येदं रूपं । तदिव । तद्यथावृणोति
तथायमपि स्वतेजसा संविव्ये । सम्यगावृणोति लोकत्रयं ।
किंचायं स्वधावानन्नवान् वृष्टिलक्षणोदकवान्वा द्यां दिवं
भर्ति । विभर्ति धारणे वृष्टांतः । ओपशमिव । ईषदुपशेत
इत्योपशं शृंगं । तदृषभ इव । यद्वा परस्परं समीपे वर्तमानं

क्षित्वन्तरिक्षाख्यं लोकद्वयमोपशं । तदिव द्यां विभर्ति ।
लोकद्वयमपि विभर्तीत्यर्थः ॥ भृजो लटि क्वांसः शपो लुक् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

समत्सु त्वा शूर सताभुराणं प्रपथितमं परितंसयध्वै ।

सजोषस इंद्रं मदे क्षीणोः सूरिं चित्ते अनुमदंति

वाजैः ॥ ८

समत्सु । त्वा । शूर । सतां । उराणं । प्रपथिन्सुतमं ।

परितंसयध्वै ।

सजोषसः । इंद्रं । मदे । क्षीणोः । सूरिं । चित् ।

ये । अनुमदंति । वाजैः ॥ ७

हे शूर शौर्योपेतेंद्र समत्सु संग्रामेषु सतां त्वामेवाश्रित्य
घतमानानां प्राणिनामुराणं । उरुण्यतिप्रभूतानि बलादीनि
कुर्वाणं । प्रपथितमं प्रकृष्टमार्गतमं सुकृतिनामुत्तममार्ग-
भूतमिंद्रं शत्रूणां दारकं त्वा त्वां परितंसयध्वै अवतंसीकर्तुं
भूषणीकर्तुं । भूषयितेर्वा निमित्तेऽर्थे । मदे तव मदार्थं च
सजोषसः सह सेवमानाः समानप्रीतयो वा क्षीणोः क्षीणो
विशः परिजना मरुतः प्रयतंते । कीदृशास्ते । ये वाजैर्बलै-
रनुमदंति । अनुकूलं मादयंति । संग्रामे मरुतस्त्वमेव स्वामिनं
कृत्वा मादयंति । हर्षयंतीत्यर्थः । यद्वा ये यजमाना वाजै-
र्हविर्भिर्मादयंति ते समानप्रीतियुक्तास्तव मनुष्यभूता

ऋत्विजो यजमानभूताः प्रजाः समस्तसु सहमादनस्थानेषु
यागेषूक्तलक्षणविशिष्ट त्वामिव पूजयितुं तव मादाय च
प्रयतन्ते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एवा हि ते मं सर्वना समुद्र आपो यत्त आसु

मदन्ति देवीः ।

विष्वा ते अनु जोषा भूतैः सूर्योऽद्यद्वि धिषा

वेधि जनान् ॥ ८

एव । हि । ते । मं । सर्वना । समुद्रे । आपः । यत् ।

ते । आसु । मदन्ति । देवीः ।

विष्वा । ते । अनु । जोषा । भूत । गौः । सूर्य ।

चित् । यदि । धिषा । वेधि । जनान् ॥ ८

हे इन्द्र एवा हि एवं हि सति ते तव संबन्धीनि सवनानि ।
सूयते सोमोऽत्रेति सवनानि सोमयागाः । ते शं सुखकरा
भवन्ति कथं सति । यत् यदि देवीर्देव्यो द्योतमाना आपः
समुद्र उदकसमुद्रवणापादानभूतेऽन्तरिक्षे आसु प्रजासु
निमित्तभूतासु ते त्वां मदन्ति । मादयन्ति ॥ अन्तर्भावि-
तण्यर्थोऽयं ॥ यदा प्राण्युपकारार्थं वर्षणाय त्वां प्रेरयन्ति ।
वृष्ट्युदकानि तदा खलु तव सोमयागाः सुखकरा भवन्ति ।
यज्ञसाधनवृष्टिप्रदानेन यागान्निर्वर्तयेत्यर्थः । किञ्च हे इन्द्र
विष्वा गौः सर्वापि स्तोत्रशस्त्ररूपा वाक् ते त्वामनुकसेण

जोथा जोषणार्हा प्रीणयित्वा भूत् । भवति । कदा । यदि
सूरींश्चित् स्तोत्रादिप्रेरयितून स्तोत्रजनानपि धिषा धिषणया
प्रज्ञया वृष्टिप्रदानरूपेण कर्मणा वा वेधि । कामयसे । तदा
सर्वापि स्तुतिस्त्वदर्था भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

असाम यथा सुसखाय एन स्वभिष्टयो नरां न शंसैः ।

असद्यथा न इद्री वंदनेष्टास्तुरो न कर्म नयमान

उक्था ॥ ८

असाम । यथा । सुसखायः । एन । सुस्वभिष्टयः ।

नरां । न । शंसैः ।

असत् । यथा । नः । इद्रीः । वंदनेष्टाः । तुरः । न ।

कर्म । नयमानः । उक्था ॥ ८

हे एन इन ईश्वरेन्द्र यथा सुसखायः शोभनत्वद्रूपसहाय-
वंतोऽसाम । भूयास्म । किंच स्वभिष्टयः शोभनाभ्येषणाः
शोभनाभीष्टाश्चासाम । किमिव । नरां न शंसैः । नराणां
राजादीनां शंसैः शंसनैरिव । स्तुतिभिर्यथा मनुष्याः
शोभनाभीष्टा भवंति तद्वत् ॥ इदानीं परोक्षेणाह । नोऽस्म-
स्यमिन्द्रो वंदनेष्टा अस्मात्स्तुतौ वर्तमानः सन् तुरो न
त्वरमाण इव नोऽस्माकं कर्मोक्था उक्थैः शस्त्रैर्नयमानः
फलं प्रापयन् स्तुत्या तुष्टः सन् अस्मदीयेन कर्मणा फलप्राप-
यिता यथासत् । भवेत् । हे ऋत्विजस्तथा कुरुतेति शेषः ॥

॥ अथ द्दशमी ॥

विस्पर्धसो नरा न शंसैरस्माकासदिन्द्रो वज्रहस्तः ।

मित्रायुवो न पूर्पति सुशिशौ मध्यायुव उप शिञ्जति

यज्ञैः ॥ १०

विस्पर्धसः । नरा । न । शंसैः । अस्माक । असत् ।

इन्द्रः । वज्रहस्तः ।

मित्रायुवः । न । पूःपति । सुशिशौ । मध्ययुवः ।

उप । शिञ्जति । यज्ञैः ॥ १०

नरा नैतृणां मध्ये ससंधीवरान्यथा विस्पर्धसः कुर्वति
सखिभूताः तद्वदयमपीन्द्रं शंसैः स्तुतिभिः । सखायो वयं
तं तथा कुर्मः । स च वज्रहस्तो विरोधिशिञ्जणाय सर्वदा
वज्रधारीन्द्रोऽस्माकमसत् । विस्पर्धमनुकूलो भवतु । किञ्च
मित्रायुवो न मित्रेच्छवो हितैषिण इव सुशिशौ सुशासने
वर्तमानं पूर्पति पुरः स्वामिनं यथाभिमतदानेन पूजयति
तथा मध्यायुवोऽस्माकं श्रियां यशसां च मध्ये वस्थितिं
कामयमाना अध्वर्यादयो यज्ञैर्यज्ञसाधनैर्हविःस्तोत्रादिभि-
रुपशिञ्जति । उपेत्य यजन्ते । शिञ्जतिर्दानकर्मा ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं चतुर्दशोऽष्टकः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यज्ञो हि ऋदं कश्चिद्वधन् जुहुराणश्चिन्मनसा परियन् ।

तीर्थं नाच्छा तादृषाणमोको दीर्घो न सिघ्रमा

कृणोत्यध्वा ॥ ११

यज्ञः । हि । सा । इन्द्रं । कः । चित् । ऋधन् ।

जुहुराणः । चित् । मनसा । परियन् ।

तीर्थं । न । अच्छ । तादृषाणं । ओकः । दीर्घः । न ।

सिघ्रं । आ । कृणोति । अध्वा ॥ ११

कश्चिद्यज्ञो यज्ञवान् यज्ञानुष्ठायी ऋधन् वर्धयन्मभवति ।
 इन्द्रं यज्ञेन वर्धयतीत्यर्थः । जुहुराणश्चित् कुटिलगतिस्तु
 चिन्मनसा केवलेन परियन् परितो गच्छन् लौकिकविषया-
 दिकं ध्यायन्वर्तते । यद्वा परि वर्जनार्थः । वर्जयित्वा गच्छन्
 नेदं प्राप्नोति । तत्र दृष्टान्तः । तीर्थं प्रसिद्धे मार्गेच्छ
 आभिमुख्येन समीपे वर्तमानमोकः पानीयादिकं स्वनं
 तादृषाणं पिपासायुक्तं यथाविलम्बेन प्रीणाति । स यथा
 तत्सवन आगच्छतीत्यर्थः । तद्वद्यज्ञेन कश्चित्पुमानिन्द्रमभि-
 गच्छतीति । कुटिलस्य दृष्टान्तः । दीर्घो न वक्रत्वेनातिदूरोऽध्वा
 मार्ग इव । स यथा सिघ्रं फलं पानीयादिरूपं फलार्थिनं वा
 पुरुषमाकृणोति । अर्वाकरोति । नीचैः करोति । वर्जयती-
 त्यर्थः तस्माद्यज्ञमार्गमजानानो वक्रो दूरे परिभ्रमति नेदं
 तर्पयति । तद्विलक्षणस्तु वर्जयत्येव ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

मो षू णं इंद्रात् पृत्सु देवैरस्ति हि स्म ते शुष्मिन्नवया ।
महश्चिद्यस्य मीडहुषो यव्या हविष्मतो मरुतो
वंदते गीः ॥ १२

मो इति । सु । नः । इंद्र । अत् । पृत्सु । देवैः ।

अस्ति । हि । स्म । ते । शुष्मिन् । अवय्याः ।

महः । चित् । यत् । मीडहुषः । यव्या । हविष्मतः ।

मरुतः । वंदते । गीः ॥ १२

हे इंद्रात् पृत्सु एषूपस्थितेषु संग्रामेषु वृद्धयर्थं मेधजयेषु
देवैर्मरुदादिभिः सह नोऽस्मान् मोषु । मैव त्याक्षीरिति
शेषः । मरुत्सहितो युध्यस्येत्यर्थः । हे शुष्मिन् बलवन्निद्र अस्ति
हि स्म ते । अस्ति हि स्म तव खलु । तव किमस्तीति उच्यते ।
अवयाः अवयजं अवयुज्य पृथक् कृत्य यजनं हविर्भागोऽस्ति ।
मरुद्भ्यः पृथगप्यस्ति हविर्भागः । केवलं मरुद्भ्य एव दीयते
नास्मभ्यं अतः कथं योत्स्यामीति न मंतव्यमित्यर्थः ।
यद्वा अवयाः शत्रूणां वर्जनाय गन्ता वज्रोऽस्ति ते । किंच
हविष्मतः प्रदेयहविर्युक्तस्य मीडहुषो हविःप्रदातुः । यज्ञै-
तत्पदद्वयं मरुतां विशेषणं । यस्य मम यव्या फलेनेद्रण वा
सह मिश्रयन्ती गीः स्तुतिशस्त्रादिरूपा वाक् महश्चित्

महतोऽपि मीडहृषः सेक्रन् हविषातो दत्तहविषा तहतो
सरतो वंदते । स्तौति ॥

अथ त्रयोदश्या सूक्तादिमारथ्ये कृतां स्तुतिं
निगमस्य फलं प्रार्थयते ॥

एषः स्तोमं इंद्रं तुभ्यं मस्मै एतेन गातुं हरिवो
विदो नः ।

आ नी वदत्याः सुविताय देव विद्यामेषं वृजनं
जीरदानुं ॥ १३

एषः । स्तोमः । इंद्रं । तुभ्यं । मस्मै इति । एतेन ।
गातुं । हरिवः । विदः । नः ।

आ । नः । वदत्याः । सुविताय । देव । विद्यामं ।
इषं । वृजनं । जीरदानुं ॥ १३

हे इंद्र एषः स्तोम इदानीं कारितप्रकारः स्तोत्र-
विशेषस्तुभ्यं त्वर्थ्यं । हे हरिवो हरिभ्यां तद्वन्निद्र एतेन
स्तोत्रेण गमनेन वा नोऽस्मदीयं गातुं देवयजनमार्गं
विदः । विदस्व । विदित्वा च हे देव सुविताय सुहिताय
शोभमनगमनाय वा नोऽस्मानावदत्याः । आवर्तस्व ।
अस्मद्यागं प्रत्यागच्छ । विद्यामेत्यादि व्याख्यातं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं पंचदशो वर्गः ॥

तद्वतो

त्वं राजेति दशर्चं दशमं सुक्तमागस्त्यमैंद्रं त्रैष्टुभं । त्वं
राजा दशेत्यनुकांतं पृथ्वे षडहे स्तोमवृद्धौ स्तोमातिशंसनार्थं
होत्रकैरेतच्छस्तव्यं । ऐंद्राणि त्रैष्टुभान्यमरुच्छ्रद्धान्याव-
पेरन् । आ० ७. १२. । इति सूत्रं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वं राजेन्द्र ये च देवा रक्षा नृन्पृच्छसुर त्वमस्मान् ।

त्वं सत्यपतिर्मघवा नस्तस्वस्त्वं सत्यो वसवान्

सहोदाः ॥ १

त्वं । राजा । इन्द्र । ये । च । देवाः । रक्षा । नृन् ।

पृच्छ । असुर । त्वं । अस्मान् ।

त्वं । सत्यपतिः । मघवा । नः । तस्वः । त्वं । सत्य ।

वसवानः । सहोदाः ॥ १

तोष-

एतेन

मागं

इताय

स्व ।

हे इन्द्र त्वं राजा अधिपति सर्वस्य जगतः । किंच ये
देवा मरुदादयः संति तेषामपि विशेषेण । अतो हे असुर
शत्रूणां निरसितस्त्वं नृनस्मान् कर्मानेतून्यजमानान् ।
पालय । विशेषतोऽस्मानपि रक्षा । त्वं च सत्यपतिः सतां सतः
कर्मफलस्य वा पाता मघवा धनवान् नोऽस्माकं तस्वस्तार-
यिता पापात् । किंच त्वं सत्यफलो वा वसवानः स्वतेजसा
सर्वं छादयन् वसूनि वा कुर्वन् स्तोत्रभ्यः सहदा सहसो
बलस्य दाता भवेति शेषः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दनो विशं इंद्र सध्रवाचः सप्त यत्पुरः शर्म शारदीर्दत् ।

ऋणोरपो अनवद्याणी यूने वृत्तं पुरुकुत्साय रंधी ॥ २

दनः । विशः । इंद्र । सध्रवाचः । सप्त । यत् । पुरः ।

शर्म । शारदी । दत् ।

ऋणीः । अपः । अनवद्य । अणीः । यूने । वृत्तं ।

पुरुकुत्साय । रंधीः ॥ २

हे इंद्र त्वं वृत्तसंबन्धसुराणां पुरमेदनसमये सध्रवाचो
 मर्षणवचना विशस्तदीयाः प्रजाः शर्म सुखं यथा भवति
 तथा दनः । अदमयः ॥ दमेरिदं रूपं । यद्वा वर्णव्यत्ययः ।
 नदः अनदः । अशब्दयोऽसुरप्रजाः । अतिभयंकरशब्द-
 मकरोः । कदेत्याह । यत् यदा शारदीः प्रत्यग्राः । यद्वा-
 तत्संवत्सरलक्षकः । संवत्सरपर्यंतं हृदीकृता अपि सप्त पुर-
 एतत्संख्याकाः पुरीर्दत् । अदारयः ॥ पुरुषव्यत्ययः ।
 वृणातेर्लङि क्वांदसो विकरणस्य लुक् । रात् सस्य ।
 पा० ८, २, २४ । इति नियमात् नलोपाभावः ॥ तथा कृत्वा
 हे अनवद्य कातरत्वानिंदावन् हे इंद्र अणी अरणशीला
 अपस्तदीयदुर्गस्थानन्युदकाश्रयाणि तठाकादीनृणोः । अम-
 मयः प्रावर्तयः । भग्नान्यकरोः । एवमुपद्रुत्य पुरुकुत्सायैतन्नान्ने
 रन्ने यूने नित्यतरुणाय तदर्थं वृत्तमेतन्नामकमसुरं रंधीः ।
 असाधयः । अहनः । अयमैतिहासिकपक्षः ॥ निरुक्तकृत्वा

तु हे इंद्र मृधवाचो विशो सर्पणध्वनियुक्ता वृष्टिरूपाः प्रजा
 वनः । अदमयः अशब्दयो वा । अवर्षय इत्यर्थः । कदा ।
 यत् यदा सप्त पुरः शारदीर्दत् । सर्पणस्वभावान्प्रत्यग्रान्
 वृथा जगत्पूरकान्नेघानदारयस्तदेत्यर्थः । तथा कृत्वा हे
 अनवद्य अर्णा अरणस्वभावा अप ऋणोः । अगमयः प्राव-
 र्तयः कुल्यादिरूपेण । अनंतरं यूने पुरुकुत्साय वृत्तं मुख्यं
 मेघं रंधोः । असाधयः । अहनः । अयमर्थस्त्वं ह त्वदिंद्र
 सप्त युध्यन्नित्यादिमन्त्रांतरेषु प्रसिद्धः । यास्कस्त्वेवं व्याख्यात् ।
 दनो दानमनसो मनुष्यानिंद्रं वदुवाचः कुरु । नि० ६, १७ ।
 इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अजा वृत्तं इंद्र शूरपत्नीद्यां च येभिः पुरुहृत नूनं ।

रक्षो अग्निमशुषं तुर्वयाणं सिंहो न दमे अपांसि

वस्त्रोः ॥ ३

अजं । वृत्तं । इंद्र । शूरपत्नीः । द्यां । च । येभिः ।

पुरुहृत । नूनं ।

रक्षो इति । अग्निं । अशुषं । तुर्वयाणं । सिंहः ।

न । दमे । अपांसि । वस्त्रोः ॥ ३

हे इंद्र शूरपत्नीः शूरै रक्षोभिः पालयिता वृत्तः । वर्तत
 आस्विति वृत्तोऽसुरपुरीः । यदा शूरा यजमानाः । तैः
 पालयिता वृत्तो वेदिभूमीरज । गच्छ जेतुं । तथा कृत्वा द्यां
 च नूनमवश्यमज । किं त्वमेक एव । न । हे पुरुहृत बहुभिर्ब-

हुधा वाहतेद्र येभिर्मरुदादिभिरनुगतोऽसि तैः सहितः सन् ।
 तथा कृत्वा शुषमशोषयितारमशांतं वा तूर्वयाणं तूर्णगमेकं
 मग्निं वैद्युतं होमाधारं वाग्निं रक्षो । रक्षस्वैव । किमर्थं
 रक्षणमिति उच्यते । दमे गृहेऽपांसि कर्माणि कुर्वन् वस्तो
 वस्तुं । यद्वा वांसयतुं स्थापयितुं कारयितुमित्यर्थः ।
 यज्ञद्विष्टसु हतेष्वग्नौ सुस्थिरे सति यागाद्यनुष्ठानपरः स्थां स्था-
 मीत्यर्थः । रक्षणे दृष्टांतः । सिंह इव । स यथा स्वाम्रयभूतं
 वनं गजाद्युपद्रवपरिहारेण रक्षति तद्वत् । असुरपुरभंग-
 गमने वा दृष्टांतः । सिंहो यथा निर्भयो विरोधिमृगान्
 हंतुं धावति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शेषन् तु इन्द्र सस्मिन्न्योनौ प्रशस्तये पर्वोरवयस्य मज्जा ।
 सृजदणो यव यद्युधा गास्तिष्ठहरीं दृपता छष्ट वाजान् ॥
 शेषन् । तु । ते । इन्द्र । सस्मिन् । योनौ । प्रशस्तये ।
 पर्वोरवस्य । मज्जा ।

सृजत् । अर्णांसि । अव । यत् । युधा । गाः ।

तिष्ठत् । हरी इति । दृपता । छष्ट । वाजान् ॥ ४

हे इन्द्र ते शत्रवः सस्मिन् सर्वस्मिन् समाने वा योनौ
 स्वकीये स्थानेऽन्तरिक्षे वा । योनिरन्तरिक्षं । तु क्षिप्तं शेषन् ।
 शिरतां ॥ शीङ्गो लेख्यडागमः । व्यत्ययेन परस्मैपदं । सिब्ब-
 हुलमिति सिप् ॥ किमर्थं । प्रशस्तये । प्रशंसनाय त्वत्स्तुतये ।

सन् ।
गमने ।
कमथे ।
वस्तो ।
र्थः ।
सा-
यभूतं ।
भंग-
गान् ।

तन्महिमज्ञापनायेत्यर्थः । किं सेवनादिसाधनेनेत्याह । पवी-
रवत्य कुलिशस्य कुलिशशब्दस्य वा मङ्गा महिम्ना । तद्वज्र-
प्रहारेण हता मेघाः शत्रवो वा तत्रैव शिरते निपातेन
प्रलायंत इत्यर्थः । किंच यत् यदा युधा प्रहरणसाधनेनायु-
धेन युद्धेन वा गाः । गच्छसि । तदाणां ह्युदकान्यवसृजत् ।
अवाहजः । अवाह्य, ह्यमपातयः ॥ पुरुषव्यत्ययः ॥ तदर्थे हरी
अश्वौ तिष्ठत् । अथतिष्ठः ॥ अवापि पुरुषव्यत्ययः । यदा
यदा हरी अधितिष्ठसि तदावाहजः । अथैवं कृत्वा वाजा-
ननानि सत्यादिलक्षणाणि हृषता चर्मकेण सासर्थ्येन सृष्ट ।
शोधय । प्रबर्धयेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वह कुत्सं मिन्द्र यस्मिन् चाकन्त्यमन्यू ऋज्वा वातत्याशा ।
 प्र सूर्यक्रां हृहतादभीकेऽभि सृधो यासिषद्वजवाहुः ॥ ५
 वह । कुत्सं । इन्द्र । यस्मिन् । चाकन्त्यमन्यू इति ।

भृजा । वातः । अश्वः ।

प्र । सूरः । चक्रं । वृहतात् । अभिके । अभि । स्पृधः ।

थासिषत् । वज्रऽबाहुः ॥ ५

येनो हे इन्द्र कुक्षमेतन्नामानवृषिं प्राप्तं स्थमन्य । सूक्ष्मकामिति
 षन् । सुखनाम । तदिच्छं तौ सततगामिनौ वा ऋजूा ऋजुगामिनौ
 सिब्ब- वातस्य वायोः समानवेगावश्वा । तदीयावश्वाः वह । प्रस्थापय ।
 तथे । तस्मिन् हविषि निमित्तं भूते सति कुक्षं चाकन् । कामयसे ।

तर्पयसे वा हविरादिकं । तदयं सूरः प्रेरकः सूर्यचक्रं
स्वमंडलं स्वरयचक्रं वाभीक आसवे देशे वृहतात् । ऊर्ध्वं
गमयतु । प्रकाशयतु । अथ परोक्षेणाह । वज्रवाहुरयमिंद्रः
सृष्टः संग्रामं कुर्वतः शत्रून् अभियासिषत् । अभियातु ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

जघन्वा इंद्र मितेरु चोदप्रवृद्धो हरिवो अदाशून् ।

प्र ये पश्यन्नर्यमणं सचायोस्त्वया श्रुती वहमाना

अपत्यं ॥ ६

जघन्वान् । इन्द्र । मितेरुन् । चोदप्रवृद्धः । हरिवः ।

अदाशून् ।

प्र । ये । पश्यन् । अर्यमणं । सचा । आयोः । त्वया ।

श्रुतीः । वहमानाः । अपत्यं ॥ ६

हे इन्द्र हरिवः हरिभ्यां तद्वज्रं । त्वं चोदचवृद्धचोदनैः
सौतैः प्रवृद्धः सन् अदाशून् अदातन् मितेरुन् मित्राणां
यजमानानामीरयितृन् वाधकान् तद्वैरिणां मित्रत्वं गच्छतो
वा जघन्वान् । हतवानसि । किंच येऽर्यमणं दातारं त्वा
त्वां प्रपश्यन् पश्यन्ति ते नरा आयोर्मनुष्याध्वर्वादेर्ह
विर्लक्षणात्तस्य वा सचा सह श्रुतीः क्षिप्रा हविःप्रदानेन
त्वयापत्यं कुलस्थापातयितारं पुत्रं वहमाना ये संति ते
प्रपश्यन् । यदा वेऽर्यमणं त्वां पश्यति त एवं भवन्ति । यद्वा

ये नरा अर्यमणं यं कंचिद्वातारं प्रश्यन् पश्यन्तस्वाममनंत
आयोर्मनुष्यस्य सचा सहायभूतास्त्वया मूर्ताः क्षिप्ता वर्जिता
अपत्यं पुत्रं वहमाना ये संति तान् जघन्वान्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

रपत्कविरिद्रार्कसांतौ क्षां दासायौपवर्हणीं कः ।

करत्तिस्तो मघवा दानुचित्रा नि दुर्योणे कुयवाचं मृधि

श्रेत् ॥ ७

रपत् । कविः । इन्द्र । अर्कः सांतौ । क्षां । दासाय ।

उपवर्हणीं । करिति । कः ।

करत् । तिस्रः । मघवा । दानुचित्राः । नि । दुर्योणे ।

कुयवाचं । मृधि । श्रेत् ॥ ७

हे इन्द्र त्वां कविः क्रांतदर्शनूचानो वा होतार्कसाता-
वर्चनीयस्यान्नस्य लाभे निमित्तभूते सति रपत् । स्तौति ।
यद्वा एतन्नामा कृषी रपत् । अस्तौत् । अनार्थं । तस्याति-
प्रभूतमन्नं प्रादा इत्यर्थः । तथा च दासाय प्राण्युपचर्पय-
जेऽसुराय क्षां भूमिसुपवर्हणी शब्दां कः । अकरोः । इत्वा
भूमावपातय इत्यर्थः ॥ कोरोतेर्लुङि मन्त्रे घसेति च्चेर्लुक् ॥
अथ परोक्षकृतः । मघवा धनवानयमिन्द्रस्तिष्ठो भूमीः ।
दार्शिकपाशुकसौमिकरूपा भूमीः क्षित्यन्तरिक्षदुरुपा वा
भूमीर्दानुचित्रा दानेन देयैर्धनैर्वा चायनीयाः करत् ।
करोति । यद्वा तिस्रोऽयोरजतहिरण्यमयाः पुरीर्दानुचित्राः

खण्डनेन चित्रा अकरोत् । तथा दुर्योने दुष्टयोनी स्थाने
एतन्नामकस्य राज्ञः प्रीत्यर्थं वा कुयवाचं कुक्षितं शब्दयन्त-
मेतन्नामानमसुरं ह्यधि संग्रामि निश्चेत् । हिंसितवान् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सना ता त इन्द्र नव्या आगुः सहो नभोऽविरणाय पूर्वीः ।

भिनत्पुरो न भिदो अद्वोर्जनमो वधरदेवस्य पीयोः ॥ ८

सना । ता । ते । इन्द्र । नव्याः । आ । अगुः । सहः ।

नभः । अविरणाय । पूर्वीः ।

भिनत् । पुरः । न । भिदः । अद्वोः । जनमः । वधः ।

अदेवस्य । पीयोः ॥ ८

हे इन्द्र ते तव संबंधीनि सना सदातनानि नित्यानि
तानि शौर्याणि नव्या नवतरा इदानींतना ऋषय आगुः ।
आगच्छन्ति । स्तुतिव्याजेन प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । कानि तानीति
उच्यते । पूर्वीर्वक्त्रोर्जनमो हिंसाः ॥ नभेर्हिंसार्थाद्विक्लप । तदंत-
स्येदं रूपं ॥ ता हिंसा अविरणायविगतरणाय संग्राम-
नाशनाय सहः । अथ्यभवः । तदर्थं भिदो भेत्तृघातिका अदे-
वीरासुरीः पुरो न पुरोरपि भिनत् विदारितवानसि ॥
पुरुषव्यत्ययः । नशब्दस्यार्थे ॥ तथादेवस्य स्तुत्यस्य पीयोर्हिंस-
कस्यासुरस्य वधवर्जं जनमः । अनमयः । अतुकूलमकरोः ॥
यद्वा हे इन्द्र सना नित्यं तत्तत्काले ते तव संबंधिन्यस्ता
तानि ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ ताः पूर्वीः पुरातन्य आपो नव्य

नूनाः स्तुत्याः सत्य आगुः । आगच्छन्ति । किमर्थं । अविर-
णाय । अविरमणाय प्राणिनामविनाशाय । तदर्थं नमो
हिंसकान्धकान्धा मेघान् सतः । सर्वकलकरोः । किंच
अदेवीः पुरोऽवर्षणीयादेवमयीतादृशमुत्पन्धान् धिनत् ।
भिन्नानकरोः । तथादेवमयिरिममयीलस्य पीयोः प्रतिकूलस्य
दृष्टव्यं वधर्वज्जननमः । अनमयः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वं धुनिरिन्द्र धुनिमतीर्ऋणोरपः सीरा न स्ववतीः ।

प्र यत्समुद्रमतिं मूर पर्वि पारयं तुर्वशं यदुं स्वस्ति ॥ ८

त्वं । धुनि । इन्द्र । धुनिमतीः । ऋणोः । अपः ।

सीराः । न । स्ववतीः ।

प्र । यत् । समुद्रं । अति । मूर । पर्वि । पारयं ।

तुर्वशं । यदुं । स्वस्ति ॥ ८

हे इन्द्र त्वं धुनिः कंपयिता शनूणामसि । अतो धूनि-
मतीः कंपनोपेततरंगवतीः । अथवा धुनिर्नाम जलप्रतिरोध-
कार्यसुरः । स एव प्रतिबंधकतया यासां तादृशीरप ऋणोः ।
अनमयः । भूमावपातयः । तत्र दृष्टान्तः । स्ववतीः प्रवहन्तीः
सीरा न । नदीनामैतत् । सरणवतीर्नदीरिव । तद्वत्संतता
इत्यर्थः । एवं कृत्वा हे मूर यत् यदा समुद्रमतिं पर्वि ।
अतिक्रम्य पूरयस्युदकं । तदानीं तुर्वशं यदुमुभावपि राजर्षी

स्वस्यविनाशं पायय । अपालयः संपूर्णजलवर्षणेन । तथा
स मन्त्रांतरं त्वमपो यदवे तुर्वशावारमय इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वमस्माकं मिन्द्र विश्वधं स्या अष्टकतमो नरां वृपाता ।

स नो विश्वासां स्पृधां सहोदा विद्यामेधं वृजनं

जीरदानुं ॥ १८

त्वं । अस्माकं । इंद्र । विश्वधं । स्याः । अष्टकतमः ।

नरां । वृपाता ।

सः । नः । विश्वासां । स्पृधां । सहोदाः । विद्यामे ।

वृधं । वृजनं । जीरदानुं ॥ १०

हे इंद्र त्वमस्माकं विश्वध विश्वस्मिन्नपि काले विश्वप्रकारै-
र्वावृकतमः । यद्वा दातृतम इत्यर्थः । स्याः । भव । तथा
नरां वृपातास्तदीयानां पुत्रभृत्यादिरूपाणां बहूनां मनुष्याणां
सर्वदा रक्षको भव । अपरो वृशब्दोऽनुवादः । किंच स त्वं
विश्वासां स्पृधां सर्वासां स्वर्धानिमित्तानामस्मत्केनानां
सहोदास्तासामर्थाय बलस्य दाता भव । विद्यामेति गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥

मत्स्यपायीति षडृचमेकादशं सूक्तमागस्त्यमैन्द्रं । आद्या
स्कंधोग्रीवी वृहती द्वितीयपादस्य द्वादशाक्षरत्वादितरेषां
त्रयाणामष्टाक्षरत्वाच्च । द्वितीयश्चेत्यंकुसारिण्युरोवृहती वा

स्कंधोग्रीवी वैत्युक्तलक्षणसद्भावात् । अंत्या विष्टप । शिष्टा-
स्तिष्टवंतपदिभाषाया आनुष्टुभं त्विति विशेषवचनेनापोदित-
त्वादनुष्टुभः । मत्सि षडानुष्टुभं तु विष्टवंतं त्वाद्या स्कंधो-
ग्रीवीत्यनुकांतं ॥ द्वितीये स्वरसान्नाद्यस्तुचः स्तोत्रियः ।
अभिजिद्बृहस्पृष्ट इति खंडे स्तुतितं । मत्स्यपायि ते मह
एमेनं प्रत्येतन । आ० ८, ५, १ इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मत्स्यपायि ते महः पात्रस्येव हरिवो मत्सरो मदः ।

वृषा ते वृष्ण इंदुर्वाजी सहस्रसातमः ॥ १

मत्सि । अपायि । ते । मह । ष च 'स्य' इव । हरिऽवः ।

मत्सरः । मदः ।

वृषा । ते । वृष्ण । इंदुः । वाजी । सहस्रसातमः ॥ १

हे हरिवः हरिभ्यां तद्वन्निद्र महो महान् पूज्योऽयं सोमः
पात्रस्येव तत्पात्रेणैव सोमपात्रेण यथा धार्यते । सोमस्तत्स-
हृषेण ते त्वया ॥ तृतीर्थं षष्ठी ॥ यद्वा पात्रस्यैव ते तव स्वभूतो
महो महान् सोम इति वा योजना । अपायि । पीयते ॥
आशंसाया विवक्षितत्वाद्भूतवत्प्रयोगः । यतः पिबसि अतो
मत्सि । माद्यसि मादयस्व वा । पात्रे यथा सोमः पूर्यते
तथात्याधकं पिब पौत्वा च मादयस्वेत्यर्थः । किंच वृष्णे
तेऽभिमतवर्षित्वे तुभ्यं ॥ चतुर्थ्यर्थं षष्ठी ॥ मत्सरो मदसाधनो
मदस्तर्पयिता वृषा वर्षितेऽदुःक्षेदयिता । आह्लादकारीत्यर्थः ।

वाज्यन्वान् । अन्नवार्थदृप्तिसद्भावाद्नवानितुच्यते । सहस्र-
सातमोऽपरिमितदाहृतमः सहस्रपुरुषसंभजनपर्याप्तव्यति-
शयो वा । एवं महाहुभातः सोमः संपादितः । तं
पिवेतार्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ न॑स्ते गंतु मत्स॑रो वृषा॑ मदो वरे॑ण्यः ।

सहा॑वाँ इ॒न्द्र सान॑सिः ए॒तना॑षाड॒मर्त्यः ॥ २

आ । नः । ते । गंतु । मत्सरः । वृषा । मदः । वरेण्यः ।

सह॑वात् । इ॒न्द्र । सान॑सिः । ए॒तना॑षाट् । अ॒मर्त्यः ॥ २

हे इन्द्र ते त्वां नोऽस्मदीयो मत्सरो मर्षणसाधनः सोम
आगंतु । आगच्छतु । कीदृशोऽयं । वृषा वर्षकः । मदस्त-
पयिता । वरेण्यो वरणोयः । सहावान् सहायवान् सहसा
बलेन तदाह्वया । सानसिः संभजनीयः । एतनाषाट् शत्रु-
सेनाया अभिभविता । अमर्त्योऽविनाशो । ईदृशः सोमस्त्वा-
मागच्छतु । यद्वा उत्तरार्धे इन्द्रपरतया व्याख्येयः । ॐ इन्द्र
सहावान् अस्मद्वत्सोमसहोयवान् बलवान्वा सानसिर-
स्माभिः एतनाषाट् अमर्त्यश्च भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं हि शूरः स॒न्नि॒ता चो॒दयो मनु॑षो रथं ।

सहा॑वाँ दस्यु॑भ्रतमोषः पात्रं न शोचिषां ॥ ६

त्वं । हि । मूरः । सनिता । चोदयः । मनुषः । रथं ।

सहवान् । दस्युः । अवतं । ओषः । पात्रं । न ।

शोचिषा ॥ ३

हे इन्द्र त्वं खलु मूरः शौर्योपितः सनिता दातासि ।
अतो मनुषो मानुषस्य मे रथं स्यंदनं मनोरथं वा सर्गगमन-
साधनं यन्त्राख्यं रथं वा चोदयः । प्रेरय । किंच त्वं सहावान्
सोमसहायवान् बलवान्वा भूत्वा दस्युमुपक्षपयितारमवतम-
कमौक्षमननुष्ठापिनमोषः । दह । किमिव । शोचिषा दीप्त्या
ज्वालयाग्निः पात्रं न । स्वाधारं पात्रविशेषमिव । बाधाधि-
कारी सन् यो न यजते तं दहेत्यर्थः ।

॥ अथ चतुर्थी ॥

मुषाय सूर्यं कवे चक्रमीशान ओजसा ।

वह शुणाय वधं कुक्षं वातस्याश्वैः ॥ ४

मुषाय । सूर्यं । कवे । चक्रं । ईशानः । ओजसा ।

वह । शुणाय । वधं । कुक्षं । वातस्य । अश्वैः ॥ ४

हे कवे क्रांतदर्शिचिंद्र ईशानः समर्थः सन् सूर्यं
सूर्यस्य ॥ सुपो भवतीति षष्ठ्यैकवचनस्य द्वितीयैकवचना-
देशः ॥ तत्संबंधौ चक्रमेकमोजसा बलेन सामर्थ्यातिशयेन
मुषाय । अमुष्णाः ॥ कंदसि शायजपीति शायजादेशः ॥ पूर्वं
सूर्यरथस्य चक्रद्वयमस्ति एकमिन्द्रो मुमुषेतीतिहासः । तथा

च मंत्रांतरं प्रान्यच्चक्रमदृहः सूर्यस्य कुत्सायान्यदिति । किं
 शुष्णाद्यैतन्नामकायासुराय तद्वधार्थं । द्वितीयार्थं वा चतुर्थी ।
 शुष्णं हंतुमित्यर्थः । कुत्सं कर्तनसाधनं वधं वज्रं वातस्य
 वायोरखैर्वायुवेगैर्वाखैर्बुक्तः सन् वह । अवहः । शुष्णं हंतुं
 वज्रमधारयः । वद्वा शुष्णवधाय वज्रमवहः । तं च हत्वा
 तदीयैर्वायुवेगैर्वाखैस्तदुपलक्षितैस्तदीयैर्धनैः कुत्सं महर्षि-
 भगमः । शुष्णासुरधनं कुत्सायादा इत्यर्थः । तथा चान्यत्र
 त्वं कुत्सं शुष्णहत्येषाविय कुत्साय शुष्णमशुषमित्यादीति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शुष्मिंतमो हि ते मदीं द्युम्निंतम उत क्रतुः ।

वृत्तज्ञा वरिवोविदा मंसीठा अश्वसातमः ॥ ५ ॥

शुष्मिन्तमः । हि । ते । मदीः । द्युम्निन्तमः ।

उत ॥ क्रतुः ।

वृत्तज्ञा । वरिवोविदा । मंसीठाः । अश्वसातमः ॥ ५ ॥

हे इंद्र ते तव मदीः सोमपानजनितः शुष्मिंतमः ।
 बलवत्तमः । उत अपि च ते क्रतुः कर्म व्यापारोऽस्मदर्थो
 द्युम्निंतमः । अतिशयेनान्नवान् यशोवान्वा ॥ उभत्रायन्नया-
 दीनि कृत्सीति मंसंजाया काधितत्वात् न लोपः ॥ हे इंद्र
 अश्वसातमोऽश्वोपलक्षितवद्बधनदास्त्वं वृत्तज्ञा वृत्तघातिनौ
 वरिवोविदा धनस्य परिचरणस्य वा वेदयितारौ तव मदी-
 क्रतू मंसीठाः । अनुज्ञातवानसि । शत्रुघातिनौ धनदातारौ
 च स्यातामित्यनुग्रहमकरोरित्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यथा पूर्व'भ्यो जरित्भ्य' इन्द्र मय' इवापो न तृणते
बभूय' ।

नामनु' त्वा निविदं जोहवीमि विद्यामिषं वृजनं
जोरदासु' ॥ ६

यथा । पूर्व'भ्यः । जरित्भ्यः । इन्द्र । मयः । इव ।
आपोः । न । तृणते । बभूय' ।

तां । अनु' । त्वा । निविदं । जोहवीमि । विद्यामि ।
इषं । वृजनं । जीरदासु' ॥ ६

हे इन्द्र पूर्वभ्यो जरित्भ्यः पुरातनेभ्यो जरित्भ्यः
स्तोत्रभ्यो मय इव बभूय । मयः सुखं । सुखस्वरूपमिवाभवः ।
तद्वत् स्तोत्रभ्योऽस्मभ्यं सुखो भव । तत्र दृष्टान्तः । तृणतः
आपो न । तृणार्त्तस्तोदकानि यथा सुखकराणीति तद्वत् ।
तस्मात्तां निविदं त्वग्नीतिकर्त्तुं प्रसिद्धां स्तुतिं त्वा तुभ्यमनु-
जोहवीमि । पुनःपुनः करोमि । यद्वा तां निविदमनु ॥
तृतीयार्थः ॥ पा० १. ४. ८५. । इत्यनोः कर्मप्रवचनीयत्वं ॥
तथा स्तुत्या त्वां जोहवीमि । पुनःपुनराह्वयामि । विद्या-
मिति व्याख्यातं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थेऽष्टादशो वर्गः ॥

मत्सि न इति षडृचं द्वादशं सूक्तमागस्त्यमैन्द्रमानुष्टुभं ।
पूर्वत्र तुष्ट्यद्वात् त्रिष्टुबंतं त्वित्युक्तत्वादंत्या त्रिष्टुप् । मत्सि न
इत्यनुक्रांतं । विशेषविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मत्सि नो वसत्रइष्टये इन्द्रमिन्द्रो वृषा विश्व ।

ऋधायमाण इन्वसि शत्रुमंति न विंदसि ॥ १

मत्सि । नः । वसत्रः इष्टये । इन्द्र । इन्द्रो इति । वृषा ।

चा । विश्व ।

ऋधायमाणः । इन्वसि । शत्रुं । अंति । न । विंदसि ॥ १

हे इन्द्रो क्लेदयितः सोम त्वं नो वसत्रइष्टये वसीयसो
धनस्य प्राप्तयः उक्तलक्षणाया यगाय वेद्र मत्सि । मादयस्व ।
तदं त्वमेवेन्द्र वृषा कामानां वर्धिताविश्व । अत तथा पीता
सन् ऋधायमाणः शत्रून् हिंसयन् इन्वसि । व्याप्नोसि ।
अतोऽति अतिके शत्रुं न विंदसि । न लभते । यतः शत्रव-
स्त्वत्सामर्थ्येन पलायिता अतो न विंदसि । यद्वोत्तरार्द्धे
इन्द्रपरतया व्याख्येयः । हे इन्द्र त्वं तं सोमं पीत्वा ऋधाय-
माणः सन् इन्वसि । अतिके शत्रुं न विंदसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तस्मिन्ना वैशया गिरो य एकंश्चरणीनां ।

अनु स्वधा यमुप्यते यवं न चक्र षडृषां ॥ २

तस्मिन् । आ । वेशय । गिरः । यः । एकः ।

चर्षणीनां ।

अनु । स्वधा । यं । चप्यते । यवं । न । चर्क्षपत् ।

वृषा ॥ २

हे अंतरात्मन् होतर्वा तस्मिन्प्रसिद्ध इंद्रे गिरः स्तुतिरूपा
वाच आवेशय । स्थापय । तं :स्तुहीत्यर्थः । य इन्द्रचर्षणीनां
ज्ञानवतां मनुष्याणामेक एक एव स्थानीयः । यमनु यमेवेन्द्र-
मनु स्वधा हविर्लक्षणमन्नमुप्यते । दीयत इत्यर्थः । स चंद्रो
वृषा वर्षकः सन् यवं न यवमिव पक्वं यवं यथा चर्क्षपत् ।
क्रमेणाददते कर्षकाः तद्वदादत्ते । यद्वा अनु स्वधानसाधनं
ब्रोह्मादिकमुप्यते भूमौ यस्वेन्द्रस्य वृष्टिरुपमनुग्रहमपेक्ष्योप्यत
इत्यर्थः स च वृषा वृष्टेर्वर्षिता स इंद्रो यवं न यवमिव सर्व-
बीजमपि चर्क्षपत् । पुनःपुनः करोति । अंकुरयति । हविः-
साधनत्वप्राशस्त्यमपेक्ष्य यवशब्दः प्रयुक्तः । एवं महानुभाव
इंद्रे गिर आवेशयेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यस्य विश्वानि हस्तयोः पंच क्षितीनां वसु ।

स्वाशयस्व यो अस्मभ्युग्दिष्येवाशनिर्जहि ॥ ३

यस्य । विश्वानि । हस्तयोः । पंच । क्षितीनां । वसु ।

स्वाशयस्व । यः । अस्मभ्युक् । दिष्याद्व । अशनिः ।

जहि ॥ ३

यस्येन्द्रस्य हस्तयोः पंच क्षितीनां । क्षियन्ति निवर्त्सन्ति
 गच्छन्ति वा क्षितयो मनुष्याः । पंचानां मनुष्याणां प्रीणयि-
 तृणां विश्वा सर्वाणि वसु वसुनि हृतानि भवन्ति । देवा
 मनुष्याः प्रितरः पशवः पक्षिणश्चेति पंच जनाः । चत्वारो
 वर्णा निष्पादपंचमाः पंच जना इत्यन्ते । स तादृशेन्द्र त्वं
 स्थापयस्व । बाधयस्व योऽस्मभ्युक् अस्यभ्यं दूहति तं ।
 केन प्रकारेणेति स उच्यते । दिव्या दिवि भवाशनिरिव ।
 अशनिभूत्वास्मद्देष्टुं जहि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

असुन्वतं समं जहि दूणाशं यो न ते मयः ।

अस्मभ्यं मय वेदनं दद्धि सूरिस्त्रिदोहते ॥ ४

असुन्वतं । समं । जहि । दुःखेन । यः । न ।

ते । मयः ।

अस्मभ्यं । अय । वेदनं । दद्धि । सूरिः । चित् ।

ओहते ॥ ४

हे इन्द्र असुन्वतं सोमाभिषवमकुर्वाणं । त्वामयजन्त-
 मित्यर्थः । दूणाशं दुःखेन नाशनीयं समं । अयं सर्वानुदात्तः
 सर्वशब्दपर्यायः । अयष्टुं सर्वान् । यद्वा सममेकोद्योगेन
 अविशेषेण वा जहि । तेन किमपराद्धमित्यत आह यस्ते
 तव मयः । मय इति सुखनातु । तव सुखहेतुर्न भवति ।

यो होमेन स्तुत्या वा न प्रीणाति तं जहि । किंचास्य
वेदनं धनमस्य दद्वि । देहि ॥ दद दान इत्यस्मादात्ययेन
अरक्षैषदं । कान्दसेः शपो लुक् ॥ सरिश्चिदोहते । चिदेवार्थः ।
सूरिस्त्वव स्तोतैवोहते । वहति । प्राप्नोति धनं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आवो यस्य द्विवर्हसोऽर्केषु सानुषगसत् ।

आजाविन्द्रस्यदो प्रावो वाजेषु वाजिनं ॥ ५

आवः । यस्य । द्विवर्हसः । अर्केषु । सानुषक् ।

असत् ।

आजौ । इन्द्रस्य । इंदो इति । प्र । आवः । वाजेषु ।

वाजिनं ॥ ५

हे इंदो सोम तव यस्य द्विवर्हसः स्तोत्रहवीरूपद्विविध-
परिवृढकर्मवतो यजमानस्यार्केषु मंत्रेषु मानुषक् सानुषगः
आतत्यमसत् । भवेत् । तमावः । तं यजमानं रक्षसि तर्पयसि
वा । यहा कर्मणि षष्ठी । यं हवोः स्थानयोः परिवृढं यमिंद्रं
हे इंदो यदार्केषु सानुषगसत् भवे तदावः । अरणः । अत-
र्पयो वा । तस्यैवेन्द्रसगाजौ संग्रामे हे सोम वाजिनं तथाच-
वंतं तमिंद्रं वाजेषु बलेष्वन्त्रेषु वा निमित्तभूतेषु प्रावः । प्रक-
र्षिणारक्षयः । पानसमये तर्पयित्वा संग्रामसमये बलवर्धनेन
जयप्राप्तयत्नधनतर्पणेन वारक्ष इत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यथा पूर्वभ्यो जरितभ्य इन्द्र मय इवापो न तृप्यते बभूथ ।

तामनु त्वा निविदं जोहवीमि विद्यामेषं वृजनं

जीरहानुं ॥ ६

यथा । पूर्वभ्यः । जरितभ्यः । इन्द्र । मयः । इवा ।

आपोः । न । तृप्यते । बभूथ ।

तां । अमुं । त्वा । निविदं । जोहवीमि । विद्यामेषं ।

इषं । वृजनं । जीरहानुं ॥ ६

यथा पूर्वभ्य इति षष्ठी व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकोनविंशो वर्गः ॥

आ चर्षणिप्रा इति पंचचं तयोदशं सूक्तमागस्त्यमैन्द्रं
 तैष्टुभं । आ चर्षणिप्राः पंचेत्यनुक्रमणिका । होतृकशस्त्रेषु
 स्तोमवृद्धावस्य विशेषविनियोगः । ऐन्द्राणि तैष्टुभान्यमंरु-
 च्छब्दान्यावपेरन् । आ० ७. १२. इति सूत्रितत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ चर्षणिप्रा वृषभो जनानां राजा कृष्टीनां

पुरुहूत इन्द्रः ।

स्तुतः । अवसानवसोपं मद्विद्युक्ता हरी वृषणा

याज्ञर्वाङ् ॥ १

स्त्री । चर्षणिऽप्राः । वृषभः । जनानां । राजा ।

कृशीनां । पुनऽहृतः । इंद्रः ।

स्तुतः । अवसान् । अवसा । उप । मद्विक् । युक्ता ।

हरी इति । वृषणा । आ । याहि । अर्वाङ् ॥ १

अयमिन्द्रचर्षणिप्राः । चर्षणयोऽनुष्याः । तेषां घना-
दिना प्रीणयिता । जनानां सर्वेषां वृषभः कामानां वर्षिता ।
तया कृशीनां । अनुष्यनामैतत् । अनुष्याणां राजा स्वामी
पुररुहो बहभिराहृतः । ईदृश इंद्रोऽस्मानाजानात्वागच्छतु
वा । उत्तरार्द्धः परोक्षवादः । हे इंद्र स्तुतोऽस्माभिः श्वस्यन्
हविलक्षणात्रमिच्छन् अवसात्पदक्षणेन तर्पणेन वा युक्तः
सन् मद्विक् मदभिमुखमचन् । वृषणा वर्षकौ युवानौ हरी
अश्वौ युक्ता रथे योजयित्वावाङ् । अस्मदभिमुखमायाहि ।
आगच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ये ते वृषणो वृषभास इंद्र ब्रह्मयुजो वृषरथासो अत्याः ।

तां आ तिष्ठ तेभिरा याह्यर्वाङ् हवामहे त्वा सुत इंद्र

सोमै ॥ २

ये । ते । वृषणः । वृषभास । इंद्र । ब्रह्मयुजः ।

वृषरथासः । अत्याः ।

तान् । आ । तिष्ठ । तेभिः । आ । याजि । अवाङ् ।

हवामहे । त्वा । सुते । इंद्र । सोमै ॥ २

हे इंद्र ते तव संबंधिनो वृषणो वर्षका युवानो वर्षण-
वंतो वा वृषभासः श्रेष्ठा ब्रह्मयुजः परिवृढेन मंत्रेण युज्य-
माना वृषरथासो वर्षणरथवंतः । तत्र नियुक्ता इत्यर्थः ।
देह्या अत्या अथा ये संति तानातिष्ठ । आश्रय । आरौह
तेभिस्तैरवाङ्मादिभिमुखमायाहि । आगच्छ । वयं च
इंद्र सोमे सुते त्वा त्वां हवामहे । आह्वयामः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ तिष्ठ रथं वृषणं वृषां ते सुतः सोमः परिषिक्ता
मधूनि ।

युक्ता वृषभ्यां वृषभ द्वितीनां हरिभ्यां याहि प्रवतोप
मद्रिक् ।

आ । तिष्ठ । रथं । वृषणं । वृषां । ते । सुतः । सोमः ।
परिषिक्ता । मधूनि ।

युक्ता । वृषभ्यां । वृषभः । द्वितीनां । हरिभ्यां ।

याहि । प्रवतो । उप । मद्रिक् ॥ ३

हे इंद्र त्वं रथमातिष्ठ । आश्रय यज्ञगमनार्थं । कीदृशं
रथं । वृषणं । वर्षकं कामानां । किमर्थमिति चेत् उच्यते ।

ते तदथ वृषा वर्षकः सोमः सुतः । अभिषुतः । तथा मधु-
 राणि वृतक्षीरादीनि परिषिक्ता । परितः सिक्तानि
 संपादितानि । यद्वा मधूनि मधुराः सोमरसाश्चमसेषु
 पूरिताः । आगमनप्रकारउच्यते । हे वृषभ वर्षकेन्द्र वृषभ्यां
 वर्षकाभ्यां हरिभ्यां युक्ता रथं योजयित्वा क्षितीनां कर्मसु
 निवसतां यजमानानामस्माकमनुग्रहाय । क्षितीनां वृषभेति-
 वा योज्यं । प्रवता वेगवता रथेन मद्विक् । महाभिमुख-
 संचन् । महाभिमुखेनोपयाहि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं यज्ञो देवया अयं मियेध इमा ब्रह्माण्ययमिन्द्र सोमः ।

स्त्रीणां बर्हिः । आ । तु । शक्र । प्र । याहि । पिब । वि । मुच ।

हरी इति ॥ ४ ॥

अयं । यज्ञः । देवयाः । अयं । मियेधः । इमा ।

ब्रह्माणि । अयं । इन्द्र । सोमः ।

स्त्रीणां । बर्हिः । आ । तु । शक्र । प्र । याहि । पिब ।

निःसद्य । वि । मुच । हरी इति । इति ॥ ४ ॥

अहर्गणेषु मध्येष्वहःसु हारियोजनग्रहस्य याज्या ।
 अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम इति खंडे सूत्रितं । अयं यज्ञो देवया
 अयं मियेध इतीतरेषु । आ० ६. ११. । इति ॥ हे इन्द्र अयं
 यज्ञो देवया हवान् गच्छभवति तथायं यज्ञो मियेधः । मेधः

यशुः । पशुर्वै मेघ इति हि श्रुतिः । इमा इमानि ब्रह्माणि
मन्त्राः । अयं सुतः सोमः । स्त्रीष्वर्चि । आसनायास्तृता
दर्भाः । एते पदार्थास्त्वदुचिता एवं संपादिताः । हे शक्र
शक्रेद्र तु पुनः किमत्युक्ते आ प्रयाहि । प्रकर्षेण शीघ्र-
मागच्छ । आगत्य च निषद्य वर्हिष्यपविश्य पिव सोमं ।
तदर्थमिहास्मिन्देवयजने हरी अश्वौ विसुच । विसोजय ।
छांदसो गुप्तभावः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ओ सुष्टुत इंद्र याह्यर्वाङ्मुप ब्रह्माणि मान्यस्य कारोः ।

विद्याम वस्तोरवसा गृणंतो विद्यामिषं वृजनं

जीरदानुं ॥ ५

ओ इति । सुष्टुतः । इंद्र । याहि । अर्वाङ् । उप ।

ब्रह्माणि । मान्यस्य । कारोः ।

विद्याम । वस्तोः । अवसा । गृणंतः । विद्याम । इषं ।

वृजनं । जीरदानुं ॥ ५

हे इंद्र सुष्टुतोऽस्माभिः सस्यक् स्तुतः सन् अर्वाङ् अस्मा-
दभिमुखमायाहि । आगच्छैव । मा विलंबय । किमुहिष्य ।
मान्यस्य माननीयस्य कारोः स्तोतुर्हीतुः कर्तव्यजमानस्य
वा ब्रह्माणि मंत्रानुप उपलक्ष्य । गृणंतः स्तुवन्तोऽभिमते
शब्दयन्तो वा वयमवसा त्वदक्षणेन रचिताः संतो वस्तुर्वस्तु

सुखेन संस्तातुमहनि वा सर्वेष्वहःस्रजादिकं विश्रामः ।
लभेमहि । विद्यामेत्यादि व्याख्यातं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं विंशो वर्गः ॥

यद्वा स्येति पंचमं चतुर्दशं सूक्तमागस्थमैन्द्रं वैष्टुभं । यद्वा
स्येत्यपुनर्मणिका । विशेषविनियोगः पूर्ववत् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यद्वा स्या त इन्द्रं शुष्टिरस्ति यया वभूथ जरित्वभ्यं जती ।

मा नः कामं महयंतमा धग्विष्वा ते अस्यां पर्यापं

आयोः ॥ १

यत् । ह । स्या । ते । इन्द्र । शुष्टिः । अस्ति । यया ।

वभूथ । जरित्वभ्यः । जती ।

मा । नः । कामं । महयंत । आ । धक् । विष्वा । ते ।

अस्यां । परि । आपः । आयोः ॥ १

हे इन्द्र यत् ययासौ प्रसिद्धा शुष्टिः सर्वत्र श्रूयमाणा
सृष्टिस्तो तवास्ति यया जरित्वभ्यः स्तोतृभ्य जती जत्यै
रक्षणाय वभूथ । समर्थो भवसि । नोऽस्माकं महयंतमस्मा-
न्महतः कुर्वाणं काममभीष्टं मा धक् । मा धाक्षीः । ते तव
संबन्धीनि विष्वा सर्वाणि भोगजातान्याप आपव्यानि ।
यद्वा विष्वा सर्वा आप आप्ताः श्रुतय आयोर्मनुष्यस्यो-
चिताः । पर्यस्यां । परितो व्याप्नुयां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न घा राजेन्द्र आ दभन्तो या नु खसारा कृण्वन्त
योनी ।

आपः चिदस्मै सुतुका अवेषन्गमन् इन्द्रः सख्या

वयश्च ॥ २

न । घ । राजा । इन्द्रः । आ । दभत् । नः । या ।

नु । खसारा । कृण्वन्त । योनी ।

आपः । चित् । अस्मै । सुतुकाः । अवेषन् । गमन् ।

नः । इन्द्रः । सख्या । वयः । च ॥ २ ॥

अयं राजा राजमान ईश्वरो वेदो नोऽस्मदीयानि
कर्माणि नादभत् । सर्वतो न हिंसात् । कानीति उच्यते ।
या यानि कर्माणि वृथादिरूपाणि खसारा परस्परं स्वसृ-
भूते स्वयंसरणभूते अहोरात्रे । नु पूरणः । योनीः स्वकीये
स्थाने कृण्वन्त ॥ द्विवचनस्थाने बहुवचनं ॥ कुरुतः ॥ क्वि-
हिंसारणयोश्च । धिन्विक्कृण्व्योरच्चेत्तुप्रत्ययः । बहुलग्रहणा-
च्छेष ॥ तानीन्द्रोऽप्यनुजानात्वित्यर्थः । स्वसृभूतावध्वर्ययज-
मानौ वा कुरुतः । यद्वा खसारोऽङ्गुलयो योनीः फवोत्पादन-
स्थाने यद्वा यानि कृतवन्तस्तानीति योज्यं । किञ्च अस्मा-
इन्द्राय सुतुका गीभनबलहंतून्वापोऽप्कार्याणि हवींश्च देषन् ।
व्याप्रुवन्ति । नोऽस्मभ्यमिन्द्रः सख्या सख्यानि वयश्च प्रभूतसर्वं
च गमत् । गमयतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

जेता नृभिरिन्द्रः पृत्सु शूरः श्रोता हवं नाधमानस्य
कारो । ।

प्रभर्ता रथं दाशुषो उपाक उद्यंता गिरौ यदि च
त्मना भूत् ॥ ३

जेता । नृभिः । इन्द्रः । पृत्सु । शूरः । श्रोता ।
हवं । नाधमानस्य । कारोः ।

प्रभर्ता । रथं । दाशुषः । उपाके । उद्यंता । गिरः ।
यदि । च । त्मना । भूत् ॥ ३

अयमिन्द्रः शूरो विक्रांतः सन् नृभिः संग्रामनेतृभिर्मरुद्भिः
सहितः सन् पृत्सु संग्रामेषु जेता जयशीलः शत्रूणां तथा
नाधमानस्य त्वदनुग्रहं याचमानस्य कारोः स्तोतुर्हवमाह्वानं
श्रोता भवति । किंच यदि च यदा च त्मना आत्मनानन्य-
श्रेयित एव गिरः स्तुतिरूपानि वचांसि स्तोतृन्लोद्यंतोच्छ्रिता
भूत् । भवेत् । तदा दाशुषो हविर्दत्तवतो यजमान उपाके ।
समीपनामैतत् । समीप एव यागदेशे रथं प्रभर्ता । सम्यक्
प्रभरन्भवति ॥ जितेत्यादिषु त्वनंतेषु न लोकाव्ययेत्यादिना
कर्मणि षष्ठीप्रतिषेधः ॥ यदा स्तुतिं श्रोतुमिच्छति तदा
स्वयमेव शीघ्रं रथं धावयित्वा यागं प्राप्नोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ए॒वा नृ॒भिर्दि॒द्रे सु॒श्रव॒स्या प्र॒खादः॒ ए॒तो अ॒भि
मि॒त्रि॒णो भू॒त् ।

स॒म॒र्य इ॒षः स्त॒वते॒ वि॒वाचि॒ स॒त्वाक॒रो य॒ज॒मा॒न॒स्य
शंसः ॥ ४

ए॒व । नृ॒भिः । दि॒द्रे । सु॒श्रव॒स्या । प्र॒खादः । ए॒तो ।
अ॒भि । मि॒त्रि॒णः । भू॒त् ।

स॒म॒र्ये । इ॒षः । स्त॒वते । वि॒वाचि॒ । स॒त्वाक॒रः ।
य॒ज॒मा॒न॒स्य । शंसः ॥ ४

अयमिन्द्रो नृभिः कर्मनिर्वाहकैर्यजमानैर्दत्तं एतो हविर्लक्षणमन्नं सुश्रवस्या शोभनान्नच्छयान्नैच्छर्वा प्रखादः । प्रकर्षेण खादिता । एष एवं । एवमेव पूर्वं यथा तथैव मित्रिणः सहायवतोऽपि यजमानस्य शत्रूनभि भूत् । अभिभवति । यद्वा नृभिर्दृष्टिनेनृभिर्मरुद्भिः सहितोऽयमिन्द्रः सुश्रवस्य प्रखादः सन्नेवमेव मित्रिण ऋत्विग्रूपमितवतो यजमानस्यार्यं तदभिमतायाभिभूत् । अभीत्यनर्थकः । भवति । आभिमुख्येन वा भवति । तस्य हविः स्वीकृत्य तदभिमताय भवतीत्यर्थः । अथ तथाभूः सन् विवाचि विविधपरस्परान्नानध्वनियुक्ते समर्यसंग्रामे विविधस्तोत्रशस्त्रध्वनियुक्ते समर्यमर्त्ययुक्ते यज्ञे वा तन्निमित्तं यजमानस्य शंसः शंसकः सन् सत्वाकरः फलानां सत्यकार्ययमिन्द्र इषो हविर्लक्षणमन्नं स्तवते स्तौति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वया वयं मधवन्निद्र शत्रून् अभि श्याम महतो मन्यमानान् ।

त्वं त्वाता त्वमुं नो वृधे भू विद्यामेषं वृजनं जीरदातुं ॥ ५

तया । वयं । मधवन् । इन्द्र । शत्रून् । अभि ।

स्याम । महतः । मन्यमानान् ।

त्वं । त्वाता । त्वं । ऊं इति । नः । वृधे । भूः ।

विद्याम । दूषं । वृजनं । जीरदातुं ॥ ५

हे ! मधवन् धनवन्निद्र त्वया सहायेन वयं यजमानाः
महतो मन्यमानान् अतिवलानवध्यान् मन्यमानान् शत्रून्-
भिश्याम । अभिभवितारो भवेम । हे इन्द्र त्वं त्वाता त्वमे-
वास्माकं रक्षकः । अतस्त्वमु त्वमेव नोऽस्माकं वृधे घनादि-
वर्धनाय भूः । भव । विद्यामेत्यादि गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥

पूर्वीरहमिति षड्च पंचदशं सूक्तं त्रैष्टुभं । उपांत्या
वृहती । अत्र त्रयाणां वृचानां लोपामुद्रागस्त्यतच्छिथैर्हृष्ट-
त्वात्त एवर्षयः । सूक्तप्रतिपाद्योऽर्थो रतिर्देवता । अत्रानुक्-
मणिका । पूर्वीः षट् जायापत्योर्लोपामुद्राया अगस्त्यस्य च
वृचाभ्यां रत्यर्थं संवादं श्रुत्वांतेवासी ब्रह्मचर्यंत्ये वृहत्यादी
अपश्यदिति । विशेषविनिधोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा । लोटमुद्राह ॥

पूर्वीरहं शरदः शशमाणा दोषा वस्तीरुषसो जरयंतीः ।

मिनाति श्रियं जरिमा तनूनामप्य नु पत्नीरुषणो

जगम्युः ॥ १

पूर्वीः । अहं । शरदः । शशमाणा । दोषाः । वस्तीः ।

उषसः । जरयंतीः ।

मिनाति । श्रियं । जरिमा । तनूनां । अपि ।

जं इति । नु । पत्नीः । रुषणः । जगम्युः ॥ १

हे अगस्त्य अहं लोषामुद्रा पूर्वीः शरदः पुरातनान-
संख्यातान्संवत्सरान् दोषा रात्रीर्वस्तोरहानि तथा हेहं
जरयंतीरुषस उषःकालांश्च ॥ सर्वत्रात्यंतकालसंयोगे
द्वितीया ॥ अद्यतनकालपर्यंतं बहुसंवत्सरं कार्त्स्न्येन त्वच्छु-
श्रूयया शशमाणा आंताभूवं । इदानीं तु जरिमा जरा
तनूनामंगानां श्रियं सौंदर्यं मिनाति । चिनस्ति । एवमपि
नालुगृह्णासीत्यर्थः । अप्यू नु । अपिः संभावनायां । उ
इत्यवधारणे । नु इति वितर्के । इदानीमपि किं संभावनीयं ।
लोके हि पत्नीः स्त्रियो रुषणः सेक्तारः पुरुषा जगम्युः ।
गच्छेयुः । सभोगं कुर्युः । अतो मां किमित्यवमन्यसे ।
इदानीमपि वा संभावयेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया । सा तसेवाह ॥

ये चिद्वि पूर्वं ऋतसाप आसन्त्साकं देवेभिरवदन्तानि ।

ते चिद्वांसुर्न ह्यंतमापुः समू तु ।

पत्नीवृषभिर्जगम्युः ॥ २

ये । चित् । हि । पूर्वं । ऋतसापः । आसन् । साकं ।

देवेभिः । अवदन् । ऋतानि ।

ते । चित् । अव । असुः । नहि । अंतं । आपुः ।

सं । जं इति । तु । पत्नीः । वृषभिः । जगम्युः ॥ २

हे पते अगस्त्य ये चिद्वि येऽपि तु पूर्वं पुरातना ऋतसापः
सत्यस्यापयितारो व्याप्रुवाना महर्षय आसन् ते देवेभि-
र्देवैः साकं सह ऋतानि सत्यवाक्यान्यवदन् । वदन्ति । ये
महत्तपो यज्ञं वानुतिष्ठन्ति ये च देववाक्यानि देवस्मृति-
रूपाणि वदन्ति । ते चित् । चिदप्यर्थः । ते चिद्वांसुः ।
अवक्षिपन्ति रेतः ॥ स्थितिरुपसृष्टो विमोचने वर्तते ॥ ते
नह्यंतमापुः । नहि ब्रह्मचर्यादेरंतं प्राप्नुवन् । ब्रह्मचर्य-
मनिषिद्धर्तुकालगमनमपि कुर्वन्तीत्यर्थः । तथा पत्नीः पत्न्यश्च
तपस्यमाना वृषभिर्भोगवर्षकैः पतिभिः सह समू तु
जगम्युः । उ न्विति पूरणौ । संगच्छेरन् । अतस्त्वं कथं मां
नानुभवसीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया । अगस्त्यस्तामाह ॥

न सृषा अंतं यद्वन्ति देवा विश्वा इत्सृषो अभ्यश्नवाव ।

जयावेदत्तं शतनीथमाजिं यत्सस्यंचा मिथुनावभ्यजाव ॥ ३

न । सृषा । अंतं । यत् । अर्वन्ति । देवाः । विश्वाः ।

इत् । सृषः । अभि । अश्नवाव ।

जयाव । इत् । अत् । शतनीथं । आजिं । यत् ।

सस्यंचा । मिथुनी । अभि । अजाव ॥ ३

भोः पत्नि त्वया मया न सृषा अंतं । व्यर्थं नैव खिन्नमा-
वाभ्यां । यत् यस्माद्देवा अर्वन्ति । रक्षन्ति तपोभिः प्रीता
देवाः । विश्वाः सर्वाः सृषोऽभ्यश्नवाव । अभितो व्याप्नुयाव ।
अत्राक्षिप्तसंसारं शतनीथमपरिमितभोगप्राप्तिसाधनमाजिं
प्राप्तिं परस्परं जयाव । जयलक्षणं सुरतसंग्रामं वा जयाव ।
यत् यस्मत्सस्यंचा सम्यक् परस्परं गच्छन्ती प्रजयन्ती वा
मिथुना मिथुनी स्त्रीपुरुषरूपौ संतावभ्यजाव । त्वं चाहमपि
परस्परमभिजयावेत्येवं तयोक्तं संभोगं संभावयामास ॥

॥ अथ चतुर्थ्याप्यगस्त्य आहः ॥

नदस्य मा रुधतः काम आगन्वित आजान्तो अमुतः

कुतश्चित् ।

लोपांसुद्रा वृषं नी रिणाति धीरमधीरा धयति

श्वसंतं ॥ ४

नदस्य । मा । रुधतः । कामः । आ । अगन् । दूतः ।

आऽजातः । अमुतः । कुतः । चित् ।

लोपामुद्रा । वृषणं । नि । रिणाति । धीरं । अधीरा ।

घयति । श्वसंतं ॥ ४

हे जाये नदस्य नदनस्य जपशब्दयितुर्जपाध्ययनकर्तुः ।
रुधतो रेतो निरङ्कुर्वन् चर्यमास्थितस्य ॥ उभे कर्मणि षष्ठ्यौ ।
ऊक्तलक्षणं मां काम आगन् । आगमत् ॥ नदस्य मा रुधतः
कामः आगमदिति निरुक्तं । ५. २. ॥ अस्य हेतोरिति
उच्यते । इतस्त्वल्गमनिमित्तात् तथासुतो वसन्तादिकालात्
कुतश्चिक्कारणादाजातः सर्वत उत्पन्नः । यद्वा इत एतल्लोक-
जनितादसुतो लोकांतरजनिताद्वा कुतश्चिन्निमित्तात्कात् ।
कथमिति उच्यते । इयं लोपमुद्रा वृषणं रेतसः प्रवर्तकं मां
नीरिणाति । नितरां गच्छतु । किंच धीरं धीमतं नियमा-
दविचालिन श्वसंतं महाप्राणं महाबलमधीरा कातरैषा
योषिद्वयति । उपभुंक्तां ॥

अथानयोर्दंपत्योः संभोगसंलापं श्रुत्वा तत्रायश्चित्तं
चिकीर्षुर्नृत्तराभ्यामाह । अनयोर्विनियोगः शौनकेनोक्तेः ।
इमं नु सोममित्येते हे ऋचौ प्रयतो जपन् । सर्वाङ्कामान-
वाप्नोति पापेभ्यश्च प्रमुच्यते । ऋग्वि० १. २६. । इति ॥

॥ तयोर्मध्ये प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

द्रुमं सु सोममंतितो हृत्सु पीतसुपं ब्रुवे ।

यस्मीमांशश्चक्षया तत्सु सृडतु पुलुकामो हि मर्त्यः ॥ ५

द्रुमं । सु । सोमं । अंतितः । हृत्सु । पीतं । उपं ।

ब्रुवे ।

यत् । सीं । आगः । चक्षम । तत् । सु । सृडतु ।

पुलुकामः । हि । मर्त्यः ॥ ५

उपेत्य मनसा प्राप्य प्रार्थयते । किं ब्रवीति । उच्यते ।
यदागो गुर्वोः कामप्रलापश्रवणविषयं पापं चक्षम कृतवन्तो
वयं तत् तस्मादागसः स सोमः सु सम्यक् सृडतु । सुखयतु ।
पापजनितदुःखं मा करोत्वित्यर्थः । महत्पापमनुभुज्यमानं
प्रार्थनया कथं लुप्यत इत्यत आह । हि यस्मान्मर्त्यो मनुष्यः
पुलुकामो बहुकामनावान् । अल्पेनैव कर्मणा बहुकामाना-
कालयति । यस्माद्देवं तस्मात्परिहरेत्यर्थः । यद्वायमपवर्जनी-
यतया प्राप्यत द्रुवेत्याह । पुलुकामो हि खलु मर्त्यः कामहतः
सन् कामेन निरुद्ध एव वर्तते । अतस्तयोरुत्सेकोऽयुक्तः ।
तच्छब्दश्रवणदोषोऽपि प्रामादिकोऽस्माकं प्राप्तेन सोमेन
परिहर्तव्य इत्यर्थः । यद्वायं मन्त्रचंद्रपरो व्याख्येयो मनसो-
ऽभिमानित्वाच्च तस्य पापस्यापि मनस्येव संभावितत्वात् ।
अस्मिन्पक्षे हृत्सु पीतं हृदयस्थितमित्यर्थः । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ अथ विनियुक्तयोर्मध्ये द्वितीयया सूक्ते षष्ठ्यांतेवास्याह ॥

अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं

बलमिच्छमानः ।

उभौ वर्णावृषिरग्रः पुपोष सत्या देवेष्वाशिषौ

जगाम ॥ ३ ॥

अगस्त्यः । खनमानः । खनित्रैः । प्रजां । अपत्यं ।

बलं । इच्छमानः ।

उभौ । वर्णौ । ऋषिः । उग्रः । पुपोष । सत्याः ।

देवेषु । आशिषः । जगाम ॥ ६ ॥

अयमगस्त्यो महारुः खनित्रैः फलस्योत्पादनसाधनैर्यज्ञ-
स्तोत्रादिभिः खनमानः फलमभिमतमुत्पादयन् प्रजां प्रकर्षणं
पुनःपुनर्जायमानःमपत्यं कुलस्थापनसाधनं पुत्रादिकं
बलं चेच्छमानः सन् । यद्वा प्रजां भृत्यादिरूपां चेच्छन्
ऋषिरतोद्विद्यद्वा महानुभाव उग्र उद्गूर्यः संसारे संचरन्-
प्यपापः सनुभौ वर्णा वर्णौ वर्णनीयावाकारौ कामं च तपश्च
पुपोष । सत्या आशिषो देवेषु देवेभ्यो जगाम । प्राप्नुवान् ।
यतोऽयं महानुभावस्तस्मान्पातीत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ इति प्रथमे मंडले त्रयोविंशोऽनुवाकः ॥

अथ चतुर्विंशत्यनुवाके द्वादश सूक्तानि । तत्र युवो
 रजांसीति दशच प्रथमं सूक्तमागस्त्यं वैष्टुभं । तुष्टादिपरि-
 भाषयेदमादिसूक्तपंचक्रमाखिनं । युवोर्दशाखिनं वेत्यनुक्रम-
 णिका । एतदादीनि तृतीयवर्जितानि पंच सूक्तानि प्रात-
 रनुवाकाखिनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे चंदसि विनियुक्तानि । अथा-
 खिन इति खडे सूत्रितं । युवो रजांसीति पंचानां तृतीय-
 मुद्धरेत् । आ० ४. ११ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

युवो रजांसि सुयमांसो अश्वा रथो यदां पर्यणींसि
 दीयत् ।

हिरण्ययां वां पवयः प्रघायन्मध्वः पिबंता उषसः सचेथे ॥

युवोः । रजांसि । सुयमांसः । अश्वाः । रथः । यत् ।

वा । परि । अणींसि । दीयत् ।

हिरण्ययाः । वां । पवयः । प्रघायन् । मध्वः ।

तिबंतौ । उषसः । सचेथे इति ॥ १

हे अखिनौ युवोर्युवयोरश्वा रथवोड़ारो रजांसि
 रंजकान् लोकान् सुयमांसः शोभननियमनाः । लोकत्रय-
 संचारिण इत्यर्थः । कदेत्याह । यत् यदा वां रथोऽणींस्य-
 रणीयानाभमतदेशान् परिदीयत् । परिगच्छेत् । परितो
 गच्छति वा । तदेत्यर्थः ॥ दीयतिर्गतिकर्मा दीयति त-
 तीति तत्कर्मसु पाठात् ॥ विंच त्वदागमनकाले वां युवयोः

युवयी वज्रा रथनेमयो वा हिरण्यया हिरण्ययाः पुषायन् ।
प्रुणंत्यभिमतं । यद्वा हिरण्ययानि पवयो मधुपात्राणि वां
युवाभ्यामर्थाय । यस्मादेवं तस्माद्युवां मध्वो मदुनो मधु-
सदृशस्य सोमरसस्य ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ सोमरसं पिबन्ता-
वास्वादयन्तावुषस उषःसंबन्धिनि काले सचेथे । यज्ञं संगच्छेथे
अत्र क्रमो न विवक्षितः । उषःकाल एवागत्य मधुरं
सोमरसं पिबतमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवमत्यस्याव नक्षथो यद्विपत्नो नर्यस्य प्रयज्योः ।

स्वसा यद्वा विश्वगूर्ती भराति वाजायेद्दृ मधुपाविषे च ॥ २

युवं । अत्यस्य । अव । नक्षथः । यत् । विपत्नः ।

नर्यस्य । प्रयज्योः ।

स्वसा । यत् । वां । विश्वगूर्ती इति विश्वऽगूर्ती । भराति ।

वाजाय । द्दृद्दृ । मधुऽपौ । दूषे । च ॥ २

हे अश्विनौ युवं युवां यदत्यास्यातनशीलस्य सततसं-
चारिणो विपत्नो विविधगमनस्य विचित्रगमनस्य वा नर्यस्य
मनुष्याणां हितस्य प्रयज्योः प्रकर्षणं पूज्यस्य ॥ एतानि
कर्मणि षष्ठ्यन्तानि ॥ उक्तरूपं रथमव अवस्तात् तदुदयात्पूर्वं
नक्षथः । व्याप्रुथो देवयजनं गन्तुं । किञ्च यत् यदा हे विश्व-
गूर्ती सर्वस्तुतौ सर्वदोद्गर्तौ वा वां युवयोः स्वसा स्वसुस्था-
नाया स्वयंसारिणी वोषा भराति । पोषते । त्वदागमनाय

प्रभातं करोति । यदा हे मधुषी मधुरस्य सोमरसस्य
प्रातारौ युवां यजमानो वाजाय बलाय गमनाय वा रथे
प्रभूतामायेहे । स्तौति तदा रथं प्राप्नुय इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युवं पयं अस्त्रियायामधत्तं पक्वमायायामव पूष्यं गोः ।

अंतर्धनिनीं वासुतसू द्वारो न शुचिर्यजते हविषान् ॥ १

युवं । पयः । अस्त्रियायां । अधत्तं । पक्वं । आमायां ।

अव । पूष्यं । गोः ।

अंतः । यत् । वनिनः । वां । ऋतसू इत्यृत्तसू ।

द्वारः । न । शुचिः । यजते । हविषान् ॥ १

हे अश्विनौ युवं युवामुस्त्रियायां । गोनामैतत् ।
भोगात्स्त्राविष्यां गवि पयोऽधत्तं । आधारयत् । स्थापित-
वन्तौ । तथा मायामपक्वायां पक्वं परिपक्वं भोगयोग्यं गोसं-
बंधि दुग्धं पूष्यं पूर्वभवं तत्रैवोत्पन्नमव अवस्तादधारयतं ।
गवि क्षीरमुत्पाद्य पुनर्भोगाय पृथक् तवंतावित्यर्थः । यत्
यस्मात् हे ऋतसू सत्यस्वरूपौ यज्ञियहविर्भक्षयितारौ वा
हे अश्विनौ वां वनिन उदकवत् उदकोपलक्षितहविषतो
यज्ञस्यांतर्मध्ये हविषान् प्रदेयहविषा तद्वान् शुचिः शुद्धो
वजमानो यजते । पूजयति युवां । तस्मादेवमकुतं यद्वा
सदैवं यजमानः करोति तदेत्यर्थः । तत्र दृष्टांतः । वनिनो
वनसंबन्धिष्ठसमूहस्यांतर्मध्ये द्वारो न । चोर इव । स
यथा जागरुको वर्तते तथा यजमानोऽपीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

युवं ह घर्मं मधुमंतमत्नयेऽपो न क्षोदीऽटणीतमेघे ।

तर्हं नरावशिना पञ्चदृष्टी रथ्यैव चक्रा प्रति

यंति मध्वः ॥ ४

युवं । ह । घर्मं । मधुमंतं । अत्नये । अपः । न ।

क्षोदः । अटणीतं । एघे ।

तत् । वां । नरौ । अशिना । पञ्चः । दृष्टिः । रथ्याः । द्रव ।

चक्रा । प्रति । यंति । मध्वः ॥ ४

अत्रेतिहासमाहुः । प्रवर्ग्येण प्रचरंतमतिं राजसास्तमे
घर्मोपातयन् । स च तप्यमानोऽशिनी तुष्टाव । तौ च
स्तुत्या हृष्टमनसावरचतामिति । अपरेऽग्नीक्षितमनालयता-
मित्याहुरिति । हे अशिनी युवं युवां मधुमंतं पयोष्टत-
रूपाभ्यां मधुभ्यां तदंतं घर्मं दीप्तं प्रवर्ग्यमेघे सौख्यमिच्छतेऽ-
त्रय एतच्चान्ने महर्षये क्षोदः क्षोदांसि क्षोद्यमानान्ययो न
उदकानीवाटणीतं । अवारयतं । औष्ण्यं शैत्यसुखं कृतवंतौ ।
तमघर्मसकाशाद्बलितवानित्यर्थः । यद्वा अत्रये क्षोदः । उद-
कनामैतत् । तत्स्थं शैत्यं लक्ष्यते । अपः क्षोदो न । अप इति
षष्ठर्थं द्वितीया । उदकानां शैत्यं यथा भवति तद्वत् । पक्षां-
तरे तु घर्मदीप्तमग्निं मधुमंतं कृत्वाटणीतं । सुखयतमित्यर्थः ।
तथा च मन्त्रांतरं । तप्तं घर्ममोम्यार्कतमत्रय इति । तत्रस्मात्
अस्मादेवं तस्मात् हे नरौ नेतारौ नराकारौ वाशिना

अश्विनौ वां युवाभ्यां पश्वद्वष्टिः । पशुरित्यग्नेर्नाम । अग्निः
 पशुरासौदित्यादिष्यते । यद्वा पशुप्रियत्वात्पशुरित्युच्यते ।
 तस्याग्नेरिष्टिर्भवति । अग्नी यागः सर्वो युष्मदर्थं प्रवर्तते
 इति शेषः । आश्विनं धूम्रजलाममालभेत यो दुर्वाह्मणः
 सोमं पिपासेदित्यादिनाप्यश्विभ्यां पशुर्विहितः । तथा मधो
 मधुसदृशाः सोमरसा अपि युवाभ्यां प्रति यंति । अभिगच्छंति
 तत्र दृष्टान्तः । रथेव चक्रा । रथसंधीनि चक्रा चक्राणीव ।
 तानि यथा प्रवणदेशमभिगच्छंति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ वां दानाय वटतीय दस्त्रा गोरोहिण तौग्रो न
 जिब्रिः ।

अपः क्षोणी सचते माहिना वां जूर्णा वामक्षुरंहसो
 यजता ॥ ५

आ । वां । दानाय । वटतीय । दस्त्रा । गोः । ओहिण ।
 तौग्रः । न । जिब्रिः ।

अपः । क्षोणी इति । सचते । माहिना । वां । जूर्णः ।
 वां । अक्षुः । अंहसः । यजता ॥ ५

हे दस्त्रा शत्रूणामुपक्षपयितारावश्विनौ वां युवयोर्दानी-
 नायास्मदभिमताय युवाभ्यां वाहयितुमावटतीय । आवर्त-
 यामि यागदेशं ॥ वृतेरंतर्भावितण्यर्थस्येदं ॥ केन साधनेनेति
 तदुच्यते । गोः स्तुतिरूपाया वाच ओहिण वहनेन साधनेन ।

यदा आवर्तनकाल उच्यते । गोगर्वा उपसो वहनेन ।
जिव्रिर्जोणो जयशीलो वा तौग्रो न तुग्राख्यस्य रात्रः पुत्रो
भुज्युरिव । स यथा शत्रुभिः संताड्य समुद्रे पातितो युवां
परितोष स्वोदाराय स्वसमीपमानयत तद्वदित्यर्थः । इममा-
ख्यायिका तुग्रो ह भुज्युमंहसः पिष्टयो नासत्या भुज्युमि-
त्यादिषु प्रसिद्धा च । किमाश्चर्यमहमावर्तयामीति । किंतु
अपः क्षोणी । अप इत्यंतरिक्षनाम । क्षोणीति पृथिवी-
नाम । द्वावाष्टथिव्यावपि वां युवयोर्माहिना माहात्म्येन
युवयोः प्रसादेन सर्वापकारिण्याविति ख्यातिं सर्वप्रदेश-
व्यापित्वं वा सचते प्रत्येकं । यदा वां माहिना यजमानो
द्वावाष्टथिभ्यौ सचते । किंच हे यजता यष्ट्यौ प्रसादादय-
सृष्टिर्जूर्णो जरया जीर्णांगः संहसः पापाज्जरालक्षणात्-
सुचाक्षिरकालव्याप्तो दीर्घजीवी भूयात् । यदा हे यजता
वां प्रसादाज्जूर्णो जीर्णो यजमानोऽहसो दुरितस्य हन्तीरप
उक्तलक्षणानि सोमरसरूपाण्यदकानि क्षोणी क्षोण्यां ॥
सप्तम्यर्थे प्रगृह्यं । भूम्यां चिरकालमक्षुर्व्याप्तः सन् माहिना
माहात्म्येन सचते । द्वितीयो वामित्ययमादर्यः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नि यदुक्ते नित्यतः सुदानू उप स्वधाभिः सृजथः पुरंधिं ।

प्रेषद्वेषदातो न सूरिरा महे दंदे सुव्रतो न वाजं ॥ ६

नि । यत् । सुवेये इति । निऽसुतः । सुदानू इति सुदानू ।

उप । स्वधाभिः । सृजयः । पुरिंऽधि ।

प्रेषत् । वेषत् । वातः । न । सूरिः । आ । महे । ददे ।

सुऽव्रतः । न । वाजं ॥ ३

हे सुदानू शोभनदानावश्विनौ यत् यदा निद्युतोऽश्वान्
नियुवेये । नियुंजाये । नियोजयथः । ताभिरश्वस्य प्रनाय
संयुक्तौ भवथः । तदा स्वधाभिरश्वैस्तकारणैरुदकैर्वा पुरंधि
बज्रनां धात्रीं दृयिवीमुपसृजयः । एवं च सति सूरिः
स्रोतायं यजमानो वातो न वायुरिव तदत् क्षिप्रं युवां
प्रेषत् । तर्पयत् । वेषत् । व्याप्नोतु । कामयतां वा ॥ प्रीणा-
तेषतेष्व लेटि रूपे ॥ अनंतरं सुव्रतो न अतिप्रशस्तोपादिक-
र्मवानिव वाजमन्नं महे महत्त्वायायं यजमान आददे ।
आदत्ते । स्वीकरोति ॥ आङो दो नात्यविहरण इत्यात्मने-
पदः । लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । यद्वा क्वादसे लिटि
उप ॥ स्वीक ॥ स्वमहत्त्वाय युवोभिव तर्पयत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वयं चिद्धि वा जरितारः सत्या विपन्यामहे वि
पणिर्हितावान् ।

अथा चिद्धि आश्विनावनिंद्या पाथो हि आ

दृषणावन्तिदेवं ॥ ७

वयं । चित् । हि । वां । जरितारः । सत्याः ।

विपन्यामहे । वि । पणिः । हितवान् ।

अध । चित् । हि । स्म । अश्विनौ । अनिन्दा । पाथः ।

हि । स्म । वृषणौ । अन्तिदेवं ॥ ७

वयं चिद्धि वयमपि जरितास्तव स्तोतारः सत्याः सत्य-
फलाः संतो विपन्यामहे । विविधं स्तुमः । पणिः पणाधारो
द्रोणकलशो विहितवान् । स्थापितरसवानासीत् । यदा
पणिर्वणिक् लुब्धकोऽयष्टा हितवान् नियतधनो धनाढ्योऽप्य-
यष्टा वि । वियुज्यतां ॥ उपसर्गश्चुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥
अध अपि च चिद्धि अ । एते त्रयः पूरणाः । हे अश्विनौ
अनिन्दा । प्रशस्यनामैतत् । हे प्रशस्यौ वृषण हे कामानां
वर्षितारौ युवामन्तिदेवं देवानामन्तिके पाथः । सोमं पिबथः ।
यदा अन्तिके वर्तमानं देवान्प्राप्नुवामं सोममिति योज्यं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

युवां चिद्धि अश्विनावनु द्यून्विद्रु प्रस्रवणस्य सातौ ।

अगस्त्यो नरां वृषु प्रशस्तः काराधुनीव चितयत्सहस्रैः ॥ ८

युवां । चित् । हि । स्म । अश्विनौ । अनु । द्यून् ।

विद्रुद्रु । प्रस्रवणस्य । सातौ ।

अगस्त्यः । नरां । वृषु । प्रशस्तः । काराधुनीद्विव ।

चितयत् । सहस्रैः ॥ ८

हे अश्विनौ युवां । चिद्धि षेति त्वयः पूरणाः । अनु धून् प्रतिदिनं विरुद्रस्य विश्विष्णोरुपद्रुःखद्रावणस्य विविधरो-
 क्यमाणद्रवणवतो वा प्रस्रवणस्य वृद्धदकसंस्त्यायस्य सातौ
 लाभे निमित्तभूते सत्यगस्त्य एतन्नामा महर्षिर्नरां नेतृणां
 कर्मनिर्वाहकानां मनुष्याणां नृषु येषु तादृशा मनुष्याः
 मंति तेषु प्रथस्तः प्रथस्यतरोऽयं सहस्रैरपरिमितैः स्तोत्रै-
 रक्षितयत् । चेतयति स्तुत्या प्रबोधयति । तत्र दृष्टान्तः । कारा-
 धूनीव । कारा शब्दः । तस्य धूनयितोत्पादयिता शंखानिः
 स इव । यद्वैतदप्यगस्त्यविशेषणं । कारः शब्दयिता
 होत्रादिः । तस्य धुनिः कंपयिता प्रेरक इव । इवेति
 संप्रतर्था । अस्तुपमार्थस्य संप्रतर्था प्रयोग इति निरुक्तं ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र यद्वहैथे महिना रथस्य प्र स्यंद्वा याथो मनुषो

न होता ।

घत्तं सुरिभ्य उत वा स्वश्चयं नासत्या हरिषाचः

स्याम ॥ ८

प्र । यत् । वहैथे इति । महिना । रथस्य । प्र ।

स्यंद्वा । याथः । मनुषः । न । होता ।

घत्तं । सुरिभ्यः । उत । वा । स्वश्चयं । नासत्या ।

रथिषाचः । स्याम ॥ ८

अश्विनौ युवां रथस्यागमनसाधनस्य सहिना महत्त्वेन
यत् यन्मात्रवपेथे । धारयथो यज्ञं । यद्वा रथस्य स्वर्गगमन-
साधनस्य यागस्य धुरं वहतः । तथा हे स्यंद्रा स्यंदनशीलौ
युवां यायः । गच्छथः । स्वस्थानं यज्ञारंभ आगच्छथः यज्ञस-
माप्ती पुनर्गच्छथश्च । तत्र दृष्टांतः । मनुष्यो होता मनुष्यस्य
यजमानस्य होता यथा यज्ञप्रारंभ आगच्छति कर्मणि
निवृत्ते पुनरपगच्छति तद्वत् । आगमनसमये सूरिभ्यः
स्तोत्रभ्यो घत्तं । धारयतं फलं । उत वा स्वर्गं शोभनाश्व-
समूहं घत्तं । नासत्या । सत्सु भवौ सत्यौ । न असत्यौ
नासत्यौ । हे तादृशौ त्वदनुग्रहाद्रयिसाचो धनसमवायिमः
स्याम । भवेम ॥

॥ अथ दशमी ॥

तं वां रथं वयमद्या हवेम स्तोमैरश्विना सुविताय नव्यं ।

अरिष्टनेमिं परि द्यामिमानं विद्यामिषं वृजनं

जीरदानुं ॥ १०

तं । वां । रथं । वयं । अद्या । हवेम । स्तोमैः ।

अश्विना । सुविताय । नव्यं ।

अरिष्टनेमिं । परि । द्यां । द्यामं । विद्याम । इषं ।

वृजनं । जीरदानुं ॥ १०

हे अश्विना हे अश्विनौ वां युवयोः संवन्धिनं शीघ्रगमनेन
स्तुत्यं रथं वयमगस्त्या अद्यास्मिन् सुत्येऽहनि हवेम ।

आश्वमे । [किन साधनेनेति उच्यते । स्तोमैः स्तोत्रैः ।
किमर्थं । सुविताव । सुष्टु प्राप्तये । कीदृशं । नव्यं । स्तुत्यं
नूतनं वा । तथारिष्टनेमिं । अहिंसितचक्रवलयं द्यां परी-
जानं द्युलोकस्य परितो गच्छंतं । विद्यामेत्यादि गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं चतुर्विंशो वर्गः ॥

कदु प्रेष्ठाविति नवर्चं द्वितीयं सूक्तमागस्य तैष्टभमाश्विनं ।
कदु नवेत्यनुक्रांतं । प्रातरमुवाकाश्विनश्चस्त्रयोर्विनियोगः
पूर्वसूक्त एवोक्तः ।

॥ तत्र प्रथमा ॥

कदु प्रेष्ठाविषां रयीणामध्वर्यता यदग्निनीथो अपां ।

अयं वां यज्ञो अकृत प्रशस्तिं वसुधितौ अवितारा

जनानां ॥ १

कत् । अं इति । प्रेष्ठौ । इषां । रयीणां । अध्वर्यता ।

यत् । अत् । अग्निनीथः । अपां ।

अयं । वां । यज्ञः । अकृत । प्रशस्तिं । वसुधितौ इति

वसुधितौ । अवितारा । जनानां ॥ १

हे अश्विनो प्रेष्ठौ प्रियतमौ वां युवां कदु कदा भविष्यति
दृष्टामिष्यमाणानामन्नानां । कर्मणि षष्ठ्यौ । अन्नानि घनानि
चोन्ननीयः । अर्द्धं प्रापयथः । अध्वर्यताध्वरं । पारयित-
मिच्छंतौ युवामपां दृष्टुदकानां दृष्टुदकानि चोन्ननीयः ।

उत्तमवः प्राप्स्यथ इति यत् तत् कदा । कस्मादेवमुच्यते
इति उच्यते । अयं यज्ञोऽस्माभिरनुष्ठीयमानो वां युवयोरेव
प्रशस्तिं प्रशंसां स्तुतिमकृतः । करोति । यज्ञे प्रशंसीयानि
शस्त्राणि युवामेव प्रशंसतीत्यर्थः । यस्मादेवं तस्मात् हे
वसुध्विती वसुधो धनस्य धातारौ वस्तुव्यकर्माणौ तथा हे
जनानामवितारावुत्तलज्जणौ युवां कदाकानां जनानां क
दातारौ भवथ इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ वामश्रांसः शुचयः पयस्या वातरंहसो

दिव्यासो अत्याः ।

मनोजुवो वृषणो वीतष्टहा एह स्वराजो

अश्विनो वहंतु ॥ २

आ । वां । अश्रांसः । शुचयः । पयः । पाः ।

वातः । रंहसः । दिव्यासः । अत्याः ।

मनः । जुवः । वृषणः । वीतः । ष्टहाः । आ । इह ।

स्वः । राजः । अश्विनो । वहंतु ॥ २

अश्विनौ शोभनाश्वयुक्तौ वां युवामश्रांसो युष्मदीय
इहास्मिन्यज्ञे आवहतु प्रापयंतु । अथशिष्टान्यश्वविशेषणानि ।
कीदृशास्ते । शुचयः शुद्धा दीप्ता वा पयस्या वृषुदकस्य
धातारः । वातरंहसो वायुवेगाः दिव्या दिविभवाः । अत्याः

अतनशीलाः । मनोजुवो मनोजवाः । वृषणो वर्षका सुवान
इत्यर्थः । वीतष्टाः कांतष्टा वपुशंत इत्यर्थः । स्वराजः
स्वयमेव राजमानाः । ईदृशा भवंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वां रथोऽवनिर्न प्रवत्वान्तसृप्रबंधुरः सुविताय गम्याः ।

वृणः स्थातारा मनसो जवीयानहंपूर्वो यजतो

धिषण्या यः ॥ ३

आ । वां । रथः । अवनिः । न । प्रवत्वान् ।

सृप्रबंधुरः । सुविताय । गम्याः ।

वृणः । स्थातारा । मनसः । जवीयान् । अहंपूर्वः ।

यजतः । धिषण्या । यः ॥ ३

पूर्वमन्त्रेऽश्वव्याजेनाश्विनोरागमनमुक्तं । अनेन रथव्या-
जेनोच्यते । हे धिषण्या उन्नतस्थानाहौ स्थातारा स्वरथाधि-
ष्ठानौ वां युवयोयी रथोऽस्ति स सुविताय शोभनफलाया-
गम्याः । अस्मद्वद्भागच्छतु । पुरुषव्यत्ययः । कीदृशो रथ
इति स विशेष्यते । अवनिर्न प्रवत्वान् भूमिरिवात्यंतविस्तार-
वान् । सृप्रबंधुरो विस्तोर्णपुरोभागः । वृणो वर्षकस्याश्वस्य
मनसोऽपि जवीयान् मनोवेगवानित्यर्थः । अहंपूर्वोऽहंकार-
पूर्वो मनस्वी बाल्यदारः । यजतो यष्टव्यः । ईदृशो रथ
भागच्छतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दूहेहं जाता समवावशीतामरेपसा तन्वाऽनामभि स्त्रैः ।

जिष्णुवामन्यः सुमंखस्य सूरिर्दिवो अन्यः सुभगः पुत्र

ज'हे ॥ ४

दूहऽहं । जाता । सं । अवावशीतां । अरेपसा ।

तन्वा । नामऽभिः । स्त्रैः ।

जिष्णुः । वां । अन्यः । सुमंखस्य । सूरिः । दिवः ।

अन्यः । सुभगः । पुत्रः । ज'हे ॥ ४

हे अश्विनौ युवां समवावशीतां । सह सम्यग्वा पुनःपुनः
 स्तूयेथे कामयेथां वा यज्ञं ॥ पुरुषव्यत्ययः ॥ कीदृशी युवां ।
 इहेह जाता । उभाव्यामिहशब्दाभ्यां मध्यमोत्तमस्थाने
 उच्यते । तयोः संभूतौ चंद्रसूर्येणेति यावत् । सूर्याचंद्रमसा-
 वित्येक इति निरुक्तं । अरेपसा अपापौ । आयर्वणस्य गुरोः
 शिरच्छेदनादिना पापलोपरहिताविति भावः । आयर्वणा-
 याश्विना दधीचेऽश्वं शिरः प्रत्यैरयतमित्यादिमंत्रवर्णात् ।
 केन हेतुनेति उच्यते । तन्वा शरिरेण शरीरसौंदर्येण
 निमित्तेन स्त्रैर्नामभिः स्त्रीयैर्माहात्म्यविशिष्टैरश्विनौ नास-
 त्यावित्यादिभिरपि । रमणीयशरीरवत्त्वान्महिमोपेतमामव-
 त्वाच्च हेतोः संस्तूयेथे इत्यर्थः । यद्वा अरेपसा तन्वेति योज्यं ।
 उक्तप्रकारेण गुत्तशिरच्छेदादप्यपानेन शीर्षेण तादृक्चत्त्व-

स्थापनेनेति यावत् । किंच वां युवोयरन्व एको मध्यमस्यान्त
 रीक्षस्य पुत्रस्थानीयः सोमो जिष्णुर्जयशीलः सुमन्वस्य
 शोभनयज्ञः सूरिः प्रेरयिता सन् ऊहे वहति विश्वं जगद्धार-
 यति । चंद्रात्मनस्तस्योदये सति क्षोषधिवनस्पत्यादयो वर्धन्ते ।
 अन्योऽपरः उत्तमस्थाने दिवो ध्रुवलीकस्य पुत्रः पुत्रस्थानीय
 आदित्यः सुभगः शोभनरश्मिरुपधन ऊहे । वहति । कृत्स्न-
 मेवं पृथक् जगन्निर्वाहको महानुभावौ युवां सह स्तूयेथे ।
 अत्र निरुक्तं । इहेह जातौ संस्तूयेथे पापेनालिप्यमानया
 तन्वा नामभिश्च स्रैर्जिष्णुर्वामन्यः सुमहतो बलस्योरयिता
 मध्यमो दिवोऽन्यः सुभगः पुत्र उद्यत आदित्यः । नि० १२.३. ।
 इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ वां निचेरुः ककुहो वशां अनुं पिशंगरुपः सदनानि
 गम्याः ।

हरीं अन्यस्य पीपयंत वाजैर्मथु रजस्यश्विना वि-
 घोषैः ॥ ५

अ । वां । निचेरुः । ककुहः । वशान् । अनुं ।

पिशंगरुपः । सदनानि । गम्याः ।

हरी इति । अन्यस्य । पीपयन्ती । वाजैः । मथुः ।

रजसि । अश्विना । वि । घोषैः ॥ ५

हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोर्मध्येऽन्यस्यैकस्य ककुहः
 श्रेष्ठः पिंशगरूपो हिरण्यरूपः पीतवर्णो वा बहुभिरक्षाद्यवय-
 वैर्निरूप्यमाणो वा रथो वशाननु कामाननुलक्ष्य यथाकामं ।
 अस्मद्यज्ञागमनेच्छयेत्यर्थः । यद्वा वशान् स्वधीनाः ककुहे
 दिशो दिगंतरालानुक्रमेण नोचैरुच्चैश्चरन् स्वस्थानाद्देव-
 जनमुखं गच्छन् सदनान्यस्मद्यागगृहाणि प्रगम्याः । प्रकर्षणं
 गच्छतु । पुरुषव्यत्ययः । अत्र यद्यप्यन्यस्येति नोक्तं तथाप्य-
 त्तरवाक्ये यथोक्तत्वादत्रापि लभ्यते । अन्यस्य युवयोरेव-
 तमस्य हरी अश्वौ रजांसि लोकाः । अत्र लोकशब्दो जन-
 वाचकः । ते यजमानरूपा जना इत्यर्थः । ते च मया
 प्रमाथनेन लोडनेन निष्पादितैर्वज्रैरज्ञैरभिचादिरूपैर्घोषैः
 स्तुतिभिश्चाह्वानादिशब्दविशिष्टैर्वा पीपयंत ॥ आप्याययंति ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थं पञ्चविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र वां शरद्वा॒न्वृष॒भो न निष्पाट्॑ पूर्वी॒रिष॑श्चरित॒ मध्वं॑

इ॒ष्टान् ।

एवै॒रन्य॑स्य॒ पीप॑यंत॒ वाजै॒र्वे॒षंती॑रु॒ह्या न॒द्यो न॒ आगुः॑ ॥ ६

प्र । वां । शरत्॒स्वान् । वृष॒भः । न । निष्पाट् । पूर्वीः ।

इषः । चरति । मध्वः । इष्टान् ।

एवैः । अन्यस्य । पीपयंत । वाजैः । वेषंतीः ।

ऊर्हीः । नद्यः । नः । आ । अगुः ॥ ६

हे अश्विनौ युवयोरन्यतमो मध्यमस्थानः शरहान्
 शरनवान् मेघवृक्षपर्णादीनां विशरणरान् । अथवा बहु-
 संवत्सरः पूर्वतनो नित्य दूत्यर्थः । वृषभो न । वर्धितैवेदः ।
 स इव शत्रूणां निष्पाट् निःसारयितः सन् पूर्वाविहीः
 पुरातनीर्वेषोऽन्नानि सत्यादीन्बुद्ध्य प्रचरति । प्रकर्षण
 गच्छति । मध्यमस्थानश्चंद्र इति पक्षे शरहान् शरत्काल-
 वान् । तस्मिन् ऋतौ हि चंद्र संनद्धो भवति । तेन च वृण-
 गुल्मोपध्यादीनि वर्धते । स किमर्थमेवं करोतीति उच्यते ।
 मध्व इणान् मधुनो मधुसदृशस्य हविषः ॥ कर्मणि षष्ठी ॥
 हविरिच्छन् । तदर्थमेवं करोति । तथान्यस्योत्तमादित्यस्यैवैः
 कामैर्गमनैर्वा निमित्तभूतैः पीपयंत । आप्याययंति हविर्भि-
 र्यजमानाः । तुष्टेन तेन प्रेरिता वेषंतीर्यापयंतीरुद्धा उन्नता
 जत्तीरा नद्यो न नदनशीला यथा नोऽस्मदर्थमागुः ।
 आच्छंति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

असंजि वां स्यविरा वेधसा गीर्वाङ्हे अश्विना त्रेधा
 चरंती ।

उपस्तुतावतं नाधमानं यामन्नामच्छृणुतं हवं मे ॥ ७

असंजि । वां । स्यविरा । वेधसा । गीः । बाङ्हे ।

अश्विना । त्रेधा । चरंती ।

उपस्तुतौ । अवतं । नाधमानं । यामन् । अयामन् ।

शृणुतं । हवं । मे ॥ ७

हे वैधसां विधातारां वशिनी वां युवयोर्बाडहे दृढे स्थैर्यं
निमित्तभूते सति गीः स्तुतिरूपा वाक् असर्जि । दृश्यते ।
कोदृशी सा । स्थविरा । अत्यंतं स्थिरा नित्या वेदमयी ।
त्रेधा मंत्रादिभेदेन त्रिप्रकारा चरन्ति युवां गच्छन्ती । ईदृशी
स्तुतिः कृतेत्यर्थः । तथोपस्तुती संती नाधमानमभिमतफलं
याचमानमवतं । रक्षतं तर्पयतं वा । किंच यामन् गमने-
ऽयामन् अगमेन च हवमाह्वानं शृणुतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उत स्था वां रुशतो वषसो गीर्वाह्वि सदसि
पिबन्ते नृन् ।

दृषां वां मेघो दृषणां पीपाय गोर्न सेके मनुषो
दशस्रन् ॥ ८

उत । स्रा । वां । रुशतः । वषसः । गीः ।
त्रिऽवर्हिषि । सदसि । पिबन्ते । नृन् ।

दृषा । वां । मेघः । दृषणा । पीपाय । गोः । न ।
सेके । मनुषः । दशस्रन् ॥ ८

हे अशिनी वां युवयो रुशतो दीप्तस्य वषसो रूपसैव
वपुषो वा ख्यापयित्री गीः स्तुतिवाक् त्रिवर्हिषि त्रिधात्वा-
स्तीर्णवर्हिष्के सदसि यागसदने नृन् कर्मनेतृन् सन्निविशन्ते ।
आप्याययान् आप्याययतु वोचितप्रदानादिना । बीज

प्रकारेण उच्यते । हे वृषणा वर्षितारी कामानां वां युवयो
स्वभृतो मेघः सेक्ता जलदः प्रदानविशेषो वा वृषा वर्षकः
सन् मनुषो मनुष्यान् प्रति दशत्यन् प्रवच्छन् पीपाय ।
आप्याययति । आप्यायने दृष्टान्तः । गोर्न सेके । उदकसेक
इव । शान्तनाम्नेक उदकसेक । तदथाप्याययति तद्वदित्यर्थः ।
यद्वा नेति संप्रत्यर्थः । गोरुदकस्य सेके निमित्तभूते सति
पीपायेति संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

युवां पूषेवांश्चिना पुं धिरग्निमुषां न जरते हविषान् ।
हुवे यद्वा वरिवसगा गृणानो विद्यामेषं वृजनं
जीरदानुं ॥ ८

यवां । पूषाऽऽव । अश्विना । पुरंऽधि । अग्निं । उषां ।
न । जरते । हविषान् ।

हुवे । यत् । वां । वरिवसगा । गृणानः । विद्यामं ।
दूषं । वृजनं । जीरऽदानुं ॥ ८

हे अश्विनौ युवां पुरंधिर्बहुप्रज्ञः पूषेव पोषक इव
हविषान् हविर्युक्तो जरते । स्तोति । यद्वा पुरंधिर्बहुनां
धारयित्री पूषेव पृथिवीव ॥ द्वितीयार्थं प्रथमा ॥ तां यथा
स्तोति तद्वत् । किमिव । अग्निमुषां न । अग्निमुषसं स यथा
तथा युवामपि । प्रातरनुवाकाश्विनश्चक्षयोराश्विनकृतयदा

अनेयोष्ययोरपि सङ्गावादिति भावः । कदेत्याह । यत् यदा
वरिवस्रा वरिवस्राया परिचर्यया युक्तो गृणानः । स्तोता
स्तीति तदा यजमानोऽपि जरत इत्यर्थः । विद्यामेत्यादि
गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे षड्विंशोऽष्टके ॥

अभूद्दिदमित्यष्टचं तृतीयं सूक्तमाश्विनं जागतं । अव-
विदमिति षष्ठी तदां नरा नासत्यावित्यष्टमी चोमे त्रिष्टुभी ।
अभूद्दिदमष्टौ षष्ठ्यन्ते त्रिष्टुभाषित्यष्टम्युक्तमणिका ॥ प्रातरनु-
वाकाश्विनश्चयोजागते कंदस्रस्र विनियोगः । तथा च
सूत्रितं । अभूद्दिदं यो वां परिचमेति त्रीणि । आ० ४.१५. ।
इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अभूद्दिदं वयुनमो षु भूपता रथो वृषण्वान्मदता

मनीषिणः ।

धियंजिन्वा धिष्णां विश्वलावसु दिवो नपाता सुकृते

शुचिं व्रता ॥ १

अभूत् । इदं । वयुनं । ओ इति । सु । भूपत । रथः ।

वृषण्वान् । मदत । मनीषिणः ।

धियंजिन्वा । धिष्णां । विश्वलावसु इति । दिवः ।

नपाता । सुकृते । शुचिं व्रता ॥ १

हे मनीषिणो मनस्विनो मेधाविन ऋत्विजः । अस्माक-
 मिदं वयुनं प्रज्ञानमभूत् । उत्पन्नं । कीदृशं तदिति उच्यते ।
 वृषणान् अभिमतवर्षणवान् रथोऽश्विनोः संबन्धी गमन-
 साधनो रथ आगत इति शेषः । तत्स्थावश्विनाबो पु-
 भूषत् । ओ इति निपातद्वयसमुदायात्मक एको निपातः ।
 सुष्टाभूषत । अभिमुखा भवत स्तोत्रं । तादृशौ महानुभावा-
 वश्विनौ मदत ॥ अंतर्भावितव्यर्थोऽयं ॥ मदयत संभावयत ।
 अश्विनौ विशेष्येते । सुकृते सुष्ठु ह्यतवते मद्यं धियंजित्वा
 कर्मणो बुद्धेर्वा प्रीणयितारो धिष्ण्या धिष्ण्याहौ स्तुत्यौ
 विश्वपलावसू विश्वां प्रजानामस्माकं पालयन्तधनौ । विश्व-
 लाख्यायाच्छिन्नजंघाया हिरण्यजंघाप्रदानेन यथाभूतौ ।
 सद्यो जंघामायसीं विश्वपलाया यथादिनिगमः । दिव
 आदित्यस्य नपाता नप्तारौ वा । शुचिव्रता दीप्तकर्माणौ ।
 ईदृशावश्विनौ मदत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इंद्रतमा हि धिष्ण्या मरुत्तमा दस्त्रा दंसिंठा रथ्या
 रथीतमा ।

पूर्णं रथं वहिषे मध्व आर्चितं तेन दास्यांसमुप यायो
 अश्विना ॥ २

इंद्रस्तमा । हि । धिष्ण्या । मरुत्स्तमा । दस्त्रा ।

दंसिंठा । रथ्या । रथिस्तमा ।

पूर्णं । रथं । वह्ये इति । मध्वः । आऽचितं । तेन ।

दाशांसं । उष । यायः । अश्विना ॥ २

हे अश्विनौ युवांमिन्द्रतमा हि । ईश्वरतमौ खलु । एवं प्रतिविशेषणं हिः संबन्धः । तथा धिष्णरा स्तुत्याहौ मरुत्तमा मरुद्द्वेगगामिनौ मितरागिणौ मितराविणौ वा । दक्षा उपक्षपयितारौ शत्रूणां । दंसिष्ठा अतिशयकर्माणौ । रथ्या रयाहौ रथवंतौ । यथा रयिनो नेतारः । तेषां अष्टौ । रथीरध्वराणिमिति नेत्रपरतया व्याख्यातत्वात् । ईदृशी युवां मध्वो मधुसहस्रस्योदकस्यास्यतस्य वा पूर्णं पूरितमाचितं सर्वतः सनद्धं रथं वह्ये । नययः । तेनोक्तगुणविधिष्टेन रथेन हे अश्विना अश्विनौ उक्तगुणविशिष्टौ संतावुपपायः । यज्ञसभिप्राप्नुयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

किमत्र दक्षा कृणुयः किमासाथे जनो यः

कश्चिदहंविर्महीयते ।

अतिं क्लमिष्टं जुरतं पणोरसुं ज्योतिर्विप्राय कृणुतं

वचस्यवे ॥ ३

किं । अत्र । दक्षा । कृणुयः । किं । आसाथे इति ।

जनः । यः । कः । उत । अहंविः । महीयते ।

अति । क्रमिष्टं । जूरतं । पणेः । असुं । ज्योतिः ।

विप्राय । कृणुतं । वचस्येवे ॥ ३

हे दत्ता उपचपयितारौ युवामत्रास्मिन्नुष्ये किं कृणुयः ।
कुरुयः । हविषोऽभावादिति भावः । तत्रैव किमासाद्ये ।
किं तिष्ठयः । अत्रेत्युक्तं कुत्रेत्याह यः कश्चिज्जनो जन्मवान्
अहविर्यज्ञार्थहवीरहितो महीयते पूज्यते । स्वयं न युष्मान्
पूजयति । तं जनमतिक्रमिष्टं । पराभूय तिष्ठतं । न केवल-
भतिक्रममात्रं किंतु पणैर्वणिग्भूतस्य तुल्यकस्यायष्टूस्तृणासुं
प्राणं जूरतं । अहिंसिष्टं । अनीनयतं । विप्राय मेधाविने
वचस्येव वचसः स्तोत्ररूपस्य युवाभ्यामिच्छते मद्यं ज्योतिः ।
कृणुतं । युष्मद्यजनविषयज्ञानं कुरुतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जंभयंतमभितो रायंतः शुनो हतं रुधो

विदधुस्तान्यश्विना ।

वाचंवाचं जरितू रत्निनी कृतमुभा शंसं

नासत्यावतं मम ॥ ४

जंभयंतं । अभितः । रायंतः । शुनः । हतं । रुधः ।

विदधुः । तानि । अश्विना ।

वाचंवाचं । जरितुः । रत्निनी । कृतं । उभा । शंसं ।

नासत्या । अवतं । मम ॥ ४

हे अश्विनौ रायतो निन्दितं शब्दयतोऽस्मान् हंतुमा-
नञ्छतो वा शनः श्वसदृशानभितो जंभयतं । नाशयतं ।
तथा सृष्टस्तेषां मंग्रामान् संग्रामं कुर्वतो वा हतं । मारयतं
तानि हननोपायान्विदधुः । जानीथः । किंच जरितुर्युष्मान्
स्तोतुर्वाचं वाचं तां तां स्तुतिलक्षणां वाचं रत्निनीं हतं ।
सर्वामपि स्तुतिं रमणीयफलवतीं कुरुतं । हे नासत्या
सत्यभूतौ युवामुभा उभौ मम मदीयां शंसं स्तुतिभवतं ।
रक्षतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

युवमेतं चक्रथः सिंधुषु प्लवमात्मन्वंतं पक्षिणं

तौग्राय कं ।

येन देवत्वा मनसा निरुद्धथुः सपत्नी पेतथुः

क्षोदंसो महः ॥ ५

युवं । एतं । चक्रथुः । सिंधुषु । प्लवं । आत्मन्ऽवंतं ।

पक्षिणं । तौग्राय । कं ।

येन । देवत्वा । मनसा । निःऽरुद्धथुः । सुऽपत्नी ।

पेतथुः । क्षोदंसः । महः ॥ ५

हे अश्विनौ युवं युवां सिंधुषु समुद्रोदकेष्वेतं प्लवं प्रसिद्धं
प्रतिसाधनं प्लवं नावमात्मन्वंतं दार्ढ्यवंतं पक्षिणं पक्षवद्गति-
साधनरथवंतं तौग्राय तृग्रनाम्नो राज्ञः पुत्राय भुज्युनाम्न

राज्ञे कं सुखकरं चक्रयुः । तौग्रो भुज्यू राजा समुद्रवती
 ससेनः परचक्रं प्रमथितुं प्रस्थितः । तं प्रतीपबलान्यागत्या-
 पातयन् । स च प्रसादफलकराश्विनौ स्तुत्या स्वात्मानं
 ररक्षेत्ययमितिहासो बहुधा पूर्वं प्रपञ्चितः । यद्वा कमिति
 पूरणः । तस्य जलसंचारिरयस्य सहायभूतान्वहन् रथा-
 दीनकुरुतमित्यर्थः । अयमर्थस्तु तमुहयुर्नौभिच्चतस्रो नाव-
 स्त्रिभी रथैरित्यादिमन्त्रांतरेषु प्रसिद्धः । येन युषदत्तेन पुत्रेन
 देवता देवेषु मध्ये मनसानुग्रहयुक्तया बुद्ध्या । येन मनसेति
 वा योज्यं । निरुहयः । निर्गमनं कुरुयः । तथा सुपतनि
 शोभनपतनं यथा भवति सुपतनौ वा युवां महो महतः
 क्षोदसः उदसः । उदकनामैतत् उदकात्पेतयः । पतय
 उत्तरीतुं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अवविहं तौग्रामस्वः । त नारंभणे तमसि प्रविहं ।

चतस्रो नावो जठलस्य जुष्टा उदश्विभ्यामिषिताः

पारयंति ॥ ६

अवविहं । तौग्रं । अप्सुसु । अंतः । अनारंभणे ।

तमसि । प्रविहं ।

चतस्रः । नावः । जठलस्य । जुष्टाः । उत् ।

अश्विभ्यां । इषिताः । पारयंति ॥ ६

अस्वतर्मध्येऽवविद्धमवस्ताच्छ्रुभिः पातितमनारंभणेऽ-
नालंबन आलंबनरहिते तमसि । तमोवत्तमः । दृष्टिश्चासा-
दिप्रतिबंधके जलमध्ये प्रविद्धं प्रकर्षणं पीडितं तौघां भुज्यं
जठलस्य जठरवदुदकधारकस्य मध्ये जुष्टाः सेविताः । यद्वा
कर्मणि पठ्यी । जठरं प्राप्ता अंतर्जलं प्रविष्टाः अश्विभ्या-
मिषिताश्चतस्रो नाव उत्पारयन्ति । उत्तारयन्ति प्रापयन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कः खिदृक्षो निष्ठितो मध्ये अर्णसो रं तौघो
नाधितः पर्यषस्वजत् ।

पर्णा स्रगस्य पतरोरिवारभ उदश्विना ऊहयुः
श्रोमंताय कं ॥ ७

कः । खित् । वृक्षः । निःस्थितः । मध्ये । अर्णसः । रं ।
तौघः । नाधितः । परिऽअसंस्वजत् ।

पर्णा । स्रगस्य । पतरोऽइव । आऽरभे । उत् ।

अश्विनौ । ऊहयुः । श्रोमंताय । कं ॥ ७

कः खित् कश्चिदनुग्राहको वृक्षो वृक्षविकारो रथः ।
विकारे प्रकृतिशब्दः । यद्वा संस्तवाभिप्रायमेतत् स्तोत्राख्यो
वृक्ष इत्यर्थः । कीदृशो रथः । निष्ठितः । निश्चलं वर्तमानः ।
कुलेति उच्यते । अर्णस उदकस्य मध्ये । रं वृक्षं तौघस्तौघ-
पुत्रो भुज्यर्नाधितो याचमानः पर्यषस्वजत् । परिषक्त-

मकरोत् । आलंबने दृष्टांतः पतरोः पतनशीलस्य मृगस्य
 मार्जयितुः शोधयितुर्हिंसादेरारभ आलंबनाय पर्णानीव ।
 तानि यथा लंबनाय प्रभवन्ति तदनु । हे अश्विनौ श्रोमताय
 कीर्त्तिमत्त्वायोद्दृश्युः । उर्ध्वं प्रापयतः । स्तुतिपक्षे स्तोत्राख्यं
 वृक्षमाश्रितवन्तं तमूहयुरित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तद्वा नरा नासत्यावनुं आदादां मानां उ उचयमवोचन् ।

अस्मादथ सदंसः सोम्यादा विद्यां वृजनं

जीरदानुं ॥ ८

तत् । वां । नरा । नासत्यौ । अनु । स्यात् । यत् ।

वां । मानासः । उचयं । अवोचन् ।

आत् । अथ । सदंसः । सोम्यात् । आ । विद्यामं ।

वृषं । वृजनं । जीरदानुं ॥ ८

हे नरा नेतारौ कर्मणो नरकारौ वा हे नासत्या
 असत्यरहितौ सत्यफलो वा वां युवां तत् तादृशं स्तोत्रमनु-
 स्यात् । अनुकूलं भवतु । अनुभवतु वा वां । तदित्युक्तं
 यदित्याह । वां प्रति मानासः पूजावंतोऽस्मादीया होत्रादयो
 यदुचयं स्तोत्रमवोचन् । अकुर्वन् । तद्वामनुष्ठात् । हे
 अश्विनौ अद्यास्मिन्प्रधानयागदिने । अस्मादस्माभिः क्रिय-
 माणास्सदंसः संवन्धिनः सोम्यात् सोमयागसंपादकात् । आ

द्वत्यर्थं । अस्माभिर्यजमानैरद्य क्रियमाणादपि स्तोत्रात्
प्रीणयतमिति । विश्रामेति गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थोऽष्टाविंशो वर्गः ॥

तं युंजायामिति षडृचं चतुर्थं सूक्तं त्रैष्टुभमागस्त्यमाश्विनं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तं युंजायां मनसो यो जवीयान् त्रिवंधुरो वृषणा

यस्त्रिचक्रः ।

येनोपयायः सुकृतो दुरोणं त्रिधातुना पतथो विं न ॥ १

तं । युंजायां । मनसः । यः । जवीयान् । त्रिवंधुरः ।

वृषणा । यः । त्रिचक्रः ।

येन । उपयायः । सुकृतः । दुरोणं । त्रिधातुना ।

पतथः । विं । न । पणैः ॥ १

हे वृषणा वर्षकौ कामानां युवां तं वक्ष्यमाणगुणविशिष्टं
रथं युंजायां । योजयतं । तमित्युक्तं कमित्याह । यो रथ-
स्त्रिवंधुरः त्रिप्रकारसारथिस्थानः ॥ बंधुरं रथिनः स्थानमि-
त्याहुः । आयाह्यर्वाङ्मुप बंधुरेष्टा इत्यादिप्रकारात् । यः
त्रिचक्रः चक्रत्रिययोपेतः । पुनः स एव विंशतिः । विंशति-
नोपयायः । उपगच्छथः । किं । सुकृतः । दुरोणं । त्रिधातुना
पततो यजमानस्य दुरोणं । गृहनामैतत् । यागगृहं ।
येनेत्युक्तं केनेत्याह । त्रिधातुना त्रिप्रकारस्थानोपेतेन सुवर्ण-

रजततताम्रधातुवयोपेहन वा रथेन । गमने दृष्टांतः । विन
पर्णेः । पक्षी पक्षैर्यथा शीघ्रमप्रयत्नेन गच्छति तद्वदुक्त-
लक्षण्येन रथेन पतयः । गच्छथः ॥

॥ अथ द्वितीयाः ॥

सुहृद्व्यो वर्तते यन्नभि क्षां यत्तिष्ठथः क्रतुमंतानु' एते ।

वपर्वपुथा सचतामियं गोर्दिवो दुहितोषसा सचेथे ॥ २

सुहृत् । रथः । वर्तते । यन् । अभि । क्षां । यत् ।

तिष्ठथः । क्रतुमंता । अनु । एते ।

वपः । वपुथा । सचतां । इयं । गीः । दिवः । दुहिता ।

उषसां । सचेथे इति ॥ २

हे अश्विनौ युवयो रथः सुहृत् शोभनवर्तनः । शोभन-
चक्रपरिभ्रमणो यन् गच्छन् क्षामभि वर्तते । देवयजनभूमिं
प्रति गच्छति । यत् यं रथं क्रतुमंता संकल्पवन्तौ कर्मवन्तौ
वा एते ॥ अन्ननामैतत् ॥ हविष निमित्तभूते सति ॥ अनु
अधीत्यर्थे ॥ अधितिष्ठथः । आश्रयथः । तादृशो रथो देव-
यजनं प्रत्यागतः इत्यर्थः । अनंतरं वपुथा युष्मद्वपुषि हिता
शरीरवर्धनौयं गौरिदानीं क्रियमाणप्रकारा स्तुतिरूपा वाक्
वपुः सचतां । युवां च दिवो द्यलोक यादित्यस्य वा दुहिता
दुहितृस्थानीययोषसोषोदेवतया सचेथे । यन्न संगच्छथे ।
उष आश्विनयोः समानकालत्वादिति भावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ तिष्ठतं सुवृतं यो रथो वामनु व्रतानि वर्तते
हविषान् ।

येन नरा नासत्येष्यथै वर्तिर्याथस्तनयाय तने च ॥ ३

आ । तिष्ठतं । सुवृतं । यः । रथः । वां । अनु ।

व्रतानि । वर्तते । हविषान् ।

येन । नरा । नासत्या । इष्यथै । वर्तिः । याथः ।

तनयाय । तने । च ॥ ३

हे अश्विनौ वां युवां सुवृतं शोभनवर्तनं रथमातिष्ठतं ।
आश्रयतं । यो रथो हविषान् ॥ षष्ठ्यर्थे प्रथमा ॥ हविषतो
यजमानस्य व्रतानि कर्माण्यनु वर्तते । यद्वा यजमानाय
दत्तहविषा तद्वा । येन च रथेन हे नरा नेतारौ वा हे
नासत्या असत्यरहितौ युवामिष्यथै । यज्ञं प्राप्नुमिच्छत-
मिति शेषः । तेन रथेन वर्तिः । गृहनामैतत् । यजमानस्य
यज्ञगृहं तनयाय पुत्रलाभाय तन आत्मन आत्महिताय
च याथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मा वां वृको मा वृकीरा दधर्षीन्मा परि वर्त्तमृत

माति धक्तं ।

अयं वां भागो निहित इयं गीर्दस्त्राविमे वां निधयो

मधूनां ॥ ४

मा । वां । वृ॒क्तः । मा । वृ॒क्तीः । आ । द॒ध॒र्षी॒त् । मा ।

परि॑ । व॒क्त॑ । उ॒त । मा । अ॒ति॑ । ध॒क्तं ।

अ॒यं । वां । भा॒गः । नि॒ऽहि॒तः । इ॒यं । गीः । द॒क्षौ ।

दू॒मे । वां । नि॒ऽध॒यः । म॒धू॒नां ॥ ४

हे दक्षौ शत्रूणां पक्षपक्षितारावश्चिनौ वां युषयोरनु-
ग्रहादिति शेषः । वृ॒क्तो हि॒स॒क्तोऽर॒ण्य॒क्षादि॒र्माद॒ध॒र्षी॒न्मां ।
तथा वृ॒क्तीर्वृ॒क्त्यो हि॒स॒क्ता अ॒न्या अपि॑ माद॒ध॒र्षी॒त् ॥ वचन-
व्यत्ययः ॥ ध॒र्षणं॑ मा॒ का॒र्षुः । यु॒वा॒मे॒व वा॒ माद॒ध॒र्षी॒दिति॑
योज्यं । तथा यु॒वां मा॒ परि॒व॒क्तं । परि॒तो मा॒ वर्ज॑यतं मां ।
उ॒त अपि॑ च॒ जाति॑ ध॒क्तं । अ॒स्मान॒ति॒क्र॒म्या॒न्य॒स्मै मा॒ दत्तं ।
किमर्थमेवमिति उच्यते । वां यु॒व॒यो॒र॒र्थाय॑ भा॒गो भ॒जनी॒यो
ह॒वि॒रं॒शो नि॒हितः । तथे॒यं च॒ गीः स्तु॒तिरू॒पा वा॒र्गापि॑ नि॒हि-
तेति॑ शेषः । हे द॒क्षौव॒श्चि॒नौ वां यु॒वाभ्या॑मि॒भ दू॒मा॒नि म॒ध॒नां
सोम॑रसानां निधयो निधानानि स्थापितानि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यु॒वां गो॒त॑मः पु॒रु॒मी॒ड्॒हो अ॒ति॒र्द॒क्षा ह॒व॒तेऽव॑से ह॒वि॒मान् ।

दि॒शं न दि॒ष्टाष्ट॑जू॒ये॒व य॑न्ता मे ह॒वं ना॒स॒त्यो॒षं या॑तं ॥ ५

यु॒वां । गो॒त॑मः । पु॒रु॒मी॒ड्॒हः । अ॒ति॒र्द॒क्षः । द॒क्षा । ह॒व॑ते ।

अ॒व॑से । ह॒वि॒मान् ।

दिशं । न । दिष्टां । ऋजयाऽद्वं । यंतां । आ । मे ।

हवं । नासत्था । उप । यातं ॥ ५

हे दत्ता दत्तावश्विनौ युवां गोतमश्च पुरुमीडं हस्त्रात्रिश्च
महर्षयश्च एतेष्वेकैको हविष्मान् सन् अवसे युष्मत्तर्पणाय
वा हवते । आह्वयति । एवमहमप्याह्वयामि । फलसाधना-
ह्वाने दृष्टांतः । यंतोपगंतोपगंतुकाम ऋजूयेव ॥ द्वितीयाया
आकारः ॥ ऋजुगामिनं मार्गं च दिष्टां दिशं न गंतव्या-
मभिमतां दिशं प्रति यथा तथा वामपि । यथाध्वगामी
स्वगंतव्यस्य ग्रीष्मगमनाय मार्गं च ऋजुगामिनमाह्वयति तद्वत् ।
यद्वा ऋजूयेव ॥ इवशब्द एवार्थः ॥ गंता ऋजुनैव मार्गोऽष्टां
दिशमिव तथा युष्मद्वीणनेन मार्गेण स्वाभिमतं फलं
प्राप्नोति । हे नासत्थावश्विनौ मे मम हवमाह्वानमालक्ष्योप
यातं । उपगच्छतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अतारिष्म तमसस्त्वारमस्य प्रति वां स्तोमौ

अश्विनावधायि ।

एह यातं पथिभिर्देवयानैर्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुं ॥ ६

अतारिष्म । तमसः । पारं । अस्य । प्रति । वां ।

स्तोमः । अश्विनौ । अधायि ।

आ । इह । यातं । पथिभिः । देवयानैः । विद्यामं ।
 दूषं । वृजनं । जीरऽदानुं ॥ ६

हे अश्विनौ युवयोः प्रसादादस्य तमसस्तमनहेतोः
 श्रेयःप्रतिबन्धरूपस्य दुःखस्य पारं पर्यंतभूमिमतारिष्म ।
 उत्तोर्णाः स्मः । हे अश्विनौ वां प्रति स्तोभः स्तोत्रमधायि ।
 अकारोत्यर्धः । युवां देवयानैर्देवगंतव्यैर्मार्गैरिहास्मद्युक्त
 आयातं आगच्छतं । शिष्टो व्याख्यातः ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकोनविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।
 पुमर्थीवतुरा देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तक-
 श्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणा-
 चार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे

ऋक्संहिताभाष्ये

द्वितीयाष्टके चतुर्थोऽध्यायः सप्तमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अस्य निःश्रुतं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥
द्वितीयाष्टकमध्यस्थतुर्योऽध्याय आदरात् ।
व्याख्यातः सायणाचार्येण पंचमो व्याकरिष्यते ॥

तत्र ता वामितीदं प्रथममंडलं चतुर्विंशेनुवाके पंचमं
सूक्तं । पूर्वसूक्ते षडित्युक्तत्वात् सूक्तसंख्यानुवर्तत इति परि-
भाषितत्वात् पुङ्चं । ऋषिश्चान्यस्मादिति परिभाषयागस्यं ।
तथाश्विनं वेत्युक्तत्वाद्यादिपरिभाषयेदमथाश्विनं । अनादेश-
परिभाषया त्रैष्टुभं । ता वामित्यनुक्तांतं । युवो रजांसी-
त्यादीनां पच सूक्तानां तृतीयवर्जितानां प्रातरनुवाकाश्विन-
शस्त्रयोर्विनियोग उक्तः । तत्रेदं पंचमं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ता वामद्य तावपरं हुवेमोच्छ्रत्यामुषसि वक्रिरुक्थैः ।
नासंत्था कुहं चित्संतावर्यो दिवो नपाता
सुदास्तराय ॥ १

ता । वां । अद्य । तौ । अपरं । हुवेम । उच्छ्रंती ।

उषसि । वङ्गिः । उक्थैः ।

नासत्या । कुहं । चित् । संतौ । अर्यः । दिवः ।

नपाता । सुदाः । ताराय ॥ १

ता तौ रक्षकत्वेन प्रसिद्धौ वां युवामद्यास्मिन्त्यागदिने
हुवेम । आह्वयाम इत्याशौः । तथापरमपरस्मिन्नपि दिने
तौ युवां हुवेम । अपरमित्येतदपरस्मिन्नित्यर्थं समभिव्याहा-
रात् अद्या च नो मूलयतापरं चेत्यादिमंत्रान्तरे तथा
दर्शनाच्च । अपरयागं प्रत्यपीति वा । कस्मिन्काले ।
उषस्योदेवतायामुच्छ्रंत्यां । तस्यै विवासयंत्यां सत्यां । उषः-
काले हि प्रातरनुवाकाशिनशस्त्रे प्रयुज्येते । उक्ते काले हि
नासत्या असत्यरहितौ दिवो नपाता द्यलोकस्य नपातयि-
तारौ नतृस्थानीयौ वा कुह चित्तं तौ कुल चिद्देशे वर्त-
मानौ युवां वङ्गिः स्तुतेर्वीढायं ईरयिता स्तुतेरीश्वरो वा
ईदृशोऽहं होता सुदास्तारायात्यर्थं शोभनहविर्दात्रे यज-
मानाय तदर्थं तौ युवामुक्थैः शस्त्रैर्हुवेमेति संबंधः । अद्या-
ख्यातं पदमेकवचनतया नेतव्यं । वङ्गिर्यशब्दौ वा बहुवचन-
त्वेन नेतव्यौ । अथवा वाक्यद्वयं । यस्मद्भङ्गिर्यो होतोक्त-
गुणकौ युवां शंसति तस्माद्वयं यजनमानास्तौ युवामाह्वयाम
इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्मे ज पु वृषणा मादयेयासुत्पणीं हंतमूर्त्या मदंता ।

श्रुतं मे अच्छोक्तिभिर्मतीनामेषां नरा निचेतारा

च कर्णेः ॥ २

अस्मे इति । जं इति । सु । वृषणा । मादयेयां । उत ।

पणीन् । हतं । अर्त्या । मदंता ।

श्रुतं । मे । अच्छोक्तिभिः । मतीनां । एषां । नरा ।

निचेतारा । च । कर्णेः ॥ २

हे वृषणा कामानां वर्षकावशिनौ युवामस्मे उ अस्मास्तेव
सु मादयेयां । सुष्ठु दृश्यतं । अस्माभ्यं तर्पयतमभिमतं ।
तथा पणीन् वणिजो लुब्धकानयद्नु उत उन्मूल्य हतं ।
नाशयतं । कीदृशौ युवां अर्त्या । रात्रिनामैतत् । रात्रौ
मदंता मादयंतौ । यद्वा ऊर्मिरिति सोमनाम । ऊर्मिर्यस्ते
पवित्वा आ इत्यादिषु तथा प्रयोगात् । अस्मादीयेन सोमेन
मदंतौ । तादृशौ युवां मे ममाच्छोक्तिभिराभिसुख्यकरै-
निर्मलवेद्वाक्यै रंचिता मतीनां ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ मनन-
साधनाः स्तुतीः कर्णैराकर्णनसाधनैः श्रोत्रैः श्रुतं । शृणुतं ।
हे नरा नेतारौ युवां खल्वेष्टा अन्वेशारावस्तस्तुतीनां ।
तथा निचेतारा लब्धानां तासां संचयकर्तारौ । निरित्येष
समित्येतस्य स्थाने । यस्मादेवंविधौ तस्माच्छ्रूयतमिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्निं पूषन्निषुक्तैव देवा नासत्या बहत् सूर्यायाः ।

वच्यंते वां ककुहा अप्सु जाता युगा जूर्णाव वरुणस्य

भूरेः ॥ १

अग्निं । पूषन् । निषुक्ताः । देवा । नासत्या ।

बहत् । सूर्यायाः ।

वच्यंते । वां । ककुहाः । अप्सु । जाताः । युगा ।

जूर्णाः । वरुणस्य । भूरेः ॥ २

सविता सूर्यो बुहिरं सूर्याख्यां प्रदातुमना देवानाह्वय
 सामर्थ्यसमीक्षणायाजिं परिकल्प्य य इमं जेष्यति स एषां
 कन्यकाश्चक्षुःस्रक्तृषु स्तोत्रं च लभत इत्यकल्पयत् । तमग्निः
 प्रथममजयत् तमन्वाश्विनावपि जित्वाग्निं प्रधृष्य ऋकसहस्रं
 कन्यकां चालभेतां । तत इन्द्र उषाश्चाजयतां । तौ च
 तैरग्न्यादिभिः प्रार्थितौ स्वशस्त्रस्य कंचित्कंचिद्भागं तभ्यः
 परिकल्प्य सूर्या स्वरथेऽधारयतामिति । अयमितिहासो
 ब्राह्मणे प्रजापतिवै सोमाय राज्ञ इत्यत्रान्नातोऽस्माभिः
 प्रथमाष्टमे । १. ८. २०. ५. । आ वां पतित्वं सख्येत्यत्र
 प्रपंचितः । तत्राह । हे पूषन् पोषक सूर्य । एतच्चंद्रस्याप्य-
 लक्षणं सूर्याचंद्रमसोरेवाश्वित्वात् । सूर्याचंद्रमसावित्येक
 इति यास्केनोक्तत्वात् । अत पूषन्वित्यूक्ते हे पोषकावश्विना
 वित्यूक्ता भवति हे पोषकौ हे नासत्या असत्यरहितौ देवा

देवो युवां श्रिये श्रेयसे शस्त्रस्य कन्यायाश्च लाभयेत्यर्थः ।
 इषुक्तेव । इवशब्द एवार्थः । अजिभावनानिषेधवत्प्रीतिश्च जु-
 गामिनौ कृताश्चैव संतौ सूर्याया एतन्नामिकायाः सवितुः
 पुत्राः ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ सूर्या वदतुं रये धारयितुमाजि-
 मुदजयतमित्यर्थः । यथादेवं तस्मादस्य जाताः कर्मसु
 संपादिताः ककुडाः शस्त्ररूपाः स्तुतयो मृदेरविति प्रवाहस्य
 वरुणस्य फलप्रतिबन्धकपापनिवारकस्य यागस्य सिद्धय
 तत्संबन्धिन्यो वां प्रति वच्यंते होत्रादिभिः । युवामेव शस्त्रगत-
 मन्त्रैर्यागकाले च स्तुवंतीत्यर्थः । युगा चूर्णव । जीर्णानि
 युगानीव । इवशब्दः संप्रत्यर्थः पुरातना यागकाला यथा
 तद्वदद्यतना अपीत्यर्थः । पूर्वकाले यथा युवामेव स्तुवंति
 तद्वदिदानीमपीति तात्पर्यं ॥

॥ अथ चतुर्थो ॥

अस्मै सा वां माध्वी रातिरस्तु स्तोमं हिनोतं

मान्यस्य कारोः ।

अनु यदां अवसां सुदानू सुवीर्याय चर्षणयो

मदंति ॥ ४

अस्मै इति । सा । वां । माध्वी इति । रातिः । अस्तु ।

स्तोमं । हिनोतं । मान्यस्य । कारोः ।

अनु । यत् । वां । अवसां । सुदानू इति सुदानू ।

सुवीर्याय । चर्षणयः । मदंति ॥ ४

हे माध्वी मधुपूर्णपात्रमुक्तायस्त्रिनी वां युवयोः संबन्धिनी
 सा प्रसिद्धा रातिर्दानमग्ने अस्माकमस्तु । भवतु । तदर्थं
 मान्यस्य मननीयस्य कारोः स्तोतुरगस्त्यस्य स्तोमं स्तुतिं
 हिनोतं । प्रीणयतं । हे सुदानू शोभनफलदानौ वां युवां
 अयस्या कीर्त्तयस्व वेच्छवा यत् यस्मात्सुवीर्याय यजमानाय
 शोभनवलाय वा चर्षणयो मनुष्या ऋत्विगूपा अनुमदंति ।
 अनुक्रमेण माद्यंति युवाभ्यां सह स्वयं वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष वां स्तोमी अश्विनावकारि मानेभिर्मघवाना सुवृत्तिः ।
 यातं वर्तिस्तनयाय त्वने चागस्त्ये नासत्या मदंता ॥ ५
 एषः । वां । स्तोमः । अश्विनौ । अकारि । मानेभिः ।

मघवाना । सुवृत्तिः ।

यातं । वर्तिः । तनयाय । त्वने । च । अगस्त्ये ।

नासत्या । मदंता ॥ ५

हे अश्विनौ हे मघवाना हविर्लक्षणाश्रवंतौ वां युवाभ्या-
 मेषः स्तोमः स्तोत्रं सुवृत्तिं सुष्ठु पापवर्जनं यथा भवति तथा ।
 यद्वा सुसमाप्ताकारि । कृतः । कीदृशोऽयं । मानेभिर्मानैर्ह-
 विःप्रदानरूपैः सहितः । हे नासत्या असत्परहितौ युवाम-
 गस्त्य एतन्नान्नि महर्षौ मयि मदंता माद्यंतौ संतौ वर्तिर्गृहं
 यज्ञसंबन्धि यातं । प्राप्तुं । किमर्थं । तनयाय पुत्रादि-
 लाभाय । त्वने । आत्मने च हिताय ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अतारिष तमंससारमस्य प्रति वां स्तोमी अश्विनावधायि ।

एह यातं पथिभिर्देवयानैर्विद्यामेघं वृजनं जीरदामुं ॥ ६

अतारिष । तमंसः । पारं । अस्य । प्रति । वां ।

स्तोमः । अश्विनौ । अधायि ।

आ । इह । यातं । पथिभिः । देवयानैः । विद्यामं ।

दूषं । वृजनं । जीरदामुं ॥ ६

अतारिषेति षष्ठी व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे प्रथमो वर्गः ॥

कतरा पूर्वोक्तेकादशचं षष्ठं सूक्तमागस्यं तैष्टुभं । कतरै-
कादश द्यावापृथिवीर्यामत्यमुक्रांतं । आभिप्लविके षष्ठेऽहनि
वैश्वदेवशस्त्रे द्यावापृथिव्यनिविष्टानमिदं । तृतीयस्येति खंडे
सूचितं । कतरा पूर्वोपासान्तेति वैश्वदेवं । आ० ७. ७. ।
इति ॥ महाव्रतेऽपि वैश्वदेवशस्त्र इदमेव द्यावापृथिव्यनिवि-
ष्टानं । उत्तमादाभिप्लविकात्तृतीयसवनमित्यतिदेशात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कतरा पूर्वा कतरापरायोः कथा जाते कथयः को

वि वेद ।

विश्वं त्वनां विभृतो यद्व नाम वि वंतते अहनी

चक्रियेव ॥ १

कतरा । पूर्वा । कतरा । अपरा । अयोः । कथा ।

जाते इति । कवयः । कः । वि । वेद ।

विश्वं । त्वना । बिभृतः । यत् । ह । नाम । वि ।

वर्तते इति । अहनी इति । चक्रियोऽइव ॥ १

अयोरेनयोर्द्यावाष्ट्रिय्योर्मध्ये कतरा पूर्वा । पूर्वसुत्यन्ना ।
कतरा वापरा पश्चाद्वाविनी । एवं पौर्वापर्यप्रश्नः । उभयो-
रविनाभावेन सहैव वर्तमानत्वादिति भावः । तथा कथा
केन हेतुना जाते । किमनयोरुत्पादनमित्यर्थः । हे कवयः
क्रांतदर्शिनोऽतीन्द्रियज्ञा यूयं वदत को वि वेद । पौर्वापर्यं
कारणं च विशेषेण विविच्य वा जानाति । न केनापि ज्ञायत
इत्यर्थः । अज्ञाने कारणमाह । यद् यस्मात्खलु हेतोर्नाम
प्रसिद्धं विश्वं क्वात्स्नमपि जगदविशेषेण त्वना आत्मनैव
अन्यगैरपेक्ष्येणैव बिभृतः धारयतः । यद्वा यद्वा नाद्य
वर्तिकंचित्पदार्थजातमस्ति विश्वं तत्सर्वमात्मना बिभृतः ।
अनेन यत्कारणं ब्रूमस्तदप्याभ्यामेव भ्रियत इति कारणाभावः
प्रतिपादितः । उन्तरेण पौर्वापर्याभाव उच्यते । अहनी
एते द्यावाष्ट्रिय्यौ चक्रियेव चक्रयुक्ते इव विवर्तते । अतः
कतरा पूर्वा कतरापरेनयोरित्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यं ।

नि० ३. २२. ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

भूरिं हे अचरंती चरंतं पदंतं गर्भमपदी दधाते ।

नित्यं न स्रुतं पितोरुपस्थे द्यावाः रक्षतं पृथिवी

नो अभात् ॥ २

भूरिं । हे इति । अचरंती इति । चरंतं । पदंतं ।

गर्भं । अपदी इति । दधाते इति ।

नित्यं । न । स्रुतं । पितोः । उपस्थे । द्यावा ।

रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभात् ॥ २

अचरंती अविचले हे एवैते द्यावापृथिव्यौ भूरिं बहुरं
चरंतं पदंतं प्रादयुक्तं गर्भं गर्भवदाश्रितं कृत्स्नं प्राणि-
जातमपदी स्वयं पादरहिते दधाते । धारयतः । अनयो-
र्मध्ये खलु सर्वं जगत्क्षेमेण वर्तते । धारणे दृष्टांतः ।
पितोर्मातापितोरुपस्थे उक्षंगे वर्तमानं नित्यं ध्रुवमात्मजं
स्रुतं न । पुत्रमिव । यथा स्नेहेन वर्धयंतौ धारयंतौ
मातापितरौ तद्वत् । अथ प्रत्यक्षेणाह । हे द्यावापृथिवी
द्यावापृथिव्यौ । इतरेतरापेक्षया द्वित्यमुभयोः । नोऽस्मान-
भात् महतो भयहेतोः पापाद्रक्षतं । पालयतं । यद्वा
अभात् अस्वं महत् अत्यर्थमित्यर्थः । अस्वेति महन्नाम ।
इदं कृतद्यावादेशस्य द्यावापृथिवीशब्दस्य मध्ये रक्षितमिति
पदप्रयोगश्चादसः । आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन निघाता-
भावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अनेहो दा॒न्तम॒दितेर॒नर्वं हु॒वे स्वं॒र्वद॒वधं नम॑स्वत् ।

तद्री॒दसी॒ जन॑यतं ज॒रित्वे द्या॒वा र॒क्षतं॑ पृथी॒वी नो

अ॒भ्वात् ॥ ३

अ॒ने॒हः । दा॒न्तं । अ॒दि॒तेः । अ॒न॒र्वं । हु॒वे । स्वं॒र्व॒त् ।

अ॒व॒धं । नम॑स्वत् ।

तत् । रो॒द॒सी दू॒तिं । ज॒न॒य॒तं । ज॒रि॒त्वे । द्या॒वा ।

र॒क्ष॒तं । पृ॒थि॒वी दू॒तिं । नः । अ॒भ्वात् ॥ ३

अदितेः । एतदन्तरिक्षस्याप्युपलक्षणं । अखण्डनीयाया
पृथिव्यासादृशस्यान्तरिक्षस्य च संबन्धि दातृं धनमाह्वयामि
सहयामीत्यर्थः । कीदृशं तद्वनं । अनेहः । अपापं दुःखरहितं
सुखात्मकं । अनर्वं । अनरणं । अक्षीणमित्यर्थः । सर्वतः
फलभूतेन स्वर्गेण तद्वत् । अवधं । अहिंसितं । तमस्वत्
अन्नवत् । ईदृशं धनं हुवे । तदस्माभिः काञ्चित्सुत्तलवत्
धनं हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ जरित्वे स्तोत्रे यजमाना
जनयन्त । उत्पादयन्त । द्यावित्यादि व्याख्यातं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अत॑प्यमाने अ॒वसा॑वन्ती अ॒नु॒ष्याम॒ रोद॑सी दे॒वमु॑न्त्रे ।

उ॒भे दे॒वना॑मु॒भये॑मिर॒क्षां द्या॒वा र॒क्षतं॑ पृथी॒वी नो

अ॒भ्वात् ॥ ४

अतप्यमाने इति । अवसा । अवन्ती इति । अमु ।

स्याम । रोदसी इति । देवपुत्रे इति देवपुत्रे ।

उमे इति । देवानां । उभयेभिः । अह्ना । द्यावा ।

रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभात् ॥ ४

अवसा स्वतोऽधिकेन केनचित्कृतेनावनेन ससृष्टातप्यमाने
अनीश्वरे ॥ तप ऐश्वर्यकर्मण इदं रूपं ॥ अतप्यमाने अन्यैर-
पौडमाने । अवसानेनावन्ती तर्पयन्त्यौ देवपुत्रे । देवा
व्यवहर्तारोऽमनुष्याः पुत्रस्थानीया ययोस्तादृश्यौ । लोक-
द्वयस्या मनुष्याश्च देवाश्च तदुपजीव्यत्वात्पुत्रा इत्युच्यन्ते ।
देवदशावुमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ देवानामह्ना । एतदात्तेरप्यु-
पलक्षणं । द्योतमानानामह्ना रात्रीणां च संबंधिभिरुभय-
विधैः शीतोष्णादिरूपैर्विलक्षणैर्धनैर्निमित्तभूतैः । तेषां
लाभायेत्यर्थः । तदर्थं युवामनु स्याम । अनुभवेम । शिष्टो
व्याख्यातः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

संगच्छमाने युवती समंते स्वसारा जामी

पितोरुपस्थे ।

अभिजिघ्रंती भुवनस्य नाभिं द्यावा रक्षतं पृथिवी

लो अभात् ॥ ५

संगच्छमाने इति संगच्छमाने । युवती इति । समंते
इति संग्रंते । स्वसारा । जामी इति । पित्रोः ।
उपस्थे ।

अभिजिघ्रंती इत्यभिजिघ्रंती । भुवनस्य । नाभिः ।

द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभात् ॥ ५

संगच्छमाने परस्परमुपकारित्वेन सह युज्यमाने । वृष्टि-
हविषोश्च परस्परमुपकार्योपकारकभावः । यद्वा पूर्वं संसृष्टे
एव सत्यौ पश्चाद्वियुज्य वृष्टिहविषी अकुर्वन्त्यौ पश्चान्मनुजैः
प्रार्थितैर्देवैर्विवाहिते सत्यौ संगते अभूतामित्याहुः । अय-
मर्थो द्यावापृथिवी सहास्तामित्यादिवाह्याने समानात् ।
युवती नित्यतरुण्यौ मिश्रयन्त्यौ वा सर्वेषु भावेषु । समंते
समानांतिके समानपर्यंते वा । स्वसारा परस्परं स्वसृभूते
जामी बंधुभूते । प्रजापतेः सकाशात्सहोत्पन्नत्वात्परस्परं
जामित्वं । तथा च निगमौ दिवं च पृथिवीं चांतरिक्षमयो
स्वः यतो द्यावापृथिवी निष्टतत्तुरिति । पित्रोः सर्वस्व पित्र-
स्थानीययोः पालकयोस्तयोरुपस्थ उत्संगे स्थितं भुवनस्य
भूतजातस्य नाभिं बंधकमुदकमभिजिघ्रंती अभिघ्राणं
कुर्वन्त्यौ स्पृशन्त्यौ । समानमेतदुदकमित्यादिमंत्रवर्णादुभयो-
रुदकप्रदत्वं प्रसिद्धं । ईदृश्यौ नौ रक्षतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उर्वी सङ्गनी बृहती ऋतेन हुवे देवानामवसा जनित्री ।

दधाते ये अमृतं सुप्रतीके द्यावा रक्षतं पृथिवी

नो अम्वात् ॥ ४

उर्वी इति । सङ्गनी इति । बृहती इति । ऋतेन । हुवे ।

देवानां । अवसा । जनित्री इति ।

दधाते इति । ये इति । अमृतं । सुप्रतीके इति सुप्रतीके ।

द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अम्वात् ॥ ४

उर्वी विस्तीर्णं सङ्गनी सदनाधारभूते बृहती महत्यौ महानुभावे देवानां उपलक्षणमेतत् । देवमनुष्यादीनामवसा प्रीत्या निमित्तेन जनित्री बृष्टिसंख्योर्जनित्र्यौ । बृद्धादे-
देवानामवसा तर्पणेन निमित्तेन ऋतेन यज्ञेन च निमित्त-
भूतेन हुवे । आह्वयामि । देवानां हविरर्थमस्मद्वज्रायेत्यर्थः ।
ये सुप्रतीके शोभनरूपे अमृतमुदकं दधाते । धारयतः । ते
युवामाह्वयामि । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उर्वी पृथ्वी बहुले दूरेऽन्ते उपहुवे नमसा यज्ञे अस्मिन् ।

दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती द्यावा रक्षतं पृथिवी

नो अम्वात् ॥ ७

उर्वी इति । पृथ्वी इति । बहुले इति । दूरेऽन्ते इति ।
 दूरेऽन्ते । उप । ब्रुवे । नमसा । यज्ञे । अस्मिन् ।
 दधाते इति । ये इति । सुभगे इति सुभगे ।
 सुप्रतूर्ती इति सुप्रतूर्ती । द्यावा । रक्षतं ।
 पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ७

उर्वी उर्वी महत्यौ पृथ्वी पृथिव्यौ बहुले अनेकप्रकारेण
 प्रथमाने ब्रह्माकारे दूरेऽन्ते विप्रकृष्टांतदेशे । अपारे इत्यर्थः ।
 ईदृश्यौ युवामस्मिन्यज्ञे नमसा नमःसाधनेन स्तोत्रेणोपब्रुवे ।
 उपेत्य ब्रवीमि । स्तौमीत्यर्थः । पुनः कीदृश्यौ । ये सुभगे
 शोभनभागे सुप्रतूर्ती सुप्रतरणे शोभनदाने दधाते विश्वं
 जगत् ते युवामुप ब्रुवे । स्तौमि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

देवान्वा यच्चक्रमा कच्चिदागः सखायं वा
 सदिमज्जास्यति वा ।

इयं धी भूया अवयानमेषां दावा रक्षतं पृथिवी
 नो अभ्वात् ॥ ८

देवान् । वा । यत् । चक्रम । कत् । चित् । आगः ।

सखायं । वा । सदं । इत् । जाःस्पतिं । वा ।

इयं । धीः । भूयाः । अवयानं । एषां । द्यावा ।

रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ८

हे द्यावापृथिव्यौ वयं देवान् देवाः प्रति यत्कञ्चिदागोऽ-
परार्धं तत्तद्यागकाले तेषां तेषामुत्थागकाले च सदायत् सर्व-
दैव चक्रम । कृतवन्तो वयं । सखायं वा मित्रं मिलं वा प्रति
यच्चक्रम । जायति । जाः पुत्राः । तासां पतिं जामातरं
वा जायापतिं प्रति दोषारोपणकालहोत्यादनादिरूपं यत्सर्व-
दैव चक्रम । एषामुत्तरूपाणां प्रापानामपगमं कर्तुमियं
धीर्युष्मत्स्तुतिरूपमिदं कर्म भूयाः । भूयात् भवतु । द्यावे-
त्यादि गतं । अत्र सर्वत्र प्रकारान्तरेण मन्त्रमन्तरेण रक्षतं
रक्षतमिति प्रार्थनं तयोरश्विन्यादिवहुमननासंभवादुचितमेव
तस्मात्तस्य स्थान एव स्थिते अनुकूले भवतमित्येवं प्रार्थ्यते ।

॥ अथ नवमी ॥

उभा शंसा नर्या मामविष्टामुभे मामूती अवसा सचेता ।

भूरि चिर्यः सुदास्तरायेषा मदंत इषयेम देवाः ॥ ८

उभा । शंसा । नर्या । मां । अविष्टां । उभे इति । मां ।

ऊती इति । अवसा । सचेतां ।

भूरि । चित् । अर्यः । सुदाः स्तराय । इषा । मदंतः ।

इषयेम । देवाः ॥

उभा शंसा द्यावापृथिव्योरुभयोविषयावुभावपि शंसौ
नर्या नरेभ्यो हितौ ईदृश्यावुभयाश्रये स्तुतीः मामविष्टां ।
रक्षतां । यद्वा द्यावापृथिव्यभिमाग्निदेवयोरेव शंसशब्दनाभि-
धानात्पञ्जिगता । तयोभे ऊती रक्षिके द्यावापृथिव्यौ मा-

मवसा रक्षणेन सचेतां । यद्वा प्राणिभ्यो हितकराबुभावैहिः
 कामुष्मिकविषयौ शंसौ जामविष्टां । प्राप्त्रतां । तथोमे
 अय्यूती तयोः संबन्धिन्योरभिमानिदेवतयोरवसास्मत्तर्पणेन
 निमित्तेन सचेतां । हे देवा द्यावापृथिव्योरंतभुंताः सर्वेऽपि
 देवाः । अर्थः स्तोतारो वयं सुदास्तरायातिशयेन शोभनदा-
 हत्वायेषान्नेन सोमलक्षणेन मदंतो मादयंतः संतो भूरि
 चित् । पूजायां । अभिपूजितं घनमिषयेम । इच्छेम । यद्वा
 अर्थ इति षष्ठ्या रूपं । ईश्वराद्राजादेरपि सुदास्तरायेत्यर्थः ।
 शिष्टं समानं ॥

ऋतं दिव इति हे द्यावापृथिवीये पशौ पुरोडाशहविषो-
 रनुवाक्ये । अग्नीषो माविति खंडे सूत्रितं । ऋतं दिवे
 तदवोचं पृथिव्या इति हे । आ० ३. ८० । इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

ऋतं दिवे तदवोचं पृथिव्या अभि आवाय प्रथमं सुमेधाः
 पातामंवद्यादुरितादभीके पिता माता च
 रक्षतामवीभिः ॥ १०

ऋतं । दिवे । तत् । अवोचं । पृथिव्यै । अभिऽआवाय ।
 प्रथमं । सुऽमेधाः ।

पातां । अवद्यात् । दुऽऽतात् । अभीके । पिता ।
 माता । च । रक्षतां । अवऽभिः ॥ १०

सुमेधाः शोभनप्रज्ञोऽहं दिवे द्युदेवतायै पृथिव्यै पृथिवी-
देवतायैः तत्तत्प्रतीतिकरञ्चतं स्तोत्रं प्रथनं । मुख्यनामैतत् ।
प्रथमं प्रकृतसमवोचं । ब्रवीमि किमर्थं । अभिधावाय ।
अभितः सर्वतः श्रवणाय । किञ्च पिता मालको द्युलोको
माता सख्यादेर्निर्मात्री पृथिवी चोभे अवद्यान्निदिताहः-
खमापकाहंसः सकाशात्पातां । रक्षतां । तथाभीके ।
अंतिकनामैतत् । संजीव एवावोभिरभिमततर्पणै रक्षतां ।
पालयतां ॥

॥ अथैकादशी ॥

इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु पितृमातर्यदिहोपजुवे वा ।

भूतं देवानामवमे अवीभिर्विद्यामेष वृजनं जीरऽदानुं ॥ ११

इदं । द्यावापृथिवी इति । सत्यं । अस्तु । पितः ।

मातः । यत् । इह । उपजुवे । वा ।

भूतं । देवानां । अवमे इति । अवःऽभिः । विद्यामं ।

इषं । वृजनं । जीरऽदानुं ॥ ११

हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ इदमस्माभिः क्रियमाणं
स्तोत्रं सत्यमस्तु । अवितथं भयतु फलवद्भवत्वित्यर्थः । इद-
मित्युक्तं किं तद्विद्याह । हे पितर्योः हे मातः पृथिवि वां
भुवां प्रतीहास्मिन्यस्ते यत्स्तोत्रमुपजुवे । उपेत्य ब्रवीमि तत्स-
त्यमस्तु । देवानां स्तोत्रयानस्माकमवमे । अंतिकनामैतत् ।

नित्यसंनिहिते युवामवोभिस्तर्पणैर्युक्ते भूतं । भवतः ।
अवशिष्टं गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥

आ न इडाभिरिति सप्तमं सूक्तमेकादशर्चमागस्त्यं
तैष्टुभं वैश्वदेवं । आ नो वैश्वदेवमित्यनुक्रांतं । विनिचोगो
लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ न इडा॒भिर्वि॒दथे॑ सु॒शस्ति॑ वि॒श्वान॑रः स॒विता॑ दे॒व ए॒तु ।
अपि॑ यथा॒ युवा॒नो म॒त्स्य॑ यो नो वि॒श्वं जग॑द॒भिपि॒त्वे म॒नीषा॑ ।
आ । नः । इडा॒भिः । वि॒दथे॑ । सु॒शस्ति॑ । वि॒श्वान॑रः ।

स॒विता॑ । दे॒वः । ए॒तु ।

अपि॑ । यथा॒ । युवा॒नः । म॒त्स्य॑यः । नः । वि॒श्वं । जग॑त् ।

अ॒भिपि॒त्वे । म॒नीषा॑ ॥ १

नो विदथेऽस्मदीये यज्ञे सुशस्ति ॥ सुपो लुक् ॥ सुश-
स्तिभिः शोभनशंसनैः स्तुतिभिः प्रदेयै रत्नैः सह । यथा
इडाभिः । तदाश्रितेषु ताच्छब्दं । भूमिस्थानाभिर्देवताभिः
सह विश्वानरः सर्वप्राणिहितकार्यग्निः सविता प्रेरक आदि-
त्यश्च देव एतु । आगच्छतु । हे युवानो नित्यतरुणा यज्ञस्य
मिश्रयितारो वा यूयं नोऽस्मानभिपित्वेऽभिपतनीयेऽस्मद्यज्ञे
मनीषा मनीषया मनस ईशित्वेन । स्वेच्छयेत्यर्थः । आपिः
संभावनायां । अप्यस्मान्मत्स्य । मादयथ । यथा विश्वं जगत् ।

इतत्स्थावरस्याप्युपलक्षणं । यद्वा ह्यत्स्नं प्रपञ्चं मत्स्य तथा-
स्मानपि । यद्वा जगच्छब्दो यजमानरूपमनुष्याची । सर्वा-
नपि यजमानान्यथा मत्स्य तथेत्यर्थः ॥

वैश्वदेवे पश्वा नो विश्व इत्येषा हविषः पुरोनुवाक्या ।
आ नो देवानामुपवेत शंस आ नो विश्व आस्त्रा गमंतु
देवाः । आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

आ नो विश्व आस्त्रा गमंतु देवा मित्रो अर्यमा वरुणः
सजोषाः ।

भुवन्यथा नो विश्वे वृधासः करन्सुधाहा विथुरं न शवं ॥ २

आः । नः । विश्वे । आस्त्राः । गमंतु । देवाः । मित्रः ।

अर्यमा । वरुणः । सजोषाः ।

भुवन् । यथा । नः । विश्वे । वृधासः । करन् ।

सुसहः । विथुरं । न । शवं ॥ २

नोऽस्माकं यज्ञं विश्वे स्रव देवा आस्त्राः शत्रूणामास्त्रं-
रुधितार अक्रमितारो वागमंतु । आगच्छंतु । के ते ।
मित्रोऽर्यमा वरुणश्च तयोऽपि सजोषाः समानप्रीतयः संत
आगच्छंतु । किंतु विश्वे देवा नोऽस्माकं वृधासो वर्धयितारो
यथा भुवन् भवेयुः तथा सुधाहा सुष्ठु शत्रूणामभिभवेन
नोऽस्मदीयं शवोऽन्नं विथुरं ह्रीनं यथा न करन् । न कुर्युः ।
तथागच्छंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रेष्टं वो अतिथिं गृणीषेऽग्निं अस्तिभिस्तुर्वणिः सजोषाः ।

असस्यथा नो वरुणः सुकीर्त्तिरिषस पर्वहरिगुतः ।

सूरिः ॥ ३

प्रेष्टं । वः । अतिथिं । गृणीषे । अग्निं । अस्तिभिः ।

तुर्वणिः । सजोषाः ।

असत् । यथा । नः । वरुणः । सुकीर्त्तिः । इषः ।

स । पर्वतु । अरिगुतः । सूरिः ॥ ३

हे देवा वो वराकं प्रेष्टं प्रियतमं । सर्वजानां तावत्तावत्
 ऋविर्वहनाश्चाग्निर्देवानां प्रियतमः । तस्यतिथिं गृणीषे ।
 गृणे । स्तौमि ॥ व्यत्ययेन अध्यमः ॥ वीन साधनेन । अस्तिभिः ।
 शंसनैः स्तुतिभिः । कीदृशोऽहं । तुर्वणिः । तूर्णवनिः शीघ्रं
 संभक्ता । सजोषाः । युषाभिः सह प्रीयमाणः । यदैते
 अग्निविशेषणे । यस्तुर्वणिः शीघ्रं यज्ञस्य संभक्ता सजोषा
 युषाभिः सह प्रीयमाणः । तमग्निं गृणीषे । यथा येन
 प्रकारेण नोऽस्माकं वरुण एतन्नामको देवः सुकीर्त्तिः शोभ-
 नकीर्त्तिमानसत् । सुकीर्त्तिं भिक्षे वरुणस्य भूरेरित्यादिभिर-
 वशीषु वरुणात्सु कीर्त्तिरेवेषणीया । अरिगुतोऽरिष्वदाद्यु-
 सदा शब्दितः । अरीणां हननावोद्युक्तो वा सूरिः प्रेरयितव्यं
 वरुण इषश्चान्नानि पर्वतु । पूरयेत् । तथा तमपि स्तुम-
 इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उषं व एषे नमसा जिगीषोषासानतां सुदुषेव घेनुः ।

समाने अहन्विमिमानो अर्कं विषुरूपे पयसि

सस्मिन्नुषन् ॥ ४

उषं । वः । आ । ईषे । नमसा । जिगीषा ।

उषसानता । सुदुषाऽदव । घेनुः ।

समाने । अहन् । विमिमानः । अर्कं । विषुरूपे ।

पयसि । सस्मिन् । उषन् ॥ ४

हे देवा वो युष्माकं नमसा हविषा नमस्कारेण वोष
उपेत्य जिगीषा पापानां जिगीषया आ ईषे । इच्छामि ॥
इष गातावित्यस्य वेधतेर्वा गत्याद्यर्थस्य लिङ्युत्तमैकवचन
द्वन्द्वं रूपं ॥ भजामि । कस्मिन्काले । उपासानता । अहनि
रात्रौ च । यद्वा अहोरात्रदेवते अप्यभिगच्छामि । गतौ
दृष्टान्तः । सुदुषा घेनुरिव । सुदोष्यौ घेनुर्यथा दोहाय
दोष्युर्गृहमागच्छति तद्वत् । किं कुर्वन् । सस्मिन् समाने
उषन् उषस्यत्पन्ने विषुरूपे नानारूपे पयसि क्षीरवृता-
दिकेऽर्कसर्चनीयमन्नं चरुपुरोडाशादिकं विमिमानः । विविधं
मिमानः । कस्मिन्काले । समानेऽहन् । षष्ठेऽहनि एकस्मिन्ने-
वाहनि सर्वदैव वेत्यर्थः । एकस्मिन्नेवाहनि समान उषस्य-
त्पन्ने नानारूपे पयसि त्वदर्थं हविर्मिमान उषगच्छामीत्यर्थः ।
यद्वा सस्मिन् सर्वास्मिन्नुषसि फलाख्यत्तिरोत्पादके यज्ञे

निमित्तभूते सति विषुरूपे ययसि नानारूपे सोमलक्षणो
केऽर्कमन्नसाधनं स्तोत्रं विमिमानोऽहं युष्मानभिगच्छामि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उत नोऽहिर्बुध्नोर्भयस्कः शिशुं न पिप्युषीव वेति सिंधुः ।

येन न पातमपां जुनाम मनोजुवो वृषणो यं वहति ॥ ५

उत । नः । अहिः । बुध्नः । भयः । करिति कः ।

शिशुः । न । पिप्युषीऽदूव । वेति । सिंधुः ।

येन । नपातं । अपां । जुनाम । मनः । जुवः । वृषणः ।

वं । वहति ॥ ५

उत अपि च नोऽस्माकमहिरंतरिक्षगास्यहंता वाहीनो
वाहन्यमानो वैतन्नामको देवः । स एव बुध्नः । बुध्नं बन्धक-
मंतरिक्षं । तदर्हतीति बुध्नोऽंतरिक्षचार्यतन्नाममी देवो
भयः सुखं कः । करोतु ॥ करोतेर्लङि रूपं ॥ किंच पिप्युषी ॥
इवशब्द एवार्थः पूरणो वा । अस्मान्रसेनाप्याययंती सिन्धु-
र्मास नदी वेतु । आगच्छतु । तत्र दृष्टांतः । शिशुं न ।
यथा शिशुं प्याययंती गौर्गच्छति तद्वत् । अपां नपातमुदका-
नालपातयितारं वर्षकमेतन्नामकं यद्वोदकानां नेप्पारं तृतीयं
पुत्रं । अथ चोषधिवल्लस्यतयः । तैर्योऽग्निरिति नम्रत्वं ।
तादृशमग्निं जुनाम । स्तुतिभिः संगच्छेम ॥ जु इति सौत्रो
घातुर्गत्वर्थः ॥ यं देवं मनोजुवो मनोवेणा वृषणो वर्षका-
सेवा अस्मा वहति । स सुखं करोतु ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उ॒त न॑ ईं॒ त्व॒ष्टा ग॑न्त्व॒च्छा स्म॒त्सूरि॑भि॒रभि॑पि॒त्वे स॒जोषाः॑ ।

आ॒ वृ॒त्रह॑न् च॒र्षणि॑प्रास्तु॒विष्ट॑मो न॒रां न॑ इ॒ह ग॑म्याः ॥ ६

उ॒त । नः॑ । ईं॒ । त्व॒ष्टा । आ॒ । ग॑न्तु । अ॒च्छ । स्म॒त् ।

सूरि॑भिः । अ॒भि॒पि॒त्वे । स॒जोषाः॑ ।

आ॒ । वृ॒त्र॒हा । ईं॒द्रः । च॒र्षणि॑प्राः । तु॒विः॒स्त॒मः ।

न॒रां । नः॑ । इ॒ह । ग॑म्याः ॥ ६

त्वष्टा देवोऽपि नोऽस्मानच्छ अभिप्राप्तुमीमिदानीमिमं
यज्ञं जागंतु । आगत्य च । स्मत्सूरिभिरभिपित्वे वा वर्तते ।
अत्र प्रशंसायां । प्रशस्तं यथा तथाभिपित्वेऽभिगंतव्ये यज्ञे
निमित्तभूते सति सूरिभिः स्तोत्रभिरुत्तिष्ठिभिः सजोषाः
समानप्रीतिर्भवत्विति शेषः । तथा वृत्रहा वृत्रघाती
चर्षणिप्राः । चर्षणयो मनुष्या यजमानाः । कमैत्येषां
पूरकस्तुविष्टमो बहुतमो महत्तम इहास्मिन्कर्मणि नरां
कृणां नोऽस्माकमुक्तगुणोपेतः सन्नागम्याः । आगच्छतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उ॒त न॑ ईं॒ म॒तयोऽश्व॑योगाः शि॒शुं न॒ गाव॑स्त॒रुणं॑

रि॒हन्ति॑ ।

त॒मीं गि॒रो ज॑न॒यो न॑ प॒त्नीः सु॒रभि॑ष्ट॒मं न॒रां

न॑ संत ॥ ७

उत । नः । ई । मतयः । अश्वयोगाः । शिशुः । न ।
भावः । तरुणं । रिहंति ।

तं । ई । गिरः । जनयः । न । पत्नीः । सुरभिः । नसंतं ।
नरां । नसंत ॥ ७

उत अपि च ईमेनं तरुणं नित्ययुवानमिंद्रं मतयोऽसु-
हयोऽश्वयोगा अश्वसमानप्राप्तयो रिहंति । आस्वादयंति ।
स्तुवंतीत्यर्थः । तत्र दृष्टांतः । गावो दोधूरो घेनवः शिशुः
न । शिशुमिव वत्समिव । तं यथा लिहंति तद्वत् । तदेवाह ।
तमीं तमेवैनं नरां नराणां यजमानानां सुरभिष्टमसति-
शयेन सुरभिं जनयः फलस्योत्पादयित्वा गिरः स्तुतयो
नसंत । व्याप्रवृंति ॥ नसतिर्व्याप्तिकर्मा ॥ तत्र दृष्टांतः ।
जनयो न । उत्पादयित्वाः पत्नीः पत्नयः पतिमिव ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उत न ई मरुतो बृहसेनाः सद्रोदसी समनसः सदंतु ।
पृषदश्वासोऽवनयो न रथा रिशादसो मित्रयुजो न
देवाः ॥ ८

उत । नः । ई । मरुतः । बृहसेनाः । सत् ।

रोदसी इति । समनसः । सदंतु ।

पृषत्सश्वासः । अवनयः । न । रथाः । रिशादसः ।

मित्रयुजः । न । देवाः ॥ ८

उत अपि च नोऽस्मदीयमीमिदानीमेनं यागं वा मरुतः
 स्रुत् सहापि स्रुतु । गच्छन्तु । कुतो देशात् । रोदसी ।
 रोदस्योर्द्वावाष्टयि व्योः सकाशात् । यद्वा रोदस्यावपि
 गच्छतां । कीदृशास्ते मरुतः । वृद्धसेनाः प्रवृद्धबलाः । समनसः
 समानमनस्काः । एषदखासः एषद्वर्णाखाः । एषत्यो मरुता-
 मिति यास्कः । अवनयो न । यथैव नमनस्वभावा रथा रं-
 णस्वभावा रथवंतो वा ॥ मत्पर्यो लुप्यते ॥ यद्वा अवनयो
 रक्षका रथा द्ववस्थिताः । रिशादयः । रिशाः शत्रवः तेषा-
 मत्तारो मित्रयुजो देवा नः । मैत्रीयुक्ता व्यवहर्तार ऋत्विज
 इव । यद्वा मैत्रीयुक्ता अन्ये देवा यथा गच्छन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र तु यदेषां महिना चिकित्ते प्र युंजते प्रयुजस्ते सुवृत्ति ।

अथ यदेषां सुदिने न शतर्विश्वमेरिणं प्रुषायंत सेनाः ॥ ८

प्र । तु । यत् । एषां । महिना । चिकित्ते । प्र ।

युंजते । प्रयुजः । ते । सुवृत्ति ।

अथ । यत् । एषां । सुदिने । न । शतः । विश्वं ।

आ । इरिणं । प्रुषायंत । सेनाः ॥ ८

एषां मरुतां महिना महिमा वृष्टिलक्षणा यत् यस्मात्प्र-
 चिकित्ते । प्रज्ञायते । यदेषां महत्त्वेन युक्ता नराश्चिकित्ते ।
 जानंत्यनुष्ठेयं । तु इति पूरणः । ततस्ते ज्ञातारः सुवृत्ति ॥
 सुपो लुक् ॥ सुयुतीनां प्रयुजः प्रयोगाग्रप्रयुंजते । अथ अथ

प्रयोगानंतरं यत् यस्मादेषां सेना वृथुत्पादका विष्णुं सौ-
 भवनमिरिणमूपरप्रदेशं यथा तथा सर्वतः प्रुषावन्त । उत्था-
 दयन्ति । तत्र दृष्टान्तः । सुदिने मेघावरणादिरहिते दिने
 शररंधकारहिंसकः प्रकाशः इव । स यथा सर्वमावृणोति
 तथा मरुक्तेनावृथा सर्वमूपरं करोति । यद्वा मरुक्तेहिमा
 वृष्टिर्भवति । तदा सस्यादिसमृद्धौ सत्यां प्रयोगं कुर्वति ।
 यद्वा मरुक्तेनाः सर्वां महीमुदं तीत्येवं महानुभावा मरुत-
 इति तेषां स्तुतिः ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्रो अश्विनाववसे ऋणध्वं प्र पूषणं स्वतवसो हि संति ।

अहेषो विष्णुर्वातं ऋभुक्षा अच्छा सुन्नायं वृतीय-
 देवान् ॥ १०

प्रो इति । अश्विनौ । अवसे । ऋणध्वं । प्र । पूषणं ।

स्वतवसः । हि । संति ।

अहेषः । विष्णुः । वातः । ऋभुक्षाः । अच्छ ।

सुन्नायं । वृतीय । देवान् ॥ १०

हे ऋत्विजः अश्विनावेतन्नामको देवानुद्दिश्योवसेऽस्मदृण-
 नाय प्रो ऋणध्वं । स्तुतिं प्रकर्षेण ऋणध्वं । पूषणं पोषक-
 तन्नामकं देवमाध्यवसे प्रकर्षेण स्तुतिं ऋणध्वं । किंच ये
 स्वतवसः स्वायत्तबलाः संति तानपि प्रऋणध्वं । के वे ।
 अहेषो हेषरहितो विष्णुर्व्याप्त एतन्नामको देवः । प्रथममना-
 क्तोऽपि न कुप्यतीति वक्तुमहेष इत्युक्तं । तथा वातः सर्वतः

संचारी वायुः । ऋसुजाः पतिरिन्द्रश्च । एतानपि प्रकृण्वन् ।
अतोऽहं स्वायत्तबलान् सर्वानपि देवान् सुखाय सुखायाच्छा-
द्याभिमुख्येन वदतीत्य । स्तोत्रैरभिवर्तयेयं ॥

॥ अथैकादशी ॥

इयं सा वो अस्मे दीधितिर्यजत्रा अपिप्राणी च सदनी

च भूयाः ।

नि या देवेषु यतते वसुर्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुं ॥ ११

दूथं । सा । वः । अस्मे इति । दीधितिः । यजत्राः ।

अपिप्राणी । च । सदनी । च । भूयाः ।

नि । या । देवेषु । यतते । वसुः । विद्यामं । दूथं ।

वृजनं । जीरदानुं ॥ ११

हे यजत्रा यष्टव्या देवा वो शुभत्संबंधिनी सेयं प्रसिद्धा
दीधितिर्दीप्तिरस्मे अस्माकमपिप्राणी सर्वदा चेष्टयित्री सदनी
च निवासवती च भूयाः । भूयात् । भवतु । या दीधितिः
वसुर्विद्युमती देवेषु नियतते । नियमेन प्रयत्नं करोति ।
तानपि प्रकाशितुं सैव भूयात् । विद्यामेति गतः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे पंचमो वर्गः ॥

पितुं न्वित्येकादशर्चमष्टमं सूक्तमागस्त्यमन्नदेवतात्वं
गायत्वं । आद्यानुष्टुप् गर्भोष्णिक । आद्यः पंचकस्तयोऽष्टकाः
अनुष्टुप् गर्भोत्पत्तत्वात् । तृतीया पंचमी पष्ठी सप्तम्येकादशी
चेति पंचानुष्टुभः । तथा चानुकमणिका पितुं न्वनस्तुतिः
गायत्वं त्वाद्या गर्भा तृतीयांत्ये पंचम्याद्याश्च तिस्रोः

ऽनुष्ठुभ इति ॥ विनियोगं शौनक आह । पितुः न्वित्युपतिष्ठेत्
 नित्यमन्नमुपस्थितं । पूजयेदशनं नित्यं सुंजीत ह्यविकुल्यन् ।
 नास्य स्यादन्नजो व्याधिर्विषमप्यस्तं भवेत् । विषं च पीत्वे-
 तत्सूक्तं जपेद्विषविनाशनं ॥ नावाग्यतस्तु सुंजीत नाशुचिर्न
 जुगुप्सितं । दद्याच्च पूजयेच्चैव जुहुयाच्च हविस्तदा । जुहुव-
 नास्य किञ्चित्स्यान्नजं व्याधिमाप्नुयादिति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पितुं नु स्तोषं महो धर्माणं तविषीं ।

यस्य त्रितो व्योजसा वृत्रं विष्वेवमर्दयत् ॥ १

पितुं । नु । स्तोषं । महः । धर्माणं । तविषीं ।

यस्य । त्रितः । वि । व्योजसा । वृत्रं । विष्वेव ।

अर्दयत् ॥ १

अहमगस्त्यो नु क्षिप्रं पितुं पालकमन्नं स्तोषं ।
 स्तोमि । महो महातं धर्माणः सर्वस्य धारकं तविषी-
 बलात्कं । यद्वा महतो लोकस्य धारकं । यस्यान्नस्योजसा
 वलेन सामर्थ्येन त्रितो विस्तोर्णतमः प्रख्यातकीर्तिस्त्रिषु
 क्षित्यादिस्थानेषु तायमानोऽपीदो वृत्रं विष्वेव विच्छिन्नसंधिकं
 यथा तथादेयत् । हिंसितवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्वादा पितो मघो पितो वयं त्वा वटसृहे ।

अस्माकमविता भव ॥ १

स्वादो इति । पितो इति । मधो इति । पितो इति ।

वयं । त्वा । वदमहे ।

अस्माकं । अविता । भव ।

हे स्वादो आस्वादनीय पितो पालक मधो साधुर्योपेतः
पितो हे पानसाधनान्न वयं त्वा त्वां वदमहे । सेवामहे ॥
अत्र सर्वताननुदात्तानां पूर्वस्यासामान्यवचनत्वेनानिघातत्वं ।
अनुदात्तानां तु विशेषवचनत्वान्निघातत्वं ॥ असकृत्पितुशब्द-
श्रवणं तस्य प्राशस्त्यज्ञापनार्थं ॥ हे पितो अस्माकमवितः
तर्पयिता भव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उप नः पितवा चर शिवः शिवाभिरुतिभिः ।

मयोभुरद्विषेयः सखा सुशेवो अहयाः ॥ १ ॥

उप । नः । पितो इति । आ । चर । शिवः ।

शिवाभिः । ऊतिभिः ।

मयः । सुभुः । अद्विषेयः । सखा । सुशेवः । अहयाः ॥ १ ॥

हे पितो यतस्त्वं शिवो मंगलः । अतः शिवाभिर्मंगल-
युक्ताभिरुतिभी रक्षणेनोऽस्मानाचर । आगच्छ । आगत्य
च मयोभुः सुखस्य भावयिताद्विषेयोऽद्वेष्यरसः । प्रियरसः
इत्यर्थः । सखा सखिवप्रियकारी सुशेवोऽत एव सुष्ठु सुखक-
रोऽहया हयरहित उक्तगुण एव न तु तद्विपरीतो भवेत्यर्थः ।
अथवा दृष्टान्तवादोऽयं । सुशेवोऽहया मनःकर्मविसंवाद-

रक्षितः सखा यथा मयोमुरद्वेषश्च भवति तद्वत्त्वमपि
भवेत्यर्थः ।

॥ अथ चतुर्थी ॥

तव त्वे पि॒तो र॒सा र॒जांस्यनु वि॒ष्ठिताः ।

दि॒वि वा॒ता इ॒व श्रि॒ताः ॥ ४

तव । त्वे । पि॒तो इति । र॒साः । र॒जांसि । अनु ।

वि॒स्थिताः ।

दि॒वि । वा॒ताः इ॒व । श्रि॒ताः ॥ ४

हे पि॒तो तव त्वत्सं॑वन्धिनस्य ते स्वा॒दन्तादि॑षड्रसाः
र॒जांसि लो॒कान् लो॒कस्थाना॑दर्धाननु आनुकू॒ल्येन वि॒ष्ठिताः ।
विविधं स्थिताः । विविधस्थितौ दृष्टांतः । दि॒वि द्यु॒लोकेऽन्तः
रिचे श्रिता वा॒ता वा॒यवः । ते यथा व्या॒प्तास्तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तव त्वे पि॒तो द॒दंत॒स्त्वव॑ स्वादि॒ष्ठ ते पि॒तो ।

प्र॒ स्वा॒द्यानो र॒सानां तु॒वि॒ग्री॒वा इ॒वे र॒ते ॥ ५

तव । त्वे । पि॒तो इति । द॒दंतः । तव । स्वादि॒ष्ठ ।

ते । पि॒तो इति ।

प्र । स्वा॒द्यानः । र॒सानां । तु॒वि॒ग्री॒वाः इ॒व । ई॒र॒ते ॥ ५

हे पि॒तो पा॒लका॒व त्वे ते त्वदर्धि॑नो नरास्तव ओ॒क्तारो
अ॒वन्ती॑ति शेषः । के ते नराः । हे स्वादि॒ष्ठ स्वा॒दुत॑म पि॒तो
पा॒लक॑ तव त्वदनुग्रहात्ते त्वां द॒दतः प्रयच्छ॑न्तो भव॑न्ति । यह

हे पितो इत्यादरार्थं । अस्यासे हि भूवासमर्थं मन्यते ।
किंच तव रसानां स्वाद्वस्त्रादीनां प्रसां स्वाद्वस्त्रादीनां स्वाद्वि-
तारो भक्षयितार एव तुविश्रीवा ब्रूव । तुवीति बहुनाम ।
प्रहृष्टग्रीवा एव प्रेरते । प्रकर्षणं गच्छति । संचरन्ति ॥
इदंशब्द एवकारार्थः पूरणो वा ॥ भूलोकेऽन्तार एव दृढांगा
भवन्तीति प्रसिद्धं । अनशने हि ग्रीवा अघो लंबते । यदा
तव रसानामन्तारोऽसंख्यातग्रीवा इव भवन्ति रसानां
बाहुव्यादिति भावः । एवं बहुरसोपेतमन्नमिति तस्य स्तुतिः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वे पितो महानां देवानां मनो हितं ।

अकारि चारु' केतुना तवाहिमनसावधीत् ॥ ६

त्वे इति । पितो इति । महानां । देवानां । मनः । हितं ।

अकारि । चारु' । केतुना । तव । अहिं । अवसा ।

अवधीत् ॥ ६

हे पितो महानां पूज्यानां महतां वा देवानामिन्द्रादीनां
मनस्त्वे त्वयि हितं निहितमकारि । हतं । अमृतमपि
विहाय त्वय्येव वर्तते । हे पितो तव चारु समीचीनेन केतुना
त्वत्कृतेन प्रज्ञानलक्षणेनावसा रक्षणेनाहिं मधं हतं वाव-
धीत् । हतवानिन्द्रः । अन्नमयं हि सोम्यं मन इति श्रुतेः ।
अथवा त्वत्केतुना जगद्रक्षणेन निमित्तेनेति योज्यं ।
जगद्रक्षणार्थं हीद्रेणाहिर्भियते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यद्दो पितो अजगन्विवस्व पर्वतानां ।

अत्रा चित्रो मधो पितोऽरं भक्षाय गम्याः ॥ ७

यत् । अदः । पितो इति । अजगन् । विवस्व । पर्वतानां ।

अत्र । चित् । नः । मधो इति । पितो इति । अरं ।

भक्षाय । गम्याः ॥ ७

हे पितो अत्र त्वां यद्यदा विवस्व ॥ सुपो लुक् । अन्त्य-
लोपश्छांदसः ॥ विवासनवतां विद्युद्रूपप्रकाशनवतां । विवो
धनमुदकलक्षणं । धनवतां वा पर्वतानां मेघानां संबंध्यदः
प्रसिद्धं तदुदकमजगन् । अगमत् । गच्छेत् । अत्र चित्
अस्मिन्काले नोऽस्मान् हे मधो हे पितो माधुर्योपेतात्र तं
नोऽस्मानरमलं संपूर्णं भक्षाय भक्षणाय गम्याः । गच्छ ।
संनिहितो भव ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यदपामोषधीनां परिंशमारिशामहे ।

वातापे पीव इड्व ॥ ८

यत् । अपां । ओषधीनां । परिंशं । आऽरिशामहे ।

वातापे । पीवः । इत् । भव ॥ ८

यत् येनापामोषधीनां संबंधि परिंशं परिलेशं परितः
सुखकरमन्नमारिशामहे । सास्वादयामः । भक्षयामः ।

तेजोदकसारेण हे वातापि । वातेन प्राणेनाप्रोति स्वनि-
र्वाहमिति वातेनाप्यायत इति वा वातापि शरीरं । हे
शरीर त्वं पीव इत् आप्यायित एव भव । अन्नोदकाभ्यां
शरीरवृद्धिः प्रसिद्धा । यद्वा यद्यप्यपामोषधीनां परिंशं
लेशमास्वादयामः । तथापि हे वातापि वातवक्त्रव्यापक
पितो त्वमल्पमपि पीवः पीवानेव भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

यत्तं सोम गवांशिरौ यवांशिरौ भजामहे ।

वातापि पीव इद्वेव ॥ ८

यत् । ते । सोम । गोऽश्वाशिरः । यवऽश्वाशिरः ।

भजामहे ।

वातापि । पीवः । इत् । भव ॥ ८

पूर्वमन्नसामान्येन स्तुत्वेदानीं सोमलक्षणमन्नं स्तौति ।
हे सोम ते तव यत् यमंशं गवाशिरौ गोविकारक्षीराद्या
अपणद्रव्यं यवाशिरौ यवविकाराअपणद्रव्यं भजामहे ।
सेवामहे । तेन हे वातापि शरीर पीवो भव ॥

॥ अथ दशमी ॥

करंभ औषधे भव पीवीं वृक उदारथिः ।

वातापि पीव इद्वेव ॥ १०

करंभः । औषधे । भव । पीवः । वृकः । उदारथिः ।

वातापि । पीवः । इत् । भव ॥ १०

करंभो यः करंमादिरूपः सक्तुपिंडोऽस्ति तदात्मकः ।
ओषधे त्वं पीवः स्थोत्यवान् वृक्षो व्याधेर्वर्जयिता भव ।
उदारयिरुद्धं गम इन्द्रियाणामुद्दीपयिता भव । शिष्टो गतः ।

॥ अथैकादशी ॥

तं त्वा वयं पितो वचोभिर्गावो न हव्या सुषूदिम ।

देवेभ्यस्त्वा सधमादंसस्मभ्यं त्वा सधमादं ॥ ११

तं । त्वा । वयं । पितो इति । वचोऽभिः । गावः ।

न । हव्या । सुसूदिम ।

देवेभ्यः । त्वा । सधमादं । अस्मभ्यं । त्वा ।

सधमादं ॥ ११

हे पितो अत्र सोमरूपं तं तादृशं स्तुतं ता त्वां महात्मा
भावं वचोभिः स्तुतिवाग्भिर्वयं सुषूदिम । चारयामो रसात् ।
तत्र दृष्टान्तः । गावो न हव्या । गाव इव हवींष्युत्पादयति
तथा त्वत्सकाशात्मोमं सुषूदिम । किमर्थं कीदृशं चेति चेत् ।
उच्यते । देवेभ्य इन्द्रादिभ्यः । तदर्थं सधमादं तेषां सह माद-
यितारं हुतशेषरूपं त्वा त्वामस्मभ्यमस्मादर्थमपि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे सप्तमो वर्गः ॥

अभिद्वोऽयेत्येकादशचं नवमं सूक्तमागस्यं सर्वं गायत्री ।
अभिवाग्वितनूनपादादय एकादश प्रत्यृचं देवता यास्ते
किं देवताः प्रयाजा इत्युपक्रम्याग्नेयाः प्रयाजा ऋतुदेवता
श्वं दीदेवताः पशुदेवताः प्राणदेवता आत्मदेवता इत्यादिना

बह्वन्पक्षावुपम्यस्य ब्राह्मणानि च प्रदर्श्यान्नेया एवेति
सिद्धांतितं । समिद्ध आप्रिय इत्यनुक्रांतं । पशावगस्ताना-
मेकादशप्रयाजरूपमिदमाग्रीसूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समिद्धो अद्य राजसि देवो देवैः सहस्रजित् ।

दूतो हव्या कविर्वह ॥ १

सं० ह० : । अद्य । राजसि । देवः । देवैः । सहस्रजित् ।

दूतः । हव्या । कविः । वह ॥ १

हे अग्ने देवैर्यवहर्त्भिर्ऋत्विग्भिः समिद्धः सम्यग्दीपितो
देवोऽत एव दीप्यमानः । समिद्धैर्वा देवैः सहितः समिद्धः
सन् अद्यास्मिन्यागदिने राजसि । ईशिषे । हे सहस्रजित्
सहस्रस्य घनस्यैतत्संख्याकानां शत्रूणां वा जेतः । ततो दूतो
देवानां दूतस्तद्यज्ञादिवार्ताहर आह्वाता वा । अग्निर्देवानां
दूत आसीदिति श्रुतेः कविः क्रांतदर्शी । ईदृशस्त्वं हव्यास्म-
दीयानि हवींषि वह । देवेभ्यः प्रापय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तनूनपाहतं यते मध्वा यज्ञः समंज्यते ।

दधत्स हसिणीरिषः ॥ २

तनून्पात् । ऋतं । यते । मध्वा । यज्ञः । सं । अज्यते ।

दधत् । सहसिणीः । दधः ॥ २

तनूनपात् यज्ञशीरस्य नपातविता । यद्वा आपोऽ
 तन्व उच्यंत इत्युक्त्वादपां नपातयिता तासां नप्ता वा ।
 अद्वा ओषधयः । ओषधीभ्योऽग्निरिति जप्तृत्वं । यज्ञः पूज्यः ।
 यज्ञनिर्वाहकत्वाद्वा यज्ञः । ईदृशोऽग्निर्ऋतं यज्ञं यते ।
 गच्छते । अनुतिष्ठते । यजमानाय तदभिमतार्थं । मधु
 मधुरेणान्यसोमादिदक्षेण समज्यते । जिं कुर्वन्नयं । सह
 स्निणीरेतत्संख्याकानीषोऽन्नानि दधत् । यजमानेभ्यो
 धारयन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आजुह्वानो न ईदो देवा आ वक्षि यज्ञियान् ।

अग्ने सहस्रसा असि ॥ ३

आजुह्वानः । नः । ईदोः । देवान् । आ । वक्षि ।

यज्ञियान् । अग्ने ।

सहस्रसाः । असि ॥ ३

हे अग्ने आजुह्वानोऽस्माभिराह्वयमानः सन् ईदोऽ
 न्नाभिः स्तुत्य इडनामकः । त्वं नोऽस्सदर्थं यज्ञियान् यज्ञ
 भाजो देवानावक्षि । आवह । हे अग्ने त्वं सहस्रसा असि ।
 अपरिमितधनस्य दातासि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्राचीनं वर्हिरोजसा सहस्रवीरमस्तृणन् ।

यत्नादित्या विराजय ॥ ४

प्राचीनं । बर्हिः । ओजसा । सहस्रवीरं । असृणन् ।

यत्नं । आदित्याः । विरारजं ॥ ४

प्राचीनं प्रागग्रं सहस्रवीरं सहस्रसंख्याका वीराः
शत्रूणां विशेषेणोरयितारो देवा यस्य तत्तादृक् । यद्वा अपरि-
मितवीराः पुत्रादयो येन तादृग्बर्हिरोजसा मन्त्रलक्षणबले-
नोपेता ऋत्विजोऽस्तृणन् । आच्छादयन् । यत्नं यस्मिन्ब-
र्हियादित्या अदितेः पुत्रा यूयं विराजय । विविधं राजध्वे ।
तद्बर्हिरस्तृणन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विराट् सम्प्राद्विष्वीः प्रस्वीर्वह्नीश्च भूयसीश्च याः ।

दुरीं घृतान्यच्चरन् ॥ ५

विराट् । संराट् । विऽस्वीः । प्रऽस्वीः ।

बह्वीः । च ।

भूयसीः । च । याः ।

दुरीः । घृतानि । अचरन् ॥ ५

विराट् विशेषेण राजन्त इति व्यत्ययेनैकवचनं । सस्माट्
सम्यगिति पूज्यतरं राजमानाः । अत्रापि व्यत्ययेनैकवचनं ।
विष्वीर्विम्वाः विविधं भवित्वाः । प्रस्वीः प्रम्वाः प्रकर्षण
भवित्वाः । बह्वीर्वह्नीः । भूयसीर्लोकप्रसिद्धसंख्याभिश्च भूयस्यश्च
या दुरी यज्ञगृहद्वारः संति ताघृतान्युदकानि प्राण्यपका-

रार्थमक्षरन् । क्षरन्ति । यद्वा बह्वीर्भूयसीरित्येते संख्या-
ङने । शिष्टानि तासां नामधेयानि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुरुक्मे हि सुपेशसाधिं श्रिया विराजंतः ।

उषासावेह सौदतां ॥ ६

सुरुक्मे इति सुऽरुक्मे । हि । सुऽपेशसा । अधिं ।

श्रिया । विऽराजंतः ।

उषसा । आ । इह । सौदतां ॥ ६

सुरुक्मे शोभनदीप्ताभरणे प्रसिद्धे सुपेशसा शोभनरूपे
इदृश्यावहोरात्रदेवते अधि अधिकं श्रिया सौंदर्येण विरा-
जतः । विशेषेण दीप्येते ॥ ह्रियोगादनिघातः ॥ तादृश्या-
वुषसौ एतद्रात्रेरप्युपलक्षणं । उषःशब्दो दिवसस्योपलक्षकः ।
रात्रिरुषाश्चोभे इहास्मिन्दिन आसीदतां । आगत्य तिष्ठतां ।
आगच्छतां वा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रथमा हि सुवाचसा होतारा दैव्या कवी ।

यज्ञं नो यक्षतामिमं ॥ ७

प्रथमा । हि । सुवाचसा । होतारा । दैव्या ।

कवी इति ।

यज्ञं । नः । यक्षतां । इमं ॥ ७

प्रथमा । मुख्यनामैतत् । प्रतमौ प्रकृतमौ ॥ हिः प्रसिद्धौ ॥ सुवाचसा प्रियवचनौ दैव्या देवाहौ होतारा देवानामाह्वतारौ होमनिष्पादकौ वा कवी मेधाविनावेतौ नोऽस्मादीयमिमं यज्ञं यक्षतां । यजतां गच्छतां वा ।

॥ अथाष्टमी ॥

भारतीङ्गे सरस्वति या वः सर्वा उपब्रुवे ।

ता नञ्चोदयत् श्रिये ॥ ८

भारति । ईङ्गे । सरस्वति । याः । वः । सर्वाः ।

उपब्रुवे ।

ताः । नः । चोदयत् । श्रिये ॥ ८

हे भारति । भरत आदित्यः । तस्य संबंधिनी भारती । तादृशि द्युलोकदेवते । हे ईङ्गे भूदेवि । हे सरस्वति । सरो वागुदकं वा । तद्वत्पुंतरिक्षदेवते । तादृशि देवि । एताः क्षित्यादिदेवताः । एतास्तिष्ठ आदित्यप्रभावविशेषरूपा इत्याहुः । यास्तिष्ठः सर्वा वो युष्मानुपब्रुवे । उपेत्य स्तौमि । ता यूयं नोऽस्मान् श्रिये संपदे चोदयत । प्रेरयत ॥

॥ अथ नवमी ॥

तथा रुपाणि हि प्रभुः पशून्विश्वान्समानजे ।

तेषां नः स्फातिमा यज ॥ ८

तथा । रुपाणि । हि । प्रभुः । पशून् । विश्वान् ।

संस्रानजे ।

तेषां । नः । स्फातिं । आ । यज ॥ ८

तथा यज्ञसाधनपात्राभिमान्नी देवो रुपाणि योनौ
 सृष्टानि रेषांसि रुपाणि कर्तुं प्रसुर्हि । हिशब्दः श्रुत्यांतर-
 प्रसिद्धियोतनार्थः । रेतसः सित्तस्य त्वष्टा रुपाणि विकरो-
 तीति श्रुतेः । स देवो विश्वान् सर्वानपि पशून्स्रदीयान्
 गवादिकान् समानजे । सम्यगनक्ति । व्यक्तीकरोति ॥ संपूर्वा-
 दनक्तेर्लिटि तस्मान्नुडिति नुट् ॥ अथ प्रत्यक्षः । तेषामक्तानां
 पशूनां स्फातिं वृद्धिं नोऽस्रदर्थमायज । सर्वतः पूजय ।
 कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

उप त्वन्या वनस्यते पाथी देवेभ्यः सृज ।

अग्निर्हव्यानि सिष्वदत् ॥ १०

उप । त्वन्या । वनस्यते । पाथः । देवेभ्यः । सृज ।

अग्निः । हव्यानि । सिष्वदत् ॥ १०

हे वनस्यते यूपाभिमानि देव त्वन्वा आत्मनव देवेभ्यो-
ऽग्न्यादिभ्यः पांथः पशुरूपमन्नमुपसृज । उत्पादय । यूपाभावे
पशुनियोजनाभावेन हविषोऽभावात् । त्वय्येवं कृतवति
सत्यग्निर्हव्यानि हवींषि सिस्वदत् । स्वदयतु । स्वादूकरोतु ॥

॥ अथैकादशी ॥

पुरोगा अग्निर्देवानां गायत्रेण समज्यते ।

स्वाहाकृतीषु रोचते ॥ ११

पुरःऽगाः । अग्निः । देवानां । गायत्रेण । सं । अज्यते ।

स्वाहाऽकृतीषु । रोचते ॥ ११

अथमग्निर्देवानां पुरोगा असुरयुद्धं प्रति पुरोगामी । यद्वा
देवानां मध्ये यज्ञं प्रत्यग्निरेव पुरोगामी । अत एवाग्रणीत्वा-
देवाग्निशब्दो निष्पन्नः । अग्निः कस्मादग्रणीर्भवतीति
निरुक्तं । तादृशोऽयं गायत्रेणैतदुपलक्षितेन मन्त्रेण समज्यते ।
सम्यक् लक्ष्यते । स्वाहाकृतीषु स्वाहाकारेषु सत्सु हविःषु
दीयमानेषु रोचते । अत्यर्थं दीयते । एताः प्रयाजदेवता
यज्ञावयवाभिमानिन्यः । तद्वारा यज्ञ एव स्तूयत इति
केषांचिन्नातं । अग्नेरेव नामान्तरमित्यन्ये ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे नवमी वर्गः ॥

अग्ने नयेति दशमं सूक्तमष्टर्चमागस्त्यं त्रैष्टुभमाग्नेयं ।
अग्ने नयाष्टावाग्नेयमित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्विन
शस्त्रयोस्त्रैष्टुभच्छंदसि विनियोगः । अथैतस्या इत्यत्राग्ने
नयाग्ने वृहन्नित्यष्टानामुत्तमादुत्तमास्तिस्र उद्धरेत् । आ०
४. १२. इति सूत्रितत्वात् ॥ अत्र शौनकाः । उत्पथप्रतिपन्नो

यो भ्रष्टो वापि पथ क्वचित् । पंथानं प्रतिपद्येत क्त्वा वा
 कर्म गर्हितं ॥ अग्ने नयेति सूक्तेन प्रत्यृचं जुहुयादृतं ।
 जपेच्च प्रयतो नित्यसुपतिष्ठेत वानलं । ऋग्वि० १. २१. १
 इति ॥ आद्याश्चतस्रः श्रावणाकर्मणि विनियुक्ताः । श्रावणा
 पौर्णमास्यमित्यत्र सूत्रितं । अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्
 निति चतसृभिः प्रत्यृचं हुत्वा । आ० ऋ० २. १. १ इति ।
 आग्नेये पशौ वपापुरोडाशयोराद्ये द्वे अनुवाक्ये । तथा
 च सूत्रितं । अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् पाहि वो
 अग्ने पायुभिरजस्रैः । आ० ३. ७. १ इति ॥ आद्या
 प्रायणीयेष्टावाग्नेयानुवाक्या । सैवोदयनीये याज्या ।
 तदहः प्रायणीयेष्टिरित्यत्र सूत्रितं । अग्ने नय सुपथा राये
 अस्माना देवानामपि पंथामगन्त । आ० ४. ३. १ इति ।
 विपरीताश्च याज्यानुवाक्या इति च ॥

॥ तत्र सूक्ते प्रथमा ॥

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्वि॒श्वानि दे॒व
 व॒युनानि वि॒द्वान् ।

यु॒यो॒ध्वः । स्म॒ज्जु॒हुरा॒णमे॒नो भू॒यि॒ष्ठां ते नम॑उ॒क्तिं वि॒धेम ॥

अग्ने । नय । सु॒पथा । राये । अस्मान् । वि॒श्वानि ।

दे॒व । व॒युनानि । वि॒द्वान् ।

यु॒यो॒धि । अस्मात् । जु॒हुरा॒णं । ए॒नः । भू॒यि॒ष्ठां ।

ते । नमः॑उ॒क्तिं । वि॒धेम ॥ १

हे अग्ने अंगनादिगुणविशिष्ट देव द्योतमान विश्वानि
ब्रह्मणानि सर्वाणि प्रज्ञानानि । अनेनैतदनुष्ठितमिदं प्राय-
श्चीयमिति यदेतज्ज्ञानमस्ति तद्विद्वानित्यर्थः । यतो विद्वान्
अतस्त्वमस्मान् सुपथा शोभनेन मार्गेण राये गंतव्याय
स्वर्गादिधनाय ॥ द्वितीयार्थे वा चतुर्थी ॥ प्रापणीयं रयिं
प्रति नय । तदर्थं जहुराणं कुटिलकार्यनः पापं फलप्रति-
बंधरूपमस्मत् अस्मत्तो युयोधि । पृथक् कुरु । ते तव वयं
भूयिष्ठामतिप्रवृद्धां नमस्तुतिं नमस्कारोक्तिं स्तुतिं विधेम ।
परिचरेम । कुर्मः ॥

आयुष्कामेष्ट्यामग्ने त्वं पारयेति हे स्विष्टकृतो याज्ये
पाहि न हृति चतुर्थ्यनुवाक्या । पाहि नो अग्ने पायुभिरज-
स्त्रैरग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मानिति संयाज्ये । आ०
२. १०. । इति सूद्रितं ॥ एते एव स्यस्त्वयन्यामपि संयाज्ये
इति सूत्रितत्वात् ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि
विश्वा ।

पू० च । पृथ्वी । बहुला । न । उर्वी । भव । तोकाय । तनयाय । शं । योः ॥

अग्ने । त्वं । पारय । नव्यः । अस्मान् । स्वस्तिभिः ।

अति । दुःशानि । विश्वा ।

पूः । च । पृथ्वी । बहुला । नः । उर्वी । भव । तोकाय ।

तनयाय । शं । योः ॥ २

हे अग्ने त्वं नव्यो नवतरः स्तुत्यो वा त्वमस्मान् यागा-
 हातृन्पारय । कर्म समापथ्यातिपारय । अतिक्रामय । केन
 साधनेन । स्वस्तिभिः । अस्तिरभिपूजितः । सुशब्दः शोभन-
 वचनः । अत्यंतं पूजितैर्यज्ञादिसाधनेनैः । कानि । दुर्गाणि ।
 दुर्गमनानि पापानि । अनतिक्रमणीयाणि कुरितात्यान-
 तिपारय । किंच नोऽस्माकं पृथ्वी पृथुतरा पूष पूर्यसि
 भवत्विति शेषः । चशब्दो वक्ष्यमाणेन सह समुच्चयार्थः ।
 पूरिति जात्येकवचनं । पुराण्यपि भवत्वित्यर्थः । तथा
 नोऽस्माकसुर्वी पृथ्व्यापि बहुतरा भवतु । त्वं तु तोकायाप-
 त्याय तनयाय पुत्राय । तोकशब्दोऽपत्यसामान्यवचनः ।
 तनयशब्दः पुत्रवचनः । शं सुखं योर्मिश्चयिता भव । यद्वा
 रोगाणां शमनं भवानां थावनं च भव । कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्ने त्वमस्माद्युयोध्यमौवा अनग्निता अभ्यमंत
 कृष्टीः ।

पुनरस्मभ्यं सुविताय देव चां विश्वेभिरमृतेभिर्जतः ।

अग्ने । त्वं । अस्मात् । युयोधि । अमौवाः ।

अनग्निऽलाः । अभिऽअमंत । कृष्टीः ।

पुनः । अस्मभ्यं । सुविताय । देव । चां । विश्वेभिः ।

अमृतेभिः । यजत्र ॥ ३

हे अग्ने त्वममीवा रोगान्मत् अस्मत्तो युयोधि ।
 व्यावर्तय । या अनग्नित्रा अग्निनापालयिताः कृष्टीः प्रजा
 अभ्यमंत । अभिमिमतेऽस्मान् ॥ यच्छब्दाध्याहारादनिघातः ॥
 ता युयोधि । यद्वा ता अनग्नित्राः प्रापित्यः कृष्टयः प्रजा
 अभ्यमंत । त्ववाभ्यमितुमभितो रोगैः प्रापयितुमर्हति । वयं
 तु न तादृशाः । अतोऽस्मत्तो वियोजयेत्यर्थः । न केवलं
 वियोगमात्रं । अपि तु पुनःपुनरिदं कर्तव्यं । अस्मभ्यमस्मदर्थं
 सुविताय शोभनफलाय हे यजत्र यष्ट्य देव द्योतमानाग्ने
 विश्वेभिरष्टतेभिः सर्वैरमरणधर्मभिरन्यैर्यष्ट्यैर्देवैः सह ज्ञां
 पृथिवीं देवयजनलक्षणाभागच्छति शेषः ॥

पाहि न इत्यस्या विनियोगद्वयसङ्गे त्यं पारयेत्तोक्तं ।
 तथाग्नेयपशावेधैव हविषोऽमुवाक्वा तथा च सूत्रितं । पाहि
 नो अग्ने पायुभिरजस्रैः प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं ।
 आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

पाहि नो अग्ने पायुभिरजस्रै रत प्रिये सदन आ शुशुक्लान्
 मा ते अयं जरितारं यविष्ठ नूनं विदन्मापरं सहस्वः ॥ ४

पाहि । नः । अग्ने । पायुभिः । अजस्रैः । उत ।

प्रिये । सदने । आ । शुशुक्लान् ।

मा । ते । अयं । जरितारं । यविष्ठ । नूनं । विदत् । मा ।

अपरं । सहस्वः ॥ ४

हे अग्ने नोऽस्मानजस्रैरनवरतैरविच्छिन्नैः पाहुभिः
पालनप्रकारैः पाहि । पालय । उत अपि च प्रिये सदे
तव प्रियभूते यागगृह आ सर्वतः शुशुक्लान् । दीप्यमानो
भवेति शेषः । किंच हे यविष्ठ युवतम ते तव जरितारं
गरितारं स्तोतारं मां नूनमद्य भयं मा विदत् । मा लभतां ।
माप्रोतु । हे सहस्रो बलवन्नग्नेऽपरमपरस्मिन्काले भयं मा
विदत् । अपरं मदन्तं वा मा विदत् ॥

अच्युताय भौमायैककपालपुरोडाशाहोमे मा नो अम
द्वत्यनयाशयमभिजुहोति । तथा च सूत्रितं । मा नो अग्नेऽव
सृजो अघायेत्येनमाशयेनाभिजुहोति । आ० गृ० २, १, ।
इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

मा नो अग्नेऽव सृजो अघायविष्यवे रिपवे

दुच्छुनायै ।

मा दत्वते दशते मादते नो मा रीषते सहसावन्परा

दाः ॥ ५

मा । नः । अग्ने । अव । सृजः । अघाय । अविष्यवे ।

रिपवे । दुच्छुनायै ।

मा । दत्वते । दशते । मा । अदते । नः । मा ।

रीषते । सहसाऽवन् । परा । दाः ॥ ५

हे अग्रे नोऽस्मान्वाय हिंसकायाविष्ये । अविष्यतिर-
क्तिकर्मा । अत्रेच्छवे दुच्छनायै । शुनं सुखं । दुष्टसुख-
कारिणे दःखकारिण इत्यर्थः । तस्मै रिपवे मावसृजः । मा
त्याक्षीः । तदधीनं मा कुर्वित्यर्थः । तथा नोऽस्मान्दत्त-
दंतवते दशते खादते सर्पादये मावसृजः । तथा नोऽस्मान्द-
तेऽदंतकाय शृंगादिभिर्घातिने मावसृजः । तथा रिपते
हिंसकाय तस्करराक्षसादये हे सहसवान् महस्विन् मा परा-
दाः । पराभूतं मा देहि । सर्वथा न देहीत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वि घ त्वावां ऋतजात यंसद्गृणानो अग्ने तन्वेऽवरुथं ।

विष्वाद्रिरिचोः रुत वा निनिस्त्रोः अभिहुतामसि हि देव

विष्यट् ॥ ६

वि । घ । त्वाऽवान् । ऋतऽजात । यंसत् । गृणानः ।

अग्ने । तन्वे । वरुथं ।

विष्वात् । रिचोः । रुत । वा । निनिस्त्रोः ।

अभिऽहुतां । असि । हि । देव । विष्यट् ॥ ६

हे ऋतजात यत्रार्थमुत्पन्नाग्ने वरुथं वरणीयं त्वां तन्वे
शरीरपोषाय गृणानः स्तुवन् त्वावान् त्वया देवतया तद्भान्

जनो वि घ यंसत् । विमुंचति खल्वात्मानं । कस्मात्कामायात् ।
 रिरिन्नोर्हिंसितुमिच्छोश्चोरादेः सकाशात् । उत वा अथवा
 निनिन्नोर्निंदितुमिच्छतः । हे देव अभिहुतामाभिसुख्येन
 कुटिलं कुर्वतां द्विषां विध्यः विशेषेण बाधकोऽसि हि ।
 अतस्त्वदनुग्रहादयं जनो वियंसत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वं तां अग्रे उभयान्वि विद्वांश्चेषि प्रपित्वे मनुषो यजत्र ।

अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्मर्हजेन्यः उशिग्भिर्नाक्रः ॥ ७

त्वं । तान् । अग्रे । उभयान् । वि । विद्वां । वेषि ।

प्रपित्वे । मनुषः । यजत्र ।

अभिपित्वे । मनवे । शास्यः । भूः । मर्हजेन्यः ।

उशिक्भिः । न । नाक्रः ॥ ७

हे यजत्र यष्टव्याग्ने त्वं तान्यष्टूनयष्टुं उभयान्वनुषो मनुषा-
 न्विविच्य विद्वां जानन् प्रपित्वे संनिहित एव काले वेषि ।
 कामयसे यष्टुन् । तथा कुर्वन् अक्र आक्रमिता त्वं मनवे ॥
 षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । मनुष्यस्य यजमानस्याभिपित्वेऽभिप्राप्त-
 कालेऽभिगमनवति यज्ञे वा शास्यो भूः । शिञ्जणीयो भव ।
 इदं कुर्विदं कुर्विति विधेयो भव । मर्हजेन्यः शोधयिता
 यजमान उशिग्भिः कामयमानैर्ऋत्विग्भिरिव ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अवीचाम निवचनान् अस्मिन्मानं य स्रुः सहस्राने अग्नौ ।

वयं सहस्रष्टविभिः सनेम विद्यामेषं वृजनं जीरदाहुं ॥ ८

अवीचाम । निवचनानि । अस्मिन् । मानं । स्रुः ।

सहस्राने । अग्नौ ।

वयं । सहस्रं । ऋषिभिः । सनेम । विद्याम । इषं ।

वृजनं । जीरदाहुं ॥ ८

वयमस्मिन्नग्नौ निवचनानि नियमपूर्वकाणि वचांसि
स्तोत्ररूपाण्यवीचाम । ब्रूमः । अग्निर्विशिष्यते । मानं
स्रुः । सीयत इति मानो मंत्रः । तस्य स्रुत्वरग्निर्जलेणात्प
द्यमानत्वात् ॥ सप्तमर्थं प्रथमा ॥ मानस्य स्रुनौ । सहस्राने
शतसूत्राभिरुचितैर्वचनावबोचाम । वयमेभिर्ऋषिभिरतोद्विषा-
र्यप्रकाशकैर्मन्त्रैः साधनैः सहस्रमपरिमितं घनं सनेम ।
संभजेमहि । विद्यामेति गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचम एकादशो वर्गः ॥

अनर्वाणामित्यष्टमैकादशं सूक्तमागत्यं बार्हस्पत्यं
वैष्टुभं । अनर्वाणं बार्हस्पत्यमित्यनुक्रांतं । श्रौतविनियोगो
लौकिकः ॥ अत्र शौनकः ॥ ज्ञात्वा जपेदनर्वाणं नमस्कृत्य
ब्रह्मसतिं । वीरान्धनं च प्राप्नोति सोऽशोकं च नियच्छति ।
ऋग्वि० १० २७ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अनर्वाणं वृषभं मंद्रजिह्वं वृहस्पतिं वर्धय नव्यमर्कैः ।

गाथान्यः सुरुचो यस्य देवा आशृण्वन्ति नवमानस्य

मर्ताः ॥ १

अनर्वाणं । वृषभं । मंद्रजिह्वं । वृहस्पतिं । वर्धय ।

नव्यं । अर्कैः ।

गाथान्यः । सुरुचः । यस्य । देवाः । आशृण्वन्ति ।

नवमानस्य । मर्ताः ॥ १

हे होतॄन्वा नवतरं स्तुत्यं वा तमनर्वाणमंगतारं ।
 स्तोतुरधीनमित्यर्थः । वृषभमपां फलानां वर्धितारं मंद्रजिह्वं
 मादकवाचं वृहस्पतिं मंत्रस्य पालयितारमेतन्नामकं देवमर्कै-
 रर्चनसाधनैर्वर्धय ॥ प्रवृद्धं कुरु । सुरुचः शोभनदीप्तेनव-
 मानस्य स्तूयमानस्य ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ यस्य वृहस्पतेः ।
 कर्मणि षष्ठ्यः ॥ रोचमानं स्तूयमानं गाथान्यः । गाथेति
 वाङ्मयम् । स्तुतिवचसोऽनेतारो देवा व्यवहर्तारो मर्ता
 अनुषा होत्रादयः । यद्वा नवमानस्य स्तुवानस्य यजमानस्य
 सुवर्धनस्ते । आशृण्वन्ति । आश्रावयन्ति पुरा । तं वृहस्पतिं
 वर्धय । अत्रनर्वाणमप्रत्युतमन्यस्मिन्नित्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यं ।
 नि० ६. २३. ॥

वार्हस्पत्ये पश्यो तवृत्विद्येत्येषा वपावाज्या । स्तुतिं च ।
 वृहस्पते अति यदर्थो अहंस्तवृत्विद्या उभ वाचः सचते ।
 आ० ३. ७. । इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तत्त्वत्विद्या उप वाचः सचन्ते सर्गो न यो देवयतानसर्जि ।

वृहस्पतिः स अंजो वरांसि विश्वाभवत्सृष्टे मातरिखा ॥

तं । ऋत्विजाः । उप । वाचः । सचन्ते । सर्गः । न ।

यः । देवऽवतां । असर्जि ।

वृहस्पतिः । सः । हि । अंजः । वरांसि । विऽश्वा ।

अभवत् । सं । ऋते । मातरिखा ॥ २

तं वृहस्पतित्वया वर्षर्तुसंभिन्यो वाचो माध्यमिका उप
सचन्ते । समीपे सेवन्ते । यः सर्गो न । उदकस्य स्रष्टापि
नशब्दोऽप्यर्थः ॥ देवयतां देवानिच्छतां यजमानानामसर्जि
फलं । यद्वा देवत्वमिच्छतां मनुष्याणामसर्जि सृष्टवा-
न्वृद्धदेवां । यद्वा ऋत्विजा प्राप्तकालीना वाचो हांतादि-
प्रेरिता वाच उप सचन्ते तं यः सर्गो न । उदकस्रष्टिरिव ।
सः स एव वृहस्पतिरिंजो हि । व्यंजकः खलु । तस्मिन्वर्षति
सर्वे भवन्ति । अत एव विश्वा विभुर्व्याप्तो मातरिखा वृष्टि-
निर्मातृर्चतुरिच्छे चेष्टमानो वायुसदृशो वा वरांसि वरणी-
याणि वृष्ट्यादिफलानि संपादयन् ऋत उदके निमित्तभूते
सति समभवत् । संभूतः । अथवा अंजो यज्ञियानां व्यंजको
मातरिखा फलस्य निर्मातरि यज्ञे श्वसिता वर्तमानः स
वृहस्पतिर्ऋते यज्ञे निमित्तभूते सति वरांसि वरणीयाणि
स्रवींषीच्छन् विश्वा विभुः समभवत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उपस्तुतिं नमस उद्यतिं च श्लोकं यंससवितेव प्र बाहु ।

अथ क्रत्वाहन्योद्वो अस्ति सृणो न भीमो

अरक्षस्तुविष्णान् ॥ २

उपस्तुतिं । नमसः । उद्यतिं । च । श्लोकं । दंसत् ।

सविता इव । प्र बाहु इति ।

अथ । क्रत्वा । अहन्यः । यः । अस्ति । सृणः । न ।

भीमः । अरक्षसः । तुविष्णान् ॥ ३

अयं बृहस्पतिरुपस्तुतिं यजमानेनोपेत्य क्रियमाणां
स्तुतिं नमसो हविर्लक्षणं सावयोद्यतिमुच्चारं च श्लोकं अन्वो
यो मन्त्रविशेषोऽस्ति तं च प्रदंसत् । प्रकर्षेण यतते स्वीकर्तुं ।
यजमानो या तन्मन्त्रं प्रयच्छत्यसौ । तत्र दृष्टान्तः । सवितेव ।
सूर्य इव । स यथा स्तोत्रादिकं स्वीकरोति तद्वन् । यजमान
प्रदानपक्षे सविता सर्वस्य प्रसविता सूर्य इव । स यथा
बाहुभ्यः प्रकाशादि प्रयच्छति तद्वद्बाहु बाहुभ्यां यजमानोऽ
पीत्यर्थः । तस्य महत्त्वमाह । अरक्षसः स्वविरोधिरक्षो-
रहितः साव्य बृहस्पतेः क्रत्वा कर्मणा सामर्थ्येनाहन्योऽपि
साध्व्यः सूर्योऽस्ति स भीमो न सृण इव भयजनकः सिंहा-
दिरिव भीमो भयहंतुस्तुविष्णान् बलवान् परिभ्रमतीति
शब्दः । यस्य माहात्म्येन मन्त्राभिसरानिनो बृहस्पतेः सामर्थ्या-
न्नादेहायसुराक्षित्वातितेजस्वी भवति तादृशो महाबुभावो
यजमानदत्तं हविरादिकं स्वीकरोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अथ श्लोको दिव्यते पृथिव्यामन्यो न

यंसत्तु च भविष्यताः ।

सृगाणां न हेतयो यंति चेमा बृहस्पतेरहिमायां अभि

द्यम् ॥ ४

अथ । श्लोकः । दिवि । इयते । पृथिव्यां । अत्यः ।

न । यंसत् । यच्च । सत् । विचेताः ।

सृगाणां । न । हेतवः । यंति । च । इमाः ।

बृहस्पतेः । अहिमायां । अभि । द्यम् । ४

अस्य बृहस्पतेः श्लोकः स्तुत्यात्मना कीर्तिर्गर्जितवाम्वा
दिवि द्योतमाने द्यलोके पृथिव्यां चेतने । गच्छति । व्याप्नोति
यो बृहस्पतिरत्यो न अतनशील आदिष्य इव यच्च सत्
पूजितं हविरादिकं दधातो विचेता विविधं चेतयिता
प्राणिनां विशिष्टप्रज्ञाशुक्तो वा यंसत् । नियच्छति फलं ।
किंच सृगाणां हेतुमन्विष्यतां हेतयो न आयुधानीवास्य
बृहस्पतेरिमा हेतयो हिमायां आयुधानि यंति । गच्छन्ति च ॥
चवायोगे प्रथमेति न निघातः ॥ अहिमायां आयुक्त
हेतवाऽन्तरिक्षचारिण्यो वा माया येषां वृत्रादीनां तान-
सुरान् द्यन् दिवसान् ॥ कालाध्वनोरिति द्वितीया ॥ तान्या-
सुधान्यभि लक्षयन्ति च । उपसर्गश्चुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ये त्वा देवोस्त्रिकं मन्यमानाः पापा भद्रं पजीवन्ति यज्ञाः ।
न दूष्ये अक्षु ददासि वामं बृहस्पते चयस इन्द्रियां ।
ये । त्वा । देव । उस्त्रिकं । मन्यमानाः । पापाः ।

भद्रं । उप्पजीवन्ति ॥ यज्ञाः ।

न । दुःस्थ्यं । अक्षु । ददासि । वामं । बृहस्पते । चयसे ।
इत् । प्रियात् ॥ ५

हे देव बृहस्पते ये पापाः पापबुद्धयोऽप्याः यज्ञा इति
लक्षणान्नवंतः पापेन जीर्णा वा नरा भद्रं कल्याणं ता
न्नामुस्त्रिकं । उस्त्रियेति गोनाम । कुक्षितामल्पक्षीरोत्सा-
विणीं गां जीर्णमनडाहं वा मन्यमाना उप्पजीवन्ति । उपेत्य
प्राणन्ति । अल्पं याचन्त इत्यर्थः । दूष्ये दुर्धिये ॥ वचनव्यत्ययः
दुर्वुद्धिभ्यस्तेभ्यो वामं वननीयं धनं नानुददासि । अनुकूलं
न वितरसि । हे बृहस्पते देव प्रियात् सोमपालनशीलं
सोमेन यष्टारं महाफलरिप्सुं तु चयस इत् । गच्छस्येवाव-
ग्रहीतुं ॥ चय गतावित्यस्येदं रूपं ॥ यद्वा हे बृहस्पते प्रियारं
हिंसकं ॥ पीयतेर्हिंसाकर्मण इदं रूपं ॥ तं प्राणिहिंसकं
चयस इत् । हंस्येव ॥ बृहस्पते यच्चातयसि देवपीयुमिति
निरुक्तं । ४. २५. ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

सुप्रैतुः सुवसो च पंथा दुर्नियंतुः परिप्रीतो न मित्रः ।

अनर्वाणो अभि ये चक्षते नोऽपीवृता अपोर्णुवंतो

अस्युः ॥ ६

सुप्रतुः । सुववसः । न । पंथाः । दुःनियंतुः ।

परिप्रीतः । न । मित्रः ।

अनर्वाणः । अभि । ये । चक्षते । नः । अपिप्रीताः ।

अपऽजर्णुवंतः । अस्युः ॥ ६

हे बृहस्पते त्वं सुप्रैतुः सुहु गंतुर्मनुष्यस्य सुववसः
शोभनास्य पंथा न । मार्ग इव । सुहु यज्ञमार्गगामिनो
सुववसः पंथा इव । सुखमारी भवेत्यर्थः । किंच दुर्नियंतु-
र्दुःखेन नियमित्वा राज्ञः परिप्रीतः सर्वप्रकारेण संतुष्टो
हेषादिरहितो मित्रो ग । सुहृदंतीव । स यथा दुर्न्यानि-
वर्तयति तद्वत् त्वमपि तथास्मभ्यं कुर्वित्यर्थः । सुखिवदमार्गाः
निवर्त्य मार्गं यज्ञादिरूपे योजयित्वा तत्रापि फलप्रदो भवे-
त्यर्थः । किंच अनर्वाणोऽपापा ये नरा नोऽस्मानभि आभि-
मुख्येन चक्षते बोधयंति तेऽपीवृता अप्यपीर्णुंतोऽपगता-
वरणवंतो ज्ञानवंतोऽस्युः । तिष्ठंतु । यद्वा अनर्वाणश्चाम-
प्राप्नुवंतो येऽस्मद्भिरोधिनो नोऽस्मानभिचक्षते । अभिवदंति
निंदंति तेऽपीवृता आच्छादिता रक्षिता अप्यपीर्णुवंतोऽप-
गतरक्षणा भवंति ॥

सं यं स्तुभ इत्येषा नार्हस्यद्ये पशौ पुरोडाशस्य याज्यो
 स्तुतितं च । सं यं स्तुभोऽवनयो न यंत्येषा पित्वे । शा.
 ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा सतमी ॥

सं यं स्तुभोऽवनयो न यंति समुद्रं न स्रवतो

रोधचक्राः ।

स विद्वान् उभयं चष्टे अंतर्बृहस्पतिस्तार आपश्च

गृध्रः ॥ ७

सं । यं । स्तुभः । अवनयः । न । यंति । समुद्रं । न ।

स्रवतः । रोधचक्राः ।

सः । विद्वान् । उभयं । चष्टे । अंतः । बृहस्पतिः ।

तारः । आपः । च । गृध्रः ॥ ७

यं बृहस्पतिं स्तुभः स्तोत्राखवनयो न । सर्वा अवनयो
 भूमयो मनुष्या यथा स्वामिनं कर्म प्रति वा संयंति संगच्छति
 तद्वत् । तथा समुद्रं रोधचक्राः ॥ जदीनाभैतत् ॥ रोध-
 शीलानि चक्राणि यासु तास्तादृश्यः कूलं क्रममाणा वा
 स्रवंतः स्रवंत्यो जद्यो यथा यंति तद्वत् सर्वा अपि स्तुतयस्वा-
 मेव प्राप्नुवंति । गृध्रो गर्धनशीलो वृष्टिमाकांचमाणा
 स बृहस्पतिर्विद्वान् वक्ष्यमाणाभिज्ञस्तरस्तरणं जलाभि-
 वृष्टिमाप उदकानि चोभयमंतर्मध्ये स्थित्वा चष्टे पश्यति ।
 करोतीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ए॒षा म॒ह॒स्तु॒वि॒जा॒त॒स्तु॒वि॒ष्मा॒न्वृ॒ह॒स॒ति॒र्ष॒भो धा॒यि दे॒वः ।

म नः॑ स्तु॒तो वी॒र॒व॒धा॒तु गो॒म॒द्वि॒द्यामे॒षं वृ॒ज नं॑

जी॒र॒दा॒नुं ॥ ८

ए॒षः । म॒हः । तु॒वि॒जा॒तः । तु॒वि॒ष्मा॒न् । वृ॒ह॒स॒तिः ।

वृ॒ष॒भः । धा॒यि । दे॒वः ।

सः । नः॑ । स्तु॒तः । वी॒र॒व॒त् । धा॒तु । गो॒म॒त् ।

वि॒द्यामे॑ । वृ॒षं । वृ॒ज नं॑ । जी॒र॒दा॒नुं ॥ ८

महो महान् तुविजातो बह्वर्धसुत्पन्नस्तुविष्मान् बलवान्
वृषभाऽपि वर्धिता देवो बृहस्पतिरेव एवं स्तुतिप्रकारेण
धायि धीयते स्तूयत इत्यर्थः । स स्तुतो देवो नोऽस्माकं
वीरवत्प्राप्तयेतं गोमदोभिर्युक्तं फलं धातु । करोत्वित्यर्थः ।
विद्यामेति गतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे त्रयोदशो वर्गः ॥

कंकत इति षोडशर्चं द्वादशं सूक्तं । ऋषिरगस्त्यः ।
अत्र ऋष्यास्त्यो देवताः । त्रिष्टुप् छंदः । सूर्यं विषमित्या-
द्यास्तिस्त्रो महापंक्तयः । अष्टकौ सप्तकः षट्को दशकौ
नवकश्चेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । नवानामित्येषा त्रयोदशी
महाबृहती । चत्वारोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीविष्णुक्तं ।
अत्र यद्यप्यक्षराणि न्यूनानि तथापि व्यूहेन पूरणीयानि ।

अचानुक्रमणिका । कंकतः पोडशोपनिषदानुष्ठुभमतृप्तौ
 सौख्ये विषयंकावानगस्तः प्राब्रवीदशस्याद्याच्च तिम्रो मन्त्रः
 यन्तयो महाबृहती त्रेति । उपनिषदिति रहस्यमित्यर्थः ।
 विषयंकायक्तोऽगस्तस्तत्परिहारायेदमुक्तवान् ॥ श्रौतस्य
 विशेषविनियोगो लैंगिकः ॥ अत्र शौनकः । कंकतो नेति
 सूक्तं तु विषयार्तः प्रयतो जपेत् । विषं न क्रमते चास्य सप्त
 दृष्टिविषादपि ॥ यत्कीटलूतासु विषं दंष्ट्रिवृश्चित्तश्च यत्
 मूलं च हृत्तिमं चैव जपन् सर्वमपोहति ॥ ऋग्वि० १, २९
 इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कंकतो न कंकतोऽथो सतीनकंकतः ।

हाविति सुषी इति न्य१ दृष्टां अलिप्तत ॥ १

कंकतः । न । कंकतः । अथो इति । सतीनकंकतः ।

हौ । इति । सुषी इति । इति । नि । अदृष्टाः ।

अलिप्तत ॥ १

कंकतोऽल्पविषः कश्चित् न कंकतस्तद्विपरीतोऽनल्पविषो
 महोरगादिः । तक्तेर्गत्यर्थस्य वर्णव्यत्ययेन कंकतं इति सर
 भवति । अथो अपि च सतीनकंकतः । सतीनमित्युदकनाम
 सतीनं गहनमिति तद्वामसु पाठात् ॥ उदकचार्दल्पविषवा
 कश्चिदुडुभादेः । एवं हाविति । अल्पविषमहाविषभेदेन
 जलस्यभेदेन वा द्विप्रकाराविति । सुषी इति । श्लोषण
 किति । प्रश्नारद्वैविध्यदाहकत्वयोः प्रतिपादनायेतिकारह्यं ।

तथादृष्टा अदृश्यमानरूपा एतत्संज्ञकाश्च केचिद्विषधरा
श्वसुक्तप्रकारा ये संति ते नूनं मां व्यलिप्सत । विशेषेण
लिंपन्ति । सर्वाण्यंगानि विषमादृणोति । केनैवं कृतमिति
ज्ञायत इति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अदृष्टान्दंत्यायत्यथो हंति परायती ।

अथो अवघ्नती हंत्यथो पिनष्टि पिंपती ॥ २

अदृष्टान् । हंति । आऽयती । अथो इति । हंति ।

पराऽयती ।

अथो इति । अवघ्नती । हंति । अथो इति । पिनष्टि ।

पिंपती ॥ २

अनेन विषघ्नोषधिः स्तूयते । आयती विषदण्टस्य
सकाशमागच्छंती विषनिर्हरणसाधनोषधिरदृष्टान् अदृश्य-
मानान्विषधरान्हंति । हिनस्ति । अथो अपि च परायती
परागच्छंती संमार्जनसमयेऽर्वावप्रवृत्ता हंति । नाशयति
जलचरविषधरान् । अथो अपि चावघ्नती ॥ कर्मणि कर्त्-
प्रत्ययः ॥ अवहन्त्यमानोषधिः स्वगंधेन हंति बहुविषान् ।
यद्वा काचिदोषधिर्देशकान्मारयत्येव । अथो अपि च पिंपती
पेषणकर्त्री दृषत्पिथ्यमाणा वीषधिः पिनष्टि । चूर्णीकरोत्य-
स्त्रविषान् । अथवा सर्वेषु वाक्येष्वविशेषेण सर्वविषकारिणां
नाश उक्तः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शरासः कुशरासो दर्भासं सैर्या उत ।

मौजा अदृष्टा वैरिणाः सर्वे साकं न्यलिप्सते ॥ ३

शरासः । कुशरासः । दर्भासः । सैर्याः । उत ।

मौजाः । अदृष्टाः । वैरिणाः । सर्वे । साकं । नि ।

अलिप्सत ॥ २

अन्यांश्च विपहेतूनाह । शरासः शरा वेणुदंडसदृशा
अंतश्छिद्रास्तृणविशेषाः । कुशरासः कुक्षितशरा अंतश्छिद्राः
शरसदृशास्तृणविशेषाः । दर्भासो दर्भाः कुशाः सैर्तासटा-
कादिप्रांतोद्भवास्तृणविशेषा अश्वबाला दूति प्रसिद्धाः ।
मौजा मुंजाः प्रसिद्धाः । वैरिणा वीरणप्रकाराः । एतेषु
वर्तमाना अदृष्टा उक्तरूपाः सर्वे विषधराः साकं मिलित्वा
न्यलिप्सत । निलिपन्ति स्म ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नि गावो गोष्ठे असदन्नि सृगासो अविचत ।

नि केतवो जनानां न्यदृष्टा अलिप्सत ॥ ४

नि । गावः । गोऽस्थे । असदन् । नि । सृगासः ।

अविचत ।

नि । केतवः । जनानां । नि । अदृष्टाः । अलिप्सत ॥ ४

गावी गोष्ठे न्यसदम् । निषीदन्ति । सगासो सगा
न्यविद्धत । निविष्टाः । स्वसंज्ञान उपरताः । जनानां
प्राणिनां केतवः प्रज्ञानानि नि । उपसर्गश्चुतेर्जीव्यक्रियाव्या-
हारः ॥ जीवान्यवन् । एतेऽस्मिन्समयेऽदृष्टा अदृश्यमान-
रूपा संतो न्यविपसत । निविपन्ति विशेषेण ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एत उ त्वे प्रत्यहश्चन्द्रप्रदोषं तस्करा द्वव ।

अदृष्टा विश्वदृष्टाः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ५

एते । जं इति । त्वे । प्रति । अदृश्न् । प्रदोषं ।

तस्कराऽद्वव ।

अदृष्टाः । विश्वदृष्टाः । प्रतिबुद्धाः । अभूतन ॥ ५

त्ये त एते सर्पाः प्रत्यहश्चन्द्र । प्रतिदृश्यन्ते रात्रौ श्वासादि-
लिङ्गेन । यदा ते रात्रौ चंतारो दिवैते प्रतिदृश्यन्ते । तत्र
दृष्टान्त । प्रदोषं । रात्रिर्दोषा । रात्रिं प्रति तमसाभि-
भूताश्च रात्रिषु तस्करा द्वव हिंसकाश्चोरा दृश्यन्ते यथा
तद्वत् । कीदृशास्ते । अदृष्टाः । अपरिदृश्यमानाः ।
विश्वदृष्टाः । विश्वं दृष्टं यैस्ते तादृशाः प्रतिदृश्यन्ते । अतो
हे नराः प्रतिबुद्धा अभूतन । भवत ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

द्यौर्वः पिता पृथिवी माता सोमो भ्रातादितिः स्वसा ।

अदृष्टा विश्वदृष्टास्तिष्ठतेडयता सु कं ॥ ६

द्यौः । वः । पिता । पृथिवी । माता । सोमः । भ्राता ।

अदितिः । स्वसा ।

अदृष्टाः । विश्वदृष्टाः । तिष्ठत । इडयत । सु । कं ॥ ६

अतः परं विषविचिकित्सा । तत्र तावत् हे सर्पा वो
 शुभाकं द्यौः पिता । पृथिवी माता । सोमो भ्राता ।
 अदितिर्देवमाता स्वसा । एवं मन्त्रानुभावा मन्त्रोर्गा
 अदृष्टा अन्यैरदृश्यमानरूपाः स्वयं तु विश्वदृष्टाः सर्वस्य
 दृष्टारो यूयं तिष्ठतः । स्वस्वस्थाने मां प्रति आ गच्छत ।
 सु सुतरां कं सुखं यथा तथेडयत । ईरयत । गच्छत । सोम-
 शब्देन सोमाधारो दुलोक उच्यते । पृथिव्यंतरिक्षदुष्ठा-
 नस्याः सर्पाः स्वस्वस्थानं प्राप्नुत । अस्मद्वाधं मा कुरुतेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ये अंस्या ये अंस्यां सूचीका ये प्रकंकताः ।

अदृष्टाः किं चनेह वः सर्वे साकं नि जस्यत ॥ ७

ये । अंस्याः । ये । अंस्याः । सूचीकाः । ये । प्रकंकता ।

अदृष्टाः । किं । चन । इह । वः । सर्वे । साकं । न ।

जस्यत ॥ ७

येऽस्या अंसार्हा अंसगा अंसे भवा अंसाभ्यां खादंतो
वा । तथा येऽग्या अंगगा अंगेन शरीरेण हंतारो वा
लूतिकादयः । सूचीकाः सूचीसदृशपुच्छरोमाणो वृश्चि-
काद्याः । ये च प्रकंकताः प्रकृष्टविषाः प्रकृष्टनामिनो वा
महोरंगा अदृष्टा अदृश्यमानाः किं चन यतिकंचिन्नर्पजात-
मस्ति । इहास्मिन् समीपे वो सुप्ताकं किमस्ति । अतो यूयं
सर्वं साकं सह नितरां जस्यत । सुंचतास्मान् ॥ जसु मोक्षणे
दैवादिकः ॥

॥ अथाश्मी ॥

उत्पु॒रस्तात्सू॒र्यं एति विश्व॑दृ॒ष्टो अदृ॑ष्टहा ।

अदृ॒ष्टान्त॑सर्वा॒न् जंभ॑यन्त॒सर्वा॑श्च यातु॒धान्यः ॥ ८

उत् । पु॒रस्तात् । सू॒र्यः । एति । विश्व॑दृ॒ष्टः । अदृ॑ष्टहा ।

अदृ॒ष्टान् । सर्वा॑न् । जंभ॑यन् । सर्वा॑ः । च ।

यातु॒धान्यः ॥ ८

असौ सूर्यः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिश्यदेति । कीदृशः सः ।
विश्वदृष्टः । विश्वे द्रष्टव्या यस्य स तादृशः । अदृष्टहा ।
अदृष्टा विषविशेषा विषधरविशेषा । तेषां हंता । यद्वा
अदृष्टमदर्शनमज्ञानसंधकारः । तस्य हंता । सूर्य उदिते
सति सर्वे विषधरा विषाणि वा पलायन्ते । किं कुर्वन्सु-
देतीति चेत् उच्यते । सर्वानदृष्टानद्द्रष्टव्यान्विषराक्षसा-
दीन्जंभयन् हिंसयत् । तथा सर्वा यातुधान्यः । यातवो

यातनात्तीव्रवेदनाः । तामां धात्रीरुत्यादयितीमहोत्तरी
राक्षसीर्वा जंभयन् पुरस्तादुदेति । अतोऽस्यतो निजस्यतेति
संबंधः ॥

॥ अथ नवमौ ॥

उदपसदसौ सूर्यः पुरु विश्वानि जूर्वन् ।

आदित्यः पर्वतेभ्यो विश्वदृष्टो अदृष्टहा ॥ ८

उत् । अपसत् । असौ । सूर्यः । पुरु । विश्वानि ।

जूर्वन् ।

आदित्यः । पर्वतेभ्यः । विश्वदृष्टः । अदृष्टहा ॥ ८

असौ पुरस्ताद् दृश्यमानः सूर्यः सर्वस्य प्रेरक आदित्य
उदपसत् । ऊर्ध्वं गच्छति ॥ पततेर्लुङि पुमागमे रूपं ॥ किं
जूर्वन् । विश्वानि वह्नि विषाणि पुरु प्रभूतं जूर्वन् । हिंसन् ।
कीदृशोऽसौ । पर्वतेभ्यः पर्ववद्भ्यः प्राणिभ्यस्तेषामुपकाराया-
दित्यो विषोदकादीनामदनशीलः । विश्वदृष्टः । विश्वं दृष्टं
येन तादृशः । अदृष्टहा । अदृष्टानां विषविशेषाणां हन्ता ।
एवं महाबुधः सूर्य ऊर्ध्वं नारोहति । अतो विषशंका न
कार्या ॥

॥ अथ दशमौ ॥

सूर्ये विषमा संजामि दृतिं सुरावतो गृहे ।

सो चिन्तु न मंराति नो वयं नरामारे अस्य योजनं

हरिष्या मधु । त्वा मधुला चकार । १०

सूर्ये । विषं । आ । सज्जामि । इति । सुरावतः । गृहे ।

सः । चित् । नु । न । मराति । नो इति । वयं ।

मराम । आरे । अथ । योजनं । हरिः ।

मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ १०

आदित्यमंडले चतुर्थेनांगुलिना विषमादाय मधुकृत्य
योजयित्वा निर्विषो भवेदिति यदेतद्विषविद्यायामुक्तं तद्विद-
मत्रोच्यते । अहं विषावतोऽगस्त्यः सूर्यं सर्वस्य प्रेरयितरि मधु-
विद्यारूपे सूर्यमंडले विषमावृत्य वर्तमानं सूर्यं आसजामि ।
आसक्तं करोमि । तत्र दृष्टान्तः । सुरावातो गृहे सुरानि-
र्मादसदने इतिमिव चर्ममयं सुरापात्रमिव । यथा तत्कर्तुर्न
दोषाय भवति तद्वद्विषमादित्यस्य न बाधकमित्यर्थः । सो
सित् । चित् पूजायां । उः प्रसिद्धौ । पूज्यः स सूर्यः खलु न
मराति । न म्रियते । नो वयं मराम । तद्वत्पुनरावृत्तैव
विषस्य योजितत्वाद्ययमपि न म्रियामहे । उभयोरभरणे
कारणमाह । हरिः । हरयोऽश्वाः । तेषु स्थित आदित्य
आरे दूरेऽस्य विषस्य योजनं प्रापणं चकार । तदेवोच्यते ।
हे विष त्वा त्वां मध्वमृतं चकार । विषस्य विषभावं दूरेऽप-
नोद्यावृत्तीचकारेति एषैव मधुला मधुदात्री निर्विषीकत्री
मधुविद्या । यदेतदादित्यस्य विषयोजनं तेन चावृत्तीकारणं
यदस्ति एषा मधुविद्या ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

इयत्तिका शकुंतिका सका जघास ते विषं ।

सो चित्रु न मरति मो वयं मरामारे अय्य योजनं

हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥ ११

इयत्तिका । शकुंतिका । सका । जघास । ते । विषं ।

सा इति । चित्रु । न । मरति । मो इति । वयं ।

मराम । आरे । अय्य । योजनं । हरिऽष्टाः । मधु ।

त्वा । मधुला । चकार ॥ ११

इयत्तिका । इयत्तां कुर्वाण्येवतावती वा वासेत्यर्थः ।
शकुंतिका । शकुंतः शकुनः । तस्य स्तो । तां कपिजली-
माहुः । सका सा ते त्वं विषं जघासः । भक्षितवती । सा
विषहर्त्रीति प्रसिद्धा । सो चित्रु ॥ सा च इति निपातसमुदाय
एकं पदं ॥ सापि शकुंतिका न स्त्रियते निर्यप्रतिपक्षत्वा-
द्विषत्य । शिष्टं व्याख्यातचरं । अनेन विद्यायां यद्देहादृशं
विषं तस्य शकुनेभ्य आदित्याय च प्रदानमस्तीत्युक्तं भवति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

विः सप्त विष्यक्षिङ्गका विषत्य पुष्यमञ्जन् ।

ताश्चित्रु न मरति मो वयं मरामारे अय्य योजनं

हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥ १२

त्रिः । सप्त । विष्णुलिंगकाः । विषस्य । पुष्पं । अचनम् ।

ताः । चित् । सु । न । मरन्ति । नो हति । वयं ।

मराम् । आरे । अस्य । योजनं । हरिः । स्थाः ।

मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ १२

त्रिः सप्त त्रिगुणिताः सप्तसंख्याका विष्णुलिंगका विविधाः
विष्णुलिंगकाः । सप्तसु जिह्वासु लोहितशुक्लकृष्णभेदेनैविंश-
तिर्यासां ताः । यदा त्रिः सप्त एकविंशतिभेदा विष्णुलिंगकाः
सूक्ष्मचटिका विषप्रतिपक्षभूता विषस्यास्रदावरकस्य पुष्पं
षोषमश्नन् । अदंतु । नाशयंतु । तास्य न मरन्ति न वयमपि ।
शिष्टमविशिष्टं ॥

। अथ त्रयोदशी ।

नवानां नवतीनां विषस्य रोपुंषीणां ।

सर्वासामग्रभं नामारे अस्य योजनं हरिः । मधु । त्वा

मधुला चकार ॥ १३

नवानां । नवतीनां । विषस्य । रोपुंषीणां ।

सर्वासां । अग्रभं । नाम । आरे । अस्य । योजनं ।

हरिः । स्थाः । मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ १३

नवानां नवतीनां नवाधिकानां नवतिसंख्याकानां
नदीनां । पुनः कीदृशीनां । विषस्यास्रदावरकस्य सर्वस्य

विषस्य रोपणीणां लोपयित्रीणां छेत्तीणां । सर्वासामुक्तानां
गंगादिनदीनां नामाग्रथं । गृह्णामि । संकीर्त्तयामि ॥
गृहेष्ठां दसे लुडि छांदसश्चर्तुक् । हृष्टोर्भः ॥ अस्य
योजनमित्यादि गतं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्रिः सप्त मयूयैः सप्त खसारो अग्रुवः ।

तास्ते विषं विजभिर उदकं कुंभिनीरिव ॥ १४

त्रिः । सप्त । मयूयैः । सप्त । खसारः । अग्रुवः ।

ताः । ते । विषं । वि । जभिर । उदकं ।

कुंभिनीः दूव ॥ १४

त्रिः सप्त एकविंशतिसंख्याका मयूयै मयूरस्त्रियः । ता
विषकारिसर्पहेषित्य इति प्रसिद्धा नागहेषिगण्डपचादुत्प-
न्नत्वात् । तथा सप्त एतत्संख्याकाः सर्पणखाभावाः खसारः
स्वयमेव सरथा अग्रुवः ॥ नदीनामैतत् ॥ सुरगंगाद्याः
प्रसिद्धाः सप्त नद्यः संति । तास्ते हे देह तव विषं विजभिर ।
विशेषेण हरंतु । तत्त दृष्टान्तः । उदकं कुंभिनीः कुंभिन्यः
कुंभवत्यः कुंभेन जलहारिण्य इव । ता यथा तद्वरंति
तद्वन्नद्यो मयूरस्त्र्यातिप्रभूतं हरंतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

द्वयत्तकः कुंभुं भयस्तकं भिनन्नाश्रना ।

ततो विषं प्र वाटते पराचीरतुं संवतः ॥ १५

इयत्तकः । कुषुंभकः । तत् । भिनद्धि । अश्मना ।

ततः । विषं । प्र । वटते । पराचीः । अलु । संवतः ॥ १५

इयत्तकः कुत्सितेयत्तः । अल्पप्रमाण इत्यर्थः । कुषुंभकः
कुं पृथ्वीं संभति विलिखतीति सर्पाणां कुत्सितं संभयिता
निग्रहीता कुषुंभको नकुलः । स ते विषं हरत्विति शेषः ।
यदि न तथा स करोति तत् कुत्सितं तं नकुलमश्मना
भिनद्धि । विदारयामि । विषनिर्हरणप्रयोगे यावद्विषापगमं
तं पाषाणानुघातमलुलिष्ठंति तद्वितः । तदिदमलोक्तं । तत
एवं प्रयोगे सति विषं प्रवाटते । विषाटताद्देहाद्विषं प्रवर्तते ।
निर्गच्छतु । काः प्रति । उच्यते । पराचीः परागंचनवतीरति-
दूरगाः संवतः संविभागवतो दिशोऽनु लक्ष्यीकृत्य । दिगंतं
प्रति गच्छतु । न मां प्रति गच्छत्विर्यः ॥

अध्यायोपाकरणोस्तर्गयोः कुषुंभस्तदित्यां विनि-
युक्ता । दधिसक्तूञ्जुहोतीत्युपक्रम्य कुषुंभकत्यदब्रवीत् । आ०
४० १, ४, । इति सूत्रितत्वात् ॥

॥ सैषा षोडशी ॥

कुषुंभकस्तदब्रवीद्गिरेः प्रवर्तमानकः

वृश्चिकस्यारसं विषमरसं वृश्चिक ते विषं ॥ १६

कुषुंभकः । तत् । अब्रवीत् । गिरेः । प्रवर्तमानकः ।

वृश्चिकस्य । अरसं । विषं । अरसं । वृश्चिक । ते ।

विषं ॥ १६

एवं महाभूतभावेनागस्त्यमर्षिणोच्यमाने सति मित्रेः
 सकाशात्प्रवर्तमानकः प्रवर्तमानोऽतिशीघ्रमभिगच्छन् कुप-
 भको नकुलस्तदब्रवीत् । तदाक्यमाचख्यौ । किं तदिति ।
 उच्यते । वृश्चिकस्यैतद्विषमरसमसारं । बाधकं न भवती-
 त्यर्थः । तथा लोकेऽपि सर्पदष्टमपि क्रिष्यादिदंशनमेव ।
 अतो न बाध इति हि वदन्ति । एवमभिवचनेन सोऽपि
 निर्विषोऽभवत् । अथ तं वृश्चिकं प्रति नकुलः आह । हे
 वृश्चिक ते विषमरसं । अतस्तत्त्वविधिं किं करिष्यति । तस्मा-
 त्परिहरेति । यदैवमवादीत् तदा प्रभृति वृश्चिकाविषमसारम-
 भवत् । एषा विषनिर्हरण्युपनिषत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे घोडशो वगः ॥

इति सायणाचार्यविरचिते माधवौये वेदार्थप्रकाशे
 द्वितीयाष्टके प्रथमे मंडले चतुर्विंशोऽनुवाकः
 प्रथमं मंडलं च ॥

मन्त्रः	मण्डलः, अनुवाकः, स्तोत्रं	अध्यायः, अष्टकः, पर्वः	मन्त्राद्यं	मन्त्र संख्या	श्रुतिः	देवता	वंशः	पृष्ठा
१	१ १ १	१ १ १	अग्निमीले	नवमं	पशुच्छंदा वैश्वामित्रः	अग्निः	वायव्यो	६७।
२	१ १ २	१ १ २	पयसा याहि	"	"	१-१ वायुः ४-१ इन्द्र वायु ७-८ मितावरणौ	"	८७।
३	१ १ ३	१ १ ३	अश्विना यज्यसी	द्वादशमं	"	१-१ अश्विनौ, ४-१ इन्द्रः, ७-८ विश्वे देवाः १०-१२ सरस्वती	"	८७।
४	१ २ १	१ १ ३	सप्तमं ब्रह्म	दशमं	"	इन्द्रः	"	८८।
५	१ २ २	१ १ ७	आतु	"	"	"	"	११८।
६	१ २ २	१ १ ११	शुक्लं त्रिवं	दशमं	पशुच्छंदा वैश्वामित्रः	इन्द्रः	वायव्यो	१२१।
७	१ २ ३	१ १ ११	इन्द्रमिन्द्रायिनो	"	"	४-८ अश्वतः ५-७ इन्द्रः, अश्वतः	"	१४२।
८	१ २ ३	१ १ १२	इन्द्रमिन्द्रायिनो	"	"	इन्द्रः	"	१४८।
९	१ २ ३	१ १ १२	इन्द्रमिन्द्रायिनो	"	"	इन्द्रः	"	१७२।

संज्ञाः	मराठालः, अनुवाकः, सूक्तः,	अथायः, अटकः, वर्गः,	मन्त्राणां	संज्ञाः	मन्त्राणां	संज्ञाः	संज्ञाः	संज्ञाः
८	१ ३ २	१ १ १७	इन्द्रे हिमालयसो	दशर्वं	मनुचक्रंदा वैश्वामितः	इन्द्रः	॥	१८६।
१०	१ ३ ३	१ १ १८	गार्गति त्वा	द्वादशर्वं	॥	॥	अनुष्टुभं	१८७।
११	१ ३ ४	१ १ २१	इन्द्रं विष्वा	अष्टर्वं	मनुचक्रंदासः पुनो जितनासक मन्त्रिः	॥	॥	२१७।
१२	१ ४ १	१ १ २२	अग्निं दूतं	द्वादशर्वं	कण्वपुत्रो संज्ञातिथिः	ह्यग्निः, दैवतो, निर्मंथ, आश्वनीय, सेति ।	मायलो	२२७।
१३	१ ४ २	१ १ २४	ह्यसमिद्धो नया	॥	॥	इन्द्रः वासमिद्धः, २ तनुनापात्, ३ नरासंसः, ४ इन्द्रः, ५ वरुणः, ६ दैवीर्वाहः, ७ उग्रमानात्, ८ देव्याहोतारो प्रचेतसौ, ९ तिस्रोदेव्याः (सरस्वती इला भारती) १० त्वष्टा, ११ वर्नस्तुतिः, १२ स्वाहा कलयः (आपर कृत्तं)	॥	२३०।

अनुक्रमणिका ।

४

१४	१	४	१	१	१	२६	सिन्धुः					विष्णु देवाः		"	२५४।
१५	१	४	१	१	१	२८	इन्द्र सोमम्					महतवः । १ इन्द्रः । २ सरतः । ३ त्वष्टा । ४ अग्निः । ५ इन्द्रः । ६ मित्रावरुणौ । ७-१० द्रविणोदाः ११ अश्विनौ । १२ अग्निः ।		"	२६६।
१६	१	४	५	१	१	३०	आ त्वा	नवर्ष				इन्द्रः		"	२७६।
१७	१	४	६	१	१	३२	इन्द्रावरुणयोः					इन्द्रावरुणौ	गायत्री		२८६।
१८	१	५	१	१	१	३४	सोमानम्					१-५ ब्रह्मणस्पतिः इन्द्रसोमानः (४) दक्षिणा (५) ६-८ सङ्घसपतिः । ९ नरायणः । अग्निः सरतसः ।	४-५ पादनिष्कल गायत्री		२९८।
१९	१	५	२	१	१	३६	प्रतिपत्तिं					अग्निः सरतसः ।	गायत्री		३०७।
२०	१	५	३	१	२	१	अयं	२				महतवः		"	३१५।
२१	१	५	४	१	२	३	इन्द्राग्नीः	६				इन्द्राग्नी		"	३२४।

१८६-१
४०११

गायत्री

वरुणः
अग्निः

२३
१
२
३
४
५
६
७
८
९
१०

२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५

२७	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

श्रीगुरुभ्यो नमः

२४

गायत्री
१-२ त्रिष्टुभ
१-६ अष्टुष्टुभ
७-८ गायत्री
पंक्तिः
गायत्री ११ पाद-
निष्कदगायत्री
१६ त्रिष्टुभ
जगती ८
१६-१८ त्रिष्टुभ
त्रिष्टुभ
जगती ८
१२ त्रिष्टुभ
त्रिष्टुभ
१ ८ जगती

अग्निः १ १-२ विष्टुभः १
१-४ इन्द्रः १ ५-६ अष्टुष्टुभ
७-८ अष्टुष्टुभ सुषलो
९ हरिचन्द्रः अविषयन कर्मः सोमः
इन्द्रः
१-१६ इन्द्रः १७-१८ अश्विनौ
२०-२२ उषाः
अग्निः
इन्द्रः
अश्विनौ
सविता १ अग्निः, मित्रावरुणौ
रात्रि, सविता

१२
८
७
२२
१८ अंगिरसो
हिरण्यस्तुपः
१५
१५
१२
११

४०५
४१८
४२५
४२१
४२८
४४८
४८८
४०८
४२३

ऋग्वेदः ।

[illegible]

पुस्तकमणिकी ।

६८	१ १२ ४	१ ५ १२	अथान	१०५	"	"	८०११	"
६९	१ १२ ५	१ ५ १३	शुक्रः	"	"	"	८०६१	"
७०	१ १२ ६	१ ५ १४	वनेम	११६	"	"	८१११	"
७१	१ १२ ७	१ ५ १५	उन्नम	१०	"	"	८१७१	त्रिष्टुभ
७२	१ १२ ८	१ ५ १७	निकाव्या	"	"	"	८३०१	"
७३	१ १२ ९	१ ५ १८	रथिन	"	"	"	८४३१	"
७४	१ १३ १	१ ५ २१	उग्रप्रयत्नः	८	राक्षसगणस्य पुत्रः गोतसः	"	८५६१	गायत्री
७५	१ १३ २	१ ५ २३	युष्य	५	"	"	८६११	"
७६	१ १३ ३	१ ५ २४	काते	"	"	"	८६५१	त्रिष्टुभ
७७	१ १३ ४	१ ५ २५	कथा	"	"	"	८७११	"
७८	१ १३ ५	१ ५ २६	अभिवा	"	"	"	८७६१	गायत्री
७९	१ १३ ६	१ ५ २७	हिरण्यकेश	१२	"	अग्निः, (अस्तिमंथरः वैद्युतः)	८८०१	१-३ त्रिष्टुभ ४-६ त्रिष्टुभ ७-१२ गायत्री
८०	१ १३ ७	१ ५ २८	इत्य	१६	"	इन्द्रः	८८०१	पतिः

अनुक्रमणिका ।

८७	१ १४ ३	१ ६ १५	जलप्रप	६	"	"	जगती	१८७५।
८८	१ १४ ४	१ ६ १४	आ विद्युनमङ्गिः	६	"	"	१-६ प्रस्तारपंक्तिः ५ विराट्कृपा, २-४ विष्टुम, १ ५, ७, जगती ६ विराट्स्थाना ८-१० विष्टुम १-८ गायत्री ८ ऋगुष्टुम	१०-३। ११८५।
८९	१ १४ ५	१ ६ १५	आनः	१०	"	विश्वदेवाः	१ ४, १८-२३ विष्टुम ५-१६ गायत्री १७ उष्णिक् १-४ जगती ५-१२, विष्टुम १३-१८ उष्णिक् १-३ ऋगुष्टुम, ८-११ गायत्री ४-७, १२ विष्टुम ८ जगती व. विष्टुम	१०८२। ११५६।
९०	१ १४ ६	१ ६ १७	मृजुनीली	८	"	"		
९१	१ १४ ७	१ ६ १८	संसेम	२५	"	सोमः		१११३
९२	१ १४ ८	१ ६ २४	एता च द्या	१८	"	उषाः, १६-१८ ऋष्विनौ		११३६।
९३	१ १४ ९	१ ६ २८	अग्नीषोमौ	१२	"	ऋग्निषोमौ		

[illegible]

अनुक्रमिका ।

१०३	१ १५ १०	१ ७ १६	तत् तै	८	"	"	त्रिष्टुभ	१२६।
१०४	१ १५ ११	१ ७ १८	योनिः	९	"	"	"	१७१।
१०५	१ १५ १२	१ ७ २०	चन्द्रमाः	१९	"	विश्वदेवाः	१-७ ९-१८ पितृ ८ गृहाहृत्तो ययकथा, १९ त्रिष्टुभ	१२७।
१०६	१ १६ १	१ ७ २४	इन्द्रमित्र	७	"	"	१-६ जमती, ७ त्रिष्टुभ	१३०।
१०७	१ १६ २	१ ७ २५	यज्ञः	३	"	"	त्रिष्टुभ	१३१।
१०८	१ १६ ३	१ ७ २६	य इन्द्राग्नी	१३	"	इन्द्राग्नी	"	१३१७।
१०९	१ १६ ४	१ ७ २८	विहि	८	"	"	"	१३२।
११०	१ १६ ५	१ ७ ३०	ततं	९	"	समयः	१-७ जगती ८-९ त्रिष्टुभ	१३३।
१११	१ १६ ६	१ ७ ३२	तचं	५	"	"	१-४ जगती, त्रिष्टुभ	१३५।
११२	१ १६ ७	१ ७ ३३- ३७	दृष्टे	२५	"	अश्विनौ १ (क) द्यावापृथिव्यौ १ (ख) अग्निः उषाः, उषा, रात्री	१-२३ जगती २४-२५ त्रिष्टुभ	१३५७।
११३	१ १६ ८	१ ८ १	इदं	२०	"	"	त्रिष्टुभ	१३८७।

ऋग्वेदः ।

सूत्रं	मन्त्रिकाः	प्रवृत्तः	अक्षरः	शब्दार्थः	पङ्क्तिः	न्यायः	देशः	कृतः
११४	१ १६ ८	१ ८ ५	५	द्रुमाः	११	कुलः	देवता	१-८ जगती, १०-११ त्रिष्टुभ त्रिष्टुभ
११५	१ १६ १०	१ ८ ७	७	चितम्	६	"		१४२६।
११६	१ १७ १	१ ८ ८	८	नासत्याभ्याम्	२५	कवीवान		१४३४।
११७	१ १७ २	१ ८ १३	१३	मध्वः	२५	"		१४६५।
११८	१ १७ ३	१ ८ १८	१८	आ वाम्	११	"		१४८२।
११९	१ १७ ४	१ ८ २०	२०	आ वां रथम्	१०	"		१५०२।
१२०	१ १७ ५	१ ८ २२	२२	का राधन्	१२	"	(१२) दुःस्वप्नानां नम्	१५१४।
१२१	१ १८ १	१ ८ २४	२४	कटिया	१५	"	विष्णो देवाः इन्द्रे वा	१५२५।

प्रथम मण्डले द्वितयाष्टकस्यानुक्रमणिका ।

१२२	१ १८	२	१ १	१	प्र षः पातं	१५	कक्षीवान	विष्णुदेवाः	विष्णुप्	१।
१२३	१ १८	३	२	१ ४	दृष्टु रयः	१३	"	उषाः	५-६ विराड्छणा	१८।
१२४	१ १८	४	२	१ ७	उषा उच्छंती	१३	"	"	"	३४।
१२५	१ १८	५	२	१ १०	प्राप्ता रत्नम्	७	"	दान देयता	१-३ ६-७ विष्णुप् ४-५ जगती	५०।
१२६	१ १८	६	२	१ ११	अमंदान	७	कक्षीवान भावयव्य रोमशा	१-६ भावयव्य, ७ रोमशा	१-५ विष्णुप् ६-७ अमुष्टु प	६०।
१२७	१ १८	१	२	१ १२	अग्निं होतारं	११	दिवोदास युतः पुरुच्छेप	अग्निः	१-५ ७-१ अत्यष्टिः ६ अतिधृतिः	६८।
१२८	१ १८	२	२	१ १४	अयं जायत	८	"	"	अत्यष्टिः	८७।
१२९	१ १८	३	२	१ १६	यं त्वं रधं	१०	"	इन्द्रः	१-७, १० अत्यष्टिः ८-९ अतिसकरी	८८।
१३०	१ १८	४	२	१ १८	ऐन्द्रः याह्यु प नः	१०	"	"	११ अष्टिः	११६।
१३१	१ १८	५	२	१ २०	इंद्राय हि	७	"	"	१-८ अत्यष्टिः १० विष्णुप् अत्यष्टिः	१३२।

[illegible]

॥ अथ द्वितीयं मंडलं ॥

शतचिन्तां प्रथमं मंडलं व्याख्यातं । अथ गार्ग्यमंदं द्वितीयं मंडलं व्याख्या-
यते । त्वमग्ने द्युभिरित्यादिकं द्वितीयं मंडलं । चत्वारोऽनुवाकाः । तेषु
प्रथमेऽनुवाक एकादश सूक्तानि । तत्र त्वमग्ने द्युभिरिति षोडशर्चं प्रथमं सूक्तं ।
मंडलद्रष्टा ऋत्विज इति । स च पूर्वसांगिरसकुले शूनहोत्रस्य पुत्रः सन्
वसुकांतेऽसुरैर्दृष्टो होत इंद्रेण जोषितः । पश्चात्तद्वचनेनैव भृगुकुले शूनकपुत्रो
ऋत्विज इति नामाभूत् । तथा चातुक्रवणिका । य आंगिरसः शूनहोत्रो भूत्वा भार्गवः
शूनकोऽभवत् ऋत्विज इति द्वितीयं मंडलपदार्थ इति । तथा तस्यैव शूनकस्य
पवनस्य चतुक्रवणे । त्वमग्ने इति ऋत्विजः शूनको भृगुतां गतः । शूनहोत्रः
प्रकृता तु य आंगिरस उच्यत इति । तस्मात्संमंडलद्रष्टा शूनको ऋत्विज इति ।
गतो वंदः । मंडलादिपरिभ पद्याग्नियं । अत्राशुक्रा इति । त्वमग्ने जागर्त
विति ॥ प्रातरनुवाकाश्चिन्नशस्त्रयोर्षे गते वंदशोदयादिस्तुतव्यस्य विनियोगः ।
त्वमग्ने द्युभिरिति सूक्ते । आ० ४, २३, । इति सूक्तितत्वात् ॥ उपाकरणो-
त्पन्नयोरप्याद्या विनियुक्ता ॥

॥ तत्र प्रथमां ॥

त्वमग्ने द्युभिरित्यनुवाकः ॥ त्वमग्ने द्युभिरिति ।

त्वं वनं यः । त्वं । आर्वावीभ्यः । त्वं । शृणां । शृणते ।

त्वं । अग्ने । द्युभिः । त्वं । आ० शृणुष्यामः । त्वं ।

आ० भ्यः । त्वं । अग्ने । परि ।

त्वं । वनं यः । त्वं । आर्वावीभ्यः । त्वं । शृणां । शृणते ।

जायसे । शुचिः ॥ १

हे अग्ने आर्वावीभ्यादिशृणुष्यामि हे देवतां वदते । वदतां वदतां वदते ।
वेनरा वदतः संति तेनां विद्येतेण पाठयितः । यदेषां यदेषां वदतं
नित्यमिति वं प्रतिपाद्यते । सर्वेषां वदतं नित्यमिति वदतः ॥ वदता-
नित्यमिति वदतामिति वदतः ॥ वदतं हे देव त्वं द्युभिरिति वदतं निमित्तयु-

तैशायसि । यागं यं यथेनेनोद्यस इत्यर्थः । तादृशैर्दियसैः रुद्धितो जायते । तत्तद्वागदिवेषु प्रसिद्धो भवसीत्यर्थः । तथा त्वयायुश्च शिक्षायते । या एते दोषमानो भवसि ॥ आहुपपदे युच दीप्तावितेयतस्य सनेतस्य द्वादशमिदं रूपं यद्वा आशु घोषं युच दीप्नः सन् यतः स सेव्यत इति । आशु युचं योक्तं सनेति ददाति शलुभ्यो दाहदिनेत्राशुयुद्धिः । तादृशो भवसि । एवं सर्वत्र प्रसिद्धिः शेषं जायस इति योज्यं । हे अग्ने त्वमग्नौ दृष्टुदकेभ्यो जायसे वैद्युतकूपे वाडवकूपे वा सगुहोदकेभ्यः । अश्विनो मेघात्पाथाणां वा परि जायसे । अश्विनोरन्तरग्निं जजानेति हि जंतांतरं । त्वं वनेभ्यो वृक्षादिसकृद्देभ्यो दाहकूपेण । त्वयो नोभ्यो वैश्वानरकूपेण । एवं सहासुभावरुं सयनेनोत्पन्नः स सर्वात्मको भवसीत्यर्थः । युचिरेव जायसे । यद्वा युचिरादित्यकूपो जायस इत्यर्थः अत्र त्वमग्ने युधिरहोभिरित्यादि निरुक्तमनुसंधेयं । नि० ६. १. ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तवाग्ने होलं तवं पोतच्छत्रियं तवं नेष्ट्रं त्वसग्निहृतायतः ।

तवं प्रशाखं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा चासि गृहपतिश्च नो दसे

तवं अग्ने । होलं । तवं । पोतं । ऋत्विजं । तवं । नेष्ट्रं ।

त्वं । अग्नित् । ऋतयतः ।

तवं । प्रशाखं । त्वं । अध्वरीयसि । ब्रह्मा । च । असि ।

गृहपतिः । च । नः । दसे ॥ २

हे अग्ने होलं होलुः कर्म शस्त्रयाज्यादिरक्षणं यदस्ति तदपि तयैव । तदर्थं शितार्थः । तथा पोतं पोतुः कर्म यदस्ति तदपि तयैव । तथा ऋत्विजं प्राप्तावितेयतस्य तयैव । नेष्ट्रं नेष्टुः कर्म प्रस्थितयाज्यादिरूपं तव । हे अग्ने त्वमग्निः अग्नीध्रश्च तमेधासि । तथा ऋतायतो यज्ञरिक्ततस्तयैव प्रशाखं यज्ञशाखं त्वापरस्य कर्म तत् । हे अग्ने त्वमध्वरीयसि अध्वरं यज्ञं कामयसे । अध्वरं यसीत्यर्थः । तथा अयुं यद्व्युत्पत्तेः । अध्वरं अध्वरं कामयत इति वेति निरुक्तं । १. ८ ॥ तथा ब्रह्मा ब्राह्मणां कर्म अस्ति । तथा नो दसेऽजयप्रभो गृहपतिरिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वमंग्न इन्द्रो वृषभः सतामसि त्वं विष्णुः रुद्रगायो नमस्यः ।

त्वं ब्रह्मा रयिविद्वं क्षणस्यते त्वं विवर्तः सचसे पुरंध्या ॥ १

त्वं । अग्ने । इन्द्रः । वृषभः । सतां । असि । त्वं । विष्णुः ।

रुद्रगायः । नमस्यः ।

त्वं । ब्रह्मा । रयिऽवित् । ब्रह्मणः । पते । त्वं ।

विधर्तरिति विधर्तः । सचसे । पुरंध्या ॥ २

हे अग्ने त्वं यतः संतां वृषभो वर्षितासि अत इन्द्रोऽसि । ब्रह्मा रुता साधूना-
मिन्द्रोऽसि । कामानां वर्षितासि । त्वं विष्णुरसि । यत रुद्रगायो बहुभिर्गी-
रमानो नमस्यो नमस्तार्क्ष्य भवसि । हे ब्रह्मण्यज्ञते परिवृढस्य वर्मणो गंदस्य
वा पालयितस्त्वं यतो रयिवित् गधादिधनस्य वेत्ता अतो ब्रह्मासि । हे विधर्त-
विधिवकारक वैश्वानररूपपात्रे पुरंध्या बहुप्रकारया बुद्ध्या सचसे । सच वर्तसे ।
सचंदा बुद्ध्या स्तूयस इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वमग्ने राजा वरुणो धृतव्रतस्त्वं मित्रो भवसि दक्ष दैव्यः ।

त्वमर्षमा सत्यतिर्यस्य संभुजं त्वमंशो विदथे देव भाजयुः ॥ ४

त्वं । अग्ने । राजा । वरुणः । धृतव्रतः । त्वं । मित्रः ।

भवसि । दक्षः । दैव्यः ।

त्वं । अर्षमा । सत्यतिर्यसि । वस्य । संभुजं । त्वं । अंशः ।

विदथ । देव । भाजयुः ॥ ४

हे अग्ने त्वं यतो धृतव्रतो धारितकर्मासि अतो वरुणो राजासि । यतो दक्षः
यत्पुत्रासुपपन्नयिता ईड्यः स्तुतयश्च अतो मित्र एतच्चात्मको देवोऽसि । यतः सत्यतिः
यथाभिमतप्रदानेन पालयिता अतोऽर्षमा भवसि । दक्षं चार्षमंशो भिगं ।

पर्येति तवागुर्यो ददातीति । पर्याय्यं यो दत्तं संभुजं संततभुजं व्यापकं भवति ।
यद्वा यस्य धनं संभुजं सख्यकं भोगाय सायं यज्ञोत्पृष्टं । तथा त्वपंसः पूर्यमुत्पंसः
तरभूत एतज्जायको देवोऽसि । तादृश हे देव विदधेऽस्मदीये यज्ञे भावय
फलानां भाजयिता प्रापयितासि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमग्ने त्वया विधत्ते सुवीर्यं तव ज्वावीं जितसहः सजात्यं ।
त्वज्जहिमा ररिरे स्वस्त्रं त्वं नरां शर्धं असि पुरुवसः ॥ ५
त्वं । अग्ने । त्वया । विधत्ते । सुवीर्यं । तव । ज्वावीं ।

जितसहः । सजात्यं ।

त्वं । आश्रुहिमा । ररिरे । सुस्वस्त्रं । त्वं । नरां । शर्धः ।
असि । पुरुवसः ॥ ५

हे अग्ने त्वया फलस्य सायं संपादयिता त्वं विधत्ते परिषरते जनाय सुवीर्यं
शोभनवीर्यं । वीर्यं धनं । तद्धेतुर्भवसि । ज्वावी याः स्तुतिवाचः संति तासां
सभूताः । हे जितसहः विजितकारितेजः सजातज्ज्वावीं वांधवं भजस इत्यर्थः । हे
अग्ने आश्रुहेमा आश्रु प्रेरयिता त्वं स्वस्त्रं शोभनाश्वसङ्ग्रहोपेतं फलं ररिरे ।
ददासि । हे पग्ने पुरुवसुः प्रभूतधनस्तु नरां नराणां शर्धो वलस्थानीयोऽसि ॥

इति द्वितीयस्य पंचमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मासतं पृच दैशिवे ।
त्वं वातैररुणैर्यासि शंसयस्त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्वना ॥
त्वं । अग्ने । रुद्रः । असुरः । महः । दिवः । त्वं । शर्धः ।
मासतं । पृचः । दैशिवे ।

त्वं । वातैः । अरुणैः । यासि । शंसयः । त्वं । पूषा ।
विधतः । पांसि । नु । त्वना ॥ ६

हे अग्ने त्वं सप्तो दिवो महतो ह्युलोकात् । उपलक्ष्यसेतम् । लोकत्रयात् ।
असुरः शत्रूणां गिरसिता रुद्रोऽसि । रुद्रं दुःखदेहर्षा पापादिः । तस्य द्राव-
यिता एतन्नामको देवोऽसि । रुद्रो वा एष यदग्निरित्यादिवाने रुद्रमग्नेन व्यव-
हारात् । यद्वा त्वं रुद्रः । रौति सामनिष्ठा नरा दुःखे पतिर्दत्तोति रुद्रः । ताद-
शोऽसि । रुद्रो रौतीति सत इति हि निरुक्तं । तथा सप्तो महतो ह्युलोकस्य
सर्वं असुराऽसि । असुरं लं । तस्य दातादित्यरूपस्य त्वमसि । अग्ने ह्युलोकसं-
वन्धसुरत्वमुत त्वा दिवो असुराव मन्मेतद्गदिषु । तथा त्वं भारुतं शर्षो मरुत्व-
मूह्रूपं वलमसि । वायुरूपस्य त्वमसोत्तर्यः । एषमग्न्यादित्य वायुरूपस्य ।
पृचोऽन्नस्य हविलं चक्षुषस्य त्वमीशिषे । ईश्वरो भवसि । यद्वा देवं तस्माच्च वातैर्वा-
युसदृशैररुणैरस्यवणरश्चैः शंगयः सुखस्य गृह्ररूपं आवासभूतः सन् यासि ।
प्राप्नोमि यागमृहं । यद्वा अरुणैर्गमनशीलैर्वातैर्वायुभिरत्यक्तः सन् यासि वने ।
तथा त्वं पूषा सर्वस्य पोषकः सन् तु क्षिप्रं त्वना आत्मनानुग्रहरूपया स्रुवश्चैव
पितः परिचरतो यजमानान् पासि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वमग्ने द्रविणोदा अरं कृते त्वं देवः सविता रत्नधा असि ।

त्वं भगो नृपते वस्व ईशिषे त्वं पायुर्मि यस्तेऽविधत् ॥ ७

त्वं । अग्ने । द्रविणः । उदाः । अरं कृते । त्वं । देवः । सविता ।

रत्नधाः । असि ।

त्वं । भगः । नृपते । वस्वः । ईशिषे । त्वं । पायुः । दमे ।

यः । ते । अविधत् ॥ ७

हे अग्ने त्वमरं कृते त्वामलंकुर्वन्ते यजमानाय द्रविणोदाः । हिरण्यस्य दातासि ।
देवो द्योतमानः सविता सर्वस्य सत्कर्मसु प्रेरकस्त्वं रत्नधा रमणीयानां धनानां
मणिमुक्तादीनां धारयितासि । तथा हे नृपते नृणां पालकाग्ने त्वं भगो भजनीयः
सन् वस्वो यस्तुनो धनस्येशिषे । समर्थो भवसि दातुं । यो यजमानो दमे यज्ञमृह्ये
ते त्वामलंकुर्वन्ति तस्य पायुः पालकस्त्वमसि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्वामग्ने दस आ विश्वंति विश्वंस्त्वां राजानं सुविदंस्त्वं जते ।

त्वं विश्वानि स्वनीक पत्यसे त्वं सहस्राणि यता दश प्रति ॥ ८

त्वा । अग्ने । दसै । आ । विश्वंति । विश्वः । त्वा ।

राजानं । सुविदं । ऋजते ।

त्वं । विश्वानि । सुस्यनीक । पत्यसे । त्वं । सहस्राणि ।

यता । दश । प्रति ॥ ८

हे अग्ने विश्वंति यजमानानां पादयो त्वां त्रिणो यजमाना दमे सवीरे यज्ञं ह आ । आसादयन्ति ॥ उपसर्गवशाद्योव्यक्रियाध्याहारः ॥ तथा क्वा राजानं दीपमानं सुविदं शोभनज्ञानसम्पदमुक्त्वान्वेष्यं त्वं वा त्वाम् जते । प्रसादयन्ति ॥ ऋजतिः प्रसाधनकर्मेति यास्कः ॥ यत एवं ततो हे स्वीक शोभनज्वालारूपसेन त्वं पित्रानि सर्वाणि । इवोषोति शेषः ॥ पत्यसे द्वितीया ॥ विश्वेषां इविषासाज्यसोमपुरोडाशादीनां पत्यसे । ईश्वरो भवसि ॥ ईश्वरनामैतत् । ईरज्यति पत्यसे इति तच्चासु पाठात् ॥ यद्वा पतिभावमाचरसि । त्वं तु सहस्राणि यता यतानि दश एतत्संख्याकानि प्रति । एतत्संख्याकानां अभिसंसाधनानां प्रतिनिधिरित्यर्थः ॥ प्रतिः प्रतिजिघ्रिषिप्रतिदानयोरिति कर्तृप्रवचनीयत्वं ॥ तैर्वत्पुत्रं भवति तच्च या लभप्रत इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वामग्ने पितरंभिष्टिभिर्नरंस्त्वां आत्वाय शम्यां तनूत्तु च ।

त्वं पुत्रो भवसि यस्तेऽभिघत्त्वं सखा सुशिवः पासाष्टयः ॥ ९

त्वा । अग्ने । पितरं । इष्टिभिः । नरः । त्वा । आत्वाय ।

शम्या । तनूत्तु च ।

त्वं । पुत्रः । भवसि । यः । ते । अभिघत् । त्वं । सखा ।

सुशिवः । पासा । आष्टयः ॥ ९

हे अग्ने पितरं पालकं त्वां नरो नेतारो यजमाना इष्टिभिरुपसाधनैर्या-
नेयं कृतं इति शेषः । पितृवत्पालनाय यजंत इत्यर्थः । तथा तनूच्चं शरीराणां
दीपकं शरीरेषु दीप्यमानं वैश्वानरात्मना त्वां भ्रात्राय भ्रातृत्वाय सौभ्रात्राय शय्या ॥
कर्मनामैतत् ॥ कर्मणा यजंत इति शेषः । यद्वोभयत्र यजमानेनाविधितानेन
संबंधः । हे अग्ने यो नरस्ते त्वामविधत् परिचरति तस्य त्वं पुत्रो भवसि । पुत्र-
वत्पालयिता भवसि । तथा त्वं सखा समानस्थानः सखिवर्द्धितकारी सुखैवः ॥
शेवति सुखनाथ ॥ सुष्ठु सुखकारी सन् आहूय आधर्षकात्मा पासि । रक्षसि ।
पितृवत्कामाय पितृत्वेन भ्रातृवत्कामाय भ्रातृत्वेन पुत्रवत्कामाय पुत्रस्थानीयो भवसि ।
विप्रकारेण रक्षसीत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वमग्ने ऋषुराके नमस्य १ स्वं वाजं च क्षमतीं राय ईशिषे ।

त्वं विभासुं दक्षिं दावने त्वं विशिञ्चुरसि यजमातनिः ॥ १०

त्वं । अग्ने । ऋषुः । आके । नमस्यः । त्वं । वाजं ।

क्षमसः । रायः । ईशिषे ।

त्वं । वि । भासि । अक्षुं । दक्षिं । दावने । त्वं । विशिञ्चः ।

असि । यज्ञं । आतनिः ॥ १०

हे अग्ने त्वष्टुः । उरुभासमानो मेधावी वा । त्वाकोऽतिके संनिधावेव नमस्यो
नमस्त्यर्थः । स्तुतय इत्यर्थः । इतरदेवतावन्तं प्रतिपाद्याकारेण स्तुतो न भवसि
किंतु प्रताप इत्यर्थः । तथा त्वं क्षमतः शब्दवतः सर्वत्र व्ययमानस्य वाजस्याक्षस्य
रायो धनस्य ऐशिषे । स्वामी भवसि । अतस्तद्देहीत्यर्थः । हे अग्ने त्वं विभासि ।
विशेषेण दीप्यते । तदर्थं समुद्रमेवैव धत्ति । दक्षिं काष्ठादीन् । दक्षिणं सिपि
रूपं । संज्ञितायां भवभावाभावश्चादसः ॥ किंमर्थमेवं । दावने क्तेनायाधकारस्य ।
यद्वा हविरो दानवते यजमानाय व । किंच त्वं विशिञ्चविशेषेण शिञ्चयिता
साधयितासि ॥ न लोकाव्ययेति वक्ष्या निषेधः ॥ तथातनिः । फलस्य सर्वतो
विस्तारयिता ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमोऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

त्वमग्ने अदि तदेव दाशुषे त्वं होवा भारती वर्धसे गिरा ।
 त्वमिडा शत हिमासि दक्षसे त्वं वृत्रहा वसुपते सरस्वती ॥
 त्वं । अ ने । अदि तः । देव । दाशुषे । त्वं । होवा ।
 भारती । वर्धसे । गिरा ।

त्वं । इडा । शत हिमा । अ स । दक्षसे । त्वं । वृत्रहा ।
 वसुपते । सरस्वती ॥ ११

हे अग्ने देव त्वं दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानायादितिरखंभयिता परिपालयि-
 तासि । यदा अदोना भूमिरसि । किंच त्वं होवा होमनिष्पादका भारती भरतस्त्रा-
 दितराद्यादितरसंबन्धिनी रश्मिरूपा संती गिरा स्तुतया वर्धसे । प्रवृद्धो भवसि । किंच
 त्वं शतहिमा । हिमशब्दः कालोपचक्रः । अपरिमितकाला नितेगडा भूमिरसि ।
 तादृशी संती दक्षसे दामाय संभयां भवसि ॥ तिङ् उत्तरत्वादिनिघातः । तथा हे
 वसुपते धनपालक वृत्रहा पापादेहंता त्वं सरस्वती । सरणवान्वायः । तत्संविदे-
 तन्नियामका माध्यमिक सि । आदितराग्निवायूनां संबन्धिन्यो अरतीडासरस्वतीणां
 यास्तिस्रो देव्यं संति ता अपि तृजेवेतप्रथः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वमग्ने सुभृत उत्तनं वयस्तव स्याद्वर्ण आ संहृशि श्रियः ।
 त्वं वाजः प्रतरणो बहुनसि त्वं रयि बहुलो विश्वतःस्थुः ॥
 त्वं । अ ने । सुभृतः । उत्तमं । वयः । तव । स्याद् ।
 वर्ण । आ । संहृशि । श्रियः ।

त्वं । वाजः । प्रतरणः । बहुन । अ स । त्वं । रयि ।
 बहुलः । विश्वतः । स्थुः ॥ १२

हे अग्ने त्वं सुभूतः सुष्ठु पोषितः सन् उत्तमं निरतिशयं वयोऽक्षमायुष्यं वा
त्वमसि । तत्त्वादादकोऽसौत्यर्थः । तथा तव आहं सृष्टृणीये वर्णे लोहितपुष्पादि-
लक्षणे संदृशि सस्यदर्शनीये श्रिय ऐश्वर्याणि कांतयो वाश्रित्य वर्तते ॥ उपसर्ग-
श्रुतेर्योग्यक्रियाप्राहारः ॥ किंच त्वं वाजोऽन्नं । तत्प्राधकत्वात्ताच्छ्रद्धां ।
अन्नसाधक इत्यर्थः । प्रतरणः प्रतारयिता पापात् । अत एव वृहन् महानसि ।
तथा त्वं रयिर्धनरूपोऽसि बहुलः सर्वविषयवाङ्मूल्योपेतो विश्वतः प्रयुर्विस्तोर्णः
प्रख्यात इत्यर्थः ॥

॥ अथ तयोद्देशी ॥

त्वामग्ने आदित्यासं आशं । त्वां जिह्वां शुचयश्चक्रिरे कवेः ।

त्वां रातिषाचो अक्षरेषु सच्चिरे त्वे देवाः ।

हविरदंत्याहुतं ॥ १२

त्वां । अग्ने । आदित्यासः । आशं । त्वां । जिह्वां ।

शुचयः । चक्रिरे । कवेः ।

त्वां । रातिऽसाचः । अक्षरेषु । सच्चिरे । त्वे इति । देवाः ।

हविः । आहुति । आहुतं ॥ १२

हे अग्ने त्वामादित्यासोऽदितेः पुत्रा इन्द्रादय आशं स्वकीयं हुतं अन्न-
पानादिसाधनं चक्रिरे इति यध्यमाणेन संबंधः । तथा हे कवे कर्ताप्रदाता
शुचयः शुद्धा दोष्ता वा देवा जिह्वां स्वकीयजिह्वास्थानीयमाखादनसाधनं चक्रिरे ।
त्वसुखेनैव भक्षयन्ति त्वज्जिह्वयैवाखादयंतोत्यर्थः । तथा त्वामेव रातिषाचः ।
रातिदानं दत्तं हविरादि धनं वा । तेन समवेता देवा अक्षरेषु यज्ञेषु सच्चिरे ।
सर्वं ते त्वामेव प्रतीकंते विना त्वया खेषां हविर्भक्षणायोगात् । एवं इत्था त्वे त्वयि
देवाः सर्व आहुतं सर्वतो दत्तं हविरदंति । भक्षयन्ति । एवं सर्वदेवोपकारिणं
महानुभावं स्तौमीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्वे अ॒ग्ने॒ वि॒श्वे॒ अ॒मृता॑सो अ॒द्भु॒ह आ॒सा दे॒वा ह॒वि॒र॒दं॒त्या॒हु॒न्ति॑ ।
 त्वं॒ न॒ म॒ती॒सः॒ स्व॒दं॒ते आ॒सु॒तिं त्वं॑ ग॒र्भो॒ वी॒र॒धां॑

अ॒ग्नि॒षे शु॒चिः ॥ १४

त्वे द॒तिं । अ॒ग्ने । वि॒श्वे । अ॒मृता॑सः । अ॒द्भु॒हः । आ॒सा ।
 दे॒वाः । ह॒विः । अ॒दं॒ति । आ॒सु॒न्ति॑ ।

म॒या । म॒ती॒सः । स्व॒दं॒ते । आ॒सु॒तिं । त्वं॑ । ग॒र्भः॑ । वी॒र॒धां॑ ।

अ॒ग्नि॒षे । शु॒चिः ॥ १४

हे अग्ने अस्मिन् त्वयि विश्वे सर्वेऽमृतासोऽमरणधर्माणोऽद्भुहोऽद्भोग्धारो देवा आसा
 त्वदीयेनास्तेनाहुतं हविरहन्ति । मन्त्रयन्ति ॥ आस्यशब्दस्य तृतीयैकवचने पशु-
 सासित्यादिनासच्चादेशः । अडिहंपदादीति विभक्तेरुदात्तत्वं ॥ तथा मतीसो
 यतुष्या अपि त्वया साधनभूतेनासुतिं रसरूपसच्चादिकं स्वदंते । आसादयन्ति ।
 त्वमेव वीरधां व्रतादीनां गर्भो गर्भस्थानीयः तेषां मध्यावस्थानात् । पशुः सर्वेषां
 निवासभूतः सन् अग्निषे । अत्यादयसि सखाय्यच ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

त्वं ता॒ ल॒तं च॒ प्र॒ति चा॒सि म॒म॒ना न॑ सु॒जात॑ प्र॒च दे॒व रि॒च्यसे॑
 ष॒ष्ठो य॒द॒त्वं म॒हि॒ना वि॒ ते भु॒व॒द॒तु द्या॒वा॒पृथि॒वी रो॒द॒सी॒ उ॒भे ॥ १५
 त्वं॑ । नान् । सं । च । प्र॒ति । च । अ॒सि । म॒म॒ना ।

अ॒ग्ने । सु॒जा॒त । प्र॒ । च॒ । दे॒व । रि॒च्य॒से ।

ष॒ष्ठः । यत् । अ॒त्वं । म॒हि॒ना । वि॒ । ते । भु॒व॒त् । अ॒तु॒ ।

द्या॒वा॒पृथि॒वी द॒त्ति॑ । रो॒द॒सी॒ इति॑ । अ॒भ इति॑ ॥ १५

हे अग्ने त्वं यजमानायसेन तान् प्रसिद्धान्देवान् सं चासि । संगच्छसि । तैः सहस्रोऽपि भवसि । तथा सासत्येन प्रति चासि । प्रत्येकं तैर्विभिन्नः प्रतिनिधिवर्गं भवसि । प्रतिस्वीकारसमये तैः सहितो भवसि विद्युक्तश्च भवसीत्यर्थः । हे कुजात शोभनजनन । मंत्रसहितमयनेनोत्पन्नत्वाद्गनेः सुजन्मत्वं । तादृशाग्ने हे देव प्ररिच्यसे च । तैर्वत्सेन चाधिको भवसि । आधिक्ये कारणमाह । यत् यस्मादवाप्सिन्यग्ने पृथः सर्वसम्यक् ॥ व्यतप्रेन बहुवचनं ॥ ते तवैव विभुषन् । समर्थं भवति सहिना माहात्म्येन । यतो मरुत्समस्तु अत इतरार्थः । कुजेति तदुच्यते । रोदसी सर्वविरोदनसन्नावे उभे द्यावापृथिव्यावनु । ते प्रति । तयोर्मध्ये आप्नमिप्रार्थः । त्वयि कृतमजं त्वन्मरुत्सेन लोकत्रये व्याप्नमिप्रार्थः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ये स्तोत्रभ्यो गोऽश्वामश्वपेशसमन् रातिस्तु पसृजंति सुरयः ।

अस्माच्च तांश्च प्र हि नेषि वय आ वृहद्वदेम विदधे

सुवीराः ॥ १६

ये । स्तोत्रभ्यः । गोऽश्वग्रा । अश्वपेशसं । अग्ने ।

रातिं । उपसृजंति । सुरयः ।

अस्मान् । च । तान् । च । प्र । हि । नेषि । वयः । आ ।

वृहत् । वदेम । विदधे । सुवीराः ॥ १६

अनया होता स्तुतिनिगमध्याजनाभिगतमाशास्ते । हे अग्ने सूरयो मेधाविनः प्रेरयितारो वा यजमानाः स्तोत्रभ्यः स्तुतिकर्तृभ्यो गोकर्षां गावोऽप्यगानिभ्यो यस्यास्तादृशौ गोप्रसुखामश्वपेशसं ॥ पेश इति रूपनाम ॥ अग्नेन निरूपणीयां । एतद्वयप्राधान्याभिप्रायां । गोश्चाश्वश्चाजाश्चेति दक्षिणापरिगणनेषु गन्तव्योः प्रापस्यात् । तादृशौ रातिस्तु पसृजंति । ददते । तान्यजमानानस्मांश्चर्त्विजो वश्यो वसीमः ओष्ठं स्वर्गादिस्थानं आ सर्वतः प्र हि नेषि । प्रकर्षेण नयसि खलु । नयेतार्थः । हि प्रसिद्धौ । वयं च सुवीराः शोभनपुत्रादिसहितां विदधे यज्ञे ॥ अस्माकं वदेम । उच्चारयामः । स्तुम इत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचम एकोनविंशो वक्त्रः ॥

यज्ञेन वर्धतेति त्रयोदशं द्वितीयं सूक्तं मंडलद्रष्टुमस्मदस्यार्थः । मंडला-
दिष्वग्नेयमिति परिभाषयाग्नेयं । तद्वद्वाहुकर्मदिदमपि जायते । यज्ञेन सप्तो-
जेतुर्बुधात् ॥ प्रातरनुवाकाश्विनश्चरयोवागते अदस्यस्य विनियोगः । सूक्तं तु
पूर्वसूक्त एवोक्तं ॥ तथा चाहर्विशिके तृतीयसवने जातवेदस्यनिविज्ञानीयमिदं ।
यज्ञेन वर्धतेतग्राग्निमारुतं । आ० ७, ४ । इति सूक्तितत्वात् ॥ षष्ठ्याभिप्रायवद्भ-
योर्द्वितीयेऽह्न्यपि जातवेदस्यनिविज्ञानमिदं । चाहर्विशिकं तृतीयसवनमिति
चहर्विंशादतिदिष्टत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यज्ञेन वर्धत जातवेदस्य यजध्वं हविषा तना गिरा ।

समिधानं सुप्रयसं स्वर्णरं द्युक्षं होतारं वृजनेषु धूर्षदं ॥ १

यज्ञेन वर्धत जातवेदसं अग्निं यजध्वं हविषा ।

तना गिरा ।

संस्रधानं सुप्रयसं स्वर्णरं द्युक्षं होतारं ।

वृजनेषु धःसदं ॥ १

हे यजमाना ऋत्विजो वा यूयं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातधनं जात-
प्रज्ञं वाग्निं यज्ञेन यागेन वर्धत । प्रवर्धत । सामान्येनोक्ता विशेषेणाह । हविषा
चरुपुरोडाषादिना तना विस्तृतया गिरा स्तुत्रा च यजध्वं पूजयध्वं । कीदृशं
तं । समिधानं । समिध्यमानं । सुप्रयसं । शोभनात्तं । स्वर्णरं । स्वर्गे नेतव्या
यजमाना यस्य तादृशं । यद्वा स्वरिति सर्वपर्यायः । स्तुतीनां नेतारः स्तोतारः ।
वृक्षस्तोतारमित्यर्थः । द्युक्षं । दीप्तं द्युनिवासिनं वा । होतारं । होमसंपादकं ।
वृजनेषु बलेषु धूर्षदं । बलस्य कर्तारमित्यर्थः । अग्निपाटवे सति शरीरवत्
भ्रमतीति प्रसिद्धं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अभि त्वा नक्षीषसो ववाशिरः रणे वत्सं न स्वसरेषु धेनवः ।

दिव इवे रतिर्मानुषा सुभा क्षपो भासि पुरुवार संयतः ॥ २

अभि । त्वा । नक्तीः । उषसः । ववाशिरि । अग्ने । वत्स ।
 न । स्वसरेषु । धेनवः ।
 दिवः । इव । इत् । अरतिः । मानुषा । युगा । आ । क्षपः ।
 भासि । पुरुषवार । संवतः ॥ २

हे अग्ने त्वा त्वाभि प्रति नक्ती रात्रीरूपसोऽहनि । सर्वासु रात्रिषु सर्वेषु-
 यज्ञेषु । यद्वा नक्तशब्दः सायंकालं लक्षयति सायं प्रातरग्निहोत्रस्य सङ्गावात् ।
 सर्वेषु कालेषु सायंप्रातःकालेषु वा ववाशिरि । आकाञ्छते यजमाना यदू । यद्वा
 अह्नि रात्रयश्च त्वामेव कामयन्ते होतुं । काले कर्मण्योदनात् कालानां
 कामननुपचर्यते । तत्र दृष्टान्तः । स्वसरेषु स्वयंसरणशीलेष्वहःसु सरणाधिकरणेषु
 गोष्ठेषु वा धेनवो वत्सं न । वत्समिव । किंच हे पुरुवार वज्रभिर्वरणीयाम्ने
 संयतो नित्यतस्त्वं दिव इव द्युलोकस्थेवारतिः । व्याप्तो विस्तृतः । तत्रतपानां
 देवानां हविःप्रदानावैव सर्वत्र व्याप्त इत्यर्थः । मानुषा मनुष्याणां यजमानानां
 संबंधीनि युगा युगानि । युगशब्दः कालोपलक्षकः । प्रातरादिसवनानि । सर्वेषु
 सवनेषु ॥ अतंप्रतसंयोगे द्वितीया ॥ क्षपो रात्रीः । सर्वासु रात्रिषु भासि ।
 प्रमताहोयसे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं देवा बुध्ने रजसः सुदंसंसं दिवस्यथियोररतिं न्येरिरे ।
 रथमिव वेद्यं शुक्रशीचिषमग्निं मित्रं न क्षितिषु प्रशंस्यं ॥ १
 तं । देवाः । बुध्ने । रजसः । सुदंसंसं । दिवः । थिय्योः ।
 अरतिं । नि । एरिरे ।
 रथ इव । वेद्यं । शुक्रः । शीचिषं । अग्निं । मित्रं । न ।
 क्षितिषु । प्रशंस्यं ॥ ३

तं प्रविष्टसुक्तगुणविशिष्टमग्निं देवाः प्रसिद्धा ध्वजह्वारं सविष्णे वा रज्जो
 रजनात्मकस्य लोकस्य बुधे मूले । पृथिव्यां वेद्यामित्यर्थः । तत्र न्येरिरे । निता
 मोरयन्ति । व्यापारयन्ति स्वस्वहविर्लाभाय । सविष्णुपक्षे स्तोत्रादिना निता
 गच्छन्ति । भजन्ते । कोटशमितग्राह । सुदंसं शोभनदर्शनं दिवस्पृथिव्योर्लोका-
 पृथिव्योररति । ईश्वरं गन्तारं व्याप्तं वा । वेदो धनं । तस्मै हितं रयिमा
 रयं यथा स्वाभिमतलाभायाश्रयन्ते तद्वत् । यद्वा रथमिव प्राप्तिसाधनत्वेन रज-
 मानं वेद्यं वेदितव्यं । शुक्रशोचिषं दोषवर्णमग्निं मित्वं न सखिपत्न्यायसाधनं
 यद्वा आदित्यमिव । क्षितिषु यागभूमिषु मनुष्येषु वा प्रयत्नं । प्रकर्षेण सुते ।
 एवं सहातुभायमग्निं न्येरिर इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तमुच्चमागं रजसि खे आ दमे चंद्रमिव सुरुचं हारे आ दधुः ।

पृथगाः पतरं चितयंतमक्षभिः पाथो न पायुं जनसी

उभे अतुं ॥ ४

तं । उच्चमागं । रजसि । खे । आ । दमे । चंद्रमिव ।

सुरुचं । हारे । आ । दधुः ।

पृथगाः । पतरं । चितयंतं । अक्षभिः । पाथः । न । पायुं ।

जनसी इति । उभे इति । अतुं ॥ ४

तं सुतग्रतरं रजस्तन्तरिच आ उच्चमागं सर्वतः सिंचतं पृथिव्यां रज-
 पृथिव्यां वेद्यां हतादिनासिजमानं वा । खे स्वकीये ह्वारे विजने दमे यागसा-
 आदधुः । आदधते । कोटशं तं । चंद्रमिव सुरुचं । चंद्रमिति हिरण्यमात्रं ।
 हिरण्यमिव शोभनदीप्ति । पश्चात्पृथक्पृथक्पृथक् पृथगाः पतरं । द्युलोकलोका-
 रिष्य गन्तारं । अक्षभिः स्वकीयेर्ज्वालादूपैरपयवैश्वितर्जन्तं श्वेतयमानं । पाथो
 न पायुं । उदकमिव रक्षकं । उभे जनसी सर्वं स्व जनयित्वो व्यापारपृथिव्याया
 व्याप्तं । भूभ्यां होनाधारत्वेन स्थित्वा हविःप्रापसाध द्युलोकमाधिपतिभिः भागः ।
 एवंरूपमग्निमहकृते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स होता विश्वं परि भूत्वध्वरं तमु हव्यै मनुषं ऋजते गिरा ।

हिरिशिप्रो वृधसानासु जभुरत् द्यौः न स्तृभिः ।

अनु ॥ ५

सः । होता । विश्वं । परि । भूतु । अध्वरं । तं । ऊं इति ।

हव्यैः । मनुषः । ऋजते । गिरा ।

हिरिशिप्रः । वृधसानासु । जभुरत् । द्यौः । न । स्तृभिः ।

चितयत् । रोदसो इति । अनु ॥ ५

सोऽग्नौ होता होमनिष्पादकः सन् विश्वं सर्वमध्वरं यागं परिभूत । परितो
वत् । तद्य तमेवाग्निं हव्यैर्हविर्भिर्गिरा स्तुत्रा च मनुष्या ऋजते । प्रसाधयति ॥
इतिः प्रसाधनकर्मा ॥ हिरिशिप्रो हरणशोलहनुर्दीप्तोष्णीपो वा । शिप्राः
पोषु वितता हिरण्यवीरितग्रादिमन्त्रांतरात् । वृधसानासु प्रवर्धमानास्त्रोषधीषु
ज्वालासु वा जभुरत् । पूर्यमाणो यज्ञं गन्ता ॥ शतं पदं । यद्वा द्वितीयार्थे
मनुषो ॥ वर्धमाना ओषधीर्जभुरत् । पुनः पुनर्दहन्नित्यर्थः । द्यौर्द्युलोकांतरिचं
नृभिर्नक्षत्रैरिव रोदसो अनु द्यावापृथिव्यावत् चितयत् । चेतयति । ज्वालानि-
र्विसृष्टिर्गैव स्रवन्तरिचं च व्याप्नोतीत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स नो रैवतसंमिधानः स्वस्तये संददस्वायिमस्मासु दीदिहि ।

आ नः कृण्व सुविताय रोदसो अग्ने हव्या मनुषो

देव यीतये ॥ ६

सः । नः । रेवत् । सं॒द॒धानः । स्व॒स्तये । सं॒द॒द॒सान् ।

रयिं । अ॒न्नासु । दी॒दि॒हि ।

आ । नः । कृ॒णु॒ष्व । सु॒वि॒ताय । रो॒द॒सी इति । अ॒ग्ने ।

ह॒व्या । स॒नु॒षः । दे॒व । वी॒तये ॥ ६

हे अग्ने स तादृशस्व नोऽस्माकं स्वस्तये । स्वस्तीतप्रविनाशनाम । वेवा रेवद्रयिमद्रयि धनं उपर्युपरि वृद्धिमद्दानयोग्यं वा धनमस्मासु संददसान् सस्य प्रयच्छन् समिधानोऽस्माभिः सम्यगिच्छमानः सन् दीदिहि । दीयस्व । वहा रेवदि त्रियाविशेषणं । रा धनं समृद्धिमल्लया तथा दीयस्वेति । तथामृतः सन् नोऽप्यसु विताय सुहिताय शोभनफलाय रोदसी द्यावापृथिव्यावाकृणुष्व । सर्वतः कुरु उभो लोको भोगप्रदो कुर्वितर्थः । किमर्थमिति तदुच्यते । हे देवाग्ने सनु भनुष्यस्य यजमानस्य मम संबंधीनि हव्या हवीमि वीतये देवेभ्यो भक्षणाव पुनःपुनर्यागाद्यनुष्ठानायेतर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दा नो अ॒ग्ने वृ॒ह॒तो दाः स॒ह॒स्रि॒णो दुरो न वाजं श्रु॒त्या

अ॒पो वृ॒धि ।

प्रा॒ची द्यावा॑पृथि॒वी ब्र॒ह्म॑णा कृ॒धि स्व॑र्गं शु॒क्रं सु॒ष॒सो

वि दि॒द्युतः ॥ ७

दाः । नः । अ॒ग्ने । वृ॒ह॒तः । दाः । स॒ह॒स्रि॒णः । दुरः । न ।

वा॒जं । श्रु॒त्यै । अ॒पो । वृ॒धि ।

प्रा॒ची इति । द्यावा॑पृथि॒वी इति । ब्र॒ह्म॑णा । कृ॒धि । स्व॑र्गं ।

अ । शु॒क्रं । सु॒ष॒सः । वि । दि॒द्युतः ॥ ७

हे अग्ने नोऽस्मभ्यं वृहतो बृहतः प्रसूतान् गवाश्वादिधनविशेषान् दाः देवता तथा सहस्रिणः सहस्रसंख्योपेतान् पुत्रभूतप्रादीन्दाः देहि ॥ ददातेऽस्मादस्ते रूपं । वक्तुमेदादनिषतः ॥ श्रुत्यै कीर्तय वाजवजं दुरो न तस्य हारायति

नोऽश्चर्यं ॥ अपाष्टमि । अपवृणु । प्रेत्येव्यैः । यद्वा द्वाराणीय । तत्ताप्युपाया -
विशदयति । तदर्थं द्यावापृथिवी वृक्षान् परितोऽपि तर्जयन् प्राचीं प्रत्यङ्मते प्रभ-
द्वुबुले कधि । कुण्ड । स्वर्णं । आदित्य इव । स यथा लगत्यवागयति तत्तुम् । गतां
दीप्तां तावपस उपःकावा विद्विद्युतः । विद्योतवन्ति । उपःकावे ह्यनयः प्रजास्यन्ते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स इ॒धानं॑ उ॒षसो॑ रा॒म्या अ॒नु स्व॑र्णं दी॒देद॑ रु॒षेण॑ भा॒नुना॑ ।

हो॒त्रा॒भिर॒ग्निर्म॑नु॒षः स्व॑ध॒रो रा॒जा वि॒शा अ॒ति॒थिश्चा॑र॒राय॑वे ॥

सः । इ॒धानः । उ॒षसः । रा॒म्याः । अ॒नु । स्व॑र्णः । दी॒देत् ।

रु॒षेण॑ । भा॒नुना॑ ।

हो॒त्रा॒भिः । अ॒ग्निः । म॑नु॒षः । स्व॑ध॒रः । रा॒जा । वि॒शा ।

अ॒ति॒थिः । चा॒रः । आ॒यवे॑ ॥ ८

सोऽग्नीं रा॒म्या रम॑णहेतुभूता उपरोऽनु अनुलक्ष्येधान इध॒मानो॑ दी॒पितः
सन् अरु॑षेण रोचमानेन भा॒नुना तेज॑सा स्वर्णं आदित्य इव दी॒यते । सोऽग्निर्म॑-
नुषो मनु॒ष्यस्य॑ हो॒त॒र्हो॒त्राभिः॑ हो॒त्रेति॑ वाङ्म॒सम् । हो॒त्रसाध॑नभूताभिः स्तु॒तिभिः
सू॒यमा॑नः स्व॑ध॒रः शो॒भन॑यागो पि॒शां प्र॒जानां॑ रा॒जा रा॒जमा॑नः स्वा॒स्याय॑वे गन्तु-
प्राय॑ यजमानाय तदर्थं आरु॒चरण॑शीलोऽतिथिरतिथिवत्तुभूज्यो भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

ए॒वा नो॑ अ॒ग्ने अ॒मृते॑षु पू॒र्य धी॒ष्णी॒पाय॑ वृ॒हद्दि॑वेषु भा॒नुषा॑ ।

इ॒हा॒ना धे॒नुवृ॑ज॒नेषु॑ का॒रवे॑ क्ष॒ना श॒तिनं॑ पु॒रुरूपं॑ मि॒षणि॑ ॥ ९

ए॒व । नः । अ॒ग्ने । अ॒मृते॑षु । पू॒र्य । धीः । पी॒पाय॑ ।

वृ॒हत्स॑दि॒वेषु॑ । भा॒नुषा॑ ।

इ॒हा॒ना । धे॒नुः । वृ॒ज॒नेषु॑ । का॒रवे॑ । क्ष॒ना । श॒तिनं॑ ।

पु॒रुरूपं॑ । मि॒षणि॑ ।

दृष्ट्विषु प्रभूतद्युतिषुस्तेषु देवेषु मथे हे पृथ्वीं पूर्वभाविजग्ने त्वां मानुषा
 मनुष्याणां मथे नोऽरुदोया धीर्वुद्धिः स्तुतिं कर्त्तुं वा एव एवं प्रीपाय । ध्याययति ।
 यद्वा मानुषा मनुष्यान् धीस्त्वदोया बुद्धिः कर्त्तुं वा ध्याययत्तु । तथा त्वदोया
 धीर्वृजनेषु यज्ञेषु कारवे स्तोत्रे दुहाना धेनुः । दोधू धेदुरिव । सुगोपममेतत् ।
 त्वात्मानैवेवमप्येषणायां सतरां यतिनमपरिमितसंख्याकं पुरुरूपं गवाश्चादिरूपेण
 मानारूपं धनसमूहं दुहाना भवति ॥

॥ अथ दशमी ॥

यमग्ने अर्धता वा सुवीर्यं ब्रह्मणा वा चितयेमा जनां अति ।

अस्माकं दुम्नमधि पंचं कृष्टिषूच्चा स्वर्गं शशुचीत दुस्तरं ॥ १० ॥

ययं । अग्ने । अर्धता । वा । सुवीर्यं । ब्रह्मणा । वा ।

चितयेम । जनान् । अति ।

अस्माकं । दुम्नं । अधि । पंचं । कृष्टिषु । उच्चा । स्वः । न ।

शशुचीत । दुस्तरं ॥ १० ॥

हे अग्ने ययं यजमानाः सुवीर्यं शोभनसामर्थ्योपेतं यथा तथार्यता कारण-
 क्षयजेनाश्वेन ॥ वाशब्दार्थे ॥ ब्रह्मणा वाक्तेन च त्वद्वक्तेन जनान्कृत्स्नमाना-
 नति चितयेम । अतिक्रम्य ज्ञायेमहि ॥ कर्त्तुं वा कृष्टप्रतयः ॥ यद्वा त्वद्वक्तेनाश्वे-
 नाक्तेन च सुवीर्यं चितयेम । प्रकाशयेम । तदर्थमस्माकं पंच पंचसु कृष्टिषु जनेषु
 निषादपंचलेषु अतर्षु पणेषूपूच्चा उच्चैरतिप्रभूतं दुस्तरमन्येनाप्राप्तं दुम्नं धनं स्वर्गं
 कर्त्तुं इवाधिकं शशुचीत । दीप्यतां । अधीतप्रयमनर्थको वा ॥

॥ अथैकादशी ॥

स नो बोधि सहस्य प्रशंस्यो यस्मिन्सुजाता इषयंत सूरयः ।

यमग्ने यज्ञमुपयन्ति वाजिनो नित्यं तोके दीदिवांसं स्व

इमं ॥ ११ ॥

सः । नः । बोधि । सहस्र । प्रशंस्यः । यस्मिन् ।

सुजाताः । इषयंत । सूरयः ।

यं । अग्ने । यज्ञं । उपयंति । वाजिनः । नित्ये । तोकै ।

दीदिवांसं । स्वे । दमे ॥ ११

हे अग्ने सहस्र शूणागभिभयितव्यं लप्रभव वा प्रशंस्यः स्तुताः स त्वं नोऽप्य-
दीयं स्तोत्रादिकं बोधि । बुध्यस्व । स इत्युक्तं क इत्युक्तं । यस्मिन्नग्नौ सुजाताः
शोभनजननाः सूरयः स्तोतार ऋत्विज इषयंत । गमयंति स्तोत्राणि । किंच हे
अग्ने यज्ञं यजतो वं यं वाजिनो हविलक्षणाचरवतो यजमाना नित्ये तोक औरसे
पुत्रे निमित्तभूते सति । यद्वा तस्मिन् यथा दीप्यते । पुत्रगृहे यथा पिता दीप्यति
तद्वत् । स्वे दमे स्वकीये यागगृहे सवनीयादिस्थाने दीदिवांसं दीप्यमानमुपयंति
हविः स्तोत्रादिना । स बोधीतान्वयः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उभयांसो जातवेदः स्याम ते स्तोतारो अग्ने सूरयश्च शर्मणि ।

वसो रायः पुरुचंद्रस्य भूयंसः प्रजावतः स्वपत्यस्य

शग्धि नः ॥ १२

उभयांसः । जातवेदः । स्याम । ते । स्तोतारः । अग्ने ।

सूरयः । च । शर्मणि ।

वसः । रायः । पुरुचंद्रस्य । भूयंसः । प्रजावतः ।

सुऽपत्यस्य । शग्धि । नः ॥ १२

हे जातवेदो जातानां वेदितरग्ने स्तोतारस्तां स्तुवंत ऋत्विजः सूरयो मेधा-
पिनो यजमानाश्चेत्प्रभयासः । उभये वयं शर्मणि सुखे निमित्तभूते सति ते
स्वयं वधिमः स्याम । भवेय । यद्वा ते शर्मणि स्याम । त्वं च नोऽस्माकं वसो

निवासहेतोर्वसिष्ठस्य रायो गवादिधनस्य पुरचंद्रस्यातिशयेनाह्लादकस्य कष्ट-
रिहृद्योपेतस्य वा भूयसः प्रभृतस्य प्रजावतो षटप्रादुपेतस्य पुत्रादिभोगयोरप्राप्त-
वा स्वपतप्रस्य शोभनपुत्रस्य । ईदृशं पूं धनं नोऽस्मभ्यं शग्धि । देहि । दातुं
शक्तो भवसि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ये स्तोत्रभ्यो गोअग्रामश्वपेशसमग्ने रातिमुपसृजंति सूरयः ।

अस्मान् तांश्च प्र हि नेषि व अ आ बृहद्देस विदधे

सुवोराः ॥ १३

ये । स्तोत्रभ्यः । गोअग्राम । अश्वपेशसं । अग्ने । राति ।

उपसृजंति । सूरयः ।

अस्मान् । च । तान् । च । प्र । हि । नेषि । वस्यः । आ ।

बृहत् । वदेस । विदधे । सुवोराः ॥ १३

ये स्तोत्रभ्य इति त्रयोदशी व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचम एकविंशो वर्गः ॥

सन्निहो अग्निरिति एकादशर्वं तृतीयं सूक्तं गात्रं सप्त त्रैष्टुभं । सप्तमी जमती ।
सन्निहोअग्निरग्निना न तशंसतनुनपादादय एकादश प्रयाजदेवताः । समिध एवा-
दशप्रं यत्ती जमतीयुक्तमणिका ॥ पशौ शुनकानामिदमाप्नोसूक्तं । ऋतुपद-
स्यापि शुनकत्वात् । सन्निहो अग्निरिति शुनकानामिति हि सूक्तितं । आ० १, २, ३

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निर्विहितः पृथिव्यां प्रत्यङ् विश्वानि सुनान्यथा
होतुं भावतः प्रदिवः कुमिषा देवी देवान्यजत्वग्निरहं ।

संद्दः । अग्निः । निःहितः । पृथिव्यां । प्रत्यङ् ।

विश्वानि । भुवनानि । अस्थात् ।

होता । पावकः । प्रदिवः । सुमेधाः । देवः । देवान् ।

यजतु । अग्निः । अहन् ॥ १

पृथिव्यां वेदिलक्षणायां समिद्धः सम्यक् दीप्त एतन्नामकोऽग्निर्निहितः स्थापितः
सन् विश्वानि सर्वाणि भुवनानि मृतजातानि प्रत्यङ् अभिमुखः सन् अस्थात् ।
तिष्ठति । यथा सर्वे जनाः पश्यन्ति तथा प्रदृष्टोऽभवदित्यर्थः । किंच सोऽग्निर्होता
होमनिष्पादको देवानामाह्वाता वा पावकः शोधकः प्रदिवः पुराणः सुमेधाः
शोभनप्रज्ञो देवो द्योतमानः । एवं महानुभावोऽग्निरहन् यामयोग्यः सन्
देवान्यजतु । अत्र यष्टव्यानिर्द्वादीन्पूजयतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नराशंसः प्रति धामान्यंजन् तिस्रो दिवः प्रति मङ्गा स्वर्चिः ।

घृतप्रषा मनसा हव्यं दन्मूर्धन्यज्ञस्य समनक्तु देवान् ॥ २

नराशंसः । प्रति । धामानि । अंजन् । तिस्रः । दिवः ।

प्रति । मङ्गा । सुऽअर्चिः ।

घृतप्रषा । मनसा । हव्यं । उदन् । मूर्धन् । यज्ञस्य ।

सं । अनक्तु । देवान् ॥ २

नराशंसो नरैर्नैहभिर्ह त्विग्भिः शंसनीय एतन्नामकोऽग्निः स्वर्चिं शोभनः
ज्वालः सन् धामानि स्थानान्याहुत्यधिकरणानि तेजांसि प्रति प्रत्येकं मङ्गा
स्वमहिम्नांजन् व्यक्तीकुर्वन् तिस्रो दिवो द्योतमानांस्त्रीन् भूस्यादिलोकांश्च प्रति
प्रत्येकमंजन् । स्थित्वा भूमिं प्रकाशेनांतरिक्षं हविःप्रापणेन दिवमित्यभिप्रायः ।
यद्वा लोकानां प्रत्येकं त्रित्वोपेतत्वात् तिस्रो दिव इत्यविरुद्धं । तिस्रो दिवः
पृथिवीस्तिष्ठ इत्यादिभन्त्रवर्णात् तथो वा इमे विष्टतो लोका इति ब्राह्मणाश्च ।
तथा इममुषा घृतं सिञ्चता मनसा हव्यमुदन् क्लेदयन् क्षिग्धोऽहन् वज्रस्य

सूर्ध्वन् सूर्ध्वनि सखे होमसमये देवान्यष्टव्यान् समनक्तु । सम्यक् व्यतीकरोत ।
तर्पयत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ई॒डि॒तो अ॒ग्ने म॒न॒सा नो अ॒हँ दे॒वान्य॒ष्टि मा॒नु॒षात्पूर्व॑ । अ॒स्य ।
स आ व॑ह म॒रुतां श॒र्घा अ॒च्यु॒तमिन्द्रं॑ न॒रो ब॒र्हिष॑दं यज॒ध्वं । ३
ई॒डि॒तः । अ॒ग्ने । म॒न॒सा । नः । अ॒हँन् । दे॒वान् । य॒ष्टि ।
मा॒नु॒षात् । पूर्॒वः । अ॒स्यः ।

सः । आ । व॒ह । म॒रुतां । श॒र्घः । अ॒च्यु॒तं । इन्द्रं॑ । न॒रः ।
ब॒र्हिष॑स॒दं । यज॒ध्वं ॥ ३

हे अग्ने ईडितोऽस्माभिः स्तुतः सन् मनसाऽऽदतुरक्तेन देवानां यागवृत्त्या
वाहन् यागयोग्यः सन् मानुषादोक्तः पूर्वः पूर्वभाषी नोऽस्मदर्थमद्याकिन्ति
देवान् यष्टव्यान् यज्ञि त्वमेव यजसि । स तादृशो यष्टा त्वमायह । आकारय ।
कान् । मरुतां शर्घो गणं । अच्युतमक्षीणमिन्द्रं तदविनाभूतमिन्द्रमपि । यज्ञ
मरुहलोपेतमिन्द्रं । अनन्तरं हे नरो नेतार ऋत्विजो बर्हिषदं बर्हिषि सीदतं
तमिन्द्रं यजध्वं । पूजयध्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दे॒वं ब॒र्हिर्ध॑र्ध॒मानं सु॒वीरं॑ स्ती॒र्णं रा॒ये सु॒भरं॑ वे॒द्य॒स्यां ।

ष्ट॒तेना॒क्तं व॑सवः सी॒दते॒दं वि॒श्वे दे॒वा आ॒दि॒त्या य॒ज्ञियांसः॑ । ४

दे॒वं । ब॒र्हिः । ध॒र्ध॒मानं । सु॒वीरं॑ । स्ती॒र्णं । रा॒ये । सु॒भरं॑ ।

वे॒द्यी इ॒ति । अ॒स्यां ।

ष्ट॒तेन॑ । अ॒क्तं । व॒सवः । सी॒दत॑ । इ॒दं । वि॒श्वे । दे॒वाः ।

आ॒दि॒त्याः । य॒ज्ञियांसः॑ ॥ ४

हे वह्निर्देव एतदभिमानीजने वर्वमानं सुवीरं योभनवीरसंपादकं सुभरं
सुपूर्णं स्तोत्रमस्मदीयैर्कृत्विगिरास्तुतं भव । किर्यं । राये धनाय । अस्यां
दो वेद्यां ॥ सप्तम्यर्थे प्रष्टुः संज्ञा । संहितायां यणादेश्यांदसः ॥ छतेनाज्ये-
नाक्तमिदं क्षिप्रं वह्निः सोदत । के । हे वसव एतन्नामकाः । हे विश्वे सर्वे देवाः ।
हे आदित्याः । यज्ञियासो यज्ञाहोस्ते सूयमिदं वह्निर्निषीदत । अस्मिन्वह्निषि
निषीदतेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वि अयंतामुर्विया ह्यमांता द्वारो देवीः सुप्रायणा

नमोभिः ।

व्यचस्वतीर्वि प्रयंतामजुर्या वर्ण पुनाना यशसं सुवीरं ॥ ५

वि । अयंतां । उर्विया । ह्यमांताः । द्वारः । देवीः ।

सुप्रायणाः । नमोऽभिः ।

व्यचस्वतीः । वि । प्रयंतां । अजुर्याः । वर्ण । पुनानाः ।

यशसं । सुवीरं ॥ ५

द्वारो देवीरग्नेर्हाराभिमानीज्यो देव्यो विप्रसंतां । विविच्य अमंतां । विह-
तापिषाना भवंतु । कीदृश्यस्ताः । उर्विया । उर्व्या मृत्तयः । नमोभिर्नमज्जारो-
यतेः स्तोत्रैर्हूयमानाः । सुप्रायणाः । सुष्ठु प्रकर्षेण गंतव्याः । ईदृश्यो देव्यो
विप्रसंतां । किंच व्यचस्वतीव्यां प्रिमहोऽजुर्या अहिंसा अजनना या सुवीरं
योभनवनाद्युतं यशसं यशोयुक्तं वर्णं वर्णनोयं रूपविशेषं पुनाना यजमानानां
शोभयित्यः संपादयित्यो देव्यो विप्रसंतां । विशेषणं प्रख्याता भवंतु ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे द्वाविंशो वर्णः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

साधूपांसि सनता न उच्यते उपासानता वयं व रणिते ।
 तंतुं ततं संवयंती समीची यज्ञस्य पेशः सुदुघे पयस्वती ॥
 साधू । अपांसि । सनता । नः । उच्यते इति । उपासानता ।
 वयं । इव । रणिते इति ।

तंतुं । ततं । संवयंती इति संवयंती ।

समीची इति संदीची । यज्ञस्य । पेशः ।

सुदुघे इति सुदुघे । पयस्वती इति ॥ ७

साधू साधूनि नोऽस्मदीयान्यपांसि कर्मान्युद्दिश्य सनता सनातनेनार्चिता
 प्रवृत्तिकेन श्रोत्रादिनोचिते पूजिते । यद्वा पुराणवाची विभक्त्यंतः सनच्छब्दोक्तिः ।
 तस्य प्रथमाद्विवचनस्याकारः । सनातने नित्ये इत्यर्थः । अस्मिन्पक्षे उच्यते प्रथ
 मेचधित्यौ ॥ कर्तारि निष्ठा ॥ उपासानता अहोरात्रदेवते वयं इव वानकुपते ।
 रणिते शब्दिते स्तुते परस्परं गच्छंत्यौ वा ततं विस्तृतं तंतु तंतुस्थानीयं यज्ञस्य
 संवयंती सम्यक् चित्तं सह वा पयस्याहुत्मादधित्यौ समीची सम्यक् प्रवृत्तिके पर
 राहुकूले । किमर्थं संवयंती । यज्ञस्यानुष्ठेयमानस्य पेशो रूपं निर्मातुमिति
 यज्ञं निर्वर्तयितुं तदवयवानुक्रमेणानुष्ठापयित्वावित्यर्थः । अहोरात्राभ्यां चि
 स्तन्यंते । सुदुघे सुदु फलस्य दोग्ध्रौ पयस्वती उदकवत्यौ । अहोरात्राभ्यां च
 दृष्टिर्जायते । एवं महातुभावे अहोरात्रदेवते अस्मद्वर्चं निर्वहतामित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दैव्या होतारा प्रथमा विदुष्टरं ऋतु यच्छतः सद्यवा वपुष्टरा

देशात्यजं तावतुथा समंजतो नाभां पृथिव्या अघि सातुष

त्रिषु ॥ ७

दैव्या । होतारा । प्रथमा । विदुः । तारा । ऋजु । यद्वतः ।

सं । ऋचा । वपुः । तारा ।

देवान् । यजंतौ । ऋतुः । या । मं । अंजतः । नाभा ।

पृथिव्याः । अधि । सानुषु । त्रिषु ॥ ७

दैव्या । दिवि भवो दिव्योऽग्निः । तस्माद्दिव्यादग्नेर्जांभौ होताराह्वतारौ
देवानां होमनिष्पादकौ वाग्नी पार्थिवांतरिच्यौ प्रथमा प्रथमं यद्व्यौ विदुष्टरा
विद्वत्तमौ वपुष्टरा प्रलंबवपुषौ देवावृचा संक्षेपेण ऋजु अविकलं यथा तथा सम्यक्
यत्नतः । पूजयतः । ऋतुया तत्तद्वतौ तत्र तत्र काले देवान्यद्व्यान् यजंतौ देवौ
पृथिव्या नाभा नाभावुत्तरवेद्यानधि उपरि त्रिषु सानुषु सङ्क्षिप्तेषु प्रश्नेषु गाह-
पत्यादिषु समंजतः । समांक्षां ॥ अंजेलैश्चङागसः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सरस्वती साधयंती धियं न इडां देवी भारती विश्वतृतिः ।

तिस्रो देवीः स्वधया बर्हिरेदमच्छिद्रं पांतु शरणं निषद्य ॥ ८

सरस्वती । साधयंती । धियं । नः । इडां । देवी । भारती ।

विश्वतृतिः ।

तिस्रः । देवीः । स्वधया । बर्हिः । आ । इदं । अच्छिद्रं ।

पांतु । शरणं । निऽसद्य ॥ ८

नोऽस्मदीयां धियं बुद्धिं यागं वा साधयंती निवर्तयंती सरस्वती इदं तन्नाजिका
देवी भारती च विश्वतृतिर्विश्वानि तूष्णीं नि यस्याः सा तादृशी सर्वाविषयगता वाक् ।
एतदुभयविशेषणं । तिस्रो देवीरेतास्तिस्रो देव्यः स्वधयासाहसहविषा निरिन्तेनेदं
बर्हिर्गन्तमच्छिद्रं यथा तथा पांतु । पालयंतु । किं क्त्वा । शरणं यागमृह्मजानिमद्या
आश्रित्य । यद्वा स्वधयेदं बर्हिर्गन्तं यज्ञभागत्यास्मदीयं शरणं नृहं निषद्याच्छिद्रं
यथा तथा पांतु ॥

अथ पिशंगरूप इति नवमी त्वाष्ट्रे पशौ पुरोडाशस्य याज्या पिशंगरूपः सुभरौ
वयोधाः प्रथमभाजं यशसं वयोधां । आ० ३, ८, । इति स्तुतितत्वात् । पाठस्तु ॥

पि॒शंग॑रूपः सु॒भरौ॑ वयो॒धाः शु॒ष्टी वी॒रो जा॑यते दे॒वका॑मः ।

प्र॒जां त्वष्टा॑ वि॒ष्यतु॑ नाभि॒जस्मे॑ अथा॒ दे॒वाना॑मथै॒तु पा॑यः ॥ ८

पि॒शंग॑रूपः । सु॒भरः॑ । वयः॒ष्वाः । शु॒ष्टी । वी॒रः ।

जा॒यते । दे॒वका॑मः ।

प्र॒जां । त्वष्टा॑ । वि॒ । स्य॒तु । नाभिं॑ । अ॒स्मे इति॑ । अथ॑ ।

दे॒वानां॑ । अपि॑ । ए॒तु । पा॑यः ॥ ८

पिशंगरूपः सुपर्णवर्णो नानारूपो वा सुभरः शोभनयज्ञः शोभनभरणो वा
वयोधा वयसोऽज्ञस्य धारयिता दाता वा शुष्टी क्षिप्रगुणो वीरो विविधभारयिता
देवकामो देवाः कास्यन्ते येन तादृशः पुत्रो जायते । जायताहुत्यद्यतां त्वष्टुरुत्प-
द्यात् । स च त्वष्टैतज्जानको देवोऽस्मे अस्मभ्यं नाभिं कुलस्यं वंधिकां प्रजां
पुत्रादिरूपां विष्यतु । विडुंचतु । वितरत्वित्यर्थः । अथ अपि च देवानां संवधि
पाथोऽज्ञमथस्मानेत । गच्छतु । अपिः क्रियया वा संवध्यते । गच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

व॒नस्य॑तिर॒वसृ॑जन्नुप॑ स्याद॒ग्निर्ह॒विः सृ॑द्याति प्र॒धोभिः॑ ।

वि॒धा सं॑भक्तं नयतु प्र॒जान॑द्दे॒वेभ्यो॑ दै॒व्यः श॒मितोप॑ ह॒व्यं ॥ १०

व॒नस्य॑तिः । अ॒वसृ॑जन् । उ॒प । स्या॒त् । अ॒ग्निः । ह॒विः ।

सृ॒द्याति॑ । प्र॒ । धोभिः॑ ।

वि॒धा । सं॑भक्तं । नयतु । प्र॒जान॑न् । दे॒वेभ्यः॑ । दै॒व्यः ।

श॒मिता॑ । उ॒प । ह॒व्यं ॥ १०

वनस्पतिर्यूपाभिमन्येतत्तामकोऽग्निरवस्त्वजन् अस्मदीयं कर्मातुजानन् उपा-
 ष्यसनीपे स्थात् । तिष्ठत् । अग्निः पाकाधारीऽग्निश्च हविः पशुरूपं धीभिः
 कर्मभिर्विशेषैः पाकसाधनैः प्रकर्षेण सूदयाति । चारयति । अपाकाधिकपाका-
 दिराहित्येन हविः पचतीत्यर्थः । किंच दैव्यो देवसंवाङ्मन्यधिकरणभूतोऽग्निः
 शमिता हविषः संस्कृतां । यद्वा दैव्यः शमितैतत्तामकोऽग्निः । अग्निर्वै देवानां
 शमितेति श्रूयते । त्रिधा त्रिप्रकाररुपस्तरणावदनाभिचारणौः समस्तं सम्यक्
 सिक्तं हव्यं हविः प्रजानन् विद्वान् नयनप्रकाराभिज्ञः सन् देवेभ्य उपनयत् । सनीपं
 प्रापयत् ॥

॥ अथैकादशी ॥

घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योर्निर्घृते श्रितो घृतस्त्वस्य धाम ।

अनुषधमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यं ॥ ११

घृतं । मिमिक्षे । घृतं । अस्य । योनिः । घृते । श्रितः ।

घृतं । जं इति । अस्य । धाम ।

अनुऽस्वधं । आ । वह । मादयस्व । स्वाहाऽकृतं ।

वृषभ । वक्षि । हव्यं ॥ ११

अस्याग्नेर्घृतमाज्यं मिमिक्षी । सिंचामि । यतोऽस्य घृतं योनिः कारणं ।
 उत्पन्नोऽपि घृते श्रितः । आश्रितः । अस्याग्नेर्घृतमेव धाम तेजः । घृतेन हव्य
 दीयते । इदानीं संबोध्यते । हे अग्ने वृषभ फलस्य वर्धितस्त्वमुषधं प्रतिहविः
 सर्वेष्वपि हविःषु दीयमानेष्ववह देवान् । आहूय तान्मादयस्व । प्रीणय । तत्सर्वं
 स्वाहाकृतं स्वाहाकारेण दत्तं वक्षि । वह ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

ऊवे इति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं । भार्गवः सोमाहुतिनामक ऋषिः । अग्निर्दे-
 वता । विष्टुर्गुणः । ऊवे नव सोमाहुतिर्भार्गवो हेत्यनुक्रमणिका ॥ प्रातर-
 रुपाकाश्विनशस्त्रयोस्तैष्टुभे कंदसीदं । सूवितं च । ऊवे वः सुद्योत्मानं नि होह-
 पदन इति सूक्ते । आ० ४. १३. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

हुवे वः सुद्योत्मानं सुवृत्तिं विश्वामग्निमतिथिं सुप्रयसं ।
 मित्र इव यो दिधिषाय्यो भूदेव आदेवे जने जातवेदाः ॥ १
 हुवे । वः । सुद्योत्मानं । सुवृत्तिं । विश्वां । अग्निं ।
 अतिथिं । सुप्रयसं ।

मित्र इव । यः । दिधिषाय्यः । भूत् । देवः । आदेवे ।
 जने । जातवेदाः ॥ १

दे यजमाना वोऽयुग्मदर्यमग्निं हुवे । आह्वयामि । कीदृशं तं । सुद्योत्मानं
 सुद्युद्योतमानं । सुवृत्तिं सुवर्जितं पापैः शोभनस्तुतिं वा । विश्वां यजमानाना-
 मतिथिमतिथिवत्सदा पूज्यं । सुप्रयसं शोभनहविर्लक्षणं । किंच जातवेदा-
 जातानां वेदिता यो देवोऽग्निर्मित्र इव सखेव आदित्य इव वा दिधिषाय्यो धारयित्वा
 भूत् । भवति । कुलेति उच्यते । आदेवे देवपर्यन्ते जने । मनुष्यप्रभृतिदेवपर्यन्तेषु ।
 तेषां धारकोऽभवदित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इमं विधंतो अपां सधस्थे दितादधुर्भगवो विक्षादयोः ।
 एष विश्वान्यभ्यस्तु भूमा देवानां अग्निररतिजीराश्वः ॥ २
 इमं । विधंतः । अपां । सधस्थे । दिता । अदधुः ।
 सृगवः । विक्षु । आयोः ।

एषः । विश्वानि । अभि । अस्तु । भूमं । देवानां । अग्निः ।
 अरतिः । जीराश्वः ॥ २

इममग्निं विधंतः परिचरंतो ऋगयोऽस्रत्सूर्वे महर्षयोऽपां सप्तस्ये सहस्रा-
नेतरिच आयोमनुष्यस्य यजमानस्य स्वभूतास्तु विष्णु प्रजासृत्विक्षु तेषां मध्ये
च द्विता द्वयोः स्थानाददत्तुः । अधारयन् ॥ दधातेलुङि रूपं ॥ एषोऽग्निर्भूम
भूतात्यर्थं विश्वानि भूतजातान्यस्तद्विरीधीन्यथ्यस्तु । अभिभवतु । स कीदृशः ।
देवानामरतिरीश्वरः । तेषां मध्ये शीघ्रमरणशीलो वासुदेवागं प्रति । तथा जीराश्वः
विप्राश्वः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्निं देवासो मानुषीषु विष्णु प्रियं धुः क्षेयंतो न भित्तं ।

स दीदयदुशतीर्ज्या आ दक्षाव्यो यो दासते दमे आ ॥ ३

अग्निं । देवासः । मानुषीषु । विष्णु । प्रियं । धुः ।

क्षेयंतः । न । भित्तं ।

सः । दीदयत् । उशतीः । जर्ज्याः । आ । दक्षाव्यः । यः ।

दासते । दमे । आ ॥ ३

देवासो देवाः क्षेयंतः स्वर्गे प्रति गच्छंतः संतः पूर्वं मानुषीषु मानुष्यसंबन्धि-
नीषु विष्णु प्रजास्तु प्रियं देवानां प्रीणयितारमग्निं धुः । अघुः स्थापितवतः ।
तत्र दृष्टंतः । क्षेयंतो भित्तं न । रायं प्रति गच्छंतो नरा भित्तं प्रियं स्वखाय
स्रग्दहरत्नार्थं स्थापयन्ति । तद्वत् । स एष देवः स्थापितो योऽग्निर्दासते हविर्दत्त-
यते यजमानाय तदर्थं दमे तदोये यागस्रह आ आहितः स्थापितो दक्षाव्यः समर्प-
यिता दाता वा सोऽग्निरुशतीः कामयमाना जर्ज्या रात्रीः सर्वास्तु रात्रिष्वादी-
दयत् । दीयते सर्वतः । सर्वरात्रीरादीपयति वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अथ रण्वा स्वस्येव पुंष्टः मंहिरित्य हियानस्य दक्षीः ।

वि यो भरिभ्रदोषधीषु जिह्वामत्यो न रथ्यो दोधवीति

वारान् ॥ ४

अस्य । रणा । स्वस्य इव । पुष्टिः । संष्टिः । अस्य ।
हियानस्य । धन्वीः ।

वि । यः । भरिभ्रत् । ओषधीषु । जिह्वा । अलः । न ।
रथ्यः । दोषवीति । वारान् ॥ ४

अस्याग्नेः पुष्टिः शरीरवृद्धौ रणा रमणीया शब्दयुक्ता वा । तत्र दृष्टान्तः
स्वस्य पुष्टिरिव । यथा लोके स्वकीया पुष्टिः स्वस्यै रमणीया भवति । तद्वत्
यद्वास्याग्नेः संवंधिनी पुष्टिर्वा यजमाननिषया रणा तद्वत् । किंच हियानस्य
समृद्धिं गच्छतो व्याप्तुवतो दन्तोः काष्ठान् दिवक्षोर्दग्धुमिच्छोरस्याग्नेः संवर्ति
संदर्शननिषांषोऽपि रणा । योऽग्निरोषधीषु काष्ठेषु जिह्वां ज्वालां । जाले
वचनं । ज्वाला विभरिभ्रत् । अत्यर्थं मिहरति । कंपयतीत्यर्थः ॥ हरतेर्दग्धुर्दग्धु
त्वेन दाधत्यादिषु । पा० ७, ४, ६५ । निपातिताह्वेयडागमः । यद्योगादनिषातः
तत्र दृष्टान्तः । रथ्यो रथाह्वेय्यो न वाजो यथा वारान् दंशवारणसाधनान्वातु
दोषवीति । कंपयति तद्वत् । योऽग्निज्वालाः कंपयति अस्याग्नेः पुष्टौ रणेति ।

॥ अथ पंचमी ॥

आ यत्ने अर्ध्वं वनदः पनंतोऽग्निभग्नो नामिमीत वर्णः ।

स चित्रेण चिकिते रंसु भासा जुजुर्वान् यो मुहुरा युवा भूत् ।

आ । यत् । मे । अर्ध्वं । वनदः । पनंत । उश्चिक्त्वा ।

न । अमिमीत । वर्णः ।

सः । चित्रेण । चिकिते । रंसु । भासा । जुजुर्वान् । यः ।

मुहुरा । आ । युवा । भूत् ॥ ५

यत् यस्यार्ध्वं सहृद्वं मे मम संवंधिनो वनदो वनंतः समन्तारः । यद्वा वन
दोऽवनदो ऋशं शब्दशब्दः स्तोतारः ॥ अवशब्दो ऋशार्थवाची । तत्सुर्वावर्त्त
किप् । अवायोरित्यकारलोपः ॥ आपनंत । समन्तात् स्तुवंति । सोऽग्नि
भग्नोऽसदीयं रूपं कामयमानेभ्य ऋत्विग्भग्नो वर्णं स्यसदृशं रूपं नामिमीत ।

मशब्दार्थः ॥ निर्मिमीते च । स च रंस्तु रमणीयेवाज्यादिहविःषु निमित्तेषु
चित्रेण भासा हिरण्यकनकादिनानवरणंया दीप्या चिकिते । विज्ञायते । किंच
योनिर्जुषुर्वान् जीर्णः सन् ज्वालोपशमे स एव सुद्धः पुनःपुनरा युवा सर्वतो
मिश्रयिता तरुणो बाभूत् । आभवति पुनराज्यादिसंयोगात् ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ यो वना तदृषाणो न भाति वार्णं पथा रथ्येव स्वानीत् ।

कृष्णाध्वा तपू रणचिकेत द्यौरिव स्मयमानो नभोभिः ॥ ६

आ । यः । वना । तदृषाणः । वाः । न । पथा । रथ्याऽद्वय ।

स्वानीत् ।

कृष्णाध्वा । तपूः । रणः । चिकेत । द्यौऽद्वय ।

स्मयमानः । नभःभिः ॥ ६

योऽग्निर्वना यनानि दृक्षसमूहान् तदृषाणो न दृषित इव । त्वरमाण इत्यर्थः ।
आभाति । आभासयति । दहतोत्यर्थः । यद्वा वना वने आभाति । किंच वार्णं
उदकमिव पथा प्रवगेन मार्गेण गच्छति । तद्वत् इतस्ततो गच्छति । रथ्येव रथस्य
षोडश इव स्वानीत् । शब्दयति । यद्वा रथशब्दात् सोडादेशः । यथा रथो
युद्धमार्गेण गच्छन् स्वनति तद्वत् । किंच कृष्णाध्वा कृष्णवर्त्मा तपुस्तापको रणवो
रमणीय एवंभूतः सन् चिकेत । ज्ञायते । प्रकाशत इत्यर्थः । क इव । नभोभिर्नक्षत्रैः
स्मयमानः प्रकाशमानो द्यौरिव द्युलोक इव । यद्वा नभोभिस्तत्तत्प्रदेशविशेषैः
स्मयमानः शोभमानो द्यौरादिय इव । नीलवर्णातरिखचार्यादित्यो यथा ज्ञायते
तद्वत् स्वसंचारेण कृष्णीभूते मार्गे ज्ञायते । प्रकाशयत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स यो व्यस्यादभि दक्षदुर्वी पशुर्नैति स्वयुरगोपाः ।

अग्निः शोचिषां अतसान्यन्नाङ्कृष्णाव्यथिरस्वद्वय भूमः ॥ ७

सः । यः । वि । अखात् । अभि । वक्षत् । उक्ती । पशुः ।
न । एति । स्वयुः । अगोपाः ।

अग्निः । शोचिमान् । अतसानि । उषान् । कणाव्ययिः ।
अस्वदयत् । न । भूम ॥ ७

योऽग्निर्व्यस्यात् । विविधं तिष्ठति । व्याप्नोति विश्वं । तथा योऽग्निर्वी विस्मृतं
पृथिवीं सर्वां । यथाभिदक्षत् । आभिमुख्येन प्रवर्धमानो भवति ॥ उमे की
यच्छब्दयोगाच्च निहत्येते ॥ सोऽग्निः पशुर्न पशुरिव । यथा जातः पशुः सच्छरी
चरति तथा स्वयुः स्वयमेव गच्छन् अगोपा गोपरहितः नियामकवर्जित इत्यर्थः
एति । गच्छति । किं कुर्वन् । शोचिमान् प्रकटदीप्तिः कणाव्ययिः कणवर्षं प्राप
द्गन्धा व्यथकराः कण्टकादयो येन त्वाहशः सन् भूमायधिकमस्वदयत् । आसादयतो
वृक्षगतान् रसान् । अतसानि सततानि नीरसानि वा वा तरुयुष्मादीन्नुत्प
दहन्नेति ॥

॥ अथाऽमी ॥

त ते पूर्वस्यावसो अधौतौ तृतीये विदधे मन्त्रं शंसि ।

अग्ने अग्ने संयद्दीरं वृहंतं क्षुमंतं वाजं स्वपत्यं रयिं दाः ॥ ८

तु । ते । पूर्वस्य । अवसः । अधिऽतौ । तृतीये । विदधे ।
मन्त्रं । शंसि ।

अग्ने इति । अग्ने । संयत्स्वीरं । वृहंतं । क्षुमंतं । वाजं ।

सुऽपत्यं । रयिं । दाः ॥ ८

हे अग्ने ते तव संबंधिनः पूर्वस्य पूर्वं यागसमये कृतस्यावसोऽभिमततं पणस्याधीतौ
स्मरणे सति तत्स्मृत्या तु अद्यापि तृतीये विदधे यागे तृतीयसवने । यथा
प्रातरनुवाकसंबंधिनासाग्नौ योपस्थाश्विनानां मध्येऽन्यतमे तृतीये क्रतौ सव
ननोयं स्तीवं शंसि । अर्शंसि । शस्यतेऽस्माभिः । हे अग्ने त्वं चाग्ने अस्मभ्यं
संयद्दीरं संयतो वीत यस्मिन् त्वाहशं वृषंतं महंतं क्षुमंतं शब्दवतं कीर्तयंतं
याजसुक्तालक्षणमन्नं स्वपत्यं रयिं च दाः । देहि ।

॥ अथ नवमी ॥

तथा यथा गृहसमदासी अग्ने गुहा वत्वंत उपरा अभि धुः ।

सुवीरासो अभिमातिसहः स्मत्स्वरिभ्यो गृणते तद्वयो धाः ॥ ८

तथा । यथा । गृहसमदासः । अग्ने । गुहा । वत्वंतः ।

उपरान् । अभि । स्वरिति स्यः ।

सुवीरासः । अभिमातिसहः । स्मत् । स्वरिभ्यः ।

गृणते । तत् । वयः । धाः ॥ ८

हे अग्ने त्वया रक्षणेन वदंतस्त्वंदसं भजन्ते गृहसमदा ऋषयः । अस्मन्नि
प्रोक्ष्येण वचनं । यथा गुहा गुहायां वर्तमानानुपरान् उपरमणसाधनान्
उपरि उत्कृष्टे वर्तमानान्वा धनविशेषानभिधुः । अभिभवेयुः । स्वाधीनान् कुर्युः ।
यद्वा गृहानुपरान् उपरेऽधिकत्वेन वर्तमानानुपापानभिधुः । अभिभवेयुः । तथा
कुर्वित्यर्थः । कीदृशाः । सुवीरासः । शीमनपुत्राद्युपेताः । अभिमातिसहः । वैरिणां
पापादीनां सोदारः । किंच स्वरिभ्यो मेधाविभ्यो यजमानेभ्यो गृणते ॥ व्यत्यये-
नैकवचनं ॥ शब्दयद्वाः स्तोत्रभ्यः । यद्वा स्वरिभ्यो यजमानेभ्यो गृणते स्तोत्रे च
अत् समत् अतिप्रभूतं तत् तादृशं प्रसिद्धं वयोऽन्नं धाः । वेहि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः ॥

होताजनिष्टेत्यष्टमं पंचमं सूक्तं सोमाहुतैरायमाग्नेयमानुष्टुभं । होताष्टाया-
नुष्टुभमित्यनुक्रातं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिन्तयोराम्नेये क्रतावष्ट पिनिदोगः ।
स्त्रितं च । अग्नया होताजनिष्ट । आ० ४, १३, । इति ॥ चतुर्विंशेऽह्न्यपीदमे-
वाज्यं । चतुर्विंशे होताजनिष्टेत्याज्यं । आ० ७, २, । इति ॥ आभिप्रविके द्विती-
येऽह्नीदमेवाज्यं । द्वितीयस्य चतुर्विंशेनाज्यं । आ० ७, ६, । इत्यतिदिष्टमात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

होताजनिष्ट चेतनः पिता पितृभ्य जतये ।

प्रयच्छं जेन्यं वसु शक्रेम वाजिनो यमं ॥ १

होता । अजनिष्ट । चेतनः । पिता । पितृभ्यः । जतर्ये ।

प्रयत्नं । जेन्यं । वसु । शकेम । वाजिनः । यमं ॥ १

होता होमनिष्पादकश्चेतनश्चेतयितास्तदनुष्ठितस्य पिता पालकोऽस्माद्यज्ञस्य
दैहशोऽग्निरजनिष्ट । उत्पन्नः । किमर्थं । पितृभ्यः पालकोभ्यौ यजमानेभ्यः ॥
पश्ये चतुर्थी ॥ तैषामृतये रक्षणाय च । ययं च वाजिनो हविलक्षणाच्चरन्तः
संतः प्रयत्नं प्रकर्षेण पूज्यं जेन्यं जितव्यं यमं यमयितव्यं वसु धनं शकेम । यज्ञा
भ्याम् लब्धमिति शेषः । यथा वाजिनोऽस्रस्य यमं यमनं कर्तुं शकेम । प्रयत्नं
जेन्यं वसु धनमित्युपमानं । उत्तलक्षणं धनमिव । तद्यथावरोचं यज्ञमुस्तद्वत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ यस्मिन्सप्त रश्मयस्तता यज्ञस्य नेतरि ।

मनुष्वदैव्यमष्टमं पोता विश्वं तदिन्वति ॥ २

आ । यस्मिन् । सप्त । रश्मयः । तताः । यज्ञस्य । नेतरि ।

मनुष्वत् । दैव्यं । अष्टमं । पोता । विश्वं । तत् । इन्वति ॥ २

यज्ञस्य नेतरि यागस्य निर्वाहकौ यक्षिज्ञगो सप्त रश्मयः सप्तसंख्याका रश्मि-
बद्धाग्रा होतृका आतताः । स्वस्वकर्षाभिः सर्वतो व्याप्रा भवन्ति । स पोता
पावको देवानां पोताख्य ऋत्विग्भूपो वाग्निरनुष्ठत् मनुष्यपोहवत् दैव्यं । देवो
यज्ञः । तत्संबन्धस्य सप्तर्षिर्बन्धि तद्विश्वं कर्तव्यजातं सप्तहोतृकैः सप्त स्वयमष्टकः
सन् इन्वति । व्याप्नोति । यद्वा तदित्यस्य लिंगव्यत्ययः । स पोतेति संबन्धः ।
सप्तहोतृकैः सहाष्टमो भूत्वा तद्व्यत्नं निर्वहतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेत तत् ।

परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत् ॥ ३

दधन्वे । वा । यत् । हूँ । अनु । वोचत् । ब्रह्माणिः । वेः ।
जं इतिः । तत् ।

परि । विष्णानि । काव्या । नेमिः । चक्रं । हूँ । अभवत् ॥ ३

पूर्वे मन्त्रे होत्वादिवत् स्वययपि यत् निर्वहतीत्युक्तं । अत्र तु सर्वं तत्तदात्मना
स्थित्वा स्वयमेव निर्वहतीत्याह । वा अथवा ईदमेतं यज्ञस्तु लक्ष्मीकृत्य यज्ञविरा-
दिकं दधन्वे धारयध्वर्वादिरूपः । यानि ब्रह्माणि शस्त्रादीन्यनुवोचत् । अनु-
वक्ति होत्वाविरूपः । अत्र वान्वित्येतद्व्येष्ट्यं । तत्सर्वं नेरु । वेरेव । काययते
जानाति वा स्वययलुहात् । अयमग्निर्षिञ्चानि सर्वाणि काव्यानि । कवयौ
मेधाविन ऋत्विजः तत्सर्वंधीनि कर्माणि पर्यभूवत् । परिभूवति । स्वायत्तानि
करोति । व्याप्नोतीत्यर्थः । व्याप्नो दृष्टान्तः । नेमिः वह्निर्वेष्टनवलयश्चक्रं रथांगं
यथा कात्स्न्येन व्याप्नोति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सा कं हि शुचिना शुचिं प्रशास्ता क्रतुना जनि ।

विद्वान् अस्य व्रता भू वा वया इवानु रोहते ॥ ४

सा कं । हि । शुचिना । शुचिः । प्रशास्ता । क्रतुना । अजनि ।

विद्वान् । अय । व्रता । भू वा । वयाऽऽहूँ । अनु । रोहते ॥ ४

शुचिः स्वयं शोधकः प्रशास्ता देवानां एतन्नामक ऋत्विक् प्रशासिता वा
यज्ञविद्वानां शुचिना क्रतुना शोधकेनाग्निहोत्वादिकर्मणा सा कं हि सहैवाजनि ।
उत्पन्नः । जातमात्र एव शुद्धः सर्वस्य प्रशास्ता च सत्तग्निहोत्वादिनिर्वोदाभवदित्यर्थः ।
अस्याग्नेर्भू वा भू वाणि फलपर्यवसायोनि व्रतानि कर्माणि विद्वान् जानन् यजमानो
यथा इव विस्तृताः शाखा इवानुरोहते । क्रमेणावुतिष्ठति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता अस्य वर्णमायुवो नेष्टुः सन्त धेनवः ।

कुवित्तिस्तुभ्य आ वरं स्वसारो या इदं ययुः ॥ ५

ताः । अ॒थ । व॒र्णः । आ॒यु॒वः । ने॒ष्टुः । स॒च॒न्त । धे॒नवः ।

कु॒वित् । ति॒ष्ठ॒भ्यः । आ । व॒रं । स्व॒सा॒रः । याः । इ॒दं । य॒ज्ञः ॥

या वक्ष्यमाणलक्षणा या अंगुलय इदमनुष्ठेयमानं कर्गं ययुः । प्राप्नुवन्ति । अतुतिष्ठन्ति । ता आयुवो गन्त्यो व्याप्ता धेनवः प्रीणयितव्यः स्वसारः स्वसंसारिण्योऽंगुलयो नेष्टुर्विर्यावितुर्भक्षयितुः शोषयितुः पोषयितुर्नेतृर्वासान्ते । यद्वैतन्नामकऋत्विगूपस्य तिष्ठभ्य आ गार्हपत्यादिसूक्तीनामपि वरं वर्णं कुर्वि बृहन्नत्वः सचन्त । सुवन्ति । परिचरन्ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यदौ मा॒तु॒रु॒प॒ स्व॒सा॒ दृ॒तं भ॒र॒न्त्य॒स्थि॒त ।

तासा॑म॒ध्व॒र्यु॒रा॒ग॒तौ यवो॑ वृ॒ष्टी॒व मो॒द॒ते ॥ ६

यदि॑ । मा॒तुः । उ॒प॒ । स्व॒सा॒ । दृ॒तं । भ॒र॒न्ती । अ॒स्थि॒त ।

तासा॑ । अ॒ध्व॒र्युः । आ॒ग॒तौ । य॒वः । वृ॒ष्टी॒व॒ मो॒द॒ते ॥

यदि यदा मातुः सर्वस्य निर्मातृर्भूम्या वेदिलक्षणायाः स्वसा स्वदस्मानि चूर्णधृतं भरन्ती सत्युपास्थित । उपतिष्ठ दग्निं । एकवचनमविवक्षितं । चूर्णधृत्तं धृतं भरन्त्यस्तिष्ठन्तीत्यर्थः । तदा तासां चूर्णादीनामागतौ यागाय प्राप्तौ यवमध्वर्युरेतन्नामकऋत्विगूपोऽध्वरं कामयमानो वायमग्निर्नोदते । हृष्यति । यो वृष्टीव वृष्ट्या यथा नोदते तद्वत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स्वः स्वा॒य॒ धा॒य॒से कृ॒णु॒तामृ॒त्वि॒ष्ट॒त्वि॒जं ।

स्तोमं॑ य॒ज्ञं चा॒द॒रं व॒नेम॑ र॒रि॒मा य॒यं ॥ ७

स्वः । स्वा॒य॒ । धा॒य॒से । कृ॒णु॒तां । ऋ॒त्वि॒क् । ऋ॒त्वि॒जं ।

स्तोमं॑ । य॒ज्ञं । च । आ॒तु॒ । अ॒रं । व॒नेम॑ । र॒रि॒मा । य॒यं ॥

अथमग्निः स्वः स्वयमेव स्वाय स्वकीयाय धायसे कर्मणे हविषां धारणायाः
 का ऋत्विक् होताजनिष्टेत्यादिनोक्तलक्षणो होतापोटप्रशाखाद्यृत्विग्रूपः सन् ऋत्वि-
 क्त्वात्विज्यं ॥ भावप्रधानोऽयं निर्देशः ॥ देवत्विग्रूपः सन् ऋत्विजं मातृषमात्विज्यं
 कृषुतां । करोतु । वयं च तदनुग्रहात् प्रादनंतरमेव सोमं सोमं वयं च
 तदाश्रयं यागमध्यरमलगत्यर्थं वनेषु । संगजेमहि । ररिष दरेमहि च रुदिः ।
 यद्वा स्तोत्रं वनेषु यज्ञं यज्ञयोग्यं हवी ररिष ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यथा विद्वांश्च अरं करद्विष्वेभ्यो यजतेभ्यः ।

अथमग्ने त्वे अपि यं यज्ञं चक्षमा वयं ॥ ८

यथा । विद्वान् । अरं । करत् । विष्वेभ्यः । यजतेभ्यः ।

अयं । अग्ने । त्वे इति । अपि । यं । यज्ञं । चक्षम । वयं ॥ ८

हे अग्ने विद्वान् त्वन्माहात्म्यमभिज्ञः प्रयोगज्ञो वा यजमानो यथा विष्वेभ्यो
 यजतेभ्यः सर्वेभ्यो यजनीयेभ्यो देवेभ्योऽरं पर्याप्तं करत् कुवात् तथा त्वगनुगृह्णा-
 णेत्यर्थः । ययमपि यं यज्ञं यागविशेषं चक्षम कुर्महे स यागस्त्वे अपि ॥ अपिरेवार्थः ॥
 तवैय त्वत्प्रीत्यर्थः । त्वमेव तस्मात्सं सर्वदेवार्थयागं तत्तदृत्विग्रूपः सन् निर्वहेत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

इमां मे इत्यष्ट्वे पष्ठं सूक्तं सोमाहुत्यार्पमाण्यं आयत्वं । इमां मे गायत्वं
 हीत्युक्तांतं ॥ प्रातरनुवाकाद्विनश्ययोगायत्वे छंदस्यस्य विनियोगः । सूक्तितं
 व । इमां मे अग्ने समिधमिमामिति त्वयाणासुत्तमासुचरेत् । आ० ४, १३, । इति ॥
 अपराह्णिक्यासुत्तमासुत्तमां मे अग्ने समिधमिति तिस्र ऋचस्त्रिरभ्यस्ता नव सामि-
 धेन्यः कृत्वा विनियोक्तव्याः । अथापसदिति खंडे सूक्तितं । इमां मे अग्ने समि-
 धमिमामिति त्र सामिधेन्यः । आ० ३, ८, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमां मे अग्ने समिधमिमामुपसदं वनेः

इमां ऊ पु अघी गिरः ॥ १

इ॒मां । मे । अ॒ग्ने । सं॒ऽद॒धं । इ॒मां । उ॒प॒ऽस॒दं ।

वने॒रिति॑ वनेः ।

इ॒मां । जं॑ इति॑ । सु । अ॒ग्नि॒ । गिरः॑ ॥ १

हे अग्ने गदीयामिमांसाधीयमानां सविधं इमां उपसद उपसदनसाधनामाहुतिः
उपसदाग्ने क्रियमाणां या वनेः । संभजेथाः । तथेमा उ इमा अपि गिरः सुतो
सु सुष्टु अग्नि । षष्ठ्यु ॥

। अथ द्वितीया ॥

अ॒या ते॑ अ॒ग्ने वि॒धेमो॒र्जो॑ न॒पाद॒श्वामि॒ष्टे ।

ए॒ना सू॒क्तेन॑ सु॒जात॑ ॥ २

अ॒या । ते । अ॒ग्ने । वि॒धेम । ज॒र्जोः॑ । न॒पात् । श॒श्वामि॒ष्टे ।

ए॒ना । सु॒उ॒त्तेन॑ । सु॒जातः॑ ॥ २

हे अग्ने ते त्वामयानयाहुत्या विधेम । परिचरेम । हे जर्जो नपात् वसव
मघ्नः तस्य नपातयितर्षा हे अयमिष्टे व्यापकयज्ञ । यद्वा आयु क्रियमाण
कर्माश्व । तदिच्छतीत्यश्वमिष्टिः । संत्वरमाणा ह्युपसदाचरन्ति । ते कर्मभिः सन्
त्वरन्त ते तिष्ठः सामिषेनीरनूच्य तिक्ष्णो देवता अयजन्निति ब्राह्मणं । तादृशान्
ते त्वामयानयाहुत्या विधेम । परिचरेम । तथा हे सुजात शोभनजनन एना एतेन
सूक्तेन स्तोत्रेण प्रीणयेमिति शेषः । यद्वा सुत्युपवृद्धितेन विधेम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं त्वां गो॒र्भिर्गो॒र्वण॑सं द्रवि॒णस्यु॑ द्रवि॒णोदः॑ ।

स॒प॒र्य॑मं स॒प॒र्य॑वः ॥ ३

तं । त्वा । गोः॒ऽभिः । द्रवि॒णस्यु॑ । द्रवि॒णः॒ऽदः॑ ।

स॒प॒र्य॑मं । स॒प॒र्य॑वः ॥ ३

हे द्रविणो दो धनस्य दातरग्ने तं तादृशं गिवंणसं गोभिः स्तुतिभिर्बननीयं
द्रविणस्य हविलक्षणधनेच्छं त्वा त्वां समर्थयः परिचरणकर्तारो ययं गोभिः स्तुतिभिः
सपयेंन । परिचरेम ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स बोधि सूरिर्मघवा वसुपते वसुदावन् ।

युयोध्यः अद्देषांसि ॥ ४

सः । बोधिः । सूरिः । मघऽवा । वसुऽपते । वसुऽदावन् ।

युयोधि । अद्दत् । देषांसि ॥ ४

मघवासवान् सूरिर्षिद्भान् प्रेरको वा स उक्तलक्षणकस्त्वं बोधि । बुध्यसा-
ददीयं स्तीर्त्वं । किंच हे अग्ने देषांसि देष्टुं न स दत्तस्तो युयोधि । वृथक्कुर ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स नो वृष्टिं दिवस्परि स नो वाजं मनवार्णं ।

स न सहस्त्रिणौ रिषः ॥ ५

सः । नः । वृष्टिं । दिवः । परि । सः । नः । वाजं । अनवार्णं ।

सः । नः । सहस्त्रिणौः । रिषः ॥ ५

सः स एवाग्निर्नोऽस्मदर्थं दिवस्परि द्युलोकादंतरिक्षात् ॥ परीति पंचम्यर्षाह-
षादो ॥ वृष्टिं करोतीति च शेषः । स एव नोऽस्मदर्थमनवांणमविचलमनल्पं
वाजं वलं ददातु । तथा सहस्त्रिणोरपरिमितप्रकाराणीषोऽस्त्रानि स एवाग्निर्ददातु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ईडानायाव अवे यविष्ठ दूत नो गिरा ।

यजिष्ठ होतरा गहि ॥ ६

ईडानाय । अवस्थवे । यविष्ठ । दूत । नः । गिरा ।

यजिष्ठ । होतः । आ । गहि ॥ ६

हे यविष्ठ युवत्तम दूत देवानां यज्ञादिस्त्रुचक यजिष्ठातिशयेन यष्टव्यं होतव्यं
नामाह्वातरग्ने नो गिरास्त्रदीयथा सुत्येङ्गानाय पूजयित्वेऽयस्यवे स्वरक्षणमिच्छते
मदर्थमागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अंतर्ह्यग्ने ईयसे विद्वान् जन्मोभयां कवे ।

दूतो जन्मोव मित्राः ॥ ७

अंतः । हि । अग्ने । ईयसे । विद्वान् । जन्म । उभयां । कवे ।

दूतः । जन्माऽद्वय । मित्राः ॥ ७

हे कवे मेधाविद्वान् अंतर्जनानां हृदय ईयते हि । गच्छन्ति जानासि वा ।
हिः स होता सेडु दूयं चिकित्वा अंतरीयस इत्यादिमंत्रांतरप्रसिद्धोतनाथः ।
कीदृशस्त्वं । उभया उभयविधानि जन्म जन्मानि यष्टृणां यजमानानां यष्टव्यानां
देवानां च संबंधीनि विद्वान् जानन् सन् । ईयस इति संबंधः । तत्र दृष्टांतः ।
जन्मो जनेभ्यो हितो मित्रो विशेषेण मित्रेभ्यो हितो दूत इव । स यथा प्रजानो
विचक्षतिज्ञानाय राज्ञा प्रेरितस्तासां मनो जानाति तद्वत् त्वमप्यस्माकमंत-
रीयस इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स विहा आ च पिप्रयो यक्षि चिकित्व आनुषक् ।

आ चास्मिन्सस्ति बर्हिषि ॥ ८

सः । विहान् । आ । च । पिप्रयः । यक्षि । चिकित्वः ।

आनुषक् ।

आ । च । अस्मिन् । सस्ति । बर्हिषि ॥ ८

हे अग्ने स त्वं विद्वान् विशेषाभिज्ञः सन् आ च पिप्रयः । सर्वतोऽस्मान्मुख
च कार्यैः । हे चिकित्वशेतनावन् आनुषक् अनुक्रमेण यक्षि । यज्ञ देवान् ।
आसस्ति । आसीद चास्मिन् स्त्रीर्णे बर्हिषि ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमे सप्तविंशो वर्गः ॥

अष्टं यविष्ठेति षडृचं संप्रभं सूक्तं सोमाहुत्यार्थमाग्नेयं गायत्रं ॥ प्रातरनु-
वाकाश्विनश्स्त्रयोगायत्ने ऊदस्यस्त्र विनियोगः पूर्वसूक्त एवोक्तः ॥ आपणाकर्मन्याधा
विनियुक्ता ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

अष्टं यविष्ठ भारताग्ने द्युमंतमा भर ।

वसो पुरुसृष्टं रयिं ॥ १

अष्टं । यविष्ठ । भारत । अग्ने । द्युमंतं । आ । भर ।

वसो हूति । पुरुसृष्टं । रयिं ॥ १

हे अग्ने यविष्ठ युवत्तन हे भारत । भरता कृत्विजः । तेषां संबंधी भारतः ।
अश्वत्थादिभिर्मथनहविःस्तोत्रादिना व्याप्रियमाणत्वात् । तादृश हे वसो पासक
वाप्त वा एवंरूपाग्ने अष्टमतिप्रशस्तं द्युमंतं होमिमंतं पुरुसृष्टं वल्लभिरयिभिः
सृष्टृणोर्यं रयिगाभर । आहर ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मा नो अरातिरीयत देवस्य मर्त्यस्य च ।

पर्षि तस्यां उत द्विषः ॥ २

मा । नः । अरातिः । दीयत । देवस्य । मर्त्यस्य । च ।

पर्षि । तस्याः । उत । द्विषः ॥ २

हे अग्ने तदनुग्रहाज्जोऽस्मानरातिरदानं शत्रुत्वं । यद्वा ऊदस्यरातिशब्दः शत्रु-
वाची स्त्रीलिंगो भवति । अदाता शत्रुर्भक्षत । पराभवितुं शक्नो ना भूत । मा
विषयोजुयात् । अरातिर्विशेष्यते । देवस्य च मर्त्यस्य च संबंधिनी तैः कारिता ।
उत अपि च तस्या उभयप्रियाया द्विजोऽस्मदरातेः पर्षि । पूरय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वि॒खाः उ॒त त्वया॑ व॒यं धाराः॑ उ॒द॒न्याः इ॒व ।

अ॒तिं गा॒हेम॒हि द्वि॒षः ॥ ४

वि॒खाः । उ॒त । त्वया॑ । व॒यं । धाराः॑ । उ॒द॒न्याः इ॒व ।

अ॒तिं । गा॒हेम॒हि । द्वि॒षः ॥ ३

उत अपि च हे अग्ने वयं त्वदनुग्रहाद्विषा द्विषः सर्वानपि वेष्टुन् उदरा
धारा इव उदकसंबन्धिनीधारा अल्पशुतीरिष त्वनात्मदैवान्यनिरपेक्षेणातिगा
महि । अभिद्रव्य गच्छेम ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शुचिः॑ पा॒वक॑ व॒न्दोऽग्ने॑ वृ॒ह॒द्वि रो॑च॒से ।

त्वं वृ॒तेभि॑राहु॒तः ॥ ४

शुचिः॑ । पा॒वक॑ । व॒न्दोः । अ॒ग्ने॑ । वृ॒ह॒त् । वि॒ । रो॒च॒से ।

त्वं । वृ॒तेभिः॑ । आऽहु॒तः ॥ ४

हे पावक शोधकाग्ने शुचिः शुद्धो वन्दो नमस्कृत्यः सन् बृहत् बृहत् ब्रह्म
यिकं विरोचते । विविधं दीप्यते । यतस्त्वं वृतेभिर्वृतेराहुतः । संसृताभिः
अतो विरोचते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वं नो॑ अ॒सि भा॒रता॒ग्ने॑ व॒शाभि॑रु॒क्षभिः॑ ।

अ॒थाप॑दोभि॒राहु॒तः ॥ ५

त्वं । नः॑ । अ॒सि । भा॒रत॑ । अ॒ग्ने॑ । व॒शाभिः॑ । उ॒क्षभिः॑ ।

अ॒थाऽप॑दीभिः । आऽहु॒तः ॥ ५

हे भारत ऋत्विजां पुत्रस्थानोयाग्ने नोऽस्रदीयस्त्वं वशाभिर्वेद्याभिर्गोभिः
उत्तमिः सेतुभिर्वलीवदैः अष्टापदोभिर्गर्भिणीभिश्चाहुत आराधितोऽसि ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

द्रुवः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः ।

सहसस्युत्रो अद्भुतः ॥ ६

दुःश्रवः । सर्पिः आसुतिः । प्रत्नः । होताः । वरेण्यः ।

सहसः । पुत्रः । अद्भुतः ॥ ६

द्रुवः समिद्रपात्रः सर्पिरासुतिः सर्पिरासूयत आसिच्यते यस्मिन् तादृशः
प्रत्नः पुरातनो होता होमनिष्पादको वरेण्यो वरणीयः सहसस्युत्रः सहसो
बलस्य पुत्रस्थानीयः बलेनोत्पन्नत्वात् । अद्भुत आश्चर्यभूतः । रमणीय इत्यर्थः ।
एवं महाबलवान् अग्निर्गर्भानुजानात्यत्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचमोऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥

वाजयजिर्वेति षडृचमष्टमं सूक्तं । सोमाहुतेर्हंश्वाहुतस्तस्याभवान्मंडलद्रष्टा
मृत्युमद ऋषिः । अग्निर्देवता । हिशब्दाद्वायवी रुद्रः । अंत्यानुष्टुप् । वाजयजि-
र्वांत्यानुष्टुप् वित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुषाकाश्विनश्चरयोऽखृतृतीयस्तत्त्वेनास्योत्तमावर्जितस्य
विनियोग उक्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वाजयजिर्व नू रथान्योगां अग्नेरुपं स्तुहि ।

यशस्तमस्य मीड्हुषः ॥ १

वाजयन्ऽड्वं । नु । रथान् । योगान् । अग्नेः । उपं । स्तुहि ।

यशःस्तमस्य । मीड्हुषः ॥ १

हे अंतरात्सन् तु क्षिप्रमग्नेर्योगानश्वातुपस्तुहि । कीदृशस्याग्नेः । ययसाधु
प्रवक्ष्यशसः ॥ मत्वर्थो लुप्यते ॥ मीडरूपः सेक्तुः फलस्य । ईदृशस्य योगान् स्तुहि
होतरिति या संबोधः । स्तुतौ दृष्टान्तः । वाजयन्त्रिय । अक्षमिच्छन् पुरुष इह ।
सयथाश्चान् गमनाय स्तौति तद्वत् । यदोक्तलक्षणस्याग्नेर्गमनसाधनानुयाय
स्तुहि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यः सुनीयो ददाशुषेऽजुर्यो जरयन्नरिं ।

चारुप्रतीक आहुतः ॥ २

यः । सुनीयः । ददाशुषे । अजुर्यः । जरयन् । अरिं ।

चारुप्रतीकः । आहुतः ॥ २

सुनीयः शोभननयनोऽजुर्योऽजरणीयोऽनभिभाष्यः चारुप्रतीकः शोभनोपक्रमो
मोक्षोऽग्निर्वदाशुषे हविर्हत्तवते यजमानाय तदर्थन्नरिं तस्य यत्नं जरयन्
तावयन् आहुतः । समंतादाराधितो भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

य उ श्रिया दमेष्वा दोषोषसिं प्रशस्यते ।

यस्य व्रतं न मीयते ।

यः । उ । इति । श्रिया । दमेषु । आ । दोषा । उषसि ।

प्रशस्यते ।

यस्य । व्रतं । न । मीयते ॥ ३

योऽग्निर् श्रिया ज्वालया युक्तः सन् दमेषु आ आगत्य दोषा रात्रिषु उषस्यैः
च प्रशस्यते । सूर्यते । यस्याग्नेर्व्रतं कर्म न मीयते । न हिंस्यते न क्षीयते वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ यः स्वर्गं भानुना चित्वा विभात्यर्चिषा ।

अंजानो अजरैरभि ॥ ४

आ । यः । स्वः । न । भानुना । चित्वा । विभाति । अर्चिषा ।

अंजानः । अजरैः । अभि ॥ ४

योऽग्निश्चित्वायनीयो नानावर्णो वाविंषा ज्वालय रश्मिसमूहेनाविभाति ।
सर्वतो भासते । तत्र दृष्टान्तः । स्वर्गं भानुना । किरणैश्च सूर्ये इव । स यथा विभाति
तद्वत् । किं कुर्वन् । अजरैर्नित्यैर्ज्वालासमूहैरभि सर्वतोऽंजानो व्यञ्जयन् प्रकाशयन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अत्रिमनु स्वराज्यमग्निमुक्थानि वष्टुधुः ।

विश्वा अधि त्रियो दधे ॥ ५

अत्रिं । अनु । स्वराज्यं । अग्निं । उक्थानि । वष्टुधुः ।

विश्वाः । अधि । त्रियः । दधे ॥ ५

अत्रिं शत्रूणां ज्ञानां या भक्तं स्वराज्यं स्वयमेव राजमानं स्वराज्यमनु
अभिलक्ष्य वाग्निमुक्थानि शस्त्राणि वष्टुधुः । वर्धयन्ति । स चाग्निर्विष्णुः सयाः
त्रियोऽधि दधे । धारयति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्नेरिंद्रस्य सोमस्य देवानां मूर्तिभिर्वयं ।

अरिंथंतः सचेमह्यभि श्याम पृतन्यतः ॥ ६

अग्नेः । इंद्रस्य । सोमस्य । देवानां । मूर्तिभिः । वयं ।

अरिंथंतः । सचेमहि । अभि । श्याम । पृतन्यतः ॥ ६

अरिष्यंतः केनाप्यहिंक्ष्यमाना वयमग्नौ रिंदस्य सोमस्य देवानामन्वेषामथूतिषी
 रक्षणाभिः सचेमहि । युक्ता भवेम । तथा रक्षायुक्ता वयं घृतन्यतः घृतनाशात्
 इच्छतः शत्रुनभिष्याम । अभिभवेम ॥ घृतनाशब्दात्काचि कव्यध्वरघृतनक्षति
 लोप इत्यवर्णलोपः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पंचम एकोनविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुणार्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्य-
 मुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
 द्वितीयाष्टके पंचमोऽध्याय सनाप्तः ॥

॥ श्रोगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

नि होतेति पठुं न वमं सूक्तं गृह्यमदस्यापि नि होतेत्यनुक्रांतत्वात् । अनुक्तत्वात्
विष्टुप् । संडलादिपरिभाषयाग्निदेवता ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरग्नौ ये क्रतौ
त्रैष्टुभे अदस्यस्य विनियोगः । अथैतस्या इति खंडे सूत्रितं । नि होता होतृपदन
इति सूक्ते । आ० ४, १३, । इति ॥ अग्निप्रणयन आद्ये ऋचौ विनियुक्ते । पंचम्यां
पौर्णमास्यामिति खंडे सूत्रितं । नि होता होतृपदन इति द्वे । आ० २, १७, ॥

॥ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा ॥

नि होता होतृपदने विद्वानस्त्वेषो दीदिवं असदत् सुदक्षः ।

अदध्वव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रं भर शुचिजिह्वो अग्निः ॥ १

नि । होता । होतृपदने । विद्वानः । त्वेषः । दीदिवान् ।

असदत् । सुदक्षः ।

अदध्वव्रतप्रमतिः । वसिष्ठः । सहस्रं भरः । शुचिजिह्वः ।

अग्निः ॥ १

गृह्यमदः स्तौति । होता देवानामाह्वाता विद्वानो विद्वान् त्वेषः प्रवृज्यो दीदिवान्
दीप्यमानः सुदक्षः शोभनबलोऽदध्वव्रतप्रमतिः । अदध्वान्यहिंसितानि व्रतानि
कर्माणि यस्याः सादध्वव्रता प्रमतिः प्रकृष्टा बुद्धिर्यस्य स तथोक्तः । वसिष्ठः सर्वस्य
वासयितृतमः ॥ वासयतेस्तृजंतस्तेष्वनि रूपं ॥ सहस्रं भरः सहस्रस्थानेकविधस्य
भर्ता । गिहरणेन नानाविधरूपस्य धारक इत्यर्थः । यदा सहस्रस्य सर्वस्य भर्ता ।
तथा च वाजसनेयं । सर्वं वै सहस्रं सर्वं भर इत्येव तदाहति । शुचिजिह्वः ।

शुचिर्दीप्ता जिह्वा ज्वाला यस्य स तथोक्तः एवं धूतोऽग्निर्होतृपदने । हीतात्
सीदतीति होतृपदनमुत्तरा वेदी ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥ तत्र न्यसदत् । नितरां
सीदत् ॥ उक्तार्थे ब्राह्मणं । नि होता होतृपदने विदान इत्यग्निर्वै देवानां होता
तस्यैतहोतृपदनं यदुत्तरवेदीनाभिस्त्वेषो दीदिषां असदत्सुदत्त इत्यासन्नो हि स
तर्हि भवत्यद्वयप्रमतिर्वसिष्ठ इत्यग्निर्वै देवानां वसिष्ठः सहस्रं भरः शुचिर्जिह्वा
अग्निरित्येषा ह वा अस्य सहस्रं भरता यदेनमेकं संतं बद्ध्वा विहरंतीति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं दूतस्त्वमं नः परस्यास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता ।

अग्ने' तोकस्य' नस्तने' तनूनामप्र'युच्छन्दीदं' बोधि गोपाः ॥ २

त्वं । दूतः । त्वं । अं इति । नः ॥ परः ऽपाः । त्वं । वस्यः ।

आ । वृषभ । प्रणेता ।

अग्ने' । तोकस्य' । नः । तने' । तनूनां । अप्र'युच्छन् । दीदं' ।

बोधि । गोपाः ॥ २

हे वृषभ अभिसतफलवर्षक हे अग्ने त्वं दूतोऽरुदीये यज्ञे देवाह्वानार्थं दूतो
भव । त्वसु त्वमेव नोऽस्त्राकं परस्या आभङ्गाः पारयिता पाता च भव । किंच त्वं
पश्यो वसुनो धनस्य आ प्रणेतास्त्रदभिमुख्येन प्रापयिषा भव । अप्रयुच्छन्
अप्रमाद्यन् । दीद्यान् ॥ हीदयतिर्दीप्तिकर्मा ॥ शोभमानः । त्वं नोऽस्त्राकं तोकस्य
पुत्रस्य तने । तनोति विस्तारयति कुलमिति तनः पौत्रः । तस्मिन् अरुदीयानां
तनूनां गोपा गोपायिता । तथा च ब्राह्मणं । अग्निर्वै देवानां गोपा अग्निमेतत्सर्वतो
गोप्यारं परिदत्त आत्मने च यजमानाय चेति । तादृशस्त्वं च गोपायिता भवाभोति
बोधि । बुध्यस्व ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विधेम ते परमे जन्मं व्रग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे' ।

यन्मा' शुने' रुदारि' था यजे तं प्र त्वे हवींषि' जुहुरे समिडे ॥ ३

विधेम । ते । परमे । जज्ञन् । अग्ने । विधेम । स्तोमैः ।

अग्ने । सधःस्थी ।

यज्ञात् । योनैः । उत्सृजारिष । यज्ञे । तं । प्र । त्वे हृति ।

हवीर्वि । जुहुरे । संस्पृष्टे ॥ ३

हे अग्ने परम उत्सृष्टे जज्ञन् । जायते प्रादुर्भूतमिति जज्ञन्स्वानं योः ।
तामिन् द्युलोकेश्वरिणाय ते त्वयं विधेम । स्तुतिभिः परिचरेम । अग्ने द्युलोक-
दधस्तने सधस्थेऽन्तरिक्षे स्थिताय त्वयं स्तोमैः स्तोत्रैर्विधेम । परिचरेम ।
यज्ञाद्योनेः पृथिवीरूपावधानात् तत्सुदारिष उन्नतोऽग्नि प्रादुर्भूतोऽसि तं पृथिवी-
प्रदेशं यजे । पूजयामि । तव हि समिद्धे समिद्धिः समिधायामे त्वमि हविमि
पुरोडाशादीनि प्रजुहुरे । अध्वर्वादयः प्रजुह्वति ॥ चोहोतेकिंठि रूपं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्ने यज्ञस्व हवीषा यजोवाञ्छुष्टी देणमभि गृणीहि

राधः ।

त्वं ह्यसि रयिपती रवीणां त्वं शुक्रस्य वचंसो मनोता ॥ ४

अग्ने । यज्ञस्व । हविषां । यजोवान् । शुष्टी । देण । अभि ।

गृणीहि । राधः ।

त्वं । हि । असि । रयिपतिः । रवीणां । त्वं । शुक्रस्य ।

वचंसः । मनोता ॥ ४

हे अग्ने यजोवान् यष्टु तमस्व हविषाभ्यर्च्येन यजस्व । देवान् संयोजय । देवं
देवं राधोऽन्नं शुष्टी ॥ शुष्टीति विप्रनाम ॥ विप्रमभिगृणीहि । देवानां पुत्रान्
खादुत्तरमिदं खादुत्तरमिति ब्रूहि । यद्वा शुष्टी विप्रकारी त्वं देवं देवं राती
धनमभिगृणीहि । अन्नमभिगृह्येन ब्रूहि । प्रयच्छेत्तयः । दानसागर्थ्यं दक्षयति ।

त्वं रयीणां धनानां मध्ये रथिपतिरुत्तमस्य धनस्य पतिरसि हि । यद्वा रथोणां
रथोपतिरित्येको रथिषद्धोऽनुवादः । त्वं शुक्रस्य 'दोषस्य वचसोऽज्ञदीयस्य
स्तोत्रस्य मनोता प्रज्ञाता भवसि । यद्वा मानयिता ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उभयं ते न क्षीयते वसव्यं दिवेदिवे जायमानस्य दक्ष ।

हवि क्षमंतं जरितारं मग्ने हवि पतिं स्वपत्यस्य रायः ॥ ५

उभयं । ते । न । क्षीयते । वसव्यं । दिवेऽदिवे ।

जायमानस्य । दक्ष ।

हवि । क्षुमंतं । जरितारं । अग्ने । हवि । पतिं ।

पतिं । सुऽपत्यस्य । रायः ॥ ५

दक्ष दर्शनीय हे अग्ने दिवेदिवे प्रतिदिनमग्निहोत्रकाले जायमानस्य ते तपोभवं
वसव्यं दिव्यं भौषं च वसु ॥ वस्त्रादित्वात्पार्थिको यत्प्रत्ययः । पा० ५, ४, ३०, ४, ४
मादृशसुभयं वसु न क्षीयते । न क्षीयते । अस्थोभयविधधनसङ्गावे संतवषः
त्वं ह्यग्ने दिव्यस्य राजसि त्वं पार्थिवस्येत्यत्रोक्तः । अतस्त्वं जरितारं तव स्तोत्रं
कुर्वाणमिमं यजमानं क्षुमंतमक्षवंतं वा हवि । कुरु । किंच स्वपत्यस्य शोभन-
पत्ययुक्तस्य रायो धनस्य पतिं स्वामिनं कुरु ॥

साकमेधे पर्वणि पूर्वैद्युरसुसवनं तिस्र इष्टयः कर्तव्याः । प्रथमायामग्ने रणे-
कपतः सैनानीकेनेति याज्या । तथा ततः साकमेधा इति खंडे सूक्तितं । सैन-
नीकेन सुविद्वो अस्मे । आ० २, १८ । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते षष्ठी

सैनानीकेन सुविद्वो अस्मे यद्वा देवां आयजिष्ठः स्वसिः ।

अद्वो गोपा उत नः परस्या अग्ने द्युमदुत रेवद्दिदीहि ॥ ६

सः । ए॒नाः । अ॒नी॒केन । सु॒वि॒द॒वः । अ॒ग्ने इ॒ति ।

य॒ष्टा । दे॒वान् । आ॒य॒जि॒ष्ठः । स्व॒स्ति ।

अ॒द॒धः । गो॒पाः । उ॒त । नः । प॒र॒ऽपः । अ॒ग्ने ।

दु॒स॒त् । उ॒त । दे॒व॒त् । दि॒दी॒हि ॥ ७

हे अग्ने स तादृशस्त्वमेमानेनानोकेन युक्तसं सुविदवः सुप्रतिष्ठः सुधनो वाक्ने अस्माकं भव । देवाभ्यष्टा देवानां हविःप्रदानेन पूजक आयजिष्ठो मष्टृत-
नोदधः केनाप्यतिरुक्तो गोपा देवानां गोपायिता । उत अपि च नोऽस्माकं
परसा दुरितेभ्यः पारयिता पाता च त्वं दुसत् कान्तियुक्तं उत अपि च देवत्
धनयुक्तं यथा भवति तथा स्वस्ति दिदीहि । क्षेमेण सर्वतो दिदीहि । क्षेमेण
सर्वतो दीप्यस्व ॥

॥ इति द्वितीयस्य सष्ठे प्रथमो वर्गः ॥

जोह्व इति षडृचं दशमं सूक्तं गात्रं वदं लेटु भगान्मेवं जोह्व इत्यनुक्रांतत्वात् ।
सूक्तमिनियोगः पूर्णं स होक्तः ॥

॥ अथ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

जो॒ह्वी॒ अ॒ग्निः । प्र॒थ॒मः । पि॒ते॒व॒इ॒ष्ट॒दे॒ म॒नु॒षा॒ य॒त्स॒मि॒ष्टः ।

श्रि॒यं॒ व॒सा॒नी॒ अ॒मृतो॒ वि॒चि॒ता॒ म॒रु॒जे॒न्यः॒ अ॒व॒स्य॑ । स॒ वा॒जी ॥ १

जो॒ह्वः । अ॒ग्निः । प्र॒थ॒मः । पि॒ता॒ऽद्व॒ष्ट॒ इ॒ष्टः । प॒दे ।

म॒नु॒षा॒ । य॒त् । सं॒ऽद्व॒ष्टः ।

श्रि॒यं॒ । व॒सा॒नः । अ॒मृतः॒ । वि॒चि॒ताः । म॒रु॒जे॒न्यः ।

अ॒व॒स्यः॒ । सः । वा॒जी ॥ १

जोह्वः सर्वैर्यज्ञं ह्यातव्यो होतव्यो वा ॥ हवते जुहोतेषां रूपं ॥ तादृशः
प्रथमः । अग्निर्वै देवानामयम इत्यान्त्रानात् । सुखो योऽग्निः । यद् यदेष्ट इदायाः
पद उत्तरवेद्यात्मके स्थाने मनुषा मनुष्येण अजमानेन समिद्धः सोऽग्निः पितेव देवानां

रुद्रिः प्रपश्येन पावको भवति । अथ दीप्तिं वसान आच्छादयन् अस्ततो अरण्य-
धर्मरहितो विचेता विविधप्रज्ञः अवस्थः । अत्र इत्यस्य नाम । तस्मै हितः । वासो
वसनात् । सोऽग्निर्वर्ज्येन्द्रः सर्वैः परितरणीयो भवति ॥ यद्भुगंतात्वेन्द्रप्रत्ययः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अ॒या अ॒ग्नि॒स्त्व॒भा॒नु॒र्हवँ॒ मे॒ वि॒ष्वा॒भि॒र्गी॒र्भिर॒स्तो वि॒चे॒ताः ।

श्ला॒वा रथं॑ व॒हतो॒ रोहि॑ता वो॒ता रु॒षाहं॑ च॒क्रो वि॒ष्टः॑ ॥ २

अ॒याः । अ॒ग्निः । त्व॒भा॒नुः । हवँ॑ । मे॒ । वि॒ष्वा॒भिः ।

गीः॒भिः । अ॒स्तः॑ । वि॒चे॒ताः ।

श्ला॒वा । रथं॑ । व॒हतः॑ । रोहि॑ता । वा । उ॒त । अ॒रु॒षा ।

च॒ह । च॒क्रो । वि॒ष्टः॑ ॥ २

अस्ततो अरण्यधर्मरहितो विचेता विविधप्रज्ञश्चित्रभासुर्विचित्रदीप्तिपायनी-
रुद्रिणा सोऽग्निर्विष्वाभिर्गीर्भिरस्तो विचेताः स्तुतिसाधनमूतैः सर्वैर्वाक्यैः क्रियमाणं मे नम
हं करोमि अयाः । शृणोतु । तस्मान्ने रथं श्लावा श्लाववर्णावन्तौ वहतः । वा
अग्निना रोहिता रोहिद्वर्णावन्तौ रथं वहतः । रोहिद्वर्णयोरश्वयोः श्लावादिवर्ण-
परिच्छेदः स्पष्टया भवति । विष्टो नानाख्यायेषु विहृतचक्रो । अतिभिरकारि
उत ॥ करोतेः कर्मणि लिट् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उ॒त्ता॒नाया॑म॒ज॒नयन्॑ सु॒सू॒तं॑ सु॒व॒द॒ग्निः॑ प॒रु॒षे॒शा॒सु ग॒र्भः॑ ।

शि॒रि॒काया॑ं पि॒द॒क्त॒ना म॒ही॒भि॒रप॑री॒ततो॒ वस॑ति प्र॒चे॒ताः ॥ १

उ॒त्ता॒नाया॑ । अ॒ज॒नयन्॑ । सु॒सू॒तं॑ । सु॒व॒त् । अ॒ग्निः ।

पु॒रु॒षे॒शा॒सु । ग॒र्भः॑ ।

शि॒रि॒काया॑ । वि॒त् । अ॒क्त॒ना । म॒हः॑भिः । अ॒प॑रि॒त॒तः ।

व॒स॒ति । प्र॒चे॒ता ॥ २

उत्तानाया उत्तानयथायामरण्यां सुपूतमग्निहोत्रार्थं कृष्टुं प्रेरितरग्निरुज्जनयन् ।
 अघ्न्यादय उदपादयन् । सोऽग्निः पुरूपेण ख । पेश इति रूपनाम । बहुरूपा-
 खोपधीषु गर्भा सुवत् । अंतर्वर्तमानतया गर्भ इव भवेत् ॥ भवतेर्लिङ्गं रूपं ॥
 शिरिणायां । शीर्यतेऽस्यां भूतानीति शिरिणा रात्रिः । तस्यामप्यज्ञाना । अंशगाः-
 दक्षुक्तमः । तेन तन्मसापरीकृतोऽसृष्टः अत एव महोभिस्तेजोभियुक्तः प्रचेतः
 प्रकटप्रज्ञः सन् वसति । दीपमानो वर्तते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जिघर्ष्यग्निं हविषा घृतेन प्रतिक्षयंतं सुदनानि विश्वा ।

पृथुं तिरश्चा वयसा बृहंतं व्यचिष्टमक्षैः रभसं दृशानं ॥ ४

जिघर्षि । अग्निं । हविषा । घृतेन । प्रतिक्षयंतं ।

सुदनानि । विश्वा ।

पृथुं । तिरश्चा । वयसा । बृहंतं । व्यचिष्टं । अक्षैः । रभसं ।

दृशानं ॥ ४

विश्वा सर्वाणि सुवनानि प्रविक्षयंतं वैश्वानरात्मनाधितिष्ठंतं पृथुं जहांतं
 तिरश्चा सर्वतः प्रवर्तमानेन वयसा पेशसा बृहंतं प्रहङ्गमक्षैर्विर्लक्ष्यैष्यच्चिष्टं
 व्याप्तं रभसं बलवतं दृशानमेवंगुणवत्तया दृश्यमानमग्निं पुरोडाशादिलक्षणेन
 हविषा घृतेन च जिघर्षि ॥ प्रति ह्येष सर्वास्त्रि भूतानि ह्येति पृथुं तिरश्चा वयसा
 घृतेन बृहंतं व्यचिष्टमक्षै रभसं दृशानमित्यवकाशमन्तमसैरक्षादं दीपमानमित्ये-
 तदा विश्वत इत्या सर्वतः प्रत्यक्षं भूतोमीत्येतदरक्षेत्येष्टय नेन मनसं भुपेते-
 त्येतत्पर्यञ्चोरिति पर्यञ्चोरित्येष स्पृष्टमक्षैः अग्निर्नाभिस्तृण इति न ह्येष मृचेत
 दीपमानो भवतीति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ विश्वतः प्रत्यक्षं जिघर्ष्यरक्षसा मनसा तज्जुपेत ।

मय्यञ्चोः स्पृष्टमक्षैः अग्निर्नाभिस्तृण तन्मादजसुराणः ॥ ५

आ । वि॒श्वतः । प्र॒त्यं च॑ । जि॒घर्मि॑ । अ॒रक्ष॑सा । मन॑सा ।

मन॑सा । तत् । जु॒धेत॑ ।

मयि॑ऽअग्नीः । स्पृ॒ष्टवत्॑ऽवर्षः॑ । अ॒ग्निः । न । अ॒भिऽसृ॒ष्टे ।

तत्त्वा॑ । ज॒हृ॒राणः॑ ॥ ५

विश्वतः सर्षत् व्याप्स वर्तमानं प्रत्यं च वक्षं प्रत्यागच्छन्तमग्निं येन हतेनाजिघर्षि
आसिंषामि । अरक्षसा बाधकरश्चितेन मनसा स्तोत्रेण सृष्ट तदास्यं जुधेत । अना
सेवेत । त्वं अग्नीः । जघैर्भर्तुः अयणीयो भजनीयः स्पृष्टव्यद्वयः । यादृशं वर्षं यमपातः
स्पृष्टयति तादृशवर्णोपेतः । तन्वा तेजसा जर्भुराणः पूर्यमाणोऽग्निनाभिहरे ।
अतितेजस्वितयाभिर्मर्शनीयो न भवति ॥ अभिपूर्वान्मृशेः कृत्वाये कोन्प्रत्ययः ॥

॥ अथ घष्ठी ॥

ज्ञे॒या भा॒गं स॑ह॒सानो॒ वरे॑य॒ त्वाद्दू॑तासो मनु॒वद॑देम ।

अ॒नू॒नम॒ग्निं जु॒ह्वा॑ व॒च॒स्या म॑धु॒ष्टृचं॑ धन॒सा जो॑हवीमि ॥ ६

ज्ञे॒याः । भा॒गं । स॑ह॒सानः । वरे॑य॒ । त्वाद्दू॑तासः ।

मनु॑वत् । वदेम ।

अ॒नू॒नं । अ॒ग्निं । जु॒ह्वा॑ । व॒च॒स्या । म॑धु॒ष्टृचं॑ । धन॒साः ।

जो॒हवीमि॑ ॥ ६

वरेण । वारयत्यनेन शतू निति परं तेजः । तेन सहसानः शतू नभिभवतु तं
भागं भजनीयं स्तोत्रं ज्ञेयाः । जानीहि ॥ आशीर्लिङि वान्यस्य संयोगदे ।
पा० ६, ४, ६८ । इत्येत्वं ॥ त्वादूतासः । त्वं दूतो येषामसि ते त्वादूतासः । वा
त्वया प्रेरिता वयं मधुष्टृ मधुरिव वदेम । स्तोत्रं ब्रूयामः । जुह्वा । ह्यतेऽस्यासिति
जुह्वंस्वाला पातृमिशेषो वा । तयानूनं संपूर्यं मधुष्टृचं मधुना कर्नफलेन यजनानं
संयोजयन्तमग्निं धनवा धनस्य संभक्ताहं वचस्या स्तुतिकामनया जोहवीमि ।
आह्वयामि ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे द्वितीयो वगः ॥

शुभी हवमित्येकविंशत्युच्यतेकादशं सूक्तं गार्त्तमदं । अत्रातुक्रमणिका शुभि
सैकैर्दं विराटस्थानसूतेऽत्यामिति । विराटस्थाना त्रिष्टुप् । तत्तद्वचनमनुक्रमणिका-
सूक्तं । नवको वैराजस्यैष्टुभश्च द्वौ वा वैराजौ नवकस्यैष्टुभश्च विराटस्थानेति ।
अथ्या त्रिष्टुप् विशेषस्तुक्तायादिङ्गो देवता ॥ एष्टुभश्च चतुर्थेऽनि नस्तत्तृतीयस्य
इष्टुभो निमित्ताने । तत्तदेदं तृतीयं सूक्तं । चतुर्थेऽहोति सङ्गे सूक्तितं शुभी
इष्टमिष्टं मत्वा इदं इति मत्तत्तृतीयं । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ अथ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

शुभी हवमिन्द्र मा रिषयः स्याम ते दावने वसूनां ।

इमा हि त्वाभ्यूर्जो वर्धयति वसुधवः सिधवो न चरंतः ॥ १

शुधि । हव । इन्द्र । मा । रिषयः । स्याम । ते । दावने ।

वसूनां ।

इमाः । हि । त्वां । अभ्यूर्जः । वर्धयति । वसुधवः । सिधवः ।

न । चरंतः ॥ १

मत्तमद सौति । हे इन्द्र मे हव नदीवमिदं सोमं शुभि शृणु । मा रिषयः ।
मा हिंसीः । इदमहं न साधीय इति मा मिराकारीः ॥ इन्द्रस्यैष्टुभस्युर्बृण्वति
रिषयतीति निपातितः ॥ वयं ते नव वसूनां दावने दानाय स्याम । पात्रभूता
भवेम । इमा अस्माभिर्दत्तानि वसूधवो दातृयंजनस्य धममिच्छन्ति ॥ अहंसि
परेष्टायां कथम् ॥ तादृशानि चरंतः सवतः विधव इव हतचरणोपिताभ्यूर्जो
इष्टिषण्यन्त्यज्ञानि त्वां वर्धयन्ति हि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सुजो महीरिन्द्र या अपिन्वः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वोः ।

अमर्त्यं चिदात्तं मन्यमानस्योभिनदुक्थैर्वाष्टधानः ॥ २

सुजः । महीः । इंद्र । याः । अविन्वः । परिस्थिताः ।

अहिना । मूर । पूर्वीः ।

अमर्त्यं । चित् । दासं । मन्वमानं । अव । अभिनत् ।

उकथैः । वृधानः ॥ २

मूर श्वरूपां हिंसकं चे इंद्र या अपोऽपिन्वः । अवर्धयः । पूर्वीः प्रभुता
अहिना मेघेन हृत्तेण वा परिस्थिताः । अविच्छिता आक्रांताः । ततस्त्वं तदा
सकाशात् कर्षीर्षुतीरपः सुजः । व्यसृजः । उकथैः शस्त्रैर्वावृधानो वर्धमाना
दासं सर्वस्वोपपद्यितारममर्त्यं चित् अरण्यवर्गरहितमेवात्मानं मन्वमानं तस्मात्
वाभिनत् । अवाङ्मुखं यथा भवति तथा ॥ जिहिर विदारणे । खडि सिपि ह्यं ।

॥ अथ तृतीया ॥

उकथेष्विन्नु मूर येषु चाकन्स्तोमेष्विंद्र रुद्रियेषु च ।

तुभ्येदेता यासु मंदसानः प्र वायवे सिस्त्रते न शुभ्राः ॥ २

उकथेषु । इत् । मु । मूर । येषु । चाकन् । स्तोमेषु ।

इंद्र । रुद्रियेषु । च ।

तुभ्ये । इत् । एताः । यासु । मंदसानः । प्र । वायवे ।

सिस्त्रते । न । शुभ्राः ॥ ३

हे मूरेंद्र येपूकथेषु होत्रादिभिः क्रियमाणेषु शस्त्रेषु रुद्रियेषु । स्मिन्नु
तस्माद्वनभूतेषु । यद्वा रुद्राः स्तोतारः । तत्कृतेषु उद्गातृणां स्तोमेषु च तं चिं
चाकन् । सुतोः कामयसे ॥ कसतेः कनतेर्वा यङ्कुकि रूपं ॥ यासु स्तोत्ररूपास्तु
रूपास्तुतिषु मंदसानो हृष्यन् भवन्ति ता एताः शुभ्रा दोषयानाः सुतो
वायवेऽप्यदोयं यज्ञं प्रत्यागच्छते तुभ्येत् तुभ्येव प्रसिस्त्रते । त्वदर्थमेव प्रसरति ।
न संप्रत्यर्थे । ता कपुना रूयस्व ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शुभ्रं नु ते शुभ्रं वर्धयंतः शुभ्रं वज्रं बाह्वोर्दधानाः ।

शुभ्रस्त्वमिंद्र वावृधानः अस्मे दासीर्विशः सूर्येण सहाः ॥ ४

शुभ्रं । नु । ते । शुभ्रं । वर्धयंतः । शुभ्रं । वज्रं । बाह्वोः ।

दधानाः ।

शुभ्रः । त्वं । इंद्र । ववृधानः । अस्मे इति । दासीः । विशः ।

सूर्ये । सहाः ॥ ४

हे इंद्र ते तव शुभ्रं शोभनं शुभ्रं वलं स्तोत्रैर्वर्धयंतः शुभ्रं दीप्तं वज्रमायुधं
तु विप्रं तव बाह्वोर्दधाना निदधानाः स्तूयमानो ह्येन्द्रोऽसुरवधाय वज्रमादत्त
इतोऽयंरूपेणायुधं निदधाना भवामः । वावृधानः स्तोत्रैर्वर्धमानः शुभ्रस्तेजसा
युक्तस्त्वमस्मे अस्मावां दासीरुपक्षपयित्रीर्विश आसुरीः प्रजाः सूर्येण सह
प्रेरकेण । आयुधं हि प्रेरयति त्वं युध्यस्वेति । एवंरूपेण बाह्वोर्निहितेन वज्रेण सहाः
प्रभिमव ॥ संहतेर्व्यत्ययेन लिङि परस्मैपदं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

गुहां हितं गूढं गुडहमप्सुपीवृतं मायिनं क्षियंतं ।

उतो अपो द्यां तस्तम्बांसमहन्निहिं मूर वीर्येण ॥ ५

गुहां । हितं । गूढं । गुडहं । अप्सु । अपिष्टृतं ।

मायिनं । क्षियंतं ।

उतो इति । अपः । द्यां । तस्तम्बांसं । अहन् । अहिं ।

मूर । वीर्येण ॥ ५

हे अरे इ गुहा गुहायां हितं निहितं अत एव गुह्यमप्रकाश्यं गूढं गूढ-
पोदृतं तिरोहितं । अत्रैकस्मिन्निरोधानरूपेऽर्थे पुनरुक्त्यास्तिरोधानभूयस्तप्रति-
पादनपराः अभ्यासे हि भूषानर्थो भवति । यद्याहो दर्शनोयाहो दर्शनीयेति ।
तादृशं मायिनं मायाविनमसुरं क्षियंतं निवसंतं उतो अपि चापो द्यां दिवं च
तत्तत्त्वांसं स्वसामर्थ्येन संभवतं द्रव्यभूतमहिमसुरं मेघं वा वीर्येण सागर्थभूतेन
वज्रेणाहन् । इतवानसि ॥ इतं हिंसागतोरित्यस्य लङि रूपं ॥

॥ इति द्वितीयस्य ऋषे हृतीयोऽवर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स्तवा सु तं इंद्र पूर्या महान्तं स्तवाम नूतना कृतानि ।

स्तवा वज्रं बाह्णोरुशंतं स्तवा हरी सूर्यस्य केतु ॥ ६

स्तवं । सु । तं । इंद्र । पूर्या । महानि । कृत । स्तवाम ।

नूतना । कृतानि ।

स्तवं । वज्रं । बाह्णोः । रुशंतं । स्तवं । हरी इति । सूर्यस्य ।

केतु इति ॥ ६

हे इंद्र पूर्यां पूरातनानि षष्ठानि अर्हन्ति ते तव कर्माणि तु क्षिप्रं कृतानि ।
स्तवाम । अत अपि च नूतनाधमातनानि कृतानि कर्माणि स्तवाम । बाहो-
रुशंतं दीक्षमानं वज्रं स्तव । स्तवाम । किंच सूर्यस्य सुप्तु प्रेरकस्य सुवीर्यस्य वा
सूर्यात्मनो वेन्द्रस्य केतु प्रज्ञापको हरी एतस्मान्मावस्यौ स्तव । स्तवाम ॥ इत्यु-
क्तौ । तिष्ठन्ति तिष्ठो भवन्तीत्युत्तरपञ्चमवचनस्य मध्यमैकवचनादेशः । ननु
लङ्क्षोति यपो वृगभावः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

हरी सु तं इंद्र वाजयंता वृत्तश्रुतं स्वारमस्वार्थं ।

वि संमना भूमिरप्रविशारंस्त पर्वतश्चिस्तरिथन् ॥ ७

हरी इति । तु । ते । इन्द्र । वाजयन्ता । दृतश्चुतं । स्वारं ।

अस्त्राष्टां ।

वि । समना । भूमिः । अप्रथित । अरंस्त । पर्वतः । चित् ।

सरिष्यन् ॥ ७

हे इन्द्र वाजयन्ता वेगं कुर्वन्तो ॥ सत्करोतीति णिच् ॥ ते तव हरी एतज्ज्ञान-
कायश्चो दृतश्चुतं दृतस्योदकस्य व्यापयितारं स्वारं देवध्वनिं तु क्षिप्रमस्त्राष्टां ॥
सरतिः शब्दकर्ता । पाकं पचतीतिषदेकधातोरनुवादः । लङि रूपं ॥ समना
समस्यला यद्वासमना सर्वतो व्यप्रथित । गर्जनं श्रुत्वा मनोपरि दृष्टिर्भवतीति
प्रथिताभूत् । तथा पर्वतश्चित् जेवोऽपि सरिष्यन् वर्षणार्थमितस्ततो गमिष्यन्
वरंस्त । अरमत ॥ रमतेर्लुङि रूपं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नि पर्वतः सावप्रयुच्छन् मातृभिर्वावधानो अक्रान् ।

दूरे पारे वाणीं वर्धयन्त दूरेषितां धमनिं प्रथयन् ॥ ८

नि । पर्वतः । साहि । अप्रयच्छन् । सं । मातृभिः ।

वावधानः । अक्रान् ।

दूरे । पारे । वाणीं । वर्धयन्तः । दूरेषितां । धमनिं ।

प्रथयन् । नि ॥ ८

अप्रयच्छन् अप्रमाद्यन् वर्षणं सावधानः पर्वतो जेषो निषावि । नभसि
निभस्य आसीत् । मातृभिरङ्गिमांश्चमिकाभिर्वाग्भिषी संवावधानः सह शब्दं
कुवाणोऽक्रान् । अक्रमोत् । इतस्ततः संचारमकरोत् ॥ क्रमतेर्लुङि यच्छब्दं बन्द-
सीति विकरणस्य लुक् ॥ दूरे पारेऽतिदूरेऽन्तरिक्षे स्थितां वाणीं माथगिकां
वाचं वर्धयन्तः स्तोत्रैः समृद्धां कुर्वन्तः स्तोतारो मरुतो वर्धयितानिद्रेण प्रेरिता
धमनिं शब्दं कुवाणां तां वाचं नितरां प्रथयन् । अप्रथयन् ॥

॥ अथ भवमी ॥

इंद्रो महां सिंधुमाशयानं मायाविनं वृत्रमस्तुरनिः ।

अरंजेतां रोदसी भियाने कनिक्रदतो वृणो अस्य वज्रात् ॥ ९

इंद्रः । महां । सिंधुः । आशयानं । मायाविनं । वृत्रं ।

अस्तुरत् । निः ।

अरंजेतां । रोदसी इति । भियाने इति । कनिक्रदतः ।

वृणोः । अस्य । वज्रात् ॥ ९

वलवानिंद्रो महां सिंधुः । खंदत इतस्ततः संचरतीति सिंधुर्मेघः । तमाशयानं
तमधिष्टाय शयानं मायाविनं वृत्रमस्तुरं । यद्वा सिंधुरुदकं । तदधिष्ठाय शयानं
वृत्रं । वृणोत्याकाशमिति वृत्रो मेघः । तं निरस्तुरत् । निरहन् । वृणो वर्षवस्तु-
स्तेद्रस्य कनिक्रदतः शब्दं कुर्वाणाद्वज्राद्धियाने भयं प्राप्ते रोदसी द्यावापृथिव्या-
रंजेतां । अरंजेतां ॥ दाधातिर्दधतीत्यादिना कनिक्रदत् शब्दो निपातितः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अरोरवीवृणो अस्य वज्रोऽमानुषं यस्मानुषो निजूर्वीत् ।

नि मायिनो दानवस्य माया अपादयत्पिवावत्सुतस्य ॥ १०

अरोरवीत् । वृणोः । अस्य । वज्रः । अमानुषं । यत् ।

मानुषः । निजूर्वीत् ।

नि । मायिनः । दानवस्य । मायाः । अपादयत् ।

पिवावत्सुतस्य ॥ १०

दृष्ट्वाः कामानां वर्षकस्यैन्द्रस्य वज्रोऽरोरवीत् । भर्षं शब्दमकरोत् । कदेत्यपे-
क्षायामाह । यद्यदा अमासुषं मनुष्याणां रक्षितं । यद्वा मासुषोऽहं न भवामीत्येवं
मनुमानं तमसुरं मासुषो मनुष्याणां हितकारी यद्वा मतिमाननिद्रो निजूर्वीत् ।
नितरां हिंसात् । जिघांसतीत्यर्थः ॥ जूर्वतेर्हिंसाकर्मणो छेदि रूपं ॥ सुतस्या-
भिषुतं सोमं पिवान् पोतवान् मायिनो मायापिनो दानवस्य । दातुर्नाम वृत्रमाता
दातुः शय इत्यादिषु दृष्टव्यात् । तस्याः पुत्रस्य वृत्रस्य माया वचनानि न्यपादयत् ।
न्यपातयत् । ववाधेति यावत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथैतस्मिन्भूक्त एकादशी ॥

पिवापिवेदिन्द्र शूर सोमं मंदंतु त्वा मंदिनः सुतासः ।

पृणंतस्ते कुक्षी वर्धयंतित्या सुतः पौर इंद्रमाव ॥ ११

पिवापिव । इत् । इंद्र । शूर । सोमं । मंदंतु । त्वा ।

मंदिनः । सुतासः ।

पृणंतः । ते । कुक्षी इति । वर्धयंतु । इत्या । सुतः । पौरः ।

इंद्र । आव ॥ ११

शूर वलवन् हे इंद्र पिव पिवेत् । अभिषुतमिसं सोमं पिवैव । आदराद्येषा
कोशा । मंदिनो मदकराः सुतास्तेऽभिषुताः सोमास्त्वा मदंतु । त्वां मदयंतु ॥
मदि स्तुत्यादिषु । व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ ते सोमास्ते तव कुक्षी उदरस्थोभो पाश्र्वौ
पृणंतः पूरयंतः संतस्त्वां वर्धयंतु । इत्यानेन प्रकारेण पौर उदरपूरकः सुतोऽभि-
षुतः सोम इद्रं त्वामाव । तर्पयंतु ॥ अवतेस्तर्पणार्थस्य लिटि रूपं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वे इन्द्रायभूम विप्रा धियं वनेम ऋतया सपंतः ।

अवत्यवी धीमहि प्रशस्तिं सद्यस्ते रायो दावने स्ताम ॥ १२

त्वे इति । इंद्र । अग्नि । अभूभ । विप्राः । धियं । वनेम ।

ऋतऽया । संपंतः ।

अवस्यवः । धीमहि । प्रशस्तिं । सद्यः । ते । रावः ।

धावने । स्याम ॥ १२

हे इंद्र विप्रा मेवाविनो वयं त्वे त्वयि त्वष्टृदयेऽभूभ । अपि सानुनयप्रभे
नतंते । ते तत्त्व ऋदये किं वतामह इति । ऋतया । ऋतं कर्मफलं । तत्कामनया
संपंतस्तां परिचरणाख्येन कर्मणा स्मृशंतो वयं धियं त्वदुद्देशेन क्रियमाणं कर्म
वनेम । संभोजेमहि ॥ वन पण्य संभक्तौ । आशीलिंछि लिङ्गप्राग्विच्छित्यष्टप्रत्ययः ॥
किंच अवस्यवस्त्वत्तो रक्षणमिच्छुंतः प्रशस्तिं । शक्तिः शंसनं । प्रकृतशंसनं शोभं
धीमहि । त्वयि निदधीमहि । तत्तत्त्वे त्वदीयस्य रावो धनस्य दापने दानात्
पावभूताः सद्यः स्याम । इदानीं भवेम ॥

॥ अथ तयोदशी ॥

स्याम ते तं इंद्र ये तं अती अवस्यव उर्जं वर्धयंतः ।

शस्तिंतमं यं चाकनाम देवास्ते रयिं रांसि वीरवंतं ॥ ११

स्याम । ते । ते । इंद्र । ये । ते । अती । अवस्यवः ।

उर्जं । वर्धयंतः ।

शस्तिन्तमं । यं । चाकनाम । देव । अस्ते इति । रयिं ।

रांसि । वीरवंतं ॥ ११

हे इंद्र ते तयोती अत्या प्रणयनेन ॥ अवतेः प्राप्तस्य क्लिनि रूपं ॥ येते
तवावस्यवो रक्षाकामा उर्जं हविलंक्षणमच्च वर्धयंतो भवन्ति ते तव वर्धते
स्याम । त्वदवीना भवेम । देव द्योतमान हे इंद्र शस्तिंतमं दानभागायार्तया
बलवत्तमं बद्धा यामूणां शोषयित्तमं यं रयिं चाकनाम । कामयामहे ॥ जनतेः
कांत्यर्थस्य लङ्गुगतस्य खोटि रुपं ॥ वीरवंतं पुत्रपौत्रैः सहितं तादृशं रविपते
अस्मर्थं रांसि । देहि ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

रा॒सि॒ क्ष॒यं॒ रा॒सि॒ मि॒त्र॒म॒ग्ने॒ रा॒सि॒ श॒र्धं॒ इ॒न्द्र॒ मा॒रु॒तं॒ नः॒ ।

स॒जोष॑सो॒ ये च॑ म॒न्द॒सा॒नाः॒ प्र॒ वा॒य॒वः॒ पा॒त्य॒ग्र॒णी॒तिं ॥ १४

रा॒सि॒ । क्ष॒यं॒ । रा॒सि॒ । मि॒त्रं॒ । अ॒ग्ने॒ इति॑ । रा॒सि॒ ।

श॒र्धं॒ । इ॒न्द्र॒ । मा॒रु॒तं॒ । नः॒ ।

स॒जोष॑सः । ये । च । म॒न्द॒सा॒नाः । प्र । वा॒य॒वः ।

पा॒ति । अ॒ग्र॒णी॒तिं ॥ १४

हे इन्द्र क्षयं । शिर्यन्ति निषसंत्यवेति क्षयो गृह्यं । तदक्षयं रासि । देहि ।
तथा मित्रं सखायमग्ने अक्षयं रासि ॥ वाक्यभेदादनिवातः ॥ मारुतं मरुतां
देविषां सर्वधि शर्धं पशुं नोऽक्षयं रासि । एतेन मरुतामप्यागमनं प्राच्यते ।
वे भक्तः सजोषसः सह प्रीयमाणा मर्दतो नोदमाना वायवो वसुं प्रति गन्तारः
संतोऽप्यणीतिमग्ने नीयमानं सोमं प्रणीति । प्रवर्षेण पिबन्ति तेषां शर्धं इति
समन्वयः । यद्वा ये च वायवोऽग्ने नीयमानं सोमं पिबन्ति तेषां वायूनां वसुं
रासि ॥ वायव इति पूजायां बहुवचनं । वायुर्हि सोमस्यापपातेति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अ॒न्वि॒तु॒ येषु॑ म॒न्द॒सा॒नस्तृ॒प॒त्सोमं॑ पा॒हि॒ द्र॒ष्टादि॑न्द्र ।

अ॒स्मान्स्तु॑ पृ॒ष्ट्वा तं॒रु॒ताव॑र्धयो द्यां॒ ब॒ह॒द्भि॒र॒कः ॥ १५

अ॒न्तं॒ । इ॒त् । तु॒ । येषु॑ । म॒न्द॒सा॒नः । तृ॒प॒त् । सो॒मं॒ । पा॒हि॒ ।

द्र॒ष्टात् । इ॒न्द्र॒ ।

अ॒स्मान् । तु॒ । पृ॒ष्ट्वा । तं॒ । तं॒रु॒त॒ । अ॒व॑र्धयः । द्यां॒ ।

ब॒ह॒द्भिः॒ । अ॒कैः॑ ॥ १५

हे इन्द्र येषु तव सहायभूतेषु भरतु मंदसानो भाद्यान्भवसि ते भरतो न किं
 व्यंल । सोमं भक्षयंल । इत् एवार्थे । द्रक्ष्यत् ॥ दंष्टतेरिदं रूपं ॥ आत्मानं दृष्ट्विष्ये
 त्वं हृत्पत् तर्पयंतमिभं सोमं पाहि । पिव । तरुव शत्रूणां हिंसक हे इन्द्र वृद्धिर्वा
 लवङ्गिरकैरर्चनीयैर्मरुद्भिः सहितस्त्व । आ इति चार्थे । तेनास्मान् त्वां च स कुरु
 श्वस्य पशुपुत्रादिभिरस्मान् अस्मत्पालनेन च दिवसवर्धयः । यद्वा येषु सोमो
 मंदसानो मोदसानो भवसि ते सोमा व्यंल । त्वां गच्छंल । अथ पूर्ववत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

वृहंत इन्द्र ये ते तत्त्वोक्थेभिर्वा सुभ्रमाविवासान् ।

सृणानासो बर्हिः पस्त्यावस्वोता इदिंश्च वाजमगमत् ॥ १६

वृहंतः । इत् । नु । ये । ते । तत्त्व । उक्थेभिः । वा ।

सुभ्रं । आविवासान् ।

सृणानासः । बर्हिः । पस्त्यावत् । त्वाऽजताः । इत् । इदं ।

वाजं । अगमन् ॥ १६

तरुव आपङ्गिस्तारकं हे इन्द्र ये पुमांसः सुभ्रं सुखकरं त्वाभ्यर्थ्यैः शस्त्रैरावि-
 वासान् । परिचरेयुः ॥ विवासतेर्लेखङ्गागमः ॥ त एव पुमांसो नु क्षिप्रमविवासेन
 वृहंतो मह्यतो भवन्तीति पूरणः । किंच बर्हिः सृणानासो वेद्यां बर्हिराच्छादयतो
 ये त्वां परिचरन्ति ते त्वोता इत् त्वया रक्षिताः संत एव पस्त्यावत् गृहसक्तिं
 वाजमगमन् । गच्छन्ति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उग्रेष्विबुभ्रुर मंदसानस्त्रिकं द्रकेषु पाहि सोममिन्द्र ।

प्रदोषुवक्ष्मश्वेषु प्रीणानो याहि हरिभ्यां सुतस्य पीतिं ॥ १७

उग्रेषु । इत् । तु । मूर । मंदसानः । त्रिऽकंदुकेषु ।

पाहि । सोमं । इन्द्र ।

प्रदाधुवत् । श्मश्रुषु । प्रीणानः । याहि । हरिऽभ्यां ।

सुतयं । पीतिं ॥ १७

हे मूर बलवन्निद्र उग्रेषु बलस्रोतयश्च वत्सु त्रिकंदुकेषु ज्योतिर्गौराय-
रित्तेतपामकेष्वाभिपुष्टिकेष्वाहःसु मंदसानो हृष्यन् सोमं पाहि । त्रि । ततः
प्रीणानः सोमपानेन प्रीतो भवन् श्मश्रुषु विप्रं सोमं प्रदोषुवत् ॥ धूमं कंपने ।
बहुगुंतस्य यतरि रूपं ॥ पुनःपुनर्धुत्वन् सुतस्याभिपुष्टस्य पीतिं पानमदृश्य
हरिभ्यामभ्यां युक्तः सन् याहि । गच्छ ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

धिष्वा श्वः मूर येन हृदमवाभिन्नाममौर्णवाभं ।

अपाटणोऽव्योतिरार्याय नि संव्यतः सादि दस्यंरिन्द्र ॥ १८

धिष्व । श्वः । मूर । येन । हृदं । अवऽअभिन्नत् । दानुं ।

मौर्णवाभं ।

अप । अपाटणोः । व्योतिः । आर्याय । नि । संव्यतः । सादि ।

दस्युः । इन्द्र ॥ १८

मूर हे इन्द्र श्वस्तादृशं बलं धिष्व । धारय दधातेर्लोठि बहुलं कंदसीति
यपी शुक् । कंदस्युभयथेति वा स आहं धातृकत्वादिडागमः ॥ येन बलेन दानुं
दानोः पुनं हृदमौर्णवाभं । ऊर्णनाभिः कीटविशेष और्णवाभ इत्युच्यते । तस्मिन्ना-
वाभिन्नत् । विवेदिष्य । यद्वा और्णं ऊर्णनाभिः । तदानं तत्पुटश्चमित्यर्थः । ततस्तपो-
रूपस्य हननादर्याय कर्मणासनुष्ठाने जनाय कुत्साय राजपंथे वा व्योतिः प्रकाशक-
मादित्यमपाटणोः उज्जाटितवानसि । दस्युः कर्मणासुपक्षपयिता स हृदः सख्यम-
साव सव्यपाश्च निषादि । त्वया नितरां सचो बाधितो वर्तते ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

सनेम ये तं जतिभिस्तरंतो विश्वाः स्पृध आर्धेण दस्यून् ।

अस्मभ्यं तत्त्वाद् विश्वरूपमरंधयः साख्यं विताय ॥ १८

सनेम । ये । ते । जतिभिः । तरंतः । विश्वाः । स्पृधः ।

आर्धेण । दस्यून् ।

अस्मभ्यं । तत् । त्वाद् । विश्वरूपं । अरंधयः । साख्यं ।

विताय ॥ १८

सनेम नागपुराणान् संभजेम ये ते तवोतिभिः पालनैर्विश्वाः स्पृधः स्पर्धमानाः
सर्वा विश्वस्तरंतो हिंसंतः तथार्थेणार्थभावेन दस्यून्पक्षपथितृन् हिंसंतो भवति ।
तदस्मभ्यं वशमानाय । किं तत् तदाह । त्वाद् त्वष्टुः सुतं विश्वरूपमेतच्च-
मक्षकसुरमरंधयः ॥ रथतिर्विशगमने ॥ वशमानयः । यद्वा तमसुरमवधीः ॥ ए
हिंसासंराज्योः । रक्षिजभोरचोति सुम् ॥ इन्द्रस्वाङ्गमवधीदित्ययमर्थस्तैत्तिरीये
विश्वरूपो वै त्वाद् इत्यत्र संहता प्रबंधेन प्रपंचितः । किंच साख्यं सखिभा-
खाशुपालनाय विताय नष्टपथे वशमानयः । यद्वा सनेम ते वयं प्रवृत्ता भवेम वे
वयं तव रक्षाभिः स्पर्धमानाः प्रजा दस्यून् तरंतोऽतिक्रांसंतो भवेम ॥ सनेमेति
वृत्त्यर्थं आद्युदात्तः । यथा सनेम भित्तावरुणा सनंत इति । सकर्मकयेत् मथो-
दात्तः । सनेम वाजं तवेति । तरंतः । तृणवनतरणयोः । शतरि रूपं । संज्ञा-
वचनयेदंतीदात्तः । यथा तरंत इव संहनेति ।

॥ अथ विंशी ॥

अस्य सुवानस्य मंदिनांस्तस्य न्यबुद्धं वाटधानो अंसः ।

अवर्तयस्यो न चक्रं भिनदलमिन्द्रो अंगिरस्वान् ॥ १०

अथ । सुवानस्य । मंदिनः । वितस्य । नि । अर्बुदं ।

वृषधानः । अस्तरित्यस्तः ।

अवर्तयत् । सूर्य । न । चक्रं । भिनत् । बलं । इन्द्रः ।

अंगिरस्वान् ॥ २०

मंदिनोऽस्य मदकरमिषं सुवानस्य सुतपतस्तितस्य तीर्णमगच्छस्य बह्वर्षेण
वृषधानः सोमेन वर्धमान इन्द्रोऽर्बुदं । अंबुनि ददातीत्यर्बुदो मेघः । अस्तस्वारस्य
रेकम्बुदसः । यद्वा नामैतत् अर्बुदाख्यमसुरं न्यस्तः ॥ सृष्टिंसायामित्यस्य लङि
तिपि वज्रलं ब्रह्मसोति विकरणस्य लुक् । गुणे कृते हलङ्गादिना तिलोपः ॥
नितरामवधीत् । महान्तं चिद्वर्दं निष्कामीः पदेत्यादिष्वर्बुदवधः स्पष्टशक्तः ।
किं च अंगिरस्वान् अंगिरोभिः सहित इन्द्रोऽवर्तयत् । असुरहननार्थं वज्रमभ्रा-
मयत् । सूर्यो न । यथा सूर्यश्चक्रं भ्रामयति तद्वत् । यद्वा यस्मादसुराङ्गिया सूर्यः
स्वकीयं रथचक्रं नावर्तयत् । निषेधार्थोऽत्र नकारः । वर्तयितुं नाशकत्वं तं बलं
पणोनां प्रभुमसुरं भिनत् । वज्रेणाभिनत् । यद्वा द्विचक्रो हि पूर्वं सूर्यस्य रथः ।
तस्यैकं चक्रमिन्द्रेणापहृतं । सूर्य इति सुपां सुबुगिति षष्ठ्येकवचनस्य लुः ।
सूर्यस्य संवध्यपहृतं तदेकं चक्रमवर्तयत् । रक्षोहननार्थमभ्रामयत् । तेन चक्रेण
बलमभिनञ्च । नयार्थे ॥

अहर्गणेषु साध्यं दिनसयनेषु तायमानरूपेण च्छावाकस्याहरहः शस्यसंज्ञक-
मभितष्टेवेति सूक्तं । नूनं सा त इत्येषा तस्यांते शंसनीया । सूक्तितं च । नूनं
सा त इत्यंत उत्तमं । आ० ७. ४. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते एकविंशी ॥

नून सा ते प्रति वरं जरित्वे दुह्यीयद्दिन्द्र दक्षिणा मधोनौ ।

शिद्धां स्तोतव्यो मातिं घग्मगो नो तृहदं देम विदधे

सुवीराः ॥ २१

वृत् । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्वे । दुष्कीयत् । इन्द्र ।

दक्षिणा । मघोनी ।

मिच्छ । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

इहत् । वदेम । निदधे । सुवीराः ॥ २१ ॥

ये इन्द्र वा दक्षिणा दत्तसुत्थाङ्गनं करोतीति दक्षिणा स्तोत्रभ्यो देवा ते तद्वर्ग-
जिनी मघोनी धनवती जरित्वे स्तोत्रे वरं अष्टसभिसतयर्थं वृत् प्रतिदुष्कीयत् ।
इदानीं प्रतिदोग्धि । संपादयतीत्यर्थः । तादृशी दक्षिणं स्तोत्रभ्योऽसभ्यं मिच्छ ।
प्रपच्छ । किं च यतो भजनीयस्त्वं माति धक् ॥ दहेदानीत्यर्थं सुद्धिं भवे वदेम-
दिना हर्षुक् ॥ नोऽस्मानतिक्रयान्येभ्यो दक्षिणां मा दाः । प्रथमसभ्यं दत्ता
पश्चादन्त्येभ्यो दीयतामित्यर्थः । यद्वा नोऽस्याकं कामान् वा धक् । वा धात्रीः ।
अपेक्षितफलदानेन पूरयेत्यर्थः । सुवीराः शोभनपुत्रपौत्राः संतो वरं निद-
धेऽभिजिज्ञे वृष्टत् प्रभूतं स्तोत्रं वदेम । त्वास्तुद्विष्ट्य अवाप्त ॥ अत्र सा ते प्रति-
दुष्कीयतीति प्रकृत्य वीरो वीरयत्यमितान् भेतेषां स्थाप्यतिक्रमणो वीरवर्तव्यं तं
निदधत्तुसंभयं । नि० १, ७ ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे षष्ठो वगः ॥

॥ इति गार्ग्यसदभङ्गखे प्रथमोऽनुवाकः ॥

द्वितीयेऽनुवाक एकादश सूक्तानि । तत्र यो जात इति पञ्चदशर्थं प्रथमं सूक्तं
गार्ग्यसदं त्वैष्टुमैष्टं ॥ संसवे निष्कोवत्ये निविदानीयस्य पुरस्तादो जात एवेति
यंस्तेत् । यदि पर्यायानिति खंडे सूक्तितं । यो जात एवेति निष्कोवत्ये । आ० १, १ ।
इति ॥ आभिप्लविके तृतीयेऽहनि निष्कोवत्ये यो जात एवेति निविदानीयं ।
सूक्तितं च । तृतीयस्य त्वयंसा यो जात एवेति मध्यंदिनः । आ० ७, ७ । इति ॥
विश्वजिति भाष्यंदिनसवने सैत्वावरुणः स्वशस्त्रे प्राक्षतात्सूक्तात्पूर्वं यो जात इति
सामसूक्तं यंस्तेत् । विश्वजितोऽग्निं नर इति खंडे सूक्तितं । सत्वासदासो यो जात
एवाभूरेक इति सामसूक्तानि । आ० ८, ८ । इति ॥ अग्निष्टु निष्कोवत्ये निविद-
नमिदं । स्येनाजिरानामिति खंडे सूक्तितं । तिष्ठा हरी इति यो जात एवेति
मध्यंदिनः । आ० ८, ८ । इति ॥ गृष्टाव्रते निष्कोवत्ये यो जात एवेति सूक्तं । इह
इति खंडे सूक्तितं । वने न वा नो न्यधाति वाकन् यो जात एव प्रथमो मनसात् ।

ए० आ० प. १३. इति । अनेतिहासो बृद्धेनतायाऽहः । संवृत्त तपसात्मनमैर्
विभ्रन्तश्चतुः । अष्टस्यत उद्धतं दिवि च व्योजि चेष च ॥ तमिंद्र इति मत्या
तु दैत्यो भीमपराक्रमी । अनेच चक्षुरिथोभौ सायुधावभिप्रेतः ॥ विदित्वा स
तयोर्भावमपि पापं धिक्कीर्णतोः । यो जात इति सूक्तेन कर्माग्यैर्द्राग्यकीर्तयत् ॥
अन्ये त्वन्यथा मर्ययन्ति । पुरा किलेंद्रादयो वैत्ययज्ञं समाकम्पुः । नृत्सुमदोऽपि
तत्रागत्य सदस्यासीत् । दैत्याश्चेंद्रजिघांसया तत्र समागमन् । तान् दृष्ट्वा निर्ज-
गामेंद्रो यज्ञाद्भृत्समदाकृतिः । स च नृत्सुमदो वैत्येन पूजितो यज्ञवाटाक्षिरगच्छत् ।
निर्गच्छंतं तस्मिं दृष्ट्वा अयमेवेंद्र इति मन्थमानास्समसुराः परिवव्रुः । नाह-
मिंद्रस्तुच्छः किंत्वेवंगुणोपेतः स इत्यनेने सूक्तेन तान्प्रत्युवाच ॥ अपरे त्वेवं कथ-
यन्ति । नृत्सुमदस्य यज्ञे प्रविष्टमेकाकिनमिंद्रं ज्ञात्वासुराः परिवव्रुः । स इंद्रो
नृत्सुमदरूपेण यज्ञवाटाक्षिरं खर्गं जगाम । ततोसुराः इंद्रो विलंघित इत्यं-
तःप्रविश्य नृत्सुमदं दृष्ट्वापूर्वमेव नृत्सुमदो गतः अयं त्विंद्रोऽस्मद्व्याद्भृत्समद-
रूपास्त इति तंजगच्छुः । स तान् नाहमिंद्रोऽयमित्यनेन सूक्तेन प्रत्युवाच । अयमे-
वाधो महाभारते प्रपंचितः ॥

॥ तत्रैषा सूक्ते प्रथमा ॥

यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्कृतं पयभूषत् ।

यस्य शुभाद्रोदसी अभ्यसेतां नृगणस्य मङ्गा स जनास इंद्रः ॥ १

यः । जातः । एव । प्रथमः । मनस्वान् । देवः । देवान् ।

कृतं ना । पयःभूषत् ।

यस्य । शुभात् । रोदसी इति । अभ्यसेतां । नृगणस्य ।

मङ्गा । सः । जनासः । इंद्रः ॥ १

नृत्सुमदो ब्रूते । जनासो जना हे असुराः यो जात एव जायमान एव सन्
प्रथमो देवानां प्रधानभूतो मनस्वान् मनस्विनामयगण्यो देवो द्योतमानः सन्
कृतना इत्यवधादिलक्षणेन सूक्तीयेन कर्मणा देवान् सर्वान्यागदेवान्पयभूषत् ।
रथकत्वेन पयभूषत् ॥ भूयं अलंकारे भूषादिः । लङ्ङि रूपं ॥ मङ्गा सर्वानस्याम्-
वान्पयभूषत् पयभूषत् । अत्यक्रामस् ॥ अस्मिन्पक्षे भवतेत्यलंकारः कः । श्रुतः

कितीतौट्प्रतिषेधः ॥ यस्मैद्रस्य शुभात् शरीरात् वलात् रोदसी द्यावापृथिव्या-
वभ्यसेतां । अविभीतां ॥ भ्यस भये । अनुदात्तेत् । भ्यस भयवेपनयोरिति नैरुक्ताः ।
नि० १, १७ ॥ अभ्यसेतामवेपेतां वा । तथा च संवांतरं । इमे चित्तव ननां
वेपेते भियसा मही इति । नृमूणस्य सेनालक्षणस्य वलस्य मङ्गा महत्त्वेन पुनः
स इन्द्रो नाहमिति ॥ अत्र निरुक्तं । यो जात एव प्रथमो जगत्सी देवो देवान्मृतानां
कर्मणा पर्यभवत्ययुष्टह्लात्पर्यक्षदयक्रामदिति वा यस्य वलाद्यावापृथिव्यावपि-
भीतां नृमूणस्य मङ्गा वलस्य महत्त्वेन स जनास इन्द्र इत्युपेहं दायस्य प्रीतिभक्त्या
ख्यातसंयुक्ता । नि० १०, १० । इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यः पृथिवीं व्यथमानामहं हृद्यः पर्वताप्रकुपितान् अरम्णात् ।

यो अंतरिक्षं विममे वरीयो यो द्यामस्तम्भात् जनास इन्द्रः ।

यः । पृथिवीं । व्यथमानां । अहं हत् । यः । पर्वतान् ।

प्रकुपितान् । अरम्णात् ।

यः । अंतरिक्षं । विममे । वरीयः । यः । द्यां । अस्तम्भात् ।

सः । जनासः । इन्द्रः ॥ २

हे जनाः य इन्द्रो व्यथमानां चलन्तीं पृथिवीमहं हत् । शर्करादिभिर्द्वामकरोत् ॥
दृष्ट दृष्टि दृष्टौ ॥ यस्य प्रकुपितान् इतस्तत्स्थलितान्पक्षयुक्तान्पर्वतानरम्णात् ।
नियमितवात् । खे खे स्थाने स्थापितवान् ॥ अरम्णात् रक्ष प्रीडायां । अंतर्भि-
तयर्थस्य व्यत्ययेन आप्रत्ययः ॥ यच्च वरीय उरुतमन्तरिक्षं विममे । निममे ।
विस्तीर्णं चकारेत्यर्थः । यस्य द्यां दिवमस्तम्भात् । स्तम्भनिरुद्धामकरोत् ॥ स
रोधन इति सौत्वो धातुः ॥ स एवेन्द्रो नाहमिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यो हत्वाहिमरिणाक्षत सिंघून्यो ना उदाजदपधा वलस्य ।

यो अश्वानोरंतरग्निं जजान संवृक्षमल्लु स जनास इन्द्रः ।

यः । चत्वा । अहिं । अरिणात् । सप्त । सिंधून् । यः । गाः ।

उत्साजत् । अपधा । वलस्य ।

यः । अश्विनोः । अंतः । अग्निं । जजानं । सं । वृक् ।

सप्तसं । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ३

योऽहिं मेघं चत्वा मेघहननं कृत्वा सप्त सर्पणशीलाः सिंधून् रुंदनशीला
अपोरिणात् । प्रैरयत् । यद्वा सप्त गंगायुधनाद्या सुख्या नदीररिणात् ॥ रीङ्
अपणे क्रादिः ॥ यच्च वलस्य वलनामस्यासुरस्यापधा तत्कर्तृकान्निरोधान्निरुद्धा
गा उदाजत् । निरगमयत् ॥ अपधा । अपपूर्वाद्धातेरातथोपसर्गे । पा० ३, ३,
१०६ । इति भावेऽङ्प्रत्ययः । सुपां सुहुगिति पंचम्या आकारः ॥ यच्चाश्विनोः ।
अश्वनुते व्याप्नोत्यंतरेक्षमित्यपक्षा सेषः । अत्यंतस्मदुरूपयोरंतर्मध्ये वैद्युतमग्निं
जजान । खलादयामास । यच्च सप्तसं । संभवयंति योद्धृणामायुंपीति सप्तदः
पंचामाः । तेषु संवृक् भवति ॥ वृणक्तेहिंसार्पणं किमि रूपं ॥ स इंद्रो नाहमिति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

येनेमा विश्वा चवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः ।

शस्त्रीव यो जिगीवां लक्ष्मादर्यः पुष्टानि स जनास इंद्रः ॥ ४

येनं । इमा । विश्वा । चवना । कृतानि । यः । दासं । वर्णं ।

अधरं । गुहा । अकारित्यकः ।

शस्त्रीऽश्वः । यः । जिगीवान् । लक्ष्मं । अदत् । अर्यः ।

पुष्टानि । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ४

येनेद्रेणेमेमानि विश्वा चवना नश्वराणि भुवनानि कृतानि । स्थिरीकृतानि ।
यस्य दासं वर्णं शूद्रादियः । यद्वा दासमुपजपयितारमधरं निष्कृष्टसुरं गुहा
गुहायां गूढस्थाने नरके वाकः । अकार्षीत् ॥ केरोतेर्लुङि संले घरेत्यादिना
स्तेर्लुङि रूपं ॥ लक्षं लक्ष्यं जिगीवान् ॥ जि जये । कसौ सन्निटोर्जेरित्यभ्यासा-

दुस्तरस्य कुर्वं । दीर्घच्छादसः ॥ जितवान् योऽर्योऽरेः ॥ पञ्चोक्तवचने कर्तुं
वयादेशः ॥ यत्रोः संवंधीनि पुष्टानि ससृष्टान्यादत् आदत्ते । तत्र दृष्टान्
अग्नीव । अग्निर्गुणान् हंतीति अग्नी व्याधः । यथा व्याधो जिघृक्षंतं स्रगं रक्ष
नृह्णाति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यं स्मा पृच्छंति कुह सोति घोरमुतेमाहुर्नवी अस्तीत्येनं ।

सो अर्यः पुष्टीर्विजं धृषामिनाति अदस्मै धत्त स जनास

इंद्र ॥ ५

यं । स्म । पृच्छंति । कुह । सः । इति । घोरं । सत ।

इ । आहुः । एषः । अस्ति । इति । एनं ।

सः । अर्यः । पुष्टीः । विजः । धृष । आ । मिनाति ।

अत् । अस्मै । धत्त । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ५

अपश्यंतो जना घोरं यत्कृतं यं पृच्छंति स्म कुह सोति । स इंद्रः
वर्तत इति ॥ इति सोऽपि बोधे चेत्पादपूरणमिति सोर्लोपे गुणः ॥ न वक्षिरे
तिष्ठतीति नन्यमाना जना एनमिंद्रनाहुः एष इंद्रो नास्तीति । तथा
संवैनेद्रो अस्तीति नेष स त्व आह्वेति । इमिति पूरणः । स इंद्रो विज इति
इवशब्द एवार्थः । सहेजक एव सन् अर्योऽरेः संवंधीनि पुष्टीः पोषकानि यत्र
आदोगि धनान्यामिनाति । सर्वतो हिनस्ति ॥ मौड् हिंसायां । मोनातिर्विना
इति ह्रस्वः ॥ तस्मात् अदस्मा इंद्राय धत्त । स इंद्रोऽस्तीति विश्वासं कुरुत ।
बह्व्यसौ विशेषतीऽस्माभिर्न दृश्यते तथापि अस्तीति विश्वासं कुरुत । ए
निर्धारणमहिमोपेतः स इंद्रो नाह्वमिति ॥

॥ इति द्वितीयः पठे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ तन्मिन्सूक्ते षष्ठी ॥

यो र॒ध्रस्य॑ चो॒दिता॑ यः कृ॒शस्य॑ यो ब्र॒ह्म॒णो ना॒ध॒मानस्य॑ की॒रेः ।

यु॒क्तग्रा॒व॒णो योऽवि॒ता सु॒शि॒प्रः सु॒त॒सोम॑स्य च ज॒नास॑ इ॒ंद्रः ॥ ५

यः । र॒ध्रस्य॑ । चो॒दिता॑ । यः । कृ॒शस्य॑ । यः । ब्र॒ह्म॒णः ।

ना॒ध॒मानस्य॑ । की॒रेः ।

यु॒क्तग्रा॒व॒णः । यः । अ॒वि॒ता । सु॒शि॒प्रः । सु॒त॒सोम॑स्यः ।

सः । ज॒नासः॑ । इ॒ंद्रः ॥ ६

यो रध्रस्य ॥ रध ह्यिमासंराद्धोः ॥ समृद्धस्य चोदिता धनानां प्रेरयिता भवति । यस्य कृशस्य च दरिद्रस्य च यस्य नाधमानस्य ॥ नाष्ट णाष्ट याच्यो-
पतापैश्चर्याशीःषु ॥ याचमानस्य कीरेः ॥ करोतिः कीर्तयतेषां ॥ सोतुर्ब्रह्मणो
ब्राह्मणस्य च धनानां प्रेरयिता । यस्य सुशिप्रः शोभनहनुः सुशीर्षको वा सन्
युक्तपाष्णभिषवार्थमुद्यतग्रावणः सुतसोमस्याभिषुतसोमस्य यजमानस्याविता
रक्षिता भवति स ऐवेन्द्रो नाहमिति । ब्रह्मण्यस्य त्वजपरत्वे ह्याद्युदात्तता स्यात्
यथा ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरमिति । अयं त्वतोदात्तः पठ्यत इति नाक्षपरः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यस्या॒श्वांसः॑ प्र॒दि॒शि यस्य॑ गा॒वो यस्य॑ ग्रा॒मा यस्य॑ वि॒श्वे रथांसः॑

यः सु॒यं य उ॒षसं॑ ज॒जान॑ यो अ॒पां ने॒मा स ज॒नास॑ इ॒ंद्रः ॥ ७

यस्य॑ । अ॒श्वांसः॑ । प्र॒दि॒शिः । यस्य॑ । गा॒वः । यस्य॑ । ग्रा॒माः ।

यस्य॑ । वि॒श्वे । रथांसः॑ ।

यः । सु॒यं । यः । उ॒षसं॑ । ज॒जान॑ । यः । अ॒पां । ने॒मा ।

सः । ज॒नासः॑ । इ॒ंद्रः ॥ ७

यस्य सर्वांतर्यामितया वर्तमानस्य प्रदिशि प्रदेशनेऽनुशासनेऽप्यासोऽप्या वर्तते ।
 यस्यानुशासने गावः । यस्यानुशासने ग्रामाः । असंतेजेति ग्रामा जनपदाः ।
 यस्याक्षायां विश्वे सर्वे रथासो रथा वर्तते । यच्च त्वं हत्वा सूर्यं जजान । जनया-
 मास । यद्योपसं । तथा संतः जजान सूर्योपसं सुदंसा इति । यच्च मेघभेदना-
 राणां नेता प्रेरकः स इन्द्र इत्यादि प्रसिद्धं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यं कंदसो संयती विह्वयेते परेऽवर उभयां अमिताः ।

समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नानां हवेते स जनास इंद्रः ॥ ८

यं । कंदसो इति । संयती इति संयती ।

विह्वयेते इति विह्वयेते । परे । अवर । उभयाः । अमिताः ।

समानं । चित् । रथं । आतस्थिवांसां । नानां । हवेते इति ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ ८

यं कंदसो रोदसो अर्द्धं कुर्वाणे सालुपी देवी च द्वे सेने वा संयती परस्परं
 संगच्छन्त्यौ यमिंद्रं विह्वयेते । स्वरत्नार्थं त्रिविधमाह्वयतः । पर उत्कृष्टा व-
 रोधमाद्योभया उभयविधा उभयमाह्वयंति । समानमिंद्ररथसदृशं रथमातस्थि-
 वांसा आस्थितौ द्वौ रथिनो तमेवेंद्रं नाना पृथक् पृथक् हवेते । आहूते । यद्वा
 समानमेकरथमारूढाविद्राग्नी हवेते । यज्ञार्थं यजमानैः पृथगाह्वयेते । तयोरन्तरः
 स इंद्रो नाहमिति ॥

॥ अथ नवमी ॥

यस्माव ऋते विजयंते जनासो यं युध्यमाना अवसे ह्वेते ।

यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्यतच्युक्ता जनास इंद्रः ॥ ९

यस्मात् । न । ऋते । विजयंते । जनासः । यं । युध्यमानाः ।

अवसे । ह्वेते ।

यः । विश्वस्य । प्रतिमानं । बभूवः । यः । अच्युतच्युत् ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ ८

यस्माद्वते जनासो जना न विजयन्ते । विजयं न प्राप्नुवन्ति । अतो युध्यमाना
युद्धं कुर्वाणा जना अपन स्वरक्षणाय यमिंद्रं हवन्ते । आह्वयन्ति । यस्य विश्वस्य
सर्वस्य जगनः प्रतिमानं प्रतिनिधिर्बभूव । यथाच्युतच्युत् अच्युतानां क्षयरहि-
तानां पर्यतादीनां व्यावथिता स इंद्र इत्यादि प्रसिद्धं ॥

॥ अथ दशमी ॥

यः शश्वतो महेनो दधानानमन्यमानां शर्वा जघान ।

यः शश्वते नानुददाति शृध्या यो दस्योर्हता स जनास

इंद्रः ॥ १०

यः । शश्वतः । महि । एनः । दधानान् । शर्वा । जघान ।

यः । शश्वते । न । अनुददाति । शृध्या । यः दस्योः । हता ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ १०

यो महि महदेनः पापं दधानान् शश्वतो बह्वनमन्यमानान् आत्मानमजानत
इंद्रमपूजयतो वा जनान् शर्वा । शृणोति शत्रून्नेनेति शरुवञ्जः । तेनायुधेन
जघान ॥ हतेर्लिटि रूपं ॥ यस्य शश्वत उसाहं कुर्वतेऽनात्मज्ञाय जनाय शृध्या-
उसाहनोर्यं कर्म नानुददाति । न प्रयच्छति ॥ अनुपूर्वात् षुदाञ् दाने जौहो-
त्यादिकः । अभ्यस्तानामादिरिति तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः ॥ यस्य
दस्योरुपक्षपयितुः शत्रोर्हता घातकः स इंद्र इत्यादि पूर्ववत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यः शश्वरं पर्वतेषु क्षियंतं चत्वारिंश्यां शरयन्त्वविदत् ।

योजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनास

इंद्रः ॥ ११

यः । शंबरं । पर्वतेषु । क्षियंतं । चत्वारिंशां । शरदि

अनुचविदत् ।

ओजायमानं । यः । अहिं । जघान । दानुं । शयानं । सः ।

जनासः । इंद्रः ॥ ११

यः पर्वतेषु क्षियंतमिंद्रमिया यज्ञन् संवत्सराग्रच्छस्रो भूत्वा पर्वतगुहासु
निवसंतं शंबरमेतन्नामकं मायाविनमसुरं चत्वारिंशां शरदि चत्वारिंशे संवत्स-
रेऽनुविदत् । अन्विध्या लभत लब्ध्वा च य ओजायमानं ॥ कर्तुः क्यङ् सलोप्य
ओजसोऽधुरसो नित्यं । पा० १, १, ११, २, । इति सकारलोपः ॥ वलमाचरंत-
स्त्रिंशद्विंशतारं दानुं दानवं शयानं शंबरमसुरं जघान हतवान् स इंद्रो नाहमिति ॥

॥ अथ द्वादशौ ॥

यः सप्तरश्मिर्वपभस्तुविष्मानवाष्टजत्सर्वे सप्त सिंधून् ।

यो रौहिणमस्फुरद्वज्रवाहुर्द्यामारोहतं स जनास इंद्रः ॥ १२

यः । सप्तरश्मिः । वृषभः । तुविष्मान् । अष्टाष्टजत् ।

सर्वे । सप्त । सिंधून् ।

यः । रौहिणं । अस्फुरत् । वज्रं वाहुः । द्यां आरोहतं ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ १२

यः 'सप्तरश्मिः सप्तसंख्याकाः पर्जन्या रश्मयो यस्य । ते च रश्मयो वराहवः
सप्तपसो विद्युन्महसो धूपयः श्वापयो गृहमेधाद्येत्येते ये च मेऽशिसिबिद्विपः
पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षति वृष्टिभिरिति तैत्तिरीयारण्यके ह्याम्नाताः । वृषभो
वर्षकस्तुविष्मान् वृष्टिमान्वलवान्वा सप्त सर्पणस्त्रभावाग्निं धूनपः सर्वे सरणाया-
सृजत् । अष्टाष्टजत् । यद्वा मंगाद्याः सप्त मुख्या नदीरसृजत् । यस्य वज्रवाहुः
सम् द्यां दिग्मारोहतं रौहिणवस्तु अस्फुरत् । जघान ॥ स्फुर स्फुरणे तदादिः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

द्यावा चिदस्मै पृथिवी नमते शुभाच्चिदस्य पर्वता भयंते ।

यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनास

इंद्रः ॥ १३

द्यावा । चित् । अस्मै । पृथिव इति । नमते इति । शुभात् ।

चित् । अस्य । पर्वताः । भयंते ।

यः । सोमपाः । निचितः । वज्रबाहुः । यः । वज्रहस्तः ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ १३

अस्मा इन्द्राय द्यावा पृथिवी ॥ इतरेतरापिच्छया द्विवचनं प्र मित्रयोर्वरुणयो-
रिति वत् ॥ नमते । स्वयमेव प्रह्वीभवतः ॥ एषु प्रह्वत्वे । कर्मकरि न दुष्ट-
नमां वक्त्रिणाविति यकः प्रतिषेधः ॥ चिदपि च अस्मैद्रस्य शुभाहलात्मपंसा
भयंते । विभ्यति । यः सोमपाः सोमस्य पाता निचितः सर्वैः । यद्वा अन्येभ्योऽपि
देवेभ्यो ददांगः । वज्रबाहुर्वज्रसदृशबाहुः । यस्य वज्रहस्तो यज्वयुक्तः स इंद्र
इत्यादि प्रसिद्धं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यः सुवन्तमवन्ति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शंसमानघृती ।

यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो यस्येदं राधः स जनास इंद्रः ॥ १४

यः । सुवन्तं । अवन्ति । यः । पचन्तं । यः । शंसन्तं । यः ।

शंसमानं । अती ।

यस्य । ब्रह्म । वर्धनं । यस्य । सोमः । यस्य । इदं । राधः ।

सः । जनासः । इंद्रः ॥ १४

यः सुन्वतं सोमाभिषवं कुर्वतं यजमानमवति । रक्षति । यच्च पुरोडायादन
हवीषि पचतं । यद्योती जतये ॥ सुपां सुसुगिति चतुर्थ्याः पूर्वसवर्णदीर्घः
स्वरचायै शस्त्राणि शंसतं यच्च शसमानमवति । स्तोत्रं कुर्वाणं रक्षति । मय
परिदृष्टं स्तोत्रं यस्य वर्षजं वृद्धिकरं भवति । तथा यस्य सोमो वृद्धिहेतुर्भवति । यस्तु
चेतमस्तदीयं राधः पुरोडाशादिलक्षणमज्ञं वृद्धिकरं भवति । स इन्द्र इत्यादि प्रसिद्धः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यः सुन्वते पचते दुध्र आ चिद्वाजं दर्दंर्षि स किलासि सत्यः ।

वयं ते इन्द्र विश्वहं प्रियासः सुवीरांसो विदधमा वंदेम ॥ १४

यः । सुन्वते । पचते । दुध्रः । आ । चित् । वाजं । दर्दंर्षि ।

सः । किल । असि । सत्यः ।

वयं । ते । इन्द्र । विश्वहं । प्रियासः । सुवीरांसः । विदधं ।

आ । वंदेम ॥ १५

इदानीन्वपिः साक्षात्कृतमिंद्रं प्रति प्रवृत्ते । हे इंद्रो दुध्रो दुध्रंरः सन् सुन्वते
सोमाभिषवं कुर्वते पुरोडाशादिहवीषि पचते यजमानाय वाजमज्ञं वलं वाददर्षि
भृशं प्रापयसि स तादृशस्त्वं सत्यो ययार्थभूतोऽसि । न पुनर्नास्त्योति बुद्धियोग्योऽसि ।
किलेति प्रसिद्धौ । ते तव प्रियासः सुवीरांसः कल्याणपुत्रपौत्राः संतो वयं विश्वह
सर्वेष्वहःसु विदधं स्तोत्रमावंदेम । ब्रूयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे नवमो वर्गः ॥

ऋतुर्जनितीति त्रयोदशर्षं द्वितीयं सूक्तं गार्ग्यमहं । ऋतुः सप्तोनांत्या विष्टुवित्य-
नुक्रमणिका । अस्मभ्यं तद्वसो इति त्रयोदशी विष्टुप् । शिष्टास्त्रिष्टुवंतपरिभाषया
जगत्यः । इंद्रो देवता ॥ उक्थेयं तृतीयसवनेऽच्छायाकशस्त्रेऽस्य सूक्तस्य विनियोगः ।
सूक्तिवं च । ऋतुर्जनिती नू मर्तो भवा मितः । आ० ६. १. इति ॥ दशरात्रे
षष्ठेऽह्न्यपि तृतीयसवनेऽच्छायाकशस्त्र एतत्सूक्तं । ऋतुर्जनितीति नित्यान्यैकादि-
कानि । आ० ८. ४. इति सूक्तिवं ॥

॥ अथ तन्मिन्स्ते प्रथमा ॥

ऋतुर्जनित्री तस्या अपसरि मक्षु जात आविशद्यासु वर्धते ।

तदाहना अभवत्पिप्यपी पयोऽंशोः पीयूषं प्रथमं तदुक्त्यर्थः ॥ १

ऋतुः । जनित्री । तस्याः । अपः । परि । मक्षु । जातः ।

आ । अविशत् । यासु । वर्धते ।

तत् । आहनाः । अभवत् । पिप्यपी । पयः । अंशोः ।

पीयूषं । प्रथमं । तत् । उक्त्यर्थः ॥ १

ऋतुर्वार्षः कालो जनित्री सोमस्य जनयित्री जननी भवति । तस्याः परि
तस्या जनन्याः सकाशाज्जातः सोमोऽप उदकानि मक्षु शीघ्रमाविशत् । यासु ऋ
सोमो वर्धते ता अविशदित्यन्वयः । तस्मादभू प्रविष्टत्वात् सोम आहना आहंतव्योऽ-
भिषोतव्यो भवति । आहना इति सकारांतमिदं । तथा च संतव वर्णः । ये ते
मदा आनसो विहायस इति । या चांशुरूपा सोमलता पयः सारभूतं पिप्यपी ।
वर्धयंत्यभवत् ॥ प्यायतेर्लिटि क्सौ लिङ्गङोश्चेति पीमायः । वसोः संप्रसारणं ।
षणित्येति ङोप् ॥ अंशोस्तस्याः सोमलतायाः पीयूषं रसभूतं पय उक्त्यं प्रगृह्यं
विरिंदस्य भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सध्रीमा यंति परि बिभ्रतीः पयो विश्वपस्त्राय प्रभरंत भोजनं ।

समानो अध्वा प्रवतामनुष्यदे यस्ताकृणोः प्रथमं सास्युक्त्यर्थः ॥ २

सध्री । ईं । आ । यंति । परि । बिभ्रतीः । पयः ।

विश्वऽऽस्त्राय । प्र । भरंत । भोजनं ।

समानः । अध्वा । प्रवतां । अनुष्यदे । यः । ता अकृणोः ।

प्रथमं । सः । आसि । उक्त्यर्थः ॥ २

सधो । अंचतेर्लुक् छांदसः । सहस्र सधिरिति सध्यादेशोऽतोदात्तत्वेन निपा-
तितः । सधोचोनाः यत्र उदकं परि परितो विभ्रतोर्विभ्राणा ईमेता नद्य आरंति ।
सर्वतो गच्छंति । ता नद्यो विश्वपुस्तग्राय विश्वासामपाभाभ्ययभूताय समुद्राय
भोजनं ॥ सृज्यत इति भोजनं पतः ॥ प्रभरंत । प्रकर्षेण संपादयंति । कुत
एतत् तदाह । प्रवतां प्रवणवतां निम्नगानां पयसामनुष्यदे ॥ कृत्यार्थे तवैकेनूकेन्य-
त्वन इति केनूपत्ययः ॥ अनुष्यंदनीयोऽध्वा मार्गः समान एको हि । यस्मा तानि
सोमोत्पादननदीप्रवर्तनादीनि कर्माणि प्रथमं पूर्वमकस्योः । अकरोः । स तादृक्-
हिमोपेतस्त्वष्ट्यगोऽसि । सर्वैः प्रगस्यो भवसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अन्वेको वदति यद्ददाति तद्रूपा मिनन्तद्रूपा एकं दैयते ।

विष्वा एकस्य विनुदंस्तिचिन्ते यस्ताकृणोः प्रथमं
सास्यवध्यः ॥

अनु । एकः । वदति । यत् । ददाति । तत् । रूपा । मिनन् ।
तत्स्रपाः । एकः । दैयते ।

विष्वाः । एकस्य । विनुदः । तिचिन्ते । यः । ता ।

अकृणोः । प्रथमं । सः । अस्ति । उक्थ्यः ॥ १

यजमानो यद्विदेवेभ्यो ददाति तदेको होतानुवदति । याज्यपुरोनुवाक्याभ्यां
देवताः स्मारयति । एकोऽध्वर्यू रूपा पश्वादीनां रूपाणि मिनन् हिंसन् तद्रूपा-
स्तद्विशसनाख्यमपः कर्म यस्य तादृशः सन् दैयते । देवयजने सर्वत्र गच्छति ।
एकस्याध्वर्योर्विश्वा विनुदः सर्वाणि तत्कलृकाणि विक्षेपणरूपाणि कर्मवैशुण्यानि
तिचिन्ते । तद्योग्यप्रायश्चित्तकरणेन ब्रह्मा सहते ॥ सुप्तिज्किङ्गारः सन् क्षमाया-
मिष्यते ॥ तानि हविःप्रदानादीनि कर्माणि यस्त्वमकृणोः । अकारयः स
त्वष्ट्यगोऽसि ॥

॥ अथ चतुर्थो ॥

प्रजाभ्यः पुष्टिं विभजंत आसते रयिर्मिव पृष्टं प्रभवंतमायते ।

असिन्वदंष्ट्रैः पितुरन्ति भोजनं यस्ताकणोः प्रथमं

सास्यव्यः ॥ ४

प्रजाभ्यः । पुष्टिं । विभजंतः । आसते । रयिः । पृष्टं ।

प्रभवंतं । आसते ।

असिन्वन् । दंष्ट्रैः । पितुः । अन्ति । भोजनं । यः । ता ।

यस्ताकणोः । प्रथमं । सः । असि । जव्यः ॥ ४

हे इन्द्र पुष्टिं त्वया दत्तं पोषकं धनं स्वकीयाभ्यः प्रजाभ्यो विभजंतोऽस्तैस्ताव-
दस्तावदिति विभागं कुर्वतो गृहमेधिन आसते । स्वस्वगृहेषु निवसन्ति । तत्र
व्यतः । आयते गृहं प्रत्यागच्छतेऽतिथये पृष्टं धारकं प्रभवंतं वस्तुभरणसमर्थं
रयिं धनं यथा विभज्य प्रयच्छन्ति तद्वत् । असिन्वन् सेतुबंधादिकं कर्म कुर्वन्
लोकः पितुः पालयित्वा दिवः सकाशादागतं भोजनमुदकं तत्कार्या ओषधीर्दं-
ष्ट्रैर्दन्ति । भक्षयति । यद्वा असिन्वन् अव्याप्रियमाणोऽग्निः पितुः पालकस्य
वर्तमानस्य संबंधि भोजनं हविलक्षणमजं दंष्ट्रैर्दंतरूपैर्ज्वालैरन्ति । यस्ताकणो-
ऽप्यादि सिद्धं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अधाकणोः पृथिवीं संहृशं दिवे यो

धौतेनामहिहन्नारिणवपथः ।

तं त्वा स्तोत्रेभिरुदभिर्न वाजिनं देवं देवा

अजनन्तास्यव्यः ॥ ५

अध॑ । अ॒क्र॒णोः । पृथि॑वी । सं॒ह॒मे । दि॒वे । यः । धौ॒तीना॑ ।

अ॒हि॒ऽह॒न् । अ॒रि॒ण॒क् । यथः॑ ।

तं । त्वा । स्तो॒मे॒भिः । उ॒द॒भिः । न । वा॒जिनं॑ । दे॒वं ।

दे॒वाः । अ॒ज॒न॒न् । सः । अ॒सि॒ । उ॒व॒य्यः ॥ ५

हे दं॒द्र अध॑ अपि च त्वं दि॒वे द्योत॑मानाय सूर्याय पृथि॒वी च॒लितां॑ सती
दृढो॒ज्य सं॒द॒शे सं॒दर्श॑नीयाम॒क॒णोः । अ॒क॒रोः ॥ दृ॒गे वि॒र॒ख्ये चेति॑ वी॒न॒प्र॒त्याया॑तले
निपा॒तितः ॥ अथ॑ त्वं धौ॒तीनां॑ च॒ल॒तीनां॑ नदी॒नां प॒थो सा॒गा॒न॒रि॒ण॒क् । अ॒रं॒चयः॑ ।
गंतुं॑ योग्या॒न॒क॒रोरि॒त्यर्थः ॥ रि॒चि॒र् वि॒रे॒च॒ने । ल॒ङि॒ सिप् । तस्य॑ हल्ङादिना
लोपः ॥ अ॒हि॒ऽह॒न् अ॒र्हे॒र्ष॒त्रस्य॑ से॒व॒स्य वा इ॒त॒र्हे इ॒न्द्र दे॒वाः स्तो॒तार॑स्तं ताव॒शं दे॒वं
त्वां स्तो॒मे॒भिः स्तो॒मे॒ज॒न॒न् । तत्त्व॑ दृष्टांतः । उ॒द॒भिर्न॑ वा॒जिनं॑ । यथा॑ वा॒जिन॑म॒ह॒-
उ॒द॒भि॒रु॒द॒कैर्व॑र्धय॒ति त॒व॒त् ॥ प॒द्मो॒ष्ठा॒सि॒त्यादि॒नो॒द॒क॒स्त्रो॒द॒ग॒भावः ॥ शेषं॑ सच ॥

इति द्वितीयस्य षष्ठे दशमो वसः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो भो॒ज॒नं च द॒य॒से च श॒र्धे॒न॒मा॒द्रा॒दा श॒ष्कं मधु॑म॒दु॒दो॒हि॒थ ।

सः शे॒व॒धिं नि द॒धि॒षे वि॒व॒स्व॒ति वि॒श्व॒स्यै॒र्का इ॒न्धि॒षे

सा उ॒व॒य्यः ॥ ६

यः । भो॒ज॒नं । च । द॒य॒से । च । व॒र्ध॒नं । आ॒द्रा॒त् । आ ।

श॒ष्कं । मधु॑म॒त् । दु॒दो॒हि॒थ ।

सः । शे॒व॒धिं । नि । द॒धि॒षे । वि॒व॒स्व॒ति । वि॒श्व॒स्यै॒र्का । ए॒कः ।

इ॒न्धि॒षे । सः । अ॒सिः । उ॒व॒य्यः ॥ ६

हे इन्द्र यस्य भोजनं । अज्यत इति भोजनमज्ञदि । च द्यते । यजमानेभ्यः
प्रयच्छसि ॥ द्य दानगतिरक्षणहिंसाग्रहणेषु आत्मानेपदी ॥ किं व धनं ददिकरं
धनं वलं वा द्यते । तथा द्राक्षांठात् शुक्लमनाद्रौ त्रीह्यादिकं मधुलान् मधुर-
सोपेतं दुदोहिष । दुग्धयानसि ॥ दुहेर्लिटि क्रादिनिघमादिडागमः ॥ स तादृशस्य
विश्वति ते परिचरणं कुर्वाणे यजमाने श्वधिं धनसदनं निदक्षिणे । निदधाति ।
किं बद्धना । विश्वस्य सगस्य जनत एकोऽद्वितीय एव सन् दक्षिणे । स्वामी
भवति ॥ ईश ऐश्वर्ये । ईशः स इतोडागमः ॥ स इत्यादि सिद्धं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यः पुष्पिणीं च प्रस्त्रं च धर्मणा च दाने व्यधनीरधारयः ।

यश्चासमा अजनो दिद्युतो दिव उरुर्वी अभितः सात्यज्यः ॥ ७

यः । पुष्पिणीः । च । प्रस्त्रः । च । धर्मणा । अर्थि । दाने ।

वि । अवनोः । अधारयः ।

यः । च । असमाः । अजनः । दिद्युतः । दिवः । उरुः ।

उर्वीन् । अभितः । सः । असि । सत्यः ॥ ७

हे इन्द्र यस्य पुष्पिणीः पुष्पवती च प्रस्त्रः प्रसूताः प्रसूयमाना वावनीरवि-
वीरोपधीर्दानेऽपि ॥ उपसूयन्ते सस्यान्यलेति दानं क्षेत्रं । अधिकरने ब्रूट् ॥
तस्मिन् क्षेत्रे धर्मणा सकललक्षणेन कर्मणा व्यधारयः । न्वहवाः । अथ त्वं
दियो द्योतमानस्य सत्यश्चासमा विमसा नानाप्रकारा दिद्युतो दीप्तीरजनः ।
अजनयः । यद्वा दियो नक्षत्राणि ॥ अमेर्लिङि व्यत्ययेन शप् ॥ यश्चोरुमंष्टास्त्वम-
भितः सर्वत उर्वीन् सङ्गतः प्राणिनिकायान् पर्यताम्नाजमयः । शिष्टं स्रष्टं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो नार्भरं सहस्रं निहतवेष्टया च दाशवेशाय चावहः ।

ऊर्जयत्या अपरिविष्टमासुतेवाद्य पुरुक्तास्त्युदयः ॥ ८

यः । नार्मरं । सहस्रं । निहंतवे । पृच्छाय । च ।

दासवेशाय । च । अवहः ।

जर्जयत्याः । अपरिविष्टं । आस्यं । उत । एव । अतु ।

पुरुषत् । सः । असि । उक्त्यः ॥ ८

पुरुषत् पुरुषां कर्मणां कर्ता हे इन्द्र यस्त्वं नार्मरं । नृन् मनुष्यान्मारयतीति
 नमरः कश्चिदसुरः । तस्यापत्यं नार्मरः । तं सहस्रं । वसुना सह वर्तत इति
 सहस्रं । असुरनामैतत् । एतन्नामकमसुरं निहंतवे ॥ हंतेस्तु रथे तवेन्द्रियः ।
 तादौ च निति गतेः प्रकृतिस्वरत्नं ॥ निहंतुं जर्जयत्या मलवत्या वज्रवाराया
 अपरिविष्टं मलादिभिरव्याप्तमास्यमटौ वावहः । तमसुरं प्रापयः । यद्वा जर्जयत्याः
 पिशाचिकाया आस्यं प्रापयः । किरथं । पृच्छाय । तव हृषिर्लक्षणाक्षमाभय ।
 दासवेशाय । दासानां दसूनां वेशाय विनाशाय च । यद्वा अपभ्रंशसंज्ञाभाय
 दसुविनाशाय च ॥

॥ अथ नवमी ॥

शतं वा यस्य दशं साकमाद्य एकस्य शुष्टौ यद् चोदमाविष ।

अरज्जौ दसून्समं नदभीतये सुप्रोच्यः । सः । असि । उक्त्यः ॥ ९

शतं । वा । यस्य । दशं । साकं । आ । अद्यः । एकस्य ।

शुष्टौ । यत् । ह । चोदं । आविष ।

अरज्जौ । दसून् । सं । अनप् । दभीतये । सुप्रोच्यः ।

अभवः । सः । असि । उक्त्यः ॥ ९

हे इन्द्र एकस्यैकाकिनः अष्टस्य वा यस्य ते शुष्टौ सुखनिमित्ते तदर्थं शतं दश
 दश शतानि हरयो वाहनार्थं भयंति । तथा च गन्तव्यः । इन्द्रो मायाभिः पुरुष
 दैवते युक्ता ह्यस्य हरयः शता दशेति । अपि च यस्य आ अद्यः सर्वेषां सर्वत
 उपजीव्यः । न तस्मिन्ने यं नाद्याद्यद्वैतं नाद्युरिति हि श्रुतिः । यद् यद् त्वं चोदं

स्तोत्राणां प्रेकं यजमानभाविथ । रक्षितवानसि । किंच यस्मिन् रक्षो रक्षु-
वर्जिते वंशनागारे दक्षुमुपपद्यितुं दभीतये । दभीतिनाम कश्चिद्विः तदर्थं
सकुनम् । हंसितवानसि ॥ उभतेहिंसाकर्मणो लङि व्यत्ययेन अस् । हलङ्ग्रा-
दिना सिपो लोपः । अडसाव्यादसः ॥ अिंच सुप्राव्यः सुखेन सर्वैरुपसर्पणी-
योऽभवः । शिष्टं सिधं ॥

॥ अथ दशमी ॥

विश्वेदनु रोधना अस्य पौंश्च ददुरस्मै दधिरे द्वावे धनं ।

षट् स्तम्भा विष्टिरः पंच संहशः परि परो भवः सास्यव्यः ॥ १० ॥

विश्वः । इत् । अनु । रोधनाः । अस्य । पौंश्च । ददुः ।

अस्मै । दधिरे । द्वावे । धनं ।

षट् । अस्तम्भाः । विष्टिरः । पंच । संहशः । परि ।

परः । अभवः । सः । असि । उक्तव्यः ॥ १० ॥

विश्वेत् ॥ सुपां सुहृगिति जस आकारः । सर्वा एव रोधना रोधन्त्यो
नद्योऽस्तेष्वस्य पौंश्च । पंसो भावः पौंश्च । बोधमिति यावत् । अनु तद्बोध्यमनु
वर्तते । अस्मा इन्द्राय ददुः । हविर्लक्षणमसं यजमानाः प्रयच्छन्ति । किंच द्वावे
कर्मणां कर्तुं इन्द्राय धनं दधिरे । सर्वे जना धारयन्ति । तथा च भवः । इन्द्राय
द्याव ओषधीरुतापो रयिं रक्षन्ति जीरयो वनानीति । विष्टिरो विस्तीर्णाः षट्
षट्संख्याका सर्वाः । तास्य द्यौश्च पृथिवी चाश्च रात्रिश्चापशोषधय इत्येवंरूपाः ।
ता अस्तम्भाः । नियमितवानसि । संहशः । सभ्यक् पश्यन्तीति संहशो जनाः ।
पंच संहशः पंच जनान् परि सर्वतः परः पारयिता पालयिता वाभवः । भवसि ।
गतमन्यत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षट् एकादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

सुप्रवाचनं तव वीर वीर्यं यवेकेन क्रतुना विन्दसे वसु ।

जातूष्ठिरस्य प्र वयः सहस्रतो या चकार्यसेद्र विष्णास्यव्यः ॥ ११ ॥

सुप्रवाचनं । तव । वीर । वीर्यं । यत् । एकेन । क्रतुना ।
विंदसे । वसु ।

जातुः स्थिरस्य । प्र । वयः । सहस्रतः । या । चकर्थं । सः ।

इंद्र । विश्वा । असि । उक्थ्यः ॥ ११

वीर बलवान् हे इंद्र तव वीर्यं सामर्थ्यं सुप्रवाचनं । सुदु प्रपचनीयं । सर्वः
ज्ञापनीयमित्यर्थः । किं तत् एकेन क्रतुना कर्मणा वसु विंदसे । यत्पूर्णां धनं
लभसे ॥ विट् लाने । तुदादिः स्वरितेत् ॥ यद्वा तदीयं धनं सोतृग्रापयसीति
यत् तत्प्रशस्तमित्यर्थः । सहस्रतो बलमतो जातुः स्थिरस्य । एतस्मात्कः कश्चित् ।
तस्य वयोऽङ्गं प्रादाः । यद्वा जातुः स्थिरस्य । जातु कदाचित् सर्वदा स्थिरस्य
सहस्रतो बलमतो यद्वादेः कर्मणः संबंधि वयो हविलं चणमन् प्र विंदस इति
समन्वयः । या धानीसान्यन्यानि पित्रा सर्वाणि कर्माणि चकर्थं कृतवानसि ।
स तादृशस्तुक्थ्यः । सर्वैः प्रपंचनीयो भवसि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अरमयः सरपसस्ताराय कं तुर्वीतये च वय्याय च सुतिं ।

नीचा संतमुदैनयः परावृजं प्राधं ओणं अवयन्तां उक्थ्यः ॥ १२

अरमयः । सरपसः । ताराय । कं । तुर्वीतये । च ।

वय्याय । च । सुतिं ।

नीचा । संतं । उत् । अनयः । परावृजं । प्र । प्राधं ।

ओणं । अवयन् । सः । असि । उक्थ्यः ॥ १२

हे इंद्र सरपसः । सरणमयः कर्म यासां ताः सरपसः ॥ शकंध्यादित्यात्मरूपम् ॥
ता अपः कं सुस्थेन ताराय तरणाभारणः । अक्रौडवः । किंच तुर्वीतये । तुर्वी-

तिनीम कचिद्राजर्षिः । तस्मै वय्याय च । यद्यो नाम कचित् तस्मै । ताभ्यां
भुतिं सरणं प्रयत्नयः । तौ हि जलपूर्णां महानदीं दृष्ट्वा तरीतमसमयावास्तां ।
तो च यद्यो तारितौ । पराष्टजं । परितः पापानि दृणक्ति दहतीति पराष्टक्
कचिद्रभिः । तमस्तु भग्नं तथा नीचा नाचं संतुष्टदनयः । आपद्वा ऊर्ध्वं नीत-
मानसि । किंच अंधं संतं श्रेणं पंगुं संतं चक्षुर्दानादपंगुकरणाच्चोदनयः । किं
कुर्वन् । प्रकर्षेण अपयन् आत्मानं कीर्त्तिमंतं कुर्वन् । उदनय इति समन्वयः ।
स इत्यादि सिद्धं ॥

॥ अथ स्रयोदशी ॥

अस्रभ्यं तदसो दानाय राधः समर्चयस्व बहु ते वसव्यं ।

इंद्रं यच्चित्तं श्रवणा अहं हृदं देम विदधे सुवीराः ॥ १३

अस्रभ्यं । तत् । यस्यो इति । दानाय । राधः । सं ।

अर्चयस्व । बहु । ते । वसव्यं ।

इंद्रं । यत् । चित्तं । श्रवणाः । अहं । हृत् । देहत् । वदेम ।

विदधे । सुवीराः ॥ १३

वसो सर्वस्य वासक वस्तुमन्वा हे इंद्रं स्तोत्रभ्योऽस्रभ्यं तद्राधो धनं दानाय ।
उपलक्षणमेतत् । भोगाय च समर्चयस्व । देहि । अस्मान् संगमयेत्यर्थः ॥ अर्थं
याचने चुरादिरदंत आत्मनेपदी ॥ ते तव तद्वत् प्रभूतं वसव्यं ॥ वस्त्रेव वसव्यं ।
वस्त्रादित्वात् स्वार्थिको यत् ॥ तादृशं प्रभूतं धनमस्ति खलु । चित्तं चायनीयं
यहनमनु ह्यनु अहं ॥ कालाध्वनोरिति द्वितीया ॥ अश्रवः । भोग्यमिच्छेः ॥
श्रवणं च विधेयकर्मांतर्भूतं । उद्देश्यकर्तृणा सकर्मको गविष्यति । यथा सा-
यनकं पुत्रोयतीति भाष्य उदाहृतं । अश्रवः शब्दाच्छंदसि परेच्छायां कथम् । तदंतस्थ
लेख्यभागमे रूपं ॥ सुवीराः कल्याणपुत्रपौत्राः संतो वयं विदधेऽस्मिन्वृत्ते वृत्तं
प्रभूतं शस्त्रादिकं व कथं वदेम ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे द्वादशे वर्गः ॥

अध्वर्यवो भरतेति ह्यर्चं ह्यतोयं श्रुतां गार्हपत्यं वैष्टुभमैर्द्रं । अध्वर्यवो
ह्यदशेद्युक्तांतं ॥ श्रुतविनियोगो लैंगिकः । अतिरात्रे प्रयत्ने पर्याये होतुः
शस्त्रवाज्याध्वर्यव इत्येवा । अध्वर्यवो भरतेद्राय सोममिति याज्या । आ० १. ४ ।
इति स्मृतं ॥

॥ तस्मिन्सृते प्रथमा ॥

अध्वर्यवो भरतेद्राय सोममामलेभिः सिंचता मद्यमंधः ।

कामी हि वीरः सदैवस्य पीतिं जुहोत हृणो तदिदेष वष्टि ॥ १

अध्वर्यवः । भरत । इन्द्राय । सोमं । आ । अमलेभिः ।

सिंचत । मद्यं । मंधः ।

कामी । हि । वीरः । सदैव । अस्य । पीतिं । जुहोत ।

हृणो । तत् । इत् । एषः । वष्टि ॥ १

मद्यमदो ब्रूते । अध्वर्यवः अध्वरस्य नेतारः । अध्वरं यजमानायेच्छंतः ॥
कथध्वरपतनश्चिं लोप इत्यकारलोपः । अत्र यास्तुः । अध्वर्युरध्वर्युरध्वरं
युनक्त्यध्वरस्य नेताध्वरं कामयतः इति नि० १, ८ ॥ हे अध्वर्यवः इन्द्राय देवाय
सोमं हविर्धानादुत्तरवेदिं प्रति भरत । इरत ॥ आनंत्वितस्याविद्यमानत्वादिनि-
घातः ॥ हृत्वांसलेभिः । असा सहादंत्वत्वा होत्वादय इत्यमवाणि चमसाः । तैर्मद्यं
मदकरमंधः सोमलक्षणमक्षमासिंचत । अग्नौ प्रक्षिपत । अत्र यास्तुः । आ सिंच-
तामत्रैर्मदनीयमंधोऽमत्रं पात्रमसा अक्षिचदंति । नि० ५, १, इति । वीरः स
इन्द्रोऽस्य सोमस्य पीतिं पानं प्रति सदैव सदैव कामी हि । कामयमानो हि ।
तस्मादृणो वर्धित्व इन्द्राय सोमं जुहोत । जुहुत ॥ ऊ दानादनयोः । लोटि तप्पन्न-
नयनाश्चेति तवादेशः ॥ एष इन्द्रस्तदित् तदेव सोमद्रव्यं वष्टि । कामयते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अध्वर्यवो यो अपो वव्रांसं वृत्वं जधानागन्धे'व वृत्तं ।

तस्मा एतं भरत तद्वशाद्य एषः इन्द्रो अर्हति पीतिमस्य ॥ २

अध्वर्यवः । यः । अपः । वज्रिवांसं । वृत् । जघान ।

अश्वन्याऽद्व । वृत् ।

तस्मै । एतं । भरत । तत्त्वशायं । एषः । इंद्रः । अर्हति ।

पीतिं । अत्य ॥ २

हे अध्वर्यवः य इन्द्रोऽप उदकानि वज्रिवांसमावृत्य स्थितं वृत् । वृणोत्या-
काशमिति वृत्तो मेघः । तं मेघं वज्रेण जघान । हतवान् । अश्वन्येव । यथाश्वन्या
वेद्युताग्निना वृत्तं दहति तद्वत् । तस्मै तद्वशाय सोमकामाय तस्मा इन्द्रायैतं सोमं
भरत । उत्तरवेदिं प्रति हरत । एष इन्द्रोऽस्य सोमस्य पीतिं पानमर्हति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अध्वर्यवो यो वृभौकं जघान यो गा उदाजदप हि वलं वः ।

तस्मा एतमंतरिक्षे न वातमिंद्रं सोमैरर्णुत जूनं वस्त्रैः ॥ ३

अध्वर्यवः । यः । वृभौकं । जघान । यः । गाः । उदाजदपः ।

अपः । हि । वलं । वरिति वः ।

तस्मै । एतं । अंतरिक्षे । न । वातं । इंद्रं । सोमैः । आ ।

जर्णुत । जूः । न । वस्त्रैः ॥ ३

हे अध्वर्यवः य इन्द्रो वृभौकं । सर्वांस्विदारयति भियं करोतीति वृभौको ना-
मासुरः । तमसुरं जघान । यस्य वलासुरेण निरुद्धा गा उदाजत् । निरगमयत् ।
ततश्च तमेव वलमसुरं अपवः । अपावृणोत् । हिंसितवानित्यर्थः ॥ वृणोतेर्लुङि
ध्वे घटेत्यादिना स्तेर्लुक् । हल्ङादिना तिपो लोपः ॥ तस्मा इन्द्रायैतं सोममं-
तरिक्षे वातं न वातमिव धाराभिर्व्याप्तं कुरुत । तदेवाह सोमैरिंद्रमा जर्णुत ।
सर्वत आच्छादयत ॥ जर्णुञ् आच्छादने । आदादिकः । लोटि रूपं ॥ तत्र वृष्टांतः ।
जूनं जोषीं यथा वस्त्रै रंगमाच्छादयति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अध्व॑र्यवो य उर॑णां जघान॑ नव॑ च॒खांसं॑ नव॒तिं च॑ वा॒ह॒न् ।
 यो अ॒र्वा॒हम॑व नी॒चा व॑वा॒धे त॒मिन्द्रं॑ सोम॑स्य भ॒ये हि॒नोत॑ ॥ ४

अध्व॑र्यवः । यः । उर॑णां । जघान॑ । नव॑ । च॒खांसं॑ । नव॒तिं ।

च । वा॒ह॒न् ।

यः । अ॒र्वा॒हं । अ॒व । नी॒चा । व॒वा॒धे । तं । इ॒न्द्रं । सोम॑स्य ।

भ॒ये । हि॒नोत॑ ॥ ४

हे अध्वर्यवः य इन्द्रो नव नवतिं च एकोनशतं वाहन् चखांसं ॥ षष्ठेरिदं रूपं ।
 यद्वा खनतेः क्लृप्तो रूपं । जने लोपः । खांदसं रूपं ॥ सर्वस्य दर्शयतं । यद्वा
 पात्नानो देहे निखातवन्तः पुराणसेतज्ञासकगसुरं जघान । यथावदसेतज्ञासकगसुरं
 च नीचापोल्लखं कृत्वाभववाधे । तमेन्द्रिन्द्रं सोमस्य भये सोमं विधत्ति पात्रे
 हिनोत । वर्धयत । यद्वा सोमस्य भये भरत्ये संपादने सति हिनोत । सोमे
 प्रीणयत ॥ हि गतिः ह्योः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अध्व॑र्यवो यः स्वा॒शं जघान॑ यः शु॒णां॑ म॒शु॒षं यो व्य॑सं ।

यः पि॒प्रं नम॑चिं यो रु॑धि॒क्रां तस्मा॑ इ॒न्द्रावा॑ध॒सो जु॒होत॑ ॥ ५

अध्व॑र्यवः । यः । स्वा॒शं । जघान॑ । यः । शु॒णां॑ । म॒शु॒षं । यो व्य॑सं ।

अ॒शु॒षं । यः । वि॒श्वं॑सं ।

यः । पि॒प्रं । नम॑चिं । यः । रु॑धि॒क्रां । तस्मा॑ । इ॒न्द्रावा॑ध॒सो ।

जु॒होत॑ ॥ ५

हे अश्वर्यवः य इन्द्रोऽश्वः । अश्रान्ति भक्षयति प्राणिजातमिति । यद्वा अश्रुते
स्तेजसा सर्वं व्याप्नोतीत्यन्नः कश्चिदसुरः । तमसुरं सु सुष्टु जघान । अशुभं
तेनाथशेषणीयं शुष्णमसुरं यच्च तमसुरं व्यंसमं सहीनं हत्वा जघान । यच्च पिष्टं
तेजसा जगद्धाथ वर्तमानमेतन्नामकमसुरं नमुचिमसुरं जघान यच्च । तैत्तिरीयके
नमुचिमसुरं नांलभतेति प्रकृत्य जेजेन शिर उदवर्तयदित्यनेन वाक्यसंदर्भेण
नमुचिवधः प्रपञ्चितः । तथा संत्वय । अपां जेजेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्तय-
दिति । रुधिरामेतन्नामकमसुरं यच्च जघान । तस्मा इन्द्रायांघसो हविर्लक्षणा-
न्यमानि जुहोत । शुद्धत ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अश्वर्यवो यः शतं शंकरस्य पुरी विभेदाश्मनेव पूर्वीः ।

यो वर्चिनः शतमिन्द्रः सहस्रजपादपद्भरताः सोमसमौ ॥ ६

अश्वर्यवः । यः । शतं । शंकरस्य । पुरः । विभेदः ।

अश्मनाऽद्वय । पूर्वीः ।

यः । वर्चिनः । शतं । इन्द्रः । सहस्रं । जपादपद्भः ।

भरत । सोम । असौ ॥ ६

हे अश्वर्यवः य इन्द्रः शंकरस्य आयाविनोऽसुरस्य पूर्वीः पुरातनीः शतं
पुरः पुरोरश्मनेव अश्रुसहजेन वज्रेण विभेद । यथेन्द्रो वर्चिनः ॥ यच्च दीप्तौ ।
गमेरिति । उ० ४. ६. इति विधीयमान इनिर्वहलवचनादस्माद्भवति ॥ यद्वा
नामैतत् । तस्यासुरस्य शतं सहस्रमेतत्संख्याकानपरिमितान्बीरान् पुत्रानपा-
वपत् । युगपदेव भूष्यामपातयत् । तथा च संत्वयः । शतं वर्चिनः सहस्रं च
सकं हृथो अप्रत्यसुरस्य वीरानिति । अस्मा इन्द्राय सोमं भरत ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे त्वयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अध्व'र्यवो यः शतमा सहस्रं भूम्या उपस्थेऽवपज्जघन्वान् ।

कुक्ष'सायो रतिथिष्वस्य वीरान्नह'णगभर'ता सोमंमस्रै ॥ ७

अध्व'र्यवः । यः । शतं । आ । सहस्रं । भूम्याः । उपस्थे ।

अवपत् । जघन्वान् ।

कुक्ष'स्य । आयोः । अतिथिष्वस्य । वीरान् । नि ।

अह'णक् । भरत । सोमं । अस्रै ॥ ७

हे अध्वर्यवो जघन्वान् पूर्वं शतान् हतवान् य इन्द्रः शतं सहस्रमसुरान् भूम्ना
उपस्य उत्तंगेऽवपत् । एकैकेन प्रकारेणापातयत् । किञ्च यः कुक्षस्यैतन्नामकस्य
राजर्षेः । आयोः पौण्ड्रवस्य राजर्षेः । अतिथिष्वस्य दिवोदासस्य । एतेषां
त्रयाणां वीरानभिगंतुं प्रति हं द्विनः शुष्णादीनसुरान् न्याहणक् । दृष्टिर्हि सा-
क्षी । अवधीत् । तथा च संत्वर्णः । त्वं कुक्षं शुष्णाहृत्येषाविधारधयोऽति-
थिभ्या यं वरमिति । तादृशार्थे द्राय सोमं भरत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अध्व'र्यवो यन्न'रः कामयाध्वे शुष्टी वहंतो नशथा तदिद्रे ।

गमंस्तिपूतं भरत शुतायेंद्राय सोमं यज्यवो जुहोत ॥ ८

अध्व'र्यवः । यत् । नरः । कामयाध्वे । शुष्टी । वहंतः ।

नशथ । तत् । इद्रे ।

गमंस्तिपूतं । भरत । शुताय । इन्द्राय । सोमं । यज्यवः ।

जुहोत ॥ ८

नरः कर्मणां नेतारो हे अर्ध्वर्यवः यदभिलषितमर्थं कामयाध्वे ॥ कामय-
तेल्लंघडागमः ॥ श्रुष्टौ क्षिप्रमिदं सोमं वहंतः प्रापयंतो यूयं तदभिलषितं फलं
नश्य । प्राप्तुत । श्रुताय लोके प्रसिद्धायेंद्राय गभस्तिपूतं हस्तभ्यां मंजनदोह-
नादिभिः शोधितं सोमं भरत । उत्तरवेदिं प्रति हरत । ततो यज्यवो यागं
कुर्वाणा हे अर्ध्वर्यव आहूतं सोममिंद्राय जुहोत । जुहत । अग्नौ प्रक्षिपत ॥

॥ अथ नवमी ॥

अर्ध्वर्यवः कर्त॑ना श्रु॒ष्टि॒ज॒स्मै॒ वने॒ नि॒पू॒तं वन॒ उन्नय॑ध्वं ।

जु॒षा॒णो ह॒स्त्य॑ अभि वा॒व॒शे व इ॒ंद्रा॒य सोमं॑ म॒दिरं जु॑होत ॥ ८

अर्ध्वर्यवः । कर्त॑न । श्रु॒ष्टि॒ । अ॒स्मै । वने॑ । नि॒पू॒तं । वने॑ ।

उत् । नय॑ध्वं ।

जु॒षा॒णः । ह॒स्त्य॑ । अ॒भि । वा॒व॒शे । वः । इ॒ंद्रा॒य । सोमं॑ ।

म॒दिरं । जु॑होत ॥ ८

हे अर्ध्वर्यवः अस्मा इंद्राय सोमं श्रुष्टिं सुखकरं कर्त॑न । कुरुत ॥ करोतेर्लोष्टि
बहुलं वंदसीति विकरणस्य लुक् । तन्ननप्रनयनाच्चेति तनवादेशः । आसमंवि-
तस्यापिद्यमानत्वात् निघातः ॥ किंच वने संभजनीये वन उदके निपूतमाध्या-
वनेन शोधितं सोममुन्नयध्वं । जर्ह्वं नयत । यद्वा वने तद्विकारे चमसे निपूतं
दशपवित्वेण शोधितं सोमं वने चमसे उन्नयध्वं । जुषाणः प्रीयमाणः स इंद्रो
पो युष्माकं हस्त्यं हस्ताभ्यामभिषुतं सोममभिवावशे । कामयते ॥ वशं कांतौ ।
यद्गुलंगंतस्य लटि क्यत्ययेनात्मनेपदं । लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥ मदिरं
मदकरमिमं सोममिंद्राय जुहोत । इंद्रोद्देशेनाग्नौ प्रक्षिपत ॥

॥ अथ दशमी ॥

अर्ध्वर्यवः पयसो॒ध्व॒र्या गोः॒ सोम॑भिरीं षण॒ता भोज॑मि॒द्रं ।

वेदा॒हम॑स्य नि॒भृ॒तं म॒ एत॑द्वि॒त्तं भूयो॑ यजतश्चिकेत ॥ १०

अध्व॑र्यवः । पय॑सा । ऊ॒र्ध्वः । यथा॑ । गोः । सोमै॑भिः ।

इ॑ । पृ॒णत । भो॒जं । इ॒न्द्रं ।

वे॒दं । अ॒हं । अ॒थ । निऽभू॑तं । मे । ए॒तत् । दि॒क्ष॑तं ।

भूयः॑ । य॒जतः । चि॒केत ॥ १०

हे अध्वर्यवः यथा गोवधः पयसा पूर्णं तद्वदीमेनं भोजं फलदातारं रवि-
तारं चेंद्रं सोमेभिः सोमैः पृणत । पूरयत । मे मदीयस्य सोमस्य निश्चितं गूढं
सुखासाधनस्वभावमहमेव वेद । जानामि । इति पूर्वं न परस्मै कथितं । तथापि
बुध्मभ्यं ब्रवीमीत्येवं । दिक्षतं सोमं दातुमिच्छतं यजमानं यजतो यष्टव्य इन्द्रो
भूयोऽतिशयेन चिकेत ॥ दिक्षतं । हुदाज् दान् । इच्छायां सन् । सनि मीमाषि-
त्याकारस्य इसादेशः । अत्र सोपोऽभ्यासस्तेत्यभ्यासलोपः । सः स्थावर्धातुक इति
सकारस्य तत्वं ॥

॥ अथैकादशी ॥

अध्व॑र्यवो यो दि॒व्यस्य॑ व॒स्वो यः पार्थि॑वस्य च॒म्यस्य॑ राजा ।

तमू॒र्ध्वं न पृ॒णता यवे॑ने॒न्द्र सोमै॑भिस्तद॒पो वो अस्तु ॥ ११

अध्व॑र्यवः । यः । दि॒व्यस्य॑ । व॒स्वः । यः । पार्थि॑वस्य ।

च॒म्यस्य॑ । राजा ।

तं । ऊ॒र्ध्वं । न । पृ॒णत । यवे॑न । इ॒न्द्रं । सोमै॑भिः ।

तत् । अ॒पः । वः । अ॒स्तु ॥ ११

हे अध्वर्यवः य इन्द्रो दिव्यस्य दुर्लभैकाहस्य वस्वो वस्तुनो राजा भवति । यस्य
पार्थिवस्य । पृथिवीशब्देन विस्तीर्णमंतरिक्षमुच्यते । तत्तत्त्वं धनं पार्थिवं । तस्य
राजा । यस्य चम्यस्य । क्षमा भूमिः । तत्तत्त्वं धनं चम्यं । तस्य च राजा भवति ।
तमेवंविधमिन्द्रं सोमेभिः सोमैः पृणत । पूरयत । तत्र इष्टान्तः । ऊर्ध्वं न । ऊर्ध्वं
दीर्घमूर्ध्वं कुक्षलं । यथा यवेन तत्पूर्णं तद्वदिन्द्रं पूरयतेति । तादृशं सोमादिनेन्द्रो-
दरपूरणलक्षणमपः कर्म वो युष्माकमस्तु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अस्मभ्यं तदसौ दानाय राघः समर्थयस्व बहु ते वसव्यं ।

इंद्र वक्षित्वं अवस्था अनु यूनृहृद्देम विदधे सुवीराः ॥ १२

अस्मभ्यं । तत् । वसो इति । दानाय । राघः । सं ।

अर्थयस्व । बहु । ते । वसव्यं ।

इंद्र । यत् । वक्षित्वं । अवस्थाः । अनु । यूनृ । हृद् । देम । विदधे । सुवीराः ।

विदधे । सुवीराः ॥ १२

एषा सम्प्राप्ताता ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे चतुर्दशोऽष्टकः ॥

प्र वा न्वस्येति दशमं चतुर्थं सूक्तं गार्ग्यमदं त्रैष्टुभमैंद्रं । अत्रानुक्रमणिका प्र
व दधेति ॥ दशरात्रे षष्ठेऽहनि निष्केवल्ये त्रीणि सूक्तानि । तत्रेदं द्वितीयं ।
षष्ठ्येति खंडे अत्रितं । एद्र याह्यप नः प्र वा न्वस्याधूरेक इति निष्केवल्यं । आ०
८, १, इति ॥ त्र्येकसामके निष्केवल्ये प्र वा न्वस्येत्येषा सूक्तसंख्यया । उशनःस्ते मे
अत्रितं । त्वयं मा महुषो देवाताता प्र वा न्वस्य महतो महानि । आ० ८, ५, इति ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

प्रधा न्वस्य महतो महानि सत्या सत्यस्य करणानि योचं ।

विकद्रुकेष्वपि वत्स तस्य मदे अहिमिंद्रा जघान ॥ १

प्र । घ । लु । अस्य । महतः । महानि । सत्या । सत्यस्य ।

करणानि । योचं ।

विकद्रुकेषु । अपि वत् । सतस्य । अस्य । मदे । अहिं ।

इंद्रः । जघान ॥ १

ऋग्वेदो ब्रूते । महतो बलवतः सद्यस्य सत्यसंकल्पास्यास्यैव सत्यनि
 धयार्थानि महानि महानि करणान्यस्मिन् सूक्ते वक्ष्यमाणानि कर्माणि तु यद्य
 प्रबोचं । मरुर्धेण ब्रवीमि ॥ वच परिभाषणे । वंदसि लुङ्लुङिट इति वतमाने
 लुङि अत्यतिव्यक्तिख्यातिभ्योऽङ् । वच उम् ॥ चेति प्रसिद्धौ । कानि तानि
 उच्यन्ते । विक्रद्भुकेषु ज्योतिर्गौरादुरित्येवंरूपेष्वभिप्रायिकेष्वहःसु सुतस्याभिप्रायं
 सोमभिद्रोऽपिबत् । ततः पीतस्यास्य सोमस्य मदे हव्यं संजाते संतोद्गोषि
 हत्वमसुरं जघान । हतवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अथंशे द्यामस्तभायद्दृहंतमा रोदंसो अपृणदंतरिचं ।

स धारयत्पृथिवीं पप्रयञ्च सोमं त्य ता मद इंद्रंश्चकार ॥ २

अथंशे । द्या । अस्तभायत् । दृहंतं । आ । रोदंसो इति ।

अपृणत् । अंतरिचं ।

सः । धारयत् । पृथिवीं । पप्रयत् । च । सोमं । त्य । ता ।

मदे । इंद्रः । चकार ॥ २

अथंश आकाशे द्यां द्योतमानं सूर्यं द्युलोकं वास्तभायत् । इन्द्रोऽस्तभायत् ।
 अनवलंबनस्य तस्य प्रापस्यापनमकरोदित्यर्थः ॥ स्तंभ इति सौत्रो धातुः क्रादिः ।
 लुङि व्यत्ययो वज्रलमित्यहावपि धातुजादेशः ॥ दृहंतं जहदंतरिचं रोदंसो द्यावा-
 पृथिव्यौ चापृणत् । तेजसा पूरितवान् । किंच स इंद्रः पृथिवीं विस्तीर्णो भूमिं
 धारयत् । अधारयत् । तथा पप्रयञ्च । एनां भूमिसप्रययत् ॥ प्रथ प्रख्याने ।
 ययंतस्य लुङि चङि रूपं । चङग्रन्थतरस्यामिति मथोदात्तत्वं ॥ सोमस्य मदे हव्यं
 संजाते सति तानीमानि कर्माणीदृशकार ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सद्ये'व प्राचो वि मिमाय मानैर्वज्रे'ण खान्य'तृणन्नदो'ना ।

वृथा'सृजत्यधिभिर्दीर्वयाथैः सोमं त्य ता मद इंद्रंश्चकार ॥ ३

सप्तऽङ्गव । प्राचः । वि । मिमाय । मानैः । वच्चे'ण ।

खानि । अटणत् । नदीना ।

वृथा । असृजत् । पथिभिः । दीर्घायाथैः । सोमस्य । ता ।

मदे' । इन्द्रः । चकार ॥ ३

सम्यक् यथा यत्तद्व्याख्यानाः पट्विंशत्यक्रमप्राचीत्येवंरूपैः परिभाष्यैः प्राक्प्र-
वणान् कुर्वन्ति तद्वत् सिंधून् लोकान्वाग्न्यन्वा मानैः परिभाष्यैः प्राचः प्राङ्मुखान्-
विभाष्य । इन्द्रो विशेषेण निर्मितवः न । तथा नदीनां खानि निर्गमनद्वाराणि
वज्रिण्य चाटणत् । अखनत् ॥ तदि हिंसानादरयोः । रुधादि । लङ् ॥ तथा च
मन्त्रः । इन्द्रो अस्यां अरद्वज्रवाङ्मुरिति । तथा दीर्घायाथैवंलुकात् गंतव्यैः पथिभि-
र्गमैर्व्यासृजत् । अनाधासेन ता नदीः सृष्टवान् । सोमस्येति सिद्धार्थ इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स प्रवोड्ङ्मपरिगत्या दभीतेर्विश्वमधागायुधमिदं अग्नी ।

सं गोभिरखैरसृजद्वर्थेभिः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ४

सः । प्रवोड्ङ्म । परिगत्य । दभीते' । विश्वं । अधाक् ।

आयुधं । इदं । अग्नी ।

सं । गोभिः । अखैः । असृजत् । रथेभिः । सोमस्य । ता ।

मदे' । इन्द्रः । चकार ॥ ४

प्राक्प्रवणान् सृष्टिनिप्रसृतयोऽसुरा दभीतेः पुरं संरथ्य परिगृह्य तस्यात्पराधि-
रगुरिति कथा । स इन्द्रो दभीतेः । दभीतिनां कश्चिद्राजर्षिः । तस्य प्रवोड्ङ्म
प्रवोड्ङ्म ॥ सच्चिन्महोदधयर्ष्येत्येतत् ॥ प्रकसेण तं दभीतिं वहतस्तानसुरान् अथ
गान् परिगत्य तेषां विश्वं सर्वमायुधमिदं भौ दीयमाने वज्राधवाक् । अधाचीत् ॥
इहेतुं संनिषेधेत्यादिना स्तुलुक् ॥ पञ्चत्तं दभीतिं गोभिरखै रथेभि रथैश्च
वसृजत् । संयोजितवान् । सोमस्यादि सिद्धमिति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अतिमूर्त्तिनाम्नोकाहे मरुत्वतीये स्नातसखीया । अतिमूर्त्तिनेति खंहे सवि
म ईं महीं धुनिमेतीरम्णात् । आ० ६. ८. । इति ॥

स ईं महीं धुनिमेतीरम्णात्तो अस्नातूनपारयत्स्वस्ति ।

त उत्स्रायं रयिमभि प्र तस्युः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ५

सः । ईं । महीं । धुनिं । एतीः । अरम्णात् । सः ।

अस्नातून । अपारयत् । स्वस्ति ।

ते । उत्स्रायं । रयिं । अभि । प्र । तस्युः । सोमस्य ।

ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ५

स इन्द्र ईमेनां महीं महतं धुनिं । धुनोति स्तोतृणां पापानीति धुनिः परुणी
नदी । तामेतोः ॥ ईश्वरपदासंनिधानेऽपि तोसुनुप्रत्ययः । पा० ३. ४. १२. ॥ ऋषीणां
गमनार्थमरम्णात् । उताशमयत् । महांजलां नदीमल्लोदकामकरोदित्यर्थः । ततः
स इन्द्रोऽस्नातून स्नातमयक्तान् तरणासमर्थान्दधीन् स्वस्ति क्षेमेणापारयत् । ते
महर्षय उत्स्राय तां नदीमुत्तीर्य यं रयिमपेक्ष्य गच्छन्ति तं रयिमभिलक्ष्य प्रतस्युः ।
द्रुतस्थिरे । शिष्टं सिद्धं ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सोदं चं सिंधुमरिणान्महत्वा वज्रेणान् उषसः सं पिपेध ।

अजवसी जविनीभिर्विवृश्चन्सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ६

सः । उदं चं । सिंधुं । अरिणात् । महत्वा । वज्रे ण ।

अनः । उषसः । सं । पिपेध ।

अजवसः । जविनीभिः । विवृश्चन् । सोमस्य । ता । मदे ।

इन्द्रः । चकार ॥ ७

स इन्द्रः सिंधुं प्राचं संतं महित्वा स्वकोयेन महिम्नोदं वमरिणात् । उदङ्मुख-
मकरोत् ॥ सिंधुश्चन्द्रश्चंदसि पुत्तिंगः ॥ उपस उपोदेव्या अनः शकटं वज्ज्येण
संपिपेय । चूर्णीचकार । एतच्च दिवश्चिद्धा दुहितरमित्यत्र स्पष्टं वक्ष्यते । किं
कुर्वन् । अजवसौ जवहीना दुर्वलाः सेना जविनीभिर्जेवयुक्ताभिः सेनाभिर्वि-
वृचन् । विशेषेण भिंदन् । पिपेयेति समन्वयः ॥ ओन्नथू छेदने । शतरि ग्रहि-
ज्यादिना संप्रसारणं । शिष्टं स्पृष्टं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स विद्वा अपगोहं कनीनामाविर्भवन्नुदंतिष्ठत्यराष्टक् ।

प्रति ओणः स्याद्वा ? नगचष्ट सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ७

सः । विद्वान् । अपगोहं । कनीनां । आविः । भवन् ।

उत् । अतिष्ठत् । पराष्टक् ।

प्रति । ओणः । स्यात् । वि । अनक् । अचष्ट । सोमस्य ।

ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ७

पुरा किल कन्यकाश्चक्षुर्हीनं मादहीनं पराष्टजं जिह्वसृष्टिं दृष्ट्वाभिदुद्रुवुः ।
ततः स ऋषिरिन्द्रं स्तुत्वा चक्षुः पाटं च लेभे । तदेतदाह । कनीनां कन्यकानाम-
पगोहमपगोहनं तिरोभावं विद्वान् पराष्टगृष्टपिराविभवन् सर्वेषां प्रतप्रत्ते भवन्
उदतिष्ठत् । ओणः पूर्वं पञ्चुरिदानीमिन्द्रस्य प्रसादाद्विभग्नजानुस्ताः कन्याः प्रति-
स्यात् । पूर्वसंधोऽपुना चक्षुर्लाभाद्वाचष्ट । ताः कन्यका विशेषेण पश्यति स्म ।
तानीमानि कर्माणि स इन्द्रश्चकार ॥

॥ अथाष्टमी ॥

भिनद्वलमंगिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य दंष्ट्रितान्यैरत् ।

रिणग्रोधांसि कृत्विमांशेषां सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ८

मिनत् । वलं । अंगिरः॥मिः । गृणानः । वि । पर्वतस्य ।

दृंहितानि । ऐरत् ।

रिणक् । रोधांसि । कृत्विमाणि । एषां । सोमस्य । ता ।

मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ८

अंगिरोभिर्गृणानः सूयमानः स इन्द्रो वलं वलनामकमसुरं भिनत् । अङ्गि-
नत् । तथा गवां निरोधकस्य पर्वतस्य दृंहितानि शिखाभिर्दंढीकृतानि हाराणि
यैरत् । स्रष्टाटितवान् । तदेवाह । एषां पर्वतानां कृत्विमाणि क्रियया निर्पूतानि
रोधांसि निरुद्धानि हाराणि रिणक् । स्रष्टाटयत् । गतमन्यत् ॥

अति मूर्त्तिनाम्नेऽप्राप्ते निष्क्रे वल्ले स्रक्तसुखीया स्वप्ने नेत्येषा । कृत्वितां । सप्ते-
नाभ्युप्या सुसुरिं पुनिं चेति स्रक्तसुखीया । आ० ६, ८, । इति ॥

॥ सैषा सृक्ते नवमी ॥

स्वप्ने'नाभ्युप्या' चसुरिं' पुनिं' च जघंथ' दस्युं' प्र' दभीतिं'भावः ।

रंभी' चिदत्' विविदे' हिरण्यं' सोमस्य' ता' मद' इन्द्र'चकार ॥

स्वप्ने'न । अभि'उप्यं' । चसुरिं' । पुनिं' । च । जघंथ' ।

दस्युं' । प्र । दभीतिं' । आवः ।

रंभी । चित् । अत् । विविदे । हिरण्यं । सोमस्य । ता ।

मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ९

स त्वं दस्युं सर्वस्योपक्षपवितारं सुसुरिं पुनिं च एतस्मान्मावसुरो स्वप्नेन
दोषनिद्रयाभ्युप्य संयोज्य जघंथ । हृतवानसि । ततस्साभ्यां युंथमानं दभीतिं राक्षसं
प्रापः । रक्षितवानसि । तथा च संत्ववणं । त्वं नि दस्युं सुसुरिं पुनिं चास्त्रायथो
दभीतये सृजंत्विति ॥ आवः । अवन्ते रक्षायंस्य लङ्घि सिपि रूपं ॥ रंभी चित्
वेत्तधारो चास्य दोषारिकोऽत्वाभिन्दुषे तयोरसुरयोर्हिरण्यं धनं विविदे । लेभे ॥
निद्रा लाने सरितेव । तानोमानि कर्माणि सोमस्य मदे सति चकारेति ॥

॥ अथ दशमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरिणे दुह्यीयद्विं दक्षिणा मघोर्नौ ।

शिष्टा स्तोत्रभ्यो माति धम्मगो नो वृहद्वदेम विदधे ।

सुवीराः ॥ १० ॥

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरिणे । दुह्यीयत् । द्विं ।

दक्षिणा । मघोर्नौ ।

शिष्टा । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

वृहत् । वदेम । विदधे । सुवीराः ॥ १० ॥

एषा ऋचाखाता ॥

॥ इति द्वितीयस्य पठे बोद्धव्यं नमः ॥

प्र वः सतानिति नवर्चं पंचमं सूक्तं गार्ग्यं मदमैर्द्रं । अत्राहुक्तमपिका । प्र
नो नवांत्या विदुविति । नवमी विदुप् शिष्टास्त्रिदु वंतपरिभाषाया अगत्यः ॥

इतीमे पयोदेऽन्वावाकशब्दे प्र वः सतानिति सूक्तं । अतिरात्र इति खंडे सूक्तितं ।

प्र वः सतां प्रोद्दोष्ये हरयः कर्मान्नमिति याज्या । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

प्र व सतां ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमग्नाविव समिधाने हविर्भरे ।

इंद्रमजुयं जरयंतमुक्षितं सनाद्युषानमवसे हवामहे ॥ १ ॥

प्र । वः । सतां । ज्येष्ठतमाय । सुऽस्तुतिं । अग्नौऽहव ।

संऽहधाने । हविः । भरे ।

इंद्रं । अजुयं । जरयंतं । उक्षितं । सनात् । युषानं ।

हवामहे ॥ १ ॥

गृह्यमदो ब्रूते । हे यजमाना वो युष्मदर्थं सतां महतां देवानां ज्येष्ठतमा-
 तिथयेन अष्टायेंद्राय तदर्थं । अग्नाविव समिधाने । इवमब्द एवार्थः । दीपमान
 एवाग्नौ हविः प्रभरे । संपादयामि । ततः परं सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं करोमि ॥
 भर इति ऋजु भरणे जिह्वादुभयपदी । लटि रूपं ॥ अज्यमजरणीयं जरवं
 सर्वमन्यज्जरयंत्युज्जितं सोमेन सिक्तं सनात्सनातनं युवानं नित्यतरुणं तादृश-
 मिंद्रमवसेऽष्वाकं रक्षणाय तस्य तर्पणाय वा हवामहे । आहूयामः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यस्मादिंद्राद्बृहत् किं चनेष्टे विश्वान्यस्मिन्संभृताधि वीर्या ।

जठरे सोमं तन्वीरसहो महो हस्ते वज्रं भरति शीर्षणि

क्रतुं ॥ २

यस्मात् । इंद्रात् । बृहत् । किं । चन । ई । ऋते ।

विश्वानि । अस्मिन् । संभृता । अधि । वीर्या ।

जठरे । सोमं । तन्वि । सहः । महः । हस्ते । वज्रं ।

भरति । शीर्षणि । क्रतुं ॥ २

बृहतो महती यस्मादिंद्राद्वते किमपीमिदं जगज्जन । नास्तीत्यर्थः ॥ चेति
 नेति निपातद्वयसमुदायश्चेति । चेति विदित्यर्थे नेति निषेधार्थः । एकपदं तु
 सांप्रदायिकं ॥ उक्तादे मंत्रः । नेंद्राद्वते पवते घाम किं चनेति । यद्वा इंद्राद्वत
 ईमिदं जगत् किं । न सुद्रमत्यल्पमित्यर्थः । कुत ऐतत् तदेवोच्यते । अस्मिन्नि
 विश्वानि सर्वाणि तीर्थानि सामर्थ्यान्यधि संभृता । अधिकं संभृतान्यासते ।
 यथेन्द्रो जठरे खोदरे सोममभिषुतं सोमरसं भरति । विभर्ति किंच तन्वि तन्वा
 स्यकीये सूर्याग्निं शरीरे सहो वलं महस्तेजश्च विभर्ति । हस्ते वज्रमायुधं विभर्ति ।
 शीर्षणि शिरसि क्रतुं विज्ञानं भरति । विभर्ति ॥ यहृत्तयोगादनिघातः ।
 वाक्यभेदाद्वा निघाताभावः । शीर्षणि । शीर्षन् कंदसोस्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

न क्षोणीभ्यां परिभ्वे' त इन्द्रियं न समुद्रैः पर्वतैरिन्द्र ते रथः ।

न ते वज्रमन्व' श्रोति कश्चन यदाशुभिः पतंसि योजना पुरु ॥ ३

न । क्षोणीभ्यां । परिभ्वे' । ते । इन्द्रियं । न । समुद्रैः ।

पर्वतैः । इन्द्र' । ते । रथः ।

न । ते । वज्र' । श्रुनु । अश्रोति । कः । चन । यत् ।

आशुभिः । पतंसि । योजना । पुरु ॥ ३

हे इन्द्र ते तवेन्द्रियं वलं क्षोणीभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां न परिभ्वे । न परिभव-
नीयं ॥ कृतार्थं तवैकेन्यत्वन इति केनूपत्ययः । उदात्तस्वरितयोरिति स्वरितत्वं ॥
किं ते रथः समुद्रैः पर्वतैश्च न परिभवनीयः । ते वज्रमायुधं कश्चन पुमान्
नान्वश्रोति । न व्याश्रोति परिभवितुं ॥ अश्रू व्याप्नो । व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥
यदादासुरवधार्थं दिग्विजयकाले पुरु पुरुणि वह्नि योजना योजनानि पतसि ।
गच्छसि । तदा तव वलादि न परिभवनीयमिति समन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

विश्वे ह्यस्मै यजनाय वृणवे क्रतु' भर'ति वृषभाय सपुंश्चते ।

वृषा यजस्व हविषां विदुःतरः पिबेद्र सोमं वृषभेण भानुना ॥ ४

विश्वे' । हि । अस्मै । यजताय । वृणवे' । क्रतु' । भर'ति ।

वृषभाय । सपुंश्चते ।

वृषा । यजस्व । हविषां । विदुःतरः । पिबे । इन्द्र । सोमं ।

वृषभेण । भानुना ॥ ४

हे वज्रमान विन्ने सर्वे जना यजताय सर्वैर्यजनीयाय धृष्णदे यत्पूर्वां परंप-
 षीषाय वृषभाय कामानां वर्धिते सयते सज्जमानाय सुतप्रादिकर्मवत्सु सोमो
 एतादृशयेद्राय क्रतुं यज्ञादिलक्षणं कर्म भरंति हि । हरंति खलु । प्रणयंतीत्यर्थः ॥
 भरंति । द्वियोगादनिघातः ॥ यथादेवं तस्माद्दृष्ट्वा सोमरससेचनसमर्थो विदुषः ॥
 विदुष्यदन्तरपि ज्ञादसं संप्रसारयं । यासिवसिवसीनां चेति संज्ञितायां वर्धिते ॥
 विदुस्तस्मै वृषिषा तमिंद्रं यजस्व । इदानीमिंद्रं संबोद्याह । हे इंद्रं वृषमेव
 कामानां वर्धितेयं भातुना दीप्यमानेनाग्निना सह सोमं पिब ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृष्णः कोयः पवते मध्वं जर्मिं वृषभासाय वृषभाय पातवे ।

वृषणाध्वर्युं वृषभासो अद्रयो वृषयं सोमं वृषभाय सुस्रति ॥ १

वृष्णः । कोयः । पवते । मध्वः । जर्मिः । वृषभासाय ।

वृषभाय । पातवे ।

वृषणा । अध्वर्युं इति । वृषभासः । अद्रयः । वृषयं । सोमं ।

वृषभाय । सुस्रति ॥ १

हे इंद्रं वृष्णः फलस्य वर्धितमध्वो मदकरस्य सोमस्य कोयो रस जर्मि-
 वृषातृणां पातृणां च प्रेरकः समु पवते । गच्छति ॥ पव गतौ । अनुदात्ते ॥
 किमर्थं । वृषभासाय । बलवर्षकान्यत्तानि यस्य स तथोक्तः । तादृशाय वृषभाय
 कामानां वर्धित इन्द्राय पातये । पानार्थं पवत इति समन्वयः । किं वृषणा
 सोमरससेचनसमर्थाध्वर्युं अध्वर्युप्रतिप्रस्थातारौ वृषभासो वर्षका अद्रयोऽभिप-
 नपापाणस्य वृषयं अग्नादिफलस्य संस्कारं सोमं वृषभाय देवानां अष्टाय तर्भ्यं
 सुस्रति । सुस्रति ॥ सुनोतेर्बटि बहुषं कंदसीति विकरणस्य झुः । अदभ्यसा-
 इति ओदादेयः ॥

॥ इति द्वितीयाय वृषे सप्तम्यो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वृषा ते वज्रं च ते वृषा रथो वृषणा हरी वृषभाययं धा ।
वृषो मदस्य वृषभ त्वमौघिष इन्द्र सोमस्य वृषभस्य तृप्सुहि ॥ ६

वृषा । ते । वज्रः । च । ते । वृषा । रथः । वृषणा ।
हरी इति । वृषभाणि । आयुधा ।
वृषाः । मदस्य । वृषभ । त्वं । औघिषे । इन्द्रः । सोमस्य ।
वृषभस्य । तृप्सुहि ॥ ६

वृषभ कामानां वर्षक हे इन्द्र ते तव वज्रो वृषा कामवर्षकः । तथा ते रथोऽपि
वृषा । ते हरी एतस्मात्कायश्चो वृषणा वर्षकौ । तवायुधा वज्रव्यतिरिक्ताग्यायुधा-
नपि वृषभाणि । वृषो वर्षकस्य मदस्य मदकरस्य सोमस्य त्वलेवेधिषे । स्वामी
भवसि । हे इन्द्र वृषभस्य वर्षकेण सोमस्य सोमेन तृप्सुहि । तृप्नो भव ॥ तृप्
प्रीणने स्वादिः ॥ चुम्बादिषु । पा० ८, ४, ३८, । नृपनतृप्नोतीति पठितं । तथापि
सर्वविधीनां छंदसि विकल्पितत्यादत्त णत्वप्रतिषेधो न भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्र ते नावं न समने वचस्युवं ब्रह्मणा यामि सर्वनेषु दाष्टुषिः ।
कुविन्तो अस्य वचसो निबोधिषदिन्द्रसुत्सं न वसुनः

सिचामहे ॥ ७

प्र । ते । नावं । न । समने । वचस्युवं । ब्रह्मणा । यामि ।

सर्वनेषु । दाष्टुषिः ।

कुविन् । नः । अस्य । वचसः । निबोधिषत् । इन्द्रं । उत्सं ।

न । वसुनः । सिचामहे ॥ ७

दाष्टमिस्त्वत्सादाच्छत्रूणां धर्षकोऽहं समने संप्राप्ते वचस्युषं ॥ अग्नि तन्वा-
दित्वादुवडादेशः ॥ स्तोत्रमिच्छन्तं नावं न नावनिवापद्धास्तारकं ते त्वां सवनेषु
विष्णु ब्रह्मणा स्तोत्रेण प्रयामि । प्रात्रोमि । सिंहा ॥ १०८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
मेतद्वाक्यं कुविह्वल निबोधितम् । इन्द्रो नितरां बुध्यतां ॥ दुध अंगगगने । लेटि सिप्
वज्रलमिति सिप् । कुविद्योगादनिघातः । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः ।
वधं चोत्सं न जलस्य निधानभूतं कूपमिव वसुनो निधानभूतमिन्द्रं सिचागहे । सोमेन
सिंचागः ॥ सिचिर् चरणे स्वरितेत् । आगमानुशासनस्थानित्यत्वाच्चुसभावः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

पुरा संवाधादभ्या वदस्व नो धेनुर्न वत्सं यवसस्य पिप्यधौ ।

सकृत्, ते सुमतिभिः शतक्रतो सं पत्न्यैर्भिर्न दृषणो

नसीमहि ॥ ८

पुरा । संवाधात् । अभि । आ । वदस्व । नः । धेनुः ।

न । वत्सं । यवसस्य । पिप्यधौ ।

सकृत् । स । ते । सुमतिभिः । शतक्रतो इति शतक्रतो

सं । पत्न्यैर्भिः । न । दृषणो । नसीमहि ॥ ८

हे इन्द्र संवाधात् शत्रुजन्यात्संवाधात् पुरा नोऽस्मानभ्यावदस्व । आर्वाय ।
यथा संवाधोऽस्मान् न स्पृशति तथा कुर्वित्यर्थः । तत्र दृष्टांतः । धेनुर्न वत्सं यथा
यवसस्य वासेन पिप्युष्याप्यायिता धेनुर्वत्सं चूदाधात्परावर्तयति तद्वत् । हे शतक्रतो
वयं सुमतिभिस्त्वद्विषयैः शोभनेः स्तोत्रैः सकृत् सकृत् सदादपि सु नसीमहि । सुषु
व्यायेमहि । तत्र दृष्टांतः । दृषणो न । मेत्तारो युवानो यथा पत्न्यैर्भिर्याप्यन्ते तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्वे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा सघोनी ।

शिक्षां स्तोत्रभ्यो माति धग्मगो नो वृहद्वदेम विदथे

सुवीराः ॥ ९

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरिते । दुष्पीयत् । धृद ।

दक्षिणा । मघोनी ।

शिवं । स्तोत्रस्थः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

सृष्टत् । वदेम । विदधे । सुवीराः ॥ ८

नूनं सा त इति व्याख्याता ॥

इति द्वितीयस्य पष्ठेऽष्टादशो वर्गः ॥

तदस्मा इति नवचं पठं सूक्तं गार्ग्यमदमेद्रं । अत्रासुक्रमणिका । तदस्मै
द्विविधुवंतमिति । अंत्ये द्वे विधुभे शिष्टाः सप्त जगत्यः ॥ अतिरात्रे द्वितीये
पर्यायेऽच्छायाकशब्दे तदस्मा इति सूक्तं । अतिरात्रे पर्यायाणामिति खंडे सूक्तितं ।
तदस्मै नव्यमस्य पिव यस्य जज्ञान इंद्रेति याज्या । आ० ६. ४. १. इति ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

तदस्मै नव्यमंगिरस्वदर्वत शुभा यदस्य प्रत्नयोदीरते ।

विष्वा यज्ञोवा सहसा परीवृता मदे सोमस्य

हं हितान्यैरयत् ॥ १

तत् । अस्मै । नव्यं । अंगिरस्वत् । अर्वत । शुभाः । यत् ।

अस्य । प्रत्नस्या । उत्तुर्द्वरते ।

विष्वा । यत् । गोवा । सहसा । परिवृता । मदे ।

सोमस्य । हं हितानि । ऐरयत् ॥ १

यत्नमदो ब्रूते । हे स्तोतारः नव्यं नवतरमन्येष्वष्टपूर्व तत्तादृशं स्तोत्रमंगिर-
स्वदंदिरेषु द्वास्मा इन्द्रायार्चत । ब्रूत । यद्यस्माज्जातमात्रस्यास्तेन्द्रस्य शुभा शत्रूणां
शोषकाणि तेजांसि प्रत्नया ॥ प्रत्नपूर्वविश्वेमात्यान् ऊदसीतीवार्थे बालप्रत्ययः ॥

प्रत्नानि पुरातनानोबोदीरते । चक्षुःश्रुति ॥ ईर गतौ अलुदात्तेत् । तिष्ठि बोदात्-
वतीति गतेनिघातः ॥ यद्यस्माच्च विश्वा सर्वान् गोवा मेवान् । गा उदकानि
त्वायंते रक्षंतीति गोवा मेवाः परीवृता इत्येणाक्रांतान् ॥ सर्वत्र सुपो छादेयः ॥
तान् दृष्टितानि तेन दृढीकृतान् मेवान् सोमस्य मदे ऋषे संजाते सति सङ्घसा
बलेनैरयत् । उदघाटयत् । मेघभेदनेनापः प्रेरयामासेत्यर्थः । यद्वा विश्वा सर्वाणि
परीवृता बलास्त्रेणाक्रांतानि दृष्टितानि पर्यंतविले निरुद्धानि गोवा ॥ इतिव-
कश्चक्षयेति समूहाथै त्वप्रत्ययः ॥ गवां वृन्दानि सङ्घसैरयत् । तस्माद्विषादिर-
गमयत् । तस्यादर्वतेति समन्वयः ॥ रैरयत् । ईर गतौ । श्यंतस्य लङि रूपं ।
यद्वृत्तयोगादनिघातः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स भूतु यो ह प्रथमाय धायसे ओजो मिमानो

महिमानमातिरत् ।

शूरु यो युत्सु तन्वं परिष्यत शीर्षणि द्यां महिना

प्रत्यमुंचत ॥ २

सः । भूतु । यः । ह । प्रथमाय । धायसे । ओजः ।

मिमानः । महिमानं । आ । अतिरत् ।

शूर । यः । युत्सु । तन्वं । परिष्यत । शीर्षणि । द्यां ।

महिना । प्रति । अमुंचत ॥ २

स इन्द्रो भूतु । भवतु । वधंतामित्यर्थः । य इन्द्र ओजस्तेजो वलं मिमानः कुषीणः
सन् प्रथमाय प्राथमिकाय धायसे ॥ भेट् पाने ॥ सोमपानाय महिमानमातिरत् ।
अवधंयत् ॥ तिरतेव्यंत्येन यः । यद्योगादनिघातः ॥ शूरः शत्रूणां शतयिता य
इन्द्रो युत्सु युक्तेषु तन्वं स्वकीयं शरीरं परिष्यत । कर्मणा परिकीतमकरोत् । स इन्द्रो
महिना स्वकीयेन महिना शीर्षणि सधिरसि द्यां प्रत्यमुंचत । अधारयत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अधाकृणोः प्रथमं वीर्यं महत्त्वद्वयाग्ने ब्रह्मणा शुभमैरयः ।

रथेष्टेन हर्यश्वेन विच्युताः प्रजीरयः सिञ्चते सध्मन् प्रकृष्टयक् ॥ ३

अध । अकृणोः । प्रथमं । वीर्यं । महत् । यत् । अस्त ।

अग्ने । ब्रह्मणा । शुभं । ऐरयः ।

रथेऽष्टेन । हरिऽश्वेन । विच्युताः । प्र । जीरयः ।

सिञ्चते । सध्मन् प्रकृष्टयक् ॥ ३

अथ अपि च हे इन्द्र त्वं प्रथमं सुखं तद्वीर्यं सामर्थ्यमकृणोः । अकरोः । किं तत् । ब्रह्मणा स्तोत्रेण स्तुतिसाधनभूतेन वेदवाक्येनास्य वीर्यस्य स्तोत्रेणस्यापि पुरतो यच्छुभं शत्रूणां शोषकं बलमैरयः । उद्गमयः । जीरयो जरयितारो बाधका असुरा रथेष्टेन रथस्थितेन हर्यश्वेन त्वया विच्युताः स्वस्थानाङ्गाविताः संतः सध्मन् सध्मीचीनाः परस्परं संगताः पृथक् भीत्या विच्युताः संतः प्रसिञ्चते । प्रकर्षेण धावन्ति ॥ शु गतो । जुहोत्यादिः । बहुलं छंदसीयभ्यासस्येत्यं ॥ सध्मन् गिति सहस्र सध्मिरिति सध्मादेशः । अद्विसप्रोर्तोदात्तत्वेन निपातनादुदात्तस्वरितयोरिति यणः स्वरितत्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अधा यो विज्ञा भुवनाभि मउमनैशानकृण्वया अभ्यवर्धत ।

आद्रोदंसो ज्योतिषा वज्रिरातनोसीव्यन्तमांसि दुधिता

समव्ययत् ॥ ४

अध । यः । विज्ञा । भुवना । अभि । मउमना ।

ईशानऽकृत् । प्रव्याः । अभि । अवर्धत ।

जात् । रोदंसी इति । ज्योतिषा । वज्रिः । आ । अतमोत् ।

सीव्यन् । तमांसि । दुधिता । सं । अव्ययत् ॥ ४

अथ अपि च प्रवयाः प्रवृत्ताः पुरातनो वा य इन्द्रो विश्वा भुवना सर्वान्
लोकान् मज्जमाना बलेनाभिभूयेशानकृत् आत्मानं सर्वस्याधिपतिं कुर्वन् । यद्वा
अग्न्यादीन्देवान् तत्तल्लोकाधिपतीन् कुर्वन् अव्ययधत् । सर्वतः प्रवृत्तोऽभवत् । आद-
नंतरं यज्ञिजगतां बोधा स इन्द्रो ज्योतिषा स्वीयेन तेजसा रोदसी द्यावापृथिव्या-
यानेनोत् । व्याघ्रोत् । किंच तमांसि तमोरूपाणि रक्षांसि दुधिता दुःस्थितानि
दुगतानि सोव्यन् विस्तारयन् समव्ययत् । आवृणोत् । जगद्याप्य वर्तत इत्यथः ॥

॥ अथ पञ्चमी ॥

स प्राचीनाः पर्वता इन्द्रो जसा धरा चीनं मृकणोदपामपः ।

अधारयत् पृथिवीं विश्वधाय समस्तं आन्मावया द्यामवस्त्रसः ॥ ५

सः । प्राचीनान् । पर्वतान् । इन्द्रत् । ओजसा ।

अधराचीनं । अकृणोत् । अपां । अपः ।

अधारयत् । पृथिवीं । विश्वधायसं । अस्तभात् । मायया ।

द्यां । अवस्त्रसः ॥ ५

स इन्द्रः प्राचीनान् इतस्ततः प्रकर्षेणांचतो गच्छतः सपत्नान् पर्वतान् ओजसा
बलेन इन्द्रत् । पञ्चच्छेदं कृत्वा भूसौ इदीवकार । अचलानकरोदित्यर्थः । अपां
मेव स्थितानां सुदकानामपः स्तनलक्षणं कर्माधराचीनं । अधः प्रदेशमंचति गच्छतीत्य-
धराचीनं । तादृशमकृणोत् । मेघभेदनं कृत्वापो भूमावपातयदित्यर्थः । किंच विश्व-
धाययं विश्वस्य धात्रीं पृथिवीं बलेनाधारयत् । मायया प्रज्ञायोगायेन द्यां द्युलोक-
नवस्त्रसः ॥ संह्रु गतौ । संपदादिलक्षणो भावे कृप् ॥ अवपतनादस्तस्मात् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

साम्ना अरं बाहुभ्यां यं पिता कृणोद्विश्वमादा जनुषो
वेदससरि ।

येनां पृथिव्यां नि क्रिविं शयध्वै वज्रेण हत्वा दृणक्तु विश्वणिः ॥ ६

सः । अस्मै । अरं । बाहुभ्यां । यं । पिता । अक्षणीत् ।

विश्वस्यात् । आ । जलुषः । वेदसः । परि ।

येन । पृथिव्यां । नि । क्रिविं । शयध्यै । वज्रेण । हत्वी ।

अहणक् । तुविऽस्वनिः ॥ ६

स तादृश इन्द्रोऽस्यै जगतेऽरत्नं पर्याप्तो बभूव । रत्नकत्वेन स्थानी बभूवेत्यर्थः ।
पिता सर्वस्य पालकः प्रजापतिर्विश्वस्यात्यर्वासाज्जलुषो जनात् परि ततोऽप्युत्कृष्टा-
द्देसो ज्ञानात् तद्विशिष्टं बाहुभ्यां स्पर्शक्रीयाभ्यां बाहुभ्यां यमाकणोत् । तुवि-
ष्वर्षिर्वज्रक्रीर्त्तिर्महास्वनो वा स इन्द्रो येन ज्ञानेन क्रिविमेतन्नासानमसुरं वज्रेण
हत्वी ॥ स्नात्वाद्यद्येति त्वी ॥ हत्वा ताडयित्वा पृथिव्यां शयध्यै शयनाय दीर्घ-
निद्रायै न्यवृणक् ॥ वृणक्तिर्हिंसाकर्मा ॥ न्यवधीत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अमाजूरिव पितोः सचा सती समानादा सदसस्त्वामिंये भगं ।

कृधि प्रकेतमुप मात्या भर दद्वि भागं तन्वोऽयेनं मामहं ॥ ७

अमाजूऽद्वैव । पितोः । सचा । सती समानात् । आ ।

सदसः । त्वां । दूये । भगं ।

कृधि । प्रकेतं । उप । मासि । आ । भर । दद्वि । भागं ।

तन्वः । येनं । मामहं ॥ ७

हे इन्द्र अमाजूयां वज्जीवं गृह एव जीर्यती पितोः सचा मातापितृभ्यां सह
भवन्ती तयोः शुश्रूषणपरा पतिमलभमाना सती दुहिता सयानादात्मनः पितोश्च
साधारणात्मदसो गृह्यात् ॥ अधिकरण्य चोपसंख्यानमिति पंचमी ॥ गृह उपस्था-
वैय यथा भागं याचति तथा स्तोताहं भगं भजनीयं धनं त्वामिये ॥ इ गत्यादिषु ।
लिशुत्तस इति व्यत्ययेनात्मनेपदं । इयडादेशः ॥ त्वां याचे । तत्र देयं धनं प्रकेतं
प्रकर्षेण ज्ञातव्यं विश्वजनीयं कृधि । कुरु । तत्रोपमासि । एतावदिदं धनमिति
कुरु । आभार । तत्र धनं संपादय । भागं भजनीयं धनं तन्वः शरीराय मनुमिति
यावत् दद्वि । देहि । येन धनेन मामहं । स्तोतृनिमान् आ पूजयसि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

भोजं त्वामिन्द्र वयं हुवेम ददिदमिन्द्रापांसि वाजान् ।

अविड्ढौ इ चित्रया न जती कधि वषनिन्द्र वस्यसा नः ॥ ८

भोजं । त्वां । इन्द्र । वयं । हुवेम । ददिः । त्वं । इन्द्र ।

अपांसि । वाजान् ।

अविड्ढि । इन्द्र । चित्रया । नः । जती । कधि । वषन् ।

इन्द्र । वस्यसः । नः ॥ ८

हे इन्द्र भोजं पालयितारं भोजयितारं वा त्वां वयं हुवेम ॥ ह्वयतेर्लिङि बहुलं
छन्दसोति संप्रसारणं ॥ हे इन्द्र त्वमपांसि कर्माणि वाजानसानि ददिः ॥ दाण्
दाने । आहगमहनजन इति क्रिप्रत्ययः । लिङ्ङावादभ्यासादिकार्यं । न लोकाव्य-
यनिष्ठेति पष्ठोपनिषेधः ॥ दाता खलु । हे इन्द्र चित्रया नानाप्रकारयोतो जया
पालनेन नोऽञ्छानविद्धि । रक्ष । वषन् कामानां वर्षक हे इन्द्र नोऽञ्छान्वस्यसो-
तिशयेन पशुमतः कधि । कुरु ॥

मूनं सा त इति व्याख्याता ॥

॥ अथ दशमी ॥

मूनं सा ते प्रति वरं जरित्वे दुष्ठीयदिन्द्र दक्षिणा मघोर्गौ ।

शिञ्छा स्तोत्रभ्यो माति धग्भगो नो हृह्वदेम विदधे सुवीराः ॥ ९

मूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्वे । दुष्ठीयत् । इन्द्र ।

दक्षिणा । मघोर्गौ ।

शिञ्छा । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

हृह्वत् । वदेम । विदधे । सुवीराः ॥ ९

॥ इति द्वितीयस्य ऋषेर्बिंशो वगः ॥

प्राता रथ इति नवर्चं सप्तमं सूक्तं गाय मदं वैष्टुभमैत्रं । प्रातरित्युक्तांतं ।
हेगिकी विनियोगः ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

प्रा॒ता रथो॑ नवो॒ योजि॑ सच्चि॒त्तु॑र्यु॒गस्त्रि॒कशः॑ सप्त॒रश्मिः॑ ।

दश॑रि॒वो मनु॑यः स्व॒र्षाः स इ॒ष्टिभि॑र्म॒तिभो॒ रं॒ह्यो भू॒त् ॥ १

प्रा॒तरि॒ति । रथः॑ । नवः॑ । यो॒जि । सच्चि॑ः । च॒तुः॑ यु॒गः ।

त्रि॒कशः॑ । सप्त॒रश्मिः॑ ।

दश॑रि॒वः । मनु॑यः । स्वः॑ साः । सः । इ॒ष्टिभिः॑ ।

म॒तिभिः॑ । रं॒ह्यः । भू॒त् ॥ १

रथो रंहणादथो यज्ञः । स च नवः । नूयते सूयतेति नवः स्तुतिमान् ।
सच्चिः ॥ सूता योचे । आहगमहनेति किन्प्रत्ययः ॥ शुद्धः । एवंविधो यज्ञः प्रातः
प्रातःकाले योजि । अयोज्यस्माभिः । चतुर्युगः । युज्यंत इति युगानि आवाणः ।
चत्वारि युगानि यस्य स तथोक्तः । अध्वर्याव्युत्विगभिप्रायं वा । त्रिकशः । तिस्रः
कशा वाचो मंद्रमयमोत्कृष्टरूपा यस्य स तथोक्तः । सवनत्रयाभिप्रायं वा ।
सप्तरश्मिः । अश्रुवते व्याप्नुवति कर्माणीति रश्मयस्त्वंदांसि । सप्तसंख्याकानि
गायत्र्यादीनि वंदांसि यस्य स तथोक्तः । दशरिवः । अरिभ्यः पापेभ्यस्तार्यंत
इत्यरिवा यज्ञः । दशसंख्याका यज्ञा यस्य स तादृशः । चमसाध्वर्याभिप्रायं वा ।
मनुयो मनुष्याणां हितः । स्वर्षाः स्वर्गस्य दाता । एवंविधो यज्ञ इष्टिभिः प्रायणो-
यातिथ्यादिभिर्मतिभिर्मननीयेः स्तोत्रे रंह्यः शब्दनीयो भूत् । अभूत् । यज्ञा
नवोभिनवः सच्चिः ॥ मनोतेर्द्विवचनादि ॥ कामानां दाता रथो ॥ रमंतेऽस्मिन्निति
रथः स्तंदनः प्रातःसवने च सोमपानार्थं योजि । अश्वैरयोजि । कीदृशः । चतुर्युगः
त्रिकशः । तिस्रः कशा यस्य स तथोक्तः । सप्तरश्मिः सप्तरज्जुः दशरिवो दशवक्त्रः ।
मनुयो मनुष्यहितः स्वर्षाः स्वर्गस्य संगमयितेर्दृश्य इष्टिभिर्यामैर्मतिभिः स्तोत्रे च
व्याप्नुयो भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सा॒मा अ॒रं प्र॒थमं॑ स॒ द्वितीयं॑ सु॒तो तृतीयं॑ मनु॒ष्यः स॒ होता॑ ।

अ॒न्यस्या॑ गर्भं॒ अन्य॑ ज॒ जनंत॑ सो॒ अन्येभिः॑ स॒चते॑ जे॒न्यो वृषा॑ ॥ २

सः । अ॒मै । अ॒रं । प्र॒थमं॑ । सः । द्वितीयं॑ । ज॒तो इति॑ ।

तृतीयं॑ । मनु॒ष्यः । सः । होता॑ ।

अ॒न्यस्याः॑ । गर्भं॒ । अन्ये॑ । ज॒ इति॑ । ज॒नंत॑ । सः ।

अ॒न्येभिः॑ । स॒चते॑ । जे॒न्यः । वृषा॑ ॥ २

स यज्ञः सोमो वाक्मा इन्द्राय प्रथमं प्रातःसवनेऽरं । पर्याप्नोऽभूत् । स च द्वितीयं माध्वदिने सवने तर्वाप्नोऽभूत् । उतो अपि च स तृतीयं तृतीये सवने पर्याप्नोऽभूत् ॥ सर्वत्र कालाध्वनोरिति द्वितीया ॥ स यज्ञः सोमो वा मनुष्यो मनुष्यस्य होता शुभानां वोढा भवति । किंच अन्ये ऋत्विजोऽन्यस्याः पृथिव्या वेदाङ्गिकाया वाचो वा गर्भं संतं सोमं यज्ञं वा जनंत । अजनयंत ॥ उ प्रसिद्ध्यर्थः ॥ वृषाभिमतफलवर्षको जेन्यो जयसमर्थः स यज्ञः सोमो वान्मेभिरन्यैरिन्द्रादिभिर्देवैः सचते । संगच्छते ॥ सच समवाये । अनुदात्तेत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ह॒री तु॒ कं रथ॑ इ॒न्द्रस्य॑ योज॒मायै॑ सू॒क्तेन॑ वच॒सा नवे॑न ।

मो॒ षु त्वा॒मत्र॑ ब॒हवो॑ हि वि॒प्रा नि॒ रौर॑म॒न्यज॑माना॒सो अन्ये॑ ॥ ३

ह॒री इति॑ । तु॒ । कं । रथे॑ । इ॒न्द्रस्य॑ । योजं॑ । आ॒यै ।

सू॒क्तेन॑ । वच॒सा । नवे॑न ।

मो॒ इति॑ । सु॒ । त्वां । अ॒त्र । ब॒हवः॑ । हि । वि॒प्राः । नि॒ ।

रौर॑मन् । यज॑माना॒सः । अन्ये॑ ॥ ३

इंद्रस्य संवांषिनि रथे हरी एतस्मात्कावश्वौ तु क्षिप्रं कं सुखेनायै गमनाय
नवेनान्यैरुक्तपूर्वेषु वचसा वेदात्मकेन सूक्तेन साधनेन योजं । युनक्ति ॥ युजिर
योगे । लुङि इरितो वेति ह्ये रङादेशः ॥ अत्राश्विन्यच्चे वहुवो विप्रा मेधाविनः
स्तोतारो भवन्ति हि । तथाप्यन्ये महुतिरिक्ता यजमानासो यजमानास्त्वां सु सुहु
मो निरीरमन् । नितरां सा रमयंतु । अतोऽस्मदीयं यज्ञमागत्य सोमं पिबेति भावः ॥
रीरमन् । रमतेर्यंतस्य लुङि चङि सन्द्वावादभ्यासस्येत्यदीर्घौ । वाक्यभेदादत्र
ह्रियोगाभावेन निष्वातः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ हाभ्यां हरिभ्यामिंद्र याह्या चतुर्भिः रा षड्भिर्ह्ययमानः ।

आष्टाभिर्दशाभिः सोमपेयं सयं सुतः सुमख मा षड्भ्यः ॥ ४

आ । हाभ्यां । हरिभ्यां । इन्द्र । याहि । आ । चतुर्भिः ।

आ । षट्भिः । ह्ययमानः ।

आ । अष्टाभिः । दशभिः । सोमपेयं । अयं । सुतः ।

सुसख । मा । षड्भ्यः । कारितं कः ॥ ४

हे इंद्र होतृभिराह्वयमानस्त्वं हाभ्यां हरिभ्यामश्वाभ्यानिमं यज्ञं प्रति सोम
पानार्थमायाहि । चतुर्भिर्हरिभिरायाहि । तथा षड्भिरागच्छ सोमपेयं ॥ पा पाने
कर्मण्यचो यत् । ईक्ष्यतीतीत्यं ॥ पातव्यं सोमं प्रत्यष्टाभिरश्वैरायाहि ॥ अष्टनो
दीर्घात् । आ० ६, १, १६२, । इति विभक्तेरुदात्तत्वं ॥ दशभिर्हरिभिरागच्छ ।
सुमख सुयज्ञ सुधन वा हे इंद्र अयं सोमस्त्वदर्थमभिपुतः । अतो यज्ञस्य षड्भो हिंसा
मा कः । मा कार्षीः ॥ करोतेर्लुङि संवे षसेत्यादिना ह्येर्लुक् । गुणे कृते
हल्ङादिना सिपो लोपः । यद्यपौद्रस्य हावेव हरी तथापि तयोर्विभूतिभेदाच्चा-
नात्वं । अतोऽश्ववज्जत्वमविरुद्धं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ विंशत्या विंशती याह्यार्वाडा चत्वारिंशता हरिर्भर्तृजानः

आ पंचाशतां सुरथैभिरिंद्रा षट्वा सप्तत्या सोमपेयं ॥ ५

आ । विंशत्या । विंशता । याहि । अर्वाङ् । आ ।

चत्वारिंशता । हरिऽभिः । सुजानः ।

आ । पंचाशता । सुरथेभिः । इंद्र । आ । पथा । सप्तत्या ।

सोमऽपेयं ॥ ५

हे इंद्र सोमपेयं पातव्यं सोमं प्रत्वर्वाङ् अस्मदभिमुखः सन् विंशत्या विंशति-
संख्याकैरथैरायाहि । विंशता विंशत्संख्याकैर्हरिभिरागच्छ । चत्वारिंशता चत्वा-
रिंशत्संख्याकैर्हरिभिर्युजानो युज्यमानस्त्वं सोमपानं प्रत्यायाहि सुरथेभिः सुरं हणैः
सुगमनैः पंचाशता हरिभिरायाहि । तथा पथा षट्संख्याकैर्हरिभिः सप्तत्या
एतत्संख्याकैर्हरिभिः सोमपानं प्रत्यागच्छ ॥

॥ इति द्वितीयसप्त पष्ठे एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अशीत्या नवत्या यांश्चर्वाचा शतेन हरिभिर्ब्रह्ममानः ।

अयं हि ते शुनहोत्रेषु सोम इंद्र त्वाया परिषिक्तो मदाय ॥ ६

आ । अशीत्या । नवत्या । याहि । अर्वाङ् । आ । शतेन ।

हरिऽभिः । ब्रह्ममानः ।

अयं । हि । ते । शुनऽहोत्रेषु । सोमः । इंद्र । त्वाऽया ।

परिऽसिक्तः । मदाय ॥ ७

अशीत्याशीतिसंख्याकैरथैः सोमपानार्थमर्वाङ् अस्मदभिमुखः सन् आयाहि ।
नवत्या एतत्संख्याकैरथैरागच्छ । शतेन शतसंख्याकैर्हरिभिरब्रह्ममानो धार्यमाणस्त्व-
मायाहि । हे इंद्र हि यस्मात्ते मदाय हर्षाय शुनहोत्रेषु । सुखेन ह्ययं सोमो
येभिरिति शुनहोत्राः पात्रविशेषाः । तेष्वयं सोमस्त्वाया त्वत्कामनया परिषिक्तः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मम ब्रह्मो द्र या ह्यच्छा विखा हरी धरि धिष्वा रथस्य ।

पुरुता हि विहव्यो बभूयास्मिच्छूर सर्वने मादयस्व ॥ ७

मम । ब्रह्म । इन्द्र । याहि । अच्छ । विखा । हरी इति ।

धुरि । धिष्व । रथस्य ।

पुरुता । हि । विहव्यः । बभूय । अस्मिन् । शूर । सर्वने ।

मादयस्व ॥ ७

हे इन्द्र मम ब्रह्मास्मदीयामेव स्तुतिमच्छाभिलक्ष्य याहि । विखा व्याघ्रौ हरी रथस्य धुरि युगप्रांते धिष्व । संयोजय । पुरता पुरुभिर्वक्तुभिर्यजमानैस्तु विहव्यो विविधं ह्वातव्यो बभूय । बभूविष्य ॥ बभूयाततंथ जगद्भ्य वषथेति निपातनादिङ्भावः ॥ हे शूर अस्मिन्सर्वने यज्ञे मादयस्व । सोमपानेन हृष्टो भव ॥

॥ अथाष्टमी ॥

न म इंद्रेण सख्यं वि योषदस्मभ्यमस्य दक्षिणा दुहीत ।

उप ज्येष्ठे वरुथे गभस्तौ प्रायेप्राये जिगीवांसः स्याम ॥ ८

न । मे । इंद्रेण । सख्यं । वि । योषत् । अस्मभ्य । अस्य ।

दक्षिणा । दुहीत ।

उप । ज्येष्ठे । वरुथे । गभस्तौ । प्रायेऽप्राये । जिगीवांसः ।

स्याम ॥ ८

इंद्रेण सह मे मम सख्यं यष्टव्यं यष्टव्यलक्षणं सख्यं न वि योषत् । कदाचिदपि न विद्युज्यतां ॥ योतेर्लेटि सिञ्जक्तुमिति सिप् । अडागमः ॥ अस्मैद्रस्य दक्षि-

ऐन्द्रकर्तृकं दानमस्तस्यं दुहोत । अभिमतफलं दुग्धां ॥ दुहेल्लिङ्गिरूपं ॥ ज्येष्ठे-
ति शयेन प्रशस्ये वरुण्य आपदां वारको वरणीये वा गभस्तौ वाहातुष समीपे वर्तिनः
स्याम । इन्द्रस्य हस्तस्य संयोग्या भवेमेत्यर्थः । किं च प्राये प्राये सोमपानार्थमिन्द्रस्य
यज्ञशालायां प्रवेशे प्रवेशे जिगोवांसः शतूणां जितारो भवेम । यद्वा प्राये प्राये ।
प्रकर्षेणैव गम्यते योद्धृभिरिति प्रायं युद्धं । तस्मिन् युद्धे जिगोवांसः शतून्
जितवन्तो भवेम ॥

॥ अथ नवमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयद्दिद्र दक्षिणा मघोनी ।

शिक्षां स्तोत्रभ्यो मातिं घग्मगो नो बृहद्देम विदथे

सुवीराः ॥ ८

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र ।

दक्षिणा । मघोनी ।

शिक्षां । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । घक् । भगः । नः ।

बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ८

नूनं सा त इति व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः ॥

अपाय्यस्येति नवचंसप्तमं सूक्तं गार्त्तमदं । त्वैष्टुभमैन्द्रं । अपायीत्यनुक्रांतं ।
लैंगिकः सूक्तविनियोगः । द्वितीये पथांये होतृशस्त्रयाज्यापायीत्येषा । आ० ६, ४, ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

अपाय्यस्यांधंसो मदाय मनीषिणः सुवानस्य प्रथंसः ।

यस्मिन्निद्रः प्रदिवि वाटधान ओको दधे ब्रह्मर्ष्यतश्च नरः ॥ १

अपायि । अस्य । अंधसः । मदाय । मनोषिणः । सुवानस्य ।

प्रयसः ।

यस्मिन् । इंद्रः । प्रदिवि । ववधानः । ओकः । दधे ।

ब्रह्मण्यंतः । च । नरः ॥ १

सुवानस्य सोमाभिपयं कुवाणस्य मनोषिणः प्राज्ञस्य यजमानस्य संबंधिनः
प्रयसः ॥ प्रौढं तर्पणे । अस्मन् ॥ प्रौतिकरस्यास्य सोमलक्षणस्यांधसो मदायापायि ।
एतदन्नमिंद्रेण पीतमित्यर्थः ॥ यद्वा अपायीति पातेर्व्यत्ययो बहुलमिति चिण् कर्तरि
भवति । अंसि लुङ्लिट् इति लोट्थे लुङ् ॥ प्रौतिकरस्यांधसो मदायापायि ॥
अथविचक्षया कर्मणि षष्ठी ॥ इंद्रः सोमं पिवतु । प्रदिवि पुराणे यस्मिन्सोमलक्षणे-
ऽंधसि वावधानो वर्धमान इंद्र ओको दधे । सुव्यतया निवासं चकार । किंच
ब्रह्मण्यंत इंद्राय स्तोत्रमिच्छंतो नरः कर्मणां नेतार ऋत्विजो यस्मिन्निवासं दधिरे ।
तदेतदपायीति पूर्वेष्वान्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्य मंदानो मध्वो वज्रहस्तोऽहिमिंद्रो अर्णोवृतं वि वृश्चत् ।

प्र यद्वयो न स्वसंराण्यच्छा प्रयांसि च नदीनां चक्रमंत ॥ २

अस्य । मंदानः । मध्वः । वज्रहस्तः । अहिं । इंद्रः ।

अर्णोऽवृतं । वि । वृश्चत् ।

प्र । यत् । वयः । न । स्वसंराणि । अच्छ । प्रयांसि ।

च । नदीनां । चक्रमंत ॥ २

अस्य मध्वः ॥ ततोद्यार्थे षष्ठी ॥ अनेन मदकरेण सोमेन मंदानो हृष्यन्
वज्रहस्तो वज्रयुक्तो हस्तो यस्य स इंद्रोऽर्णोवृतमुदकस्यावरकमुदकेनावृतं वाहिं
वृत्तं मेघं वा पिवृश्चत् । विशेषेणाच्छिनत् ॥ ओन्नयू केदने । तौदादिकः । लङि
अहिज्यादिना संप्रसारणं ॥ यद्यदाहिभेदने जाते नदीनां प्रयांसि प्रीणयितृणि
जलान्यच्छ समुद्रमभिलक्ष्य प्रचक्रमंत । गंतुमुपाक्रमन् । तत्र दृष्टांतः । वयो न ।

वया पविणः स्वसराणि । सुहु अर्थेति प्राप्यंत इति स्वराणि स्वसराणि कुलायाः ।
तानभिलक्ष्य गच्छन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स माहि॑न इ॒न्द्रो अ॒र्णो॑ अ॒पां प्रै॑रयदहि॒हाक्का॑ समु॒द्रं ।

अ॒ज॒नय॑सू॒र्यं वि॒द॒ता अ॒क्तु॒नाक्का॑ व॒युना॑नि साधत् ॥ ३

सः । माहि॑नः । इ॒न्द्रः । अ॒र्णः । अ॒पां । प्र । ऐ॒रय॑त् ।

अ॒हि॒हा । अ॒च्छ । समु॒द्रं ।

अ॒ज॒नय॑त् । सू॒र्यं । वि॒द॒त् । गाः । अ॒क्तु॒ना । अ॒क्का ।

व॒युना॑नि । सा॒धत् ॥ ३

माहि॑नो म॒हनी॒योः पू॒जनी॒यो यद्वा॑ म॒हिमो॒पेतः । अ॒हि॒हाहि॑ मे॒घं ह॒तवा॑नि॒न्द्रः ।
ब्र॒ह्मभू॑णव॒त्रे षु॒ क्तिप् । व॒ज्रं ल॑ब्धसीति भूतकाले क्तिप् ॥ स इ॒न्द्रोऽपाम॑र्णः ॥ ३
गतौ ॥ स्तोत्रोलक्षणं प्रवाहं सुहुद्रमच्छाभिलक्ष्य प्रै॒रय॑त् । किंच स इ॒न्द्रोऽगिर॑सां
विला॑तवर्तिनामावृ॒तानां॑ ग॒यां ला॒भाय॑ सू॒र्यम॒ज॒नय॑त् । ततो गाः प॒णिभि॑रप॒हृता
गा वि॒द॒त् । अ॒ल॒भ॒त ॥ वि॒दि॒र् ला॒भे । लु॒ङ्गीरि॑तो वेति ह्ये॒रङ्ग॒देशः । वा॒क्य॒नेदा॒द॒
नि॒वातः ॥ त॒था॒क्तु॒ना ते॒जसा॑क्का॒ दि॒वसा॑नां व॒युना॑नि प्र॒ज्ञाना॑नि प्र॒काशा॑नू सा॒धत् ।
असा॒धय॑त् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सो अ॒प्रती॑नि म॒न॒वे पु॒रु॒णी॒न्द्रो दा॑श॒हा शु॒षे ह॑न्ति॒ वृ॒त्रं ।

स॒द्यो॒यो वृ॒थ्यो अ॒तसा॑य्यो भू॒त्प॒सृ॒घा॒नेभ्यः॑ सू॒र्यस्य॑ सा॒तौ ॥ ४

सः । अ॒प्रती॑नि । म॒न॒वे । पु॒रु॒णि । इ॒न्द्रः । दा॑श॒त् । दा॒श॒षे ।

ह॑न्ति । वृ॒त्रं ।

स॒द्यः । यः । वृ॒थ्यः । अ॒तसा॑य्यः । भू॒त् । प॒सृ॒घा॒नेभ्यः॑ ।

सू॒र्यस्य॑ । सा॒तौ ॥ ४

स इन्द्रो दाशुषे हविर्दत्तवते जनवे सगुह्याय यजमानाय पुरुषि बह्व्यप्रतीन्यु-
त्कृतानि धनानि दाशत् । ददाति । किंच हृदयहृदं हति । कीदृशः । य इन्द्रः
सूर्यस्य सातौ । सातिः संभजनं । सूर्यसंभजनविषये भूते पस्पृधानेभ्यः अहमेव
प्रथमं सूर्यं प्राप्नुयामहमेव प्रथमं सूर्यं प्राप्नुयामिति स्वर्धमानेभ्यः स्तोत्रेभ्यः सद्य-
ज्ञदानोमेवातसायस्तत्प्राप्तिहेतुभूतः सन् सनाच्चयणीयो भूत् । अभूत् । यद्वा
सूर्यस्य सातौ ॥ योऽतकभेणि । अविकारणे तिन ॥ सूर्यस्य संवधिनि युद्धे पस्पृ-
धानेभ्यः सूर्येण सद्य स्वर्धमानेभ्योऽतसाय्योऽभूत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स सु॒न्वत इ॒न्द्रः सूर्य॑मा दे॒वो रि॒णक्ष॑त्याय स्त॒वान् ।

आ य॒द्रयिं॑ गु॒हृद॑वद्यम॒स्यै भर॑देशं नैत॒शो द॒शस्य॑न् ॥ ५

सः । सु॒न्वते । इ॒न्द्रः । सूर्य॑ । आ । दे॒वः । रि॒णक् ।

म॒त्याय॑ । स्त॒वान् ।

आ । यत् । र॒यिं । गु॒हृत् । अ॒वद्यं॑ । अ॒स्यै । भर॑त् । अं॒शं ।

न । एत॑शः । द॒शस्य॑न् ॥ ५

स्तवान् एतथेन स्तूयमानो देवो द्योतमानः स इन्द्रः सुन्वते सोमाभिषवं कुर्याते
मत्याय सगुह्यायैतथाय सूर्यमारिणक् । एतथेन स्वर्धमानं सूर्यं वलेनारेचयत् ।
तथा च निगमः । प्रैतशं सूर्यं पस्पृधानं सौवश्रो सुविभावहिन्द्र इति । यद्यश्ना-
देतयः सौवश्रो राजा दशस्यन् यजमानोऽश्ना इन्द्राय गुहृदवद्यं प्रच्छन्नावद्यं रयिं
सोमरूपमभरत् । संपादयामास । तत्र दृष्टांतः । अंशं न । यथा पितांशं भागं
पुत्राय भरति तद्वत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

स रं॒धव॑क्षादि॒वः सार॑थये शु॒भम॑शु॒भं कुर्य॑वं कृ॒त्वाय॑ ।

दि॒वोदा॑साय न॒वतिं॑ च न॒वेद्रः॑ पु॒रो व्यै॑र॒च्छं॑व॒रस्य॑ ॥ ६

सः । रं॒धय॑त् । सऽ॒दिवः॑ । सार॑यये । शु॒ष्णं । अ॒शुषं॑ ।

कु॒यवं । कु॒त्साय॑ ।

दिवः॑ऽदा॒साय॑ । नव॑तिं । च । नव॑ । इं॒द्रं । पुरः॑ । वि ।

ऐ॒रत् । शं॒वर॑य ॥ ६

सदिवो दोमियुक्तः स इंद्रः सारयय आत्मनः सारयं कुर्वते कुत्साय राजपदे शुष्णं । शोषयति सर्वमिति शुष्णः कश्चिदसुरः । तमशुषं न केनापि शोषणीयमेतन्नामानमसुरं रंधयत् ॥ रथतिर्वशगमने ॥ वशमनयत् ॥ यद्वा रथ हिंसासंराज्योरित्यस्य रथंतस्य रधिजभोरचोतिं तुम् ॥ अवधीत् । किंच स इंद्रो दिवोदासायैतस्मान्माय राज्ञे शंवरस्यासुरस्य नव नवतिं पुरो व्यैरत् । विदारितवान् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ए॒वा तं इं॒द्रो॒चय॑म॒हेम॑ अ॒वत्या॑ न त्म॒ना वा॒जय॑तः ।

अ॒श्याम॑ तत्प्राप्त॑माशु॒षाणा॑ न॒नमो॑ वध॒रदे॒वस्य॑ पी॒योः ॥ ७

ए॒व । ते । इं॒द्रः । उ॒चय॑ । अ॒हेम॑ । अ॒वत्या॑ । न । त्म॒ना ।

वा॒जय॑तः ।

अ॒श्याम॑ । तत् । प्रा॒प्तं । आ॒शुषा॑णाः । न॒नमः॑ । वधः॑ ।

अ॒दे॒वस्य॑ । पी॒योः ॥ ७

हे इंद्र अवस्था ॥ सुपां सुतुगिति तृतीयायाः पूर्वसवर्णदोषः ॥ अन्नेच्छया वाजयंतस्त्वां वलिनं कुर्वंतः । यद्वा अवस्था यशःकामनया वाजयंतोऽन्नमिच्छंतः ॥ इच्छामामपि शिप् दृश्यते । अश्वायंतो गव्यंतो वाजयंत इति क्यजंतवे चित्प्रातिपदिकस्यांतोहात्तत्वं स्यात् वाजयंतः शतक्रतुमिति यथा ॥ तादृशा वयं ते तुयमेवोचयं स्तोत्रं त्वना आत्मना स्वयमेव नाहेम । इदानीं प्रापयेम ॥ अहिं गतौ । न संप्रत्ययं ॥ आशुषाणाः ॥ अन्नोतेः कानचि व्यत्ययो बहुलमिति लिट्यपि विकरणह्य उपत्ययः स च ॥ त्वामश्रुवाना वयं यदभिलषितं तत्प्राप्तं सप्तपुरुषसंबन्धि सप्तपक्षेनं सप्तमश्याम । व्याप्नुयाम । अदेवस्य देवानिं शीदीनजानाम नीयो ॥

पीयति हिंसाकर्मा ॥ हिंसकस्यासुरस्य वधः ॥ वध्यंते शत्रवोऽनेनेति वधरायुधं ॥
ननमः । तदधो नमय ॥ ननमः । एषु प्रहृत्वे गद्यंतस्य लुङि चङि रूपं । मितं
हस्य इति ह्रस्वः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एवा ते गत्समदाः शूर मन्त्रावस्थवो न वयुनानि तक्षुः ।

ब्रह्मण्यंतं इंद्र ते नवीय इषमूर्जं सुक्षितिं सुम्नमंशुः ॥ ८

एव । ते । गत्समदाः । शूर । मन्त्रा । अवस्थवः । न ।

वयुनानि । तक्षुः ।

ब्रह्मण्यंतः । इंद्र । ते । नवीयः । इषं । मूर्जं । सुक्षितिं

सुम्नं । अंशुः ॥ ८

शूर बलवान् हे इंद्र ते त्वयं गत्समदाः । अत्र यास्तुः । गत्समदो गत्समदो
गत्स इति मेधाविनास गृणातेः स्तुतिकर्मणः । नि० ६, ५. । इति । तथाविधा
मन्त्रा मननीयं स्तोत्रं ते त्वयमेव तक्षुः । ततक्षुः । चक्रुः । तत्र दृष्टांतः । अपस्थवो
न ॥ अवः । गत्यर्थादवतेरसुनि रूपस्य इति ॥ अवो गमनमिच्छंतः पुत्रांसो
वयुनानि मार्गान् यथा कुर्वन्ति तद्वत् । किंच नवीयः ॥ सुपां सुलुगिति षष्ठ्या
लुक् ॥ नवीयसो नवतरस्य ते तव ब्रह्मण्यंतः स्तोत्रं कर्तुमिच्छंतो गत्समदाः
सुक्षितिमिषं शोभननिशासोपेतमजमूर्जं बलं सुम्नं सुखं चांशुः । प्राप्तयुः ।
एकशिखं गत्समदे वक्तुमचनं परोक्षनिर्देश्य ॥

॥ अथ नवमी ॥

ननं सा ते प्रति वरं जरिते दुष्ठीयदिद्र दक्षिणा मघोना ।

थिच्चाः स्तोत्रयो माति धग्मगी नो बृहद्देम विदथं

सुवीराः ॥ ९

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्वे । दुहीयत् । इंद्र ।

दक्षिणा । मघोनी ।

शिक्षं । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धक् । अशः । नः ।

वटेम । विदये । सुवीराः ॥ ०

नूनं सा त इति सिद्धार्थेति ॥

॥ इति द्वितीयस्य पठे चतुर्विंशो पङ्क्तः ॥

वर्यं ते वय इति नवचं नवमं सूक्तं गार्ग्यमदं वैदुभर्मेद्रं । वर्यं त इत्यनुक्रान्तिः ।
सूक्तविनियोगो लिङ्गादवधार्यतां ॥

॥ तन्निष्कृते प्रथमा ॥

वर्यं ते वर्यं इंद्र विद्धि पु वाः प्र भरामहे वाजयुर्न रथं ।

विपन्यवो दीध्यतो मनीषा सुन्तमियच्चंतस्त्वावतो नृन् ॥ १

वर्यं । ते । वर्यः । इंद्र । विद्धि । सु । नः । प्र । भरामहे ।

वाजयुः । न । रथं ।

विपन्यवः । दीध्यतः । मनीषा । सुन्तं । इयच्चंतः ।

त्वावतः । नृन् ॥ १

हे इंद्र ते तृभ्यं वर्यं वयः सोमलक्षणमन्नं प्रभरामहे । प्रकर्षेण संपादयामः ।
तत्र दृष्टांतः । वाजयुर्न । यथाक्षमात्मान इच्छन् पुमान् रथं शकटं संपादयति
तद्वत् । एवं इतिःसंपादकान् नोऽस्मान् सु सुष्टु विद्धि । जानीहि ॥ विदेर्ज्ञानार्थस्य
लोपि रूपं । वाक्यादित्यादिनिघातः ॥ किं कुर्वंतो वर्यं । विपन्यवः । तव स्तोत्रं
कुर्वाणाः । मनीषा मनस इपथा सुत्या दीध्यतो दीध्यमानाः ॥ दीधीष्टु दीप्रिदेव-
नयोः । व्यत्ययेन शत ॥ त्वावतः युष्मदस्मज्जां छंदसि सादृश्य उपसंख्यानमिति
पठम् ॥ त्वत्सदृशान् नृन् नेतृन् अग्न्यादीन् सुन्तं सुखमियच्चंतः । याचमानाः ।
यद्वा सुन्तं सुखेन नृन् नेतृन् अग्न्यादीन्देवानियच्चंतः ॥ इयच्चतिर्गतिकर्मा ॥
इतिषा तान् प्राप्तुं बंतो ववं भरामहे इति समन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं न इन्द्र त्वाभिं रुती त्वायतो अभिष्टिपासि जनान् ।

त्वमिनो दाशुषो वरुतेत्याधौरभि यो नक्षति त्वा ॥ २ ।

त्वं । न । इन्द्र । त्वाभिः । रुती । त्वाऽयतः । अभिष्टिपा ।

असि । जनान् ।

त्वं । इनः । दाशुषः । वरुता । इत्याधौः । अभि । यः ।

नक्षति । त्वा ॥ २

हे इन्द्र त्वं तामिस्वदीवाभिरुती जतिभिः पालनादिभिर्नोऽस्मान् पाहि ।
किंच त्वायतः ॥ सुप आत्मनः क्यच् । शतरतुम इति विगत्तेरुदात्तत्वं । त्वत्कामान्
जनान् अभिष्टिपा ॥ सुपां सुतुगिति सोराकारः ॥ अभिष्टयोऽभिगंतारः शत्वः ।
तेभ्यः पाता रक्षकोऽसि । भवसि । दाशुषो हविर्दत्तवतो यजमानस्य त्वमिनः ।
रेश्वरः खलु । वरुता ॥ असितस्तमितस्तमितेति निपातनादीकारस्य लकारः ॥
पाषकानां निवारकोऽसि । किंच त्वं तस्य स्तोत्ररित्याधौरेवंविधोपद्रवोपशमरूप-
कर्त्तासि । यस्त्वा त्वासभिनक्षति हविषा परिचरति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स नो युवेद्री जोहवः सखा शिवो नरामस्तु पाता ।

यः शंसंतं यः शशमानमूती पचंतं च स्तुवंतं च प्रणेष्टत् ॥ ३

सः । न । युवा । इंद्रे । जोहवः । सखा । शिवः । नरां ।

अस्तु । पाता ।

यः । शंसंतं । यः । शशमानं । रुती । पचंतं । च । स्तुवंतं ।

च । प्रऽनेष्टत् ॥ ३

युवा तरुणो यष्टृणां फलस्य शमयिता वा जोह्वतः स्तोत्रभिराह्वातव्यो होतव्यो
 वा सखा सखिभूतः शिवः सुखकरः स इन्द्रो नरां ॥ नृशब्दस्याभिच्छादसो गुणः
 नरशब्दस्य वास्यगमानुशासनस्यातिव्यक्तानुडभावः ॥ कर्मनेतृणामस्माकं पाता
 पालको भवति । यः शस्त्राणि शंसंतं यच्च शशमानं ॥ शशं मृतगतौ ॥ क्रियाः
 कुर्वाणं पुरोडाशादिकं हवींषि पचंतं स्तुवंतं सामभिः स्तोत्रं कुर्वाणं स्तुतशक्तयोः
 प्रगीताप्रगीतमंत्रसाध्यत्वेन भेदस्य प्रतिपादितत्वात् अत्र पृथङ्निर्देशः । एवमेव
 यजमानभूती जया रक्षण्येन प्रनेषत् ॥ नयतेर्लेटि सिव्वस्तुखमिति सिप् । अडागमः ।
 निचि चोदात्तयतीति गतेर्निष्ठातः ॥ कर्मणां पारं प्रापयेत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तम् स्तुष इन्द्रं तं गृणीषे यस्मिन्पुरा वाटधुः शाशदुश्च ।

स वस्त्रः कामः पीपरद्यानो ब्रह्मख्यतो नूतनस्त्रायोः ॥ ४

तं । जं इति । स्तुषे । इन्द्रं । तं । गृणीषे । यस्मिन् । पुरा ।

पुरा । वाटधुः । शाशदुः । च ।

सः । वस्त्रः । कामः । पीपरत् । द्यानः । ब्रह्मख्यतः ।

नूतनस्य । आयोः ॥ ४

तस्य तमेवेन्द्रं स्तुषे । स्तोमि । तथा तस्मिन् गृणीषे । शंसामि ॥ उभयत्र
 पुरुषव्यत्ययः ॥ यस्मिन्नि पुरा पूर्वं स्तोतारो वाटधुः । प्रहृष्टा अभवन् । शाशदुश्च ।
 यत्नं हिंसितव्यं तच्च ॥ गृह्य शातने । लिटि तुजादीनामिच्छयासस्य दीवः ॥
 द्यानः स्तोत्रभिर्याज्यदानः स इन्द्रो ब्रह्मख्यतः स्तोत्रमिच्छतो नूतनस्त्रायोर्मनुष्यस्य
 यजमानस्य वस्त्रो वस्तुनः काममभिलाषं पीपरत् । अचिलभितफलदानेन पूरयत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सो अंगिरसासुवथा जुमुष्वान्ब्रह्मा नूतोदिन्द्रो गावमिषाम् ।

मुष्णानुषसः सूर्येण स्वावन्शस्य चिच्छिद्यस्त्वूर्वाणि ॥ ५

सः । अंगिरसां । उचया । जज्ज्वान् । वृहत् । तूतोत् ।

इंद्रः । गतं । इणान् ।

मुणान् । उषतः । सूर्येण । स्तवान् । अश्वस्य । चित् ।

शिश्रथत् । पूर्व्याणि ॥ ५

अंगिरसां संबंधीन्मुचयोक्त्वाति उचयात् ॥ जुषी प्रीतिरित्ययोरित्यस्य लिटि कसो रूपं । सेवमानः स इन्द्रो गतं पणिभिरुपद्रुतनामगिरसां मार्गमिण्णु प्रेरयन् वृहत् तेषां स्तोत्रं कामप्रदानेन तूतोत् ॥ त एतान्वित्यस्य लङि वृहत् लं कंदसीति विकरणस्य लुः ॥ उषधयत् । किंच स्तवान् स्तोत्रस्यः स्तवमानः सूर्येण स्वात्मभूतेभ्योपसो सुयान् अपहरन् । उषति हि सूर्योऽपसो व्यावर्तते । तादृशः स इन्द्रोऽन्नस्य । अश्वते स्वतेजसा सर्वं जगदित्यश्वः कचिदश्वरः । तस्य पूर्व्याणि पुरातनानि पुराणि वलानि वा शिश्रथत् । अश्रययत् । शिथिलीचकार ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे पंचविंशोऽंशः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स इ अत इन्द्रो नाम देव ऊर्ध्वो भुवन्मनुषे दक्षतमः ।

अव प्रियप्रर्शसानस्य साह्याब्जिरा भरद्वाजस्य स्वधावान् ॥ ६

सः । इ । अतः । इंद्रः । नाम । देव । ऊर्ध्वः । भुवत् ।

मनुषे । दक्षतमः ।

अव । प्रियं । अर्शसानस्य । सज्जान् । शिरः । भरत् ।

दास्यः । अश्वस्यः ।

देवो द्योतमाक्षः अतः कीर्त्तिमान् अत एव दक्षतमः सर्वैरतिशयेन दर्शनीयः स इन्द्रो मनुषे मनोरथमूर्ध्वो भुवत् । कामप्रदाने प्रवृत्त उन्मुखो भवत् ॥ नाम प्रसिद्धौ । हेति पूरणः ॥ तदुच्यते । साह्यान् श्वान् नभिभवन् स्वधावान् बलवान् इन्द्रो-
अर्शसानस्य लोकं वाचमानस्य दासस्यैतन्नामकस्याश्वरस्य प्रियं शिरोऽवभरत् । अधः
पातयत् ॥ हरतेर्लेश्वरानामः क्षयहोर्भः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स वृत्रहं॑द्रः कृ॒ण्यो॒नीः पुरं॑दरो दा॒सीरै॑रय॒द्वि ।

अज॑नयन्मन॑वे क्षा॒मप॑श्च स॒त्वा शंसं॑ यज॑मानस्य तू॒तोत् ॥ ७

सः । वृ॒त्र॒हा । इ॒न्द्रः । कृ॒ण्यो॒नीः । पुरं॑दरः ।

दा॒सीः । ऐ॒र॒यत् । वि ।

अज॑नयत् । मन॑वे । क्षा॒मः । च । स॒त्वा । शंसं॑ ।

यज॑मानस्य । तू॒तोत् ॥ ७

वृत्रहा वृत्रस्य हंता पुरंदरः शंबरपुरां दारयिता स इन्द्रः कृण्योनीर्निष्कृष्ट-
जातोदासीरुपक्षप्रयित्वोराक्षरीः तेना व्यैरयत् । व्यनुदत् । किंच मनवे मनोरथं चां
पृथिवीमप उदकानि चाजनयत् । यजमानस्य सत्वा सहान्तं शंसमभिलापं तूतोत् ।
कामप्रदानेन पूरयत् ॥ त वृत्राविति सोढी धातुः । शपः क्षुः । तुजादित्वादीर्घः ॥
यद्वा सत्वा महत् शंसं शंसनोयं शस्त्रं कामप्रदानेन वर्धयत् । यद्वा कृण्योनीः
कृण्योनीनास्त्ररेण निष्कृतेतस्का दासीभार्या व्यैरयत् । व्यनुदत् । तथा संवः ।
यः कृण्यगर्भां निरहृद्भृजिष्यतेति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अ॒स्मै तव॑स्य॒मनु॑ दा॒यि स॒त्वे॒द्राय॑ दे॒वेभि॒र॒ण॑सा॒तौ ।

प्रति॑ यद॑स्य॒वज्रं॑ बा॒ह्वोर्धु॑र्ह॒त्वी द॑स्य॒गु॒पुर आ॑य॒सोर्नि॑ ता॒रोत् ॥ ८

तस्मै॑ । तव॑स्यं । अ॒नु । दा॒यि । स॒त्वा । इ॒न्द्राय॑ । दे॒वेभिः॑ ।

अ॒ण॑सा॒तौ ।

प्रति॑ । यत् । अ॒स्य । वज्रं॑ । बा॒ह्वोः । धुः । ह॒त्वी । द॑स्य॒न् ।

पुरं॑ । आ॒य॒सोः । नि । ता॒रोत् ॥ ८

देविर्देवयज्ञोऽस्तीति स्तोत्रमिदं सातातुदकलाभि निमित्ते तस्मा इन्द्राय तवस्थं
तवसे वलाय हितं वलवर्धनं हविः सत्वा संततं सर्वेष्वहःसु अनु अनुक्रमेण सवनत्वे
दायि । अदायि । यदा तवस्थं । यद्वलं प्रवृत्ताय दीयते तत्तवस्थं । देविर्देवैरुदक-
भजनेऽनुक्रमेण तद्वलं तस्मा इन्द्रायादायि । तथा गतः । अनु ते दायि सह
दद्विषयेति । यद्यदास्तेन्द्रस्य बाह्वोर्वज्रं प्रति वृः । स्तोतारोऽसुखवधसूचकेन
स्तोत्रेण प्रतिनिदधुः । स्तुयमानो ह्रीद्रो दस्युवधार्थं वज्रमादत्ते ॥ दधुः । दधतेर्लुङि
प्रतिस्थेति सितो लुक् । आत इति भर्जुम् ॥ ततस्तेन वज्रेण दस्यूनसुरान् हत्वा
इत्वा तदीया आयसोरयोऽग्नयोः पुरो नितारीत् । नितरागनाथयत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्वे दुह्यीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शित्वां स्तोत्रभ्यो मातिं धग्मगौ नो ब्रह्मदेम विदथं सुवीराः ॥ ८

नूनं सा । ते । प्रति । वरं । जरित्वे । दुह्यीयत् । इन्द्र
दक्षिणा । मघोनी ।

शित्वां । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धग् । भगः । नः ।

ब्रह्मत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ८

नूनं सा त इति व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्य पठे षड्विंशो वरगः ॥

विश्वजित इति षड्वचं दशमं सूक्तं गार्ग्यमदमेन्द्रं । अंत्या त्रिष्टुप् । शिष्टाः पंच
जगत्सु ॥ ततोऽप्येवो ह्येतत्सूक्तं । सूक्तिवत् च । विश्वजिते तिष्ठा हरी
रथ आयुज्यमानेति याज्या । आ० ६, ४ । इति ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

विश्वजिते धनजिते स्वर्जिते सत्वाजिते वृजिते उर्वराजिते ।

अश्वजिते गोजिते अजिते भरद्वाय सोमं यजताय हव्यंतं ॥ १

विश्वजिते' । धनजिते' । स्वजिते' । सत्वाजिते' ।

नृजिते' । सर्वराजिते' ।

अश्वजिते' । गोजिते' । अपजिते' । भर । इंद्राय । सोम ।

यजताय । हर्यतं ॥ १

हे अध्वर्यो इंद्राय सोमं भर । संपादय । कीदेशाय । विश्वजिते । सर्वं स्व जित्वे । तदेव प्रपंचयति । धनजिते शत्रून्विजयेन तदीयधनानां जित्वे । स्वजिते स्वर्गं स्व जित्वे । अपिपतये । सत्वाजिते सत्वा संततं जय शीलाय महतो जित्वे वा । नृजिते नृणां नायकानां जित्वे । सर्वराजिते । सर्वं सखाया भूः । तस्या जित्वे । अश्वजिते गोजिते वलेनापहृतानां गवां जित्वे । अपजिते वृत्वेणाक्रांतानामपां जित्वे । यजताय वज्रमेवाय । तस्मा इंद्राय हर्यतं ॥ हर्य गतिकांत्योः । ऋग्वेदशीत्यादिना कर्मण्यतच् ॥ कर्मणीयं स्पृहणीयं वा सोमं भरतेति समन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अभिभुवे' अभिभंगाय वन्वते । अषाढ् हाय सहमानस्य वेधसे' ।

तुविग्रये वक्रये' दुष्टरौतवे सत्वासाहे नम इंद्राय वोचत ॥ २

अभिभुवे' । अभिभंगाय । वन्वते । अषाढ् हाय ।

सहमानाय । वेधसे' ।

तुविग्रये' । वक्रये' । दुष्टरौतवे । सत्वासाहे' । नमः ।

इंद्राय । वोचत ॥ २

अभिभुवे सर्वेणाभिभवित्वे । अभिभंगायानुराणां भंजकाय वन्वते ॥ वन पण संभक्तौ ॥ व्यत्ययेन उत्पत्ययः ॥ शत्रूणां धनानां संभजकाय । अषाढ् हाय । सह कर्मणि निष्ठा । सत्वाभाषण्दसः ॥ शत्रुभिरनभिभूताय । सहमानाय सर्वसहाय वेधसे सर्वं स्व विधात्वे । तुविग्रये पूर्णं ग्रीवाय ॥ यद्वा गृ शब्दे । ओणादिकः कर्मणि कप्रत्ययः ॥ तुविभिर्वक्रभिः स्तोतव्याय । वक्रये सर्वं स्व वोद्रे दुष्टरौतवेऽन्यैर्दुष्टराय

दुहिंसाय । सत्वासहे सर्वदाभिभवित्रे महतोऽभिभवित्रे वा एवंविधावेद्राव नभो
नमः शब्दपूर्वकं स्तोत्रं योचत । हे स्तोतारो यूयं ब्रूत ॥ ब्रूजो लुङ्गि ब्रूवो वधिः ।
अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ्गित्याङ्गादेशः । वच उमित्युम् । युणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सत्वासहो जनभक्षो जनसहस्रार्वनो युधो अनु जोषमुक्षितः

वृत्तचयः सहुरिर्विच्यारित इन्द्रस्य वोचं प्र कृतानि वीर्या ॥ ३

सत्वासहः । जनभक्षः । जनसहः । अवनः । युधः ।

अनु । जोषं । उक्षितः ।

वृत्तचयः । सहुरिः । विच्यु । आरितः । इन्द्रस्य । वोचं ।

प्र । कृतानि । वीर्या ॥ ३

सत्वासहो बहूनामभिभविता जनभक्षो जनानां यजमानानां कामप्रदानेन
संभक्ता तैः संभजनीय इति वा । जनसहो बलिनां जनानावभिभविता अवनः
शत्रूणां व्यावयिता स्वस्थानात् । युधो योद्धा जोषमनु प्रीतिमनु उक्षितः सित्तः
सोमेन । वृत्तचयो वृत्तस्याभीष्टस्याचेता संचेता दातेत्यर्थः । यद्वा वर्तते पुनः पुनरभि-
हस्तमागच्छतीति वृत् शत्रुः । तं चयते हिनस्तीति वृत्तचयः । चयतिर्हिसाकर्मा ।
तथा च ब्राह्मणं यो वै भागिनं भागास्तुदते चयते वैनं स यदि वैनं न चयतेऽप्य
पुनश्च पौत्रं चयते त्वेवैनमिति । सहुरिः ॥ जसि स होरिचिच्युरिग्रप्रत्यवः ॥
अभिभविता शत्रूणां विच्यु प्रजास्वारितः पालकत्वेन प्रापितो भवति । ताडयत्येन्द्रस्य
कृतानि वृत्तजननादिरूपाणि वीर्या सामर्थ्यां प्रवोचं प्रकर्षेण वदामि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अनानुदो वृषभो दोषतो यधो गंभीर ऋषो असंमष्टकाव्यः ।

रधचोदः अयमो वीडितस्यसुरिन्द्रः सुवन्न उपसः स्वर्जनत् ॥ ४

अननुदः । वृषभः । दोधतः । वधः । गंभीरः । ऋसः ।

असमष्टकाव्यः ।

रधचोदः । अथनः । वीडितः । पृथुः । इंद्रः । सुयज्ञः ।

उषसः । स्वः । जनत् ॥ ४

अनानुदः । अनु पश्चाद्दातीत्यनुदः । आतश्चोपसर्ग इति कर्तरि कः । स
नास्ति यस्य स तथोक्तः । प्रभूतधनदानेन समानो नास्तीत्यर्थः । अत एव वृषभः
कामानां वर्षिता । दोधतः ॥ दुधिर्हिंसाकर्मा ॥ हिंसकस्यासुरस्य वधो कृता गंभीरो
महत्त्वेन गांभीर्योपेतः । ऋषो महान् यद्वा दर्शनीयः सर्वैः । असमष्टकाव्यः ॥
अथू व्याप्तौ । कर्मणि निष्ठा । जदितादिङ्किल्यः । नञ्समासः ॥ अन्दैरव्याप्त-
कर्मा । रधचोदः ॥ रध हिंसासंराध्योः ॥ रध्राणां सम्बन्धानां प्रेरकः । यद्वा हिंस-
कानां शत्रूणां चोदकः । अथनः शत्रूणां बलापहारेण शातयिता । वीडितो दृढांगः
पृथुः स्वतेजसा जगद्व्याप्य वर्तमानः सुयज्ञः सुकर्मा एतादृश इंद्र उषसः स्वः
सूर्यज्योतिः । स्वः सूर्य इति हि ब्राह्मणं । सूर्यं च जनत् । प्रादुश्चकार ॥

॥ अथ पंचमो ॥

यज्ञेन गातुमसुरो विविद्रिरे धियो हिन्वाना उशिजो
मनीषिणः ।

अभिस्वरो निषदा गा इव सव इंद्रे हिन्वाना

द्रविणान्याशत ॥ ५

यज्ञेन गातुं । अप्सुरः । विविद्रिरे । धियः । हिन्वानाः ।

उशिजः । मनीषिणः ।

अभिस्वरो । निषदा । गाः । अवस्यव । इंद्रे ।

हिन्वानाः । द्रविणानि । आशत ॥ ५

विधो हित्वानाः स्तुतीरिद्रे प्रेरयंत उशिज द्रंष्टुं कामयमाना मनीषिणो मेधा-
विनोऽगिरसोऽसुरोऽपां प्रेरकादिद्राह्नातुं गवां मार्गं यज्ञेन तपसा विविद्विरे ।
वेभिरे । ततोऽवस्यवो रक्षणमिच्छंत इद्रे गाः स्तुतीर्हित्वानाः ॥ हि गतिदृष्टोः
स्नादिः ॥ प्रेरयंत स्ते गिरसोऽभिसरा अभितः स्वरः स्वरणं शब्दनं यस्य तेन
स्तोत्रेण निषदोपसदेन च द्रविणानि गोधनान्यायत । प्राप्नुवन् ॥ अत्रोतेर्लुङि
वक्तुं कंदसीति विकरणस्य लुक् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इंद्रं अ॒ष्टा॒नि द्र॒वि॒णानि धेहि चि॒त्तिं दत्त॑स्य सु॒भ॒ग॒त्वं॒ म॒म॒ ॥

पोषं र॒थी॒णाम॒रि॒ष्टिं त॒नूनां॑ स्वा॒ज्ञानं॑ वाचः सु॒दि॒न॒त्वं॒ म॒म॒ ॥ ६

इंद्रं । अ॒ष्टा॒नि । द्र॒वि॒णानि धेहि । चि॒त्तिं । दत्त॑स्य ।

सु॒भ॒ग॒त्वं । म॒म॒ इति ।

पोषं । र॒थी॒णां । अ॒रि॒ष्टिं । त॒नूनां॑ । स्वा॒ज्ञानं॑ । वाचः ।

सु॒दि॒न॒त्वं । म॒म॒ ॥ ६

हे इंद्रं अष्टान्युत्तमानि द्रविणानि धनान्यसभ्यं धेहि । निधेहि । दत्तस्य ॥
दत्तेभावे षच् ॥ कर्मकारणसामर्थ्यस्य चित्तिं रक्षार्तिं धेहि । अस्मै अकथं
सुभगत्वं शोभनधनयत्नं सौभाग्यं वा निधेहि । रथीणां त्वया दत्तानां धनानां
पोषं समर्थं धेहि । तनूनामंगानां । यद्वा तायत एभिः कुलमिति तन्वः पुत्राः ।
तनोतेः करण उपत्ययः ॥ तेषामरिष्टमहिंसां धेहि । तथाकदीयाया वाचः
स्वाज्ञानं स्वादुतां । अङ्गां सुदिनत्वं शोभनदिनत्वं च धेहि । येषु ह्रीं द्रादयो देवा
रक्ष्यन्ते तानि सुदिनानि । तेषां भावः सुदिनत्वं ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे सप्तविंशो वर्गः ॥

विकद्रुक्ष्विति चतुष्टयमेकादशं सूक्तं गात्रं मदनेदं । अत्र यमनुक्रमणिका ।
विकद्रुक्ष्वे चतुष्टयमष्टादशं अतिशयकरमत्याष्टिर्वेति । आद्यायामष्टिर्द्वयः षष्ठ्य-
चरा । अषष्टिः षष्ठ्यचरा अतिशयः अत्याष्टिर्वा ॥ षोडशियञ्च विकद्रु-
क्ष्विति त्वः । सूक्तितं । विकद्रुक्ष्वे नहिपो यवाशिरं प्रो ष्वभौ पुरोरयमिति
तथावाति कंदसो । अ० १०, १, २ । इति ॥ अविशक्नोऽहि मरुत्वतोये प्रतिपत्तवस्य

त्रिकद्रुकेष्विति प्रथमा । दशमेऽहनीति खंडे सूत्रितं । आ त्वा रथं यथोक्तं
 इत्येतस्याः स्वाने त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरमिति । आ० ८, १२, । इति ॥
 आश्वमेधिके मध्यमेऽहनि मरुत्वतोय आद्या । तस्य विशेषान्वक्ष्याम इति खंडे सूत्रितं ।
 त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरमिति मरुत्वतोयस्य प्रतिपत् । आ० १०, १०, । इति ॥
 महाव्रतेऽपि साच्चंदिने सवने ब्राह्मणाश्वंसिनः स्तोत्रियस्तृषः । त्रिकद्रुकेषु महिषो
 यवाशिरमिति स्तोत्रियः । ए० आ० ५, १, । इति सूत्रितं ॥

॥ अस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशमस्तृप्तोममपिवद्भिणुना

सुतं यथावशत् ।

स इममाद महि क कर्तवे महामुरुं सैनं सखदेवो देवं
 सत्यमिद्रं सत्य इंद्रं ॥ १

त्रिकद्रुकेषु । महिषः । यवः आशिरं । तुविशमः । तृप्तः ।

सोमं । अपिवत् । विष्णुना । सुतं । यथा । अवशत् ।

सः । इं । ममाद । महि । कर्म । कर्तवे । महामं । उरुं ।

सः । एनं । सखत् । देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः ।

इंद्रं ॥ १

यत्समदो ब्रूते । महिषो महान् पूज्यस्तुविशुभो वज्रबलस्तृप्तः ॥ तृप्तः प्रीणने
 तदादिः । आगमातुशासनस्नानित्यत्वाच्चुसभावः ॥ तृप्त्यन् इन्द्रस्त्रिकद्रुकेषु ज्योति-
 गौरायुरित्यतश्चामकोष्ठाभिपुत्रिकेष्वहःसु सुतमभिपुतं यवाशिरं यवमयैः सक्तुभि-
 मिन्त्रितं ॥ आहू-पूर्वस्य श्रीणातेः किपि अससृधेयानित्यादिना शिर इत्यादेशः ॥
 तं सोमं विष्णुना सहापिवत् । यथावशत् । पूर्वं यथा तं सोममकामयत तथापिवत् ॥
 यय कांतो । वज्रलं बंदसोति शपो लुगभावः ॥ पीतः स सोमो महान् महान्तहर्
 तेजसा विस्तोर्धमीमेनमिंद्रं ममाद । अमादयत् । किमर्थं महि महत्त्वहननादि-
 लक्ष्यं कर्म कर्तवे कर्तुं । सत्य इंद्रः सवन् देवो दीप्यमानः स सोमः सत्यं यथार्थभूतं
 देवं सोमं कामयमानमिंद्रं सखत् ॥ सखतिव्याप्तिकर्मा ॥ व्याप्नोत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अथ त्विषीमां अभ्योजसा क्रिविं युधामन्युदा रोदसी
अष्टणदस्य मज्जमना प्र वटधे ।

अघंतायं जठरे प्रेमरिच्यत सैनं सखदेवो देवं सत्यमिंद्रं
सत्य इंदुः ॥ २

अघ । त्विषिमां । अभि । ओजसा । क्रिविं । युधा ।
अभवत् । आ । रोदसी इति । अष्टणत् । अत्य ।
मज्जमना । प्र । वटधे ।

अघंता । अन्यं । जठरे । प्र । इ । अरिच्यत । सः । एनं ।
सखत् । देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः । इंदुः ॥ २

अथ अथ सोमपानानंतरं त्विषीमान् दीप्तिमानिंद्र ओजसा वलेन क्रिविं
नामासुरं युधा युधेनाभ्यभवत् । अभिभूतवान् । किंच स इंद्रो रोदसी द्यावापृथिव्या-
वाष्टणत् । स्वतेजसा समंतात्पूरयामास । तथास्य पीतस्य सोमस्य मज्जमना वलेन
प्रवाटधे । प्रकर्षेण वर्धते । यद्वा अस्य क्रिवेरसुरस्य मज्जमना सारेण रोदसी
अपूरयत् । स इंद्रः सोमं देवा विभज्यान्धं भागं स्वकीये जठरेऽधत्त । ईर्ष्येनमपरं
भागं देवेभ्यः प्रारिच्यत । प्रारिचयत् । एतेनार्धमिंद्राय अर्धमन्येभ्यो देवेभ्य इत्युक्तं
भवति । तथा तैत्तिरीयकं । यत्सर्वेषामर्धमिंद्रः प्रति तस्मादिंद्रो देवतानां
भूयिष्ठभाक्ताम इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

साकं जातः क्रतुना साकमोजसा ववक्षिथ साकं वृद्धो वीर्यः
सासहिर्मृधो विचर्षणिः ।

दाता राधः स्तुवते काम्यं वसु सैनं सखदेवो देवं सत्यमिंद्रं
सत्य इंदुः ॥ ३

साकं । जातः । क्रतु'ना । साकं । ओज'सा । ववक्षिथ । साकं ।

वृद्धः । वीर्यैः । ससहिः । मृधः । विऽचर्षणिः ।

दाता । राधः । स्तुवते । काम्यं । वसु । सः । एनं । सञ्चत् ।

देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः । इंद्रुः ॥ ३

क्रतुना कर्मणा प्रज्ञया वा साकं सह जातः साकमोजसा वलेन सह ववक्षिथ । विश्वं वोढुमिच्छसि ॥ यहेः सनंतस्य लिटि संवत्यादान्न भवति ॥ किंच त्वं वीर्यैः शत्रुहृन्नादिलक्षणैः पराक्रमैः साकं सह वृद्धः प्रवृद्धो मृधो हिंसकान् संध्यामान्वा सासहिः ॥ न लोकाव्ययेति पठोपप्रतिषेधः ॥ तेषामभिभविता । विचर्षणिः पुण्य-
क्रतोऽपुण्यकृतश्च विशेषेण दृष्टा स्तुवते स्तोत्रं कुर्वाणाय यजमानाय राधः साधकं काम्यं प्रार्थनीयं वसु धनं दाता सन् ववक्षिथेति समन्वयः । सैनमिति परोक्षनिर्देशः सिद्ध्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तव त्यन्नयं नृतोऽपं इंद्र प्रथमं पूर्यं दिवि प्रवाच्यं कृतं ।

यदेवस्य शवंसा प्रारिणा असुं रिणन्नपः ।

भुवद्विष्वंमभ्यादैवमोजसा विदादूर्जं शतक्रतुर्विदादिषं ॥ ४

तव । त्यत् । नयं । नृतो इति । अपः । इंद्र । प्रथमं । पूर्यं ॥

दिवि । प्रवाच्यं । कृतं ।

यत् । देवस्य । शवंसा । प्र । प्रारिणाः । असुं । रिणन् ।

अपः ।

भुवत् । विष्वं । अभि । अदैवं । ओजसा । विदात् । जर्जं ।

शतक्रतुः । विदात् । दूषं ॥ ४

द्विती सर्वेषां नर्तयितः हे इन्द्र नयं नराणां हितकरं प्रथमं प्रततं ॥ प्रथमं
प्रततमिति यास्तः ॥ पूर्वं पूर्वकालभवं त्वया कृतं । तव त्वत् तदपः कर्म दिवि
सर्गलोके प्रवाच्यं । प्रकर्षेण वक्तव्यं । स्नापनोपमित्यर्थः । किं तत् । देवस्य
विजिगीषोरसुरस्यासुं प्राणं रिणन् हिंसन् त्वमपस्तेन निरुद्धान्युदकानि प्रारिणाः ।
प्रेरयः । इति यदेतत्कर्म तत्प्रवाच्यमिति समन्वयः । परोक्षनिर्देशोऽवशिष्टः । स
इन्द्रो विश्वं व्याप्तमदेवं तमोरूपमसुरमोजसा वलेनाभिधुवत् । अभिभवत् । किंच
तत्क्रतरिन्द्रं जर्जं बलं विदात् । इमं हविलंक्षणमन्नं च विदात् । विदिर् लामे
श्विकरणी । लेख्यडागमः ॥

॥ इति द्वितीयस्य पष्ठेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ गार्त्तमदे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

द्वितीयोऽनुवाके दश सूक्तानि । तत्वेदमेकोनविंशत्यृचं गार्त्तमदं प्रथमं सूक्तं ।
अत्रेयमनुक्रमणिका । गणानामेकोना ब्राह्मणस्यत्यं तु बार्हस्पत्यास्तु दृष्टलिंगाः
पंचदश्यं त्ये विष्टुभाषिति । पंचदश्यं कोनविंशी च विष्टुभौ ॥ शिष्टा जगत्यः ।
शसु वृहस्पतिशब्दः श्रुयते ता बार्हस्पत्याः । शिष्टा ब्राह्मणस्यत्याः ॥ प्रकथ्येऽभिष्टव
एतत्सूक्तं । स्मृष्टोदकमिति खंडे सूक्तिं । गणानां त्वा प्रथञ्च यस्य । आ ४. ६. ।
इति ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

गता॑ना॒ त्वा ग॒णप॑तिं हवामहे क॒विं क॑वीनामु॒पमश्च॑वस्तमं ।

ज्येष्ठ॑राजं ब्रह्म॒णां ब्रह्म॑णस्यत आ नः शृण्व॒न्नतिभिः॑ सीद

साद॑नं ॥ १

ग॒णा॒ना॒ । त्वा । ग॒ण॒प॒तिं । ह॒वाम॑हे । क॒विं । क॒वी॒नां ।

उ॒पमश्च॑वःस्तमं ।

ज्येष्ठ॑राजं । ब्रह्म॒णां । ब्रह्म॑णः । प॒ते । आ । नः । शृण्व॒न् ।

ज॒तिभिः॑ । सीद । साद॑नं ॥ १

हे ब्रह्मणस्पते ब्रह्मणोऽक्षस्य परिवृद्धस्य कर्मणो वा पते पालयितः गणानां
 देवादिगणानां संबन्धिनं गणपतिं स्त्रीयानां पतिं । कवीनां क्रांतदर्शिनं कविं ।
 उपमन्त्रवस्तुतः । उपगीयतेऽनयेत्युपमा । रुग्णेषामक्षानामुपमानं श्रवोऽक्षं यस्य
 स तथोक्तः । अतिशयेनोपमन्त्रवा उपमन्त्रवस्तुतः ॥ मातुः माने । आतपोपसर्गो
 करणेऽङ्गप्रत्ययः । उग्रापोः संज्ञाकंदसोरिति ह्रस्वत्वम् ॥ ज्येष्ठराजं । ज्येष्ठः
 प्रशस्यतमाः । तेषां मध्ये राजतं ब्रह्मणं संवाणां स्वामिनं त्वा त्वां हवामहे ।
 अस्मिन्कर्मण्याह्वयामः । किंच नोऽस्माकं स्तुतोः शृण्वन् त्वसूतिभिः पालनैर्हेतुभ्यो
 मादनं । सीदंत्यस्मिन्निति सदनं । यज्ञगृहमासीद । उपविश ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

देवाश्चित्ते असुर्यं प्रचेतसो बृहस्पते यज्ञियं भागमानशुः ।

उस्माद्देव सूर्यो ज्योतिषा महो विश्वेषामिज्जनिता

ब्रह्मणामसि ॥ २

देवाः । चित् । ते । असुर्यं । प्रचेतसः । बृहस्पते । यज्ञियं ।

भागं । आनशुः ।

उस्माः देवः । सूर्यः । ज्योतिषा । महः विश्वेषां । इत् ।

जनिता । ब्रह्मणां । असि ॥ २

असुर्यं असुराणां हंतः हे बृहस्पते प्रचेतसः प्रकष्टज्ञानास्ते त्वदीया देवाश्चित्ते
 देवा अपि यज्ञियं यज्ञार्हं भागमानशुः । प्राप्तुवन् । यद्वा प्रचेतस इति बृहस्पते-
 र्विशेषणं । प्रकष्टज्ञानवतस्ते तव संबन्धिनो देवा इति योजनीयं । यद्वा प्रचेतसः ।
 विभक्तिपरिणामः । प्रचेतसि त्वयि सति देवा यज्ञियं भागमानशुरे । कर्मविप्रे-
 कारिणामसुराणां रक्षोघ्नमंत्रैरपाकरणात् । न वै ब्रह्मणवद्विष्यतीति श्रवणात् ।
 ज्योतिषा तेजसा महो मंहनीयः सूर्यं उस्माद्देव । उस्माः किरणाः ॥ स्फायितं
 भीत्यादिना रक्प्रत्ययः ॥ यथा किरणान् जनयति तथा विश्वेषां सर्वेषां ब्रह्मणां
 संवाणां जनिता जनयितैवापि ॥ जनिताः संवा इति निपातनास्मिन्लोपः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ विवाध्यां परि॒रप॒स्तभांसि च ज्योति॑र्यतं रथ॑स्य तस्य

तिष्ठ॑सि ।

बृ॒ह॒स्य॒ते भी॒मम॑मि॒त्रदं॒भनं॑ र॒क्षो॒ह॒णं गो॒त्रमि॒दं स्त्रि॒वि॒दं ॥ ३

आ । वि॒वा॒ध्यां । परि॒र॒पः । तभा॑ंसि । च । ज्योति॑र्यतं ।

रथ॑ । ऋ॒तस्य॑ । तिष्ठ॑सि ।

बृ॒ह॒स्य॒ते । भी॒मं । अ॒मि॒त्र॒दं॒भनं॑ । र॒क्षः॒ऽह॒नं । गो॒त्रमि॒दं ।

स्त्रि॒वि॒दं ॥ ३

हे बृहस्यते परिरपः । परितो रपः पापरूपं रक्षः । यद्वा रप रूप व्यक्तायां वाचि ।
क्रिप् ॥ परिवदतो निंदकान् तमांसि च विवाध तेजसा निराकृत्य ज्योतिष्मन्तं
ज्योतिषा तद्वत्स्य यज्ञस्य प्रापकं भीमं शत्रूणां भयंकरमित्रदंभनं शत्रूणां
हिंसकं । तदेवाह रक्षोहणं रक्षसां हन्तारं गोत्रमिदं मेवानां भेत्तारं स्त्रिविदं
सर्गस्य लंभकं रथमातिष्ठसि । अधितिष्ठसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सु॒नी॒तिभि॑र्नय॒सि त्रा॒य॑से ज॒नं यस्तु॒भ्यं दा॒शा॒न् तम॑हा

अश्र॑वत् ।

ब्र॒ह्म॒दि॒षस्त॑प॒नो म॒न्य॒मीर॑सि बृ॒ह॒स्य॒ते म॒हि॒ तत्ते॑ म॒हित्व॑नं ॥ ४

सु॒नी॒तिऽभिः॑ । न॒य॒सि । त्रा॒य॑से । ज॒नं । यः । तु॒भ्यं ।

दा॒शा॒न् । न । तं । अ॒श्र॑वत् ।

ब्र॒ह्म॒दि॒षः । त॑प॒नः । म॒न्य॒मीः । अ॒सि । बृ॒ह॒स्य॒ते । म॒हि॒ ।

तत् । ते । म॒हि॒त्व॑ज्जं ॥ ४

हे वृहस्पते सुनीतिभिः । शोभनं नीतयो येषु ते सुनीतयः सन्मार्गाः । तैर्जनं
नयसि । अपेक्षितफलं प्रापयसि । त्वायसे । जनमापद्गो रक्षसि च । यो यजमानस्तुभ्यं
हविलक्ष्णमन्नं दायात् प्रयच्छेत् । दाष्ट दाने । लेख्यडागमः ॥ तमंहः पापं
पापरूपं दारिद्र्यं वा नाश्रयत् । न प्राप्नुयात् ॥ अश्रोतेर्लेटि व्यत्ययेन घेरक्षेपत् ।
अडागमः ॥ ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणानां संवाणां वा ह्येष्टुस्तपनस्तापकीऽसि । किंच
मन्युमीर्मन्योः क्रोधस्य परेषां ज्ञानस्य वा हिंसकोऽसि ॥ मीङ् हिंसायां । किप् ॥
ते तय तत्ताडयं महि महत् प्रभूतं महित्वनं माहृत्यमस्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न तमंहो न दु॑रितं कुतश्च॑न नारा॑तयस्ति॒रुर्न ह॑याविनः ।

विश्वा इदं॑स्माद्धर॑सो वि बा॑धसे यं सु॑गोपा रक्ष॑सि

ब्रह्म॑णस्पते ॥ ५

न । तं । अंहः । न । दुःइतं । कुतः । चन । न ।

अरा॑तयः । ति॒तिरुः । न । ह॒याविनः ।

विश्वाः । इत् । अस्मात् ॥ धर॑सः । वि । बा॑धसे । यं ।

सु॑गोपाः । रक्ष॑सि । ब्रह्म॑णः । पते ॥ ५

हे ब्रह्मणस्पते सुगोपाः सुष्टु पालयिता त्वं यं जनं रक्षसि पालयसि तं जनमंह
आहंतव्यं दुःखं न बाधते । दुरितं तत्कारणं पापं च न बाधते । अरातयो हिंसकास्तं
जनं कुतश्चन सर्वास्तु दिक्षु न तितिरुः ॥ तिरतिर्हिंसाकर्मा । लिट् ॥ न हिंसति ।
तथा हयाविनः । मनस्यन्यत्क्रियायां चान्यदित्येतद्व्यं येषामस्ति ते हयाविनो वचकाः ।
तेऽपि तं जनं न बाधते । किंच धरसो वा हिंसिका विश्वाः सर्वाः सेनास्तदर्थं
विबाधसे । विशेषेण बाधस एव ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठ-एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं नीं गोपाः पथि॒कृ॒द्विच॒क्षण॒स्तवं व्र॒ताय॑ म॒तिभिर्ज॒रामहे॑ ।

बृ॒ह॒स्प॒ते यो नीं अ॒भि ह॒रौ द॒धे स्वा तं म॑र्म॒र्तुं दु॒च्छ॒ना

ह॒र॒स्वती ॥ ६

त्वं । नः । गोपाः । पथि॒कृ॒त् । वि॒च॒क्ष॒णः । तवं । व्र॒ताय॑ ।

म॒तिभिः । ज॒रामहे॑ ।

बृ॒ह॒स्प॒ते । यः । नः । अ॒भि । ह॒रः । द॒धे । स्वा । त्वं ।

म॑र्म॒र्तुं । दु॒च्छ॒ना । ह॒र॒स्वती ॥ ६

हे बृहस्पते त्वं नोऽस्माकं गोपाः पालयिता पथिकृत् सन्मार्गं भवसि । विचक्षणो विशेषेण दृष्टा सर्वज्ञस्त्वं । तव व्रताय त्वत्संबन्धिने यज्ञाय मतिभिः स्तोत्रैर्जरामहे । सुमः ॥ जरतिः स्तुतिकर्मा ॥ यः पुमान् नोऽस्मानभि अभिलक्ष्य हारः ॥ हृ कौटिल्ये । भावेऽसुन् ॥ कौटिल्यं दधे विदधाति तं स्वा खीया दुच्छुना दुर्वृद्धिर्हरस्वती वेगवती सती मर्मर्तुं शोचयतु ॥ ऋङ् प्राणत्यागे । अंतर्भावितगत्यर्थश्च यङ्लुकि लोटि रूपं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उ॒त वा यो नीं म॒र्च॒याद॒ना॒गसो॒ऽराती॒वा म॒तः सा॒नु॒को वृ॒कः ।

बृ॒ह॒स्प॒ते अ॒प तं व॑र्त॒या प॒थः सु॒गं नीं अ॒स्यै दे॒व॒वीत॒ये कृ॒धि ॥ ७

उ॒त । वा । यः । नः । म॒र्च॒यात् । अ॒ना॒गसः । अ॒रा॒ति॒वा ।

म॒तः । सा॒नु॒कः । वृ॒कः ।

बृ॒ह॒स्प॒ते । अ॒प । तं । व॑र्त॒य । प॒थं । सु॒गं । नः । अ॒स्यै ।

दे॒व॒वीत॒ये । कृ॒धि ॥ ७

उत वा अपि च हे बृहस्पते अरातीवाभिमुखमागमनवान् सायकः सङ्घट्टतः ॥
 सानु सङ्घट्टितमिति यास्तः । नि० २, २४, ॥ वृकः ॥ वृक आदाने ॥ धनादीना-
 मादाता यो मर्त्यो मनुष्योऽनागसोऽपराधहीनात्तोऽस्मान् मर्चयात् ॥ मर्चयति हिंसा-
 कर्मा ॥ हिंसात् । तं मर्तं पथो वैदिकान्मार्गादपवर्तय । निवर्तय । नोऽस्माकमस्यै
 देववीतये । देवानां वीतिं सोमभक्षणमर्चयतीति देववीतिर्यज्ञः । अस्यै देववीतयेऽस्यै
 यज्ञाय नोऽस्माकं सुगं सुहु गंतव्यं मार्गं कधि । कुरु । यज्ञानुष्ठानाय सुवर्ति
 देहीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वातारं त्वा तनूनां हवामहेऽवस्पतरधिवक्तारमम्रयुं ।

बृहस्पते देवनिदो नि बर्हय मा दुरेवा उत्तरं सुम्रमुन्नयन् ॥ ८

वातारं । त्वा । तनूनां । हवामहे । अवस्पतरः ।

अधिवक्तारं । अम्रयुं ।

बृहस्पते । देवनिदः । नि । बर्हय । मा । दुःएवाः ।

उत्तरं । सुम्रं । उत् । नयन् ॥ ८

अवस्पतरं उपद्रवेभ्यः पारयितः । यदा अवसा रक्षणेनापङ्गाः पारयितः हे
 ब्रह्मणस्पते तनूनामंगानां पुत्रादीनां वा वातारं पालयितारमधिवक्तारमम्रयुं
 पक्षपातेनाधिकं वक्तारमम्रयुं हविःप्रदानस्मान् कामयमानं त्वां हवामहे ।
 अस्मिन्कर्मण्याह्वयामः किंच देवनिदो देवनिंदकानसुरान् निवर्हय । विनाशय ।
 दुरेवा दुष्टगमना दुर्बुद्धयः शलव उत्तरसत्कृष्टतरं सुम्रं सुखं मा उन्नयन् । मा
 व्याप्नुवंतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वया वयं सृष्ट्वा ब्रह्मणस्पते सार्हा वसु मनुष्या दंद्दीमहि ।

या नो दूरे तद्धितो या अरातयोऽभि संति जंभया ता

अनससः ॥ ९

त्वया । वयं । सुहृधा । ब्रह्मणः । पते । स्याही । वसु ।

मनुष्या । आ । ददोमहि ।

याः । नः । दूरे । तडितः । याः । अरातयः । अभि ।

संति । जंभय । ताः । अनप्रसः ॥ ८

हे ब्रह्मणस्पते सुहृधा सुहृ वर्धयित्वा त्वया हेतुना वयं स्याह्मं सृष्टृणीयानि वसुधनानि मनुष्या ॥ सुपां सुलुगिति चतुर्थीवक्तृवचनस्याकारः ॥ मनुष्येभ्यो दातृभ्य आददोमहि । गृह्णीमहि ॥ आहो दोऽनास्यविहरण इत्यात्मनेपदं ॥ दूरे दूरदेशे या अरातयः याश्च तडितोऽंतिकेऽरातयो नोऽस्मानभिसंति । अभि भवंति अनप्रसः कर्महीनान् ता अरातीस्तान् शत्रून् जंभय । नाशय ॥ जभि नाशने चुरादिः ॥ अत्र निरुक्तं । त्वया वयं सुवर्धयित्वा ब्रह्मणस्पते सृष्टृणीयानि वसूनि मनुष्येभ्य आददोमहि याश्च नो दूरे तडितो याश्चांतिकेऽरातयोऽदानकर्माणो वादानप्रज्ञा वा जंभय ता अनप्रसोऽप्र इति रूपनाम । ति० ३, ११, । इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वया वयमुत्तमं धीमहे वयो बृहस्पते प्रप्रिणा सस्त्रिना युजा ।

मा नो दुःशंसो अभिदिप्सु रीशत प्र सुशंसा

मतिभिस्तारिषीमहि ॥ १०

त्वया । वयं । उत्तमं । धीमहे । वयो । बृहस्पते । प्रप्रिणा ।

सस्त्रिना । युजा ।

मा । नः । दुःशंसः । अभिदिप्सुः । रीशत् । प्र ।

सुशंसाः । मतिभिः । तारिषीमहि ॥ १०

हे बृहस्पते प्रप्रिणा ॥ पृ पालनपूरणयोः । आदगमहनेति किम्प्रत्ययः । आदसो यणादेशः ॥ कामानां पूरणेन सस्त्रिना शुद्धेन युजा सहायेन त्वया हेतुनोत्तमं वयो

हविलंक्षणमज्ञं वयं धीमहे । धारयामः ॥ धी धारणे । दैवादिकः ॥ दुःशंसो
दुःशंसनोयोऽभिदिस्सुरभिदंभितुमभिमवितुमिच्छुः पुरुषो नोऽस्माकं मा दैशत । मा
दैशिष्ट । मा भवतु ॥ दैश ऐश्वर्ये । लेख्यडागमः ॥ वयं सतिभिः स्तोत्रैः सुशंसाः
शोभनशंसनोपेताः संतः प्रतारिषीमहि । प्रकर्षेण वर्धेमहि ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अ॒नानु॒दो वृ॒षभो जग्मि॑रा॒हव॑ं नि॒ष्ट॒ता श॒त्रुं शृ॒त॑नासु
सास॒हिः ।

असि॑ सत्य ऋ॒णया ब्र॑ह्म॒णस्य॑ते उ॒ग्रस्य॑ चि॒दमि॑ता

वी॒डु॒र्हर्षि॑णाः ॥ ११

अ॒ननु॒दः । वृ॒षभः । जग्मि॑ः । आ॒ह॒व॑ । निः॒ष्ट॒ता । श॒त्रुः ।
शृ॒त॑नासु । सास॒हिः ।

असि॑ । सत्यः । ऋ॒ण॒ऽयाः । ब्र॒ह्म॒णः । प॒ते । उ॒ग्रस्य॑ । चि॒त् ।

दमि॑ता । वी॒डु॒र्हर्षि॑णाः ॥ ११

हे ब्रह्मणस्यते अनानुदः । अनु पश्चाद्दातीत्यनुदः । स यस्य नास्तीत्यनुदः ।
दावन्तर्यून्य इत्यर्थः । अत एव वृषभः कामानां वर्धिता । आहव ॥ आह्व-
तेऽवोत्थाहवो युहं ॥ आङि युहे । पा० ३, ३, ७३ । इत्यप्प्रत्ययः संप्रसारणं च ॥
तद्युहं जग्मिगता ॥ आहगमहनेति किन्प्रत्ययः । लिङ्ङावादाहवममित्यत्र षष्ठी-
प्रतिषेधः ॥ शत्रुं शातपितारं निष्टता । नितरां तस्य तापकः ॥ हनन्तत्वात्षष्ठीप्र-
तिषेधः । निःसस्तपतावनासेवने । पा० ८, ३, १०२ । इति षत्वं । तादौ च नितीति
गतेः स्वरः ॥ शृतनासु संचालेषु सासहिः शत्रूणांमभिमविता । एतादृशस्त्वं सत्यः
सत्यपराक्रमः सत्यपूजो वासि । ऋणया ऋणस्य यावधितासि ॥ यु मिश्रणा-
मिश्रयोः । ग्र्यंतस्य किपि णिलोपे लोपो व्योर्वलीति वलोपः ॥ किंच उग्रस्य
चित् ओजस्विनोऽपि दमितोपशमयिता वीडुर्हर्षिणो दृढहर्षस्य कायकस्य
नास्तिकस्य चिदमितासि ॥

॥ अथ हादशी ॥

अदेवेन मनसा यो रिषण्यति शासामुग्रो मन्यमानो

जिघांसति ।

बृहस्पते मा प्रणक्तस्य नो वधो नि कर्म मन्युं दुरेवस्य

शर्धतः ॥ १२

अदेवेन । मनसा । यः । रिषण्यति । शासां । उग्रः ।

मन्यमानः । जिघांसति ।

बृहस्पते । मा । प्रणक् । तस्य । नः । वधः । नि । कर्म ।

मन्युं । दुः । एवस्य । शर्धतः ॥ १२

यः पुमान् अदेवेन देवानमन्यमानेन यद्वा आसुरवृत्तिविशिष्टेन मनसास्मान् रिषण्यति । हिनस्ति ॥ दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यतिरिषण्यतीति निपातितः ॥ यद्योयः पापचित्तो मन्यमान आत्मानं बह्वमन्यमानः पुमान् शासामुग्रस्य शंसितारं । यद्वा अस्माकमाशंसां । शासितृणामुग्र इति वा योजनीयं । अस्मान् जिघांसति । हंसिच्छति ॥ हन्तेः सन्यज्जनगमां सनीति दीर्घः ॥ हे बृहस्पते तस्यः वधः ॥ वधतेऽनेनेति वध आयुधं ॥ नोऽस्मान्मा प्रणक् । पृची संपर्के अम्बिकरणी । व्यत्ययेनामागमः । चादिलोपः इति न निषातः । व्यत्ययेनाद्युदात्तः ॥ किंच दुरेवस्य दुष्टगमनस्य शर्धतो बलवतः । यद्वा दुष्टाभिसंधेर्वेगं कुर्वतस्तस्य मन्युं क्रोधं चानं वा नि कर्म । त्वत्प्रासादाच्चिराकुर्मन्त्र ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

भरेषु हव्यो नमसोपसव्यो गन्ता वार्जेषु सनिता घन्धनं ।

विश्वा इदर्यो अभिदिस्वोऽष्टधो बृहस्पतिर्वि ववर्हा

रथो इव ॥ १३

भरेषु । हव्यः । नमसा । उपससद्यः । गन्ता । वाजेषु ।

सनिता । घनसधनं ।

विश्वो । इत् । अर्यः । अभिऽदिष्टः । स्वधः । बृहस्पतिः ।

वि । वयर्ह । रथांश्च ॥ १३

स बृहस्पतिर्गरेषु संक्रामेषु हव्यो योद्धृभिः स्वरक्षणाद्यं ग्राह्यतस्यो नमसोपसद्यः
सर्वैर्नमसोपसदनोयः । किं व वाजेषु गन्ता । संक्रामेषु रक्षार्थं गमनशूलः । तथा घनं
घनं सनिता संभक्ता दाता ॥ त्वन्तत्वात्पवीप्रतिषेधः ॥ तथायः स्वामी बृहस्पति-
रभिप्सोऽभिभवनेच्छावतोर्विश्वा इत् सर्वा एव ऋषो ह्यंसकाः सेना रथानि व युद्धे
वेगेन परकीयान् रथानि व विवर्हं । विशेषेण शिथिलीचकार । यद्वा इव शब्दार्थः ।
रथांश्च विवर्हं ॥ लङर्थे लिट् ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तेजिष्ठया तपनी रक्षस्तप ये त्वा निदे दधिरे दृष्टवीर्यं ।

आविस्तत्क्ष्व यदसत्त उक्थ्यं बृहस्पते वि परिरापो

अर्दय ॥ १४

तेजिष्ठया । तपनी । रक्षस्तप । तप । ये । त्वा । निदे ।

दधिरे । दृष्टवीर्यं ।

आविः । तत् । क्ष्व । यत् । असत्त । ते । उक्थ्यं । बृहस्पते ।

वि । परिरापः । अर्दय ॥ १४

हे बृहस्पते तेजिष्ठयातिशयेन तिम्रया तपनी तापकारिण्या हेत्या रक्षो
राक्षसांस्तप । तापय । ये राक्षसा दृष्टवीर्यं युद्धेषु दृष्टपराक्रमं त्वा निदे निंदाया
विषयं दधिरे । कृतवन्तः । तान् तापयेति समन्वयः । ते तत्रोक्थ्यं सर्वैः प्रशंसनीयं
यद्दीर्घमसत् पूर्वमासीत् तदधुनाविष्कृष्व । प्रकटीकुरु । तेन च वीर्येण परिरापः
परिवदतो निंदकान्शुरान् व्यर्दय । विशेषेण बाधस्व ॥

वृहस्पते पशवे एव हविषोऽनुवाक्या । प्रदानानामिति खंडे सूत्रितं । वृहस्पते अति
यदर्थो अर्हान्तद्विव्या उपवाचः सचंते । आ० १. ७. इति ॥ एषैवाश्विनशस्त्र
परिधानीया । सूत्रितं । वृहस्पते अति यदर्थो अर्हान्तद्विव्या परिधानीया । आ०
१. ५. इति ॥

॥ सैषा ऋतो पंचदशी ॥

वृहस्पते अति यदर्थो अर्हान्तद्विव्या अतिभाति क्रतुमज्जनैषु ।

यदीदयच्छवस ऋतप्रजात तदस्मासु द्विविणं धेहि चित्रं ॥ १५

वृहस्पते । अतिः । अत् । अर्थः । अर्हान्त । द्युः । अमत् ।

विभाति । क्रतुः । अमत् । अनेषु ।

अत् । दीदयत् । शवसा । ऋतः । प्रजात । नत् । अस्मासु ।

द्विविणं । धेहि । चित्रं ॥ १५

ऋतप्रजात सत्येनोत्पन्न हे वृहस्पते अर्थः श्रेष्ठो ब्राह्मणः सर्वान् कानानतोत्प
यन्नस्त्ववर्चसं तेजोऽर्हान्त । पूजयेत् ॥ अर्हं पूजावां । छेद्यडागमः ॥ अनेषु ब्राह्मणेषु
तुपत् दीप्तियुक्तं क्रतुनत् ज्ञानोपेतं यन्नस्त्ववर्चसं विभाति । विभेपेण दीप्यते । यच्च
यवसा वनेन स्वाश्रयं जनं दीदयत् ॥ दीदयतिर्दीपिकर्मा ॥ दीपयति । चित्रं
चायनीयं तन्नस्त्ववर्चसरूपं द्विविणमस्मासु धेहि । निषेदि ॥ यद्वा अर्थ उद्धारोऽपि
तया दत्तं धनमतीवार्हान्त । अर्होत् । यच्च त्वदत्तं धनं अनेषु तव स्तोत्रं कुर्वाणेषु
दीप्तियुक्तं कर्मसाधनं च विभाति यच्च धनं यवसासादिसमृद्ध्या दीदयत् स्वाश्रयं
दीपयति तादृशं धनमस्मासु धेहि ॥ तदा च ब्राह्मणं । वृहस्पते अति यदर्थो
अर्हान्तद्विव्या परिद्व्यान्तेजस्वामो ब्रह्मवर्चसकामोऽतीवान् यन्नस्त्ववर्चसमर्हति
द्युमदिति द्युमदिव वै ब्रह्मवर्चसं विभातीति वीथ वै ब्रह्मवर्चसं भाति यदीदयच्छवस
ऋतप्रजातेति दीदायेव वै ब्रह्मवर्चसं तदस्मासु द्विविणं धेहि चित्रमिव वै ब्रह्मवर्चसं
ब्रह्मवर्चसी ब्रह्मवर्चसी भवतीति । ४. ११. ॥

॥ इति हितोदस्य पष्ठ एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

मा न स्तेनेभ्यो ये अभि द्रुहस्पदे निरामिणो रिपवोऽन्नेषु

जागृधुः ।

आ देवानामोहते वि व्रयो हृदि बृहस्पते न परः साम्नो

विदुः ॥ १६

मा । नः । स्तेनेभ्यः । ये । अभि । द्रुहः । पदे ।

निरामिणः । रिपवः । अन्नेषु । जागृधुः ।

आ । देवानां । ओहते । वि । व्रयः । हृदि । बृहस्पते ।

न । परः । साम्नः । विदुः ॥ १६

हे वृहस्पते नोऽस्मान् स्तेनेभ्यः । स्यान्मस्ति येष्विति स्तेनाश्चौराः । तेभ्यो मा दाः । तान् दर्शयति । ये चौरा द्रुहः प्राणद्रोहस्य पदे स्थाने निरामिणो नितरां रमणशीला रिपवो हिंसकाः संतोऽन्नेषु परकीयेष्वभिजागृधुः । अभिकांचति ॥ गृधु अभिकांचायां । लिटि रूपं ॥ ये च देवानां वि व्रयो विशेषेण वर्जनं ॥ व्रीणी इति धातू वर्जने वर्तते । य एवं विद्वान् दक्षिणां प्रतिगृह्णाति नैनं दक्षिणा युनातीत्येकस्य वर्जनार्थे दृष्टस्यापि वर्जनार्थत्वं ॥ तत् हृदि स्वकीये हृदय वा ओहते । आवहंति । देवानां यागान् स्तुतौश्च न करवामेति मन्यंत इति यावत् । तेभ्योऽस्मान् मा दा इति समन्वयः । ये पुमांसः साम्नः साममयाचक्षतः परः परमा-दन्यदुत्कृष्टं साम यद्रक्षोभं । साम वै रक्षोहेति । न विदुः । न जानंति । किंतु सर्वसाधकं साम त्वामेव विदुषोऽस्मान् स्तेनेभ्यो मा दाः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

विश्वेभ्यो हि त्वा भुवनेभ्यस्परि त्वष्टाजंनत्साम्नः साम्नः कविः ।

स ऋणचिह्णया ब्रह्मणस्पतिर्दुहो हंता मह ऋतस्य

धर्तरि ॥ १७

विश्वेभ्यः । हि । त्वा । भुवनेभ्यः । परि । त्वष्टा । अजनत् ।

सान्नः । सान्नः । कविः ॥

सः । ऋणश्चित् । ऋणस्याः । ब्रह्मणः । पतिः । द्रुहः ।

हंताः । महः । ऋतस्य । धर्तरि ॥ १७

हे ब्रह्मणस्य ते त्वष्टा प्रजापतिर्विश्वेभ्यो भुवनेभ्यस्य रि सर्वेभ्यो भुतजातेभ्य उक्त्वृष्टं त्वामजनन्नि । अजोजनत् खलु । ततस्त्वं सान्नः सान्नः सर्वस्यापि सान्नः कविः ॥ कु शब्दे । अच इरिति इप्रत्ययः ॥ उच्चारयिता कर्तासि । यद्वा कविः क्रांतदर्शी त्वष्टा सान्नः सान्नः सर्वस्यापि सान्नः सारेणः त्वामजीजनत् । किंच स ब्रह्मण-
स्यतिमहो महत ऋतस्य यज्ञस्य धर्तरि धारके यजमाने ऋणचित् स्तोत्रकामन्यमिव चिनोतीति ऋणचित् । किंच ऋण्याः पापरूपस्य ऋणस्य यावयिता दृष्टकर्ता च द्रुहः कर्मणो द्रोघुरसुरस्य हंता भवेति ॥

॥ अष्टादशी ॥

तव श्रिये व्यंजिहीत पर्वतो गवां गोतमुदसृजो यदंगिरः ।

इंद्रेण युजा तमसा परीवृतं बृहस्यते निरपामौजो

अर्णवं ॥ १८

तव । श्रिये । वि । अजिहीत । पर्वतः । गवां । गोतं ।

उत्सृजः । यत् । अंगिरः ।

इंद्रेण । युजा । तमसा । परिऽवृतं । बृहस्यते । निः ।

अपां । औजः । अर्णवं ॥ १८

अंगिर आंगिरस हे बृहस्यते गवामावारको बलेनाधिष्ठितः पर्वतस्तव श्रिय आश्रयणार्थं व्यजिहीत । विवृतद्वारतामगच्छत् । ततस्त्वं यद्यदा गोतं ॥ इति-
कथ्यचक्षेति समूहार्थे त्रप्रत्ययः ॥ गवां समूहमुदसृजः । निरगमयः । तदेंद्रेण युजा

सहायेन युक्तस्त्वं तमसा वृत्तासुरेण परोदृतं परित आब्रांतमयामर्षं स्थानभूतं मेघं
निरौजः । नितरामधोदुखमकार्षीः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता स्रक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व ।

विश्वं तद्भद्रं यद्वन्ति देवा बृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ १८

ब्रह्मणः । पते । त्वं । अस्य । यन्ता । स्रक्तस्य । बोधि ।

तनयं । च । जिन्व ।

विश्वं । तत् । भद्रं । यत् । अद्वन्ति । देवाः । बृहत् । वदेम ।

विदथे । सुवीराः ॥ १८

हे ब्रह्मणस्पते ब्रह्मणां स्तोत्राणामधिपते अस्य जगतो यन्ता नियामकस्तं
स्रक्तसास्त्रद्वयमिदं ब्राह्मणस्पतं स्रक्तं बोधि । बुध्यस्व । त्वं तनयं पुत्रपौत्रादि-
लक्षणं संतानं जिन्व ॥ जिबि प्रीयनार्थः । लोटि रूपं ॥ प्रीयय । भवादृश
देवा यद्वन्ति रक्षन्ति तत्तादृशं विश्वं भद्रं कल्याणं भवति । अतो वयं विदथे-
ऽस्मिन्यज्ञे सुवीराः शोभनपुत्रपौत्राः संतो बृहत्प्रभूतमिदं स्तोत्रं वदेम । ब्रूयाम ॥

॥ इति द्वितीयसप्तष्टे द्वाविंशी वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्य-
पुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
द्वितीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽङ्गुलं जगत् ।

निःसंशये तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अस्य ऋषिच्छंदोदेवताविनियोगपुरःसरं सप्तमो व्याख्यानते ॥ गायत्र्यं सदस्यं ।
द्वितीयमंडलस्य तृतीयोऽनुपाके दस्यं सूक्तानि । तत्रैकं सूक्तं व्याकृतं । केनास्मिन्ति
षोडशचं द्वितीयं सूक्तं । अत्रावुक्तस्यते । अस्मां षोडशांत्या विष्णुं दादयी च सैंद्री
चेति । मंडलद्रष्टा गृह्यसद ऋषिः । दादयीषोडश्यौ विष्णुमौ । श्रिष्टाश्चतुर्दश जगत्पतेः ।
ब्राह्मणस्य च हेतुत्वात् तद्वादिपरिभाषयेदसादीनि त्रीणि सूक्तानि ब्राह्मण-
स्यानि । अस्य सूक्तस्य दादश्यै द्वौ इन्द्रदेवता । चण्डाब्राह्मणस्य च ॥ सामा-
न्यविनियोगः पूर्वमेवोक्तः । विशेषतस्तु किं गादवगंतव्यं ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

सैमांमविद्धि प्रभृतिं य ईशिषेऽया विधेम नवया महा गिरा ।

यया नो मीद्वान्स्त्वन्ते सखा तव बृहस्पते सीधः सोत न
मतिं ॥ १

सः । इमां । अविद्धि । प्रभृतिं । यः । ईशिषे । अया ।

विधेम । नवया । महा । गिरा ।

यया । नः । मीद्वान् । स्त्वन्ते । सखा । तव । बृहस्पते ।

सीधः । सः । उत । नः । मतिं ॥ १

हे ब्राह्मणस्यते यस्त्वमीशिषे सर्वस्य जगत ईश्वरो भवसि स त्वन्मामसादीयां
प्रभृतिं प्रकर्षय स्तुतां स्तुतिमविद्धि । प्राप्नुहि ॥ अयतेः प्रात्ययस्य लोकेतद्रूपं ॥

यद्यं च त्वमया अनया ॥ ऊंदसो यर्णलोप ॥ नवया नूतनया प्रत्यग्रया महा महत्या
 गिवा वेदरूपया स्तुतिलक्षण्या वाचा विधेम । परिचरेम ॥ विधतिः परिचरणकर्मा ॥
 उत अपि च नोऽस्माकं मध्ये सीद्वान् संज्ञा स्तुतेर्वर्षिता । कर्तेति यावत् । तव सखा
 मित्वभूतः सन् यथा येन प्रकारेण यत्कामनया स्तवते । त्यां स्तौति । हे वृहस्पते
 वृहतो ब्रह्मणो मंत्रस्य स्वामिन् स त्वं नोऽस्माकं मतिं तदभिमतं फलं सीषधः ।
 साधय ॥ ऊंदसे लुङि चङेग्रतद्वपं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो न॑त्वा॒न्यन॑म॒न्नो॒ज॒सो॒ता॒दर्द॑न् न्य॒ना॒ शं॒ब॒रा॒णि॒ वि॒ ।

प्रा॒च्या॒वय॑द॒च्यु॒ता ब्र॒ह्म॒ण॒स्पति॑रा चावि॒श्व॒सु॒म॒न्तं॑ वि॒ प॒र्व॒तं ॥ २

यः । न॒त्वा॒नि॒ । अ॒न॒मत् । नि॒ । ओ॒ज॒सा॒ । उ॒त । अ॒दर्दः॑ ।

न्य॒ना॒ । शं॒ब॒रा॒णि॒ । वि॒ ।

प्र । अ॒च्य॑वयत् । अ॒च्यु॒ता । ब्र॒ह्म॒णः॑ । प॒तिः॑ । आ॒ । च॒ ।

अ॒वि॒शत् । वसु॑म॒न्तं॑ । वि॒ । प॒र्व॒तं॑ ॥ २

यो ब्रह्मणस्पतिर्नित्वानि नमनीयानि राक्षसादीन्योजसा बलेन न्यनमत् । नितरा-
 मनमयत् । प्रह्वीभूतान्यकरोत् । उत अपि च स ब्रह्मणस्पतिर्मन्युना क्रोधेन वा ॥
 मन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणो वधकर्मणो वा । नि० १० २६, । इति यास्कः ॥
 शंबराणि ॥ मेघनामैतत् ॥ मेघान् व्यदर्दः । वर्षणार्थं विदारितवान् ॥ दृ विदारण
 इत्यस्माद्यलुङ्लुगंताल्लङेग्रतद्वपं ॥ तदनंतरमच्युतानि नैव्यल्येन मेघेऽवस्थितान्युद-
 कानि प्राच्यावयत् । प्रकर्षेणागमयत् । मेवाक्षिरगमयदित्यर्थः । तथा वसुमन्तं
 गोरूपधनवंतं पर्वतं बलनान्नासुरेण विलहारे पिधानार्थं निहितं शिलोच्चयं वा च
 आभिमुख्येन चेत् ॥ चण्डश्चेदर्थः । समुच्चयार्थत्वे तु चवायोगे प्रथमेति पूर्वस्याच्चा-
 वयदित्यस्याद्युदात्तत्वं स्यात् अस्य च सर्वाण्युदात्तत्वं । चेदर्थे तु निपातैर्यद्यदिहंतेति
 निघातप्रतिषेधः सिध्यति ॥ अविशत् । विशेषेण प्रविशति तदानीं तद्गोरूपं धनं
 प्राप्नोदित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

दे॒वानां॑ दे॒वता॑माय कर्त्त॒मश्र॑यन् दृ॒ढहा॑व॒दन्त॑ वी॒डिता॑ ।

उ॒क्ता अ॒जद॑भि॒नवृ॒ह्म॑ण॒ वल॑मगू॒हत्त॑मो अ॒वच्छ॑य॒त्स्वः ॥ ३

तत् । दे॒वानां॑ । दे॒वता॑माय । कर्त्त॒म॑ । अश्र॑यन् । दृ॒ढहा॑ ।

अव॑दन्त । वी॒डिता॑ ।

उत् । गाः । अ॒जत् । अ॒भि॒नत् । वृ॒ह्म॑णा । वलं । अगू॑हत् ।

तमः॑ । वि । अ॒वच्छ॑यन् । स्वः । रि॒तिं स्वः॑ ॥ ३

देवानामिन्द्रादीनां मध्ये देवतामायातिशयेन दानादिगुणयुक्ताय ॥ मध्याह्ने
चतुर्थी ॥ इदमस्य ब्रह्मणस्पतेस्तत्कर्त्तुं कर्त्तव्यं कर्म । किं पुनस्त्वदिति चेदुच्यते ।
दृढहा दृढानि पर्वतादीन्यश्रयन् ॥ अथ विमोचनप्रतिवृत्तयोः । अस्य वलेन
अथितानि प्रक्षिष्टान्यभवन् ॥ तथा वीडिता संस्तंभितानि दृढीकृतानि वृक्षादीनि ॥
वीडयति च व्रीडयति च संस्तंभकमाणाविति यावत् ॥ नि० ५, १६ ॥ अवदन्त ।
दृढन्यभवन् ॥ व्रदतिर्गूढभावकमा ॥ अपि च स ब्रह्मसतिर्वलेनापहृता गा
उदाजत् ॥ अज गतिक्षेपणयोः ॥ देवान्प्रत्युदगमयत् । तथा ब्रह्मणात्मीयेन
पत्नेण वलं सर्वस्वायकमसुरमभिनत् । मत्वस्य सामर्थ्येनाभेत्तीत् तदनन्तरं वले-
नोत्पादितं तमो ध्वान्तमगूहत् ॥ शुद्ध संवरणे ॥ गूढमदृश्यमकरोत् । तदनन्तरं
चरादिभ्योऽवच्छयत् । तमसो निराकरणेन तत्स्यमदर्शयत् ॥ चटि पश्यतिकर्मा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अश्मा॑स्यमव॒तं ब्र॒ह्म॑ण॒स्पति॑र्मधु॒धार॑मभि॒ यमो॑जसा॒ह॑णत् ।

तमे॒व वि॒श्वे॑ प॒यिरे॒ स्वह॑शो बहु॒ साकं॑ सि॒सिचु॒रुत्स॑मु॒द्रिणं॑ ॥ ४

अश्म॑स्य॒ आत्य॑ । अव॒तं । ब्र॒ह्म॑णः । पतिः॑ । मधु॑धारं ।

अभि॑ । यं । अ॒जसा॑ । अ॒ह॑णत् ।

तं । ए॒व । वि॒श्वे । प॒पि॒रे । स्वः॑ऽह॒यः । ब॒हु । सा॒कं ।

सि॒सि॒च । उ॒क्तं । उ॒द्रि॒णं ॥ ४

ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मणो मंत्रस्य पतिः पालयिता देवोऽश्मास्यमश्रुवद्दृढतराहं ।
यास्तृत्वाह । अशनवंतमास्यंदनवंतं । नि० १०, १३ । इति व्यापनवंतमासेचन-
वंतमिति तस्यार्थः । मधुधारं मधुमादयित्री उदकधारा यस्य तादृशमवतमन-
स्तात्ततं विसृतं यं मेधमोजसा बलेनाभ्यहणत् ॥ उददिर हिंसानादरयोः ॥
अहिंसीत् । वर्षणार्थमवधीदित्यर्थः । तमेव मेघं विश्वे सर्वे स्वर्दृशः । स्वरादित्यः ।
तस्य संवंधिनो दृढारो रश्मयः पपिरे । धर्मकाले पिवन्ति । मेघेन वृष्टस्योदकस्य
पानात्तमेव पिवन्तीत्युच्यते । ते च रश्मयो वर्षास्तत्समुत्प्रेचनवंतमद्रिणमुदकवंतं
मेघं साकं सह युगपदेव बद्ध सिंसिचुः । धर्मकाले यत्प्रीतं ततोऽपि बद्धतरं
सहस्रगुणितं सिंचन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स॒ना ता का चि॒द्व॒ना भ॒वी॒त्वा मा॒ङ्गिः शर॒ङ्गि॒र्दु॒रो वर॑न्त॒वः ।

अ॒य॒न्त॒न्ता च॒रतो अ॒न्यद॑न्यदि॒द्या च॒कार॑ व॒युना

ब्र॒ह्मण॑स्पतिः ॥ ५

स॒ना । ता । का । चि॒त् । व॒य॒ना । भ॒वी॒त्वा । मा॒त् । ऽभिः ।

शर॒त् । ऽभिः । दु॒रः । व॒र॒न्त॒ । वः ।

अ॒य॒न्त॒न्ता । च॒रतः । अ॒न्यत् । अ॒न्यत् । इत् । या । च॒कार॑ ।

व॒युना । ब्र॒ह्मणः॑ : पतिः ॥ ५

हे ऋत्विग्यजमाना यो युष्मदर्थं सना सनातनानि ता तानि का चित् कानि
चित् ब्रह्मणस्पतेः प्रज्ञानानि स्वना सुवनानां ॥ सुपां सुलुगिति यथा लुक् ॥

सुवनासुदकानां भवीत्वा भाव्यानां दुरो द्वाराणि भाङ्गिंमसैः ॥ पद्मत्रियादिना
मासशब्दस्य मासभावः । स्वतवस्मासोपसां च त इत्यते । पा० ७, ४, ४८, २, ।
इति तत्त्वं ॥ शरङ्गिः संवत्सरैश्च परंत । विद्वत्संति । तत्काले वर्षणार्थं भेषद्वारा-
खुद्वाटयंतोत्यर्थः । कानि पुनस्तानि । द्रक्ष्यणस्यतियां यानि वयुना ॥ ज्ञाननाभैतत् ॥
ज्ञानानि मंत्रविषयाणि चकार । कृतवान् । तदनंतरमयतंता अयतमानावप्रयत्नाबुभौ
लोकौ द्यौश्च पृथिवी च अन्यदन्यदित् अन्यदन्यदेव पृथिवी दृष्टिजलं दिव्यसुदकं
द्यौरुदककार्यं हविलक्ष्णं पार्थिवमज्ञं एवं परस्परव्यतिहारेण चरतः । भुंजाते ॥
चर गतिभक्षणयोः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अभिनक्षंतो अभि ये तमानशुर्निधिं पण्णीनां परमं गुहां हितं
ते विद्वांसः प्रतिचक्ष्यान्ता पुनर्यतं उ आयन्तदुदीयुराविशं ॥ ६

अभिनक्षंतः । अभि । ये । तं । आनशुः । निधिं ।

पण्णीनां । परमं । गुहां । हितं ।

ते । विद्वांसः । प्रतिचक्ष्यं । अन्ता । पुनः । यतः ।

जं इति । आयन् । तत् । उत् । द्यूः । आविशं ॥ ६

गोसमूहे पण्णिरसुरैरपहृते सति पण्णीनां स्थानं सरमाख्यया देवशुन्या ज्ञात्वा
ब्रह्मणस्यतिना स्मृष्टा अग्निरसुरस्थानं प्राप्य गोसमूहं पण्णिभिर्निर्मिता मायाश्च
दृष्ट्वा असुरनिवासस्थानं स्वहस्तीद्भूतेनाग्निना दग्ध्वा प्रत्यागच्छन् । तदेतद्दृचेनो-
च्यते । अभिनक्षंतोऽभितो गच्छंतो येऽग्निरसुरं निधिं गोसमूहरूपं निधानं धनं
परमसुत्कृष्टं पण्णीनां ॥ तृतीयार्थे षष्ठी ॥ पण्णिभिर्गुहायां निहितं स्थापित-
मभ्यानशुः । अभिलक्ष्यानशिरे । प्राप्तवतः । विद्वांसोऽभिज्ञास्तोऽग्निरसोऽन्तता
अन्ततान्यसुरैः कृता मायाः प्रतिचक्ष्य दृष्ट्वा आविशमावेष्टुं प्रवेष्टुं यत उ यत एव
स्थानादायन् अगच्छन् तत्स्थानं पुनरुदीयुः । उदगच्छन् । उत्कर्षेण प्राप्ताः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ऋतावानः प्रतिचक्ष्यान्ता पुनरात आ तस्यः कवयो महस्यः ।
 ते बाहुभ्यां धमितमग्निमश्वनि नकिः यो अस्तरणो जहुहि
 तं ॥ ७

ऋतावानः । प्रतिचक्ष्या । अन्ता । पुनः । आ । अतः ।

आ । तस्यः । कवयः । महः । पथः ।

ते । बाहुभ्यां । धमितं । अग्निं । अश्वनि । नकिः ।

सः । अस्ति । अरणः । जहुः । हि । तं ॥ ७

ऋतावानः । ऋतमिति सत्यनामधेयं । तद्वतः कवयः प्रातर्दग्धिनः सर्वज्ञा
 अंगिरसोऽन्ता अन्तानि प्रतिचक्ष्य पूर्वोक्तप्रकारेण दृष्ट्वा अतोऽस्यात्स्थानात्
 पुनराजिगमिषवो महस्यथो महतो मार्गान् प्रति आतस्युः । अवतस्यरे । अवतिह-
 मानाश्च ते बाहुभ्यां हस्ताभ्यां धमितं मथनोत्पादितं मत्स्वालितमग्निमश्वनि
 पणीनां निवासभूते शिलोक्तये जहुर्ह । दग्धं त्यक्तवन्तः खलु । अरणोऽरमयिता
 दाहेन दुःखकारी सोऽग्निः पूर्वं तत्र नकिरस्ति । न विद्यते । अपिद्यमानमग्निं
 सप्तमर्थ्यादुत्पाद्य तत्र प्रविचिपुरित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ऋतज्येन क्षिप्रेश ब्रह्मणस्पतिर्यत्र वष्टि प्र तदश्रोति धन्वना ।

तस्य साध्वीरिषवो याभिरस्यति नृचक्षंसो दृश्ये कर्णयोनयः ॥ ८

ऋतज्येन । क्षिप्रेशः । ब्रह्मणः । पतिः । यत्र । वष्टि । प्र ।

तत् । अश्रोति । धन्वना ।

तस्य । साध्वीः । इषवः । याभिः । अस्यति । नृचक्षंसः ।

दृश्ये । कर्णयोनयः ॥ ८

कृतं सत्यमेव ज्या यस्य तेन क्षिप्रेणैषूणां क्षेपकेन धन्वना धरणसूतेन धनुषा
ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्माणो मंत्रस्य पालयिता देवो यत्र यस्मिन्विषये वष्टि कामयते
तत्प्राप्नोति । प्रकर्षेण व्याप्नोति ॥ अत्रोतेर्व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ तस्य धनुषः साध्वीः
साविकास्ता इषवो भवंति याभिरिषुभिर्ब्रह्मणस्पतिरस्यति । राक्षसादीन् क्षिपति ।
कीदृश्यस्ताः । नृचक्षसो नृन् पश्यतः । उपलक्षणमेतत् । सर्वज्ञस्य ब्रह्मणस्पते-
र्दृश्ये दर्शनाय ज्ञानाय जाताः कर्णयोऽनयः श्रोत्रेन्द्रियेण ग्राह्या मंत्रभूता आकर्णकस्त-
वा वाणाः ब्रह्मणस्पतिर्मन्त्रैरेव सर्वं साधयतीति भावः ॥

॥ अथ नवमी ॥

स संनयः स विनयः पुरोहितः स सुष्टुतः स युधि

ब्रह्मणस्पतिः ।

चाक्षो यद्वाजं भरंते मती धनादिकूर्यस्तपति तप्यतुर्दृथा ॥ ८

सः । संनयः । सः । विनयः । पुरोहितः । सः ।

सुस्तुतः । सः । युधि । ब्रह्मणः । पतिः ।

चाक्षः । यत् । वाजं । भरंते । मती । धना । आत् । इत् ।

सूर्यः । तपति । तप्यतुः । दृथा ॥ ८

पुरोहितो देवैः पुरतोऽत्र स्थापितः स ब्रह्मणस्पतिः संनयः विशिष्टानां मन्त्रैः
संगमयिता भवति । विनयः संगतानां विविधं नेता दृष्टकृतापि स एव । तथा
सुष्टुतः शोभनं स्वोदभिः स्तुतश्च भवति । तथा युधि संग्रामे स स्तोतृणामनुग्रहाय
प्रादुर्भवतीति शेषः । यद्यदा आच्छाः ॥ चष्टिः क्षमतेवा ॥ सर्वस्य दृष्टा सर्वसहो वा
ब्रह्मणस्पतिर्वाजमन्त्रं मती मननीयं प्रशस्तं धना धनं च स्तोतृणामयाय भरते ।
विभर्ति । वृष्टिद्वारा पोषयति । आदित् अनंतरमेव तप्यतुस्तापकः सूर्यो दृथा ।
अनायासवचनमेतत् । अनायासेन तपति । दीप्यते । ब्रह्मणस्पतिना दत्तेरक्षैर्धनैश्च
अत्रस्य सिद्धत्वात् स्वयं केवलं हवीषि भुञ्जान एव वर्तत इत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

वि॒भु प्र॒भु प्र॒थमं मे॒हना॑वतो वृ॒हस्य॑तेः सु॒विद॑त्राणि रा॒ध्या ।
 इ॒मा सा॒तानि॑ वे॒न्यस्य॑ वा॒जिनो॑ येन॒ जना॑ उ॒भये॑ सु॒जते॑
 वि॒शः ॥ १०

वि॒भु । प्र॒भु । प्र॒थमं । मे॒हना॑वतः । वृ॒हस्य॑तेः ।
 सु॒विद॑त्राणि । रा॒ध्या ।

इ॒मा । सा॒तानि॑ । वे॒न्यस्य॑ । वा॒जिनः॑ । येन॑ । जनाः॑ ।
 उ॒भये॑ । सु॒जते॑ । वि॒शः ॥ १०

विभु विभूनि व्याप्राणि प्रभु प्रभूणि प्रौढानि प्रथमं प्रथमानि सुस्थानि ।
 एषंभूतानि मेहनायतो वर्षणवतो वृष्टिप्रदस्य वृहस्यतेर्वृष्टतो भंवस्य पालयितुः
 संबन्धीनि सुविदत्राणि ॥ विदुष्ट लासे । सुविदेः कवन् । उ० ३. १०६. ॥ सुष्टु लम्ब-
 व्यानि ॥ सुविदत्वं धनं भवतीति यास्कः ॥ राध्या राध्यानि सम्यक् साधनीयानि ।
 प्राप्तव्यानीति यावत् । इमा सातानीमानि धनानि वेन्यस्य कमनीयस्य वाजि-
 नोऽप्यवतो ब्रह्मणस्यतेः ॥ तृतीयार्थे षष्ठी ॥ ब्रह्मणस्यतिना दत्तानि । येन धने-
 नोभय उभयविधा जनाः स्तोतारो यजमानाश्च देवा मनुष्याश्च या विशो निपिष्टाः
 संतो भुंजते । भोगान् लभन्ते । तत्सर्वं ब्रह्मणस्यतिना दत्तमित्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

योऽव॑रे वृ॒जने॑ वि॒श्वया॑ वि॒भुर्भ॑हामुं रा॒वः श॒वंसा॑ वव॒न्निथ॑ ।
 स दे॒वो दे॒वान्प्रति॑ पप्रथे पृथु॒ विश्वे॑हु ता
 प॑रि॒भुर्ब्र॑ह्मण॒स्यतिः॑ ॥ ११

यः । अवरैः । वृजने । विश्वऽथा । विश्वः । महां ।

जं इति । रणवः । शर्वसा । ववक्षिथ ।

सः । देवः । देवान् । प्रति । पप्रथे । पृथु । विश्वा । इत् ।

जं इति । ता । परिऽभूः । ब्रह्मणाः । पतिः ॥ ११

विश्वथा सर्वप्रकारेण विश्वव्याप्तो रणवो रमयिता स्तोतव्यो वा यो ब्रह्मणस्पति-
वरैः निरुष्टे वृजने यजैनहेतुभूते वले वर्तमानं । दुर्बलमिति यावत् । महासु
महांतं च ॥ छान्दसो वर्णलोपः ॥ उभयपिधं स्तोतारं शर्वसालीयेन वलेन
ववक्षिथ । वोढुमिच्छति । सर्वदा वहतीति यावत् ॥ वहतेः सनंतस्य लिङ्गे-
तद्रूपं । पुरुषव्यत्ययः ॥ स देवो दानादियुण्युक्तो देवान् प्रति सर्वेषां देवानां
प्रतिनिधिः सन् पृथु पप्रथे । अत्यंतं प्रथते । यशसा विस्तीर्णो भवतीति यावत् ।
यस्मादेवं तस्माद्विश्वेदु सर्वाण्येव ता तानि सर्वाणि भूतजातानि परिभूः परिभवन्
अभिभवन् वर्तत इति शेषः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

विश्वं सत्यं मघवाणा युवोरिदापंचन प्र भिनन्ति व्रतं वा ।

अच्छेद्रात्राह्मणस्पती हविर्नोऽन्नं युजे व वाजिना जिगातं ।

विश्वं । सत्यं । मघऽवाणा । युवोः । इत् । आपः । चनः ।

प्र । भिनन्ति । व्रतं । वा ।

अच्छे । द्वादश्राह्मणस्पती इति । हविः । नः । अन्नं ।

युजाऽह्व । वाजिना । जिगातं ॥ १२

हे मघवाणा । मघमिति धननाम । तद्वन्ताविद्वात्रह्मणस्पती युवोरित् युवयोरेव
विश्वं सर्वं स्तोत्रं सत्यं यथार्थं । स्तुत्या यद्यह्मणजातं प्रतिपाद्यते तत्सर्वं युवयोर्विद्य-
मानमेव न त्वारोपितमित्यर्थः । तथा चनेत्येतत्पदद्वयसमुदायः एकपदं त्वथापकसां-
प्रदायिकं यद्येव शब्दस्य पूर्वपदे न । आपश्च आपोऽपि । उपलक्षणमेतत् । एतदुप-
लक्षितानि सर्वाण्यपि भूतानि वा युवयोर्व्रतं कर्म न प्रभिनन्ति । न हिंसन्ति ॥

मीड् हिंसायां क्रैयादिकः । मीनातेर्निगस इति ह्रस्वत्वं ॥ हे इंद्राग्रहणसती
 मोऽस्माकं हविरच्छाभिमुख्यन जिगातं । गच्छतं । आगच्छतमिति यावत् ॥
 जिगातिर्गतिकर्मा । जौहोत्यादिकः ॥ तत्र दृष्टान्तः । युजेव वाजिना । युजा रथे
 नियुक्तौ वाजिनो वेजनवन्तावश्वावन्नं धासं प्रति यथा स्वयमेव शीघ्रं गच्छतस्तद्वत्
 शीघ्रमागच्छतमित्यर्थः ॥ युजेवेत्यत्र सुपां सुबुगिति प्रथमाद्विचनसंज्ञाकारः ।
 तृतीयायां हि सावेकाच इति निमित्तेरुदात्तत्वं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

उताशिं॑षा अनु॑ शृण्व॑न्ति वक्त्र॑यः स॒मेयो विप्रो॑ भरते मती॑
 धना॑ ।

वीडु॑द्देषा अनु॑ वशं ऋण॑साददिः स हं वाजी सं॑सिधे
 ब्रह्म॑णस्पतिः ॥ १३

उत । आशिं॑षाः । अनु॑ । शृण्व॑न्ति । वक्त्र॑यः । स॒मेयः ।
 विप्रः । भरते । मती॑ । धना॑ ।

वीडु॑द्देषाः । अनु॑ । वशा॑ । ऋणं । आ॒स॒ददिः । सः । ह ।
 वाजी । सं॑सिधे । ब्रह्म॑णः । पतिः ॥ १३

उत अपि च आशिषा आयुतराः शीघ्रगामिनो वक्त्रयः ॥ अश्वनार्थेन ॥
 वोढारो ब्रह्मणस्पतेरश्वा अनु शृण्वन्ति । अस्माभिः कृतं स्तोत्रमनुक्रमेण शृण्वन्ति ।
 यद्वा ब्रह्मणस्पतिना कृतमनुशासनं शृण्वन्ति । अतस्ते तमस्मादीयं यज्ञं प्रापयन्ति
 शेषः । समेयः सभायां साधुः ॥ दृष्ट्वंदधीति दृष्टः ॥ विप्रो मेधाधो अर्धयुर्होता वा
 मती मत्या मननीयेन स्तोत्रेण ॥ सुपां सुबुगिति पूर्वसवर्णदीर्घः ॥ धना हविरलक्ष-
 णानि धनानि तस्मै ब्रह्मणस्पतये भरते । विभर्ति । संपादयतीति यावत् । यद्वा
 स्तोत्रेण धनानि भरते । विभर्ति पोषयति । अतो वीडुद्देषाः । वीडून् दृढान्
 प्रवृत्तान् राक्षसादीन् वेष्टीति तादृशो ब्रह्मणस्पतिर्वशा वशाया गोः ॥ सुपां
 सुबुगिति पञ्चा लुक् । ऋत्यक इति प्रकृतिभावः । ऋणमस्माभिर्यज्वभिः प्रदेयमव-
 दानात्मकमनुक्रमेणादिदिदादावा भवत्विति शेषः । अवदानस्य ऋणत्वं च तैत्तिरीये

विभिर्दण्णवा जायते ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्य इत्यादिना स्पष्टमान्नात् । यद्वा
अनुरागुगुये । यथा यशस्य कामस्याभिलाषस्यानुरागमादाता भवत्विति योज्यं ।
इत्यष्टः प्रसिद्धौ ॥ स खलु ब्रह्मणस्ततिः समिधे । संयन्ति संगच्छन्तेऽस्मिन्नाहुतिभि-
र्देवा इति समिधो यज्ञः । तस्मिन्वाजो अज्वान् तस्माद्विष आदाता भवत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

ब्रह्म'णस्यते'भरव'ग्रथावशं' सत्यो'मन्युर्महि'कर्मो'करिष्यतः ।

यो गा उदाजत्स दिवे चाभजन्महीव' रीतिः

शवसासरत्पृथक् ॥ १४

ब्रह्म'णः । पते' । अभवत् । यथाऽवशं । सत्यः । मन्युः ।

महि' । कर्म' । करिष्यतः ।

यः । गाः । उत्'आजत् । सः । दिवे । वि । च । अभजत् ।

मही'इव । रीतिः । शवसा । असरत् । पृथक् ॥ १४

महि महत्कर्म करिष्यतो ब्रह्मणस्यतेर्मन्युर्मननसाधनो मन्त्र क्रोधो वा यथावशं
यथाकामं सत्योऽवितथोऽभवत् । स यथा कामयते तथा करोतीत्यर्थः । यो
ब्रह्मणस्ततिः पणिभिरपहृता गा उदाजत् । उदगमयत् गुहाया निरगमयदित्यर्थः ।
स ब्रह्मणस्ततिर्दिवे द्युलोकाय तत्रतेभ्यो देवेभ्य इत्यर्थः । व्यभजन् । ता गा
विभक्ताश्चाकरोत् । स च गोसमूहो महीव रीतिः । महीति सुतिरिव ॥ रीङ्
स्वरणे ॥ यथा गंगादीनां स्रोतो विभक्तं सत् निम्नदेशाभिमुखं प्रसरति तथा
शवसात्मीयेन बलेन तत्तद्देवगृहं पृथक् विभिन्नोऽसरत् । अगच्छत् ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ब्रह्म'णस्यते'सुयमंस्य'विश्वहो'रायः'स्याम'रथ्यो'इवयस्वतः ।

वीरेषु'वीरा'उप'ष्टङ्गि'नस्त्व'यदीशानो'ब्रह्म'णा'वेधि'भे

हवं ॥ १५

ब्रह्मणः । पते । सुयमस्य । विश्वहा । रायः । स्वास ।

रथ्यः । वयस्वतः ।

वीरेषु । वीरान् । उप । पृष्टि । नः । त्वं । यत् । ईशानः ।

ब्रह्मणा । वेधि । मे । हव ॥ १५

हे ब्रह्मणस्यते मन्वाधिपते सुयमस्य सुष्टु निर्यतव्यस्य वयस्वतोऽन्युक्तस्य रायो धनस्य विश्वहा विश्वेषु सर्वेष्वहःसु रथोऽधिपतयः स्वास । भूयास्य । रथा एषा संतीति रथ्यः छंदसोऽनिपाविति मत्वर्थीय ईकारः ॥ अपि च नोऽस्माकं वीरेषु वीर्याञ्ज तेऽस्मादोयेषु पुत्रेषु वीरान् पुत्रान् त्वच्छप पृष्टि । संष्टक्तान् कुरु । उत्पादय ॥ एषी संपर्के । रोधादिकं ॥ वयं पौत्रानपि लभेमहीति यावत् । ईशानः सर्वेश्वरस्तु ब्रह्मणा ॥ अन्ननामैतत् ॥ हविर्लक्षणेनाच्नेन सह मे हवं मदीयं स्तुतिलक्षणमाह्वानं वेधि । कामयसे ॥ वी गतिप्रजननकांत्यसनखादनेषु ॥ अतो मयोक्तं कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ब्रह्मणस्यते त्वमस्य यन्ता रुक्तस्य बोधि तनयं च जित्व ।

विश्वं तद्भद्रं यद्वति देवा बृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ १६ ॥

ब्रह्मणः । पते । त्वं । अस्य । यन्ता । सुऽउक्तस्य । बोधि ।

तनयं । च । जित्वः ।

विश्वं । तत् । भद्रं । यत् । अद्वति । देवाः । बृहत् । वदेम ।

विदथे । सुवीराः । ॥ १६

हे ब्रह्मणस्यते यन्ता सर्वस्य जगतो निर्यता त्वमस्य रुक्तस्येदं रुक्तं ॥ क्रिया ग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्ये पठ्यते ॥ बोधि । बुध्यस्ते । बुद्धा तनयं पुत्रं चास्मभ्यं जित्व । प्रेरय ॥ जिविः प्रीणनार्थः । अत्र प्रेरणे वति धातुनामनेकार्थत्वात् । यद्भद्रं कल्याणं देवाः सर्वेऽन्ति रचन्ति विश्वं सर्वं तद्भद्रं

न जित्वेति शेषः । ययं च सुबोराः शोभनेर्वीरैः पुत्रपौत्राभिरुपेताः संतो
बृहत् प्रोढं स्तोत्रं विदधे । विदंति यद्व्यतयास्मिन्देवान् जानन्तीति विदयो
यज्ञः । तस्मिन् वदेम । ब्रूयात् ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥

इंधान इति पंचचं तृतीयं सूक्तं गार्ग्यमदं जागतं ब्राह्मणस्यत्वं । तथा
पातुकांतं । इंधानः पंच जागतं त्विति । लेगिको विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंधानो अग्निं वनवद्वनुष्यतः कृतब्रह्मा शूशुवद्रात हव्य इत् ।

जातेन जातमति स प्र संसृते ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ १

इंधानः । अग्निं । वनवत् । वनुष्यतः । कृतब्रह्मा ।

शूशुवत् । रातः हव्यः । इत् ।

जातेन । जातं । अति । सः । प्र । संसृते । ययं । युजं ।

कृणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ १

अग्निमिंधानो ब्रह्मणस्पतेर्यागार्थमग्निं प्रचलयन्त्यजमानो वनुष्यतो हिंसिष्यतो
हिंसां कुर्यातो वा शूलन्वनवत् । वनुयात् हिंसात् ॥ वनुष्यति हिंसितकर्मति यास्तः ।
इदिति चार्थे ॥ कृतब्रह्मा । ब्रह्म स्तोत्रं कृतं येन स तथोक्तः । रातः हव्यः । रात
दत्तं हव्यं हविर्येन । एवंभूतः सन् शूशुवत् । वर्धते ॥ दुष्पुत्रि गतिदृष्टोः ।
अस्माक्यं तांस्तुष्टि रूपं ॥ तथा यजमानो जातेन पुत्रेण जातं जनितस्त्यादितं
स्वस्य पौत्रमति प्रसंसृते । अतीत्य नृशं प्रसरति । पौत्रमपि पश्यन् चिरकालं
जीवेदित्यर्थः ॥ सतेर्यङ्गुगंतः ह्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ ययं यजमानं ब्रह्मणस्पतिः
स्तोत्रहविषोः स्तोकरणेन युजं सखायं कृणुते । कुरुते । स समान एव भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वीरेभिर्वीरान्वनवद्वनुष्यतो गोभीं रथिं पप्रथद्वेधति त्मना

तोत्रं च तस्य तनयं च वर्धते ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ २

वीरेभिः । वीरान् । वनवत् । वनुष्यतः । गोभिः । रधिं ।

पप्रथत् । बोधति । त्मना ।

तोकं । च । तस्य । तनयं । च । वर्धते । यंस्यं । युजं ।

कृणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ २

स यजमानो वीरेभिर्वीरैरात्मीयैः पुत्रैर्वनुष्यतो हिंसतो वीरान् शत्रुपुत्रान् वनवत् । वनुयात् हिंस्यात् । अपि च गोभिः सहितं धनं पप्रथत् । पप्रथति विस्तारयति ॥ पप्रथतेर्लुङि चङ्क्षेतद्रूपं ॥ तथा त्मना आत्मनैव बोधति । सर्वं जानाति । अनन्याधीनज्ञानो भवतीत्यर्थः । किंच तस्य यजमानस्य तोकं पुत्रस्तनयं । विभक्तिष्वित्ययः ॥ तनयस्तत्पुत्रश्च वर्धते । प्रवृद्धो भवति । यद्वा तोकं तनयं पुत्रं पोत्रं च ब्रह्मणस्यतिर्वर्धयति ॥ वृधिरन्तर्भावितरण्यो द्रष्टव्यः । अन्यद्गतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सिंधुर्न क्षीदः शिमीवा ऋधायतो वृषे'व वध्री'रभि वधोजसा ।

अग्नेरिव प्रसितिर्नाह वर्तवे यंस्यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३

सिंधुः । न । क्षीदः । शिमीवान् । ऋधायतः । वृषाऽइव ।

वध्रीन् । अभि । वष्टि । ओजसा ।

अग्नेऽइव । प्रसितिः । न । अहः । वर्तवे । यंस्यं । युजं ।

कृणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ३

सिंधुः स्यंदनशीला नदी क्षीदो न क्षुद्यमानं कूलं यथा भिनत्ति तथा शिमीवान् । शिमीति कर्मनाम । ब्रह्मणस्पतिः परिचरणात्मना कर्मणा युक्तो यजमान ऋधायतो हिंसतः शत्रून् ओजसा बलेनाभिवष्टि । हंभुमभितः कामयते ॥ वशं कांतो ॥ इदमपरं निदर्शनं । वृषेव वध्रीन् । वध्र्यौ निष्प्रिष्टमुष्का निर्वीर्या बलीवर्दाः । तान् यथा वृषा सेचनसमर्थः सवीर्या वृषभोऽभिभवति तद्वच्चत्नून् अभिभवतीत्यर्थः । अपि चासावग्नेरिव प्रसितिः । प्रसीयते वध्यतेऽनयेति प्रसितिर्ज्वाला ॥ पिबुं बंधने । करणे क्तिन् ॥ यथाग्नेर्ज्वालाप्रतिहतप्रसरा एवमपि न वर्तवे ।

पारयितुं निवर्तयितुं वा नैव शक्यते ॥ अहशब्दोऽवधारणे । वृषोत्तरं तर्भाविताय-
धात् वर्तते वा तुमर्थे तवेग्रप्रत्ययः । अन्यद्गतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तस्मा अर्षति दिव्या असञ्चतः स सत्वभिः प्रथमो गोषु गच्छति ।

अनिभृष्टतविषिहंत्योजसा यंयं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिं ॥ ४

तस्मै । अर्षति । दिव्याः । असञ्चतः । सः । सत्वभिः ।

प्रथमः । गोषु । गच्छति ।

अनिभृष्टतविषिः । हंति । ओजसा । यंयं । युजं । कृणुते ।

ब्रह्मणः । पतिः ॥ ४

तस्मै यजमानाय दिव्या दिवि भवा वृष्टिलक्षणा आपोऽसञ्चतोऽसज्यमाना
अनिभृष्टाः सत्योऽर्षति । गच्छति प्राप्नुवति ॥ अर्तेर्लेटि रूपं ॥ तथा स यजमानः
सत्वभिः । सत्वानः साधकाः परिचारकाः । तैः सहितः प्रथमोऽन्येभ्यो यजमा-
नेभ्यो पूर्वभावी सन् गोषु गच्छति । गवादिधनं प्राप्नोतीत्यर्थः । किंच अनि-
भृष्टतविषिः । तविषीति बलनाम । अनिभृष्टा परैरवाधिता तविषी बलं यस्य
तादृशः सन् ओजसा बलेन हंति शत्रून् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तस्मा इद्विंशे धुनयंत सिंधवोऽच्छिद्रा शर्म दधिरे पुरुणि ।

देवानां सुम्ने सुभगः स एधते यंयं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ४

तस्मै । इत् । विंशे । धुनयंत । सिंधवः । अच्छिद्रा ।

शर्म । दधिरे । पुरुणि ।

देवानां । सुम्ने । सुभगः । सः । एधते । यंयं । युजं ।

कृणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ४

तस्मा इत् तस्मा एव यजमानाय विश्वे सिंधवः सर्वाः स्यंदनशीला नद्यो वृणयंत ।
चलयन्ति । एतदभीष्टफलसिद्धयं प्रवर्हन्तीत्यर्थः । तथा अच्छिद्रा अच्छिद्राणि
च्छिद्ररहितानि संततानि पुरुषि वह्नि शर्म शर्माणि सुखानि दधिरे । तस्मा एव
धार्यते । सुभगः शोभनधनो देवानां सुजे देवैः प्रप्ते सुखे वर्तमानः सन् एषते ।
वर्धते । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः ॥

ऋजुरिति चतुर्त्वं चतुर्थं सूक्तं गृह्यमदस्यार्पं जागतं ब्राह्मणस्यत्यं । तथा
चानुक्रांतं । ऋजुश्चतुष्कमिति । गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋजुरिच्छंसो वनवह्नुष्यतो देवयन्निददेवयंतमभ्यसत् ।

सुप्रावीरहंनभत्पृक्षु दुस्तरं यज्वेदयज्योर्वि भजाति भोजनं ॥ १

ऋजुः । इत् । शंसः । वनवत् । वनुष्यतः । देवयन् ।

इत् । अदेवयंतं । अभि । असत् ।

सुप्रः अवीः । इत् । वनवत् । पृत्सु । दुस्तरं । यज्वा । इत् ।

अयज्योः । वि । भजाति । भोजनं ॥ १

ऋजुरित् आर्षेययुक्त एव । यद्वा ऋजतिः प्रसाधनकसां । स्तोत्राणां प्रसाधक
एव शंसो ब्राह्मणस्यतेः स्तोत्रा वनुष्यतो हिंसतः शत्नु वनवत् । वनुयात् हिंसात् ॥
वनोते हंतिकर्मण एतद्रूपं ॥ तथा देवयजित् देवं दानादिगुणयुक्तं ब्राह्मणस्यतिमात्मन
इच्छन्नेव अदेवयंतं तद्विपरीतं पुरुषमभ्यसत् । अभिभवेत् ॥ अस्तेर्लेयतेद्रूपं ॥
तथा सुप्रावीरित् ॥ अवतेस्तृणार्थादौणादिक ईकारप्रथयः ॥ सुष्ठु प्रकर्षेण
ब्राह्मणस्यतेस्तर्पयितैव पृक्षु पृत्नासु संग्रामेषु दुस्तरं तरीतमशक्यं वनवत् ।
हिंसात् । तथा यज्वेत् ब्राह्मणस्यतिं हविषेष्टवानेव अयज्योरयज्वनो भोजनं
भोगसाधनं विभजाति । विशेषेण भजेतेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यजस्व वीर प्र विहि मनायतो भद्रं मनः कणुष्व वृत्ततूर्ये ।

हविष्कृणुष्व सुभगो यथासंसि ब्रह्मणस्यतेरव आ वृणीमहे ॥ २

यजस्व । वीर । प्र । विहि । मनायतः । भद्रं । मनः ।

कृणुष्व । वृत्तऽतूर्ये ।

हविः । कृणुष्व । सुभगः । यथा । असंसि । ब्रह्मणः ।

पतेः । अवः । आ । वृणीमहे ॥ २

हविरात्मीयं पुरुषं शास्ति । हे वीर विशेषेण स्तुतीनां प्रेरक सखे यजस्व । ब्रह्मणस्यति स्तुत्यां पूजय । मनायतो मन इव शीघ्रं प्रवर्तमानान् हिंसकान् यदा अभिमन्यमानान् यत्नपूर्वप्रति प्रविहि । प्रकर्षेण युद्धार्थं गच्छ ॥ वी गत्यादिषु । आदसो हस्तः ॥ वृत्ततूर्ये वृत्ताणामावरकाणां यत्नपूर्वा हिंसाहेतुभूतं संयामे भद्रं कल्याणं धात्र्योपितं मनः कणुष्व । कुरुष्व । ब्रह्मणस्यतेरनुग्रहात्तमेव जयो भविष्यति । तथा ब्रह्मणस्यते हविचरुपुरोडाशादिकं कणुष्व । कुरु । यथा त्वं सुभगः शोभनधनोऽसंसि (भवेः ॥ अस्तेर्लेश्याडागमः ॥ ब्रह्मणस्यतेर्यागेन त्वं शोभनधनो भविष्यसीति यावत् । अपि च वयं ब्रह्मणस्यतेरवो रक्षणाभिमुख्येन व्रणीमहे । प्रार्थयामहे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स इज्जनेन स विशा स जन्मना पुत्रैवाजं भरते धना वृभिः ।

देवानां य पितरं माविवांसति अद्वामना हविषा ब्रह्मणस्यतिः ॥ ३

सः । इत् । जनेन । सः । विशा । सः । जन्मना । सः ।

पुत्रैः । वाजं । भरते । धना । वृभिः ।

देवानां । यः । पितरं । आऽविवांसति । अद्वामनाः ।

हविषा । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ३

यो यजमानः अहामनाः अहा मनसि यस्य तादृशः सन् देवानां पितरं
पालयितारं ब्रह्मणस्पतिं हविषा चरुपुरेडाशादिनाविवासति । परिचरति ॥
विवासतिः परिचरणकर्मा ॥ स इत् स एव यजमानो जनेन जातेन सर्वेषां
लोकेन वाजमन् भरते । विभर्ति संभरति वा । स एव दिशा प्रजयात्मीकेन
वंप्रजनेन वाजं भरते । स एव पुत्रैरात्मीयैरपत्यैर्वाजं भरते । तथा नृभिर्नैह-
भिरन्यैः परिचारकैर्धना धनानि भरते । विभर्ति संपादयति वा । ब्रह्मणस्पति-
मिष्टवतो यजमानस्य सर्वतो जना अन्नधनयोः साधका भवन्तीति यावत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यो अस्मै हव्यै घृतवद्भिरविधत् तं प्राचा नयति ब्रह्मणस्पतिः ।

उरुथतीमंहसो रक्षती रिषोऽंहोश्चिदस्मा उरुचक्रिरङ्गतः ॥ ४

यः । अस्मै । हव्यैः । घृतवत्समिः । अविधत् । प्र । तं ।

प्राचा । नयति । ब्रह्मणः । पतिः ।

उरुथति । इ । अंहसः । रक्षति । रिषः । अंहोः । चित् ।

अस्मै । उरुचक्रिः । अङ्गतः ॥ ४

यो यजमानोऽस्मै ब्रह्मणस्पतये ॥ क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वा-
च्चतुर्थी ॥ इमं ब्रह्मणस्पतिं घृतवद्भिरुपस्तरणाभिघारणात्मकेनाज्येनोपेतैर्हव्यैर्ह-
विभिरविधत् । परिचरति ॥ विध विधाने तौदादिकः । अयं परिचरणकर्मा
पठितः ॥ तं यजमानं ब्रह्मणस्पतिः प्राचा प्राचीनेन ऋचुना मार्गेण प्रणयति ।
प्रकष्टफलं प्रापयति । अपि च इमेनमंहसः पापादुरुथति ॥ रक्षति ॥ उरुथती
रचाकमेति यास्तः ॥ तथा रिषो हिंसकादेनं रक्षति । अंहोश्चित् । अष्टत्तेदा-
रिद्रात् । यद्वा आगत्य हन्तरपि रक्षति । अपि चास्मै यजमानायाङ्गतः महन्नामेतत् ।
आचार्यभूतो महान् ब्रह्मणस्पतिरुचक्रिरोर्विस्तीर्णस्योपकारस्य कर्ता भवति ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे पंचमो वर्गः ॥

इमा गिर इति सप्रदशर्चं पंचमं सूक्तं गृह्यसमदपुत्रस्य कूर्मस्यार्धं गृह्यसमदस्यैव
वा त्रैलोक्यमादित्यदेवताकं । तथा चानुक्रांतं । इमा गिरसूना कूर्मो गात्रमदो
हि वादित्यमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । आदित्यदेवताके पशौ पुरोडाश-
स्तेमा गिर इत्येवानुवाक्या । अग्नीषोमाविति खंडे सूक्तितं । इमा गिर आदित्येभ्यो
हृतस्तूस्त आदित्यास उरयो गभोराः । आ० ३, ८ । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

इमा गिर आदित्येभ्यो घृतस्तूः सनाद्राजंभ्यो जुह्वा जुहोमि ।

शृणोतं मित्रो अर्थमा भगो नस्तुविजातो वरुणो दक्षो

अंशः ॥ १

इमाः । गिरः । आदित्येभ्यः । घृतस्तूः । सनात् ।

राजंभ्यः । जुह्वा । जुहोमि ।

शृणोतं । मित्रः । अर्थमा । भगः । नः । तुविजातः ।

वरुणः । दक्षः । अंशः ॥ १

आदित्येभ्योऽदितेः पुत्रेभ्यो राजंभ्यो राजमानेभ्य ईश्वरेभ्यो वा मित्रादिभ्यो
घृतस्तू घृतप्रसन्नविनीर्धृतं चरंतोरिमा गिरः स्तुतिलक्षणा वाचः सनात्सर्वदा जुह्वा ।
वाङ्मनैतत् । वागिन्द्रियेण जुहोमि । प्रयच्छामि । करोमीति यावत् । यद्वा
इत्यानीयेन घृतं चरंति वायूपाणि इनीपि जुहोमि । आदित्यानुद्दिश्य त्वजामि ।
वाणां पयोवृतादिक्षरणहेतुं च य ऋचोऽधीते पयसः कृत्वा अक्षेत्यादिना
क्षिरीये स्पष्टमान्नातं । नोऽस्मादोयास्ता गिरो मित्रादयः प्रथेकं शृणोतु । ते च
क्षिरीयेऽष्टौ पुत्रासो अदितेरित्युपक्रम्य स्पष्टमनुक्रांताः । मित्रश्च वरुणश्च धाता
वार्धमा च अंशुच भगश्च इंद्रश्च विवस्वांचेत्येत इति । मित्रः प्रमीतेच्छायकः ।
यद्वा सर्वेषां क्षिग्धः । अरोन् यच्छति नियच्छतीत्यर्थमा । भगो भजनीयो देवः ।
क्षीति वज्रनाम । वज्रपु देशेष्वनुग्रहायं प्रादुर्भूतः । वरुणविशेषणमेतत् । पापस्य
निवारणाद्वरुणः । दक्षः समर्थः । एतज्ज्ञांश्च विशेषणं । एते प्रथेकं शृणोतु ॥

पूर्वोक्त एव पशाविमं स्तोत्रमित्येषा यपाया याज्या । सूक्तितं च । इमं स्तोत्रं
भक्तयो मे अद्य तिस्रो भूमीधारयन् त्रींस्त द्यून् । आ० ३, ८ । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते द्वितीया ॥

इ॒मं स्तो॒मं स॒क्र॒तवो मे च॒द्य मि॒त्रो अ॒र्य॒मा वरु॑णो जुष॑न्त ।

आ॒दि॒त्यासः शुच॑यो धार॑ऽपू॒ताः अ॒व॒जिना॑ अन॒वद्या॑

अ॒रि॑ष्टाः ॥ २

इ॒मं । स्तो॒मं । स॒क्र॒तवः । मे । अ॒द्य । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा ।

वरु॑णः । जुष॑न्त ।

आ॒दि॒त्यासः । शुच॑यः । धार॑ऽपू॒ताः । अ॒व॒जिनाः ।

अन॒वद्याः । अ॒रि॑ष्टाः ॥ २

इमं मेऽश्वदीयं स्तोमं स्तोमं सक्रतवः समानकर्माणः समानप्रज्ञा वा मित्रा-
दयोऽद्योदानो जुषन्त । जुषन्तां देवतां । कीदृशास्ते । आदित्यासोऽदितेः पुत्राः
शुचयो दीप्यमानाः । धारपूता उदकधाराभिरिव पूताः । निर्भला इत्यर्थः ।
अवजिनाः वृजो वनेने । अवर्जितारः । सर्वास्तुत्याहका इत्यर्थः । अनवद्याः
अवद्येन गृह्येण पापेन रहिताः । अरिष्टाः केनाप्यष्टिसिताः ॥

तन्निष्केन पशौ त आदित्यास इति हविषोऽनुवाक्या । सूत्रं तु पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त आ॒दि॒त्यासं उ॒रवीं ग॒भी॒रा अ॒द॒व्यासो दि॒प्तो भ॒र्य॒चाः ।

अ॒न्तः प॒श्य॑न्ति वृ॒जिना॑ त सा॒धु सर्वं॑ रा॒ज॒भ्यः पर॒मा चि॒दंति॑ ॥ ३

ते । आ॒दि॒त्यासः । उ॒रवः । ग॒भी॒राः । अ॒द॒व्यासः । दि॒प्तः ।

भूरि॑ऽअ॒जाः ।

अ॒न्तरि॑ते । प॒श्य॑न्ति । वृ॒जिना॑ । उ॒त । सा॒धु । सर्वं॑ ।

रा॒ज॒भ्यः । पर॒मा । चि॒त् । अ॒न्ति॑ ॥ ६

त आदित्यासोऽदितेः पुत्रा उरवो बभूवुः गभीरा गांभीर्येपिता अदव्यासः
 शत्रुभिरिहंसिताः संतो दिश्रुतः शत्रून्दंभितुं हिंसितुमिच्छन्तः ॥ दंष्ट्र दंभे । अद्या-
 दिव्यासनि सनीर्वतर्धे तीडमावपचे दंभ इहतीकारः । दंभे हंल्यहणस्य जातिवा-
 चकत्वात्पिबमिति सनः किञ्चेऽनुनासिकलोपः ॥ तथा सूर्यच्चाः ॥ भूरीणि बह्वन्य-
 क्षीणि चक्षूषि येषां ते तथोक्ताः । वज्रतेजसो वा ॥ वज्रव्रीहौ सक्थच्छोरिति
 पक्षमासातः ॥ एवंभूता आदित्या अंतर्मथे प्राणिनां हृदि प्रेरकतया वतमानाः
 संतो वृजिनः वृजिनानि पापानि उत अपि च साधु साधूनि पुण्यानि च प्राणिभिः
 कृतानि पश्यन्ति । जानन्ति । परमा चित् परमाणि दूरदेशावस्थितान्यपि सर्वं
 सर्वाणि दृश्यमानानि राजभ्यो राज्ञावीश्वराणामादित्यानामन्ति । अंतिके समीपे
 वतंत इति शेषः ॥ कादिलोपो वज्रलमित्यंतिकशब्दस्य कादिलोपः ॥

साम्निवित्ये क्रतो दोक्षणीयायामादित्ययागस्य धारयंत इत्यादिके हे याज्यानु-
 वाक्ये । अत एव सुवहङ्गवनपतिविशेषणविशिष्टादित्ययोगेऽपि । तथा च दीक्षणीया-
 यानिति खंडे सूत्रितं । धारयंत आदित्यासो जगत्स्या इति हे एते एव सुवहङ्गो
 सुवनपतिभ्यो वा । आ० ४. २. । इति ॥

॥ तयोराद्या सूक्ते चतुर्थ्या ॥

धारयंत आदित्यासो जगत्स्या देवा विश्वस्य सुवनस्य गोपाः ।

दीर्घाधियो रक्षमाणा असुर्यमृतावानसुर्यमाना ऋणानि ॥ ४

धारयंतः । आदित्यासः । जगत् । स्याः । देवाः । विश्वस्य ।

सुवनस्य । गोपाः ।

दीर्घाधियः । रक्षमाणाः । असुर्यः । ऋतवानः । चरमानाः ।

ऋणानि ॥ ४

जगज्जंगमं स्याः स्थारं च ॥ तिष्ठतेः कर्तव्यं कृन् ॥ एतदुभयवर्धं भूतजातं
 धारयंतोऽवस्थापयंतो देवा दानादिपुण्ययुक्ता विश्वस्य वृषनस्य सर्वस्य लोकस्य गोपा
 गोपधितारो रक्षका दीर्घाधियो दीर्घाणि धियः कर्माणि वा वैषां नादयाः ॥

अन्येषामपि दृश्यत इति पूर्वपदस्य दीर्घः ॥ असुर्यं । असव प्राणाः तेन च तच्चेत्तुम् ।
 आपो लब्धन्ते । अपां तच्चेत्तुं च छांदोग्ये स्पष्टमाह्वानं । आपोमयः प्राण इति ।
 असुषुदकं ददातीत्यसुरो मेवः । तत्र भवं सेवांतर्वर्तमानसुदकं रक्षमाणाः ।
 तत्तत्काले वृष्ट्यादनाय रक्षन्तः । असुरस्यद्वाङ्मवे छंदसीति यत् ॥ ऋतावानः
 सत्यवन्तो यज्ञवन्तो वा ॥ छंदसीवनिपाविति सत्यर्थीयो वनिप् । पूर्वपददीर्घः ॥
 ऋणानि स्तोत्रभिरन्येभ्यः प्रदेयानि चयमाना अपगमयन्तः ॥ चय गतौ । मौषादिक-
 सुदात्तेत् ॥ एयंगुणविशिष्टासुयज्ञा वा अक्षदधीना भवन्ति चेष्टः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विद्यामादित्या अवसो वो अस्य यदर्थमन्भय आ चिन्मयोभु ।

युष्माकं मित्रावरुणा प्रणोतौ परि श्वभ्रेव दुरितानि वृज्यां ॥ ५

विद्यां । आदित्याः । अवसः । वः । अस्य । यत् । अर्थमन् ।

भये । आ । चित् । मयः ॥ ५ ॥

युष्माकं । मित्रावरुणा । प्रणोतौ । परि । श्वभ्रा ॥ इव ।

दुःसृतानि । वृज्यां ॥ ५

हे आदित्याः अदितेः पुत्रा वो युष्माकमस्यावसः ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ इदं रक्षणं
 विद्यां । लभेय । भये राक्षसादिभ्य आगते सति यद्युष्मादीयं रक्षणं । विच्छब्दार्थे ।
 मयोभु मयसः सुखस्य भावयितृ च तदिदं लभेयेत्यत्वयः । हे अर्थमन् हे मित्रावरुणा
 युष्माकं प्रणोतावक्त्रहिपये प्रकृष्टे नयने सति श्वभ्रेव श्वभ्राणीव स्थातुमयोग्यानि
 गर्तवन्ति स्थलानीव दुरितानि पापानि परिहृज्यां । परित्यजेय ॥ वृजौ वर्जने ।
 वृज्जलं छंदसीति विकरणस्य लुक् ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे पद्यो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुगो हि वो अर्यमन्मित्र पंथा अरुक्षरो वरुण साधुरस्ति ।

तेनादित्या अधि वोचता नो यच्छता नो दुष्परिहंतु शर्म ॥ ६

सुगः । हि । वः । अर्यमन् । मित्र । पंथाः । अरुक्षरः ।

वरुणः । साधुः । अस्ति ।

तेन । आदित्याः । अधि । वोचत । नः । यच्छत । नः ।

दुःपरिहंतु । शर्म ॥ ६

हे अर्यमन् मित्र वरुण वो युष्माकं सुगः सुखेन गंतव्योऽनृक्षरः । नृक्षरः कंटक नृच्छतेरिति । तद्रहितः साधुः साधकः शोभनो वा । एवंगुणविशिष्टः पंथा मार्गोऽस्ति । विद्यते खलु । अतस्तेन पथात्मान् शोभनं नयतेति शेषः । हे आदित्या नोऽस्माकमधिबोचत । अधिवचनं पक्षपातेन वचनं कुरुत । अपि च नोऽस्मभ्यं दुष्परिहंतु परिहंतुं विनाशयितुमशक्यं शर्म सुखं यच्छत । दत्त ॥ दाण् दाने । यदि पाप्मेत्यादिना यच्छादेशः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

पिपंतु नो अदितो राजपुत्राति द्वेषा अर्यमा सुगेभिः ।

बृहन्नित्य वरुणस्य शर्मोप स्याम पुरुवीरा अरिष्टाः ॥ ८

पिपंतु । नः । अदितिः । राजपुत्रा । अति । द्वेषासि ।

अर्यमा । सुगेभिः ।

बृहत् । मितस्य । वरुणस्य । शर्म । उप । स्याम ।

पुरुवीराः । अरिष्टाः ॥ ७

राजपुत्रा राजानो राजमाना मित्रादयः पुत्रा यस्यास्तावद्व्यदितिरदीना
 अयं हनीया ना देवी नोऽस्मान् द्वेषांसि द्वेष्टृणि रक्षांस्यति पिपर्तु । अति पारयत् ।
 अतिक्रम्य तद्वृत्तं देशं प्रापयत्वित्यर्थः । अयमा च सुमेभिः सुष्टु गंतव्यैर्मागैरस्मान्-
 पारयत् । अपि च वयं पुरुवीरा बहुभिर्वीरैः पुत्रारिभिरुपेता अरिष्टा केनाय-
 हिंसिताश्च संतो मित्रस्य वरुणस्य च वृहत्परिवृद्धं शमं सुखमुपस्याम । उपगता
 भवेम ॥

पूर्वोक्ते पयो तिस्रो भूमीरिति पुरोडाशस्य याज्या । सूत्रं पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ सैषा सृक्तेऽष्टमी ॥

ति॒स्रो भू॒मी॑ धा॒रयन् त्री॑न् उ॒त द्यू॒न् त्री॑णि ।

ऋ॒तेना॑दि॒त्या म॒हि॒ वो म॒हित्वं॑ तद॒र्यम॑न्व॒रुण॑ मि॒त्र चारु॑ ॥ ८

ति॒स्रः । भू॒मीः । धा॒रयन् । त्री॑न् । उ॒त । द्यू॒न् । त्री॑णि ।

व्र॒ता । वि॒दथे॑ । अ॒न्तः । ए॒षां ।

ऋ॒तेन॑ । आ॒दि॒त्याः । म॒हि॒ । वः । म॒हि॒ऽत्वं । तत् । अ॒र्यम॑न् ।

वरु॑ण । मि॒त्रः । चारु॑ ॥ ८

तिस्रो भूमीः । अत्र भूमीशब्दोऽलोकत्रये वर्तते । 'यो द्वितीयस्यां तृतीयस्यां
 पृथिव्यामित्यत्र यथा पृथिवीशब्दः । भूष्यन्तरिक्षस्वर्गास्त्रीन् लोकान् आदित्या
 धारयन् । वृष्टिप्रदानादिना धारयन्ति । उत अपि च द्यून् दीपान् तत उपरितनान्
 महारादिकानपि त्रीन् लोकान् धारयन्ति । यद्वा दीपान् अग्निं वायूं सूर्यं च
 धारयन्ति । अपि चैषामादित्यानां विदथे यज्ञेऽन्तर्मध्ये त्रीणि व्रता सवनवयनिष्ठा-
 द्यानि त्रीणि कर्माणि संति । यद्वा एषां लोकानामन्तर्मध्ये विदथे यज्ञे निमित्तभूते
 सति एषानादित्यानां त्रीणि कर्माणि रसादानधारणविसर्जनलक्षणानि संति ।
 उत्तरोऽधर्चः प्रत्यक्षकतः । हे आदित्याः ऋतेन सत्येन यज्ञेन वा महि महत् प्रभूतं
 नो युष्माकं महित्वं महत्त्वं यन्महाभाग्यं हे अर्यमन् वरुण मित्र तन्महाभाग्यं चारु ।
 योशनं सर्वोत्कृष्टमित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्री रीचना दिव्या धारयंत हिरण्ययाः शुच्यो धारयताः ।

अस्वप्रजो अनिमिषा अदब्धा उरुशंसा ऋजवे मर्त्याय ॥ ८

त्वो । रोचना । दिव्या । धारदंत । क्षिरण्वयाः । शुचयः ।

धारऽपृताः ।

अस्वप्रजः । अग्निमिषाः । अदव्याः । उरुशंसः । ऋजवे ।

मर्त्याय ॥ ८

त्री रोचना त्रीणि रोचनानि रोचनानाग्न्यादीनि तेजांसि दिव्या दिव्यानि
दिविभवानि धारयन्तः । आदित्या अवास्थापयन् । किमर्थं । ऋजवे ऋजीकाय
स्रोत्राणां सत्याय मनुष्याय भोगसिद्ध्यर्थमिति यावत् । कीदृशा आदित्याः । हिर-
ण्ययाः । हिरण्यया हिरण्यसंक्रतसर्वांगाः । यद्वा हितरमणोदयेपाः । शुचयो
दीप्यमानाः । धारपूता उदकधारया चालिता इव निर्मलाः । अस्त्रप्रजोऽसं-
जातस्त्रवाः ॥ सुपां सुलुगिति जसः सुः ॥ अपर आह । अस्त्रप्रजोऽस्त्रपंतो विग-
तनिद्राः स्वपिहघोर्नजिङ्ङिति नजिङ्गप्रयय इति तदेतत्पदकारस्थानमिसत् ॥
अनिमिषा निमेषरञ्जिताः । अदव्या असुरादिभिरहंसिताः । उरुशंसा उरुभिवं-
हभिः शंसनीयाः स्रोतव्याः । एषंगुणविशिष्टा अधारयन्तेत्यन्वयः ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वं विश्वे'षां वरुणासि राजा ये च देवा असुर ये च मर्ताः ।

शतं नो रास्व शरदो विचक्षेऽश्यामायूषि सुधितानि पूर्वा ॥ १०

त्वं । विश्वेषां । वरुण । अग्नि । राजा । ये । च । देवाः ।

असुर । ये । च । मर्ताः ।

शतं । नः । राख । शरदः । विचक्षे । अश्यामं । अयूषि ।

सुद्धितानि । पूर्वा ॥ १०

हे असुर शत्रूणां क्षेपक वरुण त्वं विश्वेषां सर्वेषां राजासि । केषां ये च देवा
 देवजनाः ये च सतां मरणधर्माणो मनुष्याः तेषामित्यर्थः । अतस्त्वं नोऽस्मभ्यं शतं
 शरदः शतसंख्याकान् संवत्सरान् विचक्षे विश्लेषेण दर्शनाय राख । प्रयच्छ ॥ रा
 दाने । व्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ वयं च पूर्वा पूर्वेर्देवैः सुधितानि सुष्ठु क्षितानि शत-
 संवत्सरलक्षणाभ्यायूंष्यस्याम । व्याप्नुयाम ॥ सुधितवसुधितनेमधितधिवधिवीय चेति
 निपात्यते । गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । पूर्वा । सुपां सुबुगिति तृतीयाया
 डादेशः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे सप्तमो वगः ॥

आदित्यदेवताके पशौ न दक्षिणेत्येषा हविषो याज्या । तिस्रो भूमीधारयन्तीस्त
 द्यून् न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या । आ० ३, ८, । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते एकादशी ॥

न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या
 नोत पश्चा ।

पाक्या चिद्वसवो धीर्या चिदुष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्यां ॥ ११

न । दक्षिणा । वि । चिकिते । न । सव्या । न । प्राचीन ।

आदित्याः । न । उत । पश्चा ।

पाक्या । चित् । वसवः । धीर्या । चित् । यष्मानोतः ।

अभयं । ज्योतिः । अश्यां ॥ ११

हे आदित्याः दक्षिणा दक्षिणो भागो न विचिकिते । सया न विज्ञायते । सव्या
 सव्यो वामभागोऽपि न ज्ञायते ॥ अभयत्वं सुपां सुबुगिति सोराजादेशः । तथा प्राचीनं
 पुरस्तादपि न ज्ञायते ॥ विभाषांचेरदिक्स्त्रियामिति स्वार्थे खः ॥ उत अपि च पश्चा
 पश्चात् पृष्ठभागेऽपि न ज्ञायते । नैशेन तमसावृतत्वात् आंतरादज्ञानाद्वा ॥ पश्चा
 पश्चा च कंदसि । पा० ५, ३, ३३, । इति निपात्यते ॥ किं वहुना । पाक्या चित् ।
 पाक्यः पक्त्वोऽपरिपक्वज्ञानोऽपि ॥ णुपचप् पाके । ऋहलोऽर्थत् । तित्स्वरितः ॥

धीयो वित् धीरे नेतव्यत्वेन भवो धीर्यः कातरः ॥ मयं खंदसोति यत् ॥ कातरोऽपि ॥
उभयत्र सुपां सुशुगित्याकारः ॥ हे वसवो वासयितार आदित्या युष्मानोतो
युष्माभिरातोः शोभनेन मार्गेण तापितः सन् अभयं भयरहितं ज्योतिः सोरं तेज
आंतरं वा ज्ञानात्मकमस्यां । प्राप्तुं यां ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यो राज्ञ्य ऋतनिभ्यो ददाश यं वर्धयति पुष्टयञ्च नित्याः ।

स रेवात्याति प्रथमो रथेन वसुदावा विदयेषु प्रशस्तः ॥ १२

यः । राज्ञ्यः । ऋतनिभ्यः । ददाश । यं । वर्धयति ।

पुष्टयः । च । नित्याः ।

सः । रेवान् । याति । प्रथमः । रथेन । वसुदावा ।

विदयेषु । प्रशस्तः ॥ १२

यो यजमानो राज्ञ्यो राज्ञानेभ्य ऋतनिभ्य ऋतस्य सत्यस्य वा नेतव्य
आदित्येभ्यो ददाश । चरुपुरोडाशादिकं ददाति । यं यजमानं पुष्टयः पोषका नित्याः
शाश्वता आदित्याश्च वर्धयति । स यजमानो रेवाभ्यनवान् प्रथमः प्रथितः प्रख्यातः
वसुदावा वसूनां धनानां दावा सन् प्रशस्तः सर्वैः प्रशस्तमानो विदयेषु वेदेषु लब्धव्येषु
ऋतेषु रथेन वाहनेन याति । गच्छति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

शुचिरपः स्रववसा अदव्य उपं चेति दृढवयाः सुवीरः ।

नकिष्टं घ्नत्यंतितो न दूराद्य आदित्यानां भवति प्रणीती ॥ १३

शुचिः । अपः । स्रववसाः । अदव्यः । उपं । चेति ।

दृढवयाः । सुवीरः ।

नकिः । तं । भ्रति । अंतितः । न । दूरात् । यः ।

आदित्यानां । भवति । प्रज्ञौतौ ॥ १७

स यजमानः शुचिर्दीप्यमानः शुद्धो वा अदभ्यः सपत्नैरबाधितो वृक्षव्याः
प्रभूताक्षः क्षुवीरः शोभनपुत्रश्च सन् सूर्यवसाः शोभनसस्यान्यपो वृष्टिलक्षणान्-
दकान्युपेक्षेति । उदनिवसति । सर्वदा सुसंस्थानामपां समीपे नियसतीत्यर्थः । तथा
नकिर्न च तं भ्रति हिंसंयंतितो न अंतिकात्मनीपदेशाच्च दूरादिप्रकटाच्च देशादागता
बाधकाः ॥ अंतिकस्य तसिलादिखोप इति खोपः ॥ यो यजमान आदित्यानामदितेः
पुत्राणां मित्रादीनां प्रणेतौ प्रकृष्टे नयने प्रापणे भवति वर्तते स इति पूर्वत्र संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अदिते मित्र वरुणोत् ऋद्ध यक्षी वयं चक्षमा कञ्चिदागः ।

उश्श्यामभयं ज्योतिरिन्द्र मा नो दीर्घा अभि नशन्तमिसाः ॥ १८

अदिते । मित्र । वरुण । उत् । ऋद्ध । यत् । वः । वयं ।

चक्षम । कत् । चित् । आगः ।

उरु । अश्श्यां । अभयं । ज्योतिः । इन्द्र । मा । नः । दीर्घाः ।

अभि । नशन् । नमिस्ताः ॥ १८

उत् अपि च हे अदिते मित्र वरुण ॥ आभंत्वितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वपूर्व-
स्याभंत्वितस्याविद्यमानवद्भावात् सर्वेषां पाठिकनाभंत्वितस्येत्याद्युदात्तत्वं ॥ ययं
प्रत्येकं ऋद्ध । अस्माकमुपरि दयां कुरु । रक्षेत्यर्थः । यत् यद्यपि वयं वो युष्माकं
कञ्चित् किञ्चिदागोऽपराधं चक्षम । अकर्म । तथापि ऋद्धेत्यर्थः । हे इन्द्र परमैश्वर्यो-
पेतादित्य उरु विस्तीर्णमभयं भयरहितं ज्योतिस्त्वदीयं प्रकाशं ज्ञानात्मकं वाश्यां ।
अहं प्राप्नुयां । दीर्घा विस्तृतास्तमिक्षास्तमसा युक्ता निशाः ॥ ज्योत्स्नातमिसा-
शङ्किणा । पा० ५. २. ११४. । इति निपात्यते ॥ ता नोऽस्मान् माभिनशन् ।
माभिमुख्येन व्याप्रवृत्त ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

उभे अस्मै पीपयतः समीची दिवो वृष्टिं सुभगो नाम पुण्यं ।

उभा क्षयावाजयन्त्याति पृथू भावद्वौ भवतः साधू अस्मै ॥ १५

उभे वृतिं । अस्मै । पीपयतः । समीची वृतिं संसृज्यौ ।

दिवः । वृष्टिं । सुभगः । नाम । पुण्यं ।

उभा । क्षयौ । आजयन् । याति । पृथुः । उभौ । अद्वौ ।

भवतः । साधू वृतिं । अस्मै ॥ १६

य आदित्यानां भवति प्रणीताविति व्यवहितोऽप्यवेदंशदेन परानुश्रुते । अस्मै यजमानाय समीची संगच्छमाने उभे क्षयावाजयन्त्या पीपयतः । प्याययतः । कामान्वर्धयतः ॥ प्यायी वृष्टौ । अस्मात्प्रताच्छादसो बुद्धः । व्यत्ययेन तसस्तामादेशाभवो धातोः पीभावय ॥ स च सुभगः शोभनधनो दिवो ब्रूलोकादागतं वृष्टिं पुण्यं वर्धयन् भवति । नामेति प्रसिद्धिर्योत्यते । किंच पृथुः पृथुनासु संप्रामेष्वाजयन् यत्नानाभिमुख्येनाभिभवन् उभा क्षयावुभौ निवासौ ॥ क्षियन्ति निवसंत्यस्मिन्निति ज्यो निवासस्थानं । पुंसि संज्ञायां वः प्रायेणेत्यधिकरणे वः । ज्यो निवास इत्याद्युदात्तत्वं ॥ तौ परैरनाक्रांतं स्वकीयं निवासस्थानं आत्मनापहृतं परकीयं निवासस्थानं च याति । गच्छति । तथास्मै यजमानायोभावद्वौ जगतो भागौ चराचरात्मकौ मर्त्यामर्त्यात्मकौ वा साधू साधकौ भवतः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

या वो माया अभिद्रुहे यजताः पाशां आदिद्या रिपवे

विचृत्ताः ।

अश्वीव तां अतिं वेधं रथेनारिंष्टा उरावा शमन्त्यस्याम ॥ १७

याः । वः । मायाः । अभिद्रुहे । यजताः । पाशाः ।

आदित्याः । रिपवे । विचृत्ताः ।

अश्वीऽष्टवः । तान् । अति । ये० । रथे॑न । अरि॑ष्टाः ।

उरौ । आ । शर्मन् । स्या॑म ॥ १६

हे यजत्रा यष्ट्या आदिद्या वो युष्माकं वा सावा अभिद्रुहेऽभिद्रोहं कुर्वते
राक्षसादये निर्मिताः ये च पाशा रिपवे शत्रवे विवृताः ॥ दृतो हिंसायं धनयोः ॥
प्रसरिता इत्यर्थः । तावपाशान् सावाश्च रथेनातियेषं । अतीत्य प्रयतेयं । अति-
तरेयमित्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः । अश्वीन् । यथा शोभनाश्वः कश्चित्पुरुषो दुस्तरान्मार्गान्
शीघ्रमतिक्रामति तद्वत् ॥ येव प्रयत्ने औषादिकोऽनुदात्तेत् । आंदसो लङ् । व्यत्ययेन
परस्मैपदं ॥ तथा वयमरिष्टाः शत्रुभिरिहंसिताः संत उरौ विस्तीर्णे शर्मन् ॥ शर्मेति
गृह्यनाम ॥ त्वया दत्ते सुखे गृहे वा आ समंतात् स्याम । वर्तमाना भवेम ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

माहं मघोनी वरुण प्रियस्य भूरिदावू आ विदं शूनमापेः ।

मा रायो राजन्स ममादव स्यां वृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १७

मा । अहं । मघो॑नः । वरु॑ण । प्रि॒यस्य॑ । भू॒रि॒दावूः । आ ।

वि॒दं । शू॒नं । आ॒पेः ।

मा । रा॒यः । रा॒जन् । सु॒यमा॑त् । अ॒व । स्या॑ । वृ॒हत् ।

व॒देम॑ । वि॒दथे॑ । सु॒वीराः॑ ॥ १७

हे वरुण मघोनी धनवतः प्रियास्यानुकूलस्य भूरिदावू भूर्यर्षकुलस्य दातरा-
खस्याहं मा आविदं । मावेदयानि । आवेदनं विज्ञापनं मा करवाणि । किं
तदनावेद्यं । आपिच्छांतिः शूनं शून्यं दारिद्र्यं ॥ वर्णलोपम्यादंसः ॥ यद्वा शूनं गतं
प्राप्तं दारिद्र्यं ॥ दुःशोचि गतिवृद्धोः । श्रोदितो निष्ठायामितीदृशप्रतिषेधः । यज्ञा-
दिब्राह्मप्रसारणं । श्रोदितयेति नकारः । वृषाश्वित्वादाद्युदात्तत्वं ॥ एतदुक्तं भवति
अश्वदोषाः पुत्रादयः क्षुविता इति प्रपुत्रपुत्रभीषेऽभिधाय याचमानो मा भूव-
मिति । हे राजन् सुयमात् । सुदु नियम्यतेऽनेन पुरुषो गृह्य इति सुयमः ॥

देवदुःस्वप्निति खलु ॥ तादृशाद्राधो धनान्नावस्थां । अथयुत्य स्थितो सा भूय ।
यद्यं सुनोराः शोभनपुत्रा विदवे यत्ने गृहे वर्तमानाः संतो बृहत् प्रौढं स्तोत्रं वदेम ।
उत्तरयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमेऽष्टमो वर्गः ॥

इदमित्येकादशर्चं पठं तत् । अत्रागुक्रस्यते । इदमेकादश वारुणमिति ।
पूर्वस्मृते कूर्मो गात्रसदो हि वेत्युक्तत्वादस्योत्तरस्य च कूर्मो गृह्यसदो वा ऋषिः ।
विष्णुः खंदः । वरुणो देवता । विनियोगः लैंगिकः । अत्र केचिदाहुः । इदमेका-
दशर्चं तु वारुणं भयपापघुत् । ऋणदारिद्र्यदुःखप्रनाशनं चेति शृणुमिति ॥

तत प्रथमा ॥

इदं कवेरादित्यस्य स्वराजो विश्वानि सांत्यभ्यस्तु मङ्गा ।

अति यो मंद्रो यजथाय देवः सुकीर्तिं भिन्ने वरुणस्य भूरेः ॥ १

इदं । कवेः । आदित्यस्य । स्वराजः । विश्वानि । संति ।

अभि । अस्तु । मङ्गा ।

अति । यः । मंद्रः । यजथाय । देवः । सुकीर्तिं । भिन्ने ।

वरुणस्य । भूरेः ॥ १

कवेः क्रांतदर्शिन आदित्यस्यादितेः पुत्रस्य स्वराजः स्वयमेव राजगानेश्वरस्य
वा वरुणस्येदं हविः स्तोत्रं वा यजमानः करोतीति शेषः । स च विश्वानि सर्वाणि
सांति द्वितीयभावविकारभाजि भूतजातानि मङ्गा महिम्ना वरुणप्रसादात्सुखे-
नाभ्यस्तु । अभिभवतु । यो देवो द्योतमानो वरुणो यजथाय यद्वे पुरुषाय अति
अतिशयेन मंद्रः स्तुत्यो हर्षयिता वा भवति तस्य भूरेर्भर्तुर्वरुणस्य सुकीर्तिं शोभनां
स्तुतिं भिन्ने । प्रार्थये । यद्वा वरुणस्येति तृतीयार्थे षष्ठी । तेन वरुणेन दातव्यां
शोभनां कीर्तिरुचं याचे ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तत्र व्रते सुभगासः त्वां स्वार्थो वरुण तृष्ट्यांसः ।

उपायं न उपसां गोमंतीनामग्नयो न जरमाणा अशु द्यून् ॥ २

तव । व्रते । सुभगासः । स्वास । सुआध्यः । वरुण ।

तुस्तुवांसः ।

उपस्रयने । उपसा । गोसन्तेनां । अग्नयः । न ।

जरमाणाः । अनु । द्यून् ॥ १

हे वरुण स्वाध्यः शोभनाध्यानास्तुष्टुवांसः स्तुतवन्तो वयं तव व्रते त्वदीये परि-
चरणाख्ये कर्मणि वर्तमानाः सुभगासः स्वास शोभनधना भवेत् । अपि च गोमतीनां
रश्मिभिर्युक्तानामुपसाहुपायन उपागमने सत्यग्नयो न तयाग्नयोऽग्निहोतादिकर्मार्थं
समिधंते एवमनु द्यून् अनुदिनं जरमाणास्त्वां स्तुवन्तो वयं दीयमाना भवेत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तव स्याम पुरुवीरस्य शर्मन् रुशंसस्य वरुण प्रणतः ।

यूयं नः पुत्रा अदितेरदक्षा अभि क्षमध्वं युज्याय देवाः ॥ ३

तव । स्याम । पुरुवीरस्य । शर्मन् । रुशंसस्य । वरुण ।

प्रनेतरिति प्रनेतः ।

यूयं । नः । पुत्राः । अदितेः । अदक्षाः । अभि । क्षमध्वं ।

युज्याय । देवाः ॥ ३

हे प्रणेतः सर्वं जगतः प्रकर्षण नेतृवरुण पुरुवीरस्य पुरुगिर्वद्धभिर्वीरैरुपेतस्य
यद्वा पुरुषां यजुनां यत्पुत्रां विजेषेण प्रेरकस्योरुशंसस्योभिर्वद्धभिः स्तूयमानस्य तव
शर्मन् शर्मणि सुखे गृहे वा स्याम । अदितेः पुत्रा यत्वाद्यः ॥ परमपि कंदसीति
परस्य षष्ठ्यंतस्य पूर्वाभिवितांगयद्वा विनामुप्रवेशात् पदद्वयसमुदायस्याष्टमिकं सर्वाव-
दात्तत्वं ॥ अदक्षाः शत्रुभिरहिंमिताः । एवंभूता हे देवा यूयं नोऽस्मान् कृतापरा-
धान् युज्याय सख्यायामिह क्षमध्वं । अस्माभिः कृतसपराधं सहध्वं ॥

॥ अथ चतुर्थो ॥

प्र सीमादित्यो अष्टजहिधर्ता ऋतं सिंधवो वरुणाय दंति ।

न आस्यंति न वि मुचंत्येते वयो न पप्तु रघुया परिऽभन् ॥ ४

प्र । सी । आदित्यः । अष्टजत् । विऽधर्ता । ऋतं ।

सिंधवः । वरुणाय । दंति ।

न । आस्यंति । न । वि । मुचंति । एते । वयः । न । पप्तुः ।

रघुया । परिऽभन् ॥ ४

विधर्ता सेतुरिव जलस्य विधारयितादित्योऽदितेः पुत्रो वरुण ऋतं विधारण-
हेतुभूतं सत्यं यद्वा नदीनामुपादानभूतकुदकं सी सर्वतः प्रावृजत् । प्रकर्षेण
सृष्टवान् ॥ अथोऽप्रमृष्टह्यानुनासिक इत्याकारः सानुनासिकः ॥ तेन वरुण-
स्यतेन सिंधवः स्तंदनशीला नद्यो यंति । गच्छंति प्रवहंति । एते सिंधवो न
आस्यंति । आतिं न प्राप्नुवंति । न विसृचंति । उपरता न भवंति । अनलसाः
सर्पदैकरूपेण प्रवहंतीत्यर्थः । एतदेवोच्यते । वयो न । वयः पक्षिण इव रघुया
रघवः शीघ्रगामिनः परिउपन् परिउरनि भूयः पप्तुः । पतंति गच्छंति ॥ पक्ष-
गतौ ॥ लिङ्गुसि तनिपत्योऽस्मिन्दसीत्युपधातोपः । स्थानिवद्वावाद्भिर्वचनादि । रघुया
इत्यत्र सुपां सुबुगिति जसी याजादेशः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वि मच्छथाय रशनामिवागं ऋध्यामं ते वरुण खाद्यतस्य ।

मा तंतुं ष्छेदि वयंतो धियं मे मा मातां शार्थपसं पुर

ऋतोः ॥ ५

वि । मत् । अथय । रशनांऽइव । आगः । ऋध्यामं । ते ।

वरुण । खां । ऋतस्य ।

मा । तंतुः । छेदि । वयंतः । धियं । मे । मा । माता ।

शारि । अपसः । पुरा । ऋतोः ॥ ५

हे वरुण मत् नक्षकाशात् रसनामिव रज्जुमिवागो विहिताननुष्ठानंनितं
पापं विम्रथय । शिथिलीकुरु । विभोचयेत्यर्थः । ते त्वत्वंविन ऋतस्योदकस्य पूर्णा
खा नदी ॥ खा इति नदीनाम् ॥ ताम्रध्यास । लोभेसहि । अपि च धियं कर्म ययतः
संतन्वतो मे मम तंतुः कर्मसंततिर्मा छेदि । छिन्नो मा भूत् । नैरंतयेत्यर्थः । तथा
ऋतोः समाप्तिकालात्पुरा पूर्वमपसः कर्मणो माता शरीरं प्राच्योदीच्यांगलक्षणं मा
शारि । शीर्षं विकलं मा भूत् ॥ शृ हिंसायां । कर्मणि लुङ् ॥ पुर ऋतोरित्यत्र
ऋत्यक इति प्रकृतिभावः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अपो सु स्यत्त वरुण भियसं नक्षकाशङ्कतावोऽनु मा गृभाय ।

दामेव वत्सादि समुग्धां ही नहि त्वदारे निमिषश्चनेशे ॥ ६

अपो इति । सु । स्यत्त । वरुण । भियसं । मत् । संराट् ।

ऋतवः । अनु । मा । गृभाय ।

दामेव । वत्सात् । वि । समुग्धि । अंहः । नहि । त्वत् ।

आरे । निमिषः । चन । ईशे ॥ ६

हे वरुण भियसं भयं मत् क्तवः शुष्टु अपो स्यत्त । अपगमय । हे सम्राट्
सम्यग्भाजमान हे ऋतावः सत्यवन् यज्ञवन्वा वरुण मा मामनुगृभाय । अनुगृहाण ॥
छंदसि गायजपोतिः अ गायजादेशः । ह्यमहोर्भ इति भवं ॥ अपि च दामेव
वत्सात् यथा दोग्धा वत्ससकाशाङ्गधनी रज्जुं विवृचति तथाङ्गः पापं नक्षकाशादि-
समुग्धि । विवृच ॥ छंदसः शपः स्तुः ॥ पृथङ्कुरु । त्वदारे त्वत्तो दूरदेशे वर्तमानः ।
त्वदन्य इत्यर्थः । त्वत्तोऽन्यः कश्चित् निमिषश्चन निमेषस्यापि अक्षिपत्स्यचलनस्यापि
नहीशे । नेष्टे । त्वमेवेश्वर इत्यर्थः ॥ लोपस्त आत्मनेपदेत्विति तलोपः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

भा नो वधैर्वरुण ये ते इष्टावेनः कृत्वंतमसुर भ्रीणंति ।

मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्म वि पू स्रधः शिश्रथो जीवसे

नः ॥ ७

मा । नः । वधैः । वरुण । ये । ते । इष्टौ । एनः । कृत्वंत ।

असुर । भ्रीणंति ।

मा । ज्योतिषः । प्रवसथानि । गन्म । वि । सु । स्रधः ।

शिश्रथः । जीवसे । नः ॥ ७

हे वरुण नोऽस्मान् वधैर्हननसाधनैरायुधैर्मा हिंसिरिति शेषः । हे असुर पापकृतां निरसितः ते त्वदीय इष्टौ यज्ञ एनो विहिताननुष्ठानेन जनितं पापं कृण्वन्तं कुर्वन्तं पुरुषं ये वधा स्त्रीणंति हिंसन्ति तैरिति पूर्ववत् संबंधः ॥ भ्रीप् हिंसायां क्रौथ्यादिकः ॥ अपि च ज्योतिषो गृहे वर्तमानादग्नेः सौरप्रकाशाद्वा प्रवसथानि प्रवासान्मा गन्म । मा गच्छाम । सर्वदा गृहे वर्तमानः सूर्यं पश्यन्धिरकालं जीवेयमित्यर्थः ॥ गमेर्लुङि संवि धसेति ल्लेर्लुक् ॥ तथा नोऽस्माकं जीवसे जीवनाय स्वधो हिंसकान् सुष्ठु विमिश्रयः । विस्मयेय । वाधस्वेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नमः पुरा ते वरुणो न नमतापरं तु विजात ब्रवाम ।

त्वे हि कं पर्वते न श्रिया अग्रच्युतानि दूड्भ व्रतानि ॥ ८

नमः । पुरा । ते । वरुण । उत । नूनं । उत । अपरं ।

तुविजात । ब्रवाम ।

त्वे इति । हि । कं । पर्वते । न । श्रितानि । अग्रच्युतानि ।

दूऽदभ । व्रतानि ॥ ८

हे वरुण पुरा पूर्वकिं काले ते तुभ्यं नमो नमस्कारप्रतिपादकं नम इति शब्दमवा-
दिष्य । उत अपि च नूनमद्यापि ब्रवाम । उत अपि च हे त्वविज्ञात वस्तुषु प्रदेशेषु
प्रादुर्भूत वरुणापरमागमिन्यपि काले नमःशब्दं ब्रवाम । उच्चारयाम । कस्मादिति
चेत्तु च्यते । द्रुष्टुम दुर्दभ दंभितुं हिंसितुमशक्य ॥ दुरो दृशनाशयादमेषु ।
पा० ६, ३, १०६, ५ । इति रेफलोत्वसुत्तरपदादेः कृत्वं च । कमित्येतत्पादपूरणं ॥
हि यस्मात् त्वे त्वयि पर्वते न शिलोच्चय इनाप्रच्युतान्यन्यैः प्रच्याययितुमशक्यानि
व्रतानि कर्माणि विधरणानि श्रितानि । आश्रितानि । तस्मादित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

परं ऋणा सावी रध मत्कृतानि माहं राजन् राज्ञेन भोजं ।

अथैषा इन् भूयसीरुषास आ नी जीवान्वरुण तासु शाधि ॥ ६

परां । ऋणा । सावीः । अथ । मत्कृतानि । मा । अहं ।

राजन् । अन्यः राज्ञेन । भोजं ।

अविऽउथाः । इत् । तु । भूयसीः । उषसः । आ । नः ।

जीवान् । वरुण । तासु । शाधि ॥ ७

हे वरुण ऋणा ऋणानि पित्रादिभिः कृतान्यस्माभिर्देयानि परा सावीः । परा
सुव । पराचोर्न प्रेरय ॥ पू प्रेरये । उषसो लुङ् ॥ अथ राजा मत्कृतानि मया
निष्पादितानि ऋणानि परा सुव । अपि च हे राजन् स्वामिन् वरुण अहमन्य-
कृतान्यैरजितेन धनेन सा भोजं । भोगं सा लभेयं । किं कारणमिति चेदुच्यते ।
भूयसोर्भूयसो बहुतरा उषसोऽव्युष्टा इक्षु । सत्यस्युष्टा एव । अपररात्रे लूयाय
ऋणानि चिंतयतो जाग्रतो मम व्युष्टा अव्युष्टकल्पा आसन् । हे वरुण तासुः सु-
तोऽस्मान् जीवान् जीवनवत् आशाधि । आ समंतादनुशिष्टान् कुरु । ऋणान्यप-
कृत्य भोगपर्याप्तं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

य मे राजन्यन्या वा सखा वा स्वप्नं अयं भीरवे मज्जमाहं ।

स्तता वा वा हि मेति ना दृष्टा वा त्वं तस्माद्वरुण पाह्यमान् ॥

य । मे । राजन् । युज्यः । वा । सखा । वा स्वप्न । भयं ।

भीरवे । मर्त्यं । चाहं ।

स्तेनः । वा । यः । दिक्षति । नः । वृक्षः । वा । त्वं ।

तस्मात् । वरुण । पाप्मि । अस्मान् ॥ १० ॥

हे राजन् वरुण मे मर्त्यो युज्यो योजनसमर्थः पित्रादिषां सखा समानख्यानो
बांधवो वा स्वप्ने दृष्टं त्वद्विषयं भयं भीरवे भयशीलाय मर्त्यं य चाहं ब्रूते । तथा
स्तेनशूरो वा वृक्षोऽरण्यश्वा पा यो नोऽस्मान् दिक्षति । जिवांसति संनीबंतर्धेति
विकल्पनादिडभावः । दंभ इच्छेतीत्वं ॥ हे वरुण त्वं तस्मात्सर्वस्वादस्माग्पाहि ।
रक्ष ॥

॥ अथ एकादशी ॥

माहं मघोनो वरुण प्रियस्य भूरिदाव आ विदं शूनमापेः ।

मा रायो राजन्सु यमादव स्यां वृहवदेम विदधे सुवीराः ॥ ११ ॥

मा । अहं । मघोनः । वरुण । प्रियस्य । भूरिदावः ।

आ । विदं । शूनं । आपेः ।

मा । रायः । राजन् । सुयमात् । अवं । स्यां । वृहत् ।

वदेम । विदधे । सुवीराः ॥

हे वरुण प्रियस्य भूरिदावो भूरिधनस्य दातृधनवत आद्यस्य पुरतः पुत्रादेदीरि-
द्रासहं मा आविदं । आवेदयानि ज्ञापयानि । हे राजन् सुष्ठु नियामकाङ्गनादवयुत्य
स्थितो मा नृवं । शोभनपुत्रा यज्ञे गृह्ये वा वर्तमानाः प्रौढ स्तोत्रपुञ्जारयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तसे दशमो वर्गः ॥

एतव्रता इति सप्तमं सप्तमं सूक्तं गार्ग्यस्य कूर्मस्य गृत्तमस्य वार्षं तैत्तिरीयं
वैश्वदेवं । तथा चानुक्रांतं एतव्रताः सप्त वैश्वदेवमिति । गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

धृतव्रता आदित्या इषिरा आरे मत्कर्त रहस्रिवागः ।

शृण्वतो वो वरुण मित्र देवा भद्रस्य विद्वां अवसे हुवे वः ॥ १

धृतव्रताः । आदित्याः । इषिराः । आरे । मत् । कर्त ।

रहस्रः । ईवः । आगः ।

शृण्वतः । वः । वरुण । मित्र । देवाः । भद्रस्य । विद्वां ।

अवसे । हुवे । वः ॥ १

हे धृतव्रता धृतकर्माश्च आदित्या आदितेः पुत्रा इषिरा गमनशीलाः सर्वैरभ्ये-
षणीयाः प्रार्थनीया वा हे विश्वे देवा मदारे मत्तो दूरदेश आगो विहितान-
सुष्टानादिजनितं पापं कर्त । कुरुत ॥ करोतेष्कांदसो विकणस्य लुक् । तप्तनप्त-
नथनांश्चेति तदादेशः ॥ तत्र दृष्टान्तः । रहस्रिवा । रहस्यन्यैरज्ञाते प्रदेशे सूयत
इति रहस्र्यभिचारिणी । सा यथा गर्भं पातयित्वा दूरदेशे परित्यजति तद्वत् ।
हे वरुण मित्र देवाश्च वो युष्मदीयस्य भद्रस्य युष्माभिः करणीयं अथो विद्वां
जानन्नहं शृण्वतो मत्कृतानि स्तोत्राणि श्रोत्रेण जानतो वो युष्मान् अवसे रक्षार्थं
ह्वे । आह्वयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यूयं देवाः प्रमतिर्युयमोजो यूयं द्वेषांसि सनुतयूयोत ।

अभिच्छतारो अभि च क्षमधमद्या च नो मृडयतापरं च ॥ २

यूयं । देवाः । प्रमतिः । यूयं । ओजः । यूयं । द्वेषांसि ।

सनुतः । युयोत ।

अभिच्छतारः । अभि । च । क्षमध्वं । अद्य । च । नः ।

मृडयत । अपरं । च ॥ २

हे देवाः प्रमतिः प्रकटा मतिर्यस्य प्रित्वादेस्तादृशा अपि यूयमेव । तथौजो
बलमपि यूयमेव । अपि च यूवं द्वेषांसि द्वेष्टृणि रक्षःपिशाचादीनि । सनुत-
रित्यव्ययं । अंतर्हितनामैतत् । अंतर्हिते प्रदेशे युयोत । पृथक्कुरुत ॥ यु
मिश्रस्त्रामिश्रयोः । आंदसः शपः क्षुः । पूर्ववत्तस्य तवादेशः ॥ अभिचत्तारोऽभितः
शत्रूणां हिंसितारो युयमभि च क्षमध्वं । अभिभवत च शत्रून् । अद्याकिन्दिने
नोऽस्मान् मृडयत । सुखयत । अपरं च अपरमपि कालं । आगामिन्यपि
कालेऽस्मान् मृडयत ॥

॥ अथ तृतीया ॥

किं नु वः क्षणवामापरैरेण किं सने न वसव आय्येन ।

यूयं नी मित्रावरुणादिते च स्वस्तिमिद्रामरुतो दधात ॥ ३

किं । ऊं इति । नु । वः । क्षणवाम । अपरैरेण । किं ।

सने न । वसवः । आय्येन ।

यूयं । नः । मित्रावरुणा । अदिते । च । स्वस्ति ।

इद्रामरुतः । दधातः ॥ ३

हे देवा वो युष्माकं नु अदोदानौ किञ्च क्षणवाम । किं खलु कर्तुं शक्तावाम ।
न किमप्येत्यर्थः । तथापरैरेणापरकालभाविना कर्मणा किं कर्तुं शक्ताः । तथा
हे वसवो वासयितारो देवाः सनेन सनातनेनाप्येनाप्येन कर्मणा युष्माकं
किं कर्तुं शक्ताः । सर्वदापि युष्मदनुगुणं परिचरणं कर्तुं न शक्ता इत्यर्थः । हे
मित्रावरुणौ हे अदिते हे इद्रामरुतः ॥ देवताद्वन्द्वे चेति पूर्वपदस्थानङ् ॥ ते च
सर्वे यूयं स्वस्तिमविनाशं नोऽस्मभ्यं दधात । धत्त । प्रयच्छत ॥ लोटि तस्य
तवादेशे डिच्चाभावेनातोलोपाभावः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

हये देवा यूयममिदापयः स्थ ते मृडत नाधमानाय मघ्यं ।

मा वो रथो मध्यमवाङ्मते भून्मा युष्मावन्स्त्रापिधुं अमिष ॥ ४

ह्ये । दे॒वाः । यू॒यं । इत् । आ॒पयः । स्थ । ते । सृ॒ष्ट ।

ना॒ध॒मा॒नाय । म॒ह्यं ।

मा । वः । रथः । म॒ध्य॒म॒वाट् । ऋ॒ते । भू॒त् । मा ।

यु॒ष्माव॑त्सु । आ॒पि॒षु । अ॒मि॒ष ॥ ४

ह्ये देवाः । कान्देसो वर्णोपजनः ॥ हे देवाः यूयमित् यूयमेवापयो धनस्य
प्रापयितारो बंधवः स्थ । भवथ । ते युयं नाधमानायाभिमतं फलं याचमानाय
मह्यं स्तोत्रे सृष्ट । सुखयत । तथा वो युष्माकं रथ ऋतेऽस्मदीये यज्ञे निमित्तभूते
मध्यमवाट् मा भूत् । मध्यमेन मंदगमनेन वाहको मा भूत् । शीघ्रं युष्मान्वहतिर्यथः ।
वयं युष्मावत्सु युष्मात्सदृशेष्वपिषु बंधुषु सत्सु मा अमिष्य । आंता मा भूम् ॥ वतुष्प्रकरणे
युष्माद्भ्राता कंदसि सादृश्यं उपसंख्यानमिति वतुप् । आ सर्वनाम्न इत्यात्वं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र व ए॒कौ मि॒मय॑ भू॒र्या॒गो यन्मा॑ पि॒तेव॑ कि॒तव॑ं श॒शास॑ ।

आ॒रे पा॒शा आ॒रे अ॒घा॒नि दे॒वा मा॒ माधि॑ पु॒त्रे वि॒मिव॑

ग्र॒भीष्ट॑ ॥ ५

प्र । वः । ए॒कः । मि॒मय॑ । भू॒रि । आ॒गः । यत् । मा ।

पि॒ता इ॒व । कि॒तव॑ं । श॒शास॑ ।

आ॒रे । पा॒शाः । आ॒रे । अ॒घा॒नि । दे॒वाः । मा । मा ।

अधि॑ । पु॒त्रे । वि॒ इ॒व । ग्र॒भीष्ट॑ ॥ ५

हे देवा वो युष्माकं मध्येऽहमेकः सन् भूरि बहुलमागः पापं प्रमिमय । अहं
प्रकर्षेणाहिंसिषं । कथमस्माकं मध्ये त्वमेव इति चेदुच्यते । यद्यन्मां पितेव कितव
यथापथप्रवृत्तं पुत्रं पितानुशास्ति तथा शशास । अनुशिष्टं चकट्टे ॥ शास्त्रं अनुशिष्टं

वित्यस्माज्जिह्मि मध्यमस्य रूपं ॥ अपि च हे देवा युष्मादीनाः पाशा आरेकतो
दूरदेशे संतु । अश्वानि पापानि चारे संतु । मा माधि पुत्रे ॥ अधिः सप्तस्यर्थाहुवादी
पुत्रे पश्यति सति पितरं संतं विमिव पक्षिणमिव व्याधो मा यमीह । मां
वृहतीध्वं ॥ माति लुङि हृचहोमं इति भव्यं ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

अर्वांची अद्या भवता यजता आ वो हार्दि भयमानो व्ययेयं ।
ताध्वं नो देवा निचुरो वृकस्य ताध्वं कर्तादवपदी यजताः ॥ ६

अर्वांचः । अद्य । भवत । यजताः । आ । वः ॥ हार्दि ।

भयमानः । व्ययेयं ।

ताध्वं । न । देवाः । निचुरः । वृकस्य । ताध्वं ॥ कर्तात् ।

अवऽपदः । यजताः ॥ ६

हे यजता यद्यद्या देता अद्येदानीमर्वांचीोऽस्मदभिमुखः भवत । यो युष्माकं
हार्दि हृद्यवस्थितं रक्षणं भयमानो विभ्यदहमाव्ययेयं । आभिमुख्येन प्राप्तुयां ॥
व्यय गतौ भौवादिकः ॥ हे देवा वृकस्य तस्करस्वारण्यशुनो वा संबन्धिनो निचुरो
निहननात् । जूरी हिंसार्थः । अस्मात्पदादिलक्षणे भावे क्तिप् । आंदसो
ह्रस्वः ॥ नोऽज्ञान् ताध्वं । ताध्वं ॥ तथा हे यजता अवपद आपदः कर्ताकर्तुः
सकाशात् ताध्वं । ताध्वं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

माहं मघोनी वरुण प्रियस्य भूरिदाव आ विदं शूनमापेः ।

मा रावो राजन्तु यमादवं स्यां वृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ७

मा । अहं । मघोनिः । वरुण । प्रियस्य । भूरिदावः । आ ।

विदं । शूनं । आपेः ।

मा । रायः । राजन् । सुयमात् । अवं । स्यां । वृहत् ।
वदेम । विदये । सुवीराः ॥ ७

व्याख्याते ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे एकादशो वर्गः ॥

ऋतं देवायेकादशचंसप्तमं सूक्तं गार्ग्यमदं । अंत्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः ।
प्र हि ऋतमित्येधेद्रासोमदेवताका । सरस्वति त्वमस्मानित्यर्चचं सारस्वतः । यो नः
सनुय इतिषा वाहंस्यतत्रा । अंत्या माहूती । शिष्टा ऐंद्राः । तथा चातुक्रांतं ।
ऋतमेकादश जगतं तं पृथ्वीद्रासोमी सरस्वति त्वमिति सारस्वतोऽङ्गर्वो यो नो
वाहंस्यतत्रा तं वो माहूतीति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

ऋतं देवाय कृण्वते सवित्र इंद्रायाहिष्णे न रमंत आपः ।

अहरहयात्यक्तरपां कियत्या प्रथमः सर्ग आसां ॥ १

ऋतं । देवाय । कृण्वते । सवित्रे । इंद्राय । अहिष्णे । न ।

रमंते । आपः ।

अहः अहः । याति । अक्तः । अपां । कियति । आ ।

प्रथमः । सर्गः । आसां ॥ १

ऋतसुदकं वृष्टिलक्षणं कृण्वते कुर्यते देवाय द्योतमानाय सवित्रे सर्वस्य प्रेर-
कायाहिष्णे ऽहिं वृत्तं हतवत् इंद्राय यागार्थमापो न रमंते । तस्माद्धतोर्भीतया नोप-
रता भवन्ति ॥ तस्माद्धतप्रयेन चतुर्थी ॥ अपि तु तासामपामक्तुः सेचकं स्रोतोऽहरहः
प्रतग्रहं याति । गच्छति । आसां प्रथमः सर्गः प्राथमिकं जन्म कियता । कियति
काले निष्पन्नं । आकरः प्रश्ने । किंशब्द आक्षेपे । यावति काले ता अजायंत
स कालः कियान् । किं परिमाणं तस्य कालस्य । न किमपि । नितरा एव हि ता
इतप्रथं

॥ अथ द्वितीया ॥

यो हृत्वाय सिनमत्वाभरिष्यत् तं जनित्री विदुषं उवाच ।

पथो रदंतीरनु जोषं मस्मै दिवेदिवे धुनयो यंत्यर्थं ॥ २

यः । हृत्वाय । सिनं । अत् । अभरिष्यत् । प्र । तं । जनित्री ।

विदुषं । उवाच ।

पथः । रदंतीः । अनु । जोषं । मस्मै । दिवेदिवे । धुनयः ।

यंति । अर्थं ॥ २

यः पुरुषो हृत्वायास्तुराय सिनमत्तमत्वा पाकस्यान आहर्तुमभरिष्यत् संपादितवान्
तं पुरुषं जनित्री जनयित्वा द्रुष्य मातादिति विदुषेऽभिचार्ये द्वाय प्रोवाच । प्रोक्तवती ।
प्रवचनस्य हननार्थत्वात् तं हत्वं हतवानिति शेषः । अपि चास्मा अस्मै द्रुष्यानुजोष-
भक्त्यामभिच्छामनुसृत्य पथो मार्गान् रदंतीर्विलिखंत्यो धुनयो नद्यो दिवेदिवे
प्रतिदिवसमर्थमर्तभ्यं गंतव्यं संसुद्रं प्रति यंति । शच्छंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

जङ्घो ह्यस्यादध्यंतरिक्षेऽधा हृत्वाय प्र वधं जभार ।

मिहं वसान उप हीमदुद्रोत्तिग्मायुधो अजयच्छत्रुमिंद्रः ॥ ३

जङ्घः । हि । अस्यात् । अधि । अंतरिक्षे । अधं । हृत्वाय ।

प्र । वधं । जभार ।

मिहं । वसानः । उप । हि । ईं । अदुद्रोत् । तिग्माऽऽयुधः ।

अजयत् । शत्रुं । इंद्रः ॥ ३

हिहंतो । यस्मादयं हृत्वाऽंतरिक्षे जङ्घः सन् सर्वमाहृत्यायस्यात् । अधिष्ठ-
तोऽभूत् । अध अतः कारणात् हृत्वाय हत्वं प्रति वधं हननसाधनं वज्रमिंद्रो जभार ।
प्रविचित्रे ॥ हृत्वाहोर्भः ॥ स हि स खलु हृत्वा मिहं हृष्टेः रक्तायं मेघं वसान

आच्छादयन् दीप्तेनसिंद्रुपादुद्रोत् । उपागमत् ॥ उ द्रु गतौ । लङि छांदसः ययः
 स्तुः ॥ तिग्मायुधस्तीक्ष्णायुध इंद्रः शत्रुं शान्तिहारं तं दृत्वमजयत् । जितवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वृहस्पते तपुषाश्वे विध्य वृकद्वरसो असुरस्य वीरान् ।

यथा जघंथ धृषता पुरा चिदेवा जहि शत्रुं अस्माकं इंद्र ॥ ४

वृहस्पते । तपुषा । अस्मादश्व । विध्य । वृकद्वरसः ।

असुरस्य । वीरान् ।

यथा । जघंथ । धृषता । पुरा । चित् । एव । जहि । शत्रुं ।

अस्माकं । इंद्र ॥ ४

हे वृहस्पते बृहतां परिवृद्धानां पालयितरिंद्र तपुषा तापकेन दीप्तेन यज्ज्वाणाश्वेव
 अश्वेव वृकद्वरसः संवृतद्वारस्यासुरस्य वीरान् पुत्रान् । यद्वा संवृतद्वारानसुरस्य
 वीरान् विध्य । ताडय ॥ दृणोतेः स्तृष्टभूशुषिषिभ्यः किदिति कर्मणि कणप्रत्ययः ।
 द्रु गतौ । अस्मादौणादिकोऽसम्प्रत्ययः । वृकाणि संवृतानि द्वांसि द्वााराणि येषां ।
 बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिसरत्वं ॥ हे इंद्र पुरा चित् पुरापि धृषता धर्षकेण बलेन
 यथा जघंथ त्वं हतवान् एवमेवास्माकं शत्रुं जहि । नाशय ॥ जंतेर्न इति हौ
 जादेशः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अवं क्षिप दिवो अश्मानमुच्चा येन शत्रुं मंदसानो निजूर्वाः ।

तोकस्य सातौ तनयस्य भूरैरस्मा अर्द्धं कृणुतादिंद्र गोनां ॥ ५

अवं । क्षिप । दिवः । अश्मानं । उच्चा । येन । शत्रुं ।

मंदसानः । निजूर्वाः ।

तोकस्य । सातौ । तनयस्य । भूरैः । अस्मान् । अर्द्धं ।

कृणुतात् । इंद्र । गोनां ॥ ५

हे इन्द्र दिवो नभसः सकाशादस्मानमश्रवत्कटिनं वज्रसंज्ञा उच्चैर्वर्तमानस्त्व-
भवक्षिप । अस्मदीयान् शत्रूनुद्दिश्यावस्ताक्षिप । येन वज्रेण मंदसानः स्तोत्रभिः
स्तूयमानः सन् शत्रून् निजूर्वाः । न्यहिंसीः ॥ जुर्वी हिंसार्थः । लेखडागमः ॥
तथा तोकस्य भूरेभर्तव्यस्य तनयस्य पौत्रस्य सातौ संभजने ॥ निमित्ते सप्रस्येषा ॥
संभजनार्थं । तथा हे इन्द्र गोनां गवां संभजनार्थं चास्मान् अस्माकं ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥
अहं समृद्धिं दासुतात् । कुरु ॥ गोः पादांत इति गोशब्दस्यामो सुडागमः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र हि क्रतुं वृहथो यं वनुथो रभ्रस्य स्थो यजमानस्य चोदौ ।

इन्द्रासोमा युवमस्मा अविष्टमस्मिन्मयस्थे कृणुतमु लोकं ॥ ६

प्र । हि । क्रतुं । वृहथः । यं । वनुथः । रभ्रस्य । स्थः ।

यजमानस्य । चोदौ ।

इन्द्रासोमा । युवं । अस्मान् । अविष्टं । अस्मिन् । मयस्थे ।

कृणुतं । जं इति । लोकं ॥ ६

हे इन्द्रासोमो यं वैरिणं वनुथो हिंसथः ॥ वनुथ्यतिर्हेतिकर्मेति यास्कः ॥ तं
क्रतुं द्वेषस्य कर्तारं प्र हि वृहथः । प्रकर्षेणोदाच्छथः खलु । उन्मूलयथ इत्यर्थः ॥
वृह उद्यमने तौदादिकः ॥ तथा रभ्रस्य राधकस्य यजमानस्य चोदौ शत्रूणां
प्रेरकौ स्थः । भवथः । तथा हे इन्द्रासोमौ युवं युवामस्मानविष्टं । अवतं
अस्मिन्मयस्थे मयस्थाने युद्धे ॥ षडर्थे कविधानमित्यधिकरस्ये कप्रत्ययः । षड्वधा-
दिवात्यूर्वपादांतोदात्तत्वं ॥ तस्मिन्दुहे लोकं भयरहितं स्थानं कृणुतं । कुरुतं ।
च इति पादपूरणः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न मा तमन्न अमन्नोत तदन्न वीचाम मा सुनोतेति सोमं ।

यो मे पृणाद्यो ददद्यो निबोधाद्यो मा सुन्वतमुप गोभिरायत् ॥

न । मा । तमत् । न । अमत् । न । उत । तंद्रत् । न ।

वोचाम । मा । सुनोत । इति । सोमं ।

यः । मे । षणात् । यः । ददत् । यः । निबोधात् । यः ।

मा । सुन्तं । उप । गोभिः । आ । अयत् ॥ ७

स इन्द्रो मां न तमत् । न तमयत् । न ग्लपयत् । तथा न अमत् । मां न मा करोत् ॥ तच्च ग्लानौ अथ तपसि खेदे च । अनयोर्ह्येतुमस्यंतयोर्लेख्यडागमः । वंदस्तुभयथेति शप आर्द्धधातुत्वात्स्मरेरिति णिलोपः ॥ उत अपि च मां न तंद्रत् । न तंद्रयेत् । तंद्राल्लेखेन युक्तं मा करोत् ॥ तंद्रोश्चक्षकरोतीति णिच् । णाविष्टवत्प्रातिपदिकृत्वेति णिलोपः । अन्यत् पूर्ववत् ॥ इन्द्रयागाय सोमं मा सुनोत माभिषुणुतेत्यन्यान्यजमानान् प्रति न वोचाम । न ब्रवाम ॥ वक्तेऽष्टादशो लुङ् । सुनोतेत्यत्र तप्पनप्राप्तयनाच्चेति तस्य तच्चादेशः । तस्य पितृनेन डिच्चाभावाद्गुणः ॥ यः इन्द्रो मे मम षणात् कामान् पूरयेत् यच्च ददत् अभीष्टं फलं दद्यात् यच्च निबोधात् अरुदोयं स्तोत्रं यागं वावगच्छेत् य इन्द्रः सुन्तं सोमसभिषुण्वन्तं मासस्त्रयं दातव्यैर्गोभिः सहोपायत् उपगच्छेत् । स इन्द्र इति पूर्वत्वान्वयः ॥ षणादित्यादिषु लेख्यडागमः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सरस्वति त्वमस्मां अविद्धि मरुत्वती वृषती जे'पि शत्रून् ।

त्यं चिच्छेदं तं तविषीयमांणमिन्द्रो हंति वृषभं शंडिकानां ॥ ८

सरस्वति । त्वं । अस्मान् । अविद्धि । मरुत्वती । वृषती ।

जे'पि । शत्रून् ।

त्यं । चित् । शंघेतं । तविषीयमांणं । इन्द्रः । हंति । वृषभं ।

शंडिकानां ॥ ८

हे सरस्वति सरणवति देवि त्वमस्मान् स्तीवृन् अविद्धि । रक्ष ॥ रक्षार्थं स्थापतेल्लेख्येद्रूपं ॥ तथा मरुत्वती मरुद्भिर्युक्ता । मध्यमस्थाना हि वाक् सरस्वती

मस्तथ मध्यमस्थानस्थाः । अतस्तद्वती सती धृपती धर्मधती शत्रून् शातयितृन्
वैरिणो जेषि । जय ॥ जयतेष्कांदसः शपः श्रुः ॥ किंवायमिंद्रस्यं चित् तमथसुरं
हंति । हतवान् ॥ व्यत्ययेन भूतार्थे लट् ॥ कीदृशं । शर्धंतं । प्रसङ्गशीलं ॥ श्दधु
प्रसङ्गने ॥ तविषीयमाणं । तविषो वलमिवाचरंतं सर्वस्य भंजने शक्तं । शंडिकानां ।
शंडामर्कावसुरपुरोहितौ । शंडवंश्यानां मध्ये दृषभं प्रधानं ॥

॥ अथ नवमी ॥

यो नः सनुत्य उत वा जिघत्सुरभिख्याय तं तिगितेन विध्य ।

वृहस्पते आयुधैर्जेषि शत्रून् दुहे रिषंतं परि धेहि राजन् ॥ ८

यः । नः । सनुत्यः । उत । वा । जिघत्सुः । अभिख्याय ।

तं । तिगितेन । विध्य ।

वृहस्पते । आयुधैः । जेषि । शत्रून् । दुहे । रिषंतं । परि ।

धेहि । राजन् ॥ ८

हे वृहस्पते यो नोऽस्माकं सनुत्यः । सनुतरित्यंतर्हितनाम । अंतर्हिते देशे भव-
चोरः ॥ सगर्भस्यूषसनुताद्वत् ॥ उत वा अपि वा यो जिघत्सुर्जिघांसुर्भवति ।
तमभिख्याय संवीक्ष्य तिगितेन तीक्ष्णनायुधेन विध्य । ताडय । तथास्मदीयान्
शत्रून् आयुधैरायोधनसाधनैरिष्वादिभिर्जेषि । जय । तथा हे राजन् राजमान
वृहस्पते दुहे द्रोघे शत्रून् रिषंतं हिंसंतं वज्रं परिधेहि । परितो धारय ।
प्रक्षिपेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अस्माकेभिः सत्त्वभिः शूरैर्वीर्यैः कृधि यानि ते कर्त्तव्यानि ।

ज्यगभूवन्ननुधूपितासो हत्वा तेषामाभिरा नो वसूनि ॥ १०

अ॒स्माके॑भिः । स॒त्त्व॑भिः । अ॒मूर॑ । अ॒मूरैः॑ । वी॒र्या॑ । कृ॒धि॒ ।
या॒नि॒ । ते॒ । क॒र्त्त॒वा॒नि॒ ।

ज्योक् । अ॒भू॒वन् । अ॒नु॒धू॒पिता॑सः । ह॒त्वो॒ । ते॒षा॑ । आ॒ ।
भ॒र॒ । नः॑ । व॒सू॒नि॑ ॥ १० ॥

हे अमूर शौर्यवर्जिद्र अस्माकेभिरास्माकीनैः सत्वभिः परेषां सादकै अमूरैः शौर्योपेतैर्भट्टैस्तानि वीर्यां वीरकर्माणि कृधि कुरु यानि ते त्वया कर्त्तवानि करणीयानि ॥ कृत्यार्थे तवैकेनिति करोतेस्त्वग्रप्रत्ययः ॥ ज्योक् चिरकालमनुधूपितासो धूपायमानहृदया मदीयाः शत्वोऽभूवन् । आसन् । हत्वो तान् हत्वा ॥ स्नात्वा-दवश्येतीकारः ॥ तेषां शत्वूणां वसूनि धनानि नोऽस्मभ्यमाभर । आहर ॥

॥ अथैकादशी ॥

तं वः श॒ध॒ मा॒रु॑तं सु॒न्न॒यु॒र्गि॒रोप॑ ब्रु॒वे नम॑सा दै॒व्यं ज॑नं ।

यथा॑ र॒थिं स॒र्व॒वी॒रं न॑शा॒महा॑ अ॒पत्य॑सा॒चं अ॒त्यं दि॒वेदि॑वे ॥ ११ ॥

तं । वः । श॒ध॒ । मा॒रु॑तं । सु॒न्न॒युः । गि॒रा । उ॒प॑ । ब्रु॒वे ।

नम॑सा । दै॒व्यं । ज॑नं ।

यथा॑ । र॒थिं । स॒र्व॒वी॒रं । न॑शा॒महा॑ । अ॒पत्य॑सा॒चं । अ॒त्यं ।

दि॒वेदि॑वे ॥ ११ ॥

हे मरुतो वो युष्माकं शर्धं बलं मारुतं मरुत्समूहरूपं दैव्यं देवेनेन्द्रेण संबद्धं जनं प्रादुर्भूतं एवंगुणविशिष्टं बलं नमसा नमस्कारेण हविषा वा गिरा स्तोत्रेणोपब्रुवे । स्तोमि । यथा येन प्रकारेण त्वयं सर्ववीरं सर्ववीरैर्विशेषेण शत्वूणां प्रेरकैर्भट्टैरुपेतमपत्यसाचमपत्यैरपतनहेतुभूतैः पुत्रादिभिरुपेतं अत्यं अवश्योप्यं प्रशस्तभूतं रथिं दिवेदिवे प्रतिदिवसं नशामहै । व्याप्रवाम ॥ नशतिर्व्याप्तिकर्मा । लेख्यडागमः । वैतोऽन्यत्वेत्येकारः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे त्रयोदशो वर्गः ॥

अस्माकमिति सप्रचं नवमं सूक्तं गृह्यमदस्यार्धं वैश्वदेवं । अथा विष्टुम् । शिष्टा
जगत्यः । तथा चातुर्कांतं । अस्माकं सप्र वैश्वदेवं विष्टुर्वनमिति ॥ विनियोगो
लैंगिकः ॥

। तत्र प्रथमा ॥

अस्माकं मित्रावरुणावतं रथमादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचासुवा ।

प्र यद्वयो न पमन्वस्मन्नस्यरिं श्वस्यवो हृषीवंतो वनर्षदः ॥ १

अस्माकं । मित्रावरुणा । श्वस्यवः । रथः । आदित्यैः । रुद्रैः ।

वसुऽभिः । सचाऽसुवा ।

प्र । यत् । वयः । नः । पमन् । वस्मन्नः । परि । श्वस्यवः ।

हृषीवंतः । वनऽसदः ॥ १

मित्रावरुणा हे मित्रावरुणो आदित्यैर्धातृरथमादिभिर्द्वादशभिः रुद्रैरेकादश-
संख्याकैः वसुभिर्धरो ब्रुव इत्यादिरष्टसंख्याकैः एवं विभिर्देवगणैः सचासुवा
सह भवतौ सह वर्तमानौ युवामस्मकं रथमचलाभाय प्रवृत्तमवतं । यद्यदासुदीया
रथा वस्मन्नस्यरि ॥ वसन्त्यस्मिन्निति वस्म निवासस्थानं । औणादिको मनिन् ॥
तस्मात्स्तानात्परि उपरि उपरि देशान्तरे ॥ पंचम्याः परावच्यर्थ इति सत्त्वं ।
अथर्थ उपर्यर्थ इति वृत्तिः ॥ वयो न पक्षिण इव प्रमन् । प्रपतंति । प्रकर्षेण
गच्छंति ॥ पतेष्कांदक्षे लुङि लृदिच्चात् ह्ये रङ्गदेशः । पत। पुर्मिति पुमागमः ॥
कीदृशा वयः । श्वस्यवोऽस्तकामाः । हृषीवंतः प्राप्रच्छर्षाः । वनर्षदो वने वृक्षादौ
निषस्याः ॥ सांहितिकम्खांदसो रेफोपजनः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अधं मा न उदंवता सजोषसो रथं देवासो अभि विक्ष्वाजयुं ।

यदाश्वः पद्याभिस्तिवतो रजः पृथिव्याः सानौ जघनंत

पाणिभिः ॥ २

अध॑ । स॒ । नः॑ । उ॒त् । अ॒वत॑ । स॒जोष॑सः । रथं॑ । दे॒वासः॑ ।

अ॒भि । वि॒क्ष् । वा॒जऽयु॑ ।

यत् । आ॒शवः॑ । प॒द्याभिः॑ । ति॒व्रतः॑ । र॒जः । पृ॒थिव्याः॑ ।

सा॒नौ । जंघ॑नंत । पा॒णिऽभिः॑ ॥ २

हे सजोषसः समानं प्रीयमाणो देवासो देवा अध अपुना नोऽस्माकं वाजयुं
वाजमक्षं कामयमानं गतिविशेषयुक्तं वा रथं विक्ष् प्रजासु जनपदेष्वभिमुखमुदयत ।
उदगमयत ॥ अवतिरत्न गत्यर्थः ॥ यद्यदाजिन्नये युक्ता आशवो व्यापनशोला अश्वाः
पद्याभिः पादसाध्याभिर्गतिभो रजो रजकं मार्गं तिव्रतस्तरंतः ॥ तरतेः यतरि
वज्रलं छंदसीति शपः स्तुः । वज्रलं छंदसीत्यभ्यासस्येत्वं । अभ्यस्तानामादिरित्याद्यु-
दात्तत्वं ॥ पृथिव्याः प्रथिताया भूमेः सानौ समुच्छ्रिते प्रदेशे पाणिभिः पाण्युपलक्षितैः
पादैर्जघनंत । अत्यर्थं गच्छन्ति ॥ हंतैर्यङ्बुगताच्छांदसो लङ् । व्यत्ययेनात्मनेपदं ।
वज्रलं छंदसीति शपो लुगभावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उ॒त स्य॑ न इ॒ंद्रो॑ वि॒श्वच॑र्षे॒णिर्दिवः॑ श॒र्धे॑ न॒ मारु॑तेन सु॒क्रतुः॑ ।

अ॒नु नु॑ स्या॒त्यव॑काभि॒रुति॑भो रथं॑ म॒हे स॒नये॑ वा॒जं सा॒तये॑ ॥ ३

उ॒त । स्यः॑ । नः॑ । इ॒ंद्रः । वि॒श्वऽच॑र्ष॒णिः । दि॒वः । श॒र्धे॑ न॒ ।

मा॒रु॑तेन । सु॒क्रतुः॑ ।

अ॒नु । नु॑ । स्या॒ति । अ॒व॒काभिः॑ । उ॒तिऽभिः॑ । रथं॑ । म॒हे ।

स॒नये॑ । वा॒जं सा॒तये॑ ॥

उत अपि च विश्वचर्षणिर्विश्वस्य सर्वस्य द्रष्टा यद्वा विश्वे चर्षणयो मनुष्या यस्य
परिचारकाः । अथवा विश्वे सर्वे लोकाश्चर्षणयो द्रष्टव्या येन ॥ वज्रव्रीहौ विश्वं
संज्ञायामिति पूर्वपदांतोदात्तत्वं ॥ मारुतेन मरुत्वमूहरूपेण शर्धेन वलेन सह सुक्रतुः
शोभनकर्मा शोभनप्रज्ञो वा स्यः स इन्द्रोऽवकाभिर्हिसकरहिताभिर्रुतिभो रक्षाभिः

सहितः सन् दिवो अलोकादागच्छ सु अद्य नोऽस्माकं रथमनुयाति । आतुगुह्ये-
नावितिष्ठत ॥ छंदसः षडो लुक् ॥ किञ्चिन् । महे सनये सङ्गते धनाय । तथा
वाजसातये वाजस्यान्नस्य सातये संभजनार्थं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उत न्य देवो सुवन् सच्चणित्वष्टा ग्नाभिः सजोषा
जुजुवदथ ।

इडा भगो वृहद्विवोत रोदसी पूषा पुरंधिरश्विनावधा पती ॥ ४

उत । स्यः । देवः । सुवन् स्य । सच्चणिः । त्वष्टा । ग्नाभिः ।

सजोषाः । जुजुवत् । रथं ।

इडा । भगः । वृहत् । दिवा । उत । रोदसी इति । पूषा ।

पुरंधिः । अश्विनौ । अथ । पती इति ॥ ४

उत अपि च स्य स देवो दानादिगुणयुक्तो अथनस्य भूतजातस्य सच्चणिः सचनीयः
सेव्यो ग्नाभिर्देवपत्नोभिः । छंदसि वै ग्ना इति तैत्तिरीयकं । गायत्र्यादीनि
छंदसि च देवपत्न्य इत्युक्तं । सजोषाः सजानप्रीतिः । एवं गुणविशिष्टस्तथासदीयं
रथं जुजुवत् । प्रेरयत् ॥ वृ इति सोत्रो धातुर्गर्ध्र्यः । अस्मास्यंताङ्गु डि रूपं ॥
तथेडा तिसृणां देवोनामाद्ये डाख्या देवो अथ रथं प्रेरयत् । वृहद्विवा वृहत्तद्ब्रह्मोव्यति
द्योतत इति वृहद्विः ॥ इगुपधलक्षणः कः । सुपां सुसुगिति विभक्तेराकारः ॥
तादृशो भगश्च प्रेरयत् । उत अपि च रोदसी द्यावापृथिव्यो पुरंधिर्वज्रधीः पूषा
पोषको देवश्च ॥ अवशब्दार्थः ॥ पती स्त्रियां भर्तारवश्विनो च एते सर्वेऽङ्गदीयं
रथं प्रेरयन्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उत त्वे देवो सुभगे मिथुदृशोपासानक्ता जजतामपीजुवा ।

स्तुपे यदा पृथिवि नव्यसा वचः स्यात्तुश्च वयस्त्विवया

उपस्तिरे ॥ ५

उत । त्वे इति । देवी इति । सुभगे इति सुभगे ।

मिथुः पृथ्वा । उषसानक्ता । जगतां । अपिः जुवा ।

स्तुषे । यत् । वां । पृथिवि । नव्यसा । वचः । स्यातुः । च ।

वयः । त्विः वयाः । उपः स्तिरे ॥ ५

उत अपि च त्वे ते प्रसिद्धे देवो देव्यौ देवनशीले सुभगे शोभनधने मिथूदृशा
मिथः परस्परं पर्याप्तौ एवभूते उषासानक्ता उषाश्च रात्रिश्च जगतां जंगमानामपीजुषा
प्रेरयित्वौ भवतः । तस्मादस्मादीयमपि रथं प्रेरयतां । उत्तरोर्ध्वं द्यावापृथिव्यः
प्रत्यक्षतः । हे पृथिवि वां युवां त्वां दिवं च नव्यसी नवीयसा नवतरेण प्रशस्येन
वचो वचसा ॥ सुपां सुभुगिति तृतीयाया लुक् ॥ यद्यदा स्तुषे स्तुवे ॥ उत्तमस्य
व्यत्ययेन मध्यमः ॥ तदानीं स्यातुः स्थावरस्य ब्रीह्यादेः संवंधि ययोऽक्षं चरुपुरो-
डाशादिलक्ष्यं त्विषयाः । वय इत्यक्षनाम । ओषधिपशुसोमात्मकानि हविलक्षणा-
न्यक्षानि यस्य तादृशोऽहं लुपस्तिरे । उपस्तृणामि । ओज्जेनोपस्तरणाभिधारणपूर्वकं
प्रयच्छामीत्यर्थः ॥ स्तृच् आच्छादने । लक्ष्युत्तमे क्कांदसो विकरणस्य लुक् । अत्यय-
शब्दश्रुति निपातांतरं पादपूरणं । ऋत इच्छातोरिति त्वं । निपातैर्यद्वदिहंतेति
निपातप्रतिषेधः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत वः शंसं शुभजामिव शंस्यच्छिर्वघ्नोर्देज इकंपादुत ।

वित ऋभुक्षाः सविता चनो दधेऽपां नपां दाशुहेमा धिया

शमि ॥ ६

उत । वः । शंसं । उभिजाऽइव । शंसि । अहिः । लुघ्नः ।

अजः । एकं पात् । उत ।

वितः । ऋभुक्षाः । सविता । चनः । दधे । अपां । नपात् ।

आशुहेमा । धिया । शमि ॥ ६

उत अपि च हे देवा उशिजामिव । इवेति संप्रत्यर्थायः । अस्मत्तः स्तुतिं काम-
यमानानां वो युष्माकं यंसं स्तुतिं संप्रति श्रुसि । उश्रुसि कामयामहे ॥ यय
कांतौ । इदंतौ मसिः । ग्रहिज्यादिना संप्रसारणं । छंदसो वर्णलोपः ॥ उत अपि
च अहिर्वृध्नः । बुध्नमंतरिक्षं । तत्र भयोऽहिनामा देवः । अज एकपात् । न जायत
इत्यजः । एक एव पद्यते गच्छतीत्येकपात् । अज एकपात्तृजकः स्वर्यः । त्रितस्त्रीणंतम
वृध्न्या उरुक्षय उरुनिवास वृध्णं निवासयिता वैद्वश्च सविता सर्वस्य प्रसविता
चनोऽजं दधि । विदधातु । अस्मभ्यं करोतु । तथाशुहेमा शीघ्रगामी ॥ हि गता-
वित्यस्मादन्येभ्योऽपि दृश्यंत इति मनिन् ॥ तादृशोऽपां नपात् अपां पौत्वीयस्थानी-
योऽग्निः । अद्भ्य औषधियनस्सतयो जायंते । औषधिवनस्सतिभ्यश्चायमग्निर्जायत
इत्यग्नेरपां पौत्वत्वं । स च धिया स्तुत्या शमि । शमीति कर्मनाम । यज्ञकर्माण
प्रीतो भवत्विति शेषः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

एता वो यश्मद्वाता यजत्रा अतच्छत्रायवो नव्यंसे सं ।

अवत्यवो वाजं चकानाः सप्तिर्न रथ्यो अहं धीतिमंश्याः ॥ ७

एता । वः । वश्मि । उत्सृता । यजत्राः । अतच्छन् ।

आयवं । नव्यंसे । सं ।

अवत्यवं । वाजं । चकानाः । सप्तिः । नः । रथ्यः । अहं ।

धीतिं । अंश्याः ॥ ७

हे यजत्रा यजनोया विन्धे देवा वो युष्मदीयान्येतैतान्युद्यतोद्यतानि वषांसि
वश्मि । कामये । नव्यंसे नवतराय स्तुत्यतमाय युष्मद्गणायायवो मत्प्रभृतयो मनुष्याः
कर्मितानि स्तोत्राणि समतच्छन् । समस्तुर्वन् । किमिच्छंतः । अवस्थवः अवधीयं
यशोऽजं वात्मन इच्छंतः । वाजं वलं चकानाः कामयमानाः ॥ कन दीप्तिंकांति-
गतिषु । लिटः कानच् ॥ रथ्यो रथसंबंधी सप्तिर्न सर्पणशीलोऽश्व इव युष्मद्व्यो
धीतिमंशदोयं कर्मांश्याः । प्राप्नोतु ॥ अश्व व्याप्नो । व्यत्ययेन परस्मै पदमध्यमो ।
वहुसं छंदसोति विकरणस्य लुक् ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे चतुर्दशो वर्गः ॥

अथ स इत्यर्चं दधमं सूक्तं गृह्यमदक्षारि पञ्चाद्या तिस्रोऽनुष्टुभः । शिष्टाः
 पंच जगत्सु । प्रथमा द्यावाष्टिष्वीया ततो हे ऐंद्र्यौ त्वाष्ट्रौ वा । ततो हे राका-
 देवत्ये हे सिनोवालीदेवत्ये अंत्या गुंवादिषड्देवताका । तथा चासुकांतं । अथ
 मेऽष्टौ जागतं त्यनष्टुवंतं । द्यावाष्टियव्यैका हे ऐंद्र्यौ त्वाष्ट्रौ वा हे हे राकासि-
 नोवाल्होरंत्या लिंगोक्तदेवतेति ॥ आभिप्रविक्तो चर्षेऽहनि वैश्वदेवश्च आद्य-
 सृचो द्यावाष्टिष्वीयनिविद्धानः । तथा च सूक्तितं । अथ मे द्यावाष्टिष्वी इति
 तिस्रस्ततं मे अप इति वैश्वदेवं । आ० ७. ७. । इति ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

अथ मे द्यावाष्टिष्वी ऋतायतो भूतसंवित्री वचसः सिषांसतः ।

ययोरायं प्रतरं ते इदं पुर उपस्तुते वसुधुर्वा सहो दधे ॥ १

अथ । मे । द्यावाष्टिष्वी इति । ऋतः । यतः । भूतं ।

अवित्री इति । वचसः । सिषांसतः ।

ययोः । आयं । प्रतरं । तु । इति । इदं । पुरः ।

उपस्तुते इत्युपस्तुते । वसुधुः । वां । सहः ॥ दधे ॥ १

द्यावाष्टिष्वी हे द्यावाष्टिव्यौ ऋतायत ऋतं यज्ञमात्मन इच्छतः सिषांसती
 युवां संभक्तुमिच्छतोऽस्य वचसः ॥ वक्तीति वचाः स्तोता । असुन् ॥ स्तोतुरस्य
 मे ससावित्री अवित्र्यौ पालयित्वौ भूतं । भवतं । ययोर्द्यावाष्टिव्योरायुरर्चं प्रतरं
 प्रकष्टतरस्यद्यत इति शेषः । इदमिदानीं ते द्यावाष्टिव्यावुपस्तुते तत्र तत्र स्थितैः
 स्तोतृभिः स्तुते वां युवां वसुधुर्धनकामोहं सहो सहो सहतः ॥ विभक्तिव्यत्ययः
 महता स्तोत्रेण पुरो दधे । पुरस्करोमि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मा नो गुह्या रिपं आयोरहं न्दभन्मा न आभ्यो रौरधो

दुच्छनाभ्यः ।

मा नो विर्याः सख्या विद्धि तस्य नः सुन्नायता मनसा

तत्त्वेमहे ॥ २

मा । नः । गुह्याः । रिपेः । आयोः । अहन् । दभन् । माः ।

नः । आभ्यः । रीरधः । दुच्छनाभ्यः ।

मा । नः । वि । यौः । सख्या । विद्धि । तस्य । नः ।

सुन्नायता । मनसा । तत् । त्वा । ईमहे ॥ २

हे इंद्र त्वष्टर्वा आयोर्भनुष्यस्य शत्रुभूतस्य गुह्या गोप्या ज्ञातृमयक्या रिपो
हिंसारूपा माया नोऽस्मान् अहन् । उपलक्षणमेतत् । अहनि रात्रौ च मा दभन् ।
मा हिंसिषुः । तथा नोऽस्मानाभ्यो दुच्छनाभ्यः । शुनमिति सुखनामः । दुःशुना
दुच्छूनाः । दुःखकारिणीभ्यः शत्रुभूताभ्यो मा रीरधः । वयं मा नैषोः । रथतिर्वश-
तमन इति या ख । रध हिंसासंराज्योः । अस्मत्पथं ताङ्गुलिं चङ्गि रूपं ॥ अपि च
नोऽस्माकं सख्या सख्यानि सखित्वानि मा वि यौः । त्वया विद्युक्तानि मा कार्पीः ।
अपि तु नोऽस्माकं तस्य तत् सखित्वं सुन्नायता सुखमस्माकमिच्छता मनसा विद्धि ।
जानोहि ॥ क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानवाच्यर्थे षष्ठी ॥ तत् त्वा
तादृशं त्वामोमहे । अभिसतफलं याचासहे ॥ सुपां सुशुगिति तच्छब्दादुत्तरस्या
विभक्तेर्लुक् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहे'डता मनसा शु'ष्टिमा व'ह दु'हानां धेनं पि'प्युषी'मस'च'तं ।

प'श्या'भिरा'शुं व'च'सा च वा'जिनं त्वा हि'नोमि पुरु'ह'त वि'श्व'हा ॥

अहे'डता । मनसा । शु'ष्टिं । आ । व'ह । दु'हानां । धेनुं ।

पि'प्युषी' । अस'च'तं ।

प'श्या'भिः । आ'शुं । व'च'सा । च । वा'जिनं । त्वां । हि'नोमि ।

पुरु'ह'त । वि'श्व'हा ॥ ३

हे इंद्र त्वष्टर्वा अहे'डता अक्रु'प्यता मनसा शु'ष्टिं सुखकरी दु'हानां दोग्धी
पि'प्युषीं पशु'जं पीनां ॥ प्यायी वृद्धौ । लिटः कस्यः । लिङ्गुडोच्चेति पीमायः ।

उगितश्चेति ङीप् । संप्रसारणमिति संप्रसारणं । शासिवसिवसीनो चेति वत्सं ॥
असञ्चतमसक्तावयवां एवभूतां धेनुं गामावह । आभिसुख्येन प्रापथ । अपि च
हे पुरुहूत वज्रभिराहूतेन्द्र त्वष्टर्वा पद्याभिः पादगतिभिराशुं व्यापनशीलं वचसा
वाचा च वाजिनं वेगवंतं त्वां विश्वहा सर्वेष्वहःसु हिनोमि । स्तुतिभिः प्रेरयामि ॥
हि गतौः वृद्धौ च ॥

पत्नीसंयाजेषु गृहपतेः प्राक् राकासिनोवाल्मी यष्टव्ये । तत्र राकायागस्य
राकामहमित्यादिके याज्यानुवाक्ये । सूत्रितं च । राकामहं सिनीवालि कुङ्कुमह-
मिति द्वे द्वे याज्यानुवाक्ये । आ० १, १० । इति ॥ तथाग्निमारुतेष्वेते धाव्ये ।
सूत्रितं च । राकामहमिति द्वे । आ० ५, २० । इति ॥

॥ तथोराद्यात्र चतुर्थी ॥

राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतुं नः सुभगा बोधतु त्मना ।

सीव्यत्वपः सूच्याच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थं ॥ ४ ॥

राकां । अहं । सुहवां । सुस्तुती । हुवे । शृणोतुं । नः ।

सुभगां । बोधतु । त्मनां ।

सीव्यतु । अपः । सूच्या । अच्छिद्यमानया । ददातु । वीरं ।

शतदायं । उक्थं ॥ ४ ॥

संपूर्णचंद्रा पौर्णमासी राका । तां देवीं सुहवां स्वाह्वानामाह्वानप्रयोजनकारिणीं
सुष्टुती शोभनया स्तुत्याहं हवे । आह्वयामि ॥ सुष्टुतिमन्दात्तृतीयैकवचनस्य
सुपां सुबुगिति पूर्वसवर्णं ईकारः ॥ सा च सुभगा शोभनधना नोऽस्माकमाह्वानं
शृणोतु । श्रुत्वा च त्मना आत्मना स्वयमेव बोधतु । अस्मदभिप्रायं बुध्यतां ।
बुद्ध्याचापः कर्म पुत्रोत्पादनलक्षणं सूच्या सूचीस्थानीययाच्छिद्यमानयाविच्छिद्ययात-
ग्यहबुद्ध्या सीव्यतु । संतनोतु । यथा वस्त्रादिकं सूच्या सूतं चिरं तिष्ठति एवमिदं
करोतु । कृत्वा च वीरं विप्रांतं शतदायं वज्रधनं वज्रप्रदं वीर्यं प्रशस्तं पुनं
ददातु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यास्ते राके सुमतयः सुपेशंसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ।
ताभिर्नी अद्य सुमना उपागंहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥ १
याः । ते । राके । सुमतयः । सुपेशंसः । याभिः ।

ददासि । दाशुषे । वसूनि ।

ताभिः । नः । अद्य । सुमनाः । उपऽआगंहि ।

सहस्रऽपोषं । सुभगे । रराणा ॥ ५

हे राके देवि सुपेशसः शोभनरूपास्ते तव याः सुमतयः शोभनवृद्धयः वाभिर्मति-
भिर्दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय वसूनि धनानि ददासि । प्रयच्छसि । ऋदेदानी
ताभिर्मतिभिः सहिता त्वं सुमनाः शोभनमना भूत्वोपागंहि । उपागच्छ ॥ गदे-
॥ खांदसः शपो लुक् ॥ असुदात्तोपदेशेत्यादिनानुनासिकलोगः । ऋदिदवा
भादित्यस्यासिञ्चत्वाक्तेर्लुगभावः ॥ किं कर्षती । हे सुभगे शोभनघने सहस्रपोषं
सहस्रसंख्याकस्य धनस्य पुष्टिं रराणा ददती ॥ रा दाने । व्यत्ययेन यानच् ।
खांदसः शपः झुः । अभ्यस्तानामादिरित्याद्यादात्तत्वं ॥

सिनीवाल्या यागे सिनीवालीत्यादिके द्वे याज्यानुवाक्ये । सूत्रं पूर्वसुदाहृतं ॥

॥ तत्तानुवाक्या सूक्ते षष्ठी ॥

सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा ।

जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि दिदिष्टि नः ॥ ६

सिनीवालि । पृथुऽस्तुके । या । देवानां । असि । स्वसां ।

जुषस्व । हव्यं । आऽहुतं । प्रजां । देवि । दिदिष्टि । नः ॥ ६

इष्टचंद्रामावास्या सिनीवाली । हे सिनीवालि पृथुष्टुके इष्टजघने इष्टसंज्ञते
या या त्वं देवानां स्वसासि स्वयंसंचारिणी भगिनी वा भवसि सा त्वमाहुतयाभि-
सुखान्गनी प्रलिप्तं हव्यमददीयं हविर्जयस्व । सुवस्व । किं हे देवि सिनीवालि

नोऽस्माकं प्रजां पुत्रादिकां दिदिद्धि । उपचिनु अतिसर्गेय वा । देहीत्यर्थः ॥ दिह
उपचये । लोटि छांदसः शपः झुः । दिश अतिसर्गेन इत्यस्माद्वा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

या सु'वाहुः खंगुरिः सु'भूमा बहु'सूवरी ।

तस्यै वि'श्वपत्नै हविः सिनी'वाल्यै जुहोतन ॥ ७

या । सु'वाहुः । सु'अंगुरिः । सु'भूमा । बहु'सूवरी ।

तस्यै । वि'श्वपत्नै । हविः । सिनी'वाल्यै जुहोतन ॥ ७

या सिनीवालो सुवाहुः शोभनवाहु खंगुरिः शोभनंगुलिः सुभूमा सुधु
प्रसवित्री ॥ भूङ् प्राणिप्रसवे । अन्त्येभ्योऽपि दृश्यंत इति मनिन् । ऋदुत्तरपदप्रकृति-
स्वरत्वं ॥ वहुसूवरी बहुनां प्रजानां सवित्री ॥ तेनैव सूत्रेण कनिष् । वनो र
चेति डोब्रेफो । ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ तस्यै सिनीवाल्यै विश्वपत्न्यै विशां
पालयित्वै ॥ विभाषा सपूर्वस्थेयि पत्युर्नकारांतादेशः । अयस्यवादित्वेन भवाद्भिषो
अश्वत्वाभावः । परादिम्बदंसि वहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ हे ऋत्विग्यजमाना
हविर्जुहोतन । शुद्धत ॥ तप्तनप्तनयनायेति तनवादेशः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

या गुंगूर्या सिनी'वाली या राका या सर'स्वती ।

इंद्राणीमं'द्र जतये' वरुणानीं स्व'स्तये' ॥ ८

या । गुं । राः । सिनी'वाली । या । राका । या ।

सर'स्वती ।

इंद्राणीं । अह्ने । जतये । वरुणानीं । स्व'स्तये' ॥ ८

अत्र गुंगूश्चदेन राकासिनीवाल्योः साहचर्यात्कुहुर्यते । या गुंगूः कुहुर्यते ।
आह्वयामि । एष उत्तरत्वापि योज्व । इंद्राणीमिंद्रस्य पत्नीभूतये रक्षणार्थमह्ने ।
आह्वयामि । तथा वरुणानीं वरुणस्य पत्नीं स्वस्तयेऽपि नाशयाह्वयामि ॥ इंद्रवरुण-
त्यादिना डीम् आनुगागमश्च ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ इति द्वितीये मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥

चतुर्थेऽनुवाक एकादश सूक्तानि । तथा ते पितरिति पंचदशचं प्रथमं सूक्तं
 गृह्यमदक्षार्धं त्वैष्टं रौद्रं । अनुक्रांतं च । आ ते पंचोना रौद्रमिति ॥ शूलग-
 वादिरुद्रयज्ञेष्वनेन सूक्तेन प्रतीचो दिगुपस्थेया । सूक्तितं च । कद्रुद्रायेमा रुद्राया
 ते पितरिमा रुद्राय स्थिरधन्वन इति सर्वरुद्रयज्ञेषु दिशासुपस्थान इति ॥ रुद्रदेवत्ये
 पशो आ ते पितरिति इतिषोऽनुवाक्या । सूक्तितं च । आ ते पितर्मरुतां सुन्नमेत
 प्र वसवे हृषभाय क्षितौ च इति तिस्रः । आ० ३, ८ । इति ॥ अत्र शौनकः ।
 चतुर्दशीरोधैकां कण्ठ्यं जुहुयाज्जरुं । आतेसूक्तेन रौद्रेण प्रनृचं वाग्यतः शुचिः ॥
 पूर्वमाज्जाहुतीर्हुत्वाथोपस्थाय च शंकरं । इतिःशेषेण वर्ततेकांतरमतद्रितः । पूर्ण-
 मासे जयेन्मृत्युं रोगैश्च परिमुच्यते । ऋक्० १, ३० । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

आ ते पितर्मरुतां सुन्नमेतु मा नः सूर्यस्य संदृशो युयोथाः ।

अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः ॥ १

आ । ते । पितः । मरुतां । सुन्नं । एतु । मा । नः ।

सूर्यस्य । संदृशः । युयोथाः ।

अभि । नः । वीरः । अर्वति । क्षमेत । प्र । जायेमहि ।

रुद्र । प्रजाभिः ॥ १

हे मरुतां पितः मरुत्वं ज्ञानां देवानासुत्पादक रुद्र ॥ परमपि ऊंदसीति मरुत्वं तस्य
 पूर्वांमंवितांगवद्भावसुवांनुदात्तत्वं ॥ ते त्वदोयमस्रभ्यं दातव्यं सुन्नं सुखमेत ।
 आगच्छतु । रुद्रस्य च मरुतां पितृत्वमिदं पितृ मरुतामाख्ययिकासुखेनावदिष्ट ।
 ऋक्० १, ११४, ६ । तथा त्वं नोऽस्मान् सूर्यस्य संदृशः संदर्शान्ना युयोथाः । मा
 ष्यक्वापीः ॥ यु मिश्रणामिश्रयोः । लङि ऊंदसः शपः स्रुः । ऊंदसुभययेत्यार्ध-
 धातुकत्वेन ङिन्ताभावाद्गुणः ॥ अर्वति शत्रौ । भ्रातृव्यो वा अर्वति श्रुतेः ।
 नोऽस्माकं वीरो वीर्यवान् पुत्रादिरभिजमेत । अभिभवतु । यद्वा वीरस्त्वं नोऽस्मान-
 भिजमेथाः । अस्मान् कृतापराधानभिजमस्व । हे रुद्र प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः
 प्रजायेमहि । प्रभूताः स्याम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वादत्तेभी रुद्र शंतमेभिः शतं हिमां अशीय मेघजेभिः ।

व्य १ स्महेषी वितरं व्यंहो व्यमौवाचातयस्वा विषूचीः ॥ १

त्वादत्तेभिः । रुद्र । शंतमेभिः । शतं । हिमां । अशीय ।
मेघजेभिः ।

वि । अस्मत् । द्वेषः । विस्तरं । वि । अंहः । वि । अमौवाः ।
चातयस्व । विषूचीः ॥ २

हे रुद्र त्वादत्तेभिस्त्वया दत्तैः शंतमेभिरतिशयेन सुखकरैर्भेषजेभिर्भेषजैरोपधैः
शतं हिमाः शतं हेमंतान् शतं शंवत्सरानशीय । व्याप्नुयां ॥ अश्रोतेर्लिङि वादसो
विकरणस्य लुक् ॥ अपि च अस्मदकृत्तो द्वेषा द्वेष्टुन् विचातयस्व । विनाशय ।
तथाहः पापं वितरमत्वंतं विचातयस्व । अमौवा रोगान्विषूचीर्विषु नानांचतौः
कृत्स्नशरीरव्यापकान् रोगान्विचातयस्व । अस्मत्तः पृथक्कृत्य विनाशय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अेष्टो जातस्य रुद्र श्रियासि तवस्तमस्तवसां वज्रबाहो ।

पथि^० याः पारमंहंसः स्वस्ति विश्वा अभिती रपसो युयोधि ॥ ३

अेष्टः । जातस्य । रुद्र । श्रिया । असि । तवः । तमः । तवसां ।

वज्रबाहो इति वज्रबाहो ।

पथि^० । नः । पारं । अंहंसः । स्वस्ति । विश्वाः । अभिष्टुतीः ।

रपसः । युयोधि ॥ ३

हे रुद्र जातस्थोत्पन्नस्य सर्वस्य जगतो मध्ये श्रियैश्वर्येण अेष्टः प्रशस्तमोऽसि ।
अपसि । तथा हे वज्रबाहो आयुधहस्त रुद्र तवसां प्रवृद्धानां मध्ये तवस्तमोऽतिशयेन

प्रवृद्धोऽसि स त्वं नोऽस्मान्हसः पापस्य पारं तीरं स्वस्ति चेमेण पर्धि । पारय ।
तथा रपसः पापस्य विश्वाः सर्वां जमीतीरभिगमनानि युयोधि । एधकुरु ॥
द्यौतेष्वांदसः शपः स्तुः । वा वंदमीत्यपिचस्य विकल्पनात् डिच्चाभावेऽङितयेति
हेर्धिः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मा त्वां रुद्र चुक्रुधामा नमोभिर्मा दुष्टुती वृषभ मा सहती ।

उन्नो वीरा अर्पय भेषजेभिर्भिषक्तमं त्वा भिषजोः शृणोमि ॥ ४

मा । त्वा । रुद्र । चुक्रुधाम । नमःऽभिः । मा । दुःस्तुती ।

वृषभ । मा । सहती ।

उत् । नः । वीरान् । अर्पय । भेषजेभिः । भिषक्स्तमं ।

त्वा । भिषजोः । शृणोमि ॥ ४ः

हे रुद्र त्वा त्वां नमोभिरयथाक्रियमाणैर्नमस्कारैर्हविर्भिर्वा माचक्रुधाम । मा
क्रोधयाम । क्रुद्धं मा कार्ष्णं ॥ क्रुध कोपे । अस्मासंग्रतास्तुडि चडि रूपं ॥ हे
वृषभ कामानां पर्षितर्दुती दुःस्तुत्याशोभनया स्तुत्या मा चुक्रुधामेत्येव । तथा
सहती, सहत्या विसदृशैरन्यैर्देवैः सहाह्वानेन मा क्रोधयाम । ओ हो हि स्वस्माच्चू-
नेन सहाह्वाने क्रुद्धो भवति । स त्वं, नोऽस्माकं वीरान् पुत्रान् भेषजेभिस्त्वदीयैर्भेषजै-
रोपवैरुदर्पय । उत्कृष्टं संयोजय । हे रुद्र त्वा त्वां भिषजोः चिकित्साभिज्ञानां
मध्ये भिषक्तममतिशयेन भेषज्यस्य कर्तारं शृणोमि । प्रयनो दैव्यो भिषमिति च
संवांतरेऽप्युक्तं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

हवोमभिर्हवते यो हविर्भिरव स्तोमंभो रुद्रं दिधीय ।

ऋदूदरः सुहवो मा नो अस्य वभुः सुशिप्रो रीरधन्मनाथ ॥ ५

हवीमभिः । हवते । यः । हविःभिः । अयं । स्तोमेभिः ।

रुद्रं । दिषीय ।

ऋदूदरः । सुहवः । मा । नः । अस्यै । वभ्रुः । सुशिप्रः ।

रीरधत् । मनायै ॥ ५

यो रुद्रो हविर्भिश्चरुपुरोडाशादिभिः सहितैर्हवीमभिराह्वानैः स्तुतिवचनैर्हवते । आह्वयते स्तूयते ॥ व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृप्रत्ययः । वहुलं रुद्रस्य इति वक्ष्यते । संप्रसारणं ॥ तं रुद्रं स्तोमेभिः स्तोत्रैरवदिषीय । अवखण्डयामि । पृथक्करोमि । अपगतक्रोधं करोमीति यावत् ॥ दो अवखण्डने । व्यत्ययेनात्मनेपदं । वहुलं रुद्रस्यतीत्यं ॥ ऋदूदरो ऋदूदर इति यास्कः । नि० ६. ४. । सुहवः शोभनाह्वानो वभ्रुर्भर्ता सर्वस्य वभ्रुवर्णो वा । सुशिप्रः । शिप्रे हनू नासिके वा । शोभनशिप्रः । एवंगुणविशिष्टः स रुद्रोऽस्यै मनायै । हन्मीति मन्यमाना बुद्धिर्माना । तस्यै नोऽस्मान्मा रीरधत् । मा वयं नैषीत् ॥ रध हिंसासंराद्धोः । अस्मात्प्राप्ताङ्गुडि चङि रूपं । रथतिर्विशगमन इति यास्कः ॥

॥ अथ षष्ठौ ॥

उन्मा ममंद वृषभो मरुत्वान्त्वक्षीयसा वयंसा नाधमानं ।

वृणीव क्वायामरपा अशीया विवासेयं रुद्रस्य सुम्नं ॥ ६

उत् । मा । ममंद । वृषभ । मरुत्वान् । त्वक्षीयसा ।

वयंसा । नाधमानं ।

वृणीव । क्वाया । अरपाः । अशीय । आ । विवासेयं ।

रुद्रस्य । सुम्नं ॥ ६

वृषभः कामानां वर्धिता मरुत्वान् मरुद्भिः पुत्रैर्युक्तो रुद्रो नाधमानं याचमानं भा मां त्वक्षीयसा दोष्टेन वयंसाक्षेनोन्ममंद । उक्तर्पेण तर्पयतु । अपि चाहं वृणीव

ह्यायां यथा स्वर्यकिरणसंतप्तस्त्रायां प्रविशति एवं रुद्रस्य सुम्नः सुखमरपा अपापः
सन् अशीय । व्याप्नुयां । तदर्थं तं रुद्रमाविवाहयं । परिचरयं ॥ विवासतिः
परिचरणकर्मा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

क'स्य ते' रुद्र मृडयाकुर्हस्तो यो अस्ति' भेषजो जलापः ।

अपभर्ता रप्सो दैव्यस्याभी नु मा वृषभ चक्षमीयाः ॥ ७

क' । स्यः । ते । रुद्र । मृडयाकुः । हस्तः । यः । अस्ति' ।

भेषजः । जलापः ।

अपभर्ता । रप्सः । दैव्यस्य । अभि । नु । मा । वृषभ ।

चक्षमीयाः ॥ ७

हे रुद्र ते तव मृडयाकुः सुखयिता स्यः स हस्तः क कुल वर्तते । यो हस्तो
भेषजो भेषज्यकृत् जलापः सर्वेषां सुखकरोऽस्ति । भवति । स हस्तो विद्यत एव ।
तेन हस्तेन सां रक्षति भावः । अपि च हे वृषभ कामानां वर्पितः दैव्यस्य देवतस्य
रप्सः पापस्यापभर्तापहर्ता विनाशयिता भूत्वा कृतापरार्थं सां नु क्षिप्रमभिचक्ष-
मीयाः । अभिचक्षस्व ॥ क्षमूषः सहने । लङि क्वांसः शपः क्षुः । वज्रकं कंदसी-
तीडागमः ॥

रुद्रदेवत्ये पशौ वपापुरोडाशहविषां क्रमेण प्र वभ्रव इत्याद्यास्तिस्रो याज्याः
प्र वभ्रवे वृषभाय द्वितीच इति तिस्र आपचातामसत्या पुरस्तात् । आ० ३, ८ ।
इति ॥

॥ तत्राद्या सुक्तेऽष्टमी ॥

प्र वभ्रवे' वृषभायं द्वितीच महो महीं संष्टिमीरयामि ।

नमस्या कल्मलीकिनं नभोभिर्गृणीमसि त्वेषं रुद्रस्य नाम ॥ ८

प्र । बभ्रवे । वृषभाय । श्वितीचे । महः । महीं । सुस्तुति ।

देरयामि ।

नमस्य । कल्मलीकिनं । नमःसभिः । गृणीमसि । त्वेषं ।

रुद्रस्य । नाम ॥ ८

बभ्रवे विश्वस्य भर्त्वे बभ्रुवर्णाय वा वृषभाय कामानां वर्षिते तद्वत्सह्यकारिणे वा श्वितोचे श्वैत्यमंचते ॥ चिता वर्णे । ओणादिक इगप्रत्ययः । श्वितिमंचतीत्यंचते-
र्द्धं विगित्यादिना किन् । चतुर्थ्येकवचनेऽच इत्यकारलोप चाविति दीर्घत्वं ।
उदात्तनिष्ठचित्तखरेण विभक्तेरुदात्तत्वं ॥ एवंगुणविशिष्टाय रुद्राय महो महो
महतोऽपि महतीं सुष्टुतिं शोभनस्तुतिं प्रेरयामि । प्रकर्षेणोच्चारयामि । हे स्तोतः
कल्मलीकिनं । ज्वलतो नामधेयमेतत् । नि० १, १७ । ज्वलंतं । कलयत्यपगम-
यति मलमिति कल्मलीकं तेजः । तद्वत्तं रुद्रं नमोभिर्नमस्कारैर्हविर्भित्तानमस्य ।
पूजय । कयं च रुद्रस्य महादेवस्य त्वेषं दीप्तिं नाम गृणीमसि । गृणीन संकीर्तयामः ॥
गृ शब्दे । क्रौय्यादिकः । इदतो मसिः । घादीनां ह्रस्वः ॥

॥ अथ नवमी ॥

स्थिरेभिरंगैः पुरुरूपं उग्रो बभ्रुः शुक्रेभिः पिपिशे हिरण्यैः ।

दैशानादस्य भुवनस्य भूरेर्न वा उ योषद्गुद्रादस्य ॥ ८

स्थिरेभिः । अंगैः । पुरुऽरूपः । उग्रः । बभ्रुः । शुक्रेभिः ।

पिपिशे । हिरण्यैः ।

दैशानात् । अस्य । भुवनस्य । भूरेः । न । वै । उ । इति ।

योषत् । रुद्रात् । अस्य ॥ ८

स्थिरेभिः स्थिरैर्दंढे रंगैरवयवैर्युक्तः पुरुरूपोऽष्टमूर्त्यात्मकैर्बहुभि रूपैरुपेत उग्र
उद्गूणस्तेजस्वी बभ्रुर्भर्ता बभ्रुवर्णो वा रुद्रः शुक्रेभिर्दीप्तैर्हिरण्यैर्हिरण्यवैर्हितर-

मणीयैर्वाङ्कारैः पिपिशे । दीप्यते ॥ पिश अवयवे । कर्मणि लिट् ॥ ईशानादीश्व-
रादस्य भुवनस्य भूतजातस्य भूरेर्भर्तुं रुद्रादस्य ॥ असु क्षेपणे असेररन् । असुरः
क्षेप्रा । तत्र साधुः ॥ असुर्वं बलं न वा उ योषत् । नैव पृथग्भवति ॥ यौतेलेत्य-
ङागमः । सिञ्चलं लेटोति सिप् ॥

॥ अथ दशमी ॥

अर्हन्विभर्षि सायंकानि धन्वाहर्निष्कं यजतं विश्वरूपं ।

अर्हन्निदं दयसे विश्वमभं न वा ओजोयोरुद्र त्वदस्ति ॥ १०

अर्हन् । विभर्षि । सायंकानि । धन्व । अर्हन् । निष्कं ।

यजतं । विश्वरूपं ।

अर्हन् । इदं । दयसे । विश्वं । अभं । न । वै । ओजोयः ।

रुद्र । त्वत् । अस्ति ॥ १०

हे रुद्र त्वमर्हन् अर्हो योग्य एव सन् सायकानि शरान् धन्व धनुश्च विभर्षि ।
धारयसि । तथाहर्हन्नेव यजतं यजनीयं पूजनीयं विश्वरूपं बहुविधरूपयुक्तं निष्कं
हारं विभर्षि । तथाहर्हन्नेवेदं विश्वं सर्वमभं । महत्तामेतत् । अतिविस्तृतं
जगद्वयसे । रक्षसि । देङ् रक्षणे । हे रुद्र त्वत् त्वत् त्वत्तोऽन्यत् किंचिदोजीय
ओजस्वितरं बलवत्तरं न वा अस्ति । न खलु विद्यते । अतस्तमेवोक्तव्यापारेषु
योज्य इत्यर्थः ॥ ओजस्वद्वान्नादर्थीयो विनिः । तत आतिशायनिक इष्टम् ।
विनातोर्लुक् । टेरिति टिलोपः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे सप्तदशो वर्गः ॥

प्रयागे ऋगस्थामनोऽनुवचः श्रुत्वा स्तुहि श्रुतमित्येतां जपेत् । स्तुतितं च स्तुहि
श्रुतं गर्तसदं युवानमिति ऋगस्तेति ॥

॥ सैषाद्वैकाद्रशी ॥

स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं ऋगं न भीममुपहन्मुग्रं ।

वृडा जरित्वे रुद्र स्तवानोऽन्यं ते अस्मान्नि वपंतु सेनाः ॥ ११

स्तुहि । श्रुतं । गतःसदं । युवानं । मृगं । न । भीमं ।

उपहृतं । उग्रं ।

मृड । जरित्वे । रुद्र । स्तवानः । अन्यं । ते । अस्मत् । नि ।

वपंतु । सेना ॥ ११

हे स्तोतः श्रुतं विश्रुतं प्रख्यातं रुद्रं स्तुहि । कोटशं । गतंसदं । गतो रथः । सत्र सोदंतं युवानं नित्यतरुणं मृगं न भीमं मृगं सिंहमिव भयंकरं । उपहृत-
उपहंतारं शप्रणाश्रयसहूणं । हे रुद्र त्वं स्तवानोऽस्माभिः स्तूयमानः सन् जरित्वे
स्तोत्रे मह्यं मृड । सखय । ते त्वदीयाः सेना अस्मदन्यमकृद्यतिरिक्तं पुरुषं
निवपंतु । निघ्नंतु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

कुमारश्चित्पितरं वंदमानं प्रति नानाम रुद्रोपयंतं ।

भूरे'दातारं सत्पतिं गृणीषे स्तुतस्त्वं भेषजा रात्यस्मे ॥ १२

कुमारः । चित् । पितरं । वंदमानं । प्रति । प्रति । ननाम ।

रुद्र । उपयंतं ।

भूरे' । दातारं । सत्पतिं । गृणीषे । स्तुतः । त्वं ।

भेषजा । रासि । अस्मे इति ॥ १२

वंदमानं आयुष्मान् भव सोम्येति स्तुवंतं पितरं कुमारश्चित् यथा कुमारः ॥
चिदिद्येतदुपसार्थं ॥ हे रुद्र उपयंतमस्मत्समीपे गच्छंतं तां प्रतिननाम । प्रति-
नतोऽस्मि । अपि च भूरेर्वृद्धो धनस्य दातारं सत्पतिं सतां पालयितारं ॥ पत्यावै-
श्वर्य इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ हे रुद्र एवंभूतं त्वां गृणीषे । स्तौमि ॥ मिपस्तिङ्गं
तिङो भवन्तीति से आदेशः ॥ स्तुतय त्वमस्मभ्यं भेषजा भेषजानि रासि । देहि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

या वीं भेषजा सरतः शुचीनि या शंतमा वृषणो या मयोभु ।

यानि मलुरवृणीता पिता नस्ता शं च योश्च रुद्रस्य वशिम ॥ १३

याः । वः । भेषजा । सरतः । शुचीनि । या । शंतमा ।

वृषणः । या । मयः । भु ।

यानि । मनुः । अष्टाणीत । पिता । नः । ता । शं । च ।

योः । च । रुद्रस्य । वशिम ॥ १३

हे मरुतो रुद्रपुत्रा वो युष्माकं या यानि भेषजा भेषजान्यज्ञदारोग्यहेतुभूता-
न्यौषधानि शुचीनि शुद्धानि निर्मलानि संति । हे वृषणः कामानां वर्षितारो मरुतो
या यानि च युष्मादीयानि भेषजानि शंतमा कतिशयेन सुखकराणि । या यानि च
भेषजानि मयोभू मयोभूनि मयसः सुखस्य आवशितृषि नोऽस्त्वपिता मयूरानि
भेषजानि युष्मादीयान्यष्टाणीत वृत्तवान् ता तानि भेषजानि रुद्रस्य महादेवस्य सर्वंषि
शं च योश्च यच्छमनीयानां रोगाणामुपशमनं यावनीयानां भयानां यद्यावनमसक्तः
एषक्करणं तदुभयं च वशिम । कामये ॥ वशं कांतौ । आदादिकः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

परिणो हेती रुद्रस्य वृज्याः परि त्वेषस्य दुर्मतिर्मही गात् ।

अव स्थिरा मधवंद्वास्तनुष्व मीठुं स्तोकाय तनयाय मृड ॥ १४

परि । नः । हेतिः । रुद्रस्य । वृज्याः । परि । त्वेषस्य ।

दुःमतिः । मही । गात् ।

अव । स्थिरा । मधवंत्स्थः । तनुष्व । मीठुः । तोकाय ।

तनयाय । मृड ॥ १४

रुद्रस्य महोदेवस्य हेतिरायुधं नोऽस्मान्परिहृज्याः । परिवर्जयतु । तथा त्वेष्टस्य
दोषस्य रुद्रस्य महो महतो दुर्मतिर्दुःखकारिणी बुद्धिश्च परिगात् । अस्मान्पैयि-
त्वायत्नं गच्छतु ॥ अथ परिवर्जने ॥ हे मौदुः सेचनसमर्थं रुद्र स्थिरा स्थिराणि-
त्वदीयानि धनूंषि सवप्रज्ञो हविर्लक्ष्मणधनयुक्तेभ्यो यजमानेभ्योऽवतनुष्व । अवत-
तज्यानि क्रुह । तथा तोकायास्मात्पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय च मृड । सुखं क्रुह ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

एवा बभ्रो वृषभ चेकितान यथा देव न हृणीषे न हंसि ।

हवनश्रुती नः बोधि वृहदेम विदथे सुवीराः ॥ १५

एव । बभ्रो इति । वृषभ । चेकितान । यथा । देव । न ।

हृणीषे । न । हंसि ।

हवनश्रुत् । नः । रुद्र । बोधि । वृहत् । वदेम ।

विदथे । सुवीराः ॥ १५

हे बभ्रो जगतो भर्तृर्बभ्रुवर्णं वा वृषभ कामानां वर्धितः चेकितान सर्वं जानन्
हे देव द्योतमान रुद्र तथा येन प्रकारेण न हृणीषे न क्रुध्यसि न च हंसि ॥
हृणीषु लज्जायां अर्धं क्रुध्यति कर्मा च ॥ एवं हवनश्रुत् अरुदोयमाह्वानं शृण्वन्
नोऽस्मान् हे रुद्र इहास्मिन्देये बोधि । बुध्यस्व । विदथे यज्ञे गृहे वा सुवीराः
शोभमपुत्राः संतो वृहत् प्रौढं त्वदीयं स्तोत्रं वदेम । उच्चारयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमेऽष्टादशो वर्गः ॥

धारावरा इति पंचदशर्चं द्वितीयं सूक्तं गार्ग्यमदं माहृतं । अंत्या त्रिष्टुप् षिष्टा
जगल्यः । तथा चानुक्रांतं । धारावरा माहृतं त्रिष्टुप् संतमिति ॥ मध्यमिप्रवषडहयो-
स्तृतीयेऽह्न्याग्निमाहृतं चत्वारिंशदं माहृतनिबिद्धानं । सूक्तितं च । वैश्वानराय धिषणां
धारावरा सहस्वमग्ने प्रथमो अंगिरा इत्याग्निमाहृतं । आ० ७, ७ । इति ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

धारावरा मरुतो दृष्टो जसो वृणा न भीमास्तविषी-
भिरर्चिनः ।

अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणो भूमिं धमंतो अप गा
अदृष्टवत ॥ १

धारावराः । मरुतः । दृष्टो जसः । वृणाः । न । भीमाः ।
तविषीभिः । अर्चिनः ।

अग्नयः । न । शुशुचानाः । ऋजीषिणः । भूमिं । धमंतः ।
अप । गाः । अदृष्टवत ॥ १

धारावरा उदक्धारयांतरिक्षमादृष्टवतः । यद्वा धाराणां दृष्टानां स्थिराणां
दृष्टादीनां निवारयितारन्नालितारः । दृष्टो जसः पदेषां धर्मकोशे बलेन युक्ताः ।
अत एव दृष्टा न भीमाः । सिंहा इव भयंकराः । तविषीभिरात्मीयैर्वलैर्बृष्टिप्रदाना-
दिनार्चिनः सर्वं जगत्पूजयंतः । अग्नयो न शुशुचाना दीप्ता वज्रय इव दीप्यमानाः ॥
शुच दीप्ता । लटः कानच् ॥ ऋजीषिणः । ऋजीषिषुद्धं तदंतः । यद्वा ऋजीषोऽप-
गतसारः सोमः । तेन युक्ताः । तृतीयसवने ह्याग्निमाकृते मरुतः स्तूयन्ते । तत्र च
सवनद्वयेऽभिषुतं गतसारं सोममभिषुण्वन्ति । अतस्तेषां तद्युक्तत्वं । एवंभूता मरुतो
भूमिं भ्राभ्यंतं मेघं धमंतो वर्षणार्थमितस्ततः प्रेरयन्तो गास्तदंतर्गता वज्रा आपो-
ऽपादृष्टवत । अपादृताः कुर्वन्ति । यथा सैर्दृश्यन्ते तथा प्रवर्षन्तीत्यर्थः । यद्वा
भस्याख्यो वीणाविशेषः । तं धमन्तो बादयन्तो गा बलनान्वाहुरेणापिहित्वा अपादृ-
ष्टवत । अपगतावरणा अकुर्वन् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यावो न स्तुभिश्चितयंत खादिनो व्यश्न्रिया न द्यंतयंत दृष्टयः ।
रुद्रो यद्वो मरुतो रुक्मवक्षसो वृषाजनि दृष्ट्याः शुक्र ऊर्ध्वनि ॥ २

द्यावः । न । स्तृभिः । चितयंत । खादिनः । वि । अभियाः ।

न । द्यतयंत । वृष्टयः ।

रुद्रः । यत् । वः । सरतः । रुक्मवक्षसः । वृषा । अजनि ।

पृथ्व्याः । शुक्रे । जघनि ॥ २

स्तृभिः । नक्षत्रानामैतत् । यदाह यास्कः । ऋक्षाः स्त्रिभिरिति नक्षत्राणां । नि०
३, २० । इति । नक्षत्रैर्द्यावो न यथा द्युलोकाश्चितयंत चेतयंति स्वात्मानं ज्ञापयंति ॥
चित्ती संज्ञाने ॥ प्रकाशयंत इत्यर्थः । तथा खादिनः यत्खाणां खादका मरुतः स्वकी-
यैराभरणैर्ज्ञायंते । यदा खादः कटकं । तद्युक्ताः संतः प्रकाशंते । तथा वृष्टयो
वर्षका सरतरेभ्यो न । अभ्येषु भवा विद्युत इव वि द्युतयंत । स जगदि-
द्योतयंति । प्रकाशयंति ॥ रुक्मवक्षस्यार्धे स उद्राभ्राह इति घप्रत्ययः ॥ जेषः प्रत्य-
यकृतः । रुक्मवक्षसः । रुक्मं रोचनाणाभरणं वक्षस्त्रुरसि येषां तादृशा हे मरुतो
यद्यदा वो युष्मान् वृषा संचनसमर्थो एदो महादेवः पृथ्वाः । पृथ्वीमाथनिका
माक् । तस्याः संवविनि शुक्रे निर्मल जघन्युषते प्रदेशजनि । अजनयत्
तदानीमिति पूर्वत्व संबंधः । यद्वा पृथ्वीर्जानायणैर्द्यं भूमिः पुरा गोरूपधरासीत्
तस्यां महेशो वृषो भूत्वा मरुत उत्पादवासादित्याचक्षते । तद्वद्वोच्यते । हे मरुतो
यद्यदाहो युष्मान् वृषा वृषरूपो रुद्रः पृथ्वा गोः शुक्ले निर्मल जघन्युषसि
पयस उत्पत्तिस्थानेऽजीजनत्तस्माद्यूथमेवं स हानुभावा जाता इत्यर्थः । तथा च
तैत्तिरीयकं । पृथ्व्यै वै पयसी मरुतो जाता इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उक्षते अश्वं अत्यां इवाजिषु नदस्य कर्णं स्तुरयंत आशुभिः ।

द्विरण्यशिप्रा मरुतो हविष्वतः पृथं द्याध पृषतीभिः

समन्वयः ॥ ३

उक्षते । अश्वान् । अत्यान् इव । आजिषु । नरस्य । कर्णः ।

स्तुरयंते । आशुभिः ।

हिरण्यशिप्राः । मरुतः । दविध्वतः । पृच्छं । याथ ।

पृष्ठतीभिः । सऽमन्यवः ॥ ३

मरुतोऽश्वान् व्याप्तान् लोकानुचंते । सिंचन्ति ॥ अश्व व्याप्तौ ॥ औणादिकः
कन्प्रत्ययः ॥ आतिषु संश्रामेष्वत्यानिव सततगामिनस्तुरगान् यथा स्वेदापनो-
दायोदकैः सिंचन्ति तद्वत् । अपि च ते मरुत आशुभिः शीघ्रगमनैरश्वैर्नदस्य
शब्दवतो मेघस्य कर्णैः कृतैर्मध्यप्रदेशैस्तुरग्यते । वर्षणार्थं वृष्ट्यादनाय त्वरितं
गच्छन्ति ॥ तुर त्वरणे ॥ शेषः प्रत्यक्षकृतः । हे हिरण्यशिप्राः । शिप्रं शिरस्स्त्राणं ।
सुवर्णस्य शिरस्त्राणाः समन्यवः समानवयस्त्राः समानक्रोधा वा हे मरुतो दविध्वतो
महोरुहादिकं कंपयन्तो द्यूयं ॥ धूज् कंपन इत्यन्नाहाधयांदावेतद्रूपं निपात्यते ॥
पृष्ठतीभिर्धुष्प्रद्वये योजिताभिः श्वेतविहङ्गिताभिर्मृगीभिर्वडवाभिर्वा पृच्छं । अक्षना-
मैतत् । हविलक्षणाक्षवंतं यजमानं ॥ अशं आदिवाद् च ॥ याथ । गच्छथ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पृच्छे ता विश्वा भुवना ववक्षिरे मित्राय वा सद्मा जीरदानवः ।

पृषदश्वासो अनवभ्रराधस ऋजिप्यासो न वयुनेषु धूर्षदः ॥ ४

पृच्छे । ता । विश्वा । भुवना । ववक्षिरे । मित्राय । वा ।

सदं । आ । जीरऽदानवः ।

पृषत्श्वासः । अनवभ्रराधसः । ऋजिप्यासः । न ।

वयुनेषु । धूऽसदः ॥ ४

पृच्छे पृच्छते हविलक्षणाक्षयुक्ताय यजमानाय ता तानि विश्वा सर्वाणि भुवनान्यु-
दकानि मित्राय । वाशब्द उपसर्गः । मित्रायेव सदं सदा आ ववक्षिरे मरुत
आवहन्ति । यद्वा वाशब्दोऽवधारणे । मित्रभूताय यजमानायैव पृच्छेत्ते निमित्तभूते
सति वृष्ट्युदकान्यावहन्ति । कीदृशा मरुतः । जीरदानवः । क्षिप्रदानाः । पृषदश्वासः
पृषद्भिः श्वेतविहङ्गभि र्यक्ता अश्वा येषां ते तद्योक्ताः । अनवभ्रराधसः ॥ ऋयु ऋंयु

अधःपतने । अवभृशं नमवभृशः । डोऽन्यत्रापि दृश्यत इति उपपत्त्यः । नमस्त्यवभृशो
यस्मेति वज्रव्रीहौ वज्रसुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं । अनवभृशं भृशं नरहितं राघो
धनं येषां ते वज्रव्रीहौ पूर्यपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ऋजिष्यासो न । ऋचु अकुटिलं
प्राप्नुवन्तो गच्छन्तोऽन्वा इव वयुनेषु गंत्यु मध्ये धूर्धदो घुरि मेवस्य वहने सीदन्तो
निषस्या इत्यर्थः ॥

॥ अथ प्रचामी ॥

इधंन्वभिर्धनुभौ रणशूधभिरध्वस्मभिः पथिभिर्भ्राजदृष्टकः ।

आ हंसासो न स्वसराणि गंतन मधोर्मदाय मरुतः

समन्यवः ॥ ५

इधंन्वऽभिः । धेनुऽभिः । रणशूधऽभिः । अध्वस्मऽभिः ।

पथिऽभिः । भ्राजत् ऋष्टयः ।

आ । हंसासः । न । स्वसराणि । गंतन । मधोः । मदाय ।

मरुतः । समन्यवः ॥ ५

समन्यवः समानमनस्ताः समानक्रोधाः समानतेजसो वा हे मरुतो भ्राजदृष्टयो
दीप्यमानायुधा यूयमिधंन्वभिः समिधनवद्भिः ॥ इधंनशब्दाब्दसीवनिपाविति
मत्यर्थीयो वनिप् । आंदसो वर्णलोपः ॥ धेनुभिः प्रोणयितृभिश्च रणशूधभिः ।
विरप्येति महत्ताम् । महोषस्त्रैः । ऊर्ध्वासि जलस्रोतोमार्गः । यद्वा रप लप
व्यक्तायां वाचि । शब्दायमानोच्छ्रितप्रदेशैरध्वस्मभिर्ध्वंसनरहितैः पथिभिः । पतन्ति
गच्छन्तीति पंथानो मेवाः । एवंभूतैर्मैवैः सह मार्गैरेव वागंतन । आगच्छतः
किमर्थं । मधोर्मदाय । सोमस्य मदार्यं । तत्र दृष्टांतः । हंसासो न । यथा हंसाः
स्वसराणि स्वकीयानि निवासस्थानानि प्राप्नुवन्ति तद्वत् ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ नो ब्रह्माणि मरुतः समन्यवो नरां न शंसः सर्वानानि
गंतन ।

अश्वा॑मिव पिप्यत धे॒नु॒सू॒ध॒र्नि क॒र्ता धियं॑ जरिते वा॒ज॑पेश॒सं ॥ ६

आ । नः । ब्रह्मा॑णि । मरु॒तः । स॒म॒न्य॒वः । न॒रां । न ।

शं॒सः । स॒र्व॒ना॒नि । ग॒न्त॒न ।

अश्वा॑ऽद्व॒व । पि॒प्य॒त । धे॒नुं । ऊ॒ध॒र्नः । क॒र्ता । धि॒यं ।

ज॒रि॒ते । वा॒ज॑ऽपे॒श॒सं ॥ ६

समन्यवः समानमनसः समानक्रोधा वा हे मरुतो नोऽस्माकं ब्रह्माणि ॥
अन्ननामैतत् ॥ अन्नानि सवनान्यभिषुतसोमलक्षणानि हवींश्यागंतन । आगच्छत ॥
गमेर्लो॒टि ह्रा॑दसः शपो लुक् । तप्पनप्पनयनाच्चेति तस्य तनवादेशः । अत एव
ङिच्चाभावादानुनासिकलोपाभावः ॥ तत्र दृष्टांतः । नरां न शंसः । नरामस्माकं
शंसः शंसनीयं स्तोत्रं यथागच्छय तद्वत् ॥ नरशब्दात् षष्ठीबहुवचनस्थानित्यभागाया-
सनमिति लुङभावः । शंसः कर्मणि धजंत आद्युदात्तः । सुपां सुलुगित्यसः
सुआदेशः ॥ आगत्य च धेनुमुदकदानेन प्रीणयितारमश्वाभिवोधनि पिप्यत ।
यथाश्वाः पीनावयवा भवन्ति तद्वन्मेघं वर्षणसमर्थमाप्यायितं कुरुतेत्यर्थः । अमि च
जरिते स्तोत्रे वाजपेशसं वाजैरन्यैराह्वितं ॥ पिश अवयवे ॥ धियं कर्म कर्तॆ ।
कुरुत ॥ करोतेर्ह्रादसः शपो लुक् । पूर्ववत्तदस्य तवादेशः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तं नो दात मरुतो वाजिनं रथं आपानं ब्रह्मं चितयद्विवेदिवे ।

इधं स्तो॒त्रभ्यो॑ वृ॒जने॑षु का॒रवे॑ । स॒निं मे॒धामरि॑दुष्टं॒ष्टरं॑

सहः ॥ ७

तं । नः । दात । मरुतः । वाजिनं । रथे । आपानं ।

ब्रह्म । चितयत् । दिवेऽदिवे ।

इषं । स्तोत्रोऽभ्यः । वृजनेषु । कारवे । सनिं । मेधां ।

अरिष्टं । दुस्तरं । सहः ॥ ६

हे मरुतः तं पुत्रं नोऽस्मभ्यं दात । दत्तं प्रयच्छत ॥ वृन्दसः शपो लुक् ॥
कोटशं । वाजिनमन्त्रवतं वलपतं वा । रथे रंङ्गणे युष्मादीय आगमने निमित्तभूते
सति दिवेदिवे प्रतिदिवसं चितयत् प्रज्ञापयत् युष्मद्गुणप्रख्यापकं । वृण स्तोत्रमा-
पानमाप्नुवन्तं । अपि च इषमन्नं स्तोत्रोऽभ्योऽस्मभ्यं दात । प्रयच्छत । तथा वृजनेषु
संघासेषु कारवे स्तोत्रे ॥ वचनव्यत्ययः ॥ मेधां युद्धप्रज्ञानं सनिं धनदातृत्वं चारिष्टं
शत्रुभिरिहंसितं दुस्तरं शत्रुभिस्तरीतुमशक्यं सहो वलं च प्रयच्छत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यद्युजते मरुतो रुक्मवत्सोऽश्वान्वथेषु भग आ सुदानवः ।

धेनुर्न शिखे स्वसरेषु पिबन्ते जनाय रातहविषे महीमिषं ॥ ८

यत् । युजते । मरुतः । रुक्मवत्सः । आश्वान् । रथेषु ।

भगे । आ । सुदानवः ।

धेनुः । न । शिखे । स्वसरेषु । पिबन्ते । जनाय ।

रातऽहविषे । मही । इषं ॥ ८

रुक्मवत्सो रोचमानाभरणोरक्ताः सुदानवः शोभनदाना मरुतो यद्यदा रथेषु
भगे भजनीये स्थाने । पुरीत्यर्थः । अश्वानायुजते । आभिमुख्येन युक्ताकुर्वन्ति ।
तदानोमेव रातहविषे दत्तहविष्याय यजमानाय महीं महीमिषमन्नं तत्कारण-
भूतसुदकं वा स्वसरेषु स्वकीयेषु गृहेषु पिबन्ते । सिंचन्ति किरन्ति ॥ पिबि
सेचने ॥ तत्र दृष्टान्तः । धेनुर्न शिखे । यथा धेनुः प्रसूतस्तनी सती स्वकीयाय
वत्साय क्षीरं प्रयच्छति तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

यो नीं मरुतो वृकताति मर्त्यो रिपुर्दधे वसवो रक्षता रिषः ।

वर्तयंत तपुषा चक्रियाभि तमवं रुद्रा अशसो हंतना वधः ॥ ८

यः । नः । मरुतः । वृकताति । मर्त्यः । रिपुः । दधे ।

वसवः । रक्षता । रिषः ।

वर्तयंत । तपुषा । चक्रिया । अभि । तं । अवं । रुद्राः ।

अशसः । हंतना । वधरिति ॥ ८

हे मरुतः यो मर्त्यो मनुष्यो वृकताति आदाता वृकः ॥ वृक आदाने । वृक-
ज्येष्ठाभ्यां तिल्लतातिलो च लृट्सि । पा० ५, ४, ४१ । इति स्वार्थिकस्तातिल्लप्रत्ययः ॥
तादृशः सम् नोऽस्माकं रिपुर्दधे । रिपुतयात्मानं धारयति । हे वसवो वासयितारो
मरुतो रिपो हिंसकाहंस्मान्नुक्षत । पालयत । अस्माकं शत्रूभूतं मर्त्यं तपुषा तापयित्वा
चक्रिया ऋष्याख्यया शक्त्याभिवर्तयत । अभितो निवर्तयत । हे रुद्रा रुद्रपुत्राः ।
यद्वा रोरूयमाणा द्रव्यंतः अशसो भक्षकस्य ॥ अश भोजन इत्यस्मादौणादिकोऽसि-
मययः ॥ तादृशस्य राक्षसादेर्वधहंतनसाधनमायुधमवहंतन ॥ अवयुक्षतः पृथक्कृत्य
नाशयत ॥ हंतैर्लोढि तप्तनप्तनयनायेति तनप् ॥

॥ अथ दशमी ॥

चित्रं तद्वा मरुतो यामं चेकिते षष्प्रा यदूधरप्यापयो दुहुः ।

यद्वा निदे नवमानस्य रुद्रियास्त्रितं जराय जूरतामदाभ्याः ॥ १०

चित्रं । तत् । वः । मरुतः । यामः । चेकिते । षष्प्राः ।

यत् । ऊधः । अपि । आपयः । दुहुः ।

यत् । वा । निदे । नवमानस्य । रुद्रियाः । स्त्रितं । जराय ।

जूरतां । अदाभ्याः ॥ १०

हे मरुतो वो युस्माकं चित्वं चायनीयं याम प्रापयन् चेकिते । सर्वैर्चायते । इदानीं
 परोक्षवदाह । अपिशब्दः प्रसिद्धौ यद्यदा खलु पृथगा साध्यमिकाया वाचः संबन्धिन-
 मूधरुहृतं मेघमापयः प्रापयितारो मरुतो दुक्तः । दुहन्ति ॥ दुहैश्चादसो लिट् ।
 छंदसि चेति वक्तव्यमिति द्विवचनाभायः ॥ यद्वा यदा च नवमानस्य स्तुवतस्त्रितस्य
 निदे निंदकाय शतवे हिंसां दत्तवन्त इति शेषः ॥ निदि कुत्सायां । क्षिप् चेति क्षिप् ॥
 तदानीं हे अदाध्या अहिंसां रुद्रिया रुद्रस्य पुत्रा मरुतस्त्रितमृषिं चुरतां हिंसतां
 शतूणां जराय जरणाथ त्रिणां यथ अभूतेति शेषः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे त्रिंशो वर्गः ।

॥ अथैकादशी ॥

तान्वां म॒हो म॒रुत॑ ए॒षया॒वो वि॒ष्णोरे॒षस्य॑ प्र॒भृ॒धे ह॒वाम॑हे ।

हि॒र॒ण्य॒व॒र्णा॒न्क॒कु॒हान्य॒त॒क्षु॒चो ब्र॒ह्म॒र॒ण्य॒न्तः शंस्यं॑ रा॒धो द॒म॑हे ॥ ११

तान् । वः । म॒हः । म॒रुतः॑ । ए॒षया॒वः । वि॒ष्णोः । ए॒षस्य॑ ।

प्र॒भृ॒धे । ह॒वाम॑हे ।

हि॒र॒ण्य॒व॒र्णा॒न् । क॒कु॒हान् । य॒त॒क्षु॒चः । ब्र॒ह्म॒र॒ण्य॒न्तः ।

शंस्यं॑ । रा॒धः । द॒म॑हे ॥ ११

हे मरुत एषयाव एषं गंतव्यं स्तोत्रं यत्तं वा गंतव्यं म॒हो म॒रुतो म॒हानुभा॒-
 वांस्तान्वा युष्मा॒न्विष्णोर्व्या॒पकस्य॑ अ॒हवम॑सादिषु स॒र्यात् व्याप्य॑ वर्तमानस्यैषस्यैषणीयस्य
 प्रार्थनीयस्य सोमस्य प्रभृ॒धे प्रभरणे॑ऽभिषवादिभिः प्रकर्षेण संपादने सति हवामहे ।
 आह्वयामहे । आह्वय च हि॒र॒ण्य॒व॒र्णा॒न् हि॒र॒ण्य॒व॒र्णा॒न्वा क॒कु॒हान् अ॒ष्टान्
 स्तु॒त्यान्वा ए॒षभू॒तांस्तान् य॒त॒क्षु॒चो यागा॒थो॒द्य॒त॒क्षु॒चो ब्र॒ह्म॒र॒ण्य॒न्तः । ब्र॒ह्म सौ॒त्रं ।
 तदिच्छन्तो वयं शंस्यं प्रशंसनीयं राधो धनमीमहे । याचामहे ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ते द॒श॒ग्वाः प्र॒थ॒मा य॒ज्ञ॒मू॒हिरे॒ ते दौ॒ हि॒न्वंतू॒षसो॒ व्यु॒ष्टिषु॑ ।

उ॒षाः न रा॒मीर॑न्त॒णैर॒पो॒र्णुते॒ म॒हो ज्योति॑षा शु॒चता॒

गो॒अ॒र्णसा॑ ॥ १२

ते । दशऽग्वाः । प्रथमाः । यज्ञं । जह्वरे । ते । नः ।

ह्वन्तु । उषसः । विऽउलिषु ।

उषाः । न । रामीः । अरुणैः । अप । जर्गते । महः ।

ज्योतिषा । शुचता । गोऽर्गसा ॥ १०

हे मरुतो दशगाः । ये दशभिर्मासैः सिद्धिं गता अंगिरसस्तद्रूपा भूत्वा प्रथमा
आदित्येभ्यः प्रथमभाविनः संतो यज्ञसृष्टिरे । अवहन् । आदित्यानामंगिरसां च
स्वर्गगत्यं प्रतिस्पर्धमानानां मध्ये पूर्वमेवांगिरसो यागाननुष्टाय स्वर्गं प्राप्ताः ।
तथा च श्रूयते । आदित्याच्चैवेहासन्नंगिरसश्च तेऽग्नेऽग्निनाग्निमयजंतेति । तादृ-
शास्त उषसो व्युलिषु विवालिषु प्रभातेषु सत्तु नोऽस्मान् ह्वन्तु । प्रेरयंतु ॥
हि गतो वृद्धो च ॥ रामीः कृष्णवर्णां रात्रिरूपा न यथोषा अरुणैरारोचमानैः
स्वतेजोभिरपोर्युते । अपवृणोत्यपसारयति । तथा गहो महता शुचता दीप्यमानेन
गोर्गसा गच्छदुदकेन ज्योतिषा सूर्याख्येन तमो निवारयति । सूर्यमंडलमादृश्यतो
वृत्तादीन् हत्वा सर्वं जगत्प्रकाशयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ते क्षोणीभिररुणैर्भिर्नाजिभि रूद्रा ऋतस्य सदनेषु वावधुः ।

निमेघमाना अत्येन पाजसा सुचंद्रं वर्णं दध्वरे सुपेशंसं ॥ ११

ते । क्षोणीभिः । अरुणैभिः । न । अजिभिः । रूद्राः ।

ऋतस्य । सदनेषु । वावधुः ।

निऽमेघमानाः । अत्येन । पाजसा । सुचंद्रं । वर्णं । दध्वरे ।

सुपेशंसं ॥ १२

रूद्रा रूद्रपुत्रास्त मरुतः क्षोणीभिः शब्दकारिभिर्भिर्नाख्यैर्वीणाविशेषैररुणै-
भिर्नाजिभिः ॥ नशब्दः सलज्जये ॥ आरोचमानैररुणवर्णैर्वा रूपाभिर्व्यज्रकैरलं-
कारैश्च समन्विताः संत ऋतस्योदकस्य सदनेषु निवासभूतेषु भेषेषु वावधुः । वर्धते ।

अपि च अत्येन सततगामिना शीघ्रं व्याप्नुवता पाजसात्कीयेन बलेन निषेधमाना
नितरां मेघादुदकं चिंतयंतस्ते सुखं द्रं शोभनाह्लादनं सुपेशसं ॥ पेश इति रूपनाम ॥
शोभनरूपं वर्णं दधिरे । कान्तिं धारयन्ति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तां द्रयानो महि वरुथमूतय उप वेदेना नमसा गृणीमसि ।

त्रितो न यान्पंच होतृ नभिष्टय आववर्तद्वराचक्रियावसे ॥ १४

तान् । द्रयानः । महि । वरुथं । ऊतयै । उप । ध । इत् ।

एना । नमसा । गृणीमसि ।

त्रितः । न । यान् । पंच । होतृन् । अभिष्टये । आववर्तत् ।

अवरान् । चक्रिया । अवसे ॥ १४

तान् मरुतो महि महद्वरुथं वरणीयं प्रशस्तं धनं तन्मारुत ऊतये रक्षणार्थमियान
द्रयाना याचमाना वयं ॥ सुप) सुलुगिति जसः सुः ॥ एनानेन नमसा नमस्कारेण
स्तोत्रेण वोपेत् उपेत्य गृणीमसि । स्तुमः ॥ धेति पादपूरणः । एनेत्यत्र सुप) सुलु-
गिति तृतीयाया आजादेशः । नशब्दः समुच्चये ॥ त्रित) अपिच यानेतान् मरुतः
पंच होतृन् अथात्मप्राणापानादिपंचवृत्त्यात्मना वर्तमानान् अत एव होमनिसाद-
कान् अवरान् मुख्यानभिष्टयेऽभिलषितसिद्धयर्थं चक्रिया नाभिचक्रेणवसेऽप्यतुं
संगंतुमायवर्तत् । स्वात्मजिर्जिग्मभिर्ग्राणान् स्वात्माभिमुखमावर्तयत् । यद्वा
चक्रिया ऋष्याख्येनायुजेन युक्तान् अवसे स्तुत्यादिस्तपयितुमायवर्तयत् । तान् स्तुम
इति संबन्धः ॥ अवर्तदिति वृतेर्णताल्लुङि चङि रूपं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यया रध्रं पारयथात्यं हो यया निदो मुंचय वंदितारं ।

अर्वाची सा मरुतो या व ऊतिरो पु वाश्वेवं सुमतिर्जि-

गातु ॥ १५

यथा । रघ्नं । पारयथ । अति । अंहः । यथा । निदः ।

मुंचय । वंदितारं ।

अर्वाची । सा । मरुतः । या । वः । जतिः । ओ इति । सु ।

वाश्वाद्भव । सुमतिः । जिगातु ॥ १५

हे मरुतो यथोत्था रघ्नभाराधकं यजमाननमं हः पापमति पारयथ । अतिक्रम-
यथ । यथोत्था वंदितारं स्तोतारं निदो निंदितः शत्रोः सकाशान्मुंचय । मोचयथ ।
हे मरुतो वो युष्मदीया योतिः सार्वान्यस्मदभिमुखा भवतु । तथा सुमतिर्युष्मदीया
शोभना मतिरनुग्रहात्मिका बुद्धिश्च वाञ्छके हंभारवं कुर्वती धेनुरिव वत्सं सुहु-
ओ जिगातु । एवं गच्छतु । अस्मान् प्रति सर्वथागच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तम एकविंशो वर्यः ॥

उपेमिति पंचदशवं तृतीयं सूक्तं गार्ग्यमदं त्रैलोक्यमपानपादेवसाधं । तथा
चातुक्रांतं । उपेमपोनप्रीयमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

उपेससृक्षि वाजयुर्वचस्यां चनीं दधौत नाद्यो गिरी मे ।

अपां नपांदाशुहेमां कुवित्सुपेशंस्करति जोजिषत् ॥ १

उपं । दूं । असृक्षि । वाजऽयुः । वचस्यां । चनः । दधौत ।

नाद्यः । गिरः । मे ।

अपां । नपात् । आशुहेमां । कुवित् । सः । सुपेशसः ।

करति । जोजिषत् । हि ॥ १

वाजयुर्वाजमस्रमात्मन इच्छन्नहमीमेनां वचस्यां वचसः स्तोत्रस्येच्छासुपासृक्षि ।
उपासृजामि । उत्पादयामि । अपां नपातं स्तोत्रं प्रष्टोऽस्मीत्यर्थः ॥ सृजेच्छांदसो
बुद्धिः । लिङ्सिचावात्मनेपदेऽपि सिचः किञ्चाद्गुणाभावः ॥ स च नाद्यो नदीनां
शब्दकारिणीनां मेवस्थानासपां संबंधी आशुहेमा आशु ग्रीष्मं गता ॥ हि

गतःविद्यमानादभ्योऽपि दृश्यंत इति ननिन् ॥ एवंभूतोऽपां नपात् अपां पौत्र-
 खानोयः । अङ्गा अपविषनस्यतयो जायंते अपविषनस्यतिभ्य एपोऽग्निजायत इति
 नस्योत्वत्वं । एतस्मिंश्चको देवो गिरः । गृष्टातोति गोः स्तोता । तस्य मे मम कुवित् ।
 वहनागैतत् । वहुलं चनोऽन्नं दधोत । दधातु । विदधातु । प्रयच्छत्वित्यर्थः अपि
 चाक्षान् सुपेशसः शोभनरूपान् शोभनालंकारान्वा करति । करोतु ॥ करोतेर्ब-
 द्ययेन यप् । कःकरत्करतिक्वधितेस्वनदितेः । पा० ८. ३. ५०. । इति विसर्गो-
 यस्तत्त्वं ॥ हि यस्मादयं देवो जोजिषत् । स्तोत्राणि सेवते तस्मादक्षानेवमनुगृह्णा-
 त्वित्यर्थः ॥ चुभी प्रीतिवनयोः । लेख्यडागमः । विकरणः सिप् । इडानमच । हि
 चेति निघातप्रतिषेधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इमं स्मै हृद आ सुतष्टं मंत्रं वोचेम कुविदस्य वेदत् ।

अपां नपादसुर्यस्य मङ्गा विश्वान्यर्यो भुवना जजान ॥ २

इमं । सु । अस्मै । हृदः । आ । सुतष्टं । मंत्रं । वोचेम ।

कुवित् । अस्य । वेदत् ।

अपां । नपात् । असुर्यस्य । मङ्गा । विश्वानि । अर्यः ।

भुवना । जजान ॥ २

अस्मा अपांनपात् चकाय देवय हृदो हृदयात् सुतष्टं सुष्ठु निर्मितमिमं मंत्रं
 सुष्ठु आभिरुख्येन वोचेम । ब्रवाम । अस्मा आभिरुक्तमिमं मंत्रं कुविदेदत् । वहुलं
 जानातु ॥ वेत्तेर्लेख्यडागमः । निपातैर्यद्यदिहतेति निघातप्रतिषेधः ॥ किं स्तोत्रमिति
 चेत्तुच्यते । अर्थः स्याम्यपांनपात् चको वैद्युतोऽग्निरसुर्यस्य । असुरः शत्रून् क्षेप्ता ।
 तस्य सभूतस्य बलस्य मङ्गा सहिष्णा महत्त्वेन विद्या सर्वाणि भुवना भुवनानि
 दृष्टुं दकानि दृष्टुं त्यादनेन भूतजातानि वा जजान । जनयामास ॥

अपोनमूये वसतोवरः सभूत एकधनासु प्राप्तान् समन्या यंतोत्येधानुवक्तव्या ।
 सूत्रितं च । समन्यायंत्युप यंत्यन्या इति तीर्थदेशे । आ० ५. १. । इति ॥ सारस्वते
 च शस्त्रे यद्यासु शन्या निपतेत् तदानीमपोनमूयश्चक्रः । तत्रैषैव याज्या । सूत्रितं च ।
 समन्या यंत्युपयंत्यन्या इत्यातः समानं सर्वेषां । आ० १२. ३. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते तृतीया ॥

समन्या यंत्युः । यंत्यन्याः समानमूर्ध्वं नद्यः पृथगन्ति ।

तस्मू शुचिं शुचयो दीदिवांसं अपां नपातं परि तस्युः अपः ॥ ३

सं । अन्याः । यन्ति । अपः । यन्ति । अन्याः । समानं ।

ऊर्ध्वं । नद्यः । पृथगन्ति ।

तं । ऊर्ध्वं इति । शुचिं । शुचयः । दीदिवांसं । अपां ।

नपातं । परि । तस्युः । अपः ॥ ३

अन्या वक्ष्या आपो सं यन्ति । नृस्या संगच्छन्ति । अन्याश्च पूर्वं तत्रावस्थिता
उपयन्ति । उपगच्छन्ति । ताः सर्वा आपः समानं सह नद्यो नदीभूता ऊर्ध्वं सद्युद्गम्य
वर्तमानं वडवानलं पृथगन्ति ॥ पृथ प्रीणने तौदादिकः ॥ तद्यु तमेवापां नपातं शुचिं
निमलं दीदिव सं दीप्यमानं ॥ दीदेतिष्कांदसो दीपिकर्मा । लिटः कसुः । वस्त्रेका-
जः । हसामिति निबन्धादिभावः । छंदसि वेति वक्तव्यमिति वचनाद्विचिन्नाभावः ॥
एषंभूतं शुचयः शुद्धा आपः परितस्युः । परिहृत्य तिष्ठन्ति । एष हि वैद्युताग्निरूपेण
मेघे वर्तमानोऽस्मानजीजनदिति बुद्ध्या वडवानलरूपेण वर्तमानं तं पर्युषः सत इत्यर्थः ।
यद्वा अन्या एकधनाख्या आपः संयन्ति । चात्वालोत्तरयोर्मध्ये वसती-
वरीभिः संगच्छन्ति । अन्या वसतीवर्याख्या आपश्चोपयन्ति । उपगच्छन्ति । ऐकमत्यं
प्राप्ता भवन्ति । एताश्च मिलित्वा यज्ञं साधयत्यष्टाध्यह्नद्वारा नद्यो भूत्वोर्वं
पृथगन्तीत्यादि समानं । एवं हि आपो वा अस्पर्धन् वयं पूर्वं यज्ञं वक्ष्याम
इत्यादिकं ब्राह्मणविनियोगश्चातुष्टयते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तमस्मे'रा युवतयो युवानं मस्य'ज्यमानाः परि यन्त्यापः ।

स शुक्रो'भिः शिक्का'भी रेवदस्मे दीदायां'निक्षो घृतनिर्ग'गच्छ ॥ ४

तं । अ॒ग्ने॒राः । यु॒वत॑यः । यु॒वानं॑ । म॒रु॒ज्यमा॑नाः । परि॑ ।

य॑न्ति । आ॒पः ।

सः । शु॒क्रेभिः॑ । शि॒क्राभिः॑ । रे॒वत् । अ॒ग्ने इति॑ । दी॒दाय॑ ।

अ॒नि॒धः । दृ॒तऽनि॑र्नि॒क् । अ॒पऽसु॑ ॥ ४

तमपां नपातमनिमस्मेरा अस्मयमाना दर्परहिता युवतयो युवानं युवराजनिम
मर्मज्वमाना अत्यर्थमलंकृताणा आपः ॥ मृजु शौचालंकारयोः ॥ परियंति । परितो
गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति । दृतनिर्निक् क्षरणशीलोदकनिर्नेजनः । यद्वा निनिर्गिति
रूपनाम । दोषरूपः सोऽपां नपादग्निरप्सु मेघातगतासु सद्यद्गतासु वा मध्येऽनिध
इंधनरहित एव सन् अग्ने अस्माकं रेवदनयुक्तमलं यथा भवति तथा शुक्रेभिः
शुभैर्निर्मलैः शिक्त्रिभस्तेजोभिर्दीदाय । दीप्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ॒ग्ने ति॒स्रो अ॒व्यथ्या॑य नारो॑र्दे॒वाय॑ दे॒वीर्दि॒धिप॑त्यन्नं ।

कृ॒ता इ॒वोप॑ हि प्र॒सस्र॑ अ॒सु स पी॒यूषं॑ ध॒यति॑ पूर्॒वसू॑नां ॥ ५

अ॒ग्ने । ति॒स्रः । अ॒व्यथ्या॑य । ना॒रोः । दे॒वाय॑ । दे॒वीः ।

दि॒धिप॑न्ति । अ॒न्नं ।

कृ॒ताऽइ॒व । उ॒प । हि । प्र॒स॒स्र॑ । अ॒पऽसु॑ । सः । पी॒यूषं॑ ।

ध॒यति॑ । पूर्॒वऽसू॑नां ॥ ५

नारोर्नेत्यस्तिस्त्रो देवोर्देव्य इडासरस्वतीभारत्याख्या अव्यथ्यायाव्यथनायासै
देवायापां नपातेऽन्नं सोमाख्यं दिविधन्ति । धारयन्ति ॥ धिष शब्द जोहोत्यादिकः ।
व्यत्ययेनांतादेशः धातूनामनेकार्थत्वादत्र धारणार्थः ॥ अप्सु द्रवेषु कृता इवोपप्रसस्रं ।
प्रसरन्ति ॥ मृ गतौ । लिटीरयो रे द्रति रेआदेशः । क्वादसो हलादिशेषाभावः ॥
असादेवं तस्मात्पूषसूनां पूर्वं ब्रह्मणः सकाशादुत्पन्नानामपां पीयूषं सारभूतं
सोमाख्यममृतं सोऽपांनपादग्निरधयति । पिबति ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒त्रा॒त्र ज॒नि॒मा॒य च॒ स्व॒र्द्रु॒हो रि॒षः सं॒ष्ट॒चः पा॒हि स॒रीन् ।
आ॒मा॒सु॒ पू॒र्षु॒ परो॒ अ॒प्र॒सृ॒थं ना॒रा॒तयो॒ वि न॑श॒न्ना॒वृ॒तानि ॥ ६

अ॒त्र॒य । अ॒त्र । ज॒नि॒म । अ॒स्य । च । स्वः । द्रु॒हः । रि॒षः ।

सं॒ष्ट॒चः । पा॒हि । स॒रीन् ।

आ॒मा॒सु॒ । पू॒र्षु॒ । परः । अ॒प्र॒सृ॒थं । न । अ॒रा॒तयः । वि ।

न॒शन् । न । अ॒वृ॒तानि ॥ ६

अत्रास्मिन्नपात्रपात्रं ज्ञेयं देवैः स्वस्य जनिम जन्म भवति । अपानं प्रविष्टिताम्बु-
स्रद्रादुच्चैः श्वसो जातत्वात् । किं वक्तुना । अस्य च स्वः सुश्रुणीयस्य सर्वस्य जगतो
जन्मास्मिन्नेव भवति । अयं हि मेवमथ्ये वर्तमानो वृष्टिद्वारेण सर्वं जगज्जनयति ।
तादृशोऽपानपात्रं द्रुहो द्रोणधुरपहर्तु रिषो हिंसकस्य च संष्टचः संपकांक्षरीन्
स्रोतुनन्नागपाहि । रक्ष आमासपरिपक्वास्तु पूर्षु पूरयितव्यास्तु परः परस्ता-
द्वर्तमानमप्रसृथमप्रसृथमानं देवमरातयोऽदातारः पुरुषा न विनश्यन् । न
प्राप्नुवन्ति ॥ नशतिर्व्याघ्रिकर्मा । लेख्यडागमः ॥ अन्वृतानि मायाविनो रक्षांसि च न
प्राप्नुवन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स्व॒ आ॒ दमे॑ सु॒दु॒घा य॒स्य॒ धेनुः॒ स्व॒धां पी॒पाय॒ सु॒व्र॑म॒न्ति ।

सो॒ अ॒पां न॒पा॒र्जय॑न्न॒स्य॒ त॒स्य॒ दे॒याय॒ वि॒धते॒ वि भा॑ति ॥ ७

स्व॒ । आ॒ । दमे॑ । सु॒दु॒घां । य॒स्य॒ । धे॒नुः । स्व॒धां । पी॒पाय॒ ।

सु॒व्र॒ । अ॒न्ति॒ ।

सः । अ॒पां । न॒पा॒त् । ज॒र्जय॑न् । अ॒प्सु॒ । अ॒न्तः ।

व॒सु॒दे॒याय॒ । वि॒धते॒ । वि॒ । भा॑ति ॥ ७

योऽपांनपात् स्वे दमे स्वकीये गृहेऽन्तरिक्षलक्षण आसीदति । यस्य च धेनु-
मांथ्यमिका वाक् सुदुष्ठा सुखेन दोग्धव्या भवति । स देवः स्वधां वृष्णुदकं पीपाय ।
वर्जयति ॥ प्यायी वृद्धौ । लिङ्गुडोऽथेति पीभावः ॥ सुष्ठु सुष्टु भूतं वृष्टेः स्वकाशा-
दुत्पन्नं हविलक्षणमन्नं चात्ति । भक्षयति । सोऽपांनपात्संज्ञको देव जज्ञेयन् वलं
कुर्वन् अप्संतर्मेवस्थास्वप्नु मध्ये विधत्ते परिचरते यजमानाय वसुदेवाय धनदानार्थं
विभाति । विशेषेण दीप्यते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो अ॒प॒स्वा शुचि॑ना दै॒व्ये न ऋ॒तावाज॑स उ॒र्वि॒या विभा॑ति ।

व॒या इ॒द॒न्या भुव॑नान्यस्य प्र जा॒य॑न्ते वी॒रुध॑श्च प्र॒जाभिः ॥ ८

यः । अ॒प्सु । आ । शुचि॑ना । दै॒व्ये न । ऋ॒त॒वा । अ॒ज॒सः ।

उ॒र्वि॒या । वि॒भा॒ति ।

व॒याः । इ॒त् । अ॒न्या । भुव॑नानि । अ॒त्य । प्र । जा॒य॑न्ते ।

वी॒रुध॑ः । च । प्र॒जाभिः ॥ ८

योऽपांनपादतावा । ऋतग्नियुदकनाम । तद्वा न सत्यवाग्वा अजस्रो नित्य एक-
रूपेण सदा वर्तमान उर्विया उर्विस्तीर्थोऽप्सु मेघस्थासु मध्ये शुचिना शोचकेन
दैव्येन देवसंबन्धिना तेजसा आ समंताद्भिभाति । विशेषेण प्रकाशते । अप्स्वापांन-
पातोऽन्या अन्यानि भुवनानि सर्वाणि भूतजातानि वया इत् शाखा एव । वीरुध
ओषधयः प्रजाभिः स्वकीयाभिः पुष्पफलादिभिः सदास्मादेव प्रजायन्ते ॥

पूर्वोक्ते सारस्वतसत्त्वस्यापोनम्रोये चरावपां नपादा ह्येत्येषानुवाक्या । स्मृतिं
अ । अपां नम्रो चरमपां नपादा ह्यस्यादुपस्थं । आ० १२, ६, १ इति ॥

॥ भैषा सूक्ते नवमी ॥

अ॒पां न॒पादा ह्य॒स्यादु॒प्र॒स्थं जिह्म॑ानां मूर्ध्नि वि॒द्युतं व॑सानः ।

त स॒ज्येष्ठं म॒हि॒मानं व॑ह॒तीर्हि॒र॒ण्यव॑र्णाः परि॒ य॑न्ति य॒क्षीः ॥ ८

अपां । नपात् । आ । हि । अस्यात् । उपऽस्थं । जिह्वानां ।

ऊर्ध्वः । विऽद्युतं । वसानः ।

तथं । ज्येष्ठं । महिमानं । वहन्तीः । हिरण्यवर्णाः । परि ।

यन्ति । यज्ञीः ॥ ८

अपांनपात्संज्ञकोऽग्निरूपस्यमयाद्युपस्थानसंतरिक्षमाह्वस्यात् । आस्थितवान्
आरूढवान् खलु । किं कुर्वन् । जिह्वानां कुटिलगतीनामपां मध्य ऊर्ध्वः स्वयमूर्ध्वं
ज्वलन् विद्युतं विद्योतमानं मेगं वसान आच्छादयन् । अंतरिक्षमास्थाय वर्षणं
कृतवान् । तस्य वर्षितुःपांनपातो ज्येष्ठं प्रशस्त्यर्थं महिमानं माहात्म्यं वहन्ती-
वहन्त्यः सर्वत्र पापयंत्यो यज्ञीर्यज्ञो महत्यो हिरण्यवर्णाः । नदीनामैतत् ।
हिरण्यवर्णमलरूपा नद्यः परियन्ति । परितो गच्छन्ति । अपांनप्रा महती वृष्टि-
रक्षाकं प्रवाहनायोत्पदितेति कृतज्ञतया नदीयं माहात्म्यं सर्वत्र प्रकटयन्त्य इव
नद्यः प्रवहन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

हिरण्यरूपः स हिरण्यसंहगपां नपात्सेदु हिरण्यवर्णाः ।

हिरण्ययात्परि योनं निर्घट्या हिरण्यदा देदत्यक्षमसौ ॥ १०

हिरण्यरूपः । सः । हिरण्यसंहक् । अपां । नपात् । सः ।

इत् । ऊं इति । हिरण्यवर्णाः ।

हिरण्ययात् । परि । योनः । निऽसद्य । हिरण्यदाः ।

देदति । अन्नं । अस्मै ॥ १०

सोऽपांनपात् हिरण्यरूपः । रूप्यत इति रूपं शरीरं । सुवर्णमयशरीरो हित-
रमणोयशरीरो वा । तथा हिरण्यसंहक् । सव्यक् पश्यंतीति संहग इन्द्रियाणि ।
सुवर्णमयेन्द्रियो हितरकणीभेन्द्रियो वा । सेदु स एवापांनपात् हिरण्यवर्णो हिरण्य-

सदृशकान्तियुक्तः । एवंभूतः सन् हिरण्ययातुवर्णमयाद्योनेः स्थानात् पर्वपति
निषद्योपविश्य राजत इति शेषः । अस्मा ईदृश्विधायापां नपाते हिरण्यदा दक्षि-
णारूपस्य सुवर्णस्य दातारो यजमाना अन्नं हविलक्षणं ददति । प्रयच्छन्ति ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तदस्थानीकमुत चारु नामापीच्यं वर्धते नमुरपां ।

यमिंधते युवतयः समित्या हिरण्यवर्णं घृतमन्नमस्य ॥ ११

तत् । अथ । अनीकं । उत । चारु । नाम । अपीच्यं ।

वर्धते । नमः । अपां ।

यं । इंधते । युवतयः । सं । इत्या । हिरण्यवर्णं । घृतं ।

अन्नं । अथ ॥ ११

अस्यापांनमुदेवस्थानीकं रक्षिसमूहरूपं शरीरं चारु शोभनं । उत अपि च
अस्य नाम संज्ञा च चारु शोभनं न पातयति न विनाशयतीति नपादिति तद्व्युत्पत्तेः ।
तदुभयमपीच्यं । अंतर्हितनामैतत् । मेघांतर्हितं सदृधते । युवतयः संगमनस्य भाषा
आपो हिरण्यवर्णं हिरण्यसमानतेजसं यमपांनपातमित्यासुत्वांतरिक्षे समिंधते ।
सम्यक् दोषयन्ति । अस्य च देवस्य घृतं क्षरणशीलसुदकमन्नं भक्ष्यं । अविंधनो
ह्यसो वैद्युतोऽग्निः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अस्यै बहूनामवमाय सख्ये यन्नैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।

सं सानु माजिर्म दिधिषामि विल्लैर्दधाम्यन्नैः परि वंद

ऋग्विः ॥ १२

अस्मै । बहूनां । अवमाय । सख्ये । यज्ञैः । विधेम ।

नमसा । ऋविऽभिः ।

सं । सानं । माजिर्मै । दिधिषामि । बिलमैः । दधामि ।

अद्वैः । परि । वंदे । ऋक्ऽभिः ॥ १२

अस्मै पुरोवर्तिने बहूनां देवानामवमायाद्याय सख्येऽस्याभिः समानाख्यानायापां
नपाते यज्ञैर्यागसाधनैर्हविर्भिश्चपुरोडाशादिभिर्नमसा नमस्कारेण च विधेम ।
परिचरेम । अस्यापांनपातः सानु सञ्चिह्नितप्रदेशं संमाजिर्मै । सस्यक् शोधयामि
अलंकरोमि वा ॥ ऋजू शौचालंकारयोः । चादिलोपे विभाषेत्यस्य निघातप्रतिषेधः ॥
दिधिषामि धारयामि च बिल्लैर्भासनैः काष्ठैरेनं ॥ धिष गन्धे । अयं धारणार्थोऽपि ।
जुहोत्यादित्वात् यपः ऋजुः । मिषो व्यत्ययेनाडागमः । अथ्यस्तानामादिरित्याद्यु-
दात्तत्वं ॥ दधामि धारयामि चैनं गार्हपत्यादिरूपेणाचैर्हविलं चणैः । तथ्य
ऋग्भिर्मन्त्रैः परिवंदे । परितः स्तौमि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

स ईं वृषांजनयत्तासु गर्भं स ईं शिशुर्धयति तं रिचंति ।

सो अपां नपादनंभिस्तातवर्णां न्यस्ये विह तन्वा विवेष ॥ १३

सः । ईं । वृषां । अजनयत् । तासु । गर्भं । सः । ईं ।

शिशुः । धयति । तं । रिचंति ।

सः । अपां । नपात् । अनंभिस्तातवर्णाः । न्यस्ये । विह ।

तन्वा । विवेष ॥ १३

स ईं सोऽयमपांनपात्त्रको देवो वृषां सेक्ता भूत्वा तासु मेघस्थास्तसु गर्भम-
जनयत् । स्वात्मानमेव गर्भरूपेण वर्णार्धं कृतवानित्यर्थः । गर्भो भूत्वा च स ईं
सोऽयं मांथमिको वैद्युतोऽग्निस्तासां शिशुः पुत्रः सन् धयति । मेघस्थास्ताः पिबति ।
अविधमो ह्यसौ । तं पुत्रस्थानीयमहिंरापच रिचंति । रिचंति ॥ रिच आस्तादने ।

कपिलकादित्वास्तवविकल्पः ॥ सोऽथसपांनपात् दृष्ट्या सह भूमौ निपतितोऽनभि-
 स्नातवर्णः । अभितो स्नातो स्नानः क्षीणो वर्णो यस्य तद्विपरीतोऽत्यर्थं दीप्यमानः
 सन् इहाभिन् लोकोऽन्यस्थेय । इवशब्दोऽप्यवारणे । अन्यस्य पार्थिवस्यैवाग्नेस्तस्मा
 शरीरेण काष्ठे धनलक्षणेन विवेकः । व्याप्तो बभूव ॥ विषुत् व्याप्तौ ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अ॒ग्नि॒न्य॒दे॒ पर॒मे॒ त॒स्थि॒वांस॒मध्व॒स्रभिर्वि॒श्वहा॑ दी॒दि॒वांसं॑ ।

आ॒पो न॒प्तै॑ घृ॒तम॒न्नं व॑ह॒न्तीः स्व॒यम॒क्तैः॒ परि॑ दी॒यन्ति॑

य॒ज्ञीः ॥ १४

अ॒ग्नि॒न् । प॒दे । पर॒मे । त॒स्थि॒वांसं॑ । अ॒ध्व॒स्रभिः॑ ।

वि॒श्वहा॑ । दी॒दि॒वांसं॑ ।

आ॒पः । न॒प्तै॑ । घृ॒तं । अ॒न्नं । व॑ह॒न्तीः । स्व॒यं । अ॒क्तैः॑ ।

परि॑ । दी॒यन्ति॑ । य॒ज्ञीः ॥ १४

परम उत्कृष्टेऽग्निन्यदेऽतिरञ्जलक्षणे स्थाने तस्थिवांसं स्थितयंतमध्वस्रभिर्ध्वं
 सनरहितैस्तेजोभिर्विश्वहा सर्वाणमह नि दीदिवांसं दीप्यमानमपां नपातं यज्ञीयं ह्यग्रे
 मह्य आपः स्वयमात्मनैवाक्तैरतनशीलैः सततगंतभिः स्वकीयै रूपैः परिदीयन्ति ।
 परिगच्छन्ति ॥ दीयतिर्गतिकर्मा । दीङ् ल्ये । व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ किं कुर्वत्यः ।
 तम्रेऽपां नपाते घृतं चरणशीलोदकात्मकमन्नं वहन्तीर्वहन्त्यः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अ॒यांस॒मग्ने॑ सु॒क्षितिं॑ ज॒नाया॒यांस॒मु॒मध॒व॒द्भ्यः॑ सु॒वृ॒त्तिं॑ ।

वि॒श्वं त॒द्भ्यं य॒द्वन्ति॑ दे॒वा बृ॒हद्दे॒म वि॒दधे॑ सु॒वीराः॑ ॥ १५

अयींसं । अग्ने । सु॒क्षि॒तिं । ज॒नाय । अयींसं । ऊ॒ इति ।

मध॒वंत्स॒भ्यः । सु॒क्षि॒तिं ।

वि॒श्वं । तत् । भ॒द्रं । यत् । अ॒व॒ति । दे॒वाः । वृ॒हत् । व॒दे॒म ।

वि॒द॒धे । सु॒वी॒राः ॥ १४

हे अग्ने सुक्षितिं शोभननिवासं त्वामयांसं । उपागच्छ । किमर्थं । जनाय । अस्मदीयपुत्रादिजननार्थं । तथा मधवद्भ्यो हविर्लक्षणधनयुक्तेभ्यो यजमानेभ्यश्च सुक्षितिं शोभनायत्नकं त्वद्विषयं स्तोत्रमयांसं उपागच्छ ॥ यम उपरमे ॥ अतः कारणाद्यद्भद्रं सर्वं देवा अवति रक्षन्ति विश्वं सर्वं तद्भद्रमस्माकं भवतु । सुवीराः सुपुत्रा वयं विदधे वक्त्रे गृहे वा वृहत् प्रौढं स्तोत्रं वदेम । उच्चारयाम ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

तुभ्यमिति षडृचं चतुर्थं सूक्तं गार्ग्यमदं जागतं । प्रथमाया इन्द्रो मधुच देवता । द्वितीयाया मरुतो माधवश्च । तृतीयायास्त्वष्टा शुक्रश्च । चतुर्थ्या अग्निः शुचिश्च । पंचम्या इन्द्रो नभश्च । षष्ठ्या मित्रावरुणौ नभश्च ॥ तथा चातुक्रांतं । तुभ्यं षडृतव्यं तु जागतं त्विति ॥ दशरात्रे षटेऽहनि ऋतयाजेषु ऋक्षिरक्षौः प्रैवैः प्रेषितव्यं यष्टव्यं च । तत्राद्यानां षष्ठां प्रैषाणासुपरिष्ठादेव ताः षडृचोऽहोरात्रादिभिः क्रमेणावप्रनीयाः । तथा च सूक्तितं । उपरिष्ठाद्दृचं ऋतयाजानामित्युपक्रम्य तुभ्यं हिन्वानो वसिष्ठ गा अप इति द्वादशेत्यंतेन । आ० ८. १. ॥

॥ ततैषा प्रथमा ॥

तुभ्यं हि॒न्वा॒नो व॑सि॒ष्ठ गा अ॒पोऽधु॑क्षन्त्सीम॒वि॒भिर॑द्रि॒भिर्न॑रं ।

पि॒बे॒द्र॒ स्वा॒हा प्र॑दु॒तं व॑ष॒ट्कृतं॑ हो॒वादा॑ सोमं प्रथ॒मो य

द्रै॒शि॒षे ॥ १

तुभ्यं । हि॒न्वा॒नः । व॑सि॒ष्ठ । गाः । अ॒पः । अधु॑क्षन् । सीं ।

अ॒वि॒ऽभिः । अ॒द्रि॒ऽभिः । न॑रः ।

पि॒ब । इ॒न्द्र । स्वा॒हा । प्र॑दु॒तं । व॑ष॒ट्कृतं॑ । हो॒वात् । आ ।

सोमं । प्रथ॒मः । यः । द्रै॒शि॒षे ॥ १

हे इन्द्र त्वं त्वदर्थं हित्वानः प्रेर्यमाणः सोमो गा गोविकाराणि दधिपयः-
प्रभृतोनि अरणद्रव्याणि वसतीवर्याख्या आपश्च वसिष्ठ । वस्ते । आच्छादयति । तैः
संयुज्यत इत्यर्थः । नरो यज्ञस्य नेतारोऽध्वर्यवश्च सोमेन सोमजविभिरवेर्वालमयै-
र्दद्यापवित्वैरद्विभिर्प्रावभिथापचन् । अक्षारयन् । आवभिरभिषुय दद्यापवित्वेण
पुनन्तीत्यर्थः । हे इन्द्र यस्त्वमौशिसे । सर्वस्य जगत ईश्वरो भवसि त्वं प्रथमोऽन्येभ्यो
देवेभ्यः पूर्वभावी सन् स्वाहा स्वाहाकारेण प्रकृतं प्रकर्षेणाग्नौ क्षिप्तं वषट्कृतं
वषट्कारेण च त्यक्तं तं सोमं होवाहोतृयांगादा समन्तात्पिब ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यज्ञैः संमिक्षाः पृथ्वीभिर्ऋष्टिभिर्याज्जुभ्रासो अंजिषु प्रिया
उत ।

आसयां बर्हिभरतस्य सूनवः पोवादाः सोमं पिबत दिवो
नरः ॥ २

यज्ञैः । संमिक्षाः । पृथ्वीभिः । ऋष्टिभिः । यामन् ।

शुभ्रासः । अंजिषु । प्रियाः । उत ।

आसयां । बर्हिः । भरतस्य । सूनवः । पोवात् । आ ।

सोमं । पिबत । दिवः । नरः ॥ २

हे मरुतो यज्ञेयांगैः संमिक्षाः संयुक्ता पृथ्वीभिः स्ववाहनभूताभिः पृषद्वतीभिर्ष-
ड्याभिर्दुक्ते यामन् यामनि गमनसाधने रथेऽवस्थिता ऋष्टिभिः स्वकीयैरायुधैः
शुभ्रासः शुभ्राः शोभमानाः । उत यद्दृष्टार्थे । अंजिष्वाभरणेषु प्रियाश्च हे भरतस्य
सूनवः सर्वस्य जगतो भर्तृ रुद्रस्य पुत्रा दिवो नरो दिवोऽन्तरिक्षस्य नेतारः एवंभूता
हे मरुतः ते यूयं बर्हिरास्तीर्णे बर्हिस्थासद्योपविश्य पोवात् पोतृयांगात्
सोममापिबत ॥

तृतीयसवनोऽमेव न इत्येषा नेष्टुः प्रस्थितयाज्वा च तथा च सूत्रितं । अमेव
नः सुहवा आ हि गन्तनेद्राविष्णु पिबतं मध्वो अस्व । आ० ५, ५, । इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अमेव नः सुहवा आ हि गंतं नि वर्हिषि सदतना रणिष्टन ।
अथा मंदस्व जुजुषाणो अंधंसस्त्वष्टदेवेभिर्जनिभिः सुमद्गणः ॥ २
अमाऽद्वैव । नः । सुहवाः । आ । हि । गंतं । नि ।
वर्हिषि । सदतन । रणिष्टन ।

अथ । मंदस्व । जुजुषाणः । अंधंसः । त्वष्टः । देवेभिः ।
जनिभिः । सुमद्गणः ॥ २

इवशब्दोऽवधारणे । हे सुहवाः शोभनाह्वानस्त्वष्टृप्रभृतयो नोऽस्मान् अमेव
सहैवामंतन । आगच्छत ॥ गमेच्छांदस शपो लुक् । तप्ननप्नयनाच्चेति तनवादेशः ।
हिशब्दः पूरणः ॥ आगत्य च वर्हिषि वेद्यासास्तोर्ध्वं निषदतन । निषस्था भवत ॥
सदेच्छांदसः सोदादेशाभावः ॥ उपविश्य च रणिष्टन । रमध्वं ॥ रण शब्दार्थः ।
अत्र क्रोडायां वर्धते धातूनामनेकार्थत्वात् । अस्माच्छांदसो लुङ् पूर्ववत्तनवादेशः ॥
अथानंतरं हे त्वष्टः देवेभिरन्यैर्देवैर्जनैर्मिदं वपत्नीभिश्च सुमद्गणः शोभनगणस्त्वमंधंसः
सोमलक्षणस्याक्षस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठो ॥ सोमलक्षणमक्षं जुषाणः सेवमानो मंदस्व ।
तप्तो भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ वक्षि देवा इह विप्र यक्षि चोशर्होतर्नि पंदा योनिषु त्रिषु ।
प्रति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिवाग्नीध्रात्तव भागस्य

तृणुहि ॥ ४

आ । वक्षि । देवान् । इह । विप्र । यक्षि । च । उशन् ।
होतः । नि । सद । योनिषु । त्रिषु ।

प्रति । वीहि । प्रस्थितं । सोम्यं । मधु । पिव । आग्नीध्रात् ।
तव । भागस्य । तृणुहि ॥ ४

हे विप्र मेधाविज्ञग्ने देशान् यष्टव्यानिन्द्रादीनावक्षि । आवह । यन्नि च । तान्यस
च । हे होतर्देवानामाह्वातस्त्वं चोशन्नक्षदोयं कामयमानः सन् त्रिषु योनिषु
स्थानेषु गार्हपत्यादिलक्षणेषु निषीद । उपविश । उपविश्य च प्रस्थितं होमार्थ-
उत्तरवेदिं प्रत्यानीतं सोम्यं सोममयं मधु प्रतिवीहि । प्रतिकामयस्व । कामयित्वा
चाग्नोष्मादग्नीध्रयागात्सोमं पिब । पीत्वा च तव भागस्य त्वदीयेन भागेन तृप्सुहि ।
तप्तो भव ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एव स्य ते' तन्वो' नृभ्यवर्धनः सह ओजः प्रदिवि वाहोर्हितः ।

तुभ्यं सुतो मधवन्तुभ्यमाभु' तस्त्वमस्य ब्राह्मणादा तृपत्ति'व ॥ ५

एषः । स्यः । ते । तन्वः । नृभ्यावर्धनः । सहः । ओजः ।

प्रदिवि । वाहोः । हितः ।

तुभ्यं । सुतः । मधवन् । तुभ्यं । आभु'तः । त्वं । अस्य ।

ब्राह्मणात् । आ । तृपत् । पिब ॥ ५

हे इन्द्र स्यः स एष सोमस्ते तव तन्वः शरीरस्य नृभ्यवर्धनः । वलस्य वर्धकः ।
तुभ्यं सुत इत्युत्तरत्वं संबंधः । येन सोमेन प्रदिवि पुराणे त्वयि वाहोर्हस्तयोः
सहः परेषामभिभवनलक्षणं सामर्थ्यमोजस्तत्कारणभूतं वलं च हितः । निहितं
भवति ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ हे मधवन् धनवत्तिन्द्र तुभ्यं त्वदर्धं तादृशः सोमः
सुतोऽध्वर्युभिरभिषुतः । तुभ्यं होतृमाभुतः । उत्तरवेद्यां प्रत्याहृतश्च । अस्मिन् सोमं
ब्राह्मणात् ब्राह्मणाच्छंसितो यागात्तृपत् तृप्यंस्त्वमापिब । आभिमुख्येन पिब ॥
क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वादस्येति चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

जुषेथा यज्ञं बोधतं हवस्य मे सत्तो होता निविदः पूर्या अनु ।

अच्छा राजाना नम एत्यावृतं प्रशास्त्रादा पिबतं सोम्यं मधु ॥ १

जुषेयां । यज्ञं । बोधतं । हवस्य । मे । सत्तः । होता ।

निऽविदः । पूर्व्याः । अनु ।

अच्छ । राजाना । नमः । एति । आऽष्टतं । प्रशाक्तात् ।

आ । पिवतं । सोम्यं । मधु ॥ ६

हे मित्रावरुणौ मदीयमिमं यज्ञं जुषेयां । सेवेयां । मे मम हवस्य हवसाह्वानं ॥
पूर्ववत्कर्त्तव्यं मयी ॥ बोधतं । अवगच्छतं । तथा सत्तो निषस्योऽकदीयो होता
पूर्व्याश्चरंतनीर्निविदः ॥ वाङ्मनैतत् ॥ शस्त्रलक्षणा वाचोऽनु शंसतीति शेषः ।
उद्गाहमिः कृतस्य स्तोत्रस्यानुगुण्येनाज्यादीनि शस्त्राणि शंसतीत्यर्थः । अपि च नमः
सोमलक्षणमन्त्रमाहृतस्त्विग्भिर्वेष्टितं राजाना राजमानौ युवामच्छाभिसुख्येनैति ।
गच्छति प्राप्नोति । तादृशं सोम्यं सोममयं मधु मादकं हविः प्रशाक्तात् प्रशास्तुर्या-
मादापिवतं । आभिसुख्येन पिवतं ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे पंचविंशोऽवर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हृदि निवारयन् ।

युमथांश्चतुरो देयाद्दिदातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकसार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाक्षात्-
धुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते साधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये

द्वितीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निसंमे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ द्वितीयाष्टकस्याष्टमोऽध्याय आरभ्यते । द्वितीयमंडलस्य चतुर्थांशुपाके
मंदस्तेति षडृचं पंचमं सूक्तं गार्ग्यमंदं । मंदस्वत्यनुक्रांतं । पूर्वत ऋतव्यं तु जागर्तं
त्विति तुयद्प्रयोगादिदमपि जागर्तस्त्वयं । तत्वाद्याश्चतस्र ऋचो द्रविणोदोदेवताकाः
पंचम्याश्विनी षष्ठ्याग्नेयी ॥ दशरात्रे षष्ठेऽहनि ऋतुयाजेषु प्रैषान्दक्षिरस्कान् कृत्वा
तैः प्रैषैः प्रेषितव्यं यष्टव्यं च । तत्र सप्तमादीनां प्रैषाणां सुपरिष्ठात् मंदस्तेत्याद्याः
सडृचः क्रमेण प्रक्षेपणीयाः । सूक्तं तु पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मंदस्व होतादनु जोषमधसोऽध्वर्यवः स पूर्णा वद्यासिचं ।

तस्मा एतं भरत तद्वशो ददिर्होताक्षोमं द्रविणोदः पिबं
ऋतुभिः ।

मंदस्व । होतात् । अनु । जोषं । अध्वः । अध्वर्यवः ।

सः । पूर्णा । वष्टिः । आऽसिचं ।

तस्मा । एतं । भरत । तत्त्वशः । ददिः । होतात् । सोमं ।

द्रविणोदः । पिबं । ऋतुभिः ॥ १

हे द्रविणोदो द्रविणसो धनस्य दातरेतज्जामक देव चंभसो देवानामन्नरूपस्य
सोमस्य सोमं होवात् होतकर्तृकाद्यागादनु जोषं प्रीतिमनु मंदस्व । हे अध्वर्यवः
स द्रविणोदाः पूर्णा संपूर्णामासिचं सिच्यमानामाहुतिं वष्टि । कामयते । अतस्तस्मै
द्रविणोदोऽग्नय एतं सोमं भरत । प्रापयत । तद्वशस्तत्कामो द्रविणोदा ददिदाता
युष्माकमभीष्टफलस्य दाता भवतीति जेषः । किंच हे द्रविणोदो होवात् होतृयांगात्
ऋतुभिरिषमासाभिमानिभिर्ऋतुदेवैः सह सोमं पिब ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यमु पूर्वमहुवे तमिदं हुवे रुदु हव्यो हृदियो नाम पत्यंते ।

अध्वर्युभिः प्रस्थितं सोम्यं मधु पोतासोमं द्रविणोदः पिब

ऋतुभिः ॥ २

यं । ऊं इति । पूर्वं । अहुवे । तं । इदं । हुवे । सः । इत् ।

ऊं इति । हव्यः । हृदिः । यः । नामः । पत्यंते ।

अध्वर्युभिः । प्रस्थितं । सोम्यं । मधु । पोतात् । सोमं ।

द्रविणोदः । पिब । ऋतुभिः ॥ २

हे द्रविणोदो यद्य यं त्वामेव पूर्वं होतकर्तृके सोमयागेऽहुवे । आहुतवानस्मि
इदं संप्रति तं तमेव होत कर्तृके सोमयागे हुवे । आह्वयामि । सेत् स एव द्रविणोदा
हव्यो ज्ञातव्यः ॥ ७ इति पूरणे ॥ हृदिर्भीष्टफलस्य दाता यो नाम यः खलु पत्यंते
देवतात्वेनेष्टे तस्मै द्रविणोदं सोम्यं सोमात्मकं मध्वध्वर्युभिः प्रस्थितं प्रणीतमासीत् ।
हे द्रविणोदः पोतात् पोतृयांगादृतुभिरुषसंज्ञकैः सह सोमं पिब ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मेद्यंतु ते वक्रयो येभिरीयसेऽरिषण्यन्वोऽयस्वा वनस्यते ।

आयूयां घृणो अभिगूर्या त्वं नेष्टासोमं द्रविणोदः पिब

ऋतुभिः ॥ ३

मेदांत । ते । वज्रयः । येभिः । ईयसे । अरिषण्यन् ।

वीडयस्व । वनस्यते ।

आऽय्य । दृणो इति । अभिऽगूय । त्वं । नेद्रात् । सोमं ।

द्रविणः दः । पिवं । ऋतुऽभिः ॥ ३

हे द्रविणोदो येभिर्देवाहैरोयसे प्राप्नोषि ॥ ते तव वज्रयो वोदार इति यास्कै-
भोक्तृत्वात् । नि० ८, ३ ॥ ते मेदांत । त्वयंत । हे वनस्यते वनानां पते अरिषण्यन्
अहिंसन् वीडयस्व । दृढीभव । हे दृणो धर्मक त्वमायूयागस्य अभिगूयोदस्य
नेद्रात् नेदुयांगादतुभिः सहसंचकैः सह सोमं पिव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अपांक्षोत्ताडुत पोत्रादमत्तोत नेद्रादंजुषत प्रयो हितं ।

तुरीयं पात्रमस्य क्तममर्त्यं द्रविणोदाः पिवतु द्रविणोदसः ॥ ४

अपात् । होत्रात् । उत । पोत्रात् । अमत्त । उत । नेद्रात् ।

अजुषत । प्रयः । हितं ।

तुरीयं । पात्रं । अमत्तं । अमर्त्यं । द्रविणः दः । पिवतु ।

द्रविणः दसः ॥ ४

अच्छापाकस्येयं । यो द्रविणोदा होत्रादोत्तयांगात् सोममपात् पीतवान् उत
किं च पोत्रात्पोत्रयांगादमत्तं सोमं पीत्वामाहृत । उत अपि च नेद्रात् नेदुयांगादितं
दत्तं प्रयो देवानामत्तरूपं सोममजुषत । असेविष्ट । स द्रविणोदसो हवीरूपद्रविणस्य
प्रदातव्य ऋत्विग्भ्यो हितः । ऋत्विजोऽत्र द्रविणोदस उच्यंते हविषो दातारस्ते
चैनं स्वनयंति । नि० ८, २, इति यास्कैर्नोक्तत्वात् ॥ तादृशो द्रविणोदा अमत्तं
दद्यापवित्तेणः ऋतममर्त्यममरणसाधनं तुरीयं पात्रं अतुषपात्रस्य सोमं पिवतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अवांचमद्य यय्यं नृवाहणं रथं युं जाथामिह वा विमोचनं ।

पुंक्तं हवींषि मधुना हि कं गतमथा सोमं पिबतं

वाजिनीवसू ॥ ५

अवांचं । अद्य । यय्यं । नृवाहनं । रथं । युं जाथां । इह ।

वां । विमोचनं ।

पुंक्तं । हवींषि । मधुना । हि । कं । गतं । अथ । सोमं ।

पिबतं । वाजिनीवसू इति वाजिनोऽवसू ॥ ५

हे अश्विनौ अद्यास्मिन्नहनि यय्यं ययिं गंतारं नृवाहणं नेतोर्युवयोर्वोदारमिह यत्रे पां युवयोर्विमोचनं विमोचयितारं रथसवांचं यथावाग्भवति तथा युं जाथां । किंच मधुना स्वादुरसेन हवींषि पुंक्तं संयोजयतं । अथ च गतं । आगच्छतं ॥ हि क्वमिति पूरणे ॥ अथानंतरं हे वाजिनीवसू । वाज एव वाजिनी । अन्ते पासयितारौ बलवर्धनौ वा सोमं पिबतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

जोष्यग्ने समिधं जोषाहुतिं जोषि ब्रह्म जन्यं जोषि सुष्टुतिं ।

विश्वेभिर्विश्वां ऋतुना वसो मह उग्रन्देवा उग्रतः

पायथा हविः ॥ ६

जोषि । अग्ने । संइधं । जोषि । आहुतिं । जोषि । ब्रह्म ।

जन्यं । जोषि । सुऽस्तुतिं ।

विश्वेभिः । विश्वान् । ऋतुना । वसो इति । महः । उग्रन् ।

देवान् । उग्रतः । पायथा । हविः ॥ ६

हे अग्ने समिधं जोषि । जुषस्व । आहुं जोषि । जुषस्व । ब्रह्म शस्त्रं जन्यं
 सनेभ्यो हितं जोषि । जुषस्व । सुष्टुतिं शोभनस्त्रोत्रं जोषि । जुषस्व । किंच वसो
 सर्वेषामावासभूत हे अग्ने उग्रतः कामयमानान् महो महतो विश्वान् सर्वान्देवान्
 उग्रन् कामयमानस्त्वष्टरुना तपस्वसंज्ञकेन सह तथा विश्वेभिः सर्वेदेवैः सह
 हविर्होत्ररूपं सोमं पायय ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टके प्रथमो वर्गः ॥

उदु थ इत्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं गात्रं मदं त्रैष्टुभं सवितृदेवताकं । अत्रानुक्त-
 मणिका । उदु थ एकादश सवितृमिति ॥ व्यूढे दशरात्रे षष्ठेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र
 एतत्सूक्तं सवितृनिविद्धानीयं । व्यूढश्चेदिति खंडे सूत्रितं । षष्ठस्योदु थ देव
 इति गात्रं मदं । आ० ८, ८ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु थ देवः सविता सवायं शश्वत्तमं तदपां वज्रिं रस्थात् ।

नूनं देवेभ्यो वि हि धाति रत्नमथामंजहीतिहीत्रं स्वस्तौ ॥ १

उत् । ऊं इति । स्यः । देवः । सविता । सवायं ।

शश्वत्तमं । तत्संपाः । वज्रिः । अस्थात् ।

नूनं । देवेभ्यः । वि । हि । धाति । रत्नं । अथ । आ ।

अमजत् । वीतिऽहीत्रं । स्वस्तौ ॥ १

स्यः स देवो द्योतमानः सविता सवायं लोकानां प्रसवायानुज्ञायै शश्वत्तमं
 प्रतिदिनमुदस्थात् । उत्तिष्ठति । कीदृशः सविता । तदपाः तत्प्रसवकर्मा ॥ अप
 अम्र इति कर्मनामस्य पाठात् ॥ वज्रिर्वीरुता जगतां । किंच नूनं संग्रति देवेभ्य
 स्तोऽह्यो रत्नं धनं वि हि धाति । प्रयच्छति ॥ हीति पूरणे ॥ अथ अपि च वीति-
 हीत्रं कांतयज्ञं यजनानं स्वस्तावविनाशे क्षेमेऽमजत् । भागिनं करोतु । यद्यपि
 स्वस्तिशब्दो विभक्त्यं तनिर्दिष्टशब्दपरस्तथाप्यपर्यं वसानादर्थपरो भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वि॒खं॑ त्य हि॒ श्रु॒ष्ट्यै॑ दे॒व ऊ॒र्ध्वः॑ प्र॒ वा॒हवा॑ पृ॒थु॒पाणिः॑ सि॒सर्ति॑ ।

आप॑श्चिद॒त्य व्रत॑ आ नि॒सृ॒ग्रा अ॒यं चि॒दातो॑ र॒मते॑ परि॒उमन्॑ ॥ २

वि॒खं॑ त्य । हि॒ । श्रु॒ष्ट्यै॑ । दे॒वः । ऊ॒र्ध्वः । प्र॒ । वा॒हवा॑ ।

पृ॒थु॒पाणिः॑ । सि॒सर्ति॑ ।

आप॑ः । चि॒त् । अ॒य । व्र॒ते । आ । नि॒सृ॒ग्राः । अ॒यं ।

चि॒त् । वा॒तः । र॒मते॑ । परि॒उमन्॑ ॥ ३

देवो द्योतमानः सविता पृथुपाणिर्महत्करो विश्वस्य श्रुष्टये जगतः सुखायोर्ध्वं
उद्धतः सन् वाहवा वाह प्रसिसर्ति । प्रसारयति । आपश्चित् आपोऽप्यस्य व्रते
प्रसारण्ये कर्मणि सति ॥ व्रतं कर्त्तुमिति तन्नामसु पाठात् ॥ आ स्रुदंत इति
शेषः । ताश्च निमृष्या नितरां शोधयित्वो गंगादिरूपेण जगत्याययंतोत्तर्यः । अयं
विह्वतोऽयमपि वायुः परिउमन् परितो गते व्याप्रेऽंतरिक्षे रमते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ॒शुभि॑श्चि॒द्यान्वि॑ मु॒चाति॑ नून॒मरौ॑र॒मद॑त॒मानं॑ चि॒देतोः॑ ।

अ॒द्य पू॑णां चि॒त्य या॑ अ॒वि॒ष्याम॑नु॒ व्रतं॑ स॒वितु॑र्मो॒क्षागा॑त् ॥ १

आ॒शुभिः॑ । चि॒त् । या॒न् । वि॒ । मु॒चाति॑ । नू॒नं ।

अ॒रौ॑र॒मत् । अ॒त॒मानं॑ । चि॒त् । ए॒तोः॑ ।

अ॒द्य पू॑णां । चि॒त् । नि॒ । अ॒या॒न् । अ॒वि॒ष्यां । अ॒नु॒ । व्र॒तं ।

स॒वि॒तुः॑ । मो॒क्षौ॑ । आ॒ । अ॒गा॒त् ॥ २

यान् गच्छन् सविताशुभिश्चिच्छोभगाभिभिरपि रश्मिभिर्विमुचाति । विमुच्यते ।
नूनमिति पूरणः । अतमानं विमुच्यतं गच्छन्मपि अनमेतोर्गमनादरौरमत् ।

उपरमयति । किंच अह्यर्षूणां । अहिनाहंतारं शत्रुमभिगच्छंतीत्यह्यर्षवः । तेषामथ-
विष्टां गमनेच्छां न्ययान् । नियच्छति । सवितुः प्रेरकस्य सूर्यस्य व्रतं कर्मानु-
पयान्मोकी रात्रिः । मोकी शोकीति रात्रिनामसु पाठात् ॥ आगात् । आगच्छति ।
सवितुश्चेष्टोपरतो रात्रिरागच्छतीति यावत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पुनः समव्यदितं वयंती मध्याकर्तोन्यधाच्छक्न धीरः ।

उसंहायास्यादृशतूरंदर्धररमतिः सविता देव आगात् ॥ ४

पुनरिति । सं । अथ । विततं । वयंती । मध्या । कर्तोः ।

नि । अधात् । शक्न । धीरः ।

उत् । संहाय । अस्यात् । वि । ऋतून् । अर्धः । अरमतिः ।

सविता । देवः । आ । अगात् ॥ ४

वयंती वृद्धं वयंती नारीय रात्रिर्विततमालोकं पुनः समव्यत् । संवेष्टयते ।
पुनःशब्दः पूर्वेदुरप्येवमकार्षीदिति द्योतयति । धीरः प्रजोऽपि सर्वो लोकः कर्तोः
क्रियमाणं कर्म ॥ कर्तोः कर्तवा इति तन्नामसु पाठात् ॥ शक्न कर्तुं शक्नमपि मध्या
मथ उपक्रांतं कर्मापरिसमाप्येत्यर्थः । न्यधात् ॥ निहितवान् । सवितर्युपरत इति
शेषः । सर्वो लोकः संहाय शयां विहायोदस्यात् । अवशिष्टं कर्म कर्तुं पुनरुत्ति-
ष्टति ॥ संपूर्वो जहातिः शयापरित्यागे वर्तते । तथा च श्रूयते । कलिः शयानो
भवति संजिह्वानस्तु द्वापर इति । सविता सर्वस्य प्रसविता सूर्योऽरमतिरनुपरतिर्देवो
द्योतमान आगात् ॥ आगच्छति । उदेतीति यावत् । ऋतून् कालविशेषांश्च व्यदर्दः ।
विदारयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नानौकांसि दुर्यो विश्वमायुर्वि तिष्ठते प्रभवः शोको अग्नेः ।

ज्येष्ठं माता सूनवे भागमाधादन्वत्य केतमिषितं सविता ॥ ५

नाना । ओकांसि । दुः । विश्वं । आयुः । वि ।
तिष्ठते । प्रभवः । शोकः । अग्नेः ।

ज्येष्ठं । माता । सुनवं । भागं । आ । अधात् । अनु । अस्य ।
केतं । इषितं । सविता ॥ ५

प्रभवः प्रभूतोऽग्नः शोकस्तेजो दुर्यो गृह्यो गृहे भवो नानोकांसि यजमानानां
पृथग्भूतान्गृहान्वितिष्ठते ॥ अविषतिष्ठति । विश्वमायुः सर्वमन्नं चाविषतिष्ठति ॥ आयुः
सूयते यजमानस्य पाठात् ॥ मातोपाः सवित्वान्विषितं प्रेषितस्य केतं प्रज्ञापक-
सग्नेज्येष्ठं प्रथममग्निहोत्राख्यं भागं सूयवेऽग्नय आधात् । आदधाति ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टके द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठो ॥

समाववर्ति विष्टितो जिगीषुर्विश्वेषां कामश्चरताममाभूत् ।

शखा अपो विकृतं हित्वागादनु व्रतं सवितुर्देव्यस्य ॥ ३

संस्माववर्ति । विस्थितः । जिगीषुः । विश्वेषां । कामः ।

चरतां । अमा । अभूत् ।

शखान् । अपः । विकृतं । हित्वा । आ । अगात् । अनु ।

व्रतं । सवितुः । देव्यस्य ॥ ६

जिगीषुर्विजयेच्छुर्योहा विष्टितो युद्धार्थं प्रस्थितः समाववर्ति । समावर्तयति ।
विशेषां सर्वेषां चरतां जंगमानाममा । अमा दम इति गृह्यनामस्य पाठात् । गृहं
प्रति कामोऽभूत् । भवति । शखान् नित्यं कर्मरतोऽपः कर्म विकृतमङ्कृतं हित्वा
हित्वागात् । गृहमागच्छति । एतत्सर्वं देव्यस्य दिवि भवस्य सवितुः प्रेरकस्य
सूर्यस्य व्रतमस्तमयाख्यं कर्मानु जायत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वया हितमप्यमप्सु भागं धन्वान्वा ऋगयसो वि तस्युः ।

वनानि विभ्यो नकिरस्य तानि व्रता देवस्य सवितुर्मिनन्ति ॥ ७

त्वया । हितं । अप्यं । अप्सु । भागं । धन्वा । अन्तु । आ ।

ऋगयसः । वि । तस्युः ।

वनानि । विभ्यः । नकिः । अस्य । तानि । व्रता । देवस्य ।

सवितुः । मिनन्ति ॥ ७

हे सवितस्त्वयाप्सुतरिच्छे ॥ आपः पृथिवीत्यंतरिक्षनागसु पाठात् ॥ जलाधारे
आ हितं निहितमप्यमपां संबन्धिनं भागं धन्वानु निजेलप्रदेशेष्वरण्येषु ऋगयमाणा
ऋगा आ समंताद्वितस्युः । अधितिष्ठन्ति । किंच वनानि वृक्षा विभ्यः पक्षिभ्य
आवासादिरूपेण त्वया भागो दत्तः । अस्य देवस्य सवितुस्तानि तादृशानि व्रतादि
कर्माणि नकिर्मिनन्ति । कोऽपि न हिंसन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

याद्राध्यं वरुणो योनिमप्यमनिशितं निमिषि जभुं राणः ।

विश्वो माताडो व्रजमा पशुगात्स्यशो जन्तानि सविता

याकः ॥ ८

यात्स्राध्यं । वरुणः । योनिं । अप्यं । अनिशितं ।

निमिषि । जभुं राणः ।

विश्वः । माताडः । व्रजं । आ । पशुः । गात् । स्यशः ।

जन्तानि । सविता । वि । आ । अकारित्यकः ॥ ८

वरुणो याद्राथं यातां गच्छतां राथं राधनीयमथमात्रं योग्यमनिमित्तमतीक्ष्णं ।
सुखकरमिति यावत् । योनिं स्थानं निमिषि निमेषे सवितुरस्तमये सति विश्वमार्थं
प्राप्तिभ्यः प्रयच्छति । वरुणस्य रात्रेर्निर्वाहकत्वात् । जर्भुराणो भृशं गच्छन् विश्वः
सर्वो मार्ताण्डो वृताद्भिजादंष्ट्रादुत्पद्यमानः प्रव्यागात् । आच्छति । विश्वः पशुरपि
व्रजं गोष्ठमागात् । सविता प्रेरकः स्यशः स्थाने स्थाने जन्मानि जातानि भूतानि
व्याकः । पृथगकार्षीत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

न यस्त्रेद्रो वरुणो न मित्रो व्रतमर्थमा न मिनन्ति रुद्रः ।

नारातयस्तमिदं स्वस्ति हुवे देवं सवितारं नमोभिः ॥ ८

न । य य । इन्द्रः । वरुणः । न । मित्रः । व्रतं । अर्थमा ।

न । मिनन्ति । रुद्रः ।

न । अरातयः । तं । इदं । स्वस्ति । हुवे । देवं । सवितारं ।

नमोभिः ॥ ८

यस्य सवितुर्देवस्य व्रतं प्रसमाख्यं कर्मेद्रो न मिनाति । न हिनस्ति । वरुणस्य न
मिनाति मित्रश्चार्थमा च न मिनाति रुद्रश्च न मिनाति । अरातयोऽसुराश्च न
मिनन्ति ॥ मिनातीति श्रुतमाख्यातं यथायोगं विपरिणामेन प्रत्येकमभिसंवध्यते ॥
तं सवितारं सर्वस्य प्रेरकं देवं द्योतमानमिदमिदानीं नमोभिरक्षरूपैर्हविर्भिः सह ॥
नम आयुरित्यक्षनामस्तु पाठात् ॥ स्वस्ति चेमाय हुवे । स्तौमि ॥

॥ अथ दशमी ॥

भगं धियं वाजयंतः पुरंधिं नरामंसो ग्नास्यतिर्नी अय्याः ।

आये वामस्य संगथे रयीणां प्रिया देवस्य सवितुः स्याम ॥ १०

भगं । धियं । वाजयंतः । पुरंधिं । नराग्रंसुः । ग्ना ।

पतिः । नः । अय्याः ।

आऽअये । वामस्य । संगथे । रयीणां । प्रियाः । देवस्य ।

सवितुः । स्वाम ॥ १०

भगं भजनीयं धियं ध्यातव्यं पुरंधिं पुरस्य धारयितारं वज्रप्रज्ञं वा सवितारं ॥
 पुं धिर्वज्रधिरिति यास्कः ॥ वाजयंतो वाजिनं वलिनं कुर्वतः ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥
 नः स्तुवतोऽस्मान् नराशंसो नरैः शननीयो ग्नास्तिर्देवपत्नीनां पतिश्छंदसां
 पतिर्वा ॥ तथा च श्रूयते छंदांसि वै ग्ना इति उत ग्ना व्यंतु देवपत्नोरिति च ॥
 सविताव्याः । अव्यात् । किंच वामस्य धनस्य रयीणां पशूनां च ॥ तथा च श्रूयते
 पशवो वै रयिरिति ॥ आय आगमने संगथे संगमने च निमित्ते देवस्य द्योतमानस्य
 सवितु प्रेरकस्य वयं प्रियाः स्वाम । भवेत् ॥

॥ अथैकादशी ॥

अस्रभ्यं तद्विवो अज्ञाः पृथिव्यास्त्वया दत्तं काम्यं राध आ
 गात् ।

शं यत्स्तोत्रभ्यं आपये भवात्पुरुशंसाय सवितर्जरिते ॥ ११

अस्रभ्यं । तत् । दिवः । अत्स्रभ्यः । पृथिव्याः । त्वया ।

दत्तं । काम्यं । राधः । आ । गात् ।

शं । यत् । स्तोत्रभ्यः । आपये । भवाति । पुरुशंसाय ।

सवितः । जरिते ॥ ११

हे सवितः अस्रभ्यं त्वया दत्तं तत् प्रसिद्धं काम्यं कर्मनीयं राधो धनं दिवो
 द्युलोकात् अज्ञोऽंतरिक्षलोकात् पृथिव्या भूमेश्वा गात् । आगच्छतु । किंच
 स्तोत्रभ्यः स्तोत्राणामापये बंधवे तदंशजाय यस्मिन् शं सुखकरं भवाति भवेत्
 पुरुशंसाय वज्रस्तुतये जरिते स्तोत्रे मर्त्ये ॥ जरिता कारुरिति स्तोत्रनामस्य
 पाठात् ॥ हे सवितः तत्प्रयच्छ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे तृतीयो वर्गः ॥

आवाणेवेत्यर्चं सप्तमं सूक्तं गात्रमदं त्वैशुभमाश्विनं आवाणेवाष्टावाश्विन-
मित्युक्तांतत्वात् ॥ प्रवर्गोऽभिष्टवे पूर्वं षष्ठेऽस्य विनियोगः सूक्तितं च आवाणेवेहे
द्यावाष्टिवो । आ० ५. ६. । इति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरपीदं सूक्तं ।
सूक्तितं च आवाणेव नासत्याभ्यामिति त्रीणि । आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आवाणेव तदिदं जरेथे गृध्रे व दृक्षं निधिः तमच्छं ।

ब्रह्माणे व विदथं उच्यंशासां दूतेव हव्या जन्या पुरुवा ॥ १

आवाणाऽव । तत् । दूत् । अर्थ । जरेथे इति । गृध्राऽव ।

दृक्षं । निधिः संतं । अच्छं ।

ब्रह्माणाऽव । विदथे । उच्यंशासां । दूताऽव । हव्या ।

जन्या । पुरुवा ॥ १

हे अश्विनो आवाणेव अरातिं प्रति प्रेषितो वाषाणाविव तदर्थं ॥ अतर्धातो-
रर्थशब्दः । अर्थोऽर्तिरिति आश्विनः । नि० १. १८. ॥ तमरातिमित्यर्थः । इदिति
पूरणः । जरेथे । जरयेथे । अरातिं वाधेयां । यद्वा यथा गुरु आवाणौ क्षिप्रौ
तदानोमेव गोघ्नं गच्छसुस्तथा तत् तमर्थं गंतारं जरये । क्षिप्रं गत्वा स्तुतिमित्यर्थः ॥
जरतिः स्तुतिकर्मा । किंच गृध्रे व गृध्राविव पक्षिणाविव दृक्षं फलितं दृक्षं निधि-
संतं धनवंतं यजमानमच्छं । आगच्छतमिति शेषः । विदथे यज्ञे ॥ विदथः
सवनमिति यज्ञनामसु पाठात् ॥ उच्यंशासोऽर्थसितारौ ब्रह्माणे व ब्रह्माणाविव ।
जन्या जनपदेषु दूतेव राज्ञा प्रेषितौ दूतविव पुरुवा यजुभिः पुरुषैर्हव्या द्वातव्यौ
युवा । अत्रोपमेयद्वित्वात्सारेणोपमानद्वित्वं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रातर्यावाणा रथ्ये व वीराजे व यमा वरमा संचेथे ।

मेने दूत तन्वाऽश्वं भंमाने दंपतीव क्रतुविदा जनेषु ॥ २

प्रातः॑ऽयावा॑ना । रथ्या॑ऽद्व । वी॒रा । अजा॑ऽद्व । य॒मा ।

वरं॑ । आ । स॒वेधे॑ इति ।

मेने॑ इवेति मेने॑ऽद्व । त॒न्वा । शं॒भ॒माने॑ इति ।

दं॒प॒ती इवेति दं॒प॒तीऽद्व । क॒तुऽयि॒दा । जने॑षु ॥ २

हे अश्विनौ प्रातर्यावाणा प्रातरेव यज्ञार्थं गंतारौ रथ्येव रथिनाविव नोरो
स्वकर्मणि मूरो । अजेवाजाविव आगाविव यमा यमलौ । मेने इव नार्याविव
तन्वा शरीरेण शंभमाने शोभमानौ । दंपतीव जायापती इव संगतौ जनेषु
विषयेषु कतुयिदा कर्मविदो युवां वरं संभक्तारमासचेधे । आगच्छथ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शृ॒ंगे॑व न प्रथ॒मं गंत॑मर्वाक् श॒फावि॑व ज॒भु॒राणा॑ तरो॒भिः ।

च॒क्रवा॑केव प्र॒ति व॒स्तो॑ः स॒स्त्रावा॑चा॒ यातं॑ रथ्ये॑व श॒क्रा ॥ ३

शृ॒ंगा॑ऽद्व । नः । प्रथ॒मं । गंतं॑ । अ॒र्वाक । श॒फौऽद्व ।

ज॒भु॒राणा॑ तरो॒भिः ।

च॒क्रवा॑काऽद्व । प्र॒ति । व॒स्तोः । स॒स्त्रा । अ॒र्वाचा॑ । यातं॑ ।

रथ्या॑ऽद्व । श॒क्रा ॥ ३

हे अश्विनौ शृंगेव पशोः शृंग इव प्रथमा देवानां प्रथमौ शफाविवश्चादेः
स्त्राविव तरोभिर्जैजभुराणा भृशं गच्छंतौ युवां नोऽस्मान्प्रत्यर्वागभिमुखमा-
गतं । आगच्छतं । किंच हे अश्विनौ वस्तोः प्रति अहः प्रति चक्रवाकेव चक्रवा-
काविव हे उस्त्रा शल्पास्तवारको गमनशीलौ वा रथ्येव रथिनाविव हे शक्रा
स्वकर्मणि शक्तावर्वाचास्तदभिमुखौ यातं । गच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नावेव नः पारयतं युगेव नभ्येव न उपधीव प्रधीव ।

श्वानेव नो अरिषण्या तनूनां खृगलेव विस्त्रसः पातमस्मान् ॥ ४

नावाऽद्वैव । नः । पारयतं । युगाऽद्वैव । नभ्याऽद्वैव । नः ।

उपधी इवेत्युपधीऽद्वैव । प्रधी इवेति प्रधीऽद्वैव ।

श्वानाऽद्वैव । नः । अरिषण्या । तनूनां । खृगलाऽद्वैव ।

विस्त्रसः । पातं । अस्मान् ॥ ४

हे अश्विनौ नावेव नावाविव सिंघूनु नोऽस्मान् दुर्गाणि पारयतं । युगेव यथा
रथस्य युगे नभ्येव यथा च रथवक्रनाभिकलके । उपधी इव यथा तत्प्राश्वस्ये फलके
प्रधी इव यथा वा चक्रवाह्यबलयौ रथं पारयतः तथा नोऽस्मान् दुर्गाणि पारयतं । किंच
श्वानेव श्वानाविव यथा श्वानो बाधकेभ्यो रक्षतौ तनोर्हिंसामपनयतः तथा नोऽस्माक
तनूनामंगानामविष्यावहिंसकौ भूतं । खृगदेव यथा तदुवाणे तदुहिंसाया रक्षतः
तथा विस्त्रसो जराया अस्मान्यवां पातं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वर्तेवाजुर्या नद्येव रीतिरक्षी इव चक्षुषा यातमर्वाक् ।

हस्ताविव तन्वे शंभविष्ठा पादेव नो नयतं वक्षो अर्च्छ ॥ ५

वाताऽद्वैव । अजुर्या । नद्याऽद्वैव । रीतिः । अक्षी इवेत्यक्षी इव ।

चक्षुषा । आ । यातं । अर्वाक् ।

हस्तौऽद्वैव । तन्वे । शंभविष्ठा । पदाऽद्वैव । नः । नयतं ।

वक्षः । अर्च्छ ॥ ५

हे अश्विनौ वातेव वातेव वातां पिवाजुर्या जरितमणक्यौ नद्येव नद्याविव रीतिः ॥
व्यत्ययेनैकवचनं ॥ शीघ्रं गंतारौ युवां । अक्षी इव अक्षिणी इव चक्षुषा दर्शने-
नार्वागसादिबुखमायातं । आगच्छतं । किंच हस्तेव हस्ताविव पादेव पादाविव

तन्ने शरीराय शंभविष्ठा सुखस्थ भावयित्तमसौ युवां नोऽस्मान् वस्यो वसीयः श्रेष्ठं
धनमच्छ प्रति नयतं । प्रापयतं ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ओ३ष्टा॒विव॒ स॒ध्वा॒स्त्रे॒ वद॑ता स्तना॒विव॒ पि॒प्यतं॑ जी॒वसे॑ नः ।

नासे॑व नस्तन्वी॒ रक्षि॑तारा कर्णा॒विव॒ सु॒श्रुता॑ भू॒तम॒स्त्रे ॥ ६

ओ३ष्टा॒ऽइव॒ । मधु॑ । आ॒स्त्रे । वद॑ता । स्तना॒ऽइव॒ । पि॒प्यतं॑ ।

जी॒वसे॑ । नः ।

नासा॒ऽइव॒ । नः । तन्वः॑ । रक्षि॑तारा । कर्णा॒ऽइव॒ । सु॒श्रुता॑ ।

भू॒तं । अ॒स्त्रे इति॑ ॥ ६

हे अश्विनौ ओष्टाविवास्त आस्याय मधुररसवद्भवनं वदतौ स्तनाविव नोऽस्मान्
जीवसे जीवनाय पिप्यतं । प्याययतं । किंच नाश्वेव नासिके इव नोऽस्माकं तन्वस्तनो
रक्षितारा रक्षितारौ भूतं । भवतं । अपि च कर्णाविवास्त्रे अस्माकं सुश्रुता सुश्रवणे
युवां भूतं । भवतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ह॒स्तैव॑ श॒क्तिम॒भि सं॑ददी नः क्षामै॑व नः स॒म॒जतं॑ रजांसि ।

द॒मा गिरी॑ अ॒श्विना॒ यु॒ष्मय॑न्तीः क्षो॒त्रेण॑ स्व॒धितिं॑ सं

शि॒शीतं॑ ॥ ७

ह॒स्ता॒ऽइव॒ । श॒क्तिं । अ॒भि । सं॑ददी इति सं॑ददी । नः ।

क्षामै॑व । नः । सं । अ॒जतं॑ । रजांसि ।

द॒माः । गिरी॑ । अ॒श्विना॒ । यु॒ष्मय॑न्तीः । क्षो॒त्रेण॑ऽइव ।

स्व॒धितिं॑ । सं । शि॒शीतं॑ ॥ ७

हे अश्विनौ हस्तेव हस्ताविव शक्तिं सामर्थ्यं नोऽस्माकमभिसंददी अमिहृत्वेन
सम्यक् प्रयच्छंतौ भयतं । किंच चाभेव रोदसी इव रजांसि स्थानान्मुदकानि वा ॥
उदकं रज उच्यत इति याज्ञः ॥ नोऽस्माकं संभजतं प्रेरयतं । अपि च अश्विना हे
अश्विनौ इमा गिरोऽस्माभिः कृताः सुतोर्गुण्यंतोर्गुण्यमिच्छंतीः स्वधितिमसिं
क्षोत्रेणैव तेजनशाणवत् संशिशोः । सम्यक् तीक्ष्णीकृतं ॥

॥ अथाश्वी ॥

एतानि वासश्विना वर्धनानि ब्रह्म स्तोमं गृत्स्मदासो अक्रन् ।

तानि नरा जुजुषाणोप यातं बृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ ८

एतानि । वां । अश्विना । वर्धनानि । ब्रह्म । स्तोमं ।

गृत्स्मदासः । अक्रन् ।

तानि । नरा । जुजुषाणा । उप । यातं । बृहत् । वदेम ।

विदथे । सुवीराः ॥ ८

अश्विना हे अश्विनौ वां युवयोरेतानि वर्धनानि वृद्धिसाधनानि ब्रह्म ब्रह्माणि
मंतान् स्तोमं स्तोत्रं च गृत्स्मदासो गृत्स्मदा अक्रन् । अकुर्वन् । तानि ब्रह्माणि
नरा नेतारौ जुजुषाणा भृशं प्रीयमाणौ युवावुपयातं । उपगच्छतं । किंच सुवीराः
शोभनपुत्रा वयं विदथे यज्ञे युवां बृहद्देम । प्रभूतं स्तुमः ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे पंचमो वर्गः ॥

सोमापूषणेति षडृचमष्टमं सूक्तं गार्त्तमदं त्रैष्टुभं सोमापूषदेवताकं । तथा
चानुव्रातं । सोमापूषणा पठ् सोमापौष्णमंत्योऽर्चोऽप्यदितेरिति । अपठ् देव्यदिति-
रित्यस्यार्चं स्यादिति देवता ॥ सोमापौष्णे पशौ षपापुरोडाशहविषामाद्यास्तिस्रः
क्रमेणानुवाक्या उत्तरास्तिस्रो याज्याः । अग्नीषोमाविति खंडे सूक्तितं । सोमापूषणा
जनना रयीणां । आ० १, ८, ८ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सोमा॑पू॒षणा॑ ज॒न॒ना र॒यीणां॑ ज॒न॒ना दि॒वो ज॒न॒ना पृथि॒व्याः ।

जा॒तौ वि॒श्वस्य॑ सु॒व॒नस्य॑ गो॒पौ दे॒वा अ॒क्ष॒ग्व॒च॒मृत॑स्य॒ नाभिं ॥ १

सोमा॑पू॒षणा । ज॒न॒ना । र॒यीणां॑ । ज॒न॒ना । दि॒वः ।

ज॒न॒ना । पृथि॒व्याः ।

जा॒तौ । वि॒श्वस्य॑ । सु॒व॒नस्य॑ । गो॒पौ । दे॒वाः । अ॒क्ष॒ग्व॒च॒मृत॑ ।

अ॒मृत॑स्य । नाभिं ॥ १

सोमापूषणा हे सोमापूषणौ युवां रयीणां धनानां जनना जनयितारौ दिवो
 द्युलोकस्यापि जनना जनयितारौ पृथिव्याः प्रथितायाश्च जनयितारौ भवथः ।
 किंच जातौ जातमात्रावेव युवां विश्वस्य सुवनस्य कस्तस्य जगतो गोपौ गोप्रातौ
 देवा अमृतस्यामरणस्य नाभिं हेतुमक्षग्वचन् । अकार्षुः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इ॒मौ दे॒वौ जा॒य॒मानौ जु॒ध॒न्ते॒मौ त॒मांसि॑ गू॒ह॒ता॒मज॑ं॒ष्टा ।

आ॒भ्यामि॑न्द्रः प॒क्वमा॒मास्व॑न्तः सो॒मापू॒षभ्यां॑ ज॒नदु॒स्त्रिया॑सु ॥ २

इ॒मौ । दे॒वौ । जा॒य॒मानौ । जु॒ध॒न्त । इ॒मौ । त॒मांसि॑ ।

गू॒ह॒ता । अज॑ं॒ष्टा ।

आ॒भ्या । इ॒न्द्रः । प॒क्व । आ॒मासु॑ । अ॒न्तरि॑ति ।

सो॒मापू॒षभ्यां॑ । ज॒नत् । उ॒स्त्रिया॑सु ॥ २

इमौ सोमापूषणौ देवौ द्योतमानौ जायमानादुत्पन्नमात्रावेव जुधन्त । सर्वे देवा
 अजुधन्त । सेवितवन्त इति यावत् । किंच इमौ सोमपूषणावजुष्टास्त्रिव्यानि तमांसि
 सर्वस्य गूहता । नाशयतः । किंच आभ्यामेताव्यां सोमापूषभ्यां सहेन्द्र आमासु
 तरुणीषूस्त्रियासु गोष्वन्तर्मध्य ऊधःप्रदेशे पक्वं पयो जनत् । जनयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सोमापूषणा रजसो विमानं सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्व ।

विषुवतं मनसा युज्यमानं तं जिन्वथो वृषणा पंचरश्मिं ॥ ३

सोमापूषणा । रजसः । विमानं । सप्तचक्रं । रथं ।

अविश्वमिन्व ।

विषुवतं । मनसा । युज्यमानं । तं । जिन्वथः । वृषणा ।

पंचरश्मिं ॥ ३

वृषणा वृषणौ कामानां वर्षितारौ सोमापूषणा हे सोमापूषणौ रजसो लोकस्य ।
लोका रजांश्च्युच्यंत इति यास्कः । विमानं परिच्छेदकं । सप्तमानमित्यर्थः । सप्तचक्रं
सप्तर्तुचक्रं । त्रयोदशो मासः सप्तम ऋतुः । अस्ति त्रयोदशो मास इति श्रुतेः ।
अविश्वमिन्व विश्वस्यापरिच्छेदां विषुवतं विष्वक् सर्वत्र परिवर्तमानं पंचरश्मिं
पंचर्तुरश्मिं । हेमंतशिशिरयोः समासेन तवः पंच । तथा च श्रूयते । द्वादश वै मासाः
पंचवर्तव्यो हेमंतशिशिरयोः समासेनेति । मनसा युज्यमानं मनोमात्रेण युज्यमानं ।
तं प्रसिद्धं रथं जिन्वथः । अस्मान्प्रति प्रेरयथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दिव्यः सदनं चक्र उच्चा पृथिव्यामन्यो अथंतरिंक्षे ।

तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षु रायसोषं विथतां नाभिमस्ये ॥ ४

दिवि । अन्यः । सदनं । चक्रे । उच्चा । पृथिव्यां । अन्यः ।

अधि । अंतरिंक्षे ।

तौ । अस्मभ्यं । पुरुवारं । पुरुक्षु । रायः । सोषं । वि ।

स्यतां । नाभिं । अस्मे इति ॥

अन्यस्तयोरेकः पूषोच्चा उच्चैरुच्छ्रिते दिवि द्यौलोके सदनं स्थानं चक्रे । चकार ।
अन्योऽपरः सोमः पृथिव्यामोपधिरूपेण अथंतरिंक्षे अंतरिक्षे च चंद्ररूपेण सदनं
चक्रे । तौ सोमपूषणौ युवां पुरुवारं बहुभिर्बराणीयं पुरुक्षुं बहुकीर्तिं रायसोषं

धनस्य पुष्टिः । पञ्चात्मकं धनमित्यर्थः । तथा च ब्राह्मणं पशवो वै रायस्योप इति ।
अस्मे अस्माकं नाभिं विश्वस्य भोगस्य हेतुभूतमस्मभ्यं विश्वतां । विश्वं चतः ।
प्रयच्छतामित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विश्वान्यन्यो भुवना जजान विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति ।

सोमापूषणौ अवतं धियं मे युवाभ्यां विश्वाः एतना जयेम ॥ ५

विश्वानि । अन्यः । भुवना । जजान । विश्वं । अन्यः ।

अभिचक्षाणः । एति ।

सोमापूषणौ । अवतं । धियं । मे । युवाभ्यां । विश्वाः ।

एतनाः । जयेम ॥ ५

हे सोमापूषणौ अदो युवयोरेकः सोमो विश्वानि भुवना भुवनानि भूतानि जजान ।
अजनयत् । तथा च संतः सोमः पयते जनिता मतीनां । ऋग्वे० ६, ६६, ५ । इति ।
अन्योऽपरः पूषादित्यो विश्वमभिचक्षाणोऽभिपश्यन्नेति । गच्छति । तौ युवां
सोमापूषणौ मे धियं कर्म ॥ धीः शचीति कर्मनामसु पाठात् ॥ अवतं । रक्षतं ।
किंच ययं युवाभ्यां हेतुभ्यां विश्वाः एतनाः सर्वां शत्रुसेना जयेम । अभिभवेम ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

धियं पूषा जित्वतु विश्वमिन्वो रयिं सोमो रयिपतिर्दधातु ।

अवतु देव्यदितिरनर्वा बृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ ६

धियं । पूषा । जित्वतु । विश्वं ऽइन्वः । रयिं । सोमः ।

रयिऽपतिः । दधातु ।

अवतु । देवी । अदितिः । अनर्वा । बृहत् । वदेम ।

विदथे । सुवीराः ॥ ६

पूपादित्यो विश्वमिन्नो विश्वस्य प्रीणयिता धियमस्माकं कथं जिन्नतु । तर्पयतु ।
वधिपतिर्धनपतिः सोमो रथिं धनं दधातु । अस्मभ्यं ददातु । किंच देवी
द्योतमानानवां प्रत्यृता केनापि प्रातिकूल्यमप्रापितादितिरवतु । अस्मान् रक्षतु ।
अन्यत् सिद्धं ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे षष्ठो वर्गः ।

वायो ये त इत्येकविंशत्पृथक् नवमं सूक्तं गाढांसदं गायत्व । अंविताम इति षष्ठस्य
तृचस्यादितो द्वे अनुष्टुभौ तृतीया वृहती । वायो ये त इत्यादिके द्वे ऋचौ वायव्यौ ।
शुक्रस्याद्येत्येष्ट्रवायव्यौ । अयं वां मित्रावरुणेति पंचानां मित्रावरुणावश्विनाविंद्रो
विश्वे देवाः सरस्वतीति क्रमेण देवताः । प्रेतां यज्ञस्येत्यस्तृचो ब्राह्मणसूत्रयोश्च-
विधानप्रवर्तने द्यावापृथिव्यनिर्विज्ञानत्वेन च विनियुक्तात्वात् द्यावापृथिव्यो हविर्धान-
देवत्यो वा । अग्निं च हव्यवाहनमिति पादोऽग्निदेवत्यो वा । तथा चानुक्रांतं ।
वायो सैका गायत्वसूक्ता देवताः प्रउगेणाद्ये तु तच्चेष्ट्रैष्ट्रवायवी द्यावापृथिव्योऽत्य-
स्तृचो हविर्धानो वा तृतीयः पादौ वान्मेयोऽंवितामेष्टुष्टुभौ वृहती चेति ॥
ष्ट्र्याभिप्लवपडह्योर्द्वितीयेऽहनि प्रउगेऽत्यतचवर्गेमेतत्सूक्तं । वायव्यतृचस्य वायो
ये ते सहस्रिण इत्याद्ये द्वे ऋचौ ऐष्ट्रवायवतृचस्य शुक्रस्याद्येत्येषा तृतीया । तथा
च सूत्रितं । वायो ये ते सहस्रिण इति द्वे तीव्राः सोमास आगच्छीत्येकोभा देवा
दिविस्प्रुशेति द्वे शुक्रस्याद्य गराशिव इत्येकायं वां मित्रावरुणेति पंच तृचाः ।
आ० ७. ६. । इति ॥ चातुर्विंशकेऽहनि प्रातःसवने मैत्रावरुणशस्त्रेऽयं वां मित्रा-
वरुणेति षड्विंशतोऽव्यसंज्ञकः । चतुर्विंशे होताजनिष्टेति खंडे सूत्रितं अयं वां
मित्रावरुणा पुरूरुणा चिह्नास्ति । आ० ७. २. । इति ॥ आभिप्लविकेऽहःसु प्रातः-
सवने मैत्रावरुणशस्त्रेऽयमेव तृचः पंचदशादिस्तोमनिमित्तमायापनीयः । अयं वां
मित्रावरुणानो मित्रावरुणेति तृचाः । आ० ७. ५. । इति सूत्रितत्वात् ॥ आद्या
मैत्रावरुणग्रहस्यानुवाक्या । सूत्रितं च मैत्रावरुणस्य अयं वां मित्रावरुणेति ॥
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्गायत्रे खंडसि गोमदूष्विति तृचो विनियुक्तः । गोमदूषु
नासत्येति तृचाः । आ० ८. १५. । इति सूत्रितत्वात् ॥ अतिरात्रे प्रथमे पर्याये
ब्राह्मणाच्छंसिश्च इंद्रो अंग महद्भयमिति तृचः । अतिरात्रे पर्यायाणामिति खंडे
सूत्रितं । इंद्रो अंग महद्भयमभि न्युष्टु वाचं । आ० ६. ८. । इति ॥ आययण्ये
वैश्वदेवस्य हविषो विश्वे देवास इत्यनुवाक्या । आययण्यमिति खंडे सूत्रितं । विश्वे
देवास आगत ये के च उमा महिनो अतिमायाः । आ० २. ६. । इति ॥ दशरात्रे
प्रथमेऽहनि प्रउगशस्त्रेऽंवितामे ददीताम इति शारस्तः सप्तमस्तृचः । चतुर्थेऽहनीति

खंडे सूत्रितं । अंवितामे नदीतम इत्यानुष्टुभं प्रउगं । आ० ७, ११, । इति ॥ व्यूढे
दशरात्रे प्रथमे ऋंदोमे वैश्वदेवशस्त्रे प्रेतां यज्ञस्य शंभुवेति द्यावापृथिव्यनिविहा-
नीयस्तृचः । अथ ऋंदोमा इति खंडे सूत्रितं । प्रेतां यज्ञस्य शंभुवायं देवाय जन्मान
इति तृचाः । आ० ८, ६, । इति ॥ हविः-नप्रवर्तनेऽप्ययं तृचो विनियुक्तः । सूत्रितं
च । प्रेतां यज्ञस्य शंभुवा यमे इय यतमाने यदैतं । आ० ४, ६, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वायो ये ते सहस्रिणो रथांसस्तेभिरा गृहि ।

नियुत्वान्सोमं पीतये ॥ १

वायो इति । ये । ते । सहस्रिणः । रथांसः । तेभिः ।

आ । गृहि ।

नियुत्वान् । सोमं पीतये ॥ १

हे वायो ते त्वदीया ये सहस्रिणः सहस्रसंख्याका रथांसो रथाः तेभिस्तैर्नियुत्वान्
नियुद्ध्युक्तस्त्वं सोमपीतये सोमपानार्थमागृहि । आगच्छ । नानारूपत्वाद्वायोः
सर्वाभिर्विभूतिभिः सहागमनं प्रार्थ्यत इति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नियुत्वान्वायवा गृह्यथं शुक्रो अयामि ते ।

गंतांसि सुन्वतो गृहं ॥ २

नियुत्वान् । वायो । इति । आ । गृहि । अयं । शुक्रः ।

अयामि । ते ।

गंता । असि । सुन्वतः । गृहं ॥ २

हे वायो नियुत्वान् । नियुतो वाहनानि वायोः । तैर्युक्तस्त्वमागृहि । आगच्छ ।
अयं शुक्रो दीप्यमानः सोमस्ते तृथ्यमयामि । नियतो गृह्णीत आसीत् ॥ यमे कर्मणि
लुङ् ॥ सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य गृहं गंतांसि । याता भवसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शुक्र यादृ गवाशिर इंद्रेवायू नियुत्वतः ।

आ यातं पिबतं नरा ॥ १

शुक्रस्य । अथ । गोऽर्वाशिरः । इंद्रेवायू इति । नियुत्वतः ।

आ । यातं । पिबतं । नरा ॥ १

हे नरा नेतारो हे इंद्रेवायू अद्यास्मिन्नहनि नियुत्वतः ॥ विभक्तिष्यत्ययः ॥
नियुत्वंतौ युवां गवाशिरः । गव्यं पय आशीराश्चपणसाधनं यस्य तस्य शुक्रस्य
दीप्तस्य सोमस्य पानार्थमावातं । आगच्छतं । आगत्य सोमं पिबतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं वां मित्रावरुणा सुतः सोमं ऋतावृधा ।

ममेदिह युतं हवं ॥ ४

अयं । वां । मित्रावरुणा । सुतः । सोमः । ऋतावृधा ।

ममं । इत् । इह । युतं । हवं ॥ ४

मित्रावरुणा हे मित्रावरुणौ युवाभ्यामयं सोमः सुतः । अभिषुतः । ऋतावृधा
हे सत्यस्य वज्रस्य वा वर्धको ममेत् मयैव इवमाह्वानं युतं । शृणुतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

राजानावनंभिद्गृहा ध्रुवे सदस्यत्तमे ।

सहस्रंस्थूणा आसाते ॥ ५

राजानौ । अनंभिद्गृहा । ध्रुवे । सदसि । उत्तमे ।

सहस्रंस्थूणे । आसाते । इति ॥ ५

राजानावीश्वरौ दीप्यमानौ वा अनभिद्रुहानभिद्रोघ्वारौ यौ मित्रावरुणौ ध्रुवे
स्थिर उत्तम उत्कृष्टे सहस्रस्थूणे सदसि स्थान आसाते उपविशतः तावागच्छत-
मिति शेषः ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टके सप्तमो वरगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता स॒म्राजां ह॒तासु॑ती आ॒दित्या दानु॑न॒स्यती॑ ।

स॒चे॒ते अ॒न॒व॒ह्वरं ॥ ६

ता । सं॒राजां । ह॒तासु॑ती इति॑ ह॒ताऽआ॑सुती । आ॒दित्याः ।

दानु॑नः । पती इति॑ ।

स॒चे॒ते इति॑ । अ॒न॒व॒ह्वरं ॥ ६

सम्राजावाग्यैव सर्वेषां शास्त्रारौ हतासुती हतासौ । तद्वा महित्वं हताजा-
वस्थितिं भवतातरात् । ऋग् ० ६. ६७. ८. । आदित्यादितेः पुत्रौ दानुनस्यती
दानुनो दानस्य वा धनस्य पती स्वामिनौ । ता तौ मित्रावरुणावनवह्वरमकुटिलं
यजमानं सचेते । सचेते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

गोम॑दू षु ना॒सत्याश्वा॑वद्यातम॒श्विना ।

वर्ति॑ रु॒द्रा नृ॒पाय्यं ॥ ७

गो॒म॒दू । जं इति॑ । सु । ना॒सत्या । अ॒श्व॑वत् । यातं ।

अ॒श्वि॒ना ।

वर्तिः । रु॒द्रा । नृ॒पाय्यं ॥ ७

अश्विना हे अश्विनौ हे नासत्यान्तभाषणरहितौ हे रुद्रा रोक्यमाणौ द्रवती
युवां वर्तिर्मागः । तेन मार्गेण रथेन वा नृपाय्यं नृभिर्नेहभिर्देवैः पातव्यं सोमं
गोमदू गोमदाया भवति तथा अश्ववत् अश्ववत् यथा भवति तथा यातं । गच्छतं ।
ज भिति पूरण्यौ ॥

द्वितीयोऽष्टकः ।

१००८

॥ अथाष्टमी ॥

न यत्परो नांतर आदर्धर्षदृषणसू ।

दुःशंसो मर्त्यो रिपुः ॥ ८

न । यत् । परः । न । अंतरः । आदर्धर्षत् ।

दृषणसू इति दृषणावसू ।

दुःशंसः । मर्त्यः । रिपुः ॥ ८

दृषणसू हे धनस्य वर्धितारौ यद्धनं परो दूरस्थो दुःशंसः शंसनायोग्यो मर्त्यो रिपुर्वादर्धर्षत् तथोक्तलक्षणे तरोऽंतरः समीपवर्ती मर्त्यो रिपुरपि वच्चादर्धर्षत् तद्धनमापोड् हमिति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ता न आ वोड् हमश्चिना रयिं पिशंगसंहंशं ।

धिष्णायां वरिवोविदं ॥ ९

ता । नः । आ । वोड् हं । अश्चिना । रयिं । पिशंगसंहंशं ।

धिष्णायां । वरिवः विदं ॥ ९

हे धिष्णाया धिष्णायाहं वश्चिना हे अश्चिनो ता तौ पुत्रां पिशंगसंहंशं नानारूप वरिवोविदं धनस्य लभकं रयिं पशुं नोऽस्मभ्यमावोड् हं । आवहंतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

इंद्रो अंग महद्भयमभी षट्प चुचवत् ।

स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥ १०

इंद्रः । अंग । महत् । भयं । अभि । सत् । अप । चुचवत् ।

सः । हि । स्थिरः । विचर्षणिः ॥ १०

इंद्रो महदधिकमभीषदभिभवद्भयं भयकारणमपशुच्यवत् । अपच्यापयेत् । वि
वस्मात्कारणात् स स्थिरः केनापि चालयितुमशक्यो विचर्षणिर्विश्वस्य द्रष्टा ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेऽष्टमो वगः ॥

॥ अथैकादशी ॥

इंद्रश्च छडयाति नो न नः पश्चादधं नशत् ।

भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ११

इंद्रः । च । छडयाति । नः । न । नः । पश्चात् । अधं ।
नशत् ।

भद्रं । भवाति । नः । पुरः ॥ ११

इंद्रश्च परमैश्वर्यवानिंद्रश्चेत् नोऽस्मान् छडयाति सुखयेत् । पश्चात् पृष्ठतो
नोऽस्मानधं दुरितं न नशत् । न प्राप्नोति । नोऽस्माकं पुरः पुरस्ताद्भद्रं कल्याणं
च भवाति । भवति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इंद्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् ।

जेता शत्रून्विचर्षणिः ॥ १२

इंद्रः । आशाभ्यः । परिं । सर्वाभ्यः । अभयं । करत् ।

जेता । शत्रून् । विऽचर्षणिः ॥ १२

विचर्षणिर्विश्वस्य द्रष्टा जेता शत्रून्सुरान् जेता ॥ त्वनंतत्वात् पञ्चभाषः ॥ इंद्रः
परमैश्वर्यवान् सर्वाभ्य आशाभ्यो दिग्भ्योऽस्माकमभयं करत् । करोतु ॥ परोति
यंचभीद्योतकः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

विश्वे देवास आ गत मृणता मं इमं हव ।

एदं वर्हिर्नि षीदत ॥ १३

विश्वे । देवासः । आ । गत । मृणत । मे । इमं । हव ।

आ । इदं । वर्हिः । नि । षीदत ॥ १३

हे विश्वे देवा आ गत । इहागच्छत । मे मदीयमिमं हवमाह्वानं श्रद्ध्युतः ।
इदं वर्हिरस्मिन्वर्हिष्यानिषीदत । उपविशत ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तीव्रो वो मधुमा अयं शुनहीत्रेषु मत्सरः ।

एतं पिबत काम्यं ॥ १४

तीव्रः । वः । मधुमान् । अयं । शुनहीत्रेषु । मत्सरः ।

एतं । पिबत । काम्यं ॥ १४

हे विश्वे देवाः तीव्रस्तीव्रमदो मधुमान् रक्षमान् मत्सरो मदकरः सोमोऽस्य
युष्मदर्थं शुनहीत्रेषु गतमदेष्वस्मात् स्थितः । काम्यं कर्मनीयमेतं सोमं पिबत ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

इंद्रज्येष्ठा मरुद्गणा देवासः पूर्षरातयः ।

विश्वे मम श्रुता हव ॥ १५

इंद्रज्येष्ठाः । मरुद्गणाः । देवासः । पूर्षरातयः ।

विश्वे । मम । श्रुता । हव ॥ १५

हे इंद्रज्येष्ठा इंद्रपुरोगमा मरुद्गणा मरुत्समूहरूपाः पूर्षरातयः पूषास्त्वो देवो
रातिदाता येषां ते पूर्षरातयो देवास हे द्योतमाना देवा विश्वे सर्वे य्यं मम
मदीयं हवमाह्वानं श्रुत । श्रद्ध्युत ॥ इंद्रज्येष्ठादयः संबोधनांताः । ऋषेः १, २३, ८ ॥

॥ इति द्वितीयस्याहमे नमसो नमः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अंबितमे नदीतमे देवितमे सरस्वति ।

अप्रशस्ता इव असि प्रशस्तिमंब नस्तुधि ॥ १६

अंबितमे । नदीतमे । देवितमे । सरस्वति ।

अप्रशस्ताऽइव । असि । प्रशस्तिं । अंब । नः । तुधि ॥ १६

अंबितमे मातृणां अं ठे नदीतमे नदीनां अं ठे देवितमे देवीनां अं ठे हे सरस्वति
अप्रशस्ता इव धनाभावादसम्पत्त्या इव वयं असि । भवानः । अंब हे मातः सरस्वति
नोऽसम्यं प्रशस्तिं धनसम्पत्तिं तुधि । कुरु । प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

त्वे विश्वा सरस्वति श्रितायूंषि देव्यां ।

शुनहोत्रेषु मत्स्व प्रजां देवि दिदिद्धि नः ॥ १७

त्वे इति । विश्वा । सरस्वति । श्रिता । आयूंषि । देव्यां ।

शुनहोत्रेषु । मत्स्व । प्रजां । देवि । दिदिद्धि । नः ॥ १७

हे सरस्वति देव्यां द्योतमानायां त्वे त्वयि विश्वा विश्वानि सर्वाण्यायूंष्यज्ञानि ।
आयुः स्रष्टेत्यन्तनामसु पाठात् । श्रिता । आश्रितानि । सा त्वं शुनहोत्रेषु
मत्स्यदेव्यासु विषयेषु मत्स्व । सोमपानेन त्वयि । किंच हे देवि सरस्वति
नोऽसम्यं प्रजां दिदिद्धि । पुत्रान्देहि ॥

॥ अथाष्टदशी ॥

इमा ब्रह्म सरस्वति जुषस्व वाजिनीवति ।

या ते मन्त्रा गृह्यमदा ऋतावरि प्रिया देवेषु जुह्वति ॥ १८ ॥

इमा । ब्रह्म । सरस्वति । जुषस्व । वाजिनीवति ।

या । ते । मन्त्रा । गृह्यमदाः । ऋतावरि । प्रिया । देवेषु ।

जुह्वति ॥ १८

वाजिनीगत्यन्नपति ऋतावर्यदकवति हे सरस्वति इतिमानि ब्रह्म ब्रह्माणि
हवीषि शुभस्र । स्वीतुर । या यानि मन्त्रा मननीयानि देवेषु प्रिया देवानां मध्ये
तुभ्यं प्रियाणि देवेषु प्रियाणि वा ते त्वदर्थं गतसमदा शुद्धति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

प्रेतां यज्ञस्य शंभुवा युवामिदा वृणीमहे ।

अग्निं च हव्यवाहनं ॥ १८

प्र । इतां । यज्ञस्य । शंभुवा । युवां । इत् । आ । वृणीमहे ।

अग्निं । च । हव्यवाहनं ॥ १८

यज्ञस्य यागस्य शंभुवा सुखसंपादके हविषांने अनसी तद्रूपे द्यावापृथिव्यौ
वा प्रेतां । उत्तरवेदेः पश्चिमभासं प्रति प्रगच्छतां । अथ प्रत्यक्षतः । युवामिदं
युवामेवावृणीमहे । प्रार्थयामहे । हव्यवाहनमग्निं चावृणीमहे । अग्निरत्र
निपातभागिति ॥

॥ अथ विंशी ॥

द्यावां नः पृथिवी इमं सिधमद्य दिविस्मृशं ।

यज्ञं देवेषु यच्छतां ॥ २०

द्यावां । नः । पृथिवी इति । इमं । सिधं । अद्य ।

दिविस्मृशं ।

यज्ञं । देवेषु । यच्छतां ॥ २०

द्यावा द्यौः पृथिवी चोभे सिधं सगोदेः साधकं दिविस्मृशं देवान् गच्छतं
नोऽस्माकमिमं यज्ञं देवेषु यच्छतां । नियच्छतां ॥

॥ अथ कविंशी ॥

आ वांमुपस्यमदृहा देवाः नीदंतु यज्ञियाः ।

इहाय सोमपीतये ॥ २१

आ । वां । उपस्यं । अदृहा । देवाः । नीदंतु । यज्ञियाः ।

इह । अय । सोमपीतये ॥ २१

अदृहा द्रोहमर्जिते हे ऋविधाने तद्रूपे व्यापाष्टयिव्यौ वा वां युवयोरुपस्यं लघोपं
यज्ञिया अज्ञाहां देवा इह यज्ञेऽद्यास्त्रिजहनि सोमपीतये सोमपानायासीदंतु ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे दशमो वर्गः ॥

कनिष्कददिति ऋचं दशमं सूक्तं । अत्रैवमनुक्रमणिका । कनिष्कदत्तुचमिति ।
मंडलदृष्टा गृह्यदोऽस्य ऋषिः । लिष्टुप् छंदः । कपिंजलरूपोद्गो देवता ॥
वयसाममनोक्षां वाचं सुत्वैतत्सूक्तं जपेत् । सूक्तितं च । वयसाममनोक्षा वाचः सुत्वा
कनिष्कदत्तुचमं प्रब्रूवाण इति सूक्ते जपेत् । आ० गृ० १, ६, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कनिष्कदत्तुचं प्रब्रूवाण इयंति वाचंमरितेव नावं ।

सुमंगलाश्च शकुने भवांसि मा त्वा का चिदभिभा विख्या

विदत् ॥ १

कनिष्कदत् । जनुषं । प्रब्रूवाणः । इयंति । वाचं ।

अरिताऽहं । नावं ।

सुमंगलः । च । शकुने । भवांसि । मा । त्वा । का । चित् ।

अभिभा । विख्या । विदत् ॥ १

कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दायमानो जनुषं जनिष्यमाणमर्थं प्रब्रूवाण सूचयन्
 कपिंजलोऽरितेव कर्णधार इव नावं वाचमियति । प्रेरयति । अथ प्रयच्छतः । हे
 शकुने कपिंजल त्वं सुसंगलः प्रकटकल्याणश्च भवासि । भव । किंच काचिदभिभा
 कोऽप्यभिभवस्त्वा त्वां विश्रया विश्रतः सर्वासु दिक्षु मा विदत् । मा प्रापत् । शकुनिः
 शक्रोत्पन्नेतमात्मानं । न्यक्रंदोज्ज्वल प्रब्रूवाणो यथास्य शब्दस्तथा नाभेरयति
 वाचमोरयितेव नायं । सुसंगलश्च शकुने भव कल्याणसंगलो संगलं गिरतेर्गुणात्यर्थं
 गिरत्यनर्थानिति वेति यास्कः । नि० ६, ३, ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मा त्वां श्येन उदधीन्मा सुपर्णा मा त्वां विददिषुमान्वीरो

अस्ता ।

पितृग्रामनु प्रदिशं कनिक्रदत्, संगली भद्रवादी वदेह ॥ २

मा । त्वा । श्येनः । उत् । वधीत् । मा । सुपर्णः । मा ।

त्वा । विदत् । इषुऽमान् । वीरः । अस्ता ।

पितृगां । अनु । प्रदिशं । कनिक्रदत् । सुसंगलः ।

भद्रवादी । वद । इह ॥ २

हे शकुने त्वा त्वां श्येनः प्रवलः पक्षिविशेषो मा वधीत् । मा हिंसोत् । उत अपि
 च सुपर्णो गरुडः पक्षी मा वधीत् । तथेषुमान् वाणवान्वीरोऽस्ता शराणां क्षेप्ता
 धनो त्वा त्वां मा विदत् । मा प्रापत् । किंच पितृणां प्रदिशं दक्षिणां दिशमनु ।
 दक्षिणस्यां दिशोत्यर्थः । कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दं कुर्वन् सुसंगलः कल्याणसंगलो
 भद्रवादी शोभनवादीहाश्चद्विषये वद । संगलं सूचय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अथ क्रंद दक्षिणतो गृहाणां सुसंगली भद्रवादी शकुन्ते ।

मा नः स्तेन ईशत माघशंसो बृहद्वदेम विदर्थे सुवीराः ॥ ३

अव । क्रंद । दक्षिणतः । गृहाणां । सुसंगलः ।

भद्रवादी । शकुंते ।

मा । नः । स्तेनः । ईशत । मा । अघशंसः । ब्रह्म ।

वदेम । विदये । सुवीराः ॥ १

शकुंते हे कपिंजल त्वं सुसंगलो भद्रवादी च सन् गृहाणां दक्षिणतो दक्षिणस्यां
दिश्यवक्रंद । शब्दं कुरु । दक्षिणतः शब्दायमानः शकुंतो संगलस्तुचको हि ।
नोऽस्माकं स्तेनस्तस्मारो मे शत । मेशिष्ट । अघशंसोऽनर्थकानां शंसकोऽपि मेशिष्ट ।
उत्तमः पादो व्याख्यातचरः ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे एकादशो वर्गः ॥

प्रदक्षिणदिति त्वचमेकादशं सूक्तं गात्वं सदैव जागतं । तथा चानुक्रांतं । प्रदक्षिणि-
यात् । अध्येतिशक्त्यष्टिवेति । द्वितीयातिशङ्करी अष्टिर्वा । इतरे जगद्यौ ।
कपिंजलस्त्रीद्रो देवता । ययसासमनोच्चं वाचं श्रुत्वा प्रदक्षिणदिति सूक्तं जपेत् ।
सूक्तं प्रागेवोदाहृतं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रदक्षिणिदभि गृणांति कारवो वयो वदंत ऋतुथा शकुंतयः ।

उभे वाचौ वदति सामगा इव गायतं च तैष्टुभं चानु

राजति ॥ १

प्रदक्षिणिद् । अभि । गृणांति । कारवः । वयः । वदंतः ।

ऋतुथा । शकुंतयः ।

उभे इति । वाचौ । वदति । सामगाऽद्वय । गायतं । च ।

तैस्तुभं । च । अनु । राजति ॥ १

शकुंतलः कपिंजला मृतया काले काले वयोऽङ्गं वदंतः सूचयंतः कारवः
स्तोतार इव प्रदक्षिणित् प्रदक्षिणमभिगच्छति । अभिवदंत ॥ वल्लवचनं पूजार्थं ॥
किंच उभे वाचौ गानं च श्रोतं च सामगा गायतं त्रैलोक्यं च सामनी इव शकुन्तिर्व-
दति । अतुराजति च शृण्वतोऽतुरक्ताङ्करोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उद्गातेव शकुने सामं गायसि ब्रह्मपुत्र इव सर्वनेषु शंससि ।

वृषेव वाजी शिशुं समतीरपीत्यां सर्वतो नः शकुने भद्रमा

वद विश्वतो न शकुने पुण्यमा वद ॥ २

उद्गाताऽइव । शकुने । सामं । गायसि । ब्रह्मऽपुत्रऽइव ।

सर्वनेषु । शंससि ।

वृषाऽइव । वाजी । शिशुं समतीः । अपिऽइत्य । सर्वतः ।

नः । शकुने । भद्रं । आ । वद । विश्वतः । नः । शकुने ।

पुण्यं । आ । वद ॥ २

शकुने हे कपिंजल उद्गातेव साम यथोद्गाता साम गायति तथा त्वं गायसि ।
गानस्वनं करोषि । ब्रह्मपुत्र इव यथा ब्राह्मणाच्छंसी सर्वनेषु शस्त्राणि शंसति
तथा त्वं भ लेषु शंससि । श्रोतस्वरं करोषि । वृषेव वाजी सचनसमर्थोऽश्वः शिशु-
मतोर्वडवा अपीत्याभिगत्य यथा शब्दं करोति तथा त्वमपि वद । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद तूष्णीमासौ नः सुमतिं

चिकिञ्चि नः ।

यदुत्पतन्वदसि कर्करिथं वा वृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ३

आऽवदन् । त्वं । शकुने । भद्रं । आ । वद । तूष्णीं ।

आसौनः । सुऽमतिं । चिकिद्भि । नः ।

यत् । उत्पतन् । वदसि । कर्करिः । यथा । ब्रूत । वदेम ।

विदथे । सुऽवीराः ॥

शकुने हे कपिंजल आवदन् शब्दं कुर्वन् भद्रसावद मंगलं वद । तूष्णीमा-
सीनस्तूष्णीं तिष्ठन्नपि नोऽस्माकं सुमतिं चिकिद्भि । बुध्यस्व । यद्यदोत्पतन् वदसि
तदा कर्करियथा कर्करिरिव वदसि । कर्करिवाद्यविशेषः । अन्यद्वाख्यातचरं ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे द्वादशो वर्गः ॥

इति सायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे द्वितीयाष्टके द्वितीये मंडले
चतुर्थोऽनुवाकः समाप्तं च द्वितीयं मंडलं ॥

॥ अथ तृतीयं मंडलं ॥

वैश्वामित्रे तृतीये पंचानुवाकाः । तत्र प्रथमेऽनुवाके द्वादश सूक्तानि । तत्र सोमस्य मेति त्रयोविंशत्युचं प्रथमं सूक्तं । तथा चानुक्रांतं । सोमस्य त्वधिकेति । अस्य मण्डलद्रष्टा विश्वामित्र ऋषिः । अनुक्तत्वात् त्रिष्टुप् छंदः । मण्डलादिष्वाग्नेयमिति परिभाषयाग्निदेवता ॥ प्रातरनुवाकांश्चिन्शस्त्रयोस्त्रैष्टुभे छंदसि विनियोगः । तथा च सूक्तं । सोमस्य मा तवसं प्रत्यग्निरिति त्रीणि । आ० ४, १३, इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सोमस्य मा तवसं वक्ष्यग्ने वङ्गि चकर्थ विदथे यजथ्यै ।

देवा अच्चा दीद्युं जे अद्रिं शमाये अग्ने तन्वं जुषस्व ॥ १

सोमस्य । मा । तवसं । वक्षि । अग्ने । वङ्गि । चकर्थ ।

विदथे । यजथ्यै ।

देवान् । अच्चा । दीद्युत् । युंज । अद्रिं । शंसाये । अग्ने ।

तन्वं । जुषस्व ॥ १

हे अग्ने त्वं विदथे यज्ञे यजथ्यै यष्टु सोमस्य वङ्गि बोद्धारं यं मां चकथ कृतवानसि । तं मां तवसं तवस्त्रिनं वलिनं वक्षि । कामयस्व । किंच हे अग्ने देवानच्छामिदीद्युत् दीप्यमानोऽहमद्रिं आवाणं युंजे । अभिपवणाय युनजिम । शमाये । शम्यामि च । तथा च संवांतरं । ऋतेन देवः सविता शमायते । ऋगे० ८, ८६, ५, इति । यद्वा शमाये । स्तौमि । शशमानो जरतीति स्तुतिकर्मसु पाठात् । तथा च संवांतरं । सो अग्न ईजे शशमे च मर्तः । ऋगे० ६, १, ८, इति । किंच हे अग्ने तन्वं शरीरं जुषस्व । रक्षायै सेवस्व । यद्वा कर्माणि तन्तं मां सेवस्वेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्राचं यज्ञं चक्षम वर्धतां गीः समिद्धिरग्निं नमसा दुवस्यन् ।

दिवः शशासुर्विदया कवीनां गृत्साय चित्तवसे गातुमीषुः ॥ २

प्राचं । यज्ञं । चक्षम । वर्धतां । गीः । समित्सभिः । अग्निं ।

नमसा । दुवस्यन् ।

दिवः । शशासुः । विदया । कवीनां । गृत्साय । चित् ।

तवसे । गातुं । ईषुः ॥ २

हे अग्ने वयं यज्ञं प्राचं प्रकर्षेण गच्छन्तं चक्षम । अकाशं । गीर्मादीया स्तुति-
वर्धतां । एधतां । अग्निं समिद्धिर्नमसा हविषा च दुवस्यन् । अस्मदीयाः परिचरेयुः ।
किंच दिवो द्युलोकादागत्य देवाः कवीनां स्तोतृणां विदया ज्ञानानि स्तोत्राणि वा
शशासुः । अन्वशिषन् । अपि च गृत्साय । गृत्णातेरिदं रूपं स्तोतव्यायाग्नये तवसे
वृद्धाय गातुं स्तोतमीषुश्चित् । स्तोतार इच्छन्ति च । चिदिति चार्थे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मयी दधे मेधिरः पूतदक्षो दिवः सुबन्धुर्जनुषा पृथिव्याः ।

अविन्दन् दर्शतमस्वस्तर्देवासी अग्निमपासि स्वसृणां ॥ ३

मयः । दधे । मेधिरः । पूतदक्षः । दिवः । सुबन्धुः ।

जनुषा । पृथिव्याः ।

अविन्दन् । जं इति । दर्शतं । अपासु । अंतः । देवासः ।

अग्निं । अपासि । स्वसृणां ॥ ३

मेधिरो मेधावान् प्राज्ञः पूतदक्षः शुद्धबलो जनुषा जन्ममात्रेण सुबन्धुः शोभनबन्धुः ।
स्वतृणैव बन्धुरिति यावत् । योऽग्निर्दिवो द्युलोकस्थ पृथिव्या भूमेस्व मयः सुखं दधे
निदधाति । देवानां मनुष्याणां च सुखं करोतीति यावत् । तं दर्शतं दर्शनीयमग्निं

देवासो देवाः स्वसृणां सरणशीलानां नदोनामस्वतर्गूढं स्थितमपसि यच्चवहनरूपे
कर्मणि निमित्ते ॥ उ इति पूरणः ॥ अविन्दु । लब्धवन्तः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अवर्धयन्त्सु भगं सप्त यद्वाहीः श्वेतं जज्ञानमरुधं महित्वा ।

शिशुं न जातमभ्यारुखा देवासो अग्निं जनिमन्वपुष्यन् ॥ ४

अवर्धयत् । सुभगं । सप्त । यद्वाहीः । श्वेतं । जज्ञानं ।

अरुधं महित्वा ।

शिशुं । न । जातं । अभि । आरुः । अश्वाः । देवासः ।

अग्निं । जनिमन् । वपुष्यन् ॥ ४

सप्त सर्पणशीला यद्वाहीर्यह्नो महत्यो नद्यः सुभगं शोभनघनं श्वेतं शुभ्रं जज्ञानं
जातं महित्वा महत्तेनारुपमारोचमानमपु स्थितमग्निमवर्धयन् । स्वकार्यभूता-
भिरोपधीभिर्वृद्धिं प्रापितवत्यः । यद्वा दिव्यमग्निमापो वर्धयन्त्यविधनत्वात्तस्य ।
किंच शिशुं न जातं यथा जातं शिशुमश्वा वड्वा अभ्यारुः अभिगच्छन्ति । तथा
नद्य उत्पन्नमग्निमभ्यारुः । अभिजग्मुः । अपि च देवासो देवा अग्निं जनिमन्
जन्मन्युदको वा वपुष्यन् । वपुर्दीप्तिमकुर्वन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शुक्रेभिरंगै रजं आततन्वान् क्रतुं पुनानः कविभिः पवितैः ।

शोचिर्वसानः प्रयार्थुरपां श्रियौ मिमीते ब्रह्मतीरनूनाः ॥ ५

शुक्रेभिः । अंगैः । रजः । आततन्वान् । क्रतुं । पुनानः ।

कविभिः । पवितैः ।

शोचिः । वसानः । परि । आयुः । अपां । श्रियः । मिमीते ।

ब्रह्मतीः । अनूनाः ॥ ५

अग्निः शुक्रोभिः शुक्रैरंगैस्तेजोभो रजोऽन्तरिक्षमाततन्वान् आतम्वन् व्याप्नु-
वन् क्रतुं कर्मणां कर्तारं यजमानं कविभिः क्रांतप्रज्ञैः स्तोतव्यैर्वा पवित्रैः
शोधकैस्तेजोभिः पुनानः शोधयन् शोचिर्दीप्तिं वस्त्रस्थानोयं परि परितो वसान
आच्छादयन् अपामपश्यतां कर्मवतामायुरत्नं वृहतीः प्रभूता अनूनाः संपूणाः श्वियः
संपदश्च मिमोते । करोति ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वत्राजां सीमनंदतीरदंवा दिवो यज्ञीरवंसाना अनग्नाः ।

सना अत्र युवतयः सयोनीरेकं गर्भं दधिरे सप्त वाणौः ॥ ६

वत्राजं । सीं । अनंदतीः । अदंवाः । दिवः । यज्ञीः ।

असानाः । अनग्नाः ।

सनाः । अत्र । युवतयः । सयोनीः । एकं । गर्भं ।

दधिरे । सप्त । वाणौः ॥ ६

अनदतीरभक्ष्यंतीरदंवा अहिंसिता मातृभूता अपोऽग्निः सौ सर्वतो
वत्राज । व्रजति । अग्निरपां शोषकः तं चापः शमयति तदुभयमिह नास्ती-
त्युक्तं भवति । कीदृश्यस्ताः । दिवो यज्ञीः । अन्तरिक्षस्यापत्यभूताः । अवसानाः ।
वस्त्रमनाच्छादयन्त्यः । वस्त्रस्थानीयस्य जलस्य विद्यमानत्वात् । अत एवानग्नाः ।
किंच ता अपि सनाः सनातन्यो युवतयो नित्यतरुण्यः । नित्यदृष्टो द्रव्यार्थः ।
सयोनीः समानमन्तरिक्षं स्थानं यासां ताः सप्त वाणोर्नद्य एकमग्निं गर्भं गर्भस्थं
दधिरे । दधते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स्तीर्णा अस्थ संहतो विश्वरूपा घृतस्य योनौ स्रवथे मधूनां ।

अस्थुरत्र धेनवः पितृमाना मही दक्षस्य मातरां समीची ॥ ७

स्त्रीणां । अथ । संऽहतः । विश्वऽरूपाः । हृतस्य ।

योनौ । स्रवणे । मधूनां ।

अस्यः । अत्र । धेनवः । पितृमानाः । मही इति । दक्षस्य ।

मातरां । समीची इति संऽद्भिची ॥ ७ ॥

इतस्तोदकस्य योनौ गर्भस्थानेऽतरिक्षे संऽहतः पुंजोभूताः ॥ इति किं ॥ विश्व-
रूपा नानारूपाः स्त्रीणां सर्वत्र प्रसूता अस्याग्ने रश्मयो मधूनामुदकानां स्रवणे
स्रवणे सत्यस्युः । तिष्ठन्ति । पितृमानाः पूर्यमाणा अत्राग्नावापो धेनवः सर्वेषां
प्रीणयित्वोऽभवन् । समीची समन्वयौ शोभमाने मही मद्यौ द्वावाष्टयिभ्यो
दक्षस्य दर्शनोऽयस्याग्नेर्मातरा मातरौ भवतः ॥ ७

॥ अथाष्टमी ॥

वभ्राणः सूनो सहसो व्यद्यौदधानः शुक्रा रभसा वपूषि ।

चोतन्ति धारा मधुनो हृतस्य वषा यत्र ववृधे काव्येन ॥ ८ ॥

वभ्राणः । सूनो इति । सहसः । वि । अद्यौत् । दधानः ।

शुक्रा । रभसा । वपूषि ।

चोतन्ति । धाराः । मधुनः । हृतस्य । वषा । यत्र । ववृधे ।

काव्येन ॥ ८

हे सहसः सूनो सहसस्युत्र वभ्राणः सर्वेषां माणस्यं शुक्रा शुक्राणि भास्व-
राणि रभसा वेगवन्ति वपूष्यर्चीं वि दधानः धारयस्व व्यद्यौत् । विद्योतसे ।
वषा निर्यत्र यजिन्द्रजगामे काव्येन स्तोत्रेण ववृधे वृद्धिं प्राप्नोति तदानो मधु-
नोऽत्यंतं मधुरस्य इतस्तोदकस्य धाराः चोतन्ति । स्रवन्ते । यदा वज्रघानस्तोत्रे-
षाम्निस्तुतो भवति तदानो वृद्धिर्भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

पितॄन्विदूषं जनुषां विवेद व्यस्य धारां असृजद्दि धेनाः ।

गुहा चरंतं सखिभिः शिवेभिर्दिवो यज्ञीभिर्न गुहां बभूव ॥ ८

पितॄः । चित् । जघः । जनुषां । विवेद । वि । व्यस्य ।

धाराः । असृजत् । वि । धेनाः ।

गुहां । चरंतं । सखिभिः । शिवेभिः । दिवः । यज्ञीभिः ।

न । गुहां । बभूव ॥ ८

पितॄन्तरिक्षस्योषधस्यः स्थानीयं जलप्रदेशमयमग्निजनुषा स्वयमेव विवेद । जानाति । किंचायमग्निरस्योषसः संबंधिन्यो धारा व्यसृजत् । धेना साध्यनिका वावश्च विसृजति । शिवेभिः शिवंकरैः सखिभिरात्मनः सखिभूतैर्वायुभिर्दिवो यज्ञीभिरतंरिक्षस्यापत्यभूताभिरद्भिश्च सह गुहा गुहायां चरंतं वर्तमानमेवमग्निं गुहा चित् गुहायां स्थितः कोऽपि न बभूव । प्राप्तुं समर्थो नाभवत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

पितॄश्च गर्भं जनितुश्च बभूव पूर्वीरेको अधयत्पीथानाः ।

दृष्टो सपत्नी शुचये सबंधू उभे अस्मै मनुष्येऽनि पाहि ॥ १०

पितुः । च । गर्भं । जनितुः । च । बभूव । पूर्वीः । एकः ।

अधयत् । पीथानाः ।

दृष्टो । सपत्नी इति सऽपत्नी । शुचये । सबंधू इति सबंधू ।

उभे इति । अस्मै । मनुष्येऽनि इति । नि । पाहि ॥ १०

अयमग्निः पितॄन्तरिक्षस्य गर्भं दृष्टिद्वारा गर्भभूतं जनितुः सर्वस्य लोकस्य जनयितुश्च ब्राह्मणस्य लोकमोषधात्किं बभूव । विभर्ति । एक एवाग्निः पूर्वीर्वह्नीः

योथानाः प्यायमाना वृद्धिं प्राप्ता ओषधीरधयत् । धयति । भक्षयति । सपत्नी
समान एक स्वर्यः पतिव्ययोस्ते सनुष्ये सनुष्येभ्यो हिते उभे द्यावापृथिव्यो वृष्यो
वर्षितेऽस्यै शुचयेऽग्नेये सर्वधू भवतः अनयोरग्निरेव वंशुरित्यर्थः । हे अग्ने त्वं ते
द्यावापृथिवी नि पाहि । नितरां रक्ष ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे चतुर्दशो वर्गः ।

॥ अथैकादशी ॥

उरौ म॒ह्यं अ॒नि॒वा॒धे व॒व॒र्धा॒पो अ॒ग्निं य॒श॒सः सं हि॒ पूर्वीः ।

ऋ॒त॒स्य॒ यो॒ना॒व॒श॒य॒द्द॒मू॒ना जा॒मी॒ना॒म॒ग्नि॒र॒प॒सि॒ स्व॒सृ॒णां ॥११॥

उ॒रौ । म॒हान् । अ॒नि॒वा॒धे । व॒व॒र्ध॒ । आ॒पः । अ॒ग्निः ।

य॒श॒सः । सं । हि॒ । पूर्वीः ।

ऋ॒त॒स्य॒ । यो॒ना॒ । अ॒श॒य॒त् । द॒मू॒नाः । जा॒मी॒ना॒ । अ॒ग्निः ।

अ॒प॒सि॒ । स्व॒सृ॒णां ॥ ११ ॥

महानयमग्निरनिवाधेऽसंवाध उरौ विस्तीर्णोऽंतरिक्षे ववर्ध । वर्धते । अस्स
वर्धने कारणमाह । हि यस्मात्कारणत्पूर्वीर्वह्नो यशसो । यशोऽन्नं । तदस्य आप
अग्निं संवर्धयन्ति । एवमद्भिर्वृद्धिं प्राप्नोऽग्निकृतस्योदकस्य योनी स्थानेऽंतरिक्षे
स्थितः स्वतः सरंतीनां जामीनां भगिनीस्थानीयानां हेतुभूतेऽपसि पयसि दमूना
दांतमनाः सन् अशयत् । शते ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अ॒क्तो न॒ ब॒भ्रिः सं॒लि॒षे म॒ही॒नां दि॒दृ॒क्षे॒यः स॒न॒वे भा॒क्त॑ जी॒कः ।

उ॒दु॒स्त्रि॒या ज॒नि॒ता यो ज॒जाना॑पां ग॒र्भो वृ॒त॑मो य॒द्भो

अ॒ग्निः ॥ १२ ॥

अक्रः । न । बभ्रिः । संऽदृष्टे । महीनां । दिदृक्षेयः ।

सुनवे । भाऽऽकृजीकः ।

सत् । उच्चियाः । जनिता । यः । जजान । अपां । गर्भैः ।

वृत्तमः । यद्गुः । अग्निः ॥ १२

जनिता सर्वस्य लोकस्य जनयिता अपावृत्तकानां गर्भी गर्भरूपो वृत्तमो
नेहृतमोऽतिथयेन मनुष्याणां रक्षिता यद्गो यद्गान् योऽग्निरक्रः परेषामाक्रमिता
परैरनाक्रमणो यो वा ॥ नेति पादपूरणः ॥ सन्निधे संघामे महीनां महीनां
असेनानां बभ्रिर्भर्ता दिदृक्षेयः सर्वैर्दर्शनीयो आकृजीकः स्वदीप्त्यां प्रकाशमानः
सोऽग्निः सुनवे हविषां प्रदात्रे यजमानाय तदर्शुऽस्ति या अथ उज्जजान । घृह-
नयत् ॥ सुनवे । मू प्रेरण इत्यन्वाजातोरौष्णादिको तुप्रत्ययः ॥

॥ अथ त्रयादशी ॥

अपां गर्भैर्दृश्यतमोषधीनां यनां जजान सुभगा विरूपं ।

देवासंखित्मनसा सं हि जग्मुः पनिष्ठं जातं तवसं

दुवस्यन् ॥ १३

अपां । गर्भैः । दृश्यतं । ओषधीनां । यनां । जजान ।

सुभगां । विरूपं ।

देवासः । चित् । मनसा । सं । हि । जग्मुः । पनिष्ठं ।

जातं । तवसं । दुवस्यन् ॥ १३

सुभगा सुभाग्या यना सर्वैर्दर्शनीयारणिर्दृश्यतं दर्शनीयं विरूपं नानाविध-
रूपमपामोषधीनां च गर्भैर्गग्निं जजान । अजनयत् । देवासंखित् सर्वे देवा
अपि 'पनिष्ठं' 'सुत्यं' तवसं वृद्धं जातं जातमात्रं तमग्निं मनसा स्मृत्या संजग्मुः ।
उपागच्छन् । इति पूरणः । त एव दुवस्यन् । पयश्चरन् ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

वृहंत इज्जानवो भाः ऋजीकमग्निं संचंत विद्युतो न शुक्राः ।

गुह्येव वृष्टं सदसि स्वे अंतरपार ऊर्वे अश्वतं दुहानाः ॥ १४

वृहंतः । इत् । भानवः । भाः ऋजीकं । अग्निं । संचंत ।

विद्युतः । न । शुक्राः ।

गुह्याः इव । वृष्टं । सदसि । स्वे । अंतः । अपारे । ऊर्वे ।

अश्वतं । दुहानाः ॥ १४

अपारेणाथ ऊर्वे समुद्रेऽतमध्येऽश्वतसुदकं दुहानाः चरंतो वृहंत इज्जानवो भानवः सूर्या एव शुक्रा दीप्यमाना विद्युतो न विद्युत इव स्वे स्वकीये सदसि सदनेऽन्तरिक्षे गुह्येव गुहायामिव वृष्टं प्रवृष्टं भाः ऋजीकं प्रभया दीप्यमानमग्निं संचंत । आश्रयंति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

दे॒डे' च त्वा यज॑मानो ह॒विर्भि॑रो॒डे' स॒खित्वं' सु॒मतिं' नि॒कामः ।

दे॒वै रवी' मिमी॑हि सं ज॒रित्वे' रक्षा' च नो द॒स्ये' भिर॒नौकैः ॥ १५

दे॒डे' । च । त्वा । यज॑मानः । ह॒विःभिः । दे॒डे' ।

स॒खित्वं' । सु॒मतिं' । नि॒कामः ।

दे॒वैः । अ॒वः । मिमी॑हि । सं । ज॒रित्वे' । रक्षा' । च । नः ।

द॒स्ये' भिः । अ॒नौकैः ॥ १५

यजमानोऽहं हविर्भिः साधनैस्त्वा त्वामीडे च । पश्चाद्विषयं धनं च याचे । सुमतिं शोभनां मतिं धर्मविषयां बुद्धिं निकामो नितरां कामयमातस्त्वया सह सखित्वमीडे । याचे । त्वं देवैः सह जरित्वे स्तोत्रे स्तोत्रं कुर्वते मल्लमरुदधर्मवः पश्चाद्विषयं रक्षां मिमीहि । कुरु । दस्येभिर्दसनोयैर्नियंतव्यैः । प्रयत्ननियंतव्य-तमोऽहं वृद्धतोक्ता । अनौकैस्तेजोभिर्नोऽस्मान् रक्ष च ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टके पंचदशोऽंशः ॥

॥ अथ षडशी ॥

उपक्षेत्तारस्तवं सुप्रणीतेऽग्ने विश्वानि धन्या दधानाः ।

सुरेतसां श्रवसां तुजमाना अभि श्याम पृतनान्यं रदेवान् ॥ १६

उपक्षेत्तारः । तवं । सुप्रणीते । अग्ने । विश्वानि ।

धन्या । दधानाः ।

सुरेतसां । श्रवसां । तुजमानाः । अभि । श्याम ।

पृतनान्यं । अदेवान् ॥ १६

हे सुप्रणीते शोभनप्रणयन हे अग्ने तवोपक्षेत्तार ऋषगन्तारः ॥ अत्र क्षितिर्गत्यर्थे वर्तते ॥ विश्वानि सर्वाणि धन्यां धन्यानि पञ्चादिधनप्राप्तिहेतुभूतानि कर्माणि दधाना विदधानाः कुर्वन्तस्तुजमाना हवीषि प्रयच्छन्तो वयं सुरेतसा शोभनवीर्येण श्रवसां त्यक्तृतेनाक्षेनादेवान् देवेभ्योऽन्यान् । षट्षयुक्तन्यायेन राक्षसा एव गृह्यन्ते । यज्ञविघ्नकारिणस्तान्पृतनान्यं शरीराद्युपद्रवकारिणः शत्रून् अभिश्याम । अभिसवेन । यद्वा देवानपूजयतः शत्रूनि वा योज्ज्वं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

आ देवानामभवः केतुरग्ने मंद्रो विश्वानि काव्यानि विद्वान् ।

प्रति मर्तां अवासयो दमूना अनु देवान् रथिरो यासि

साधन् ॥ १७

आ । देवानां । अभवः । केतुः । अग्ने । मंद्रः । विश्वानि ।

काव्यानि । विद्वान् ।

प्रति । मर्तान् । अवासयः । दमूनाः । अनु । देवान् ।

रथिरः । यासि । साधन् ॥ १७

हे अग्ने मंद्रः स्तुत्यः केतुर्यज्ञेषु देवानां प्रज्ञापकस्त्वमाभवः । आ समंताद्भवसि । सर्वव्यापको भवसीत्यर्थः । किंच विश्वानि सर्वाणि काव्यानि यजमानादिभिः कृतानि स्तोत्राणि विद्वान् जानन् त्वं मर्त्यान् मर्यान् स्तोतृन् स्वाभिलषितपस्तुसंपादनेन प्रीतान् विधाय गृहेषु प्रत्यवासयः । प्रतिवासेयसि । रथिरो रथो साधन् देवानां हिंसामि कर्माणि ध्वयन्सा देवान् अरु यासि च । अरुगच्छसि च ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

नि दुरोणे अश्वतो मर्त्यानां राजा ससाद विद्यानि साधन् ।

वृत्प्रतीक उर्विया व्यद्यौदग्निर्विश्वानि काव्यानि विद्वान् ॥ १८

नि । दुरोणे । अश्वः । त । मर्त्यानां । राजा । ससाद ।

विद्यानि । साधन् ।

वृत्प्रतीकः । उर्विया । वि । व्यद्यौत् । अग्निः । विश्वानि ।

काव्यानि । विद्वान् ॥ १८

अश्वतो नित्यो राजा राजमानो योऽग्निर्विद्वानि यज्ञान् साधन् साधयन् मर्त्यानामग्निहोत्रिणां दुरोणे गृहे निषसाद । निषीदति । विश्वानि काव्यानि विद्वान् जानन् वृत्प्रतीको वृत्तेन संपुच्छितापयव उर्विया विस्तीर्णः सोऽग्निर्व्यद्यौत् । विद्योतते ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

आ नो गहि सरथेभिः शिवेभिर्महान्महीभिरुतिभिः

सरथ्यन् ।

अस्मे रथिं बहुलं संतर्कत् सुवाचं भागं यशसं कृधी नः ॥ १९

आ । नः । गहि । सरथेभिः । शिवेभिः । महान् । महीभिः ।

ऊतिभिः । सरथ्यन् ।

अस्मे इति । रयिं । बहुलं । संतरुत् । सुवाचं । भागं ।

यशसं । कृधि । नः ॥ १८

सरण्यन् सर्वत्र सरणं गमनमिच्छन् मह्यं स्तुवं शिवेभिः शिवं करैः सख्येभिः
सख्यैः सखिकर्मभिर्महीभिर्महतीभिर्दृतिभी रक्षामिष नोऽस्मान्प्रति आ गच्छ ।
आगच्छ । अस्मे अस्मभ्यं बहुलं विस्तीर्य संतरुत् सर्वेषासुपद्रवाणां संतारकं सुवाचं
शोभनवाचं भागं सर्वभजनोद्यं यशसं यशसा कीर्त्या संयुक्तं रयिं धनं नोऽस्मभ्यं
कृधि । देहि । अस्मभ्यमिति पुनर्वचनमादरातिशयाथं ॥

॥ अथ विंशी ॥

एता ते अग्ने जनिमा सनानि प्र पूर्याय नूतनानि वोचं ।

मह्यंति वृणो सवना कृतेमा जन्मजन्मन् निहतो

जातवेदाः ॥ २०

एता । ते । अग्ने । जनिम । सनानि । प्र । पूर्याय ।

नूतनानि । वोचं ।

मह्यंति । वृणो । सवना । कृता । इमा । जन्मजन्मन् ।

निहितः । जातवेदाः ॥ २०

हे अग्ने पूर्याय पुरातनाय ते तुभ्यं सनानि सनातनानि महद्भिः संभजनीयानि
वा नूतनान्यन्येष्विदृशानान्यद्यतनानि वैतैतानि जनिम जन्मानि कर्माणि स्तोत्राणि
वा प्रवोचं । जातवेदा जातप्रज्ञो जातधनो वा जन्मन् जन्मन् । जायंत इति
जन्मानः । तेषु सर्वेषु मनुष्येषु निहितो यागार्थं । तस्मै वृणो संपदां वषित्वेऽग्नय
इमेसानि सवना सवनानि कृता । कृतानि ॥

॥ अथैकविंशी ॥

जन्मजन्मन् निहितो जातवेदा विश्वामितेभिरिध्यते अजसः ।

तस्य वयं सुमतौ यज्ञियथापि भदे सौमनसे स्वांस ॥ २१

जन्मन् जन्मन् । निऽहितः । जातवेदाः । विश्वामित्रेभिः ।

दुध्यते । अजस्रः ।

तस्य । वयं । सुऽमतौ । यज्ञियस्य । अपि । भद्रे । सोमनसे ।

स्याम ॥ २१

जन्मन् जन्मन् सर्वेषु मनुष्येषु निहितो जातवेदा विश्वामित्रेभिर्विश्वामित्रैः । पूजायां बलवचनं । महर्षिणा विश्वामित्रेण यो जातवेदा अजस्रोऽजस्रमनय-
रतमिष्यते । दीप्यते । सुमतौ वर्तमाना वयं तस्य यज्ञियस्य यज्ञार्हस्याग्नेभद्रे
भजनोये सोमनसे सुमनोभावेऽनुपपद्युद्भावपि स्याम । अपि भवेत् । प्रार्थनायां
लिङ् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

इमं यज्ञं सहसावन् त्वं नो देवता धेहि सुक्रतो रराणः ।

प्र यंसि होतवहता । रघो नोऽग्ने महि द्रविणमा यजस्व ॥ २२

इमं । यज्ञं । सहसावन् । त्वं । नः । देवता । धेहि ।

सुक्रतो इति सुक्रतो । रराणः ।

प्र । यंसि । होतः । वृहतीः । इषः । नः । अग्ने । महि ।

द्रविणं । आ । यजस्व ॥ २२

हे सहसावन् सहस्रन् बलवन् सुक्रतो शोभनकर्मन् हे अग्ने रराणः सर्वदा
रममाणः शब्दं कुर्वाणो वा त्वं नोऽस्मदीयमिमं यज्ञं देवता देवेषु धेहि । निधेहि ।
हे होतर्देवानामाह्वातः वृहतीरिषोऽन्नानि नोऽस्मभ्यं प्रयांसि । प्रयच्छ । हे अग्ने
महि महत् द्रविणं पश्यादिलक्षणं धनमायजस्व । प्रयच्छ । अत्र यजिर्दानकर्मा ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

इडा॑मग्ने॒ पुरु॑दंसं॒ सनि॑ गोः॒ शश्व॑त्तमं॒ हव॑मानाय साध ।

स्यान्तः॑ सुनु॒स्तन॑यो विजा॒वाग्ने॒ सा ते॑ सु॒मति॑भू॒त्वस्मै ॥ २३

इडा॑ । अग्ने॒ । पुरु॑दंसं । सनि॑ । गोः । शश्व॑त्तमं ।

हव॑मानाय । साध ।

स्यात् । नः । सुनुः । तनयः । विजावा । अग्ने । सा । ते ।

सु॒मतिः । भू॒त । अ॒स्मै इति॑ ॥ २३

इयं सर्वेषां पशूनां पशुपुरोडाशस्य श्विष्टकृतः पुरोनुवाक्या । सूत्र्यते हि । इडा॑मग्ने॒ पुरु॑दंसं॒ सनि॑ गोर्हीता यच्च॒दग्निं॑ पुरो॒डाश॑स्य स्व॒दस्व॑ हव्या॒ समि॑धो दि॒दीही॑ति पुरो॒डाश॑स्विष्टकृत इति । आ० ३. ५. ॥

हे अग्ने पुरुदंसं वल्लकर्माणं गोर्गवां सनिं प्रदात्रीमिडां भूमिं हवमानाय सूयते सन्नुं शश्वत्तमं चिरकालं यथा भवति तथा साध । साधय । नोऽस्माकं सुनुः पुत्रस्तनयः संतानस्य विस्तारयिता विजावा पुत्रपौत्रादिरूपेण स्वयं विजायत इति विजावा स्यात् । हे अग्ने सा प्रसिद्धा ते सुमतिस्त्वदीयानुपहृवचिरमे अश्वासु भूत । भवतु ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टके षडशो वरगः ॥

वैश्वानरावेति पञ्चदशर्धं द्वितीयं सूक्तं । तथा चानुक्रमणिका वैश्वानराय पञ्चोमा वैश्वानरीयं तु जागतं त्विति । विश्वामित्र ऋषिः । जगती छन्दः । वैश्वानरोऽग्निर्देवता ॥ पृथ्वाभिप्लविकयोऽपृथ्वीयेऽह्न्याग्निमाकृते वैश्वानराय धिषणा-मिति वैश्वानरनिविधानीयं सूक्तं । तृतीयस्तुति खंडे सूक्तितं । वैश्वानराय धिषणां धारावरा मरुतः । आ० ७. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वै॒श्वान॑राय॒ धिष॑णा॒स्तार॑दधे॒ घृतं॑ न॒ पृत॑म॒ग्नये॑ जना॒मसि॑ ।

हि॒ता हो॑ता॒रं म॑न॒षश्च॑ वा॒घतो॑ धि॒या रथं॑ न॒ कुलि॑शः

स॒ष्ट॒ र॒षति॑ ॥ १

व॒श्वान॒राय॑ । धि॒प॒णां । ऋ॒तऽह॒धे । ह॒तं । न । पू॒तं ।

अ॒ग्नये॑ । ज॒नाम॒सि ।

हि॒ता । हो॒तारं॑ । म॒मू॒चः । च । वा॒घ॒तः । धि॒या । रथं॑ ।

न । कु॒लि॒शः । सं । ऋ॒ण॒वति॑ ॥ १

ऋताहधे ऋतस्योदकस्य यज्ञस्य वा वर्धयित्वे वैश्वानराय । वैश्वानरशब्दो मास्तेन व्याख्यातः । वैश्वानरः कस्माद्विश्वानरास्तथति विश्व एनं नरा नयंतीति वा । अपि वा विश्वानर एव स्यात् प्रत्युतः सर्वाणि भूतानि तस्य वैश्वानरस्तस्यैषा भवति । नि० ७, २१ । इति । तस्मै पूतं हतं न हतमिव धिपणां स्तुतिं जनामसि । जनयासः । यथा हतं प्रीतिं जनयति तथा प्रीतिं करोचीत्यर्थः । हिता द्विधा गार्हपत्याहवनोय-
रूपाभ्यां युक्तं होतारं देवानामाह्वातारमग्निं मनुष्यो मनुष्या वाघतश्च ऋषिजश्च
धिया कर्मणा कुलिशो मस्त्रादौ रथं न रथमिव सन्धयति संस्कुर्वति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स॒ रो॒च॒य॒ज्ज॒नु॒षा॒ रो॒द॒सी॒ उ॒भे॒ स॒ मा॒त॒वीर॑म॒वत्पु॒त्र॒ ई॒क्षः॑ ।

ह॒व्य॒वा॒ङ्गि॒र॒ज॒र॒श्च॒नो॒हि॒तो॒ दू॒ड॒भो॒ वि॒शाम॒ति॒रि॒वि॒भा॒व॒सुः॑ ॥ २

सः । रो॒च॒य॒त् । ज॒नु॒षा॒ । रो॒द॒सी॒ इति॑ । उ॒भे॒ इति॑ । सः ।

मा॒त॒वीः । अ॒भवत् । पु॒त्रः । ई॒क्षः॑ ।

ह॒व्य॒वा॒ट् । अ॒ग्निः । अ॒ज॒रः॑ । च॒नः॑ ऽहि॒तः । दूः॑ ऽद॒भः॑ ।

वि॒शां । अ॒ति॒रि॒धिः । वि॒भा॒व॒सुः॑ ॥ २

सोऽग्निर्जनुषा जन्मनोभे रोदसी द्यावाष्टधिव्यौ रोचयत् । अरोचयत् । प्रकाश-
यति । स मातृवाष्टधिव्योरीक्षः स्तुत्यः पुत्रोऽभवत् । हव्यवाट् हव्यानां
पोदाग्निरंगनादिशुण्युक्तोऽजरो जरारहितः चनोऽर्चं हितं यजमाने निहितं
येनासौ चनोहितः । दूडभो हिंसितमशक्यः सोऽर्चं विभावसुः प्रभाषनो विशां
मनुष्याणां प्रतिधिरिव पूज्यो भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

क्रत्वा दक्षस्य तरुषो विधर्मणि देवासो अग्निं जनयंत

चित्तिभिः ।

रुरुचानं भानुना ज्योतिषा महामत्यं न वाजं सनिष्यत्

ब्रुवे ॥ ३

क्रत्वा । दक्षस्य । तरुषः । विधर्मणि । देवासः । अग्निं ।

जनयंत । चित्तिभिः ।

रुरुचानं । भानुना । ज्योतिषा । महाम । अत्यं । न । वाजं ।

सनिष्यत् । उष । ब्रुवे ॥ ३

चित्तिभिर्ज्ञानैरुपलब्धिता देवासो देवास्तरुषो व्यसनेभ्यस्तारकस्य दक्षस्य बलस्य
क्रत्वा कर्मणा विधर्मणि विधारके यज्ञेऽग्निं जनयंत । अजनयन् । भानुना भासमानेन
ज्योतिषा रुरुचानं रोचमानं महाम महान्तमग्निमत्यं न भारसहस्रमिव वाजमसं
सनिष्यन् लिप्तमानोऽहश्च ब्रुवे । स्तौमि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ मंद्रस्य सनिष्यंतो वरेण्यं वृणीमहे अक्रयं वाजं ऋग्मियं ।

राति भृगूणामुशिजं कविक्रतुमग्निं राजतं दिव्येन

शोचिषा ॥ ४

आ । मंद्रस्य । सनिष्यंतः । वरेण्यं । वृणीमहे । अक्रयं ।

वाजं । ऋग्मियं ।

राति । भृगूणां । उशिजं । कविऽक्रतुं । अग्निं । राजतं ।

दिव्येन । शोचिषा ॥ ४

मंद्रस्य स्तुत्यस्य वैश्वानरस्य संबन्धिनं वरेण्यं वरण्योयमस्तुयमलज्जावहं ऋग्मितं
प्रशस्यं वाजसक्तं सनिध्यंतो लिप्सुमाना वयं भृगूणास्तृषीणां रातिर्माभिलषितार्थं
प्रदातारस्तुतिजमाभिलष्यं तं कविकृतं क्रांतघ्नं दिव्येन दिविभवेन शोचिषा
रोचिषा राजंतं स्वाजमानमग्निमावृषीमहे । संभजामहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अग्निं सुन्नायं दधिरे पुरो जना वाजस्रवसमिह वृक्तवर्हिषः ।

यतमुचः सुरुचं विश्वदेव्यं रुद्रं यज्ञानां साधदिष्टिमपसां ॥ ५

अग्निं । सुन्नायं । दधिरे । पुरः । जनाः । वाजस्रवसं ।

वृह । वृक्तवर्हिषः ।

यतमुचः । सुरुचं । विश्वदेव्यं । रुद्रं । यज्ञानां ।

साधत्सुष्टिं । अपसां ॥ ५

वृक्तवर्हिषः स्तीर्णवर्हिषो यतमुचः प्राप्नुयुच ऋत्विजः सुन्नायं सुखार्थं वाजस्रवसं
मनुष्येभ्यः प्रेरितार्त्तं सुरुचं प्रशस्तदीप्तिमंतं विश्वदेव्यं विश्वेभ्यो देवेभ्यो हितं रुद्रं
दुःखानां द्रावकमपसां कर्कवतां यज्ञानां । यजंतीति यज्ञा यजमानाः । तेषां
साधदिष्टिं साधितयज्ञमग्निमिह यज्ञे पुरो दधिरे । स्तुयन्ति ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टकः समाप्तः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पावकशोचे तव हि ज्यं परि होतयज्ञेषु वृक्तवर्हिषो नरः ।

अग्ने दुवं दृक्मानास आप्यमुपासते द्रविणं घेहि तेभ्यः ॥ ६

पावकशोचे । तव । हि । ज्यं । परि । होतः । यज्ञेषु ।

वृक्तवर्हिषः । नरः ।

अग्ने । दुवं । दृक्मानासः । आप्यं । उप । आसते ।

द्रविणं । घेहि । तेभ्यः ॥ ६

हे पावकशोचे शोभकदोमे हे होतर्देवानासाङ्गातः यज्ञेह परि परितो वृक्ष-
वर्हिषः स्तोत्रं वर्हिषो दुवः परिवरणमिच्छमानास इच्छन्तो नरो नेतारो यजमाना
आप्सामाप्तुं योग्यं तत्र त्वत्सर्वविनं अयं निवासं यागमृहृषासते । संवन्ते । तेभ्यो
हविषं धनं चेहि । विधेहि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ रोदसी अष्टगदा स्वर्महजातं यदेनमपसो अधारयन् ।

सो अध्वराय परि नीयते कविरत्यो न वाजसातये

चनोहितः ॥ ७

आ । रोदसी इति । अष्टगत् । आ । स्वः । महत् । जातं ।

यत् । एनं । अपसः । अधारयन् ।

सः । अध्वराय । परि । नीयते । कविः । अत्यः । न ।

वाजसातये । चनःऽहितः ॥

रोदसी द्यावाष्टिव्यावष्टणत् । अपूरयत् । तथा महत्प्रभूतं स्वरंतरिक्षमाष्टणञ्च ।
अपसः कर्मवन्तो यजमाना जातं यद्यमेनमग्निमधारयन् अत्यो न अन्व इव कविः
क्रांतः सर्वत्र व्याप्तश्चनोहितो निहितास्त्रः सोऽयमग्निवाजसातये वाजसातस्य
कीर्त्तव्यं सातये लाभाय परिणीयते । यज्ञार्थं नीयते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नमस्यत हव्यदातिं स्वध्वरं दुवत्यत दभ्यं जातवेदसं ।

रथीऋतस्य बृहतो विचर्षणिरग्निर्देवानामभवत्पुरोहितः ॥ ८

नमस्यत । हव्यऽदातिं । सुऽअध्वरं । दुवत्यतं । दभ्यं ।

जातवेदसं ।

रथीः । ऋतस्य । बृहतः । विऽचर्षणिः । अग्निः । देवानी ।

अभवत् । पुरःऽहितः ॥ ८

रथीनेतां ब्रूतो महत ऋतस्य भक्षस्य विचर्षणिर्द्रुता योऽग्निर्देवानां पुरोहितः
पुरस्ताद्ब्रूव्यतया स्थापितोऽभवत् ब्रूव्यदातिं देवेभ्यो हविषां दातारं स्वध्वरं
शोभनयज्ञं दम्यं दमेभ्यो गृहेभ्यो हितं जातवेदसं जातप्रज्ञं तमग्निं नमस्कृत ।
पूजयत । इवस्यत । परिचरत ॥

अथ नयमी ॥

ति॒स्रो य॒ज्ञस्य॑ स॒मिधः॑ परि॒जमनोऽग्नेर॑ पुन॒न्नुशि॒जो अ॒मृत॑त्यवः ।

तासा॒मेका॒मद॑धुर्म॒त्ये भुज॑म॒ लोक॑सु हे उ॒पं जा॒मिमौ॑ दयतुः ॥ ८

ति॒स्रः । य॒ज्ञस्य॑ । सं॒दधः॑ । परि॒जमनः॑ । अ॒ग्नेः । अ॒पुन॒न् ।

उ॒शि॒जः । अ॒मृत॑त्यवः ।

तासां॑ । एकां॑ । अद॑धुः । म॒त्ये । भुज॑ । जं इति॑ । लोकं॑ ।

जं इति॑ । हे इति॑ । उ॒पं । जा॒मिं । द॒यतुः॑ ॥ ८

उशिजः कामयमाना अमृत्यवो नृत्युरहिता देवा यज्ञस्य महतः परिजमनः परितो
गंतुः समिधः समिधिकाः प्रकाशिकास्तिस्रः पार्थिववैद्युत्सूर्यरूपास्तिस्रस्तनूरपुनन् ।
अशोधयन् । ते देवा भुजं सर्वेषां पालयित्वा तासां तनूनां मध्य एकां पार्थिवीं तनुं
मर्त्यं मर्त्यलोकोदधुः । न्यदधुः । उ इति पादपूरणः । इतरे हे तनू जामिं लोक-
भासजमंतरिक्षमुपेयतुः । गच्छतः । अथवा तिस्रः समिध आघारसमिधौ हे
अनूयाजसमिधौ केति । तासां समिधामेकामनूयाजसमिधं मर्त्यं इह लोके भोगहेतु-
मनूयाजपर्यंतमदधुः । धारयन्नि । प्रजा वा अनूयाज इति प्रजात्वेनानूयाजानां
संस्तवान् तदाअथत्वाज्ञानूयाजसमिधः । इतरे हे समिधौ अंतरिक्षे दिव्यभोगहेतु
उपेयतुः । उपगच्छतः । त्र्योपरिधीस्तिस्रः समिध इति हि निगमः ॥

॥ अथ दशमी ॥

वि॒शां क॒विं वि॒प्रप॑तिं मा॒नुषी॑र॒षः स॑ सी॒मक॑ण्ठ॒न्त्सधि॑तिं

न तेज॑मे ।

स उ॒द्धृ॒तो नि॒ष॒तो या॒ति वे॒वि॒ष॒स्य॑ गर्भ॑मेषु भुव॑नेषु द्दी॒धर॑त ॥ १०

वि॒शां । क॒विं । वि॒प्रप॑तिं । मा॒नुषीः । इ॒षः । स॒ । सी॒ ।

अ॒कृ॒त॒वन् । स्व॒र्धितिं॑ । न । तेज॑स॒ ।

सः । उ॒त्॒वतः॑ । नि॒वतः॑ । या॒ति । वे॒विष॑त् । सः । गर्भ॑ ।

एषु॑ । भुव॑नेषु । दी॒धर॑त् ॥ १०

इषः पञ्चादित्यक्षरं धनमिच्छत्यो मातृपोमनुष्यप्रजा विशां प्रजानां विप्रपतिं प्रभुं कविं मेधाविनं सोमेन स्वर्धितिं न असिमिव तेजसं तैक्ष्ण्यार्थं समकृत्वन् । समस्तुर्वन् । सोऽग्निरुदत चक्रायवतो निवतो नोचैर्भावतश्च प्रदेशान्वेषितु व्याप्नुवन् याति । गच्छति । स एषु भुवनेषु गर्भमरणया दीधरत् । अधारयत् ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेऽष्टादशो वक्त्रः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स जि॑न्वते ज॒ठरे॑षु प्रज॒ज्ञि॒वान् वृ॒षां चि॒त्रेषु॑ नान॑दन् सि॒ंहः ।

वैश्वान॑रः पृ॒थु॒पाजा॑ अम॒र्त्यो वसु॑ रत्ना॒ दय॑मानो वि

दाशु॑षे ॥ ११

सः । जि॑न्वते । ज॒ठरे॑षु । प्रज॒ज्ञि॒वान् । वृ॒षां । चि॒त्रेषु॑ ।

नान॑दत् । न । सि॒ंहः ।

वैश्वान॑रः । पृ॒थु॒पाजाः । अम॒र्त्यः । वसु॑ । रत्ना॑ ।

दय॑मानः । वि । दाशु॑षे ॥ ११

प्रजज्ञिवान् जातो वृषा वर्धकः स वैश्वानरस्त्रितेषु नानाप्रकारेषु जठरेषु । प्राणिनां भेदाज्जठराणां भेदः । तेषु जिन्वते । वर्धते । चित्रेषु नानाविधेभ्यश्चरित्येषु नानदत् अत्यर्थं शब्दं कृपन् सिंहो न । सिंह इव । किंविधो वैश्वानरः । पृथुपाजाः पृथुतेजाः । अथवा पृथुवैरः । अमर्त्यो मरणधर्मरहितो दाशुषे हविषां प्रदात्रे यजमानाय रत्ना रमणीयानि वसु वस्त्रानि धनानि वि विशेषेण दयमानः प्रयच्छन् ॥

॥ अथ हादशी ॥

वैश्वानरः प्रतथा नाकमात्रं हृदिवसृष्टं भंदमानः सुमन्त्रभिः ।

स पूर्ववज्जनयन् जंतवे धनं समानमउमं पर्येति जागृविः ॥ १२

वैश्वानरः । प्रतथा । नाकं । आ । अरुहत् । दिवः ।

सृष्टं । भंदमानः । सुमन्त्रभिः ।

सः । पूर्ववत् । जनयन् । जंतवे । धनं । समानं । अउमं ।

परि । एति । जागृविः ॥ १२

सुमन्त्रभिः स्तोत्रभिर्भंदमानः स्तुयमानो वैश्वानरौ जातमात्र एव प्रतथा पत्र इव चिरंतन इव नाकं । कं सुखं । अकं दुखं । न विद्यतेऽकं यस्मिन् तत्तत्कं । दिवोऽत-
रिक्षस्य सृष्ट्युपरितनप्रदेशं खरोहिद्विपारुहत् । आरोहति । स वैश्वानरः पूर्ववत्
पूर्वेभ्यः सृष्टिभ्य इव जंतवे स्तोत्रे यजमानाय धनं पश्चादिलक्ष्यं जनयन् संपादयन्
जागृविः सदा प्रवृद्धः समानं सर्वेषां देवानां साधारणसर्वत्राकाशगमं पर्येति ।
स्वयंरूपेण गच्छति ॥

॥ अथ तयोदशी ॥

ऋतावांसं यज्ञियं वप्रमुवथ्य १ मा यं दधे मातरिष्वा दिवि क्षयं ।

तं चित्रयांसं हरिकेशमीमहे सुदीतिमग्निं सुविताय नव्यसे ॥ १३

ऋतावांसं । यज्ञियं । वप्रं । उवथ्यं । आ । यं । दधे ।

मातरिष्वा । दिवि । क्षयं ।

तं चित्रयांसं । हरिकेशं । ईमहे । सुदीतिं । अग्निं

सुविताय । नव्यसे ॥ १३

ऋतावानं वक्षस्तं यज्ञियं यच्चाहं विप्रं मेधाविनमुक्थं सुखं दिपि द्युलोके अयं
निवसंतं यमग्निं मातरिष्वा वायुर्द्युलोकादाहृत्य पृथिव्यामादधे । आहितवान् ।

चित्रयांसं नामाविधमनं हरिकेशं पिङ्गलाचिषं सुदीतिं शोभनदीप्तिं तमग्निं
नव्यते नवतराय सुविताय सुष्टु प्राप्तध्याय धनाय तदर्थमीमहे । याचामहे ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

शुचिं न मामाधिपरं स्वर्दृशं केतुं दिवो रोचनस्यामुषवुधं ।

अग्निं मूर्धानं दिवो अप्रतिष्कृतं तमीमहे नमसा वाजिनं

बृहत् । १४

शुचिं । न । मामाधिपरं । स्वःऽदृशं । केतुं । दिवः ।

रोचनऽस्यां । उषःऽवुधं ।

अग्निं । मूर्धानं । दिवः । अप्रतिऽस्कृतं । तं । इमहे ।

नमसा । वाजिनं । बृहत् ॥ १४

नेति संप्रत्यये । शुचिं दीप्तं यासन् यासन् यज्ञ इपरमेवणीयं स्वर्दृशं सर्वदृशं
सर्वपदायविज्ञानयुक्तं दिवो द्युलोकस्य केतुं प्रज्ञापकं रोचनस्यां रोचनस्थं । रोचनः
स्वयः । तस्मिन् तिष्ठतं । उषवुधमग्निहोत्रिकरूपेणोपसि प्रबुध्यमानं दिवः स्वर्गस्य
मूर्धानं प्रधानमप्रतिष्कृतमप्रतिष्ठतशब्दं वाजिनमन्त्रवतं मष्टु मष्टांतं तमग्निं नमसा
स्तोत्रेणैमहे । याचामहे ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मंद्रं होतारं शुचिमहयाविनं दमूनसमुक्थं विश्वचर्षणिं ।

रथं न चित्त्वं वपुषाय दर्शतं मनर्हितं सतमिद्राय इमहे ॥ १५

मंद्रं । होतारं । शुचिं । अहयाविनं । दमू'नसं । उक्थं ।

विश्वऽचर्षणिं ।

रथं । न । चित्त्वं । वपुषाय । दर्शतं । मनः'हितं । सतं ।

इत् । रायः । इमहे ॥ १५

मंदं स्तुत्यं होतारं देवानामाह्वतारं शुचिं सर्वदा शुद्धमह्याविममकुटिलं दमूनं
दानमनसकथ्यं श्रेष्ठं विश्ववर्षणिं विश्वस्य द्रष्टारं चित्तं नानाविधवर्णं रथं न
रथमिव वपुषाय रूपार्थं दर्शतं दर्शनीयं सदमित् सदैव मनुजितं सर्वेभ्यो मनुष्येभ्यो
हितं तमग्निं रायो धनानोमहे । याचामहे । अत्र याच्ञार्थत्वादस्य द्विकमंकत्वं ॥

॥ इति द्वितीयोऽष्टक एकोनविंशो वर्गः ॥

वैश्वानरायेत्येकादशर्थं तृतीयं सूक्तं वैश्वामित्रं । अत्रेयमनुक्रमणिका । वैश्वा-
नरायेकादशेति । पूर्वसूक्ते वैश्वानरीयं तु जागतं त्वियुक्तत्वादस्यापि सूक्तस्य
जगतो छंदो वैश्वानरोऽग्निर्देवता ॥ अस्य सूक्तस्याग्निष्टोम आग्निमारुते षष्ठे
विनियोगः । सूच्यते हि । वैश्वानराय पृथुपाजसे शं नः करत्यर्चते । आ० ५, २० ।
इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वैश्वानराय पृथुपाजसे विपो रत्ना विधंत धरुणेषु गातवे ।

अग्निर्हि देवा अमृतो दुवस्यत्यथा धर्माणि सनता न

दूदुषत् ॥ १

वैश्वानराय । पृथुपाजसे । विपः । रत्ना । विधंत । धरुणेषु ।

गातवे ।

अग्निः । हि । देवान् । अमृतः । दुवस्यति । अथ । धर्माणि ।

सनता । न । दूदुषत् ॥ १

विपो मेधाविनः स्तोतारः पृथुपाजसे बहुवचनं बहुवचनं वा । पाजःशब्दस्य
बलाच्चनाम्नोः प्राठात् । वैश्वानरायानये धरुणेषु धर्मेषु यज्ञेषु रत्ना रमणीयानि
स्तोत्राणि गातवे सन्नागंलाभाय विधंत । परिचरन्ति । कुर्वन्ति । अमृतो मरणर-
हितोऽग्निर्देवान् दुवस्यति । इविषां प्रदानेन परिचरति । हिः प्रपिबो । अथ अतः
कारणात्कोऽपि सनता सनातनानि धर्माणि यज्ञान् न दूदुषत् । न दूषयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒त॒र्दू॒तो रो॒द॒सी द॒क्ष इ॒यते॒ हो॒ता नि॒ष॒त्तः॒ मनु॑षः पुरो॒हि॒तः ।

क्षयं॑ ब॒ह॒न्तं॑ परि॑ भूष॒ति द्यु॒भिर्दे॒वेभि॑र॒ग्नि॒रि॒षितो॑ धिया॒व॒सुः ॥ २

अ॒तः । दू॒तः । रो॒द॒सी इति॑ । द॒क्षः । इ॒य॒ते । हो॒ता ।

नि॒ऽस॒त्तः । मनु॑षः । पुरः॒हि॒तः ।

क्षयं॑ । ब॒ह॒न्तं॑ । परि॑ । भूष॒ति । द्यु॒भिः । दे॒वेभिः॑ । अ॒ग्निः ।

इ॒षितः॑ । धिया॒व॒सुः ॥ २

दक्षो दर्शनीयो होताग्निर्दूतो देवानां दूतः सन् रोदखोर्द्यायाद्यव्योर्तमं च
 ईयते । गच्छति । मनुषो मनीर्जातस्य मनुष्यस्य पुरोहित आहवनीयादिहोम
 पुरतः स्थापितो निषत्तो निषसुः सन् अग्निर्द्युभिर्दीप्तिर्बृहन्तं महान्तं क्षयं
 यत्तद्वहन् परिभूषति । अलंकुरुते । देवेभिर्देवैरिषितः प्रेषितो धियावसुः प्रज्ञया
 आप्तः । एते द्वे अग्निविशेषणे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

के॒तुं य॒ज्ञा॒नां वि॒द॒य॒त्य सा॒ध॒नं वि॒प्रा॒ंसो अ॒ग्निं स॒ह॒र॒न्त

चि॒त्ति॑भिः ।

अ॒पांसि॑ यस्मि॒न्नधि॑ स॒न्धु॒र्गिर॒स्तस्मि॑न्सु॒म्नानि॑ यज॒मान॒ आ

च॒क्रे ॥ ३

के॒तुं । य॒ज्ञा॒नां । वि॒द॒य॒त्य । सा॒ध॒नं । वि॒प्रा॒ंसः । अ॒ग्निं ।

स॒ह॒र॒न्त । चि॒त्ति॑भिः ।

अ॒पांसि॑ । यस्मि॒न् । अ॒धि । स॒न्धुः । गि॒रः । तस्मि॑न् ।

सु॒म्नानि॑ । यज॒मानः॑ । आ । च॒क्रे ॥ ३

यज्ञानां केतुं प्रज्ञापकं विदधस्व यज्ञस्य गृहस्य वा साधनं प्राप्तिसाधनसमाधारण-
कारणं संतमग्निं विप्रासो विप्राश्चिन्तिभिः स्वकर्माभिरुह्यन्त ! पूजयन्ति । किं
गिरः स्तोतारो यस्मिन्नग्नौ पांसि स्नानुष्टेयानि कर्माण्यधिसंदधः संदधते यज्ञमान-
स्त्विन्नग्नौ सुम्नानि सुम्नानि प्राप्याचके । कामयते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पिता यज्ञानामसुरो विपश्चिती विमानमग्निर्वयुनं च वाघती ।

आ विवेश रोदसी भूरिवर्षसा पुरुप्रियो भंदते धामभिः

कविः ॥ ४

पिता । यज्ञानां । असुरः । विपःश्चिती । विमानं ।

अग्निः । वयुनं । च । वाघती ।

आ । विवेश । रोदसी इति । भूरिवर्षसा । पुरुप्रियः ।

भंदते । धामभिः । कविः ॥ ४

यज्ञानां पिता पालयिता विपश्चितां विदुषां स्तोतृणामसुरो बलप्रदः । वाघता-
स्त्विजां वयुनं ज्ञानसाधनं । विमानं । विधीयते फलमिति विमानं यज्ञादिकर्म-
साधनं । सोऽग्निर्भूरिवर्षसा पार्थिववैद्युतादिवक्त्रविधिरूपेण रोदसी द्यावापृथिव्या-
नाविवेश । प्रविशति । पुरुप्रियो सत्पुण्येष्वाधिकं प्रियः । अथवा पुरुषां अज्ञानां
प्रियः पुरुप्रियः । धामभिस्तोत्रोभिर्युक्तः कविरग्निर्भंदते । यज्ञमानेन स्तूयते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

चंद्रमग्निं चंद्ररथं हरिव्रतं वैश्वानरमसुषं स्तुविदं ।

विगाहं तूर्णिं तविषीभिरावृतं भूर्णिं देवासं इह सुश्रियं

दधुः ॥ ५

चंद्रं । अग्निं । चंद्ररथं । हरिव्रतं । वैश्वानरं ।

असुषं । स्तुविदं ।

विगाहं । तूर्णि ! तविषीभिः । आहृतं । भूर्णि । देवासः ।

इह । सुश्रियं । दधुः ॥ ५

देवासो देवायद्रमाह्लादकरं चंद्ररथं । चंद्र आह्लादको रथो यस्मेति वा तं
हरिन्नतं पिंगलवर्णं हरित्वचं वा । हरित्वचमिति शाखांतरं । अस्तु षदसस्तु सीदंतं
स्वविदं सर्वज्ञं विगाहं विगाहमानं सर्वत्र व्याप्तं तूर्णिं विप्रगासिनं शत्रूणां हिंसि-
तारं वा तविषीभिर्वलैराहृतं भूर्णिं भर्तारं सुश्रियं शोभनदीप्तिं वैश्वानरमिह
इहलोके दधुः । आदधुः ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे विंशो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्निदेवेभिर्मनुष्यं जंतुभिस्तन्वानो यज्ञं पुरुषेशं धिया ।

रथीरंतरीयते साधदिष्टिभिर्जौरो दमूना

अभिश्चिस्तचातनः ॥ ६

अग्निः । देवेभिः । मनुष्यः । च । जंतुभिः । तन्वानः ।

यज्ञं । पुरुषेशं । धिया ।

रथीः । अंतः । ईयते । साधदिष्टिभिः । जौरः । दमूनाः ।

अभिश्चिस्तचातनः ॥ ६

देवैः साधदिष्टिभिः साधितयज्ञैर्जंतुभिश्च त्विग्भिश्च धिया कर्मणा मनुषो यज्ञ-
मानस्य पुरुषेशं वक्ररूपं । पेश इति रूपनाम । पुरोडाशपशुसोमहविर्भेदैरेका-
ह्लादीनसत्वात्मकमेदैश्च नानाविधरूपं यज्ञं तन्वानः कृषन् रथीः सर्वस्य लोकस्य नेता
जौरः विप्रकारी दमूना दांतमना दानमनुवाभिश्चिस्तचातनोऽभिश्चिस्तोनाभरातीमां
यज्ञविघ्नकारिणां रक्षसां चातयिता नाशयिताग्निरंतर्द्वारं प्रादुर्ध्व्योर्भक्ष्य ईयते ।
गच्छति ॥

॥ अथ सप्तमो ॥

अग्ने जरस्व स्वपत्य आयुन्यूजां पितृस्व समिधो दिदिहि नः ।

वयांसि जित्व ब्रह्मतस्व जाग्रव उशिग्देवानांसि

सुक्रतुर्विषां । ७

अग्ने । जरस्व । सुऽअपत्ये । आयुनि । जर्जा । पितृस्व ।

सं । दूषः । दिदिहि । नः ।

वयांसि । जित्व । ब्रह्मतः । च । जाग्रवे । उशिक् । देवानां ।

असि । सुऽक्रतुः । विषां ॥ ७

हे अग्ने स्वपत्ये सुपुत्र आयुन्यायुषि ॥ निमित्तसप्तस्वेषा ॥ आयुषि निमित्ते
जरस्व । देवान् स्तुहि । होतारमविष्टायोजां रक्षनाच्चेन वा पितृस्व । देवाग्नेष्य ।
नोऽस्माकमिषः सस्यार्थं वृष्टोः संदिदिहि । संदोपय । वयांस्यस्यानि च ॥ वयः
चक्षेत्रन्ननामसु पाठात् ॥ जित्व । देहि । हे जाग्रवे सर्वदा जागरणशील ब्रह्मतो
महतो यजमानस्य जित्वेति संबंधः । सुक्रतुः शोभनकर्मा शोभनयज्ञो वा न्वं विषां
मेधाविनां देवानामुशिक् कांतोऽसि ॥

॥ अथाष्टदशी ॥

विश्वपतिं यत्नमतिथिं नरः सदा यन्तारं धीनामुश्रिजं

च वाचता ।

अध्वराणां चेतनं जातवेदसं प्र शंसन्ति नमसा

जुतिभिर्बुधे ॥ ८

वि॒प्र॒प॒तिं । य॒ज्ञं । अ॒ति॒थिं । न॒रः । स॒दा । य॒न्तारं । धी॒नां ।

उ॒द्य॒जं । च । वा॒घ॒तां

अ॒ध॒रा॒णां । चे॒त॒नं । जा॒त॒वे॒द॒सं । प्र । श॒ंसं॒ति । न॒म॒सा ।

जू॒ति॒भिः । वृ॒धे ॥ ८

नरो नेतारः स्तोतारो वा विप्रपतिं विशां मनुष्याणां पतिं विश्वस्य पतिसिनि वा यज्ञं महांतमतिथिं सर्वस्वातिथिभूतं धीनां बुद्धोनां कर्मणां वा यन्तारं नियन्तारं वाघतान्मृत्विजां सोषिजं कांतं मनोज्ञमध्वराणां यागानां चेतनं प्रज्ञापकं जूतिभिर्वैद्युक्तं जातवेदसमग्निं वृधे वृद्धये नमसा नमस्तारेण स्तुतिभिश्च प्रशंसन्ति । प्रशंसां कुर्वन्ति ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि॒भा॒वा दे॒वः । सु॒रणः । परि॑ चि॒तोर॒ग्निर्व॑भू॒व श॒व॒सा सु॒म॒द्र॒थः ।

त॒स्य॑ व्र॒तानि॑ भूरि॒पोषि॑णां व॒यमु॑प॒भूषे॑म॒ द॒म॒ आ

सु॒वृ॒त्ति॒भिः ॥ ८

वि॒भा॒वा । दे॒वः । सु॒रणः । परि॑ । चि॒तीः । अ॒ग्निः ।

व॒भू॒व । श॒व॒सा । सु॒म॒द्र॒थः ।

त॒स्य॑ । व्र॒तानि॑ । भूरि॒पोषि॑णाः । व॒यं । उ॒प॒ । भू॒षे॒म॒ ।

द॒म॒ । आ । सु॒वृ॒त्ति॒भिः ॥ ८

विभावा दीप्तिमान् देवः स्तूयमानः सुरणः । सत्त्वं वर्णलोपञ्छादसः । शोभनं रमयतीति सुरगणः । सुमद्रथः शोभनरथोऽग्निः शवसा वलेन चितीः सर्वाः प्रजाः परि वभूव । परितो वृद्धाति । अत्र भवते रूपसंगवशात् परिचक्षार्थत्वं । भूरिपोषिणो बहूनां पोषयितुः पात्रयितुर्दमे यज्ञगृहे । दम इति वृद्धनामसु पाठात् । निवसतस्तस्याग्नेर्ब्रह्मैतानि कर्माणि यमं सुवृत्तिभिः स्तोत्रैरुपभूषेत् । उपभूषयाजः । प्रकाशयामः ॥

॥ अथ दशमी ॥

वैश्वानरं तव धामान्या चक्रे येभिः स्वर्विद्भवो विचक्षण ।

जात आष्टणो भुवनानि रोदसी अग्ने ता विश्वा परिभूरसि
तना ॥ ११

वैश्वानर । तव । धामानि । आ । चक्रे । येभिः । स्वःऽवित् ।
अभवः । विऽचक्षण ।

जातः । आ । अष्टणः । भुवनानि । रोदसी इति । अग्ने ।
ता । विश्वा । परिऽभूः । असि । तना ॥ १०

हे वैश्वानर तव धामानि त्वत्संबन्धीनि तेजसाचक्रे । अभिष्टोमि । हे विचक्षण
प्राप्त त्वं येभिर्यैस्तेजोभिः स्वर्वित् सर्ववित् सर्वज्ञोऽभवः । भवसि । जातमात्मस्त्वं
भुवनानि भूतजातानि रोदसी द्यावापृथिव्यावाष्टणः । आपूरयः । हे अग्ने विश्वा
विश्वानि सर्वाणि ता तानि भूतजातानि तना आत्मना परिभूरसि । परिपहीतासि ॥

॥ अथैकादशी ॥

वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणादेकः स्वपस्यया कविः ।

उभा पितरा महयंसजायतामिदं वाष्टयिषी

भूरिरेतसा ॥ ११

वैश्वानरस्य । दंसनाभ्यः । बृहत् । अरिणात् । एकः ।

सुऽअपस्यया । कविः ।

उभा । पितरा । महयन् । अजायत । अग्निः ।

द्यावापृथिवी इति । भूरिरेतसा ॥ ११

वैश्वानरस्थान्नेर्देसनाभ्यस्तोपकारीभ्यः क्रियाभ्यो वृहन्महद्गं भवतीति यत्
तदवितथं । यतः कारणादेको मुख्यः कविरग्निः स्वपस्यया शोभनयज्ञादिकर्मच्छया
यजमानादिभ्यो धनमरिणात् । ददाति । सोऽयमग्निर्भूरिरेतसा वज्ररेतस्ताहुभोभौ
पितरौ पितरौ मातापितरौ द्यावापृथिव्यौ मह्यन्पूजयन् अजायत ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टम एकविंशो वनः ॥

समित्समिदित्येकादशर्थं चतुर्थं सूक्तं वैश्वामित्वं त्रैष्टुभं । अत्वास्तुक्रमणिका ।
समित्समिदाप्रिय इति । इध्मादिस्वाहाकृत्यन्तः पूर्वोक्ताः प्रत्युचं देवताः । पशौ
वैश्वामित्वात्प्राप्तिरुक्तं । दर्शपूर्णमासयोः पत्नीसंयाजेषु त्वष्टुर्याज्वा तन्न इत्येषा ।
सूत्रितं च । इह त्वष्टारभगिन्यं तन्नस्तुरीयमध पोषयित्वा । आ० १, १० । इति ॥
त्वाङ्गे पशौ पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूत्रितं च । तन्नस्तुरीयमध पोषयित्वा देवस्त्वष्टा
सविता विश्वरूपः । आ० ३, ८ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समित्समित्, मना बोध्यस्मे शुचाशुचा सुमतिं रासि वस्वः ।

आ देव देवान्यजथाय वक्षि सखा सखीन्सुमना यज्यग्ने ॥ १

समित्समित् । सुमनाः । बोधि । अस्मे इति ।

शुचाशुचा । सुमतिं । रासि । वस्वः ।

आ । देव । देवान । यजथाय । वक्षि । सखा । सखीन् ।

सुमनाः । यक्षि । अग्ने ॥ १

समित्समित् अत्यर्थं समिहस्त्वं सुमना बोधि । वक्ष्यस्व । शुचा शुचात्यर्थं
प्रसर्पकेण ज्योतिषा युक्तस्त्वं वस्वो वसुनो धनस्य तद्विषयां सुमतिं शोभनां
बुद्धिमन्त्रे अस्माभ्यं रासि । देहि । हे देव द्योतमान देवान्यजनोयान्यजथाय यज्ञाय
तदर्पमावक्षि । आवहसि । हे अग्ने सखा देवानां सखा त्वं सुमनाः सन् सखीन्मे-
वान्वक्षि । यजस्व ॥

अथ द्वितीया ॥

यं दे॒वा॒स॒स्त्रि॒र॒ह॒न्ना॒य॒ज॒न्ते दि॒वेदि॒वे वरु॑णो मि॒त्रो अ॒ग्निः ।

स॒मं य॒ज्ञं म॒धु॒म॒न्तं स॒धो न॒स्त॒नू॒नपा॒तृ॒तयी॑निं वि॒ध॒न्ते ॥ २

यं । दे॒वा॒सः । त्रिः । अ॒ह॒न् । अ॒य॒ज॒न्ते । दि॒वे॒दि॒वे ।

वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः ।

सः । इ॒मं । य॒ज्ञं । म॒धु॒म॒न्तं । स॒धो । नः । त॒नू॒नपा॒तृ ।

तृ॒तयी॑निं । वि॒ध॒न्ते ॥ २

वरुणो मित्रोऽग्निः एते त्रयो देवा यमग्निं दिवेदिवे प्रतिदिवसं अहन् अहनि त्रिः
प्रातरुध्याह्नसायंतनेषु सवनेषु त्रिवारमायजन्ते हे तनूनपातृ तनूनां शरीराणां न
पातयितः स त्वं दृतयोनिं दृतस्योदकस्य कारणं विधन्तं विधीयमानं क्रियमाणं
नोऽस्मादोयं यज्ञं मधुमन्तं । सध्वित्युदकनाम । दृष्ट्यादिफलयुक्तं कधि । कुरु ॥

अथ तृतीया ॥

प्र दी॒धिति॑र्दि॒श्ववा॑रा जिगाति॒ होता॑रमि॒डः प्र॒थ॒मं य॒ज॒ध्वै ।

अ॒च्छा न॒मोभि॑र्वृष॒भं व॒द॒ध्वै स दे॒वान्य॑क्षदि॒षितो॑ य॒जी॒यान् ॥ ३

प्र । दी॒धि॒ति । वि॒श्व॒वा॒रा । जि॒गा॒ति । हो॒ता॒रं । इ॒डः ।

प्र॒थ॒मं । य॒ज॒ध्वै ।

अ॒च्छा । न॒मः॒ऽभिः । वृ॒ष॒भं । व॒द॒ध्वै । सः । दे॒वान् । य॒ज॒तृ ।

दृ॒षि॒तः । य॒जी॒यान् ॥ ३

विश्ववारा विश्वेजेनैर्वरणीया दीधितिः स्तुतिर्दीप्तिर्वा होता रं देवानामाह्वा-
नारमग्निं प्रजिगाति । जिगात । प्रकर्षेण गच्छत । प्रथमं मुख्यसंज्ञाभिस्तुत्येन
वृषभं संपदां वा तारं वदध्वै वदितुं योग्यमिति शेषः । अग्निं नमोभिर्नमस्तारैः

सहेङ् रमो हवीरुपायसानि यजथै यद्गं प्रीणयितुं प्रजिगात् । इषितोऽकाभिः ।
मेरितो यजीयान् यद्गुतमः सोऽग्निर्देवान् यजत् । यजत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जङ्घो वा गातुरध्वरे अकार्यूङ्वा शोचीषि प्रस्थिता रजांसि ।

दिवो वा नाभा न्यसादि होता स्तृणीमहि देव्यचा

वि बर्हिः ॥ ४

जङ्घः । वा । गातुः । चध्वरे । अकारि । जङ्घा । शोचीषि ।

प्रस्थिता । रजांसि ।

दिवः । वा । नाभा । नि । असादि । होता । स्तृणीमहि ।

देव्यचाः । वि । बर्हिः ॥ ४

वां युवयोः । अग्निश्च बर्हिश्चोभौ यामित्युच्येते । समिदादिभिः सहितस्यै-
वान्निर्देवतात्वात् । जङ्घं चक्षतो गातुर्यज्ञमार्गोऽध्वरे यज्ञोऽकारि । आश्रयः क्रियते ।
शोचीष्यचिष्मंति रजांसि हवीष्यूर्जुङ्घं प्रस्थिता । होताग्निर्दिवो दीप्यमानस्य
यागवृद्धस्य नाभा नाभौ मध्यप्रदेशे न्यसादि । निषीदति । देव्यचा देवैर्व्याप्तं
बर्हिष । चार्थे वागब्दः । विस्तृणीमहि । विशेषेण स्तृणीमः ॥

॥ अथ पंचमः ॥

सप्त होत्राणि मनसा वृणाना इन्वतो विश्वं प्रति यन्नृतेन ।

शुपेशंसो विदथेषु प्र जाता अभीर्दमं यज्ञं वि चरंत पूर्वीः ॥ ५

सप्त । होत्राणि । मनसा । वृणानाः । इन्वतः । विश्वं ।

प्रति । यन् । ऋतेन ।

शुपेशंसः । विदथेषु । प्र । जाताः । अभि । दमं । यज्ञं ।

वि । चरंत । पूर्वीः ॥ ५

मनसा वृणानाः प्रार्थ्यमाना ऋतेनोदकेन विश्वमिन्वतः प्रीणयंतो देवाः सप्त
होत्राणि होतृणां वषट्कृतृणां कर्माणि प्रतियन् । प्रतिगच्छन्ति । अतः परं द्वारं
स्तुतिः । ऋषेशसो नररूपा विदधेषु यागेषु जाता इत्यन्ताः पूर्वीष्वङ्गो विग्रहपद्यो
यज्ञद्वाराभिमानिदेवता इममङ्गदीयं यज्ञं प्र विचरंत । प्रविचरंत ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे द्वाविंशो वगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ भंदमाने उषसा उपांके उत स्मयेते तन्वा विरूपे ।

यथा नो मित्रो वरुणो जुजीषदिद्रो मरुत्वां उत वा

महोभिः ॥ ५

आ । भंदमाने इति । उषसा । उपांके इति । उत ।

स्मयेते इति । तन्वा । विरूपे इति विरूपे ।

यथा । नः । मित्रः । वरुणः । जुजीषत् । इन्द्रः । मरुत्वां ।

उत । वा । महोभिः ॥ ५

आ भंदमाने स्तूयमाने उपांके परस्परं संगते ॥ उषसान्तापेक्षया द्विवचनं ॥
नक्तोपसौ रात्र्यङ्गो आगच्छतां । उत अपि च विरूपे पृथग्यूपे तन्वा प्रकाशरूपेण
शरीरेण स्मयेते । प्रकाशेते । मित्रो वरुण उत वा अपि चेद्रो मरुत्वां च नोऽस्मान्यथा
पुत्रोपसु यथा संवेत तथा बहोभिस्तेजोभिर्भुक्ते इमे आवाष्टयिष्यौ कुरतां ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दैव्या होतारा प्रथमा नृजि सप्त पृक्षासः स्वधया मदन्ति ।

ऋतं शंसंत ऋतमिन्त आहुरनु व्रतं व्रतपा दीध्यानाः ॥ ७

दै॒व्या । हो॒ता॒रा । प्र॒थ॒मा । नि । ऋ॒जि । स॒प्त । ए॒क्षा॒सः ।

स्व॒धया । म॒द॒न्ति ।

ऋ॒तं । शंस॑तः । ऋ॒तं । इ॒त् । ते । आ॒हुः । अ॒नु । व॒तं ।

व्र॒त॒पाः । दी॒ध्या॒नाः ॥ ७

दैव्या दिव्यौ प्रथमा प्रथमौ सुख्यौ होताराह्वातारावग्नी न्यृजि । प्रसाधयामि । ऋतसुदकं शंसंत आशंसमानाः सप्त एक्षासः । एक्षमन्नं । तद्वत् ऋत्विजस्तमग्निं स्वधया सोमेन हविषा मदन्ति । मादयन्ति । व्रतपा व्रतानां कर्मणां रक्षितारो दीध्याना दीप्यमानाः अथवा स्वकर्मभिरग्निं दीपयंत ऋत्विजोऽनु व्रतं व्रतेषु ऋतमित् अग्निमेवमाहुः । अग्निमेव ऋतभूतमाहुरित्यर्थः । एवकारार्थे इच्छब्दः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ भार॑ती भार॑तीभिः स॒जोषा॑ इ॒डां दे॒वैर्मनु॑ष्येभिर॒ग्निः ।

सर॑स्वती सार॒स्वतेभि॑र्वाक् ति॒स्रो दे॒वीर्बर्हि॑रे॒दं स॒दंतु ॥ ८

आ । भार॑तो । भार॑तीभिः । स॒जोषाः॑ । इ॒डां । दे॒वैः ।

मनु॑ष्येभिः । अ॒ग्निः ।

सर॑स्वती । सार॒स्वतेभिः॑ । अ॒र्वाक् । ति॒स्रः । दे॒वीः । ब॒र्हिः ।

आ । इ॒दं । स॒दंतु ॥ ८

भारतीभिर्मरुतस्य सूर्यस्य संबंधिनीभिः सजोषाः संगता भारती वाक् आगच्छत । देवैर्मनुष्येभिर्मनुष्यैश्च संगत्येडा च भूमिश्चागच्छत अग्निश्च । सारस्वतेभिः सरस्वतीसंबन्धिभिर्मथ्यमस्थानैः सह सरस्वती माध्यमिका वाक् आगच्छत । तिस्रो देव्यो वागिडाभारत्य आगच्छंत । अर्वागाभिः सुख्यमेतद्वर्हिः सदंत । आसीदंत ॥

॥ अथ नवमी ॥

तद्गुत्तुरीयमध पोषयित् देव त्वष्टर्वि रराणः स्वेत्स ।

यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्ताग्रावा जायते देवकामः ॥ ८

तत् । नः । तुरीयं । अध । पोषयित् । देवः । त्वष्टः । वि ।

रराणः । स्वेत्स इति स्वेत्स ।

यतः । वीरः । कर्मण्यः । सुदक्षः । युक्तः । ग्रावा । जायते ।

देवः । कामः ॥ ८

हे देव त्वष्टः रुद्धिकर्तः वि रराणो रममाणस्तमध अनंतरं नोऽस्मान् तुरीयं तारकं पोषयित्, पोषकं तत्प्रसिद्धं देतो विध्यस्व । भोचय । यतो विमोचनादीरः सत्वान् कर्मण्यः कर्मसु कुशलः सुदक्षः सुयत्नो युक्ताग्रावाभिष्वार्थयाययुक्तः । सोमसुदित्यर्थः । देवकामो देवान् कामयमानः पुत्रो जायते । जायेत ॥

॥ अथ दशमी ॥

वनस्पतेऽव सृजोष देवानग्निर्हविः शमिता मृदयाति ।

सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेद ॥ १०

वनस्पते । अव । सृज । सप । देवान् । अग्निः । हविः ।

शमिता । मृदयाति ।

सः । इत् । ऊं इति । होता । सत्यतरोऽत्यर्थं सत्यः सत्यस्वरूपः स इत् स

यथा । देवानां । जनिमानि । वेदः ॥ १०

हे वनस्पते देवानुपावसृज । समीपे कुरु । शमिता पशोः संकृताग्निर्वनस्पतिश्च हविः मृदयाति । देवाग्नित् प्रेरयतु । सत्यतरोऽत्यर्थं सत्यः सत्यस्वरूपः स इत् स एव होता यजाति । यजतु । यथा यतः कारणत एवाग्निर्देवानां जनिमानि जन्मानि वेद वेत्ति अतः स एव यजत्वित्यर्थः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ याङ्माने समिधाना अर्वाङ्मिद्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।

वर्हिर्न आस्तामदितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता

मादयन्ता ॥ ११

आ । याङ् । अग्ने । संऽधानः । अर्वाङ् । इद्रेण ।

देवैः । सरथं । तुरेभिः ।

वर्हिः । नः । आस्ता । अदितिः । सुऽपुत्रा । स्वाहा ।

देवाः । अमृताः । मादयन्ता ॥ ११

हे अग्ने अर्वाक् अस्मदभिमुखं समिधानः समिध्यमानो ज्वालारूपेण दीप्यमानस्त्व-
मायाहि । देवतारूपेणागच्छ । कथमिति उच्यते । नोऽस्माकं यत्तमिद्रेण देवैश्च
तुरेभिस्त्वरमाणैर्देवैः सरथं समानरथं यथा तथायाहि । किंच सुपुत्रादितिरपि
नो वर्हिरास्ता । अथास्ता । स्वाहाकारेण युक्ता अमृता नित्या देवा मादयन्ता ।
तथ्यंतु ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे त्रयोविंशो वगः ।

प्रत्यग्निरुपस इत्येकादशर्धं पंचमं सूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमाग्नेयं । अत्रानुक्त-
मणिका । प्रत्यग्निरिति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनश्छयोरिदमादिसूक्तत्रयस्य विनियोगः ।
सूक्तित्वं च । प्रत्यग्निरुपस इति त्रयोविंशः । आ० ४, १३, इति ॥ इडागमनं
इत्यस्योक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रत्यग्निरुपसस्यै किंतानोऽबोधि विप्रः पदवीः कवीनां ।

पृथुपाजा देवयज्ञः समिद्धोऽप ह्वारा तमंसो वर्हिरावः ॥ १

प्रति । अग्निः । उषसः । चेकितानः । अवीधि । विप्रः ।

पदवीः । कवीनां ।

ष्टुपाजाः । देवयत्सभिः । सप्तः । अप । दारा ।

तमसः । वक्त्रिः । आवरित्यावः ॥ १

उषसश्चेकितानो जानन् विप्रो मेधावी कवीनां क्रांतदृशां पदवीर्मागान् गच्छन्
योऽग्निः प्रत्यवोधि प्रतिबुध्यते ष्टुपाजाः ष्टुतेजा देवयद्भिर्देवकामैः समिधः सत्यक्
दीप्तः स वक्त्रिस्तमसोऽज्ञानस्य दारागमनद्वाराण्यपावः । अपावृणोति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रेङ्गाग्नेर्वावृधे स्तोमंभिर्गीर्भिः स्तोतॄणां नमस्य उवथैः ।

पूर्वीर्ऋतस्य संदृशश्चकानः सं दूतो अद्यौदुषसो विरोके ॥ २

प्र । इत् । जं इति । अग्निः । वृधे । स्तोमंभिः ।

गीःभिः । स्तोतॄणां । नमस्य । उवथैः ।

पूर्वीः । ऋतस्य । संदृशः । चकान । सं । दूतः । अद्यौत् ।

उषसः । विरोके ॥ २

नमस्यः पूज्यो योऽग्निः स्तोतॄणां स्तोत्रैर्गीर्भिर्वाग्भिरुवथैः शस्त्रैश्च प्रवृधे वृधिं
प्राप्नोति दूतो देवानां दूतः सः पूर्वीर्बह्वीर्ऋतस्यादित्यस्य संदृशो संदृशकानः
कामयमानः सन् उषसो विरोके विरोचने प्रातःकाळे समद्यौद् । द्योतते इत् उ
पूरणौ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अधाव्यग्निर्मानुषीषु विध्वंसा गर्भो मित ऋतेन साधन् ।

आ हयता यजतः सान्वस्थादभूदु विप्रो हव्यो मतीनां ॥ ३

अधा॑यि । अ॒ग्निः । मा॒नु॒षी॑षु । वि॒क्षु । अ॒पां । गर्भैः ।

मि॒त्रः । ऋ॒तेन॑ । सा॒धन् ।

आ । इ॒र्य॑तः । ये॒जतः॑ । सा॒नु । अ॒स्यात् । अ॒भूत् ।

जं॑ इति । वि॒ग्र । ह॒व्य । म॒तीनां॑ ॥ ३

मित्रो यजमानानां मित्रभूत ऋतेन सत्येन साधन् कामान् साधयन् अपां गर्भैः
ऽग्निर्मानुषेषु गनोः संवन्धिनेषु विक्षु प्रजास्वधाधि । देवैराहितः । किंच इर्यतः
स्वहृणीयो यजतो यद्व्यः स सानूच्छ्रतं विष्णुत्तरवेद्यास्वमास्यात् । अच्यतिष्ठत् ।
विग्रः प्राज्ञोऽग्निर्भतोनां मातृणां स्तोतृणां हव्यः स्तुत्योऽभूत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मित्रो अ॒ग्निर्भ॑वति यत्समि॒द्धो मि॒त्रो हो॒ता वरु॑णो

जा॒तवे॑दाः ।

मित्रो अ॒ध्वर्यु॑रि॒षिरो द॑सू॒ना मि॒त्रः सिं॒धू॒नामु॒त प॑र्व॒तानां॑ ॥ ४

मि॒त्रः । अ॒ग्निः । भ॒वति॑ । यत् । सं॒द्धः । मि॒त्रः । हो॒ता ।

वरु॑णः । जा॒तवे॑दाः ।

मि॒त्रः । अ॒ध्वर्युः । इ॒षिरः । द॑सू॒नाः । मि॒त्रः । सिं॒धू॒नां ।

उ॒त । प॑र्व॒तानां॑ ॥ ४

इयमृक् अग्निं सर्वात्मकत्वेन स्तौति । यद्यदा समिद्धोऽग्निः तदा मित्रो भवति ।
सूर्यो भवति । मित्र एव सन् होता भवति । वरुणो भवति जातवेदा जातप्रज्ञः ।
इ मित्रोऽध्वर्युर्भवति दसूना दानमना दांतमना वा । स एवेपियः प्रेरको वायुर्भवति ।
उत अपि च सिंधूनां नदीनां पर्वतानां च मित्रः सहायो भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

पाति प्रियं रिपो अग्रं पदं वेः पाति यद्वचरं सूर्यस्य ।

पाति नाभा सप्तशीर्षाग्निः पाति देवानामुपमादं ऋषः ॥ ५ ॥

पाति । प्रियं । रिपः । अग्रं । पदं । वेः । पाति । यद्वः ।
चरणं । सूर्यस्य ।

पाति । नाभा । सप्तशीर्षाग्निः । अग्निः । पाति । देवानाम् ।

उपमादं । ऋषः ॥ ५ ॥

ऋषो दर्शनोऽग्निर्वैर्गताः सर्वव्याप्राया रिपो भूत्याः प्रियमग्रं प्रथमं पदं
स्थानं पाति । रक्षति । यद्वो महान् सूर्यस्य चरणं । चरत्येति चरणमंतरिक्षं ।
पाति । नाभा नाभावंतरिक्षस्य मध्ये सप्तशीर्षाग्नं मरुद्गणं पाति । देवानामुपमाद-
उपमादकं यज्ञं पाति । रक्षति ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ऋभुश्चक्र ईर्ष्यं चारु नाम विश्वानि देवो वयुनानि विद्वान् ।

समस्य चर्मं हृतवत्पदं वेस्तदिदानीं रक्षत्यग्रमुच्छन् ॥ ६ ॥

ऋभुः । चक्रे । ईर्ष्यं । चारु । नाम । विश्वानि । देवः ।

वयुनानि । विद्वान् ।

समस्यं । चर्मं । हृतवत् । पदं । वेः । तत् । इत् । अग्निः ।

रक्षति । अग्रमुच्छन् ॥ ६ ॥

ऋभुमहान् विश्वानि सर्वाणि वयुनानि ज्ञातव्यानि पदार्थानि विद्वान् जानन्
देवोऽग्निरोष्णं स्तुत्यं चारु मनोज्ञं नाम जलं चक्रे । करोति । नामेत्युदकनामहं
पाठात् । वेव्यां प्रसूय समस्य स्वपतः शांतज्वालस्थान्निश्चर्मं रूपं हृतवद्दोमिमद्भवति ।
सोऽग्निस्तज्जलनप्रयुच्छन् अग्रमादत्तु । रक्षति । पालयति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ योनिमग्निर्घृतवतमस्यात्पृथुप्रगाणमुशतमुशानः ।

दीद्यानः शुचिर्ऋष्वः पावकः पुनःपुनर्मातरा नव्यसी कः ॥ ७

आ । योनिं । अग्निः । घृतऽवतं । अस्यात् । पृथुऽप्रगानं ।

उशतं । उशानः ।

दीद्यानः । शुचिः । ऋष्वः । पावकः । पुनःऽपुनः । मातरां ।

नव्यसी इति । करिति कः ॥ ७

उशानः कामयमानोऽग्निर्घृतवतं दीप्तिमंतं पृथुप्रगाणं पृथुगीतिसुशतं कामयमानं
योनिं स्थानमायतनं आ अस्यात् । आतिष्ठति । दीद्यानो द्योतमानः शुचिर्दर्शनीयः
शुद्धो वा ऋषो महान् पावकोऽन्त्येषां शोधयिताग्निर्मातरा मातरौ द्यावापृथिव्यौ
पुनःपुनर्नव्यसी नवतरे कः । करोति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सद्यो जात ओषधीभिर्ववक्षे यदी वर्धति प्रस्वी घृतेन ।

आप इव प्रवता शुभमाना चरुष्यदग्निः पित्वोरुपस्थे ॥ ८

सद्यः । जातः । ओषधीभिः । ववक्षे । यदि । वर्धति ।

प्रऽस्वी । घृतेन ।

आपःऽइव । प्रवता । शुभमानाः । चरुष्यत् । अग्निः ।

पित्वोः । उपऽस्थे ॥ ८

सद्यो जातोऽग्निर्यदि यदौषधीभिर्ववक्षे उह्यते तदा प्रवता प्रपणेन मार्गेन गच्छत्य
आप इव शुभमानाः शुभमानास्ता ओषधयः प्रखः फलानि प्रसुयाना घृतेनोदकेन
वर्धति । वर्धयति । पित्वोर्द्यावापृथिव्योरुपस्थे मध्यप्रदेशे वर्धमानोऽग्निरुपस्थत् ।
अस्मान्मृत ॥

॥ अथ नवमी ॥

उदु' द्रुतः समिधा यद्दो प्रद्यौ द्वयं न्दिभो अधि नाभां

प्रथिव्याः ।

मित्रो अग्निरीदीर्घो मातरिश्वा दूतो वक्षद्यजथाय देवान् ॥ ८

उत् । ऊं इति । स्तुतः । संऽइधा । यद्दः । अद्यौत् ।

वयं न् । दिवः । अधि । नाभां । प्रथिव्याः ।

मित्रः । अग्निः । दृष्टः । मातरिश्वा । आ । दूतः ।

वक्षत् । यजथाय । देवान् ॥ ८

उ इति पादपूरणः । स्तुतोऽस्माभिः स्तुतः समिधा समिधनेन यद्दो मन्त्राः
अग्निः प्रथिव्या उत्तरवेद्या नामा नाभौ मध्यमदेशे स्थितः सन् दिवोऽंतरिक्षम्
यद्दं वक्षंणि रूपे उदद्यौत् द्योतते । मित्रः सर्वेषां मित्रभूत ईशः स्तुत्यो
मातरिश्वा । मातर्यंतरिक्षे अस्मिन् प्राणिति सूर्यरूपेण चेष्टत इति मातरिश्वा ।
अथवा मातर्यरण्यां अस्मिन् नियसतीति मातरिश्वा । तथाह यास्कः । मातर्यंतरिक्षे
अस्मिन् मातर्यान्वितोति वा । नि० ७, २६ । दूतो देवानां दूतः सन् वक्षयाय
यज्ञाय देवानायक्षत् । आवक्षत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

उदस्तंभीत्समिधा नाकं ऋषोऽग्निर्भवन्नुत्तमो रोचनां ।

यदी भृगुभ्यः परि मातरिश्वा गुहा संतं हव्यवाहं समीधे ॥ ९

उत् । अस्तंभीत् । संऽइधा । नाकं । ऋषः । अग्निः ।

भवन् । उत्तमः । रोचनां ।

यदि । भृगुभ्यः । परि । मातरिश्वा । गुहा । संतं ।

हव्यवाहं । संऽइधे ॥ ९

ऋषो मयामग्निः सनिषा तेजसा नाकं स्वर्गमुदस्तंभीत् । उदस्तस्मात् । रोचमानं
 शोभनानां तेजसां मध्य उत्तमो भवन् उत्कृष्टतमो भवन् सातरिश्वा वायुर्भृगुभ्य
 आदितस्य रश्मिभ्यो गुहा गुहायां संव हव्यवाहं हव्यानां वोढारमग्निं यदि यदा
 समीचे ससेधत तदा नाकमस्तस्मादिति संबंधः ॥

॥ अथैकादशी ॥

इडांमग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।

स्थानं सनुस्तनया विजावाग्ने सा ते सुमतिभू त्वस्म ॥ २३

इडां । अग्ने । पुरुदंसं । सनिं । गोः । शश्वत्तमं ।

हवमानाय । साध ।

स्थात् । नः । सनुः । तनयः । विजावा । अग्ने । सा । ते ।

सुमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ २३

पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे पंचविंशो वर्गः ॥

प्र कारव इत्येकादशं षष्ठं सूक्तं वैश्वामित्रमग्नं यं प्र कारव इत्यनुक्रांतत्वात् ॥
 प्रातरनुवाकाग्निनयस्त्रयोः सूक्तविनियोगः पूर्वसूक्त एव प्रत्यग्निरुषसस्त्रीणीत्य-
 नेनोक्ताः ॥ आद्याग्नेवे पयौ हविषो याज्याः । सूत्रितं च । प्र कारवो मनना
 बच्यमाना एका चेत्सरस्वसी नदीनां । आ० १. ७. इति ॥ ऐभिरग्ने इति पात्नी-
 वतमहस्य याज्या । सूत्रितं च । आग्नीध्रः पात्नीपतस्य यजत्यैभिरग्ने सरथं याज्य-
 वांछिति । आ० १. १८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र कारवो मनना बच्यमाना देवद्रीची नयत देवयंतः ।

दक्षिणावाडाजिनी प्राचेति हविर्भरं त्यग्नये घृताचौ ॥ १

प्र । कारवः । मनना । वच्यमाना ॥ देवद्रीचौ । नयत ।

देवऽयंतः ।

दक्षिणावाट् । वाजिनौ । प्राचौ । एति । हविः । भरती ।

अग्रे । दृताचौ ॥ १

हे कारवः कर्तारो देवयंतो देवकामा यूयं मनना मननेन संक्षेपे वच्यमानाः
मेर्यमाणाः संतो देवद्रीचौ, देवानं वतीं शुचं प्रणयत । प्रकर्षेण नयत । प्रापयत ।
दक्षिणावाट् आहवनीयस्य दक्षिणत उह्यमाना वाजिग्यञ्जवती प्राची प्रागग्राग्न-
येऽग्न्यर्थं हविर्भरंतो हविर्धारयंती दृताची दृतेनाक्ता शुक् एति । गच्छन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ रोदसी अपृणा जायमान उत प्र रिक्वा अथ नु

प्रयज्यो ।

दिवश्चिद्रग्ने महिना पृथिव्या वच्यंतां ते वङ्गयः

सप्तजिह्वाः ॥ २

आ । रोदसी इति । अपृणाः । जायमानः । उत । प्र ।

रिक्वाः । अध । नु । प्रयज्यो इति प्रयज्यो ।

दिवः । चित् । अग्ने । महिना । पृथिव्याः । वच्यंतां । ते ।

वङ्गयः । सप्तजिह्वाः ॥ २

हे अग्ने जायमानस्त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ आ अपृणाः । आपूरय । किंच हे
प्रयज्यो यष्टव्यं दिवश्चित् दिवश्चांतरिक्षात्पृथिव्याय महिना महिन्ना प्ररिक्वाः ।
अतिरिक्ताश्चासि । अनेन वङ्गे रतिशय उक्तः । एवंविधस्य ते तव वङ्गयोऽग्नयोऽंश-
भूता वङ्गयः आहवनीयादयो वच्यंतां विविधास्ते । सप्तजिह्वाः । सप्तजिह्वात्मकाः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

द्यौश्च त्वा पृथिवी यज्ञियांसो नि होतारं सादयन्ते दमाय ।

यद्दी विशो मानुषीर्देवयन्तीः प्रयस्वतीरीडन्ते शुक्रमर्चिः ॥ ३

द्यौः । च । त्वा । पृथिवी । यज्ञियांसः । नि । होतारं ।

सादयन्ते । दमाय ।

यदि । विशः । मानुषीः । देवऽयन्तीः । प्रयस्वतीः । ईडन्ते ।

शुक्रं । अर्चिः ॥ ३

द्यौश्चांतरिक्षं पृथिवी च यज्ञियांसो यज्ञार्हा देवाश्च होतारं त्वा त्वां दमाय ।
 दमो ब्रह्मः । तस्मा अर्थं निषादयन्ते उपगमयन्ति । यदि यदा मानुषीर्मनोः संबन्धिन्यो
 देवयन्तोर्देवकामाः प्रयस्वतीर्हविष्मत्यो विशः प्रजा होतारः । शुक्रं दीप्रमर्चिरीडन्ते ।
 स्तुवन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

महान्सधस्ये ध्रुव आ निषत्तोऽतर्थावा माहिने हर्यमाणः ।

आस्ते सपत्नी अजरे अष्टक्ते सबर्दुघे उरुगायस्य धेनु ॥ ४

महान् । सधऽस्ये । ध्रुवः । आ । निऽसत्तः । अंतः ।

द्यावा । माहिने इति । हर्यमाणः ।

आस्ते इति । सपत्नी इति सऽपत्नी । अजरे इति ।

अष्टक्ते इति । सबर्दुघे इति सबऽदुघे । उरुऽगायस्य ।

धेनु इति ॥ ४

महान् अधिको हर्यमाणो यजमानादिभिः कास्यमानः । तद्वा यजमानाय धनं
 कासयमानोऽग्निर्द्याधांतर्दुमूस्थोर्मध्ये माहिनो माहिन्ना युक्ते सधस्ये स्वकीये स्थाने
 प्रवौऽचक्षः सन् निषत्तो निषत्तो भवति । आस्ते आक्रमणशीले सपत्नी समान एका

सूयः पतिर्ययोस्ते सपत्न्यौ चजरे जरारहिते चसृक्ते चम्येनाङ्गिते सवर्द्धये ।
सुवर्त्त्यस्तद्वदकं । तस्य दोग्ध्रो द्यावापृथिव्यावुक्तायस्य पृथुगमनस्याधिकसू-
तेवाग्नेर्धेनू प्रीणयित्यो भवतः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

व्रता ते' अ' महतो महानि तव क्रत्वा रोदसी' आ तंतंय ।

त्वं दूतो अभवो जायमानस्त्वं नेता वृषभ चर्षणीनां ॥ ५

व्रता । ते अग्ने । महतः । महानि । तव । क्रत्वा ।

रोदसी इति । आ । तंतंय ।

त्वं । दूतः । अभवः । जायमानः । त्वं । नेता । वृषभ ।

चर्षणीनां ॥ ५

हे अग्ने महतः सर्वोत्कृष्ट ते तव व्रता व्रतानि त्वत्संबन्धीनि कर्माणि महानि
महानि भवन्ति । तव क्रत्वा क्रतुना प्रकाशेन रोदसी द्यावापृथिव्यावातंतंय ।
विस्तृतवानसि । त्वं दूतोऽभवः । भव । हे वृषभ चर्षणीनां त्वं जायमानः सगु
चर्षणीनां यजमानानां नेतासि । फलप्रापकोऽसि ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे षड्विंशो वरगः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ऋतस्य वा केशिनां योग्याभिर्हृतञ्च वा रोहिता धुरि धिष्व ।

अथा वह देवान् देव विश्वान्स्रध्वरा कृणुहि जातवेदः ॥ ६

ऋतस्य । वा । केशिनी । योग्याभिः । हृतञ्च वा । रोहिता ।

धुरि । धिष्व ।

अथ । आ । वह । देवान् । देव विश्वान् । स्रध्वरा ।

कृणुहि । जातवेदः ॥ ६

हे देव केशिना प्रशस्तकेशवन्तौ योग्याभिर्योजनसाधनभूताभौ रज्जभिर्युक्तौ
 हतस्तु वा हतं जरंयौ रोहितावश्चौ ऋतस्य यज्ञस्य ॥ वाशब्दश्चार्थः ॥ पुरि च विष्णुः ।
 धेहि । योजयेत्यर्थः । अयानंतरं विश्वान् स्रवांन्देवान् रथे समारोप्य आ वह । हे
 जातवेदः तान् स्वधरा स्वध्वरान् शोभनाध्वरान् द्रक्ष्यहि । कुरु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दिवश्चिदा ते रुचयंत रोका उपो विभातीरनु भासि पूर्वीः ।

अपो यदग्ने उशध्वनेषु होतु मंद्रस्य पनयंत देवाः ॥ ४

दिवः । चित् । आ । ते । रुचयंत । रोकाः । उपः ।

विभातीः । अनु । भासि । पूर्वीः ।

अपः । यत् । अग्ने । उशधक् । वनेषु । होतुः । मंद्रस्य ।

पनयंत । देवाः ॥ ७

हे अग्ने यत् यदा वनेष्वरण्येष्वप उशधक् कामयमानो दहंश्च वर्तसे तदा ते
 रोकाश्च तदोया दोमयो दिवश्चित् स्रवांदप्यारुचयंत । आरोचन्ते । विभातीर्वि-
 शेषेण भातीः प्रकाशमानाः पूर्वीः पुराणीरुप उपसोऽनु भासि । मंद्रस्य स्तुत्यस्य
 होतृस्तव रोकान् देवाः स्तोतारः पनयंत । स्तुवन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उरौ वा ये अंतरिक्षे मदन्ति दिवो वा ये रोचने संति देवाः ।

जमा वा ये सुहवासो यजन्ता आयेमिरे रथ्यो अग्ने अश्वाः ॥ ८

उरौ । वा । ये । अंतरिक्षे । मदन्ति । दिवः । वा । ये ।

रोचने । संति । देवाः ।

जमाः । वा । ये । सुहवासः । यजन्ताः । आयेमिरे ।

रथ्यः । अग्ने । अश्वाः ॥ ८

उरौ विस्तीर्णोऽंतरिक्षे ये देवा मदन्ति । हृष्यन्ति । दिवः सूर्यस्य रोचने प्रकाशन
आलोके ये देवाः संति । जमाः । जमसंज्ञकाः पितरः संति । यजत्रा यष्टव्या ये
देवाः सुहयासः, योभनाह्वाना आयेमिरे । आयच्छन्ति । रथ्यो रथिनस्तप येऽश्वाः
सन्ति हे अग्ने तैः सर्वैः सार्धमायाहीत्युत्तरयर्चा संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

एभिर्ऽग्ने सरथं याह्यर्वाङ् नानारथं वा विभवो ह्यश्वाः ।

पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश्च देवाननुष्वधमा बह मादयस्व ॥ ८

आ । एभिः । अग्ने । सरथं । याहि । अर्वाङ् ।

नानाऽरथं । वा । विभवः । हि । अश्वाः ।

पत्नीवतः । त्रिंशतं । त्रीन् । च । देवान् । अनुष्वधं । आ ।

बह । मादयस्व ॥ ८

हे अग्ने एभिः पूर्वोक्तैर्देवगणैः सार्धं सरथं समानरथं नानारथं वा त्वद्रथे
समारोप्यावाङ् अस्मदभिसुखमायाहि । यतः कारणात्तेऽश्वा विभवः प्रभवः समर्थाः ॥
हिः प्रसिद्धौ ॥ पत्नीवतः पत्नीभिः सहितान् त्रिंशतं त्रींश्च त्रयस्त्रिंशतं देवांश्चा-
नुष्वधं बलार्थमन्तार्थं वा आबह । मादयस्व सोमेनेति विशेषः ॥

॥ अथ दशमी ॥

स होता यस्य रोदसी चिदुर्वी यज्ञयंज्ञमभि वृधे गृणीतः ।

प्राचीं अध्वरेव तस्यतुः सुमेके ऋतावरी ऋतजातस्य सत्ये ॥ १०

सः । होता । यस्य । रोदसी इति । चित् । उर्वी इति ।

यज्ञं यज्ञं । अभि । वृधे । गृणीतः ।

प्राची इति । अध्वरा इव । तस्यतुः । सुमेके इति सुमेके ।

ऋतावरी इत्यतः ऋतावरी । ऋतजातस्य । सत्ये इति ॥ १०

स एव होता भवति सर्वीं विस्तीर्णं रोदसी चित् व्यापाष्टयिष्यावपि यस्याने
यंश्वंशं सर्वं यशं दधे सप्तद्वयेऽभिष्टपीतः । प्रशंसतः । ऋतजातस्य जातस्यस्य
होतः सुमेके ह्यरूपे ऋतावरी उदकवत्यौ सत्ये सत्यस्वरूपे प्राचौ अश्वकूले तस्यतः ।
तिष्ठतः । कथमिव । अध्वरायिव । यज्ञायिव ॥

॥ अथैकादशी ॥

इडाग्नये पुरुदंसं सनिं गो शश्वत्तमं हवमानाय साध ।

स्यात् नः सुमुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिभूत्वस्मे ॥ १ ॥

इडा । अग्ने । पुरुदंसं । सनिं । गोः । शश्वत्तमं ।

हवमानाय । साध ।

स्यात् । नः । सुमुः । तनयः । विजावा । अग्ने । सा । ते

सुमतिः । भूत । अस्मे इति ॥ १ ॥

इडाग्नये इतीयं पूव व्याख्याता ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे सप्तविंशो वगः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

मुमर्थाच्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्भक्तप्रसादधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपाकसाध्वज-
सुरवरेण सायणाचार्येण विरचिते साधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
द्वितीयाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्मात्
तत्सत्यम्
तस्यैवः ।

।
॥ १

। ३

॥

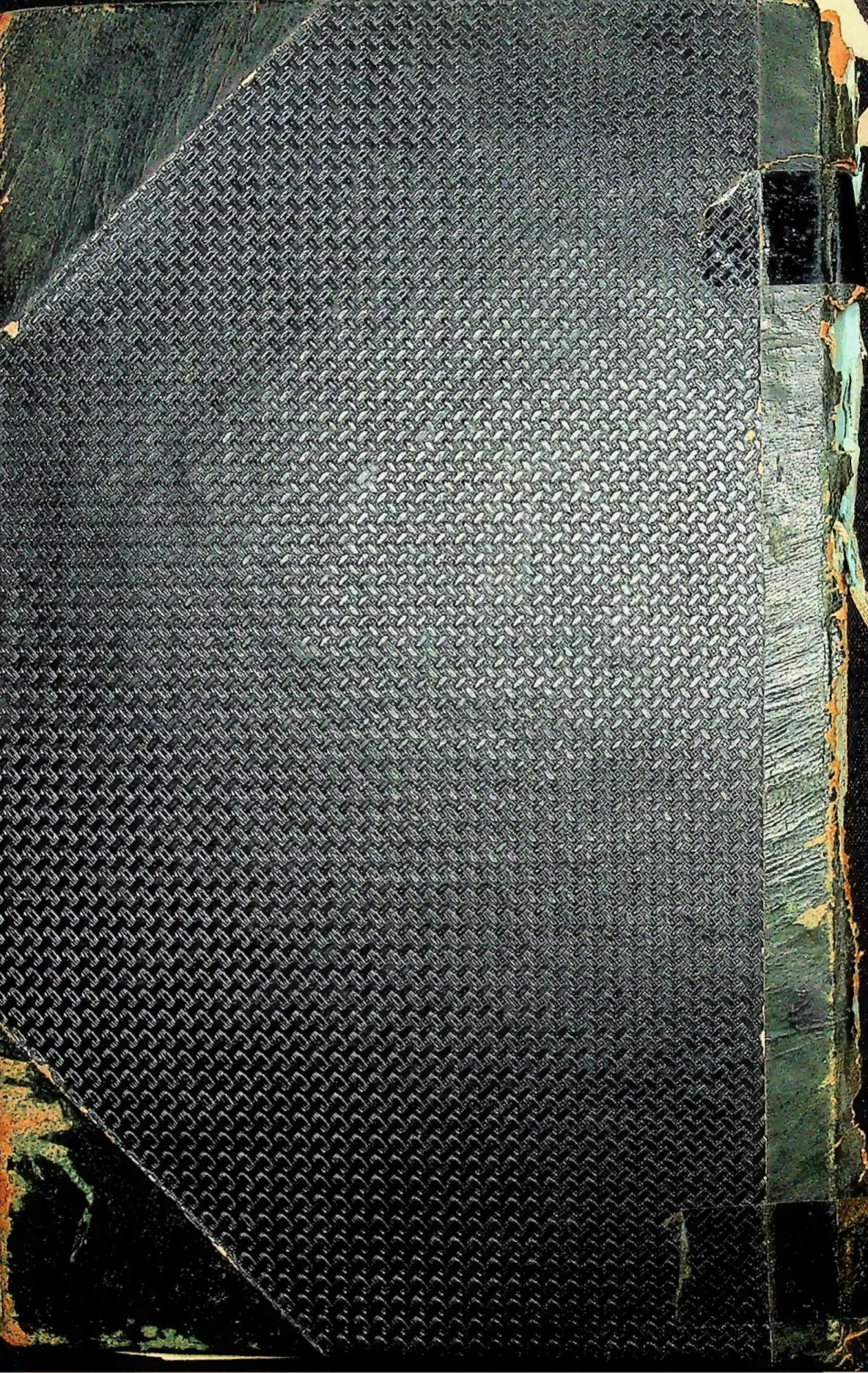

62246

242

242

कल की

एशिया भर में सबसे अधिक छपने वाला

कल रिपोर्ट

M
FARID

इकोट

दिल्ली

वर्ष १२-अङ्क ५ मई ५४

a Road, Kashmeri Gate

Phone 25945

कुमारी अमृतकौर और आयुर्वेद

(कुन्दनलाल खेतल प्रधान आयुर्वेद अनुसन्धान मंडल)

हमारे राष्ट्रपति जी से लेकर प्रान्तीय
मंत्रालों और स्वास्थ्य मंत्रियों तक आयुर्वेद के
मार्थक हैं। देश के सब विद्वान बल्कि स्वयम्
डाक्टर इसकी प्रशंसा करते हैं। अन्य देशों के
डाक्टरों में से इन्टरनेशनल मेडिकल कौंसिल के
एक प्रधान ने तो यहां तक कहा कि यदि ऐलो-
पैथिक दवाइयाँ छोड़कर आयुर्वेदिक
सिद्धान्तों के अनुसार चिकित्सा की जाए तो
रोगियों की गणना घट जाए परन्तु देश का
स्वास्थ्य मंत्राणी स्वयम्

वही बात बार बार उत्पन्न हो जाए और
ग्रामोफोन के रिकार्ड की भांति वह सुन ली
जाए यदि यह मान भी लिया जावे कि राज-
कुमारी जी के प्रसिद्ध आयुर्वेद विरोध या किसी
अन्य कारण से उन्हें प्रसन्न करने के लिए कुछ
चापलोस प्रत्येक गांव में ऐसी बात कहलवा
देते हों तो गांवों के इन अनपढ़ और गंवार
लोगों की सम्मति हमारे पूज्य राजेन्द्र बाबू और
श्री राधाकृष्ण जी की रायों की तुलना में क्या
महत्ता रखती है बल्कि इन विद्वानों के बचनों
के प्रसारण में

गया है। कल की सायंस आज
आज की कल सही नहीं रहेगी फिर
कसौटी पर आयुर्वेद को परखने में धन-
अपेक्षा इस गरीब देश पर दया ही की जावे
यदि आयुर्वेद को अपनाने से भारत पीछे
ओर जाता है तो हिन्दी को देश की भाषा बन
में क्यों नहीं ? फिर तो अंग्रेजी जैसी अग्रसर भाषा
को ही अपनाया जाए भले ही वह लिखने, पढ़ने
तथा उच्चारण में दोषपूर्ण हो

२

षधि

गडल

रोकथाम औलाद (BIRTH CONTROL) -निरोध) के लिए परीक्षित

वर्ष कन्ट्रोल के लिए किसी औषधि का अन्वेषण कर लेना कोई विशेष बात नहीं। किसी चीज को तोड़ना उसके बनाने की अपेक्षा तो बहुत ही सरल बात होती है। वीर्य के कीड़े (Spermatozoon) इतने कोमल होते हैं कि साधारण गर्मी सर्दी भी सहन नहीं कर सकते। यदि इन पर कोई तेज औषधि प्रयुक्त कर दी जावे तो उनके बचने की क्या संभावना ? केवल इतनी ही सावधानता आवश्यक होती है कि वह तेज औषधि स्त्री व पुरुष की जननेन्द्रियों पर किसी प्रकार का हानिकारक प्रभाव न डाले। शरीर के ये भाग भी कीड़ों की भाँति ही कोमल होते हैं। परन्तु प्रसन्नता की बात है कि “परफेक्ट कन्ट्रोलर” के निर्माण के लिए बहू सामग्रियाँ ढूँढ ली गई हैं जिनसे न केवल किसी प्रकार की हानि का भय नहीं अपितु स्त्रियों के कई रोगों के लिए इनका प्रयोग लाभदायक भी है। इस औषधि को थोड़ा सा रूई आदि से स्त्री या पुरुष को लगा लेना पर्याप्त होता है अधिक से अधिक हो सकती है कि इस औषधि

से भी कुछ सीमाग्यवान् निःसन्देह कुछ प्रतिशत ही अवश्य रह ही जाता है जिसे के लिये इसे हर मास खिला दिया है। दाम साल भर की रूपए हैं। प्रयोगविधि इस मासिकधर्म के समाप्त होने के पश्चात् प्रातःकाल खाली पेट पानी से निः और घण्टे दो घण्टे तक कुछ खा जावे।

सदा के लिए सन्तान होना

सदा के लिए सन्तानोत्पत्ति रोकने के बच्चेदानी को आपरेसन से या तेजाबी औषधि से सन्तान के अयोग्य बना देना या ऐसी औषधि प्रयोग करना जिससे मासिक धर्म बिल्कुल बंद हो जावे चाहे विज्ञासजनक विधियाँ हों परन्तु कर्तव्य परायणता के यह घोर विपरीत होगा यदि यह न बताया जावे कि यह विधियाँ स्वास्थ्य के लिए बहुत हानिकारक हैं। लालच आकर किसी बँध को भी ऐसा न करना चाहिए